III 21648

IULIAN GHIŢĂ

SINTEZE ŞI EXERCIŢII LEXICALE, LINGVISTICE ŞI STILISTICE

EDITURA DIDACTICĂ ŞI PEDAGOGICĂ, R.A.
BUCUREŞTI

Scanned with OKEN Scanner

Notă: Lucrarea a fost avizată de Comisia națională de limba și literatura română a Ministerului Învățământului

Referenți: 1. Prof. **VASILICA GEORGESCU** – Școala nr. 79, București
2. Prof. **GHEORGHE MITRACHE** – Liceul „Ion Creangă", București

ISBN 973-30-4532-2

Redactor: Prof. *ION IRIMIA*
Tehnoredactor: *ILINCA PROSAN*
Coperta: *DUMITRU ȘMALENIC*

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

CUVÂNT ÎNAINTE

Prezenta lucrare se adresează tuturor elevilor şi profesorilor de limba română din gimnazii şi licee, care au preocupări privind studierea şi aprofundarea noţiunilor teoretice şi a problemelor practice de lingvistică generală, de lexicologie şi de stilistică. În special interesează pe cei din liceele cu clase umaniste şi pedagogice, precum şi pe cei care studiază ca discipline opţionale lingvistica generală şi stilistica limbii române, discipline pentru care nu există, până în prezent, manuale şcolare.

De asemenea, cartea este folositoare elevilor şi candidaţilor la diferite examene şi concursuri de admitere în licee, şcoli postliceale, colegii şi facultăţi, unde se susţin probe scrise sau orale la limba română, cu subiecte sau teste referitoare la probleme de lexicologie, stilistică şi compoziţie.

În structura lucrării noţiunile teoretice şi problemele practice sunt organizate sub forma unor sinteze grupate în trei capitole mari: I. Lexicologia, II Noţiuni generale de lingvistică şi III Noţiuni de stilistică şi de compoziţie, *iar în cadrul fiecărui capitol sunt sistematizate, mai întâi, cunoştinţele teoretice, în ordinea prevăzută de programele şcolare, apoi sunt prezentate aspectele practice pentru aplicarea noţiunilor şi conceptelor teoretice pe diferite texte alese, îndeosebi din operele literare valoroase. Sunt, în continuare, alcătuite chestionare şi seturi de întrebări-teste care pot servi la autoverificarea sau evaluarea nivelului de pregătire al fiecărui candidat, pentru a se controla şi a-şi da seama de eventualele carenţe în pregătirea sa, în vederea reluării prin studiu mai aprofundat a subcapitolelor sau a paragrafelor respective. În ultima parte sunt prezentate diverse tipuri de exerciţii, care ajută pe fiecare elev să se autoevalueze, să verifice practic în ce măsură cunoştinţele teoretice însuşite pot fi folosite eficient în teste şi în exerciţii de recunoaştere, de selectare, de caracterizare şi de modificare sau completare, precum şi în exerciţii şi construcţii cu caracter creator, care au un rol deosebit de important în folosirea la un nivel superior a noţiunilor şi cunoştinţelor asimilate.*

Exemplele ilustrative pentru noțiunile teoretice, ca și textele pentru diferitele tipuri de exerciții și analize au fost selectate din operele scriitorilor noștri clasici și contemporani, cât și din folclor, din tezaurul de zicători și proverbe românești, în care se conservă, în tipare șlefuite, fapte și modele de frumoasă limbă românească.

La sfârșitul fiecărui capitol au fost întocmite bibliografii selective, care pot ajuta pe cei cu preocupări deosebite să găsească mai ușor lucrările de specialitate importante, necesare lărgirii și aprofundării câmpului de informații referitoare la diferite probleme teoretice de lexicologie, de lingvistică generală și de stilistică.

Considerând că prezenta lucrare nu se substituie nici unui manual școlar, ci poate constitui un compendiu util și un instrument de lucru pentru profesori și elevi, aducem mulțumiri deosebite specialiștilor de la Editura Didactică și Pedagogică, pentru solicitudinea dovedită și pentru sprijinul acordat în tipărirea acestei cărți.

AUTORUL

Scanned with OKEN Scanner

PARTEA ÎNTÂI

LEXICOLOGIA

§ 1. DEFINIȚIA LEXICOLOGIEI. LEXICUL SAU VOCABULARUL. IMPORTANȚA VOCABULARULUI

Lexicologia este disciplina lingvistică ce se ocupă cu studiul vocabularului, (fre. *lexicologie;* grec. *lexis* = cuvânt).

V o c a b u l a r u l sau l e x i c u l unei limbi este totalitatea unităților lexicale (cuvintelor), care există și care au existat, cândva, în limba respectivă. Există o *lexicologie sincronică* sau *descriptivă*, care studiază vocabularul unei limbi la un moment dat al existenței ei (de obicei momentul actual), și o *lexicologie diacronică* sau *istorică*, ce studiază dezvoltarea vocabularului de-a lungul timpului în strânsă legătură cu evoluția societății umane, în general, și a colectivității care vorbește limba respectivă, în special. Unii lingviști concep lexicologia într-un sens foarte larg, înglobând în ea tot ce ține de studiul cuvântului și al vocabularului ca *parte integrantă a unei limbi.* Alții separă lexicologia de *semantică* și de *etimologie* (preocupată de originea și evoluția cuvintelor), apoi, de *formarea cuvintelor*, de *frazeologie* și, desigur, de *lexicografie* (care e mai veche decât lexicologia propriu-zisă). *Lexicografia* stabilește principiile și metodele de întocmire a diferitelor tipuri de dicționare (monolingve, bilingve, explicative, etimologice, enciclopedice, ortografice etc. (§ 9).

Importanța vocabularului rezultă din faptul că bogăția unei limbi este dată, în primul rând, de volumul și de varietatea vocabularului ei, teză unanim acceptată atât în lingvistica universală, cât și în cea românească. De asemenea, se recunoaște că schimbările care au loc în societate, precum și spectaculoasele progrese ale științei și tehnicii contemporane, se reflectă, în primul rând și nemijlocit, în vocabular, considerat ca fiind compartimentul cel mai labil și mai deschis influențelor din afară. Celebrul lingvist francez A n t o i n e M e i l l e t afirma că „orice vocabular exprimă, de fapt, o civilizație", subliniind astfel legătura strânsă dintre istoria lexicului și istoria societății, iar G e o r g e s M a t o r é definește lexicologia ca o „*disciplină sociologică*". Importanța vocabularului este și de *natură stilistică*, deoarece lexicul constituie aspectul specific al fiecărui stil funcțional (beletristic, științific, administrativ, publicistic); deosebirile dintre stiluri, ca variante ale limbii literare, reducân- du-se, în primul rând, la deosebiri de *vocabular* și de *frazeologie* (adică îmbinări de cuvinte cu caracter constant: locuțiuni, expresii, combinații sintactice stabile, mai mult sau mai puțin sudate).

§ 2. UNITĂȚI LEXICALE. CUVÂNTUL. CUVINTE PLEXIBILE ȘI NEFLEXIBILE. CUVINTE AUTONOME

Numim u n i t a t e l e x i c a l ă: u n c u v â n t s i m p l u (*casă, cer, om, harnic, (a) scrie, bine, că, la*), u n c u v â n t c o m p u s (*untdelemn, câine-lup, floarea- soarelui, pierde-vară*), o l o c u ț i u n e (*de treabă, a băga de seamă, din când în când, prin*

Scanned with OKEN Scanner

urmare). Tot unităţi lexicale, de un tip special, trebuie considerate şi construcţiile complexe care funcţionează ca entităţi distincte în vorbire, şi a căror structură, deşi analizabilă sintactic, nu poate fi modificată. Modificările, oricare ar fi ele, implică anularea construcţiei ca entitate distinctă. Astfel de unităţi sunt *expresiile* (*se face luntre şi punte* = „a face tot posibilul", *cum te văd şi cum mă vezi* = „evident, sigur") şi cele mai multe din *zicători* (*are zile cu carul* = „are mult de trăit"; *a ajuns în mintea copiilor* = „şi-a pierdut maturitatea în gândire"; *na-ţi-o frântă că ţi-am dres-o* = „s-a încurcat şi mai rău în treburi neclare"), ca şi *proverbele* (*Unde sunt doi, puterea creşte. Cine se scoală de dimineaţă, departe ajunge. Prietenul la nevoie se cunoaşte.*).

Unităţile lexicale sunt materialul de construcţie al limbii. Considerate izolat (aşa cum se află în dicţionare), ele sunt independente. Comparaţi: *cu, a deprinde, disciplină, elev, în, învăţător, muncă, pe,* care sunt independente, cu: *„Învăţătorul deprinde pe elev cu disciplina la muncă"*. Este o comunicare, în care înţelesurile izolate ale cuvintelor s-au contopit mijlocind transmiterea unei informaţii.

Cuvântul este o *structură fonică*, la care se asociază un sens, apţă să îndeplinească o funcţie în comunicare (*om, floare, harnic, doi, eu, a scrie, sus, pe, şi*). În lingvistica modernă, termenul *cuvânt* este înlocuit cu *lexem* (format după modelul lui *fonem* şi *morfem*), dar nu toţi cercetătorii acordă noului concept aceeaşi semnificaţie. De asemenea, după cum arată Theodor Hristea (*Introducere în studiul vocabularului*), unii lingvişti fac o deosebire netă între *lexic* şi *vocabular*, considerând că al doilea termen trebuie să desemneze numai un domeniu din vasta sferă a celui dintâi. Astfel de „domenii" care aparţin lexicului sunt, spre exemplu, *vocabularul politic sau social-politic, vocabularul economico-financiar, vocabularul sportiv, vocabularul aviaţiei, al marinei* ş.a.m.d.. Pe de altă parte, unii cercetători stabilesc o opoziţie între *lexicul limbii* şi *vocabularul unui text dat* atunci când fac *statistică lexicală*.

Structura fonică (sonoră) alcătuieşte învelişul sonor, material (grafic este notată prin litere), adică *forma cuvântului*. Forma poate suferi modificări fără să se modifice *sensul lexical*. Acestea sunt cuvinte flexibile (*om – oameni; negru – neagră; a scrie – scriu – scriam – scrisesem –voi scrie*). Sunt şi cuvinte a căror formă rămâne *neschimbată*. Acestea sunt cuvinte neflexibile (*aşa, cum, pe, şi, fiindcă, vai!*).

Unele cuvinte denumesc (*om, carte, floare*), altele exprimă însuşiri (*cald, rece*), caracteristici (*bine, aşa*), acţiuni (*a citi, a scrie*), altele se referă la numărul şi la ordinea prin numărare a obiectelor (*unu, amândoi, al treilea*), la numele obiectelor (*eu, acesta, nici unul*); exprimă sau imită fără să numească (vai! ah! scârţ!). Toate aceste cuvinte au în vedere fapte reale, ele au un înţeles (obiectiv) considerate izolat, de aceea se numesc cuvinte autonome.

Alte cuvinte au un înţeles foarte abstract, servind la exprimarea unor relaţii care se stabilesc între cuvintele autonome în cadrul unei comunicări; acestea sunt instrumente gramaticale (*în, pe, că, şi, -l, -le*).

Ideea referitoare la *cuvânt ca unitate lexicală şi gramaticală* este clar exprimată mai ales în **GLR** (p. 14 –15). Aşa cum arată Th. Hristea, în *„Sinteze de limba română"*, „Concepând cuvântul în felul acesta, înseamnă că nu putem încadra în aceeaşi unitate lexicală forme flexionare care au fost, cândva, în raport de variaţie liberă, dar s-au specializat, în cele din urmă, pentru exprimarea anumitor sensuri lexicale. Astfel, în limba română actuală, se spune exclusiv *„acord* atenţie cuiva", dar *„acordez* un instrument muzical", deşi forma de infinitiv a celor două verbe este aceeaşi, şi anume *a acorda* (din frc. *accorder*, ital. *accordare*). Tot aşa, faţă de singularul *raport*, formele de plural

Scanned with OKEN Scanner

rapoarte şi *raporturi* înseamnă prima „*referate, comunicări, dări de seamă*", iar a doua „*relaţii, legături*". În momentul în care o formă flexionară s-a specializat pentru exprimarea unui anumit sens al cuvântului polisemantic, unitatea lexicală iniţială s-a scindat în două sau chiar trei cuvinte diferite, care trebuie considerate *omonime parţiale* (de exemplu: *capete, capi, capuri* sau *coarne, corni, cornuri*)."

O atenţie deosebită merită şi *variantele unui cuvânt,* care nu trebuie pus, în nici un caz, pe acelaşi plan cu unităţile lexicale propriu-zise. Acestea sunt tot realizări concrete ale aceluiaşi cuvânt, dar de alt tip decât cele morfologice (de exemplu: casă, casei, caselor etc.). Unele variante incorecte (ex: *cofeină* (comp. germ. *Koffein*) şi *personagiu* (comp. ital. *personaggio*) se folosesc alături de formele corecte *cafeină* şi *personaj* pe care le-am împrumutat din limba franceză (*caféinne* şi *personnage*).

Numeroaselor variante de provenienţă externă li se opun cele create în interiorul limbii române (sau al altei limbi) pe cale pur fonetică, prin *analogie* sau prin alte procedee cum sunt: *etimologia populară, contaminaţia, hipercorectitudinea* etc. Aşa sunt întâlnite *formele incorecte: complect, decreptitudine, repercursiune, lungoare, pantomină, pifiea, juvaer* şi altele, faţă de *formele corecte: complet, decrepitudine, repercusiune, lingoare, pantomimă, chiftea, giuvaer* şi altele.

§ 3. STRUCTURA VOCABULARULUI DIN PUNCT DE VEDERE AL ORIGINII CUVINTELOR (ETIMOLOGIA). BOGĂŢIA LEXICALĂ A LIMBII ROMÂNE. FONDUL ORIGINAR. ÎMPRUMUTURI. FORMAŢII ROMÂNEŞTI

Lucrările lexicologice ale unei limbi nu oglindesc şi nici nu ar putea să oglindească, vreodată, întreaga *bogăţie lexicală şi semantică* a limbii respective. Astfel, cele mai recente dicţionare române nu reflectă nici pe departe întregul tezaur lexical al limbii române vechi şi, în special, contemporane.

Dezvoltarea deosebită a lexicului românesc în secolul al XX-lea face imposibilă fixarea lui integrală în vreun dicţionar şi ne împiedică să stabilim cu exactitate *inventarul de unităţi lexicale ale limbii române.* O imagine aproximativă asupra bogăţiei vocabularului românesc din trecut şi de astăzi o vom găsi în *Dicţionarul limbii române* (**DLR**) în curs de publicare la Editura Academiei Române. Din „**Introducerea**" la tomul al VI-lea al acestui **dicţionar-tezaur** aflăm că el va conţine circa **140 000 de cuvinte şi variante** ceea ce ar însemna aproximativ **120 000 de unităţi lexicale**. Intenţia autorilor acestui monumental dicţionar (ai cărui redactori responsabili au fost academicienii Iorgu Iordan, Al. Graur, iar în prezent este acad. Ion Coteanu) o constituie prima înregistrare fidelă a lexicului românesc în totalitatea sa. **DLR** urmăreşte să înregistreze: *cuvintele de circulaţie generală, întreaga terminologie populară, toate regionalismele şi arhaismele atestate, creaţiile interne* şi *împrumuturile neologice* (adaptate la sistemul fonetic şi morfologic al limbii noastre), *termenii de argou* (care au pătruns în vorbirea familiară şi în stilul beletristic), precum şi *creaţiile lexicale personale*, care răspund unor necesităţi reale şi care manifestă tendinţa de a se răspândi.

Structura etimologică a lexicului românesc. Din punct de vedere al originii cuvintelor, *lexicul limbii române este constituit din :* **A. Fondul originar** (cuvintele latine şi preromane moştenite); **B. Împrumuturi din diferite limbi; C. Formaţii româneşti.**

Scanned with OKEN Scanner

A. FONDUL ORIGINAR

Ponderea elementului latin în vocabularul limbii române a fost demonstrată în numeroase lucrări de lingvistică, de istoria limbii şi de filologie romanică, reprezentând aproximativ 60 – 70 % din totalul cuvintelor, ceea ce determină, alături de originea latină a gramaticii româneşti, **caracterul fundamental latin al limbii române.**

Din *limba strămoşilor geto-daci*, care formează aşa-numitul *substrat* al limbii române, s-au păstrat până astăzi circa 150 de cuvinte, dintre care mai folosite sunt: *abur, bordei, balaur, copil, droaie, fluier, groapă, jumătate, moş, noian, pârâu, strugure, ţap, urdă, vatră, zgardă* ş.a. Unele cuvinte geto-dace sunt considerate de origine latină, fiind numite *cuvinte preromane*, împrumuturi din limba latină populară dunăreană devenită mijloc oficial de comunicare a populaţiei romanizate din sudul şi din nordul Dunării. (v. G r i g o r e B r â n c u ş, *Vocabularul autohton al limbii române*, 1983).

Aşa cum, de exemplu, cuvintele *blestem, biserică, broască, carte, creştin, drac, luntre, farmec* continuă cuvinte latine împrumutate din limba greacă, tot astfel şi cuvintele *brad, copac, căciulă, gard, mugure, mal, sâmbure, vatră* şi altele sunt *cuvinte preromane* (probabil geto-dace), pătrunse în limba latină populară şi moştenite în limba română laolaltă cu celelalte cuvinte latine din procesul de *bilingvism.*

Cuvintele de origine latină care au intrat în vocabularul limbii române în etapa de formare a poporului român şi a limbii române (sec. II – VI şi în secolele următoare) sunt foarte numeroase.

Exemple:

a. Denumiri ale părţilor corpului omenesc: cap, dinte, gură, mână, ochi, păr, picior, piept, ureche etc.

b. Denumiri ale fiinţelor umane: bărbat, femeie, fiu, frate, om, soră etc.

c. Denumiri ale celor mai importante noţiuni din universul material al omului: casă, cheie, uşă, masă, fereastră, perete, poartă, scaun, grâu, pâine, apă, lapte, carne, lemn etc.

d. Denumiri ale unor însuşiri şi acţiuni ale omului: bun, rău, a fi, a face, a avea, a bea, a mânca, a închide, a merge, a sta; minte, viaţă, moarte etc. *Caracterul latin* al vocabularului românesc s-a dezvoltat prin *împrumuturile* din celelalte limbi romanice, de-a lungul secolelor, prin influenţele determinate de diferite evenimente sociale, politice, economice şi mai ales culturale. Este semnificativ faptul că în limba română contemporană predomină ca frecvenţă cuvintele moştenite din latină şi neologismele venite din limbile romanice, îndeosebi din limba franceză, care au dus la întărirea latinităţii limbii române, adeverind astfel *definiţia genealogică a limbii noastre:* „Limba română este limba latină vorbită în mod neîntrerupt în partea orientală a Imperiului Roman, cuprinzând provinciile dunărene romanizate (Dacia, Pannonia de Sud, Dardania, Moesia superioară şi inferioară), din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii şi până în zilele noastre." (A l. R o s e t t i, *Istoria limbii române*).

B. ÎMPRUMUTURI

Împrumuturile din diferite limbi reflectă multitudinea contactelor poporului nostru cu alte popoare, de-a lungul întregii sale existenţe, din etapa de formare a limbii române şi până în zilele noastre. Împrumuturile constituie o necesitate obiectivă, cuvântul împrumutat are mai întotdeauna ca referent un obiect, o instituţie, o noţiune, o nuanţă pentru care lipseşte termenul corespunzător în limba proprie. Deosebim *două feluri de*

Scanned with OKEN Scanner

împrumuturi: **populare** (prin contactul direct între vorbitorii de limba română cu cei de altă limbă) şi **împrumuturi de cultură** (prin intermediul instituţiilor reprezentative ale poporului nostru în cursul secolelor: aparatul administrativ, biserica, armata, şcoala etc.)

Împrumuturile din limbile slave (*sârbă, bulgară, ucraineană*) şi din *limbile maghiară* şi *turcă* au, în general, **caracter popular**, iar *împrumuturile din limba slavonă* (*slava bisericească*), din *limba greacă,* din *limbile romanice,* inclusiv din *latina literară (savantă),* sunt, de regulă, **împrumuturi de cultură**.

Dacă răspund unor nevoi reale, împrumuturile de cultură, însă, se răspândesc rapid şi dobândesc caracter popular. Aşa s-a întâmplat, de exemplu, cu numeroase împrumuturi din limbile romanice şi din latina literară. Nu acelaşi lucru se poate spune despre împrumuturile greceşti şi turceşti din secolul al XVIII-lea, care nu au rezistat timpului, având *caracter livresc.*

O consecinţă a împrumutului este *formarea dubletelor* şi chiar a *tripletelor lexicale:* acelaşi cuvânt, unic la origine, capătă cu timpul două sau chiar trei aspecte fonetice diferite, deoarece a pătruns în limbă în epoci şi pe căi diferite. De exemplu, cuvântul latin *subtilis* a fost iniţial moştenit (*subţire*), iar a doua oară a pătruns prin intermediul limbii franceze (*subtil*). În situaţie asemănătoare sunt şi: *a spune* şi *a expune* (< lat. *exponere*); *a închina* şi *a înclina* (< lat. inclinare); *virtute* şi *vârtute* (< lat. virtus); *a săruta* este moştenit din lat. *salutare,* iar tot prin acesta se explică şi neologismul *a saluta* (care nu a mai suferit acţiunea „legilor fonetice" constând în transformarea lui „**l**" *intervocalic* în „**r**" şi a lui „**a**" *neaccentuat* în „**ă**"). Tot dublete etimologice formează *drept* şi *direct* (ambele din lat. *directus*), *cerc* şi *circ* (din lat. c i r c u s), sau *cărbune* şi *carbon,* care se reduc la *carbonem* (acuzativul lui *carbo, -onis*). Faptul că *direct, circ* şi *carbon* au putut fi împrumutate din limba franceză (ori şi din această limbă) nu ne împiedică să le considerăm dublete etimologice ale mai vechilor *drept, cerc* şi *cărbune,* întrucât termenii franţuzeşti corespunzători (*direct, cirque* şi *carbone*) provin din etimonuri latineşti ca şi cuvintele româneşti.

Mai deosebite sunt verbele *a sfârşi* şi *a săvârşi* care reprezintă acelaşi cuvânt de provenienţă *slavă* (*sŭvŭršiti*), primit mai întâi, pe cale populară şi apoi, pe cale cultă sau livrescă, ceea ce se reflectă în cele două aspecte diferite pe care le-a căpătat el în limba română. Deoarece, în planul sincroniei, sunt diferenţiate, din punct de vedere semantic, *sfârşi* (mai vechi)şi *săvârşi* (apărut ulterior) formează un *dublet etimologic,* adică două cuvinte deosebite, astăzi, ca formă şi sens, însă cu aceeaşi origine sau etimologie.

NOTĂ: **Cele mai importante influenţe (vechi şi moderne),** care au lăsat urme vizibile în vocabularul românesc şi, eventual, în sistemul de formare a cuvintelor sunt: **I. Împrumuturi lexicale vechi de origine slavă, maghiară, grecească, turcească; II. Împrumuturi lexicale neologice (influenţa latină savantă, influenţa italiană, franceză, rusă, germană, engleză).**

I. Împrumuturi lexicale vechi. *1. Elementele lexicale de origine slavă sunt împrumuturi vechi slave pătrunse pe cale orală şi populară sau intrate pe cea scrisă, cultă sau cărturărească,* datorită faptului că *limba slavonă* a fost folosită, la noi, timp de câteva secole, ca limbă a administraţiei, a diplomaţiei şi mai ales a cultului religios ortodox. De la slavii care au pătruns pe teritoriul nostru prin secolul al VI-lea, ne-au rămas cuvinte, din cele mai variate sfere semantice şi domenii de activitate. *Exemple: plug, brazdă, ogor, snop, stog; bivol, dobitoc, cârtiţă, dihor, jivină, veveriţă, vidră; babă, boier, ceas, ceaţă, coajă, glas, grădină, grijă, groază, milă, muncă, nădejde, năravi, necaz, nisip, noroc, obicei, pagubă, prieten, spor, temei, trup, veac, veste, vârstă, vrăjmaş, zid, zvon; bolnav, calic, drag, gol, grozav, lacom, mândru, pestriţ, sărac, scump, straşnic, treaz,*

Scanned with OKEN Scanner

teapăn, vesel, voinic, vrednic, zdravăn; a clădi, a croi, a dărui, a dovedi, a goni, a grăbi, a grăi, a greși, a hrăni, a iubi, a izbi, a îndrăzni, a lovi, a munci, a nimeri, a obosi, a opri, a topi, a trăi, a trăsni și altele. După datele aproximative oferite de statistica întocmită de D. M a c r e a , la apariția **DLRM** (*1958*) cuvintele și variantele lor de origine slavă ar reprezenta 7,98% din volumul total al lexicului românesc modern cuprins în dicționarul respectiv.

Dintre *termenii pătrunși* în epoca *slavonismului cultural* (adică aproximativ între *secolele X – XV*), cei mai mulți aparțin *vocabularului social-politic* și *religios. Exemple de slavonisme: apostol, buche, bucoavnă, candelă, cazanie, călugăr, a citi, clucer, denie, diacon, duh, duhovnic, episcop, evanghelie, gheenă, hram, letopiseț, liturghie, logofăt, mitropolit, molifiă, odăjdii, pomelnic, postelnic, pravilă, proroc* (greșit rostit și prooroc), *psalm, rai, sobor* (adunare, sinod), *schimnic*, (variantă neliterară *schivnic*), *slavă, stolnic, strană, utrenie, vecernie, vlădică, voievod, vornic, zapis* și altele.

Numărul mare al cuvintelor de origine slavă a determinat pe unii lingviști străini să considere limba română un idiom mixt ori amestecat, un fel de *limbă „romano-slavă"*. Fără nici o exagerare, se poate spune că (împreună cu numeroasele cuvinte de origine slavă) alfabetul chirilic, folosit în limba română până la mijlocul secolului trecut, a mascat, măcar în parte, *caracterul latin al limbii noastre*, pe care i-l conferă, în primul rând, structura ei gramaticală. Materialul lexical pe care l-am împrumutat din limba slavă (și mai târziu din alte limbi) a fost „turnat" în tipare sau modele latinești preexistente, care erau definitiv constituite în momentul în care a început să se manifeste această influență. Fiind, în linii mari, formată ca *idiom de sine stătător*, **limba română** a putut să asimileze un număr impresionant de împrumuturi străine (și în primul rând slave), fără să-și schimbe structura gramaticală și, implicit, **caracterul ei latin**. Pentru a demonstra că elementele slave deși foarte numeroase, nu au schimbat caracterul latin al limbii române, mulți lingviști, printre care un rol deosebit l-au avut B. P. Hasdeu și Al. Rosetti, au făcut diferite experimente și analize din care a rezultat că nu se poate construi nici măcar o propoziție numai cu elemente slave. Al. Rosetti a construit propoziția: *„Iubesc pe prietenii mei dragi"*, care aparent conține numai cuvinte slave, dar la un examen lingvistic mai riguros rezultă că sunt slave numai rădăcinile cuvintelor, pe când elementele gramaticale folosite sunt exclusiv latinești. Astfel, – *esc* provine din lat. – *esco*, prepoziția *pe* este latinească (*per*), – *i* marcă a pluralului și articol, provine din latinul *illi*, adjectivul posesiv *mei* este pluralul lui *meu* (din latinescul *meus*), iar *i* din *dragi* este tot un element latinesc.

Analizând lexicul poeziilor lui Eminescu, a rezultat că sunt numeroase strofe și chiar poezii întregi sub influență populară numai cu cuvinte și cu elemente gramaticale latine. În concluzie, *limba română*, deși are multe influențe și împrumuturi din alte limbi, *și-a păstrat permanent caracterul, structura și fundamentul său latin.*

2. Împrumuturi lexicale de origine maghiară. După opinia lui Ovid Densusianu, începuturile influenței maghiare asupra vocabularului românesc datează de la sfârșitul secolului al X-lea și începutul secolului al XI-lea, când limba română era deja constituită și desăvârșită. Elementele lexicale maghiare pot fi împărțite în două categorii: o parte se întâlnesc exclusiv în graiurile din Transilvania, iar o altă parte, mai puține, sunt folosite pe întregul teritoriu lingvistic dacoromân. Dintre cele dintâi pot fi amintite, spre exemplu: *bai* (necaz), *bolând* (nebun, smintit), *chefe* (perie), *făgădău* (han, cârciumă), *gealău* (rindea), *ilău* (nicovală), *sabău* (croitor), *sămădău* (persoană care ține contabilitatea), *a ponoslui* (a ponegri, a defăima) și altele. Spre deosebire de acestea, alte cuvinte de

Scanned with OKEN Scanner

origine maghiară au devenit ori tind să devină populare, întrebuințându-se și în alte provincii, fără a putea fi totuși considerate literare. Dintre acestea fac parte: *alean* (dor, melancolie), *aldămaș* (rostit prin metateză și *adălmaș*), *imaș* (izlaz, pășune), *catană* (soldat) ș.a.

Cele mai importante sunt acelea care pot fi considerate generale și cunoscute în limba română actuală. *Exemple: belșug, chin, chip, dijmă, fel, foișor, gazdă, gând, ham, helește, hotar, lacăt, lăcătuș lăcaș* (modificat în *locaș* cu diferențe semantice sub influența lui *loc* < lat. *locus*), *meșter, meșteșug, neam, oraș, pildă, raită, răvaș, sălaș, seamă, sicriu, șoim, tobă, vamă; beteag, chipeș, gingaș, uriaș, viclean,* (care, de fapt, este o rostire „hipercorectă" în loc de *„hiclean"* < magh. *hitlen*); *a alcătui, a bănui, a bizui, a bântui, a cheltui, a chibzui, a făgădui, a sudui, a tăgădui, a tămădui* și altele care sunt formate cu sufixul – *ui* (de origine slavă); toate au flexiune după modelele latinești ori create în limba română de la rădăcini latinești.

3. Împrumuturile lexicale de origine grecească se grupează în două perioade cu aspecte diferite. Prima a fost *influența greacă bizantină* care s-a exercitat asupra limbii române, între secolele al VII-lea și al XV-lea. A doua a fost *influența greacă modernă*, numită și *neogreacă*, manifestată în secolele al XVII-lea, al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

Întrucât nu dispunem de texte scrise în limba română mai devreme de secolul al XVI-lea, în multe cazuri e greu de știut dacă un cuvânt grecesc aparține perioadei bizantine sau neogrecești. De asemenea, nu știm întotdeauna exact dacă elementele grecești n-au venit direct din această limbă sau prin filieră slavă (de exemplu: *argat, cămătă, cămilă, colibă, crin, drum, hârtie, orez, sfeclă* și altele). Numărul elenismelor primite de noi direct din greaca bizantină este relativ mic. Exemple: *arvună, a agonisi, cort, folos, flamură, mătase, mânie, omidă, prisos, stol, traistă, urgie, urgisi* etc.

Mulți *termeni bizantini* au pătruns, în limba română, prin intermediul slavilor meridionali, care se interpuneau între lumea grecească și populația romanizată din ținuturile dunărene. Pe această cale am primit îndeosebi termeni religioși de origine grecească pe care greu îi putem delimita de cei de origine slavă. Asemenea termeni sunt: *acatist, arhiepiscop, arhiereu, arhimandrit, catapeteasmă, ctitor, egumen, evanghelie, fariseu, ieromonah, iconostas, mănăstire, mătanie, mitră, mitropolit, mitropolie, paraclis, parastas, patrafir, patriarh, protopop, psaltire, satană, smirnă* ș.a.

Elementele de origine neogreacă sunt mai numeroase și au intrat în limba română, o dată cu răspândirea culturii grecești prin biserică, prin școală, prin cancelariile domnești și prin numeroase traduceri care s-au făcut din grecește în românește.

Sunt de fapt două categorii care nu pot fi strict delimitate: în prima grupă, *împrumuturi anterioare epocii fanariote*, iar în a doua, din perioada de influență maximă a limbii neogrecești în decursul *epocii fanariote* (aceste elemente se mai numesc și *fanariotisme*). În cele două principate s-a format chiar un fel de jargon grecizant mai cu seamă între 1780–1821, când s-au deschis școli grecești, boierii angajând perceptori greci pentru fiii lor, iar în cancelariile domnești și în majoritatea bisericilor este folosită limba neogreacă. Dintre aceste elemente cele mai răspândite sunt recunoscute după partea finală – *icos* și – *isi*. *Exemple: plicticos, politicos, tacticos, simandicos, nevricos, economicos, iconomicos; aerisi, chivernisi, hiritisi* (a felicita), *molipsi, plictisi, sinchisi, zaharisi* etc. Unele au *caracter cult: diată* (testament), *rigă, plastograf, efor, epitrop, partidă, caligrafie, tipografie* etc. Altele cu caracter *popular și familiar: taifas, sindrofie, ifos, lefter, fandosi, firidă, igrasie*. Majoritatea *împrumuturilor neogrecești* au avut *caracter livresc și oficial*, iar, cu timpul, cele mai multe și-au pierdut valabilitatea și au dispărut din limba română.

Scanned with OKEN Scanner

4. Împrumuturile lexicale de origine turcească au început să se manifeste în limba română prin secolul al XVI-lea, după ce Moldova şi Ţara Românească au devenit vasale Imperiului Otoman. Influenţa turcă veche sau osmanlâie a durat câteva secole, culminând cu epoca fanariotă (perioada 1711–1821), când aceasta s-a îmbinat cu influenţa neogreacă, impunându-se prin tripla dominaţie: politică, administrativă şi economică. Elementele turceşti care au fost asimilate de limba română sunt numeroase, multe devenind chiar populare. Acestea privesc diferite domenii şi sfere semantice. *Exemple: acadea, baclava, cafea, caşcaval, cataif, chebap, chiftea, ciorbă, ciulama, ghiveci, halva, iahnie, iaurt, magiun, mezel, muşaca, peltea, pilaf, rahat, sarailie, sarma, susan, şerbet, telemea, tuslama* etc. Cele mai multe au terminaţia în „*a*" sau „*–ea*". *Alte exemple: balama, basma, cazma, cherhana, dambla, haimana, macara, mucava, muşama, mahala, pafta, para, şandrama, zalhana, belea, cercevea, cherestea, duşumea, ghiulea, pătlăgea, peruzea, saftea, tejghea, zaherea* ş.a. Din *limba turcă modernă* am primit puţine cuvinte. *De exemplu*: *canal, casap, cerdac, geam* ş.a. Unele cuvinte de origine turcească sunt uzuale şi fac parte din vocabularul fundamental al limbii române actuale. La cele amintite, adăugăm următoarele: *chef, chior, chirie, ciomag, cântar, duşman, moft, murdar, soi, zor* etc. Sunt şi multe cuvinte care au devenit arhaisme sau au dispărut din limba română, îndeosebi din domeniul politic şi administrativ specific perioadei fanariote. *Exemple: agă, paşă, caimacam* (locţiitor de domnitor), *capuchehaie, haraci, hochim* (ordin scris al sultanului) *tergiman* (tălmaci, interpret), *buiurdismă* (rezoluţie), *geremea* (amendă) ş.a.

Vocabularul limbii române s-a îmbogăţit prin formarea unor cuvinte noi prin derivare cu *sufixe turceşti: – giu, – liu,* şi *– lâc. Exemple: barcagiu, reclamagiu, scandalagiu; chefliu, hazliu, durduliu; crailâc, haimanalâc, savantlâc* ş.a.

II. Împrumuturi lexicale neologice. Toate împrumuturile lexicale prin diferite influenţe de-a lungul evoluţiei limbii române au contribuit la îmbogăţirea vocabularului românesc, dar nu şi la *modernizarea* acestuia, realizată mai ales cu ajutorul *neologismelor. Fondul lexical neologic* al limbii române este extrem de bogat şi de variat ca origine sau proveniență. Ţinând seama de ceea ce înregistrează ultimele lucrări lexicografice, în primul rând *DN* (Dicţionar de neologisme, de Florin Marcu şi Constant Maneca, Ed. Academiei, 1978), rezultă că limba română actuală dispune de circa 50 000 de neologisme, fără a socoti şi termenii tehnico-ştiinţifici de strictă specialitate.

Împrumuturile lexicale neologice s-au realizat prin mai multe **influenţe**, dintre care mai importante sunt: *latină savantă, italiană, franceză, germană, rusă şi engleză.*

NOTE: 1. **Unii termeni neologici de origine latino-romanică** au pătruns în limba română încă din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea prin intermediul limbilor neogreacă, polonă şi rusă. De asemenea, importante sunt, în această privinţă, lucrările principalilor cronicari umanişti şi iluminişti din această perioadă.

Ulterior, datorită corifeilor „Şcolii Ardelene" şi reprezentanţilor „Curentului latinist", vocabularul limbii române s-a îmbogăţit cu un număr apreciabil de neologisme luate direct din latină pe cale livrescă. Unele dintre aceste neologisme creează *dublete etimologice* (primul element moştenit din latină, iar al doilea împrumutat în secolul al *XIX-lea*). Astfel, lat. *clarus* a fost o dată moştenit şi a devenit *chiar*, iar a doua oară a fost împrumutat ca neologism şi a dat *clar*. Alte exemple de asemenea *dublete etimologice: bătrân–veteran, băşică–vezică, femeie–familie, arină* (reg.) *nisip* şi *arenă* (foarte evoluat semantic). Unele neologisme de origine latină ne-au venit şi prin limba franceză sau italiană având astfel *etimologie multiplă*. Astfel, unele neologisme se explică formal prin latină, iar semantic, prin franceză sau prin ambele limbi. *Exemple*: *efect, impozit, spirit, virtute* şi altele. Multe neologisme se explică exclusiv prin latină (cel puţin formal). *Exemple: adagiu, ambigen, a adnota, a aproba, biblie, cabalin, colocviu, dormitor, a elibera, fabulă, insulă, literă, a omite, pauperitate, pictor, pictură, premiu, probă, rege, a satisface, tezaur, a traduce* etc.

Scanned with OKEN Scanner

2. **Influenţa italiană** a avut un rol important în procesul de modernizare şi relatinizare a vocabularului românesc. Neologisme latine prin influenţă italiană au pătruns începând cu secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea (prin contactele culturale italo-române ale stolnicului Constantin Cantacuzino, ale domnitorului Constantin Brâncoveanu), dar mai cu seamă în secolul al XIX-lea (prin lucrările deosebite ale lui Ion Heliade Rădulescu, Cezar Bolliac, Gh. Asachi, Alex. Odobescu, N. Filimon) sau chiar în secolul al XX-lea, graţie mai ales lui G. Călinescu şi altor cărturari influenţaţi de limba şi cultura italiană. *Exemple* de italienisme (îndeosebi în domeniul muzical): *arpegiu, allegro, bariton, cantabil, chitară, duet, flaut, intermezzo, mandolină, operă, partitură, piano, solfegiu, tenor, trio, vibrando, vivace* etc. Alţi termeni din alte domenii (economic, financiar, arhitectură, medicină, sport etc.): *acont, agenţie, bancă, bilanţ, casier, contabil, fisc, falit, gir, a gira, liră, scont, scadent, speze* (cheltuială), *valută, viramant; ancoră, basorelief, campion, capodoperă, dantesc, febră, merceologie, oncologie, reumatism, spa- ghete, stagiune, traumă, stindard* şi altele.

3. **Influenţa franceză** este cea mai puternică dintre toate influenţele moderne, începând, mai ales, cu secolul al XIX-lea, limba română îmbogăţindu-se cu câteva mii de cuvinte şi modernizându-şi vocabularul în toate domeniile vieţii materiale şi spirituale. Cei mai mulţi termeni politico-sociali, militari, administrativi, economici, juridici, filozofici, medicali şi ştiinţifici sunt în marea lor majoritate de origine franceză ori au, adeseori, o etimologie multiplă (inclusiv franceză). Manifestată la început, adică în secolul al XVIII-lea, prin intermediul fanarioţilor şi al ruşilor, influenţa franceză devine directă şi mai profundă în secolul trecut când sosesc la noi unii emigranţi francezi, iar mulţi tineri români merg să studieze la Paris ori să se familiarizeze cu limba şi cultura franceză prin şcoli şi profesori particulari. Pe lângă numeroase traduceri din literatura franceză, ceea ce a determinat amploarea acestei influenţe au fost relaţiile de ordin politic, economic şi, mai ales, cultural care au existat fără întrerupere între Franţa şi ţara noastră.

Majoritatea împrumuturilor lexicale de origine franceză au pătruns în limba română pe cale scrisă, iar aspectul lor grafic s-a impus, adeseori, în pronunţarea românească lite- rară. *Exemple: automobil, bacalaureat, certificat, convoi, mercerie, pension, sergent, septicemie* etc. Există şi numeroase cazuri când pronunţarea din franceză s-a menţinut în limba română, impunându-se şi în scriere. *Exemple: coşmar* (frc. *cauchemar*), *faleză* (< frc. *falaise*), *fular* (< frc. *foulard*), *antet* (< frc. *en-tête*). Uneori, acelaşi termen franţuzesc a fost o dată imprimat pe cale directă sau orală şi altă dată pe cale scrisă, adică livrescă, ceea ce a dus la apariţia unor forme duble, nediferenţiate semantic: *centimă* şi *santimă* (< frc. *centime*), *pansion* şi *pension, semplu* şi *simplu* (s-au impus cele scrise ca forme corecte, literare: *centimă, pension, simplu*). Numai în mod excepţional cele două forme s-au specializat din punctul de vedere al sensului, transformându-se în unităţi lexicale distincte. Astfel, *bor* şi *bord* (< frc. *bord*), sau *rever* şi *revers* (< frc. *revers*) sunt în planul sincroniei cuvinte diferite (*Exemple: borul* (bordurile pălăriei), însă „*bordul* unei nave"; „*reverul* hainei" şi „*reversul* medaliei").

Influenţa franceză s-a manifestat şi în *domeniul frazeologiei* (îmbinări constante de cuvinte, numite şi *frazeologisme* sau *grupuri sintactice stabile*). Unele din acestea sunt împrumuturi directe, iar altele reprezintă *calcuri* sau *imitaţii* după modele franţuzeşti corespunzătoare. Din prima categorie fac parte următoarele: *artist liric, bal mascat, cordon ombilical, cordon sanitar, critic literar, dans macabru, director general, decret guvernamental, jurnal de bord, metabolism bazal, monolog interior, placă turnantă, petrol lampant* şi altele numite în dicţionare „*sintagme stabile*", echivalente reale sau potenţiale ale unor cuvinte.

Alte frazeologisme româneşti moderne constituie *calcuri lingvistice* adică *traduceri literale* după unităţi frazeologice franţuzeşti. *Exemple: apă de toaletă* (după frc. *eau de toilette*), *castel de apă* (după frc. *château d'eau*), *câmp de bătaie* (*champ* de bataille), *diabet zaharat* (*diabète sucrè*), *turn de fildeş (tour d'ivoire), a pierde din vedere* (după frc. *perdre de vue*), *a se da în spectacol* (după frc. *se donner en spectacle*), *a face act de prezenţă* (după frc. *faire acte de presence*) etc., care pot fi clasificate după structura lor morfo-sintactică sau după particularităţile de ordin semantic.

4. **Inflenţa rusă** s-a manifestat asupra limbii române aproape exclusiv pe cale scrisă, prin intermediul traducerilor. Împrumuturile de cuvinte sunt mai puţin numeroase decât calcurile lingvistice care nu implică decât adoptarea unui sens nou ori copierea unei structuri lexicale sau frazeologice. *De exemplu*, cuvântul *sputnic* nu s-a impus în l. română; s-a spus la noi exclusiv *satelit artificial* (care traduce rus. *iskusstvennâi*

Scanned with OKEN Scanner

sputnik), preferându-se o combinație de două neologisme latinești unui singur element lexical care părea prea străin de limba noastră. Când neologismele rusești conțineau rădăcini sau alte elemente formative de origine latină, ele au fost perfect și rapid asimilate de limba română. *Exemple de neologisme rusești* în a căror structură există cel puțin un element constituent de origine latină: *agregat, aspirantură, centrism, combinat, cursant, defectologie, dezinformație* și *dezinformare, dezinsecție, doctorantură, exponat, gazoanalizator, instructaj, magistrală, mecanizator, procuratură, radiofícație, revizionism, supre- ma- tism, textolog* și *textologie, transfocator* și altele. Există și multe cuvinte compuse: *foto- aparat, fotocameră, fotoreportaj, hidroagregat, inginer-mecanic, general-maior, termoreceptor*. Există, de asemenea, *împrumuturi cu etimologie mul- tiplă* (adică *ruso-franceză, ruso-engleză* etc.) sau cazuri când influența rusă a consolidat numai poziția unui neologism preexistent lărgindu-i sfera semantică și mărindu-i forța circulatorie, demonstrând că influența rusă modernă a avut drept consecință nu numai o ușoară relativizare a vocabularului românesc ci și o relativă consolidare a fondului său de elemente internaționale (cf. *Probleme de etimologie*, de T h e o d o r H r i s t e a, Buc., 1968).

5. **Influența germană** s-a exercitat mai mult în Transilvania și cunoaște mai multe aspecte (influența șvabilor în Banat, aceea a sașilor din Transilvania, influența exercitată de nemții stabiliți la noi ca mineri, negustori, industriași; influența germană determinată de contactul cu civilizația–apuseană din Austria și, desigur, cea exercitată prin intermediul cărților, adică pe cale cultă). Cele mai multe împrumuturi din limba germană sunt în terminologia tehnico-științifică. *Exemple: blit, boiler, bomfaier, bormașină, cocs, diesel, duză, electrocar, fasung, feldspat, foraiber, gater, matriță, rolă, șaibă, șină, valț, ventil, wolfram* și altele. După cum se observă, mulți termeni sunt *cuvinte compuse: abțibild, balonzaid, bildungsroman, capelmaistru, crenvurști, bruderșaft, glaspapir, glasvand, laitmotiv, lebărvurșt, mișmaș, oberliht, patvagon, rucsac, șapirograf, spilhozen, tișlaifăr, țincvais* și altele. Unele neologisme primite din limba germană au rădăcini sau sufixe de origine latină. *Exemple: laborant, secundant, recenzent, repetent, dictat, unicat, gladiolă, corectură, agentură, rubricatură* etc. Altele sunt, de fapt, chiar cuvinte latinești: *acurat, servus, a sista*, care au intrat în limba română prin vorbirea ardelenilor influențată de cultura germană.

6. **Influența engleză** s-a manifestat direct sau indirect începând din ultimele decenii ale secolului trecut, când limba română a împrumutat o serie de neologisme englezești, aproape exclusiv prin intermediul limbii franceze. În secolul al XX-lea, unii termeni tehnici de origine engleză ne-au venit prin mijlocire germană sau rusă. *Exemple: buldozer, conveier, motoplug, screper* etc. Există în multe cazuri *etimologie multiplă* (anglo-rusească, anglo-germană, dar mai ales franco-engleză). Unele *anglicisme* ne-au venit prin limba franceză dovedite de sensul lor, care coincide cu al etimonurilor franțuzești: *dancing, parking, picup, smoching, spicher*. Altele au modificări fonetice asemănătoare cu cuvinte franceze: *biftec, rosbif, sandviș*. Terminologia sportivă cunoaște multe cuvinte englezești. Exemple: *aut, baschet, baseball, bowling, bridge, corner, dri- bling, fault, finiș, fotbal, golf, hent, ofsaid, meci, polo, presing, ring, rugby, scor, set, start, suporter, șut, tenis, upercut, volei* etc. *Multe anglicisme și americanisme*, care sunt mai recente și au caracter internațional au venit din engleză, din franceză ori dintr-o altă limbă *influențată de engleza americană. Exemple: bluf, blugi*, (din *blue-jeans*), *boss, holding, cow-boy, escalator, hold-up, jazz, mass-media, motel, radar, spot, staff, stagflație, tobogan*. De asemenea, recente și cu caracter internațional mai sunt și altele. *Exemple: apartheid, best-seller, accize, bungalov, chewing-gum, chicinetă, computer, design* (rostit–*dizain*), *dispecer, display, fair-play, a finaliza, gentleman, hobby, livingroom, feedback, creanțe, cash (keș), consulting, mediatiza- re, computer, lider, manager, management, marketing, previziona, show, shop, smog, spici* (scris și *speech*), *stress, striptis*, (scris și *strip-tease*), *sponsor* și *sponzorizare, transplant, week-end, western, whisky* etc.

Unele dintre acestea nu sunt încă înregistrate în dicționarele noastre, dar ele și altele mai recente se întâlnesc în stilul publicistic și științific, care rămân cele mai bogate în neologisme.

Sunt și alte împrumuturi, dar de mică importanță, toate influențele exercitate asupra limbii române fiind foarte variate și explicând mult discutata eterogenitate a vocabularului românesc. Aceste influențe nu au alterat însă *esența latină a limbii române*, dar i-au determinat o fizionomie lexicală aparte printre celelalte idiomuri neolatine. După reluarea contactului cu romanitatea occidentală, limba română și-a îmbogățit

Scanned with OKEN Scanner

vocabularul uriaş de neologisme, faţă de care şi în epoca actuală este extrem de receptivă. Cum bine arăta Sextil Puşcariu, „mai ales împrumuturile neologice au transformat româna într-o limbă modernă, reîncadrând-o în spiritualitatea romanică şi îndepărtând-o de comunitatea balcanică, în care o înglobase mai ales cultura ce ne venea din Bizanţ şi de la slavi."

7. **Barbarisme.** Unele neologisme, *franţuzisme* îndeosebi, care sunt de prisos în limba română şi nu s-au răspândit, având o sferă de circulaţie foarte restrânsă sunt numite *barbarisme* utilizând un termen impropriu (pentru că trimite la *barbar*), dar care nu poate fi eliminat deoarece se foloseşte şi în alte limbi, îndeosebi în limba franceză de unde noi l-am împrumutat. Asemenea *barbarisme* sunt: *inubliabil* (de neuitat), *impardonabil* (de neiertat), *froasat* (ofensat, ofuscat), *indimenticabil* (de neuitat), *infatigabil* (neobosit), *a badina* (a glumi), *a efasa* (a şterge), *a sermona* (a dojeni), *plezanterie* (lucru amuzant), *eclatant* (strălucitor), *oripilant* (îngrozitor) *ofuscat* şi altele.

C. FORMAŢII ROMÂNEŞTI

Pe lângă cuvintele moştenite şi cuvintele împrumutate din alte limbi, vocabularul limbii române conţine numeroase cuvinte formate în cadrul limbii prin *mijloace interne de îmbogăţire a vocabularului*, adică prin *derivare cu sufixe şi prefixe, prin compunere, prin conversiune* sau *schimbarea valorii gramaticale*, precum şi prin *izolarea unor sintagme*, adică *expresii şi locuţiuni* cu bogate valori semantice şi stilistice.(v. şi §6).

§.4. STRUCTURA VOCABULARULUI DIN PUNCT DE VEDERE AL FRECVENŢEI CUVINTELOR. A. FONDUL LEXICAL PRINCIPAL. B. MASA VOCABULARULUI – ARHAISME. NEOLOGISME. REGIONALISME. CUVINTE ARGOTICE. JARGOANE

A. FONDUL PRINCIPAL LEXICAL

Fondul lexical principal sau **vocabularul fundamental** este alcătuit din cuvinte necesare pentru a realiza comunicarea între oameni. Cuvintele din fondul principal lexical se caracterizează prin: *a. stabilitate*, având o vechime apreciabilă (*casă, om, a lucra, carte, bun, trei, eu, aşa* etc.); *b. unitate*, fiind cunoscute şi folosite pe întreg teritoriul ţării, de către toţi românii; *c. capacitate de derivare şi compunere (de exemplu: om, omenie, omenesc, omeneşte, omenos* sau de la cuvântul *alb* s-au creat prin mijloace interne ale limbii române alte cuvinte: *albeaţă, a albi, albitură, alburiu, albuş, a înălbi* etc.); *d. denumesc sau exprimă* cele mai importante *obiecte, noţiuni, relaţii, acţiuni* (de exemplu: *apă, alb, a avea, bine, cap, cinste, a citi, drag, ea, el, a fi, a face, frunte, frate, a fugi, a găti, a iubi, a înţelege, lac, luptă, mamă, meu, mâine, a mânca, a munci, munte, nostru, nou, ochi, om, plată, prieten, a pune, a rămâne, a scrie, soră, a sfârşi, şi, tată, treabă, a trăi, a vedea, a veni, vesel, vechime* etc.); *e. au un indice mare de frecvenţă (de exemplu: a avea, a fi, fiinţă, tată, mamă, fiu, fiică, frate, soră, bunic, nepot, copil, oraş, sat, casă, masă, uşă, câmpie, deal, munte, pădure, a trăi, a merge, a lucra, a lupta, pâine, grâu, carne, lapte, bun, frumos, brad, stejar, câine, cal, găină, mare, mic, luni, marţi, ianuarie, iulie ,vară, toamnă, dimineaţă, zi, soare, seară, noapte, cer, stele, viaţă, moarte* etc.)

Scanned with OKEN Scanner

Fondul principal lexical este, în majoritate, de *origine latină*. În urma cercetărilor care s-au făcut (în special de către acad. A l. G r a u r) s-a ajuns la concluzia că aproape *60 %* dintre cuvintele vocabularului fundamental al limbii române sunt de *origine latină* şi numai *40 %* sunt de alte origini. Sunt de origine romanică cele mai întrebuinţate substantive, adjective, verbe şi adverbe, apoi articolul, pronumele şi numeralul, verbele auxiliare şi copulative, prepoziţiile şi conjuncţiile adică elementele fără de care nu se poate alcătui nici cel mai elementar enunţ (*v. şi §.3.A. Fondul originar al limbii române*). Această constatare se adaugă la aceea că structura gramaticală (morfologia şi sintaxa) este aproape în întregime de origine latină, ceea ce dovedeşte fără umbră de îndoială caracterul romanic al limbii noastre. În privinţa ponderii elementului latin în cadrul vocabularului românesc modern sunt concludente datele unei analize statistice pe care acad. D. M a c r e a a efectuat-o asupra lexicului poeziilor lui M. E m i n e s c u, concluzionând că elementele latineşti reprezintă sub raportul frecvenţei peste 80% din vocabularul marelui poet. Examenul statistic al vocabularului eminescian, comparat cu al lui P a u l V e r l a i n e, a condus la concluzia că fizionomia lexicală a limbii române este tot atât de latină ca şi a limbii franceze.

B. MASA VOCABULARULUI

Masa vocabularului sau vocabularul secundar (cum îl numeşte G. I v ă n e s c u) este alcătuită la rândul său din câteva grupuri lexicale: *arhaisme, neologisme, termeni tehnici de specialitate, regionalisme, cuvinte argotice şi de jargon.*

Circulaţia cuvintelor care fac parte din masa vocabularului este foarte diferită de la o categorie la alta şi cuprinde aproape 90% din cuvintele limbii române. Unele sunt folosite strict în stilul ştiinţific sau tehnic (*computer, zenit, atom, diateză* etc.), în timp ce altele au o circulaţie mai mare trecând dintr-un stil funcţional în altul şi fiind folosite îndeosebi în stilul artistic (beletristic), mai cu seamă arhaismele, regionalismele, cuvintele argotice şi neologismele (Exemple: *cătănie, clop, a merge pe şest, mişto, monşer, mersi, casetofon, pick-up, manager* etc.)

a. Arhaismele sunt cuvinte ieşite din uz. Pe măsură ce vocabularul unei limbi se îmbogăţeşte cu neologisme, o parte din cuvintele vechi sunt uitate şi dispar din vorbirea curentă. Cauzele dispariţiei sunt multiple.

Unele cuvinte se pierd deoarece obiectul de referinţă (noţiune, instituţie, funcţie, însuşire) nu mai există: *agă, arnăut, comis, clucer, diac, giubea, hatman, haraci, logofăt, medelnicer, paşă, postelnic, serdar, spătărie, tui* etc. Unele din acestea se mai folosesc în graiurile populare, schimbându-şi sensul şi având circulaţie regională. (*Exemplu : dragoman*, care avea sens de *interpret, tâlmaci*, uneori are sens de *dregător* cu probleme diplomatice). Alteori arhaismele sunt „reînviate" în limbajul popular cu nuanţă ironică sau satirică. De exemplu, *a mazili*, care avea în trecut sensul „a scoate din domnie (din porunca sultanului)", este utilizat astăzi cu sensul „a scoate din funcţie".

Alte arhaisme sunt înlăturate de sinonimele lor mai noi. *De exemplu,* din seria *făcaş, lotru, hoţ* se păstrează numai ultimul; *herb* a fost înlocuit prin *stemă, slobozenie* prin *libertate, buche* prin *literă, pizmă* prin *invidie, ocârmuire* cu *guvernare, zapis* cu *document, zlătar* cu *aurar, iscoadă* cu *spion, havuz* cu *bazin, pojarnic* cu *pompier, a catadicsi* cu *a considera* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Există *arhaisme lexicale, fonetice, morfologice, sintactice.* Dintre cele lexicale, unele au dispărut o dată cu realităţile social-politice care le-au generat: *argat, bir, clacă, dijmă, grămătic, pârcălab, spătar, stolnic* etc.

Răspândite sunt şi unele *arhaisme fonetice: a îmbla* pentru *a umbla, a împle* pentru *a umple, părete* pentru *perete, lăcaş* pentru *locaş, a rumpe* pentru *a rupe, samă* pentru *seamă, sară* pentru *seară, păcurar* pentru *cioban* etc. De asemenea, *arhaisme morfologice: inime, greşeale = greşeli, grădine = grădini, aripe, mânuri = mâini, palaturi, ruinuri = ruine, diamanturi, rădăcine, văzum, şezum, plânsem* etc.

Arhaisme sintactice sunt mai puţine. *Exemple:* Dativ, cu funcţie de atribut – *Dativ adnominal.* („Şi somnul vameş *vieţii*..."; „Tu stăpân *vieţii* mele ..."; „preot *deşteptării* noastre" – M. Eminescu). Cuvântul „*rost*" nu mai este folosit cu înţelesul originar („*cioc, gură*"), decât în expresii ca: „A spune *pe de rost*"; „a şti *pe de rost*"; „a lua pe cineva *la rost*". Asemenea *arhaisme* ca şi multe altele, folosite în stilul artistic au *valori semantice sau stilistice. Exemple:* „Şi încet cu mâna ridicând/ Sprâncenele, din *rostu-i* rar/ Duios cuvintele răsar ... "(G. Coşbuc); „Ai vedea că am *cuvinte* pana chiar să o fi rupt". (M. Eminescu). Aici cu sensul vechi de *motiv.*)

Tot cu valori semantice şi stilistice, se mai păstrează arhaisme în *locuţiuni şi expresii,* unde vorbitorii nu mai sesizează sensul propriu al cuvântului vechi încadrat în sintagmă. *Exemple:* „a trage la *aghioase*" (*aghios* avea sens vechi de „*imn religios*"); „a nu şti *buche*" („literă" în alfabetul grec); „a rămâne *lefter*" (liber) etc.

Deosebite sunt unele cuvinte care începuseră să devină arhaisme nemaifiind folosite de multe decenii, dar, prin schimbările politice şi sociale de după 1989, au revenit în vocabularul activ: *primar, primărie, prefect, prefectură, parchet, jandarm, jandarmerie, senat, parlament, gardian, poliţist, poliţie; legea funciară, arendă, cadastru, jurnalistică* etc.

O precizare deosebită pentru *arhaismele semantice* o constituie folosirea unui arhaism susceptibil de întrebuinţări în stilul beletristic cu valori evocatoare de multe ori destul de greu distinctive între ce este *vechi, învechit* sau *arhaic.* Pentru a ne da seama dacă un cuvânt este sau nu arhaic, trebuie să-l raportăm nu numai la stadiul actual al limbii române, ci şi la epoca în care a fost scrisă o operă literară cu conţinut istoric. Astfel, *hatman, postelnic, neguţător, bogasier, lipscan, anaforá* şi altele, care apar în romanul „*Ciocoii vechi şi noi*", nu deveniseră încă arhaisme pe la 1860 când a scris Nicolae Filimon acest „original roman".

Arhaice pot fi considerate nu numai cuvintele, privite ca unităţi lexicale şi gramaticale, ci şi unele sensuri care au dispărut definitiv din uzul general, deşi complexele sonore prin care acestea erau exprimate continuă să existe în limbă şi să fie folosite cu alte înţelesuri. Acestea sunt *arhaisme de sens* sau *semantice* şi sunt destul de numeroase în stilul artistic (beletristic). *Exemple:* „*a săruta*" însemna în limba veche „*a saluta*" (din lat. *saluto, -are*), sens pe care îl întâlnim în poezia „Umbra lui Mircea. La Cozia" de Gr. Alexandrescu („*Sărutare,* umbră veche! priimeşte–nchinăciune ...") *a tăbărî* a însemnat în limba veche „*a-şi instala tabăra*", pe când astăzi are sensul de „*a da năvală asupra cuiva*"; *mişel,* iniţial, avea sensul „*sărman, sărac, nenorocit*" (din lat. *misellus*), iar astăzi are sensul de *necinstit, ticălos, nemernic, mârşav; mândru* a însemnat în limba veche „*înţelept*", apoi a căpătat sensurile de „*trufaş, fudul, falnic* etc."; *nemernic,* iniţial, însemna „*pribeag, străin, pripăşit*", iar astăzi are sensul de „*ticălos, infam, mârşav*". Alte asemenea cuvinte cu sensuri schimbate: *limbă* (popor), *moşie* (patrie), *carte* (scrisoare), „*a certa*" (a pedepsi) şi multe altele care apar mai cu seamă în poeziile lui M. Eminescu. *Exemple:* „... ce domnesc peste vreo *limbă*"; „... iubirea de *moşie* e un zid."; „... cu război

inv. 146413

Scanned with OKEN Scanner

ca să ne *certi*"; „Mulți *durară* după *vremuri*, peste Dunăre, vreun pod/ De-au trecut cu *spaima* lumii și mulțime de *norod*"; „După *vremuri* mulți veniră, începând cu acel *oaspe*,/ Ce *din vechi* se pomenește, cu Dariu a lui Istaspe."; „Pe genunchi scriind *o carte* ..."

Arhaismele sunt deci utilizate pentru realizarea valorii stilistice, a culorii locale,pentru a evoca oameni, obiceiuri și îndeosebi evenimente din trecutul istoric, să dateze sau să fixeze în timp acțiunea unei opere cu conținut istoric, trăsăturile caracteristice ale unei epoci, cât și fizionomia unei țări, a unui popor. Dintre scriitorii noștri care au utilizat cu măsură și măiestrie arhaisme în operele lor cu tematică istorică, sunt deosebiți Costache Negruzzi, Alex. Odobescu, Mihai Eminescu, Al. Davila, Barbu Delavrancea și, desigur, Mihail Sadoveanu, care a rămas neîntrecut în arta de a folosi și, îndeosebi, de a doza arhaismele (v. și §6.)

b. Neologismele sunt cuvinte noi, care reflectă în mod direct și imediat schimbările survenite în viața materială și spirituală a unui popor. *Exemple: autostradă, magistrală, container, combinat, pescador, fibră, proces, sector, efort, valență, prioritate, echivalent, edilitar, sintetic, a integra, a însuma, eșichier, computer, indexare, implementare, modernizare , proces tehnologic, retehnologizare* etc. Apariția neologismelor se explică și prin necesitatea de a înlocui un cuvânt mai vechi, uzat sau insuficient de precis, demonetizat (în sens figurat). De exemplu, *perdea* (la teatru) a fost înlocuit cu *cortină, stricat* înlocuit cu *defect, stăvilar* cu *baraj* etc.

Distingem două grupe de neologisme. *a) creații românești* pe baza elementelor existente în limba română (de exemplu: *lacunar, lansator, lunar, plasator, prevedere, principial* etc.); *b) împrumuturi* din diferite limbi, îndeosebi din limbile romanice; din limba franceză (de exemplu: *adresă, afiș, amorsă, bazin, pasaj, pastel* etc.) și din latina clasică (de exemplu: *oracol, oră, plantă, virtute* etc.).

Neologismele din diferite limbi pătrund mai cu seamă în stilurile științific-tehnic și oficial-administrativ, dar se răspândesc, cu timpul, în cercuri din ce în ce mai largi de vorbitori; în consecință își pierd caracterul neologic, devenind cuvinte uzuale. De exemplu, cuvinte ca: *avion, curier, director, dispută, fantezie, mesager, a conduce, uzină, fabrică, a vira* etc. nu mai pot fi considerate în zilele noastre neologisme, fiind cunoscute și întrebuințate, în mod curent, în diferite domenii de activitate.

În stabilirea calității de neologism a unui cuvânt trebuie să ținem seama de: *gradul de răspândire, frecvența în întrebuințare, atitudinea vorbitorilor* (dacă ei îl „simt" sau nu ca un cuvânt nou).

Unele cuvinte pot să se răspândească rapid și să fie frecvent întrebuințate, dar vorbitorii le simt „străine". Sunt termeni „la modă". (*De exemplu*, în ultimul timp se folosesc mult cuvinte ca: *liberalizare, implementare, indexare, privatizare, pluralism politic, eșichier politic, disident, disidență, diasporă, sponsor, sponzorizare, manager, management, marketing* etc.

După unii lingviști, limba română actuală cuprinde în jur de 50 000 de neologisme, în afară de termenii tehnico-științifici de strictă specialitate. *Exemple* de neologisme împrumutate din diferite limbi: *din limba franceză: automobil, bacalaureat, balon, bluză, cablu, cartograf, coeziune, departament, a developa, economie, garderob, restaurant* etc.; *din limba italiană: basorelief, capodoperă, campion, chitară, mandolină, solfegiu* etc.; *din limba germană: balonzaid, glaspapir, laitmotiv, lebărvurșt, oberliht, rucsac, șapirograf* etc.; *din limba engleză: conveier, radiolocație, computer, grep (grepfrut), grepuri-grepfruturi, camping* (pron. *chémping*), *parking, pick-up* (pron. *pic-ap*) etc.(v. și § 3B.)

Scanned with OKEN Scanner

c. Termenii de specialitate sunt cuvinte caracteristice unor domenii restrânse de activitate sau discipline ştiinţifice, unui sector economic sau administrativ, unor instituţii, unei ramuri tehnice sau unei profesiuni. Pentru fiecare din aceste domenii se formează o terminologie specială, care se prezintă ca un sistem stabil de cuvinte monosemantice. Polisemia este dificilă sau improprie când comunicarea cere exactitate şi precizie. Când se produc schimbări sau restructurări, atunci termenii sunt definiţi în prealabil, conţinutul lor fiind precizat. *Spre exemplificare*, menţionăm că *în sintaxă* se operează cu termeni specifici de *gramatică: subiect, predicat, atribut, complement* etc.; *în geometrie:* cu *ipotenuză, catetă, unghi, dreaptă, perpendiculară* etc.; *în petrochimie* – cu *butan, cracare, hidrocarburi, etilenă, detergent, polistiren* etc.; *în meteorologie* – cu *ciclon, culoar depresionar, izobară, nucleu de condensare* etc.; *în administraţie* – cu *formular, adresă, buget, circulară, decret, decizie, lege* etc.; *în armată* – cu *soldat, ofiţer, companie, regiment, front, gură de foc, ordin* etc.

NOTĂ: Şi procesele de producţie tradiţionale (plugăria, creşterea vitelor, cărăuşia, dogăria, zidăria, morăritul, ţesătoria etc.), astăzi înlocuite cu altele moderne sau modernizate (transport, agricultură, zootehnie, construcţii, industria lemnului, industria textilă etc.), au terminologia lor proprie. *De exemplu*, pentru *ţesut* se foloseau: *războiul de ţesut* sau *stativele*, ale cărui piese componente erau: *strat, picioare, stinghii, suluri, furci, vatale, scripeţi, călcători, slobozitor, întinzător, suveică* etc.Unii dintre aceşti termeni s-au învechit, au devenit *arhaisme*, alţii au dobândit un conţinut nou. De exemplu, unealta de bază în ţesătorie este tot *războiul de ţesut*, dar între cel tradiţional şi cel mecanic-modern sunt deosebiri foarte mari.

Terminologiile tehnice moderne se bazează în foarte mică măsură pe terminologia populară.

În condiţiile economice şi social – politice actuale, în etapa de tranziţie la economia de piaţă, au apărut în vocabular mulţi *termeni neologici* sau mai vechi din limba română, care să corespundă noilor realităţi. Exemple: *manager, management, marketing, bursă, bluf, accize, contencios, consulting, negociere, privatizare, holding, convertibilitate, implementare, indexare, sponsorizare, retehnologizare, rentabilizare, spot, staff* etc.

d. Regionalismele sunt cuvinte cu o răspândire geografică limitată, cunoscute de vorbitorii dintr-o anumită arie lingvistică. Regionalismele se înregistrează în hărţi şi atlase lingvistice, pe *zone, dialecte* şi *graiuri*. *De exemplu:* **moldoveneşti**: *agud, barabulă, bojdeucă, bortă, buhai, ciubotă (ciubotar –cizmar), colb, colţuni, curechi, cuşmă, draniţă, dugheană, dulamă, glod, harbuz, jitar, ogradă, oleacă, păpuşoi, perjă, posmagi, prichici, strujan, şleah, zămos, zăplaz* etc. *Regionalisme* **munteneşti**: *alde, buduroi, ciurdă, conci, dadă, deliu, fişteică, ghioroc, groştei, a se împosoca, năvleg, pehlivan, pogon, şileav, a se şurupi, teci (păstăi). Regionalisme* **ardeleneşti**: *a aldui, bai, ai (usturoi), birău (notar), bolund, cătană, ceaclău, cucuruz, duhan (tutun), făgădău, grof, iugăr, laibăr, lepedeu (cearşaf), papistaş, pălincă, sămădău* etc. Mai sunt şi alte regionalisme, de mică circulaţie, în *Banat* (exemple: *frunce, munce, şură* etc.), în *Maramureş (clop, horincă,* etc.), în *Oltenia (muică, ţest, ţol, lubeniţă, juvete* etc.), în *Dobrogea (geamie, tui* etc.) şi altele.

Soarta **acestor** cuvinte este diferită: o parte din ele pătrund în limba literară, îmbogăţind-o, **adăugându**-i noi valori stilistice şi semantice, mai cu seamă în stilul artistic, iar cealaltă parte din aceste regionalisme dispare treptat din uz, trecând în grupul arhaismelor.

Scanned with OKEN Scanner

Termenul de regionalism este considerat de unii, în mod greşit, sinonim cu *provincialism*, termen nepotrivit şi neacceptat de specialişti. De asemenea, *regionalismele* nu trebuie confundate cu *elemente populare*, care sunt fapte lingvistice generale, cuprind zone mult mai largi decât regionalismele, fără a fi însă forme corecte, literare. De exemplu, cuvântul *muiere*, din lat. *mulier*, nu este nici literar, nici regional şi nici dialectal; în unele zone este sinonim cu *femeie* sau cu *soţie*, dar în alte zone are *sensuri peiorative*.

Elementele populare sunt forme neliterare, pronunţări incorecte ale unor cuvinte: *cumpanie, deşte, rubinet, ghivetă, avucat, stăţii, bonlav, genuchi, întânlire, mingie* etc.

Acestea trebuie evitate pentru impunerea şi folosirea formelor corecte, literare, recomandate de *DEX* şi *DOOM*.

e. Cuvintele argotice sunt c[illegible]eristice vorbitorilor unor grupuri sociale restrânse, care le folosesc pentru a nu fi înţeleşi de ceilalţi. Nu numai răufăcătorii şi vagabonzii sunt „creatori" de limbaje „secrete" (*exemple*: *a gini, bişţari, lovele, gagiul, mişto, pe şest, mardeiaş, mangoţi, moacă, a se bunghi, a o uşchi, pârnaie, a da spagă, a face valuri, rubăr, şuriu* etc.) ci şi alte categorii, care nu sunt „nocivi" dar care totuşi, uneori, distonează faţă de respectarea corectitudinii şi purităţii limbii literare. Aşa sunt elevii şi studenţii (exemple: *profu', diriga, mate, bacu', a trage în piept pe profesor – a-l înşela, a fi grande, e nepotul lu. Peşte* etc.); soldaţii (exemple: *apevist, tambur, trupete, cocon, a lua în colimator* etc.); *frizerii (exemple: custură* = brici, *greblă* = pieptene, *guşă de somn* = ras cu perdaf, *a ciupi* = a te tăia cu briciul etc.). Asemenea cuvinte ar trebui combătute prin acţiunea de cultivare a limbii române.

f. Cuvinte de jargon. Jargoanele sunt modalităţi de exprimare a pretinsei superiorităţi (suficienţei, snobismului) unei categorii ce se consideră „deasupra" tuturor celorlalţi. Mai cu seamă în secolul al XIX-lea, în rândurile aristocraţiei nobiliare şi ale burgheziei, existau asemenea preocupări de snobism, de diferenţiere, prin vorbire „preţioasă", de celelalte categorii sociale pe care le considerau inferioare. Asemenea aspecte au fost satirizate prin operele celor mai de seamă scriitori ai noştri: Mihai Eminescu, I. L. Caragiale, Vasile Alecsandri, B. P. Hasdeu şi alţii. *Exemple:* Boierimea, în timpul domniilor fanariote, utiliza un mare număr de *grecisme (didascăl, vivlion* = carte, *adiaforie* = indiferenţă, *a pliroforisi* = a informa, *ipolepsis* = stimă, *a cabulipsi* = a umili, *micropsihie* = sfiiciune). După ce limba franceză a ajuns „la modă", în cercurile celor din „înalta societate" erau folosite numeroase „*franţuzisme*" (*demoazelă* = domnişoară, *efasment* = dispariţie *şic* = distins, *garde-malade* = infirmieră, *a blesa* = a ofensa, *mon cher* = dragul meu, *au revoir* = la revedere). Uneori în jargonul româno-francez sunt incluse şi cuvinte englezeşti (*darling* = dragule, *five o'clock* – reuniune snoabă la ora 5, *high-life* = înalta societate – „lumea bună").

Unele din aceste cuvinte au trecut în argouri, cu modificări de formă sensibile: *bişniţă* (afacere dubioasă, necinstită) din engl. *business, alivoar* (din frc. *au revoir* = la revedere) etc.

În ultimii ani au pătruns în limba română multe *anglicisme* şi *americanisme* care se folosesc în mod foarte diferit de către vorbitori din diverse categorii sociale şi din cele mai variate medii. *Exemple: businessman* = om de afaceri, dar şi forma *bişniţar* cu înţelesul de afacerist necinstit; *shop* = magazin, *snak-bar, spot, staff, fan, doping, dumping, manager, acţiune managerială, marketing, eşichier, holding, consulting, bluf* etc. (v. şi §3 B6).

Scanned with OKEN Scanner

§ 5. STRUCTURA MORFOLOGICĂ SAU MORFEMATICĂ A CUVÂNTULUI

A. a. Morfeme. b. Radical sau rădăcină c. Afixe (sufixe, prefixe, pseudoprefixe) d. Temă. e. Desinenţe. f. Accent. B. Alternanţe fonetice.

A. a. Morfemul *este segmentul constructiv al unui cuvânt,* purtător al unui sens determinat lexical sau gramatical. Format prin analogie cu termenul *fonem, morfemul* reprezintă, ca şi acesta, o unitate minimală. Deosebirea dintre cele două concepte constă în faptul că fonemul, ca unitate fundamentală a fonologiei. se caracterizează prin capacitatea sa de a distinge cuvintele, de a servi la exprimarea semnificaţiei (de exemplu *ară / ară, car / cad* etc.), în timp ce morfemul conţine el însuşi un *sens.* De pildă, în forma verbală *recurgând,* distingem morfemele: *re –, –curg, – ând,* fiecare având separat un sens lexical sau gramatical. De cele mai multe ori morfemul este reprezentat printr-un şir de forme. Se întâmplă, însă, ca un morfem să coincidă formal cu un fonem. De exemplu, *– e,* din *case* este, în plan morfologic, un morfem, întrucât, în forma dată (ca şi altele de acelaşi tip: eleve, piese, mere) el este asociat cu semnificaţia de plural, în opoziţie cu *– ă* din *casă* (sau: elevă, piesă, masă) care are sens de singular.

Analogia cu fonemul constă şi în faptul că *morfemul* trebuie înţeles ca un *element abstract,* care se realizează concret – ca şi fonemul – prin diverse *variante,* în general asemănătoare ca aspect, determinate de contextele în care apar. De exemplu, morfemul de plural al substantivelor masculine se poate realiza, în funcţie de finala *radicalului,* fie ca *–i* silabic (codri, miniştri etc), fie, mai ales ca *– i* nesilabic (lei, pomi, câini etc.); morfemul de gerunziu se realizează prin variantele *– ind* (fugind, tăind etc.) şi *– ând* (lucrând, coborând etc.), fiecare caracterizând anumite grupe de verbe. Aşadar morfemul reprezintă o clasă de variante, întocmai ca fonemul, având, fie un sens lexical, fie unul gramatical.

Morfemele se pot clasifica după diverse criterii, ajungând la clase şi subclase caracterizate diferit.

După conţinut, după semnificaţia exprimată, morfemele se împart în *lexicale* şi *gramaticale.*

Morfemele lexicale sunt acele segmente distincte în analiză care au un *sens lexical: rădăcina sau radicalul, afixele derivative* (prefixele, sufixele, pseudoprefixe) cu ajutorul cărora se formează cuvinte noi (*în* – tiner – *i,* copil – *aş, dez*–rob–*i*–*re, stră*–moş–*i, stră* –băt–*eam* etc.).

Morfemele gramaticale sunt elemente cu semnificaţie gramaticală marcând valorile prin care se manifestă diversele categorii gramaticale în flexiunea cuvintelor (genul, numărul, cazul – în flexiunea nominală; modul, timpul, persoana şi numărul în flexiunea verbală (desinenţe şi sufixe). Morfemele gramaticale pot fi grupate în funcţie de aspectul formal în două clase distincte:

Morfeme segmentale – exprimate prin unul sau mai multe foneme – cuprinzând marea majoritate a morfemelor.

Morfeme suprasegmentale, reprezentate prin *accent* şi *intonaţie,* care contribuie deseori la exprimarea unor valori gramaticale deosebite (diferenţieri ale unor forme gramaticale omografe).

O clasă aparte o reprezintă morfemele gramaticale *elemente auxiliare* sau *afixe mobile, morfeme libere* care apar ca elemente separate sintetice, compuse, analitice sau în combinaţii care permit *disocieri, permutări, intercalări* etc.

Scanned with OKEN Scanner

O ultimă clasă de morfeme gramaticale sunt alternanţele fonetice (vocalice şi consonantice) – fenomen frecvent şi specific pentru flexiunea cuvintelor româneşti. Manifestându-se preponderent în cadrul rădăcinii cuvintelor şi fiind asociate, de regulă, cu un anumit morfem, alternanţele fonetice contribuie la exprimarea diverselor valori ale opoziţiilor dintre formele flexionare ale unui cuvânt. De exemplu, deosebirea dintre singularul *stradă* şi pluralul *străzi* este marcată, alături de desinenţele – *ă* şi – *i*, prin alternanţele *a / ă* şi *d / z;* de asemenea, opoziţia de persoană dintre formele *tu dormi / el doarme* se realizează nu numai prin desinenţele – *i* şi – *e*, ci şi prin alternanţa vocalică *o / oa*. Exemple sunt foarte numeroase atât în flexiunea nominală cât şi în cea verbală.

b. Radicalul sau **rădăcina** constituie segmentul comun mai multor cuvinte care alcătuiesc o familie lexicală. El conţine sensul lexical primar al cuvintelor din aceeaşi familie. *De exemplu,* în cuvintele *a scrie, a descrie, a înscrie, a prescrie, descriere, scriitor, scriitură, scrisoare, reînscriere*, radicalul este *scri–*. Radicalul poate apărea şi în forme uşor modificate, cauzate de alternanţele fonetice (schimbarea unor foneme componente). *De exemplu*, în cuvintele *pas, a păşi, a depăşi, păşitor*, radicalul *pas / paş* conţine alternanţa *s /ş*.

c. Afixele sunt segmente purtătoare de sens care alipite la radical modifică sensul primar al acestuia, obţinându-se, de regulă, un cuvânt nou. Afixele alipite înaintea radicalului se numesc *prefixe. Exemple: de*scrie, *de*păşi, *de*cădea (prefixul *de–*); *des*face, *des*prinde, *des*cânta (*des–*); *în*negri, *în*nora, *în*desi, *în*nopta, (*în-*);

Afixele alipite după radical se numesc *sufixe*. De exemplu, scri*itor*, munc*itor*, păş*itor* (– *itor*); băieţ*andru,* copil*andru,* flăcăi*andru*; (– *andru*); grădin*iţă,* roch*iţă,* fet*iţă* (– *iţă*). *Sufixele* sunt *lexicale* şi *gramaticale.*

Sufixele lexicale contribuie la formarea unor cuvinte noi. De exemplu: Sufixul – *că* (ţăran + că = *ţărancă,* sătean + că = *săteancă,* orăşean + că = *orăşeancă)*; sufixul *ător* (lucr + *ător;* săp + *ător*); sufixul – *eală* (greş + *eală*, obos + *eală*, obloj + *eală*).

Sufixele gramaticale servesc la exprimarea unor categorii gramaticale: modul şi timpul. *De exemplu*; *modul: -it, -ind,* (amint*it*, auz*it*, fug*it* – participiul); (auz*ind*, amint*ind*, fug*ind*, alerg*ând*, mânc*ând*, –gerunziul); *timpul: -se* (fugi*se*, mâncă*se*, scrise*se*, – mai mult ca perfectul) etc.

Unele sufixe pot fi în acelaşi timp şi lexicale şi gramaticale. *De exemplu*, sufixul *-i* este lexical pentru că formează verbe de la adjective şi de la substantive (roşu – a roş*i*; limpede – a limpez*i*), dar este şi sufix gramatical pentru că formează intinitivul unor verbe (arici – a ari*ci*; şcoală – a şco*li*; zăbrea – a zăbre*li*).

Atât prefixele, cât şi sufixele pot apărea şi sub forme modificate, prin alte variante fonetice, (alternarea fenomenelor componente): prefixele *des-/dez-*(*desface, desprinde, dezbate, dezgheţa*); *răs-/răz-*(*răsfira, răsădi, răzgândi*); sufixul *-ător/ătoare* (*alergător/ alergătoare, lucrător/lucrătoare*) etc.

Pseudoprefixele sau *prefixoidele* sunt asemănătoare prefixelor cu circulaţie internaţională, formate din cuvinte care mai înainte fuseseră independente, dar ulterior s-au contopit cu cele noi. *Exemple: ante*braţ, *ante*penultima, *micro*scop, *micro*sistem, *poli*glot, *poli*semantic etc.

d. Tema este partea dintr-un cuvânt care nu se schimbă în cursul flexiunii. Tema poate să coincidă cu radicalul (*casă, casé*), sau să fie formată din radical şi prefix sau sufix (*de/scrie, dez/bate, scri/itor, greş/eală, copil/andru*) sau din prefix + radical + sufix (*de/ scri/ere*).

Scanned with OKEN Scanner

e. Desinenţa este partea cu sfârşitul cuvântului care se modifică în cursul flexiunii, exprimând diferite categorii gramaticale (*gen, număr, caz* la *flexiunea nominală; persoană* şi *număr* la *flexiunea verbală*).

Exemple: casă/ case – numărul, negru/neagră, negri, negre – (genul şi numărul); scriu, scrii, scrie, scriem, scrieţi, scriu – persoana şi numărul la conjugarea verbului la indicativ prezent, fiind deci *desinenţe* specifice acestui mod.

Uneori *desinenţa* poate fi *zero* (notată în lucrările de specialitate cu această siglă ∅). *Exemple*: alb, albă, albi, albe primul termen *alb* are desinenţă zero (∅); eu fac, tu faci, el face, noi facem, voi faceţi, ei fac – primul şi ultimul, adică persoana I singular şi a III-a plural au desinenţa ∅ (zero).

Radicalul, afixele (*prefixele, sufixele*) şi *desinenţele* se numesc cu un termen generic *morfeme*. Ele sunt segmente constitutive ale cuvintelor, purtătoare ale unui *sens determinat lexical sau gramatical*.

Distincţia dintre *morfem, radical, temă, afixe, desinenţe,* detaşarea unui component de unitatea de bază sau combinarea lui cu o altă bază din care rezultă un cuvânt nou sunt procese de analiză şi sinteză în diacronie, evenimente petrecute în evoluţia limbii şi nu se repetă de fiecare dată cu toată încărcătura şi complexitatea lor, când un individ îşi însuşeşte limba maternă. Nimic nu ne împiedică să considerăm că un cuvânt oarecare – *aici, casă, căsătorie, căsnicie* etc. – poate fi explicat ca o suită terminală *generată* sau *derivată* ca şi formele paradigmatice *casă, case, casa, casei, casele, caselor* etc.

Morfemele pot fi, după *conţinut* şi după semnificaţia exprimată, morfeme *lexicale, gramaticale, segmentale, suprasegmentale, mobile sau libere*.

Morfemele gramaticale mobile servesc la exprimarea unor categorii gramaticale, în flexiunea nominală şi verbală sau în *paradigmele* fiecărei clase gramaticale. *De exemplu,* în formele cuvântului *a scrie, am scris, voi scrie*, prepoziţia *a* este morfem caracteristic infinitivului, verbul auxiliar *am* este morfem al perfectului compus, iar verbul auxiliar *voi* este morfem al timpului viitor.

f. Accentul este un morfem suprasegmental deoarece însoţeşte cuvântul nefiind segment semnalat grafic. El are rolul de a diferenţia cuvintele (*colonie* şi *colónie, haină* şi *haínă, veselă* şi *véselă*) sau forme omografe din diferite clase sau categorii gramaticale (*adúnă* şi *adună, cântă* şi *cântă, ridică şi rídică*). În limba română, accentul nu are loc fix, ca în franceză, unde stă pe ultima silabă, sau în maghiară, pe prima silabă a cuvântului. Accentul românesc este liber, deşi, de obicei stă pe penultima silabă, dar poate să ocupe şi alte locuri (pe ultima silabă, pe penultima sau antepenultima, uneori chiar pe prima silabă). Exemple: acásă, bibliotécă, radióuri, alergáre; popór, măseá, cafeá etc.; purtáserăm, văzúserăţi, péşteră, péşterile, păsăre, márgine, répede, prépeliţă, véveriţă etc.

De obicei în flexiunea nominală şi pronominală , accentul românesc are loc *stabil* (bibliotécă, bibliotéci, bibliotécile, bibliotecárilor) indiferent de gen, număr sau caz. În flexiunea verbală, accentul se schimbă deseori de la gen, număr, persoană, timp, mod (eu pórt, tu purtái noi purtáserăm, a purtá, purtând; eu văd, tu văzúşi, voi vedéaţi, văzúserăţi etc.). Multe cuvinte şi forme gramaticale cunosc o *dublă accentuare*. Exemple: bólnav/ bolnáv (ultima este corectă), dúşman/duşmán, vérigă/verígă, dúminică/dumínică. profésor/profesór, súntem/suntém, súnteţi/suntéţi (de regulă ultimele forme sunt literare).

Forme duble de accentuare se întâlnesc în special la *neologisme* (ántic/antíc; carácter/caractér, début/debút, mátur/matúr, precéptor/preceptór, regízor/regizór,

Scanned with OKEN Scanner

séver/sevér, símbol/simból, vestíbul/vestibúl etc.). Şi în aceste exemple, a doua formă este cea acceptată de normele ortoepice ale limbii literare actuale.

Rolul accentului în limba română este foarte important nu numai din punct de vedere lexical şi morfologic, dar şi sintactic şi stilistic (v. capitolul *Stilistică*).

NOTĂ: În toate situaţiile când există nedumeriri cu privire la accentuare şi, în general, la pronunţarea sau scrierea unor cuvinte, trebuie să se consulte ultimele dicţionare ale limbii române (DOOM, DEX, DLR, DLRM, DN) şi Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie, ediţia a V-a, Editura Academiei, 1995.

B. ALTERNANŢE FONETICE

Alternanţele fonetice au, de asemenea, un rol deosebit în structura morfematică a cuvântului. Prin alternanţă fonetică se înţelege schimbarea regulată a unui sunet din rădăcină sau tema cuvântului cu alt sunet mai mult ori mai puţin diferit de cel dintâi. Alternanţele fonetice se produc în cursul derivării, al formării de cuvinte noi cu afixe, precum şi în cursul flexiunii nominale sau verbale. Ele pot fi vocalice sau consonantice şi se întâlnesc, mai ales, la substantive, adjective şi verbe. Dintre *alternanţele vocalice* exemplificăm: *a/e* (fată/fete, masă/mese; *a/ă* (carte/cărţi, parte/părţi); *ă/e* (măr/meri, văr/veri); *o/u* (soră/ surori, noră/ nurori) etc. Mai pot alterna vocale cu semivocale sau cu *diftongi* (*om/oa*meni, le*u*/le*i*, me*u*/me*i* etc.). *Alternanţe consonantice.* Exemple: *d/z* (cre*d*/cre*z*i, bra*d*/bra*z*i); *t/ţ* (po*t*/po*ţ*i, fra*t*e/fra*ţ*i); *s/ş* (frumo*s*/frumo*ş*i, duio*s*/duio*ş*i) etc.

C. FAMILIA LEXICALĂ

— **Familia lexicală** constituie totalitatea cuvintelor formate prin derivare, prin compunere şi prin schimbarea valorii gramaticale de la acelaşi cuvânt de bază. Astfel, de la verbul *a face* au fost formate mai multe derivate cu *sufixe* (*Exemple: făcător, făcătură* etc.), *derivate parasintetice*–cu prefixe şi sufixe în acelaşi timp– *prefăcător, prefăcătorie* etc.) şi *compuse propriu-zise* sau cu elemente de compunere: *binefacere, binefăcător, răufăcător* sau *contr aface* (format din elementul de compunere *contra+face*). T h e o d o r H r i s t e a, într-un studiu (publicat în revista „*Limba română*", nr.6, 1977), susţine că ar trebui să se introducă şi conceptul de *familie frazeologică* a aceluiaşi cuvânt, dând ca exemple *combinaţiile frazeologice* care pornesc de la un cuvânt de bază şi care au unitate şi valori stabile lexicale şi gramaticale. *De exemplu,* de la cuvântul „*mână*" s-au format următoarele combinaţii frazeologice: *mână în mână, peste mână, pe sub mână, a da mâna, a fi mână spartă, a avea pe cineva la mână, a pune mână de la mână* ş.a.).

D. ANALIZA STRUCTURII MORFEMATICE

Analiza structurii morfematice a unui cuvânt presupune deci segmentarea cuvântului în forme determinate de *flexiunea* sa. De pildă, în forma verbală *desfăceam* distingem *desinenţa -m*, prin comparaţie cu alte persoane ale *paradigmei* de imperfect (*desfăceai, desfăceaţi* etc.), şi *sufixul* de imperfect *-ea,* prin raportarea la alte timpuri ale indicativului sau la alte moduri (*desfăcui, desfăcuşi* sau *desfăcând*); segmentul *desfac* este şi el analizabil în *prefixul des-* (cu ajutorul căruia se formează verbul respectiv de la

Scanned with OKEN Scanner

a face şi prin care se opune altor derivate ca *a reface, a preface*), şi rădăcina *f a c*. *Morfemele* rezultă din opoziţiile paradigmatice, flexionare, reprezentând deci o marcă a diverselor valori gramaticale. Pentru a stabili corect morfemele unui cuvânt trebuie să procedăm la compararea diferitelor forme ale aceluiaşi cuvânt şi a cuvintelor din aceeaşi familie. *De exemplu*, structura morfematică a cuvântului *însemnare* se poate stabili astfel: *semn* constituie *rădăcina* sau *radicalul*, *însemnar* constituie *tema* formată din prefixul *în-* plus radicalul *semn* plus sufixul *-ar*, iar formele *însemnare/însemnări* sunt rezultate din temă plus desinenţele *-e* (pentru feminin singular) şi *-i* (pentru plural)la care se mai sesizează totodată şi alternanţa fonetică *a/ă*. Deci *morfemele* sunt: prefixul *-în*, radicalul *semn*, sufixul *-ar (e)* care conţine şi desinenţa *-e*, iar pentru *însemnări* se adaugă alternanţa fonetică *a/ă* şi desinenţa *-i* care este marcă a pluralului şi alternează cu *-e*. Această analiză morfematică se poate compara şi cu alte cuvinte derivate tot de la radicalul *semn* (*consemnare/consemnări, desemnare/desemnări*), precum şi formele de la toate modurile şi timpurile verbelor *a semna, a însemna, a consemna, a desemna,* unde se folosesc şi *morfeme gramaticale*(*sufixe* pentru diferenţierea modurilor şi timpurilor, şi *desinenţe* pentru diferenţierea formelor de persoană şi număr).

Notă: Segmentul *în-* nu este întotdeauna prefix, deoarece în unele cuvinte face parte din *radical* (Exemple: *înainte, a înainta, a înota, a învăţa* etc.). Atunci când este prefix într-un cuvânt care începe cu *n*, se scriu doi de *n* (exemple: *a înnora, a înnopta, a înnegri* etc.).

§ 6. MIJLOACE DE ÎMBOGĂŢIRE A VOCABULARULUI

A. Mijloace interne: a. Derivarea. b. Compunerea. c. Abrevierea. d. Formaţiile analitice. e. Conversiunea (schimbarea valorii gramaticale)

B. Mijloace externe: a. Împrumuturile. b. Calcul lingvistic

Vocabularul unei limbi se modifică, se îmbogăţeşte şi se perfecţionează continuu. *Îmbogăţirea vocabularului* se realizează prin *mijloace interne* şi *mijloace externe*.

A. MIJLOACE INTERNE

Mijloacele interne sunt: *derivarea, compunerea, abrevierea, formaţiile analitice, conversiunea (schimbarea clasei gramaticale).*

a. Derivarea se face prin **prefixare** (*cu prefixe şi pseudoprefixe. Exemple:* **des-**/*coase,* **pro-**/*duce,* **pro-**/*păşi,* **pro-**/*pune*; **stră-**/*vechi,* **stră-**/*bun,* **stră-**/*moş;* **inter-**/*belic,* **inter-**/*dependenţă,* **inter-**/*naţional;* **contra-** /*indicat,* **contra-**/*marcă*), prin **sufixare** (cu *sufixe lexicale: acru, ameţi, cheltui*+/-**eală**; ars, apucat, candidat +/-**ură**) şi prin **regresiune** (*afixele* sunt înlăturate: a cânta/*cânt,* auzi/*auz,* greşi/*greş,* omorî/*omor, treiera/treier*).

Prefixele şi sufixele au importanţă diferită din punctul de vedere al limbii române actuale. Unele dintre ele şi-au pierdut total sau parţial capacitatea de a da derivate. Acestea sunt **neproductive**. *De exemplu,* prefixul **stră-** (*străvedea, străvechi*) şi sufixul **-ei** (*ardei, putinei*) etc.

Prefixele şi sufixele cu ajutorul cărora se obţin în limba română contemporană derivate se numesc *productive*.

Scanned with OKEN Scanner

Dintre **prefixele productive**, citãm: **con-** (**co-**): *conlocuitor, coexistă;* **des-** (**dez-**): *descoase, dezrobi, dezumfla;* **în-**: *a înşira, a înnoda, a înnora, înnegri;* **ne-**: *necurat, nevăzut, nedreptate,* **răs-** (**răz-**): *răsputere, răscumpăra, răstălmăci, răspoimâine, răzbate;* **re-**: *reface, relua, revenire, readuce, reverifica* etc.

Dintre **sufixele productive: -ar**: *oţelar, cizmar, bucătar, strungar;* **-aş**; *cuţitaş, copilaş, băieţaş;* **-ătate**: *străinătate, vecinătate;* **-eală**: *greşeală, flecăreală;* **-ean**: *sătean, bucureştean, orăşean;* **-easă**: *bucătăreasă, lăptăreasă, spălătoreasă;* **-et**: *bănet, făget, păsăret, tineret;* **-ie**: *bărbăţie, omenie;* **-ism**: *paşoptism, clasicism, romantism, pluralism, umanism;* **-ist**: *ceferist, tractorist;* **-tor**: *vorbitor, săpător, muncitor;* **-al**: *săptămânal, vamal;* **-ar**: *familiar, inelar, bucătar;* **-bil**: *descifrabil;* **-esc**: *românesc, tineresc;* **-iu**: *argintiu, plumburiu;* **-iza**: *alfabetiza, abstractiza,a privatiza;* **-isi**: *aerisi, istorisi* etc.

Dintre **pseudoprefixe**: **ante-** ; *ante*braţ, *ante*proiect; **anti-**: *anti*infecţios, *anti*social; **arhi-**: *arhi*cunoscut, *arhi*plin; **contra-**: *contra*atac, *contra*indicat; **extra-**: *extra*terestru, *extra*fin; **inter-**: *inter*naţional, *inter*pune; **micro-**: *micro*element, *micro*buz; **post-**: *post*liceal, *post*faţă; **semi-**: *semi*cerc, *semi*lună; **super-**: *super*sonic, *super*vizat; **supra-**: *supra*preţ, *supra*încărca; **trans-**: *trans*carpatic, *trans*pune.

În afară de **derivarea propriu-zisă**, există şi o **derivare regresivă** sau **inversă.** Ea constă în suprimarea unor afixe pentru a forma cuvinte noi. De exemplu, derivate regresive sunt aşa-zisele substantive postverbale: *blestem* din verbul *a blestema, îndemn* din *a îndemna, alint* din *a alinta, tremur* din *a tremura.* Multe dintre aceste forme au valori expresive deosebite şi se întâlnesc mai ales în stilul artistic sau beletristic.

Despre formarea cuvintelor sunt puncte de vedere diferite. Unii lingvişti consideră că această problemă este de natură morfologică şi o tratează în cadrul morfologiei. (Cea mai importantă lucrare este „*Formarea cuvintelor în limba română*", redactori responsabili acad. Al. Graur şi Mioara Avram.)

Derivarea cu sufixe este, de asemenea, tratată în multe lucrări de lingvistică, fiind considerată mult mai importantă şi mai răspândită decât cea realizată cu prefixe. După o statistică aproximativă, există în limba română circa *500 de sufixe* grupate pe categorii *lexicale, gramaticale* (substantivale, adjectivale, verbale, adverbiale) şi *semantice.* Sunt apoi, alte clasificări ale derivatelor realizate în câteva categorii importante, dintre care: *derivate-nume de agent* (croitor, cizmar, jurist etc.); *derivate abstracte* (bunătate, cetăţenie, îndrăzneală, vrednicie etc.); *derivate diminutivale* (căluţ, floricică, frăţior, puiculiţă etc.); *derivate augmentative* (băieţoi, puştan, măturoi, beţivan etc.); *derivate cu sens colectiv* (ţărănime, brădet, tufiş, cânepişte etc.); *derivate care indică originea* (albanez, clujean, muntean, oltean, franţuzesc, rusesc, englezesc etc.). Mai sunt şi alte clasificări ale derivării prin sufixe, prefixe cu valori lexicale, gramaticale şi stilistice diferite (Cf. *Procedee interne de îmbogăţire a vocabularului* de Theodor Hristea, E.D.P., 1983). De asemenea, multe exemple şi completări se pot găsi în lucrările despre structura morfologică sau morfematică a cuvântului (v.§ 5 C).

b. Compunerea este un mijloc important de îmbogăţire a vocabularului. Se realizează prin *contopirea* sau *alăturarea* unor cuvinte care formează împreună un cuvânt nou. *Exemple: untdelemn, doisprezece, cumsecade, nemaivăzut, Câmpulung* etc.). Compunerea se mai realizează şi prin *izolarea* unor sintagme, scrise fie cu *cratimă (floarea-soarelui, câine-lup, traistă-goală, aşa-zis, du-te-vino)* fie fără nici un semn (Delta Dunării, Liceul German din Bucureşti, Teatrul Dramatic din Constanţa etc.).

Scanned with OKEN Scanner

În stilurile administrativ şi ştiinţific, mai ales, se folosesc multe **cuvinte compuse cu elemente savante** (*aerodrom, ergonomie, epistemologie, electroliză, neurolog, motonavă, amorf* etc.). Alte elemente de compunere savante: **aer (o)-** (aerostat); **agro-** (agrotehnică); **auto-** (autogară); **biblio-** (bibliotecă); **bio-** (biografie); **cardio-** (cardiologie); **crono-** (cronologie); **demo-** (democraţie); **fono-** (fonograf); **geo-** (geologie); **hidro-** (hidrocentrală); **-morf-** (morfologie, amorf); **psiho-** (psihologie); **-tec (ă)-** (cartotecă, discotecă) etc.

Despre scrierea corectă a cuvintelor compuse vezi § 11.

c. Abrevierea este asemănătoare compunerii: se realizează prin izolarea primelor litere sau a unor fragmente de cuvinte. Substantivele proprii alcătuite din iniţialele unor cuvinte se scriu, de regulă, cu majuscule, urmate sau nu de un punct după fiecare iniţială: C.F.R. sau CFR, C.E.C. sau CEC, O.N.U. sau ONU = Organizaţia Naţiunilor Unite. Substantivele comune compuse din iniţiale ale unor cuvinte sau ale părţilor componente ale acestora (prefix, element de compunere), se pot scrie cu majuscule, urmate sau nu de punct (P.F.L. sau PFL = plăci fibrolemnoase; B.C.A. sau BCA etc.).

Separarea literelor prin puncte este greşită atunci când sunt cuvinte compuse din fragmente. *De exemplu*: *ASIROM, TAROM – S.A., Plafar, Rompres* etc.

Uneori, de la cuvintele compuse prin abreviere se pot forma noi cuvinte prin derivare cu sufixe: *ceferist, orelist* etc. În ultimii ani au apărut noi cuvinte compuse prin abrevieri, care sunt rezultatul transformărilor din viaţa economică şi politică. *Exemple: Agroexport–S.A. Constanţa, Intexport S.R.L. – Bucureşti, Braiconf S.A. – Brăila, R.A.T.B., Faur S.A. – Bucureşti* şi multe altele.

d. Formaţiile analitice sunt structuri stabile de cuvinte în care termenii îşi pierd semnificaţia lor proprie pentru un sens general comun. Cele mai numeroase formaţii stabile sunt *locuţiunile: aduceri-aminte* (= amintiri), *băgare de seamă* (= atenţie), *de treabă* (= cinstit, cumsecade), *fără minte* (= nesocotit), *a-i face trebuinţă* (= a-i trebui), *a prinde de veste* (= a afla), *din când în când* (= câteodată), *cu toate că* (=deşi).

Asemănătoare cu locuţiunile sunt *expresiile*, care sunt echivalente cu un cuvânt simplu sau cu o sintagmă: *cât negru sub unghie* (=foarte puţin), *a fugi mâncând pământul* (= a fugi foarte repede). Locuţiunile şi expresiile au valoarea părţilor de vorbire şi îndeplinesc aceleaşi funcţii sintactice.

Expresiile şi *locuţiunile* constituie construcţii sintactice cristalizate în decurs de veacuri exprimând înţelepciunea poporului român. *Exemple: a ascunde ac în miere* (cei făţarnici, cu vorba blândă, dar cu gânduri ascunse), *ca prin urchile acului* (cu mare greutate), *a nu-i fi cuiva boii acasă* (a fi indispus), *s-a făcut agurida miere* (s-a îmbunat), *cusut cu aţă albă* (neadevărat, vizibil), *a face din ţânţar armăsar* (a exagera), *din bob în bob* (amănunţit), *cu jumătate de gură* (fără convingere), *cu jalba-n protap* (a face reclamaţie), *a o lăsa baltă* (a lăsa ceva neschimbat), *a-şi da arama pe faţă* (a se demasca) etc.

e. Conversiunea, numită şi derivare improprie, constă în trecerea unor cuvinte dintr-o clasă morfologică în alta (cer *albastru – albastrul* cerului; *ars* de soare – miroase a *ars*). Trecând într-o altă clasă gramaticală, cuvântul îşi schimbă sensul şi funcţia gramaticală.

Conversiunea mai este denumită şi *schimbarea valorii gramaticale*. După clasa morfologică în care trec cuvintele respective:

– *substantivare: m u n c i t o r – m u n c i t o a r e* (din adjective devin substantive); *eul* meu – *sinea* mea (din pronume devin substantive); *binele* nu se uită uşor (din adverb devine substantiv); *culesul* fructelor (din supin devine substantiv);

Scanned with OKEN Scanner

– *adjectivare:* gând *ascuns*, vorbe *răspicate* (din participii devin adjective); mână *tremurândă* (din gerunziu devine adjectiv);

– *adverbializare:* scrie *frumos*, vorbeşte *răspicat* (din adjective devin adverbe); *vara* e cald, *dimineaţa* e răcoare (din substantive devin adverbe);

– *trecerea cuvintelor autonome în categoria instrumentelor gramaticale: f o a r t e* bine, *v o i* merge, trece *p r i n d r e p t u l* casei etc.

B. MIJLOACE EXTERNE

Mijloacele externe de îmbogăţire a vocabularului sunt **împrumuturile** şi **calcul lingvistic**.

a. Împrumuturile lexicale în vocabularul limbii române sunt inovaţii de proveniență externă care constau din cuvinte şi expresii luate din diferite limbi străine şi adăugate fondului lexical existent (vezi şi § 3B). Termenul *împrumut lexical* acoperă o zonă foarte largă în explicarea creşterii cantitative a lexicului atât în diacronie, cât şi în sincronie. Termenul *neologism* (cuvânt nou) are legătură cu împrumutul, dar nu trebuie confundat cu acesta. În sens larg, după cum arăta acad. I o r g u I o r d a n (*Limba română contemporană*, 1978), *neologism* este orice cuvânt nou, împrumutat sau creat prin mijloace interne; în sens restrâns, neologism este numai cuvântul străin împrumutat la o dată nu prea îndepărtată. Neologismul prezintă noutatea pentru limba care-l împrumută, nu şi pentru limba din care este luat, deşi, în general, şi acolo are uneori caracter neologic. Şi celelalte cuvinte mai vechi, împrumutate înainte de secolul al XIX-lea, au avut la început un regim asemănător cu al neologismelor, pe care însă, datorită uzajului, l-au pierdut. Aceasta înseamnă că un cuvânt este neologism atâta timp, cât este simţit ca o noutate, iar caracterul neologic al cuvintelor cunoaşte diferite grade, dacă privim lucrurile de pe poziţiile evoluţiei limbii. La stabilirea acestei gradaţii trebuie avut în vedere criteriul timpului şi al frecvenţei. Cu cât un împrumut se învecheşte şi are circulaţie largă, cu atât se pierde aspectul său de inovaţie. Gradul de noutate al unui cuvânt poate varia şi după vorbitor, dar trebuie analizat din punct de vedere al limbii, nu al vorbirii.

Neologismele sunt inovaţii care afectează cel mai puţin raporturile lexicale în sistemul vocabularului românesc, deoarece, în faza incipientă a pătrunderii lor în circulaţie, nu sunt motivate ca structuri lingvistice. Împrumuturile din fondul latin – *abecedar, ablativ, abrevia, abroga, subiect, obiect* etc, nu sunt motivate structural. Dar, dacă în limba de origine, un cuvânt împrumutat este motivat, elementele formative ale motivării lor structurale devin, cu timpul, analizabile şi chiar productive şi cuvântul dat devine motivat şi în limba care l-a primit. În alte situaţii, şi acestea formează majoritatea, împrumutul neologic se încadrează într-un microsistem de motivare structurală existent în vocabular, fie pentru că are şi în limba de origine aceeaşi motivare, fie pentru că în procesul de adaptare i se adaugă formativele necesare acestei motivări. De exemplu, neologismul *solicitator* < lat. *sollicitator*, it. *sollecitatore* este un împrumut gata motivat deoarece se încadrează în suita numelor de agent motivate cu sufixul – *tor*, iar neologismul *recomandare* < *recomanda* < frc. *recommander* este motivat cu formantul românesc – *are*, semnificând acţiunea de *a recomanda*. Asemănătoare este situaţia neologismelor *anticipare, consemnare, dezarmare* etc., *austeritate, comoditate, duplicitate* etc.

Cauzele inovaţiilor lexicale prin împrumuturi de cuvinte neologice sunt de natură economică şi socială; se împrumută cuvinte care semnifică aspecte noi ale culturii mate-

Scanned with OKEN Scanner

riale şi spirituale ale comunităţii lingvistice româneşti, ceea ce înseamnă că atât *semnificantul*, cât şi *semnificatul* sunt inovaţii şi îmbogăţesc simultan atât patrimoniul lingvistic, cât şi câmpul de referinţă semantică extrafingvistic, constituind o *expansiune cantitativă* şi *calitativă*. Mai mult încă, sunt cazuri în care inovaţiile de vocabular sunt determinate de apariţia unui câmp semantic nou, determinat, la rândul lui, de aspecte noi, inexistente ori nedescoperite în realitatea extralingvistică dată. Aşa este cazul cu terminologia tehnică şi ştiinţifică din zilele noastre determinată de cerinţele modernizării şi tehnologizării din ţările avansate şi care alimentează tot mai mult lexicul internaţional.

NOTĂ: O definiţie strict fonologică a *cuvântului ca secvenţă (ori sintagmă) autonomă de foneme* nu este satisfăcătoare, dacă nu se relevă şi caracterul biplan, deoarece o secvenţă fonologică este planul expresiei cuvântului numai şi numai dacă este *semnificantă*, dacă poate fi identificată simultan şi ca *semnificat*. Numai în felul acesta, cuvântul este un element pozitiv, ca *unitate simultană a semnificantului cu semnificatul lui*. Considerate separat, *aceste două feţe ale cuvântului sunt diferenţe de sunete, combinate cu diferenţe de sens:* luate împreună ele constituie o unitate pozitivă angajată în sistem în opoziţie cu alte unităţi ale aceleiaşi ordini. Astfel, secvenţa monosilabică *stoc* este *semnificantul* cuvântului *stoc*. (*André Martinet* în *Elemente de lingvistică generală*, 1963, arată că *unitatea biplană a cuvântului constă* dintr-o *latură semnificată* (*sensul sau valoarea*) şi *o latură semnificantă (forma fonică)*.

Neologismele împrumutate sunt de origini foarte variate, dar provin mai ales din *limbile clasice (greacă* şi *latină)*, din *limbile romanice* îndeosebi din *fr. franceză* şi *italiană* – şi din *limbile germanice (germana* şi *engleza)*. Împrumuturile lexicale presupun un anumit contact între limba română şi limbile de origine, adică existenţa unor situaţii de *bilingvism*, a unui număr mai mult ori mai puţin însemnat de vorbitori bilingvi care să asigure un contact de-ajuns de puternic, un climat socio-cultural şi lingvistic adecvat, pentru a asigura introducerea în limba română a cuvintelor străine.

Exemple de împrumuturi din diferite etape ale evoluţiei limbii române: *Neologisme latine* şi *greceşti* din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea (din lucrările cronicarilor moldoveni şi munteni): filosofie, sacrament, teatru, tiran, pompă, piramidă, custodie, astrolog, caligraf, catalog, cauză, figură, generos, gentil, lexicon, muzică, organ, stemă, astronom, calendar, comisar, consul, cosmografie, fantezie, planetă, compliment etc.

Neologisme latino-romanice: a abroga, a absolvi, abstract, a abunda, accent, activ, actual, acut, acvilă, adagiu, a adjudeca, adjunct, a admite, a adnota, a agita, a amplifica, conştiinţă, esenţă, existenţă, calitate, a conchide, consecvenţă, consecinţă, egal, hegemon şi altele.

Împrumuturi din limbile romanice apusene: Neologisme franceze şi *italiene: insulă* înlocuieşte pe *ostrov, spion* pe *iscoadă, amendă* pe *geremea, bazin* pe *havuz, bijutier* pe *giuvaergiu* etc. (Alte exemple din alte limbi – vezi §3 B.)

În limba română actuală au pătruns foarte multe cuvinte noi mai cu seamă din *domeniul tehnic, economic şi social-politic. Exemple: agregaţie, bowling* (pron. bau- ling), *bluf* (pron. blaf – inducere în eroare) *brainstorming, buvabil, eşichier, holding, boutique, diasporă, disidenţă, flash* (fleş), *feed-back* (pron. fid-bec), *feeling* (pron. filin), *jogging, interacţie, implementare, staff, lobby* sau *lobbying, fixing, indexare, negociere, sponsor, (sponsorizare), shop, summit, smog, snack-bar* (pron. snec-bar), *show* (pron. şou), *playback* (pron. plei-bec) etc. (Unele cuvinte dintre acestea sunt numite *anglicisme*, deoarece provin din limba engleză.)

Deşi cuvintele împrumutate în secolele trecute au suferit adaptări fonetice, gramaticale şi semantice, potrivit normelor limbii române, totuşi multe dintre cuvintele noi care

Scanned with OKEN Scanner

au pătruns în ultimii ani sunt scrise şi pronunţate diferit în presă, la radio şi la televiziune, nefiind încă adaptate şi inserate în DOOM sau în IOOP. Multe sunt *barbarisme* sau *„preţiozităţi"*.

b. Calcul lingvistic este traducerea morfemelor unui cuvânt compus ori ale unei locuţiuni străine prin echivalentele româneşti. De exemplu: *cale ferată* (după frc. *voie ferrée*), *a obţine* (după frc. *obtenir*), *purtător de cuvânt* (după frc. *port-parole*), *război-fulger* (după ger. *Blitz-Krieg*), *autocritică* (după rus. *samokritica*) etc.

Calcul lingvistic constituie deci un mijloc extern de îmbogăţire a vocabularului, care constă în copierea, imitarea sau împrumutarea aşa-zisei structuri sau forme interne a unui cuvânt străin (derivat sau compus). Elementele alcătuitoare ale cuvântului străin sunt traduse în întregime sau numai parţial. Astfel, frc. *entrevoir* (format din *entre* = „între" şi *voir* = „a vedea") a fost redat în limba română prin *a întrevedea* care are exact acelaşi sens. După frc. *sentiment* s-a format *simţământ*, analizabil în rădăcina *simţ–* (care este a verbului *a simţi* corespunzător frc. *sentir*) + sufix *–(ă)mânt*, căruia în frc. îi corespunde *–ment*. Acelaşi cuvânt a fost o dată împrumutat şi a dat în româneşte *sentiment*, iar a doua oară a fost „tradus" sau *calchiat* şi a dat naştere unui derivat *simţământ*. Dacă în procesul calchierii este tradusă numai o parte a modelului străin, adică un element costituent, *calcul este parţial. Exemple: concetăţean* (format din *con* + *cetăţean*, după frc. *concitoyen*), *demers* (alcătuit din *de* + *mers*, după frc. *démarche*). Când sunt traduse toate elementele costituente, *calcul este total. Exemple: întreprinde* (după frc. *entreprendre*), *supraveghea* (după frc. *surveiller*), *dreptunghi* (format din *drept* + *unghi*, după frc. *rectangle*, iar acesta este împrumutat din lat. *rectangulus*, compus din *rectus* „drept" şi *angulus* „unghi"). Tot un calc de structură totală reprezintă şi *anotimp*, al cărui model este germ. *Jahreszeit* (literal: timpul anului).

Adeseori sunt calchiate şi *unităţi frazeologice* – combinaţii lexicale cu caracter constant, reprezentând echivalente reale ori numai potenţiale ale unor cuvinte. *Calcuri frazeologice. Exemple: a lua cuvântul* (după frc. *prendre la parole*), *a cădea de acord* (după frc. *tomber d'accord*), *a trece în revistă* (după frc. *passer en revue*), *farfurie zburătoare* (după engl. *flying saucer*) etc. Rezultă că acest tip de calc constă în *traducerea literală* a unei unităţi frazeologice străine, ceea ce duce la apariţia, în limba română, a unei combinaţii lexicale stabile, care are o structură identică ori foarte asemănătoare cu a *modelului calchiat*.

§ 7. STRUCTURA VOCABULARULUI DIN PUNCT DE VEDERE SEMANTIC ŞI STILISTIC

Semantica sau **semasiologia** este o disciplină (ştiinţă) relativ nouă, parte componentă a lexicologiei (sau a ştiinţei despre cuvânt) care se ocupă în primul rând cu studiul schimbărilor de sens ale cuvintelor în etape succesive sau în contexte diferite. Primul lingvist care s-a ocupat de această ştiinţă a fost L a z ă r Ş ă i n e a n u care, în anul 1887, a publicat lucrarea *„Încercare asupra semasiologiei limbii române. Studii istorice despre tranziţiunea sensurilor"*. Aproape toţi lingviştii îl consideră însă ca părinte al semanticii lexicale pe filologul francez M i c h e l B r é a l, autor al lucrării *„Essai de semantique. Science de significations"* (Paris, 1897).

Termenul de bază cu care operează *semantica lexicală* este *conceptul de sens* care desemnează „însuşirea obiectelor reflectată în mintea noastră" (prin *obiecte* înţelegându-se, nu numai ceva concret, ci şi procese, fenomene, caracteristici etc.).

Scanned with OKEN Scanner

În mod obișnuit, un cuvânt are mai multe sensuri, însă analizat într-un anumit context, el are un singur sens sau înțeles lexical, pus în valoare de relațiile lui cu celelalte cuvinte. Când aceluiași cuvânt (înveliș ori complex sonor) i se asociază mai multe sensuri, apare fenomenul numit *polisemie* sau *polisemantism*. Limba română este cunoscută ca o limbă cu o bogată semantică sau cu vocabular polisemantic renumit. Când numărul sensurilor unui cuvânt polisemantic este exagerat de mare (vezi cazul verbului *a face* căruia în DEX i se dau 20 de sensuri importante), se formează fenomenul numit *pletoră semantică*.

A. STRUCTURA LEXICO-SEMANTICĂ A CUVÂNTULUI. SENS LEXICAL

Sens motivat și sens nemotivat. Semnificant și semnificat. Denotație și conotație

a. Totalitatea sensurilor unei unități lexicale formează *structura lexico-semantică a cuvântului*. Numim **sens lexical** înțelesul pe care vorbitorii îl atribuie unui cuvânt. De exemplu, cuvântului *casă* vorbitorii îi atribuie înțelesul „clădire servind de locuință omului". În alte limbi, același înțeles este acordat altor cuvinte: frc. *maison*, germ. *Haus*, rus. *dom*.

Cuvintele autonome (care denumesc obiecte, exprimă însușiri, caracteristici, acțiuni, numărul, ordinea, numele obiectelor, imită sau exprimă stări, emoții etc.) au sens lexical.

Cuvintele – instrumente gramaticale (carte servesc la realizarea unor relații ce se stabilesc între cuvintele autonome în cadrul unor enunțuri) sunt lipsite de sens lexical. Faptul că asociem sensul casă (= clădire servind de locuință omului) la complexul fonic *casă* pare ceva întâmplător, adică *nemotivat*. De fapt, de ce cuvântul *casă* înseamnă *casă* și nu altceva? Cuvântul *a mârâi* însă imită prin structura sa fonică zgomotele produse de un câine ațâțat. În acest caz, între complexul fonic și sens se stabilește o anumită corespondență, *sensul este motivat*.

b. Rezultă deci că în limbă există **cuvinte cu sens motivat** și **cuvinte cu sens nemotivat**.

Din punctul de vedere al vorbitorului contemporan, cele mai multe cuvinte au *sensuri nemotivate. De exemplu: (om, bun, râde, bine)*. Alte cuvinte au *sensul motivat fonetic (bocănit, cuc, mormăie)* – structura lor fonetică imită zgomote din natură.

Alte cuvinte au *sensul motivat morfematic. De exemplu: desface, desprinde, desfrunzi; făuritor, alergător, îmblânzitor; copiliță, rochiță;* prefixul *des* – exprimă ideea de separare, sufixul – *tor* indică agentul unei acțiuni, sufixul – *iță* este diminutival.

Cuvinte cu sens motivat sintagmatic: a face explozie, mașini-robot, din când în când. Sensul lor rezultă din relațiile stabilite între elementele componente.

Cuvinte cu sens motivat semantic: Stâlpii societății, gurile Dunării, Cheile Bicazului. Sensul construcțiilor se realizează prin transfer, datorită asemănării sau funcției.

Din punctul de vedere al istoriei limbii, toate cuvintele au *sensuri motivate*: cuvintele latine *homo, bonus, bene, ridere*, moștenite în limba română au devenit *om, bun, bine, a râde*.

Uneori cuvintelor li se atribuie o *etimologie falsă*, din dorința de a apropia un cuvânt de un anumit etimon (cuvânt de bază). De exemplu, cuvântul *moravuri* este o creație cultă (în secolul trecut) prin apropierea cuvântului *năravuri* (de origine slavă) de cuvântul latin *mores* (= *obiceiuri*).

Scanned with OKEN Scanner

Etimologii populare. Tendința populară de a încadra un cuvânt împrumutat, prin modificarea formei și a înțelesului lui, într-o familie de cuvinte cunoscute duce la *etimologii populare*. Exemple: *lăcrămație* (în loc de *reclamație*), care a fost pus în legătură cu *lacrimă, renumerație* (în loc de *remunerație*), pus în legătură cu a *număra; răspunzabil* (în loc de *responsabil*), pus în legătură cu *a răspunde* etc.

B. SEMNIFICAȚIA. SEMNIFICANT ȘI SEMNIFICAT. DENOTAȚIE ȘI CONOTAȚIE

Între termenii *sens* și *semnificație*, se mai folosesc și termenii *înțeles, accepție, valoare, funcție*, prin care în lingvistica românească se definește conținutul cuvântului sau *semnificantul* lui. Prin **sens** înțelegem modul în care cuvântul *semnifică*, deci realizează semnificația în context unic.

Spre deosebire de *sens*, termenul **semnificație** este un *cuvânt motivat structural*; sufixul – (i)*fica*, pe care îl găsim și la alte derivate, înseamnă *a face, a determina* ca *ceva* să devină *ceva*, adică *semn+ifica* înseamnă *a face* ca *ceva* să devină *semn*. De aici, *semnificație* înseamnă *ceea ce* face ca o secvență sonoră să devină semn lingvistic, adică *semnificant*, deci *să semnifice*, să aibă sens. Acest *ceea ce* sau *ceva* este însăși referința semnificației și ea trebuie căutată în realitatea extralingvistică, în lumea obiectelor și a relațiilor dintre obiecte. Referința semnificației la realitate este numită *referent, denotatum, designatum* sau *obiect*.

Ștergând distincția dintre sens și semnificație, E m a n u e l V a s i l i u definește *semnificația* în felul următor: „Corelația care se stabilește în mod convențional, stabil și explicit între o secvență de sunete și un fapt sau o situație reală poate servi ca o definiție aproximativă, provizorie și ne-formală pentru ceea ce în mod curent numim *sens* sau *semnificație*." (v. lucrarea *„Elemente de teorie semantică a limbilor naturale"*, Ed. Acad., 1970, p. 12). În lingvistica actuală este tot mai frecventă tendința de a găsi soluțiile cele mai potrivite pentru analiza semnificatului în componentele lui *semice*, corespuzătoare analizei semnificantului în trăsături distinctive.

În planul conținutului semnificativ, în căutarea unităților elementare semantice, componente ale semnificației cuvântului sunt *semele*. Un ansamblu de *seme elementare* definește un *semem*, adică *semnificatul unui cuvânt*. Analiza acestui ansamblu de seme, adică *analiza componențială, semantică a cuvântului* poate fi detaliată până la operare cu seme de diferite grade de generalitate, cu suite terminale care implică prin semnificație obiectul extralingvistic până la eliminarea oricărei ambiguități.

În planul semnificației, cuvântul este un ansamblu de *seme simultane* (fără ordine pertinentă), în care nu se admite repetiția. Combinația de seme care constituie *sememe*, adică *baze sau nuclee semice, morfeme, hipolexeme* corespund *fonemelor* și *combinațiilor silabice de foneme*. În forma conținutului cuvântul poate fi considerat *lexem* (adică o combinație între *bază, morfem, hipolexem*), iar în substanța conținutului poate fi considerat *semantem, un ansamblu de seme lexicale și gramaticale* (adică *lexeme* și *grameme* sau *morfeme – lexeme* și *morfeme – grameme*).

În semantica și stilistica lingvistică actuală sunt în circulație diverse concepții privind *raportul semnificant – semnificat* și *denotativ –conotativ*. În tezele lui C h a r l e s B a l l y, care a fundamentat *stilistica lingvistică*, un cuvânt, o structură sintactică etc. pot avea, în ce privește sensul, două aspecte distincte: unul *strict intelectual*, cum ar fi *semnificația*, deci aspectul *denotativ*, și altul *afectiv*, în care se vădește *poziția subiectivă*, reacția emfatică a vorbitorului.

Scanned with OKEN Scanner

Opoziția **denotație–conotație** este referitoare la definirea semnificației prin extensiune (*denotatum*) sau prin intensitate (*conotatum*), ceea ce este oarecum echivalentă cu distincția dintre semnificație și sens.

În interpretarea acad. I. C o t e a n u , *„denotația și conotația* sunt valori ale semnului, bazate fiecare pe alt raport: *denotația* pe raportul dintre semn și obiect în genere, *conotația* pe raportul dintre semn și unele însușiri ale obiectului, înțelese ca atribute ale acestuia." (v. *„Stilistica funcțională a limbii române"*, Ed. Acad. 1973, p. 35). Pentru a înțelege mai bine ce înseamnă *denotația* și *conotația*, acad. I o r g u I o r d a n , în *„Limba română contemporană"*, ed. 1978 (cap. Vocabularul, p. 251), analizează un exemplu luat din *DLRM*: „Cuvântul *viperă*: 1. șarpe mic, foarte veninos, cu o pată de culoare închisă în formă de V pe cap și cu o dungă lată, neagră, în zig-zag, pe spate (Pelias-berus), năpârcă. 2. Fig. Persoană rea, perfidă, veninoasă. Expr. Pui de viperă – om rău, femeie rea". Dacă ne referim numai la definiția 1, întâlnim o trăsătură definitorie care presupune semnul + (veninos), fără de care descrierea nu ar mai corespunde *sensului denotativ* al cuvântului *viperă*. Definiția 2, cu precizarea *figurat*, relevă sensul conotativ, evidențiat și prin exemplul dat.

Granița dintre denotație și conotație este uneori greu de trasat. Există o amalgamare și o migrație birecțională între ele. Un *sem conotativ* se poate uza și neutraliza prin variațiile din densitatea experienței lingvistico-practice a vorbitorilor, după cum un *sem denotatic* se poate încărca cu valori conotative, tot datorită unor variații în densitatea experienței lingvistice a vorbitorilor.

Relația denotație–conotație este complexă și are valori determinate de experiența de viață și de mediul social; există valori conotative specifice elementelor de vocabular arhaic, regional, tehnic, livresc, neologic, argotic, vulgar, dar mai ales în zonele cele mai mobile ale lexicului, în formațiile idiomatice, interjecții, onomatopee, în creațiile hipocoristice (diminutive care exprimă stări și sentimente de afecțiune, alintare, dezmierdare. *Exemple: băiețel, covrigel, cafeluță, suflețel, puiculiță, porumbiță, ciobănel, floricică* etc.)

C. BOGĂȚIA SEMANTICĂ A VOCABULARULUI

Sens de bază–sensuri derivate; sens principal–sens secundar; sens propriu–sens figurat

Bogăția unei limbi nu este dată numai de numărul de cuvinte, ci și de *bogăția semantică*, de numărul mare al sensurilor derivate, secundare sau figurate ale cuvintelor din vocabularul acestei limbi.

a. O primă grupare **Sensul de bază este sensul primar, cel mai cunoscut, mai frecvent. Sensurile derivate sunt cele care au apărut ulterior în diferite contexte având o oarecare îndepărtare de sensul de bază.** ***Exemple:*** **Cuvântul *față* are ca sens de bază o parte a corpului omenesc (*chip*). În contextele: *fața* casei, o filă are două *fețe*, o *față* a monedei, *fața* nevăzută sau *fața* văzută a lunii, există *sensuri derivate* ale cuvântului de bază.**

b. A doua grupare o constituie **sensul principal și sensurile secundare.** Sensul principal este cel general, folosit în toate zonele, în limba literară. ***Exemple:*** **Prin ploaie se vedeau două *fețe* (doi oameni). La adunare erau prezente *fețe* importante (persoane).** *Sensurile secundare* sunt cunoscute în zone mai restrânse, și cu oarecare valoare

Scanned with OKEN Scanner

stilistică. *Exemple: Faţa* lumii este foarte pestriţă. Adevărata *faţă* a lucrurilor este greu de văzut.

c. A treia grupare o constituie **sensul propriu şi sensurile figurate.** *Exemple:* Este roşu la *faţă* (sens propriu). Pe câmpie erau flori în zeci de *feţe* (sens figurat). El face *feţe-feţe* (sens figurat). *Piciorul* este în ghips. (sens propriu). „Pe-un *picior de plai*/Pe-o *gură de rai*." (sensuri figurate). De obicei sensurile figurate sunt folosite în stilul artistic, dar şi în vorbirea populară.

Sensurile de bază, derivate, principale, secundare, proprii, figurate sunt *sensuri lexicale şi semantico-stilistice.* Cuvintele, în diferite contexte, au valori morfologice şi funcţii sintactice diferite. Acestea se numesc *sensuri gramaticale ale cuvintelor. Sensul lexical împreună cu cel gramatical formează o unitate indestructibilă.*

D. MONOSEMIE ŞI POLISEMIE. SENS ŞI SEMNIFICAŢIE

a. Sensul *este o constantă semantică*, în afara enunţului constituit, iar **semnificaţia** *este ansamblul variaţiilor semantice*, implicând enunţuri constituite. *Semnificaţie* înseamnă *actualizarea sensului.* Un cuvânt oarecare, considerat izolat, poate avea unul sau mai multe sensuri. Într-un context dat, o unitate lexicală nu poate avea decât o singură semnificaţie. Deci semnificaţia rezultă din relaţiile pe care unitatea lexicală le stabileşte cu celelalte unităţi lexicale în context. *De exemplu*, cuvântul *mijloc* are sensurile: 1– *punct* aflat la egală depărtare de două extreme; 2–*talie*; 3–*procedeu*; 4–*resurse*; 5–*vehicul.* Acestea pot fi actualizate în contextele: „În *mijlocul* lacului este o insulă. Fata şi-a strâns *mijlocul* cu o cingătoare. Cel mai bun *mijloc* de a afla capacitatea cuiva este să-l verifici în practică. Nu are *mijloace de trai.* Avionul este cel mai rapid *mijloc de transport.*

b. Monosemie şi polisemie

1. Cuvintele care au un singur sens şi, de regulă, realizează o singură semnificaţie se numesc **monosemantice.** *Exemple*, îndeosebi din domeniul ştiinţelor aşa-zise exacte: *catetă, ipotenuză, teoremă, axiomă, atom, electron, neutron, calciu, sodiu, uraniu, cord, neuron* etc.

2. Cuvintele care au mai multe sensuri şi, în contexte diferite, realizează mai multe semnificaţii se numesc **polisemantice.** *De exemplu:* Am citit o *carte* interesantă. Ai *carte*, ai parte. „De din vale de Rovine/Grăim , doamnă către tine/Nu din gură, ci din *carte* ..." (M. Eminescu); Mi-am scos *cartea* de muncă. Deci, cuvântul *carte* are următoarele semnificaţii, reieşite din contextele respective: *volum, învăţătură, scrisoare, carnet de muncă.*

Orice sens are un *fascicul de indici semantici* care-l definesc. De exemplu, indicii sensului *„casă"* sunt: a. *clădire*, b. *cu mai multe încăperi*, c. *servind de locuinţă*, d. *permanentă*, e. *omului*; indicii sensului *cocioabă* sunt: a. *casă*, b. *sărăcăcioasă*, c. *veche, dărăpănată*, d. *scundă*, e. *urâtă, neîngrijită.*

E. SENSURI REALIZATE PRIN PROCEDEE ARTISTICE

Cuvintele polisemantice îşi îmbogăţesc sensurile prin folosirea unor figuri de stil, în mod deosebit, în cadrul stilului artistic (beletristic). Cele mai cunoscute procedee artistice, care folosesc sensurile figurate ale cuvintelor sunt: *metafora, metonimia, sinecdoca, hiperbola, ironia, eufemismul.* La început, sensurile figurate au o mare forţă expresivă,

Scanned with OKEN Scanner

fiind individuale. Trecând în vorbirea colectivității, ele se uzează și își reduc expresivitatea și capacitatea evocatoare.

a. Metafora. Prin transfer metaforic *se modifică fasciculul de indici ai unui sens*; unii indici sunt înlăturați, fiind înlocuiți cu alții, dacă între termeni se stabilesc relații de asemănare. În final, unul din termeni este întrebuințat în locul celuilalt: „Are o sănătate *de fier*. Merge *pe firul* apei la vale. În *primăvara* vieții noastre toate ni se par simple. Știrea o am din *izvor* sigur. Un intrigant *seamănă* neînțelegeri printre noi. E *ros* de ambiții deșarte."

b. Metonimia. Prin transfer metonimic fasciculul de indici se modifică datorită faptului că *sensurile a doi termeni se află în relații funcționale de vecinătate*. Astfel, *conținutul* este denumit *prin obiect*. *Exemple:* „Sala a aplaudat. N-am băut decât două *pahare*. La fereastră se vedea *o căciulă*" Alteori *produsul* este denumit *prin materia* din care este făcut (Exemple: *„Sticlă=materie, sticlă=recipient de sticlă; fier=metal, fier de călcat*), *produsul* înlocuit prin *locul de unde provine* (*Exemple:* A cumpărat o haină de *astrahan*. A băut o sticlă de *Cotnari*); *Opere sau invenții* prin *numele autorilor* (*Exemple:* Becul are 60 de *wați*. Locuiesc la *mansardă*. A cumpărat un *Luchian*.).

c. Sinecdoca este asemănătoare metonimiei. Ea realizează o schimbare în extensiunea logică a cuvântului, înlocuind un cuvânt printr-un altul cu extensiune diferită: *partea pentru întreg* (*Exemple:* Mi-am găsit *un acoperiș*. S-a ivit *o pânză* la orizont.) sau *întregul pentru parte* (guler de *vulpe*, bocanci de *bizon*); uneori *genul pentru specie* (*Exemple:* N-are nici *o armă* asupra sa. Am prins *un pește* de două kg.); *singularul pentru plural* (*Exemplu: Omul* a cucerit întregul Pământ) sau un nume propriu pentru un nume comun (*Exemple:* E un fel de *Harpagon* sau *Hagi–Tudose*. Începe să semene cu *Dinu Păturică*. Este un adevărat *Făt–Frumos*).

d. Hiperbola este prezentarea prin *exagerare a unui sens*, fie prin *hiperdimensionare*, fie prin *reducerea* sau *diminuarea proporțiilor*. *Exemple:* E *un munte* de om. *Moare* de plictiseală. Se *topește* de dor. De fericire *e în al șaptelea cer*. Nu vede la *doi pași*. Așteaptă *o clipă*. E numai *piele și os*.

e. Eufemismul este un cuvânt sau o expresie prin care *este ascuns adevăratul sens* al cuvântului; uneori se realizează îndulcirea unor termeni cu sens dur sau jignitor. Fasciculul de indici ai unui sens este atribuit în totalitate unui alt termen decât cel originar, deoarece vorbitorii doresc să diminueze sau să ironizeze din diferite motive. *Exemple:* E un domn *venerabil* (bătrân). E puțin *nemanierat* (bădăran). E cam *afumat*. A băut *puțin mai mult* (foarte beat). A stat doi ani la *mititica* (închisoare – limbaj argotic). L-a împins *ucigă-l toaca* (aghiuță, diavolul).

f. Ironia este asemănătoare eufemismului, sensul important fiind redat printr-un cuvânt care exprimă exact contrariul. *Exemple:* Actorul C. Tănase avea un nas *cam mititel*. Derbedeul părea *un îngeraș* nevinovat. Este *ușă de biserică*. Darnic *nevoie mare*, un *Hagi–Tudose*. Vine foarte târziu acasă, dar e *foarte cumintică* etc.

F. EVOLUȚIA SEMANTICĂ A CUVINTELOR. SCHIMBĂRI SEMANTICE

Dinamica vocabularului unei limbi determină schimbări lexico-semantice în structura și evoluția cuvintelor. Aspectele și cauzele schimbărilor semantice sunt numeroase și variate. În evoluția sensului lexical al cuvintelor există următoarele tendințe generale: a. *lărgirea sensului;* b. *restrângerea sensului* și c. *combinarea primelor două tipuri* (prin succesiunea lor în timp sau prin alăturarea lor simultană). Un exemplu de *extensiune*

Scanned with OKEN Scanner

semantică îl constituie cuvântul *pasăre*, care, în românește, a dobândit un sens mult mai larg decât avea latinescul *passer* (vrabie). Exemplu de restrângere a sensului: lat. *nutricium* însemna „*hrană*" cu sens mult mai restrâns, *nutreț*, care înseamnă exclusiv „hrană pentru animale domestice erbivore".

În evoluția semantică a cuvintelor există și alte aspecte deosebite. Astfel, un rol important în evoluția semantică îl au și *degradarea* și *înnobilarea sensului*. De exemplu, cuvântul *mișel* (din lat. *misellus*), care inițial însemna „*slab, sărac, nenorocit*", în mod treptat, a început să primească noi sensuri, generate de anumite stări de spirit „*mișelime*" în limba veche, derivat de la *mișel*, însemna „*sărăcimea*", „*poporul*" care se răscula adesea împotriva asupririi, termenul căpătând astfel sensul de „*ticălos, escroc, hoț*". Sensul vechi, etimologic, primordial a dispărut definitiv, fiind înlocuit cu alt sens care nu are nimic comun cu cel inițial.

Un alt exemplu de „degradare semantică" este cuvântul *mitocan*, care la început însemna „locuitor al unui *mitoc*" (o variantă regională a cuvântului *metoc*, care denumea o mănăstire mică sau locuință pentru călugări). Cu timpul *mitocan* și-a lărgit sensul, ajungând să însemne „locuitor de pe lângă un oraș, la periferie", adică *mahalagiu* în sensul propriu al cuvântului. Ulterior, însă, a căpătat sens peiorativ, ajungând astăzi să însemne, *golan, bădăran, mârlan, țopârlan*.

Un exemplu de *înnobilare* a sensului îl constituie cuvântul *războinic*, care inițial a însemnat „*ucigaș, tâlhar*", deoarece și cuvântul „*război*" însemna „*hoție, măcel*". Astăzi cuvântul *războinic* are sensul de „*viteaz*", „*curajos, luptător aprig*".

Unele schimbări semantice au la bază o comparație sau o metaforă. De exemplu, „*a înțărca*" a însemnat, la început, „a închide mieii într-un țarc pentru a-i dezobișnui de supt". Ulterior, cuvântul a început să fie folosit metaforic și în legătură cu copiii mici care trebuie dezvățați de a mai suge lapte de la mamă.

În structura lexico-semantică a cuvintelor se produc deseori *schimbări semantice*. Acestea se realizează, în principal, prin următoarele *procedee de transfer*:

a. De la concret la abstract. Exemple: Cuvântul *păs* (supărare, necaz, durere) provine din lat. *pensum* (greutate cântărită); verbul *a cântări* însemna inițial numai „a determina greutatea sau masa unui corp cu ajutorul cântarului", azi înseamnă și „a judeca bine, a chibzui".

b. De la abstract la concret. Exemple: Cuvântul *inimă* provine din lat. *anima*, care în limba latină însemna *suflet, viață;* cuvântul *intrare* (acțiunea de a intra, rezultatul ei) are astăzi și sensul concret „loc de acces amenajat într-un perete sau într-o împrejmuire, stradă mică, fundătură".

c. Specializarea unor termeni, prin restrângerea sferei de cuprindere. De exemplu, în secolul al XVI-lea, cuvântul *varză* însemna „verdeață, plante verzi", astăzi are sensul de „specie de plantă cruciferă comestibilă".

d. De la particular la general. Unele cuvinte își lărgesc sfera de cuprindere. De exemplu, în vechime, cuvântul *cerneală* desemna numai „cerneală neagră", astăzi orice fel de lichid utilizat pentru scris, indiferent de culoare (cerneală albastră, roșie, verde, violetă).

e. Învechirea unuia din sensurile cuvântului. De exemplu, cuvântul *limbă* avea în trecut și sensul de *popor*. („Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vreo *limbă* ..." (M. Eminescu); astăzi, acest sens a ieșit din uz, fiind învechit.

Scanned with OKEN Scanner

f. Înlocuirea unui sens învechit cu altul nou. De exemplu, odinioară cuvintele *hain, prost, mehenghi* aveau sensurile: „de rea-credință, simplu, piatră de încercare a metalelor prețioase"; astăzi au fost înlocuite cu sensurile: *nemilos, nepriceput, isteț.*

g. Polarizarea constă în cumularea a două sensuri contradictorii în același cuvânt. De exemplu, *în urmă*, avea sensul *„în spate, îndărăt"*. (L-am lăsat *în urmă. În urmă* cu două ceasuri); S-au adăugat ulterior și sensurile *„mai târziu, apoi"* (*În urmă*, adică mai târziu, a renunțat la toate).

§ 7. RELAȚII ȘI CATEGORII SEMANTICE. POLISEMIA. SINONIMIA. ANTONIMIA. OMONIMIA. PARONIMIA. HIPONIMIA

a. Incompatibilitatea semantică. Unitățile elementare ale sensului cuvintelor sunt numite de lingviști cu termenul de *mărci semantice*, adică *seme distinctive*, după cum sunt distinctive trăsăturile care compun fonemele în planul expresiei. Practica lingvistică dovedește că în contextul *relațiilor dintre mărcile semantice* se realizează niveluri diferite de structuri și redundanțe. Între sensurile cuvintelor se stabilesc, mai cu seamă în contexte diferite, relații semantice variate. Sunt însă și cuvinte între care există *incompatibilitate semantică.* Aceasta înseamnă că sensurile a două unități lexicale au indici semantici contrarii, deși păstrează o trăsătură comună supraordonată. *Exemple: frate* și *soră* au indici semantici contrarii, dar păstrează o trăsătură comună – frați; *mamă* și *tată* (= părinți); *negru* și *alb* (= culori); *a pleca* și *a sosi* (= a se deplasa în spațiu și timp) etc. Un aspect mai rafinat al incompatibilității semantice este *oximoronul* (o figură de stil deosebită, întâlnită în stilul artistic). Exemple: *bulgări fluizi* (două unități lexicale cu indici semantici contrarii, dar împreună realizează o imagine artistică de mare valoare stilistică); *fericire amară, durere dulce* (*„dureros de dulce"* – Eminescu), *cadavru viu, cărbune alb, cioară albă, gerul arde* sau *frige, vorbește tăcând* sau *tăcere grăitoare* etc.

b. Polisemia este principala categorie *semasiologică sau semantică* a unei limbi. După unii lingviști, cuvintele polisemantice reprezintă peste 80% din lexicul activ. Polisemia caracterizează unitățile lexicale care au cel puțin două sensuri.

1. Principala sursă a polisemiei o constituie *alunecările* sau *deplasările de sens* ale unui cuvânt în diferite contexte. Este o noțiune sincronică, dar care se explică istoric sau diacronic, deoarece cuvintele se pot îmbogăți cu noi sensuri, fără a pierde sensul lor inițial sau primordial. Dinamica sensurilor unui cuvânt ni se dezvăluie numai la o analiză istorică sau diacronică. De exemplu, cuvântul *masă* a avut sens de bază, originar, pe cel de „mobilă", apoi a apărut *„ora mesei"* (adică ora la care mâncăm). Prin extensiune de sens, *masă* a ajuns să denumească chiar „mâncarea" (Seara *masa* trebuie să fie ușoară, frugală). Printr-o nouă deplasare sau lărgire de sens, denumește *micul dejun* (*masa* de dimineață), *prânzul* (*masa* de la amiază), *cina* (*masa* de seară). Apoi, au apărut și expresiile: *a lua masa, mese copioase* (ospăț; banchet; A fost o *masă de pomină*); *înainte de masă* (adică, „prima parte a zilei"), *după masă* (adică „a doua parte a zilei"). Astfel, cuvântul *masă* a devenit *polisemantic,* cu o structură semantică foarte complexă, dar și cu o frazeologie bogată, ce se poate întâlni în vorbirea populară sau consemnată în DEX sau DLR. Alături de *sensul de bază, sensul principal* și *sensul propriu,* apar *sensuri derivate, sensuri secundare* și *sensuri figurate. Exemple:* la *masa verde* (masa de jocuri de noroc); *masă diplomatică* (de tratative internaționale); *masă rotundă* (dezbatere liberă pe o temă); *pe nepusă masă* (pe neașteptate); *capul, fruntea mesei* (loc de cinste); *a nu avea*

Scanned with OKEN Scanner

ce pune pe masă (a fi sărac); *pune-te masă, scoală-te masă* (a trăi fără griji); *a-i fi casa-casă şi masa-masă* (a duce o viaţă ordonată) etc.

2. O altă sursă importantă a polisemiei o constituie *figurile de stil* sau *tropii*, care se întâlnesc în stilul artistic, în operele literare. (Vezi § 8 III 2.)

În cadrul polisemiei se analizează toate sensurile aparţinând aceleiaşi unităţi lexicale care au însă un nucleu de indici semantici comun. *De exemplu*, cuvântul *cap* are ca *indici semantici:* a. *parte a corpului unei fiinţe* (*capul omului*); b. *minte, inteligenţă* (Este un om cu *cap*); c). *conducător, şef* (Este *capul* unui grup); d). *extremitate proeminentă* a unui obiect (*capul* şurubului); e. *o situaţie sau o stare materială sau spirituală* (Era *cap de serie*. Este *cu capul în nori*) etc. Unul din sensuri este principal sau de bază, iar celelalte sunt sensuri derivate, secundare sau figurate.

c. **Sinonimia** este relaţia semantică ce reuneşte două sau mai multe sensuri aparţinând unor cuvinte diferite, dacă întrebuinţarea lor este caracterizată prin aceiaşi indici semantici.

Sinonimia, împreună cu polisemia, contribuie, în mare măsură, la îmbogăţirea limbii române prin precizarea şi nuanţarea exprimării, având bogate valori stilistice, afective şi expresive. Deosebit de importante sunt *seriile sinonimice* care se pot forma pe *criterii semantice* sau *stilistice diferite* în corelare cu *funcţiile denotative* sau *conotative* ale cuvintelor. Astfel de *serii sinonimice* se găsesc în *Dicţionarul de sinonime* de L u i z a S e c h e şi M i r c e a S e c h e. *Exemple: mândru*, îngâmfat, fudul, arogant, încrezut; *fermecat*, încântat, vrăjit, captivat; *acord*, concordanţă, coincidenţă, congruenţă; *josnicie*, ticăloşie, mârşăvie, nemernicie, infamie, mişelie; *abjecţie*, intrigă, meschinărie; *a stabili*, 1. a fixa, a hotărî, a decide, a preciza, a determina; 2. a dovedi, a arăta, a demonstra, 3. a înfăptui, a realiza, a înfiinţa, a institui, a întemeia; 4. a se statornici, a se instala; (fig.). a se aciua, a se adăposti, a se oploşi, a se infiltra, a aranja, a parveni etc. Pe lângă sinonimia lexicală, mai există şi o sinonimie *lexico-frazeologică*, când relaţia de echivalenţă semantică se stabileşte între grupuri de cuvinte cu statut de unităţi frazeologice (expresii, locuţiuni etc.) *Exemple: a spăla putina, a o lua la sănătoasa; piaţă de desfacere, debuşeu, inscripţie funerară = epitaf; cetate de scaun = capitală* etc. (v. T h e o d o r H r i s t e a, *Sinonimia frazeologică şi lexico-frazeologică*, 1978.)

Sinonimia are totuşi niveluri diferite. Mulţi lingvişti susţin că nu există sinonimie perfectă. Totuşi, în stilurile *ştiinţific-tehnic* şi *oficial-administrativ* se găsesc termeni cu sinonimie perfectă sau aproape totală. *Exemple: natriu = sodiu, sulf = pucioasă, cord = inimă, plămân = pulmon, oră = ceas, aramă = cupru, apus = vest, lexic = vocabular, exil = surghiun, decret = decizie, hotărâre = dispoziţie*. De obicei asemenea termeni sinonimici sunt apropiaţi sau identici în analiza izolată, fără nici o legătură cu vreun context. Atunci când apar în diferite contexte, apar şi sensuri şi nuanţe semantice diferite, care determină ca sinonimia să nu mai fie perfectă, fiind influenţată de diferite valori stilistice şi artistice. Astfel, termenii se diferenţiază prin *nuanţe semantice* (*susur, şoaptă, freamăt, murmur, zvon; a cugeta, a gândi, a reflecta, a medita, a cumpăni*); *prin nuanţe de întrebuinţare* (*a făuri, a realiza, a înfăptui, a crea, a plăsmui*); *prin răspândirea lor teritorială* (*noroi, glod, tină; curte, ogradă, ocol, bătătură*), *prin gradul de expresivitate* (*faţă, obraz, chip, figură, mutră, moacă*).

Termenii sinonimici sunt în raport de variaţie liberă în unele contexte (se substituie reciproc fără modificări în plan semantic). *Exemple:* S-a făcut *timp frumos / vreme frumoasă*. Am închis pasărea *în colivie / în cuşcă*. *M-am gândit / am reflectat / am meditat* mult la cele spuse de tine.

Scanned with OKEN Scanner

Uneori, termenii sinonimici sunt în *raport de distribuție complementară* în alte contexte (nu pot apărea în aceleași contexte). Exemple: *timp* frumos = *vreme* frumoasă, dar *timpurile* verbului, nu *vremurile verbului; cușca șufleorului* nu *colivia șufleorului* sau *colivia câinelui.*

d. Antonimia este o *relație binară* (între două sensuri) în care indicii semantici ai cuvintelor sunt opuși = *cald / rece, bucurie / necaz, veselie / tristețe, a câștiga / a pierde* etc.

Termenii aflați în opoziție se presupun reciproc, adică aparțin aceleiași sfere semantice. De exemplu, *cald* și *rece* se referă la temperatură. Opoziția exprimă relații contrare, pe același plan semantic: *tânăr / bătrân, util / inutil, lumină / întuneric;* relații cu orientare diferită: *sus / jos, a urca / a coborî;* relații complementare: *adevărat / fals, drept / nedrept;* relații de conversiune: *a cumpăra / a vinde; a da / a primi* etc.

Atenție deosebită se impune la scrierea antonimelor cu prefixe negative = *drept / nedrept, cinstit / necinstit, împerechere /desperechere, legal / ilegal, corect / incorect* etc.

De asemenea, unele cuvinte sunt considerate incorect antonime, așa cum sunt: *nebun, necurat, netot, nevrednic,* deoarece au suferit schimbări semantice în evoluția lor. Corecte sunt următoarele antonime: *bun / rău, curat / murdar, tot / nimic, vrednic / leneș.* Există unele antonime realizate cu ajutorul unor perifraze. *Exemple: a ascunde / a da pe față; a opri / a da drumul; a dormi / a fi treaz* etc.

e. Omonimia constă în asemănarea formală (fonetică) a unor cuvinte care au însă sensuri diferite. Adevăratul sens al cuvintelor nu poate fi dedus decât în contexte diferite. *Exemple: lac* – apă stătătoare / *lac* – soluție de rășini pentru protejarea unor obiecte; *broască* – animal / *broască* – încuietoare la ușă; *război* – de țesut / *război* – conflict armat etc.

Omografele sau *echivocurile grafice* sunt cuvinte a căror formă coincide numai în scris, dar care se pronunță diferit și au sensuri diferite. Aceste cuvinte se diferențiază după: accent, care are un rol deosebit ca lexem sau morfem, clasificând cuvintele după înțelesul lor lexical sau după valoarea morfologică. *Exemple: ácele* și *acéle, vesélă* și *véselă, háină* și *haină, zóri* și *zori, zări* și *zări* etc.

Omofonele sunt forme ale unor cuvinte diferite sau grupuri de cuvinte care coincid fonetic (adesea și grafic): *vie* = *podgorie, vie* = adjectiv (ființă *vie*), *(să) vie* – verb, conjunctiv prezent, persoana a III-a, singular, de la verbul *a veni; mică* = mineral (substantiv, nominativ, singular), *mică* – adjectiv, feminin, singular; *bineînțeles* = desigur (adverb), *bine înțeles* (adverb + adjectiv).

f. Paronimia constă în apropierea formală a unor cuvinte care au sensuri diferite. Din cauza formei apropiate pot fi confundate din ignoranță, un cuvânt preluând înțelesul celuilalt cuvânt. Exemple: *a apropia* și *a apropria, a evalua* și *a evolua, eminent* și *iminent, a emite* și *a omite, fortuit* și *fortat, a colabora* și *a corobora, familial* și *familiar, oral* și *orar, a releva* și *a revela, temporar* și *temporal, spețe* și *speze* etc. Pentru a face deosebirea dintre acestea trebuie consultate DEX, DLR sau alte dicționare, iar analiza lor să se facă în diferite contexte.

g. Hiponimia exprimă ideea de subordonare a unor sensuri apropiate (aparținând unor unități lexicale diferite) față de un sens supraordonat; sensurile subordonate au un indice semantic principal comun cu al sensului supraordonat. Între hiponime există o oarecare apropiere sinonimică, dar nuanțele semantice sunt destul de puternice pentru

Scanned with OKEN Scanner

a le diferenţia. *Exemple de hiponime: carmin, grena, pembe, rubiniu, roşcat, purpuriu, stacojiu, vişiniu* se subordonează lui *roşu; casă, bojdeucă, colibă, cocioabă, apartament* se subordonează lui *locuinţă* etc.

NOTE: 1 Relaţiile semantice se stabilesc între sensuri ale unor cuvinte care fac parte din aceeaşi clasă gramaticală (substantive, adjective, verbe etc.).
2. Cuvintele între ale căror sensuri s-au stabilit relaţii semantice formează serii de termeni.
Exemple: serie de sinonime (*zăpadă, nea, omăt*);
serie de omonime (*broască* – în apă, *broască* la uşă);
serie de paronime (*a eleva, a releva, a revela*);
serie de hiponime (*adăpost, casă, colibă, locuinţă, cocioabă, foişor*).

§ 8. VALORI EXPRESIVE ŞI STILISTICO-FUNCŢIONALE ALE VOCABULARULUI

I. Din punct de vedere noţional şi *stilistico-funcţional* cuvintele au *două funcţii esenţiale*: a. **funcţia denotativă**, prin care se folosesc sensurile de bază, principale şi proprii ale cuvintelor; b. **funcţia conotativă**, prin care se valorifică sensurile derivate, secundare şi figurate ale cuvintelor (v. şi § 7.).

Bogăţia expresivă şi stilistică a vocabularului o dau, în mod deosebit, funcţiile conotative ale cuvintelor. Aşa cum arăta acad. T u d o r V i a n u, în studiul *„Dubla intenţie a limbajului şi problema stilului"*, faptul lingvistic este în acelaşi timp *„tranzitiv"* şi *„reflexiv"*. Cine vorbeşte *„comunică"* şi *„se comunică"*, adică cine vorbeşte o face pentru a împărtăşi gândurile, ideile, reprezentările, sentimentele şi dorinţele sale, dar în acelaşi timp aceste comunicări năzuiesc să atingă o sferă anumită a semenilor care întrebuinţează acelaşi sistem de simboluri lingvistice. Deci, în manifestările limbii, prin folosirea cuvintelor cu cele două funcţii, se realizează în mod diferenţiat valoarea *„tranzitivă"* sau valoarea *„reflexivă"*. Cu cât o manifestare lingvistică este menită să atingă un cerc omenesc mai larg, cu cât creşte valoarea ei *„tranzitivă"*, cu atât scade valoarea ei „reflexivă", se împuţinează şi păleşte reflexul vieţii interioare, se diminuează căldura sufletească a vorbitorului prin care impresionează şi creează emoţii estetice. În *stilul ştiinţific* este predominantă *valoarea „tranzitivă"* a limbajului, adică se folosesc cuvintele îndeosebi cu *funcţia* lor *denotativă*.

În *stilul artistic*, pe primul plan este *valoarea „reflexivă"* a limbajului, cuvintele fiind folosite în special cu *funcţia conotativă*.

Clasificând cuvintele din acest punct de vedere, al valorii stilistice, se disting *două categorii: 1. cuvinte neutre stilistic: 2. Cuvinte marcate stilistic-funcţional*.

1. Cuvinte neutre stilistic sunt cuvinte pe care le întâlnim în toate stilurile limbii (oficial-administrativ, tehnic-ştiinţific, publicistic, artistic şi colocvial). Ele nu sunt specifice unui anume stil funcţional, frecvenţa şi valoarea lor de întrebuinţare fiind aceleaşi în toate situaţiile, în lexicul principal, în numeroase alte cuvinte întrebuinţate şi înţelese de majoritatea vorbitorilor. De exemplu, pentru a exprima noţiunea de *locuinţă*, ne servim de cuvintele *locuinţă, casă*, care fac parte din fondul lexical principal, dar şi de cuvintele *apartament, cocioabă*, toate împreună fiind însă neutre din punct de vedere stilistic funcţional.

Scanned with OKEN Scanner

2. Cuvinte marcate stilistic funcţional sunt cele pe care la întâlnim frecvent şi care au o valoare de întrebuinţare precisă într-un anumit stil funcţional. Sunt marcate stilistic funcţional următoarele grupe de cuvinte:

a. Termenii caracteristici stilurilor oficial-administrativ şi tehnico-ştiinţific, care au funcţii denotative cu sensuri proprii şi exacte, dar uneori pot fi întâlniţi şi cu funcţii conotative. *Exemple:* consiliu, circumscripţie, comisie, decizie, a doza, electoral, etravă, etambol, bordaj, polarimetru, disc, gradaţie, lentilă, radical, tratative, taxă, voltaj etc. (Vezi şi § 4 B.)

b. Neologismele sunt mai frecvente în stilurile tehnic-ştiinţific, publicistic şi oficial-administrativ. *Exemple:* contexte aparţinând celor trei stiluri:

1. „Datele privind activitatea depusă pe baza unui contract de muncă se înscriu în carnetul de muncă aşa cum acestea rezultă din contract sau din actele originale eliberate de unităţi pe baza scriptelor pe care le deţin". (*stil oficial-administrativ*).

2. „Nu este un secret faptul că relativitatea, îndeosebi teoria relativităţii generalizate, nu a întrunit niciodată unanimitatea fizicienilor şi aceasta în primul rând datorită absenţei probelor experimentale." (*Stil ştiinţific*).

3. „În fiecare zi sute de posturi de televiziune şi mii de posturi de radio anunţă opiniei publice şansa de a fi însorită sau plouată, ninsă sau lovită de vânturi...

Experţi demni de toată încrederea au demonstrat cu probe concludente că tăierea în neştire a pădurilor tropicale are implicaţii profunde şi ireversibile asupra climei". (*Stil publicistic*).

c. Regionalismele, cuvintele argotice şi *jargoanele* sunt caracteristice stilului colocvial. *Exemple:*

1. „Şi după ce ne culcam cu toţii, noi băieţii, ca băieţii, *ne luam la hârjoană* şi nu puteam adormi de *incuri*, până ce era nevoită biata mama să ne facă *musai* câte *un şurub-două* prin cap, şi să ne *deie* câteva *topangele* la spinare." (I. Creangă) – *Regionalisme.*

2. „Sandu ştia *şmecherià*, *o fumase* şi i-*a ciupit* banii *ginitorului* de două ori. Când a înţeles *fraierul*, era prea târziu." (Eugen Barbu) – *Cuvinte argotice.*

3. „Altfel, doamna Eliza era foarte frumuşică, într-o rochie de *foulard citron*, plină de *volane*, elegantă şi incomodă pentru funcţia de *garde-malade*". (Hortensia Papadat-Bengescu). – *Cuvinte de jargon.*

d. Cuvintele derivate cu sufixe diminutivale şi *augmentative*, precum şi cu *unele prefixe* (*s-, z-; răs-, răz-; para-, în-*), dacă au formaţii paralele nederivate cu acelaşi sens sau cu sens apropiat, sunt *caracteristice stilului colocvial.* **Exemple:** *băiat–băieţel, bărbat–bărbăţel, moş–moşulică, slab–slăbuţ, ani–anişori, fudul–fudulache, cutare–cutărică, dumneata–mătăluţă, nimic–nimicuţă, gol–golan–golănaş, picioare–piciorange, a vântura–a zvântura, a da–a răzda* etc.

NOTE: 1. Grupurile de cuvinte marcate stilistic funcţional sunt caracteristice unui anume stil, dar pot fi întâlnite şi în celelalte stiluri funcţionale, fără să aibă însă frecvenţa şi valoarea de întrebuinţare din stilul la care au fost înscrise.

2. *Stilul artistic* este permeabil pentru toate grupurile lexicale. Ele sunt utilizate nu numai pentru a comunica (funcţie „*tranzitivă*"), ci îndeosebi pentru a evoca, a determina emoţii estetice şi pentru a crea imagini artistice (funcţie „*reflexivă*").

II. Din punct de vedere al calităţii literare (raportarea cuvintelor la norma literară) *distingem*:

1. Cuvinte cu nuanţă literară sunt cuvintele acceptate de normele literare. Cuvinte literare sunt cele din fondul lexical principal, dar şi neologisme, şi arhaisme: *casă, masă,*

Scanned with OKEN Scanner

mamă, familie, om, fiu (fond principal), *filatură, depou, axiomă, carlingă, pilot, a decola, nucleu, plafon, manager* (neologisme), *voievod, hatman, surugiu, divan, agie* (arhaisme).

Nuanța literară se referă, și la aspectul formal, și la aspectul semantic al cuvântului: *familie* e un cuvânt literar, dar *famelie* e neliterar; *coteț* cu sensul „adăpost pentru păsări sau animale domestice mici" e literar, dar cu sensul „locuință" este neliterar (vulgar).

2. Cuvintele neliterare au nuanțe diferite: *emfatică* („În vesperala simfonie *tronează* liniștea regală"); *familiară* („Săracii *gâgâlici*, de *cruzi* s-au mai dus!". „Era o fetiță *mărunțică*, însă voinică și *plinuță*".); *argotică* („Dar nu mă-ntrebi, *tato*, să-ți povestesc ce am pățit cu *mitocanul*!"; „Iaca, niște *papugii* ..."); *vulgară* („Uf, *lasă-mă dracului* și dumneata, mamițo! nu vezi cum m-a pocit *dobitoaca*?"). În vorbirea îngrijită, literară, cuvintele de acest fel sunt evitate.

III. Din punct de vedere expresiv distingem *cuvinte neutre expresiv*, lipsite de capacitatea de a emoționa, și *cuvinte expresive*, care datorită structurii lor fonetice sau prin utilizarea unor procedee specifice sunt plastice, sugestive și declanșează emoții.

Expresivitatea naturală este de regulă rară; cuvintele imitative – *onomatopee* (*cri-cri! buf! bang!*) și derivatele de la onomatopee (*dangăt, a bocăni, gângurit, pocnet, a sfârâi*) – sunt expresive. Alte cuvinte ni se par expresive datorită educației noastre fonetice. Exemple: *rotocol, morocănos, cristal, prund, fulger, străveziu.* În toate celelalte situații expresivitatea este rezultatul unui proces de cele mai multe ori deliberat.

Expresivitatea este caracteristică stilurilor artistic și colocvial, dar, în timp ce în stilul colocvial ea este spontană, în stilul artistic este deliberată, intenționată.

Principalele procedee de realizare a expresivității cuvintelor sunt:

1. La nivelul structurii morfematice prin:

a. Derivare expresivă. Sunt folosite sufixe și prefixe *afective*. Exemple: *băiețaș, copilaș, cărțulie, căișori, chefuleț, băgăreț, fătoi, leu-paraleu, leit-poleit, lingău, nopticică, profesoraș, poezele, puțintel–puțintică, răscitită, stră-străbunic* etc.

b. Compunere. Exemple: *floarea-soarelui, ochiul-boului, încurcă-lume, pierde-vară* etc.

2. Transfer de sens (realizarea unor *figuri de stil* ca: metaforă, metonimie, sinecdocă, eufimism, ironie, hiperbolă). **Exemple**: *Metafore: „I se frânge inima* de durere. Moartea *l-a secerat în floarea vieții. Și-a pierdut capul* de fericire. „La cap *pieptene*/ La mijloc *pepene*/ La coadă *secere*/ La picioare *răschitoare*". (Folclor); *Sinecdocă:* „Două *plastroane* albe aparținând la două *fracuri* negre scoborau".

Metonimii: „Prin pomi e *ciripit* și *cânt*", „Codrul *clocoti* de zgomot și de *arme* și de *bucium.*": *Eufemism:* „Mămica nu face bine ce face, are de gând *să ne lese cu sănătate.*"; *Ironie:* „*L-a opărit cu apă rece. Nu-și vede lungul nasului.*"; *Hiperbole: Moare de râs.* Nu te-am văzut *de-un car de ani. E numai piele și os.*" (Folclor).

3. Evidențierea unei caracteristici frapante *prin epitet. Exemple:* „Iar prin *mândrul* întuneric al pădurii *de argint*/ Vezi izvoare *zdrumicate* peste pietre *licurind.*" (M. Eminescu)

4. Evidențierea unui cuvânt *prin contrast* față de alte cuvinte alăturate și *pleonasm. Exemplu:* „Angel radios! precum *am avut onoarea a vă comunica* în precedenta mea epistolă, de când *te-am văzut întâiași dată pentru prima oară*, mi-am pierdut *uzul rațiunii* ..." (I. L. Caragiale).

În acest exemplu se realizează expresivitate sporită și prin introducerea în stilul colocvial, familiar, a unor termeni din stilul oficial administrativ.

Scanned with OKEN Scanner

§ 9. LEXICOGRAFIA. DICȚIONARE. GLOSARE

Lexicografia este știința și practica întocmirii dicționarelor și glosarelor.

Lexicologia studiază în diacronie și (sau) în sincronie sistematica structurii formale, lexicale și semantice a cuvintelor, evoluția lor, cauzele lingvistice și extralingvistice ale acestei evoluții, interdependența dintre diferitele subsisteme și sistemul lexical în totalitatea lui, interdependența dintre sistemul lexical și celelalte unități ale limbii. Cuvintele pot fi studiate și unul câte unul – adică de unde vine fiecare, când și cum s-au format, transformările prin care au trecut ca expresie și conținut, întocmindu-li-se fișă etimologică; această latură a lexicologiei se numește *etimologie*. Domeniul de investigație al etimologiei este extrem de întins,iar problematica ei este de o mare complexitate, adesea greu de sistematizat. (Pentru lămurirea problemelor teoretico-aplicative se pot studia lucrările: *Probleme de etimologie* de Theodor Hristea, 1968; *Scrieri alese* de Iorgu Iordan, 1968; *Alte etimologii românești* de Al. Graur, 1975 etc.)

Unii lingviști consideră *lexicografia* ca o *parte practică a lexicologiei*, care ar fi baza teoretico-științifică a lexicografiei. Unele ramuri ale lexicologiei s-au bucurat de mai multă atenție din partea specialiștilor datorită cerințelor practicii lingvistice; este cazul formării cuvintelor, al *lexicologiei dialectale* (*atlasele lingvistice*), *al etimologiei*. Alte ramuri ale lexicologiei sunt mai puțin dezvoltate, cum ar fi *studiul lexicului de bază* și al vocabularului disponibil, *al semanticii, glotocronologiei* și, în general, *al lexicostatisticii*.

Deosebit de importante pentru studiul vocabularului, mai cu seamă în școli generale și licee, sunt *dicționarele de diferite tipuri*.

Dicționarul este o lucrare care cuprinde cuvintele unei limbi sau ale unui scriitor, aranjate într-o anumită ordine (de obicei alfabetică) și explicate în aceeași limbă sau traduse în altă limbă.

a. Glosarul este o lucrare care cuprinde cuvinte cu anumite particularități (regionale, arhaice, argotice sau puțin cunoscute), fiind însoțite de explicații. Uneori lucrarea are existență independentă (de exemplu, D. Udrescu „*Glosar regional Argeș*", București, 1967) sau este *o anexă* (listă de cuvinte) la altă lucrare (de exemplu, *Glosarul* la „*Istoria ieroglifică*" de Dimitrie Cantemir, ed. 1965, p. 271–351).

Sunt mai multe *tipuri de dicționare* și *glosare*. Cele mai importante sunt: *a. Dicționarele explicative*, în care sunt prezentate principalele sensuri ale cuvintelor. Explicația este realizată prin sinonimie, definiții și exemple (contexte). Așa sunt: *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, 1975; *Dicționarul limbii române moderne (DLRM)*, 1958; *Dicționarul limbii române literare contemporane, vol. I–IV (DLRLC)*, 1955–1957;

b. Dicționarele etimologice, care se ocupă cu istoria cuvintelor, stabilind originea, evoluția formei și a sensului lor. Așa sunt: *Dicționarul limbii române* (DA), elaborat sub conducerea lui Sextil Pușcariu, din care au apărut, între anii 1913–1949, în mai multe volume, *literele A–B* (în 1913), *litera C* (în 1940), *literele F–I* (în 1934), iar, în fascicule, cuvintele cu *literele I–L* (până la *lojniță*) (între 1937–1948) și din *litera D* (în 1949), apoi „*Dicționarul limbii române*", serie nouă, (*DLR*), sub conducerea lui I. Iordan, Al. Graur și I. Coteanu, care continuă dicționarul amintit și din care au apărut, în fascicule, *literele M, N, O, P, R, S, Ș, T* (între 1965–1980);

Scanned with OKEN Scanner

c. Dicţionarele enciclopedice, în care accentul se pune pe conţinutul noţional al cuvintelor rânduite în dicţionar, ca în „*Mic dicţionar enciclopedic*“, (MDE), ediţia I în 1972, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, în 1978; *Dicţionar enciclopedic român, vol I, 1993;*

d. Dicţionare speciale, în care cuvintele sunt alese şi prezentate, dintr-un punct de vedere particular. Aceste dicţionare sunt utile pentru studierea unui anume aspect al limbii sau în scopuri practice imediate. Astfel de dicţionare sunt: *Dicţionar de neologisme*, de F l. M a r c u şi C. M a n e c a , ediţia a III-a, Bucureşti, 1978 (înţelegerea neologismelor); *Dicţionar de sinonime*, de M i r c e a S e c h e şi L u i z a S e c h e (1982), ediţia a II-a, 1993; N. B u c ă – O. V i n ţ e l e r, *Dicţionar de antonime*, Bucureşti, 1975 (studiul antonimelor); F l. S ă d e a n u , *Dicţionar de pronunţare. Nume proprii şi străine*, Bucureşti, 1975 (însuşirea pronunţiei corecte a numelor proprii străine); *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, sub redacţia Institutului de Lingvistică din Bucureşti (1982) etc. Sunt şi dicţionare de rime, de terminologie de specialitate, tehnice, ştiinţifice etc.

e. *Dicţionare bilingve* şi *multilingve*, în care se dau echivalentele cuvintelor în două sau mai multe limbi. Astfel de dicţionare sunt utile celor care studiază limbile străine sau traducătorilor.

§ 10. ONOMASTICA ŞI TOPONIMIA

Onomastica şi toponimia se ocupă cu studiul numelor proprii. Nume proprii sunt:

a. Nume de persoană (antroponime: Ion, Vasile, Radu, Maria, Elena, Oana, Mitică, Popescu, Ionescu, Ardeleanu, Mocanu, Fieraru, Ciulei etc.); *pseudonime* (Arghezi, Bacovia), *porecle* (Bârdănoi, Bâţâiac, Cârnu), *nume proprii mitologice* şi *religioase* (Zeus, Ceres, Dumnezeu, Alah, Scaraoţchi) etc.;

b. nume de animale (zoonime): (Bălaia, Ciuta, Florean, Joiana, Lunaia, Murgu, Roaiba, Roşcata, Ţurcana, Ursei etc.);

c. nume de locuri (toponime): (Argeş, Carpaţi, Dunăre, Mureş, Rodna, Bucureşti, Cluj-Napoca, Iaşi; România, Europa etc.).

d. denumiri ale instituţiilor şi întreprinderilor (Institutul de Fizică Atomică, Facultatea de Litere, Liceul „Mihai Eminescu“ din Bucureşti, Şcoala Nr. 191–Bucureşti, Întreprinderea „Faur“ S.A. Bucureşti, Întreprinderea „Apolo“–S.R.L. Bucureşti etc.);

e. denumiri ale evenimentelor istorice (Renaşterea, Unirea Principatelor etc.);

f. nume de corpuri cereşti (Marte, Sirius, Venus); *g. titluri ale operelor ştiinţifice, lite- rare şi denumiri de documente istorice* („Originea speciilor“ de Charles Darwin, *„Pădurea spânzuraţilor“* de Liviu Rebreanu, Proclamaţia de la Izlaz); *h.* nume de produse industriale (ţigări „Snagov“, aspirator „Record“.)

Numele proprii au un caracter puternic individualizat, dar ele nu diferă radical de celelalte cuvinte ale limbii, cu care menţin numeroase contacte. *Mai toate numele proprii au ca punct de plecare un nume comun.* Acest lucru poate fi constatat uşor în foarte multe cazuri (Ciocârlan A., Glod M. – *nume de persoană;* Cobiliţa, Călăraşi, Podul Turcului, Curtea de Argeş – *toponime*), în altele însă, mai ales când e vorba de împrumuturi, abia în urma unor cercetări laborioase poate fi aflată sursa sigură. – *Mai rar unele nume proprii devin nume comune*: Exemple: *oraşul Havana – ţigară havană, ţara Olanda – pânză olanda, oraşul Faenza – vas de faianţă, Ampere – amper* etc.

Scanned with OKEN Scanner

§.11. PROBLEME DE ORTOGRAFIE, DE ORTOEPIE ŞI DE PUNCTUAŢIE

Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române, Editura Academiei, 1982, (DOOM) şi *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, ediţia a V-a (1995), stabilesc normele de scriere şi pronunţare corectă a cuvintelor. Dintre aceste norme, menţionăm numai câteva mai deosebite, care au adus modificări faţă de ediţiile vechi ale *Îndreptarului ortografic, ortoepic şi de punctuaţie.*

NOTĂ: Prin Hotărârea Academiei Române, din 22 martie 1993, s-a stabilit ca în toate publicaţiile, tipăriturile şi documentele oficiale ale instituţiilor din România să se scrie cu grafia **â** şi **sunt**.

Literele *â* şi *î* corespund aceluiaşi sunet, întrebuinţându-se după următoarele reguli:

a) *î* se scrie întotdeauna la începutul şi la sfârşitul nemijlocit al cuvântului: *îl, îmbărbătez, împărat, înger, îşi, a amărî, a coborî, a hotărî, a târî, a urî;*

b) tot *î* se scrie şi în corpul cuvintelor, când prin derivare sau compunere *î* de la începutul cuvintelor ajunge medial: *neîmpăcat, neîndurat, neînsemnat, preaînălţat, preaîntâmpinat.* Se va scrie *într-însul, dar dânsul;*

c) în toate celelalte cazuri se scrie în corpul cuvintelor **â**: *dând, când, făcând, gât, mormânt, râu, român, sfânt, vânt* etc.

NOTE din DOOM:

1. *Cuvintele formate prin derivare cu prefixe şi sufixe:*

a) Dacă prefixul se termină cu acelaşi sunet ca şi radicalul, se notează ambele sunete (contraatac, interregn, neeconomic, preexistent, reexaminare, transsiberian, înnora, înnopta etc.)

b) *Câteva prefixe* îşi modifică forma în funcţie de sunetul iniţial al radicalului:

con– în majoritatea cazurilor (*con*cetăţean, *con*frate), dar *com–* înainte de *b, p* (*com*bate, *com*pune); *co–* (*co*mesean; *co*regizor; *co*autor, *co*existenţă); excepţii: *con*locui, *con*lucra);

dez– înainte de consoană sonoră, consoană sonantă şi vocală (*dez*bate, *dez*goli; *dez*membra, *dez*lega; *dez*acord, *dez*onoare), *des–* înainte de consoană surdă (*des*prinde, *des*face, *des*ţeleni), *de–* înainte de *s, ş, j* (*de*săra, *de*şela, *de*juga); înainte de *z* apare *des–* (*des*zăpezi);

in– în majoritatea cazurilor (*in*complet, *in*dependent), *im–* înainte de *b, p* (*im*batabil, *im*pune) şi *i–* înainte de *m* (*i*mobil, *i*moral, *i*material);

în– în majoritatea cazurilor (*în*crede, *în*drepta, *în*făptui) şi *îm–* înainte de *b, p* (*îm*buna, *îm*păca); în caz că radicalul începe cu *n*, atunci se scriu ambii *n* (*în*noda, *în*nopta, *în*mădi);

răz– înainte de consoană sonoră şi consoană sonantă (*răz*bate, *răz*gândi, *răz*muia), *răs–* înainte de consoană surdă şi vocală (*răs*cruce, *răs*cumpăra, *răs*alaltăieri) şi *ră–* înainte de *s* (*ră*sufla, *ră*suci);

c) *ante–* „înainte" (antepenultim, anteproiect) şi *anti–* „contra" (antiaerian, antiştiinţific); *nu trebuie confundate;*

d) *Sufixele următoare se scriu corect astfel:*

–atic (tomnatic, lunatic, roşiatic);

–ământ (crezământ, acoperământ, îngrăşământ);

–ean, –eală, –eaţă, –ească (moldovean, bucureştean, mureşean, bănăţean; greşeală, ameţeală, albeaţă, roşeaţă; frăţească, tinerească); *sufixul –eală* are forma *–ială* când derivă substantivele de la verbe în *–ăi, –ei, –âi, –oi, –ui* (cotrobăială, poleiala, bâlbâiala, cheltuiala); *–eţe* (tinereţe, bătrâneţe, frumuseţe, blândeţe).

2. *Cuvintele compuse se scriu:*

într-un singur cuvânt (compunere prin contopire), dacă se prezintă ca o singură unitate semantică şi formată (*untdelemn, bunăvoinţă, cuminte, dacoromân, câteşitrei, oricare, a binevoi, alaltăieri, totdeauna, despre, aşadar, ftindcă*);

cu liniuţă de unire (izolări de sintagme), dacă se prezintă ca o singură unitate de înţeles, dar componentele au independenţă formală (*câine-lup, floarea-soarelui, pierde-vară, albastru-azuriu, nou-născut, aşa-zis, fizico-chimic, într-adevăr, după-amiază, hodoronc-tronc*).

3. *Numele proprii:*

a) *Numele proprii simple* se scriu cu *iniţială majusculă* (Ion, Elena, Ionescu; Cârnu; Joiana, Murgu; Dunăre, Iaşi, Europa; Venus; „Baltagul", roman de M. Sadoveanu; ţigări „Snagov", „Electronica S.A., întreprindere); la fel se scriu şi numele proprii compuse prin contopire (Câmpulung, Electromontaj S.A. etc.)

Scanned with OKEN Scanner

b) *Numele proprii compuse*. Se scriu cu inițială majusculă toate denumirile organizațiilor de stat și politice naționale sau internaționale, ale întreprinderilor și instituțiilor de tot felul: majuscula este obligatorie la toți termenii, cu excepția cuvintelor ajutătoare. Exemple: *Parlamentul României, Institutul de Lingvistică, Muzeul Literaturii Române, Uniunea Artiștilor Plastici, Întreprinderea „Semănătoarea" S.A. București, Teatrul Dramatic din Brașov, Liceul Teoretic „Gh. Lazăr" – București, Școala Nr. 150 București* etc.

Toate cuvintele din *denumirile sărbătorilor calendaristice*, naționale sau internaționale se scriu cu inițială majusculă, cu excepția celor ajutătoare: *Anul Nou, Întâi Mai* (1 Mai), *Ziua Internațională a Femeii, Ziua Victoriei, 1 Decembrie, Crăciunul, Paștele* etc.

Titlurile publicațiilor periodice, ale operelor literare, științifice, artistice, precum și denumirile documentelor de importanță națională sau internațională se scriu cu inițială majusculă numai la primul cuvânt: *Limba română, O scrisoare pierdută, Simfonia fantastică, România literară, Legea învățământului, Legea fondului funciar* etc.

Observație: În cazul toponimelor, numele generice (munte, vale, deal, râu, fluviu etc.) se scriu cu inițială mică dacă nu fac parte din componența toponimului (*fluviul Dunărea, râul Bistrița, orașul Galați*) și cu inițială majusculă dacă fac parte din componența toponimului (*Delta Dunării, Marea Neagră, Peninsula Balcanică, Baia de Aramă, Poiana Țapului, Valea Arinilor, Sascut–Sat, Râmnicu-Vâlcea, Bicaz-Chei, Tușnad-Băi*) etc.

c) *Nume proprii străine*.

– Se scriu cu ortografia limbilor respective dacă acestea utilizează alfabetul latin (Mișkolc, München, Bordeaux, Washington; Goethe, Shakespeare, Corneille) sau în transcrierea oficială a statului respectiv, dacă utilizează alte caractere decât cele latine (Hiroshima, Bangkok, Kuwait). Excepție fac unele nume proprii străine pentru care există o scriere și o rostire fixate prin tradiție în limba română (Viena, Budapesta, Paris, Londra, Varșovia).

– Pentru transcrierea numelor proprii din limbile care utilizează alfabetul chirilic și grec vechi, există un tablou de corespondențe, v. DOOM, p.678–689 (Anabasis, Dionisiu/ Dionysos; Hesiod, F.M. Dostoievski, Lev Tolstoi etc.).

4. *Abrevierile*, de regulă, se fac prin folosirea punctului. *Exemple:* C.F.R., I.M.G.B., S.A. (Societate pe acțiuni), S.R.L. (Societate cu răspundere limitată), nr. = numărul, dv. sau dvs. = dumneavoastră etc.

– Sunt și cazuri când nu se folosește punctul: CEC, ASIROM, TAROM, m = metru, kg = kilogram.

– Când se prescurtează numele proprii, este obligatorie abrevierea în consoană. *Exemple: GH. (Gheorghe)*, (este incorectă prescurtarea Ghe.), *G. (George) nu Ge.*

– *Sunt incorecte abrevierile: f.* pentru *foarte; p.* sau *pt.* în loc de *pentru*; *d.p.d.v.* pentru *din punct de vedere*.

5. *Pleonasmul* este o greșeală gravă de vocabular, care constă în folosirea unor cuvinte și sintagme ce repetă înțelesul cuvintelor anterioare. *Exemple:* a se întoarce înapoi, a avansa înainte, a rezuma pe scurt, a colabora împreună, a conviețui împreună, a coexista alături, a revedea din nou, panaceu universal, și-a adus aportul, prefer mai bine, grăbește-te mai repede etc.

6. *Vulgarisme* sunt cuvinte și expresii triviale, obscene, invective, blesteme, imprecații, jurăminte vulgare pe care convenințele sociale le resping, deoarece afectează bunul-simț al auditorilor. Folosirea acestora este dezaprobată și combătută de normele limbii literare, fiind semne ale lipsei de educație și de respect față de limba română.

EXERCIȚII LEXICALE

1. Delimitați unitățile lexicale în contextul:

„– Acum de ne-or da odată ce ne-or da– zise Flămânzilă – căci mă roade la inimă, de foame ce mi-e.

– Ia mai îngăduiți oleacă, măi – zise Ochilă – că doar nu v-au mas șoarecii în pântece. Acuș s-or aduce și bucatele, și vinul, și numai de-ați avea pântece unde să le puneți". (I. C r e a n g ă)

Scanned with OKEN Scanner

Model: /Prin dreptul/unui/pod, mi/-a ieşi/înainte/un urs/grozav/,care/m/-a vârât în toţi spărieţii/.„I. Creangă")

2. Găsiţi 5 cuvinte compuse, 5 locuţiuni şi 5 zicale sau proverbe în care să se afle drept component unul sau altul din cuvintele: *foc, gură, vechi, a prinde, a scăpa*. Pentru cuvintele compuse şi locuţiuni indicaţi în paranteze echivalentul.

Model: Fie cuvintele *floare, negru*:

C u v i n t e c o m p u s e : *floarea-soarelui* (= *soa-soarelui, răsărită*); *negru de fum* (= *substanţă folosită în industria chimică*).

L o c u ţ i u n i : *de florile mărului* (= *degeaba*); *a face din alb negru* (= *a falsifica*)

Zicale şi proverbe: Cu o floare nu se face primăvară. Dracul *nu-i aşa negru* cum îl zugrăvesc unii oameni.

3. Subliniaţi cuvintele-instrumente gramaticale în contextul:

„Glasul i se curmă; ca un fior i se strecură prin tot trupul şi rămase încleştat... Atunci, în mijlocul acelei tăceri de spaimă, prin care trecea suflarea morţii, în loc de sunetul cuvios al clopotelor, se auzi o zăngănitură înfundată de cătuşe şi de lanţuri". (A. Odobescu)

4. Explicaţi cum este realizată motivarea sensurilor subliniate în contextele:

a. „Dar când să aţipească, deodată se aud prin casă o mulţime de glasuri, care de care mai uricioase: unele *miorlăiau* ca mâţa, altele *coviţăiau* ca porcul, unele *orăcăiau* ca broasca, altele *mormăiau* ca ursul". (I. C r e a n g ă).

b. Învaţă la *tinereţe* ca să ştii la *bătrâneţe*. *Suişul* are şi *coborâş*. Am găsit *cheia* problemei. Şi-a pierdut *firul* vorbelor. O ploaie de flori mi-*a nins* pe creştet.

c. „Smărăndiţa începe *din când în când* a mă *fura cu ochiul*. De unde nu-i, de acolo nu se varsă, fiilor, însă mai multă *băgare de seamă* nu strică. He! he! bine-ai venit *nepurcele*!" (I. Creangă);

d. „După ce s-a dus, a rânjit moş Hau, nu ne-a trimis nici scrisori nici *telegrabnice*." (M. S a d o v e a n u).

5. Găsiţi contexte adecvate pentru a actualiza sensurile următoarelor cuvinte: *câmp, fraged, a şti, carte, mândru, a lua, a sta*.

Model: *minte*: 1. facultatea de a gândi, raţiune; 2. judecată sănătoasă; 3. înţelepciune, chibzuinţă; 4. amintire, memorie; 5. imaginaţie. *Mintea* domneşte, *mintea* împărăteşte. – (1); *Minte* la nebun, cât glas la peşte. – (2); „De ai inimă şi *minte* – feri în lături, e Dalila." (M. Eminescu). (3); „Şi dacă ramuri bat în geam / Şi se cutremur plopii, / E ca în *minte* să te am / Şi încet să te apropii". (M. Eminescu). – (4); „A mea *minte*, a farmecului roabă. / Din orişice durere îşi face o podoabă". (M. Eminescu). – (5).

6. Alcătuiţi fasciculul de indici semantici pentru cuvintele: *anotimp* („diviziune a anului"), *baltă* („element de construcţie"), *drum* („destinat circulaţiei"), *a se juca* („a se distra"), *subţire* („referitor la dimensiuni").

Model: *baltă* („apă stătătoare").

a. întindere de apă; b. stătătoare; c. permanentă; d. puţin adâncă; e. alimentată din izvoare, pâraie sau de inundaţiile periodice ale unui râu.

7. În contextele date, precizaţi care din sensurile cuvintelor subliniate este principal, care este secundar şi care este derivat, arătând cum a fost realizată derivarea semantică.

a. S-a aşezat la *umbra* nucului... Fotografia are *umbre*. O *umbră* îi întunecă chipul. E numai *umbra* celui ce-a fost odată.

b. Gardul e cam *şubred*. Argumentele sunt destul de *şubrede*. E un om cu o constituţie *şubredă*.

c. Am *închis* fereastra. La orele 18 magazinul se *închide*. Spre miazănoapte cerul se *închidea*, treptat. Ştiu eu cu ce *închide* el sufletul lui?

d. E *târziu*. Acestea-s fructe *târzii*. El are reacţii *târzii*.

Scanned with OKEN Scanner

8. Comparați și precizați tipul de evoluție a sensurilor cuvintelor-perechi subliniate:

a. „Și prin *cărțile* în vravuri! Umblă șoarecii furiș"...

„Unul dintre fiii falnicului domn / Sta zâmbind de-o amintire, pe genunchi scriind *o carte*." (M. E m i n e s c u)

b. „Dar tot *mereu* gândesc cum ne iubirăm, / Minune cu ochi mari și mână rece". (M. E m i n e s c u)

„Dorul mândrii și cu-al meu, / De s-ar face pod *mereu*, / De-aici până la Brașeu, / Să treacă mândra și eu". (Folclor).

c. „Risipite se-mprăștie a dușmanilor șiraguri / Și gonind biruitoare tot veneau a țării *steaguri*". (M. E m i n e s c u); „Noi punem *steagul* românesc / Pe crâncena redută." (V. A l e c s a n d r i):

d. „Numai ochiul e vorbareț, iară *limba* lor e mută".; „Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro *limbă*."; „Prea v-ați bătut joc de *limbă*, de străbuni și obicei." (M. E m i n e s c u)

e. „*Lemnul* ce nu face fructe bun de tăiat va fi. Unde aduni surcele eu am tăiat *lemne*." (Folclor);

f. „Aici ... *a descălecat* acum șase sute de ani primul nostru voievod". (A. V l a h u ț ă)."; „Dacă au sosit aici în Iași, *au descălecat* cu corturile în șes". (M. C o s t i n); Obosit, a *descălecat* și s-a îndreptat spre fântână."

g. „Sunt oameni cu puțin spirit, dar de-un *caracter* tare." (M. Eminescu); Pe la mijlocul secolului trecut se generalizează scrierea în românește cu *caractere* latine.

9. Organizați cuvintele date mai jos în serii: a) incompatibile semantic; b) de sinonime; c) de antonime:

a. *zi, noapte, întuneric, beznă, lumină, seară, dimineață, amurg, zori, prânz, amiază, femeie, bărbat, soț, soție, nevastă, muiere, însoțitor, prieten, dușman, inamic, vrăjmaș, amic, aliat;*

b. *clar, neclar, limpede, deslușit, încurcat, confuz, neprecis, rigid, flexibil, mlădios, elastic, țeapăn, suplu;*

c. *a coborî, a se urca, a se sui, a descinde, a escalada, a se ridica.*

10. Alcătuiți contexte potrivite pentru omonimele:

arie, ban, casă, leu, pară, port, post, război, vară, toc.

Model: *broască*

a. broască („batraciană"). Spre toamnă *broaștele* se afundă în nămol și stau în amorțire până primăvara.

– *broască* („încuietoare") Răsuci cheia în *broască*, dar ușa nu se deschise.

11. Alcătuiți contexte potrivite prin care să rezolvați echivocul grafic și fonetic al următoarelor cuvinte:

a. *acele, bară, haină, lumină, modele, torturi, unii;*

b. *mare, sare, vinete, roșii, care, minte, suferind.*

Model: *isprăvi; par*

a. *isprăvi* / De *isprăvi* de acestea am mai auzit eu.

– *isprăvi* / După ce *isprăvi* treaba, se așează la umbră.

b. *par* / După ce înfipse ultimul *par*, verifică alinierea lor în adâncime.

– *par* / „Nu sunt ce *par* a fi" (I. Minulescu)

12. Alegeți alternativa corectă în cazurile de mai jos:

a. (*oralul, orarul*) activităților a fost bine întocmit.

b. Un roman poate crea în mintea noastră (*iluzia, aluzia*) realității.

Scanned with OKEN Scanner

c. O colibă este o locuință (*temporală, temporară*);

d. Mi-au fost semnalate câteva (*orori, erori*) în executarea melodiei;

e. Îmi place să merg la ei, fiindcă sunt oameni foarte (*primitivi, primitori*), (*amatori, amabili*);

f. La (*funerarii, funeralii*) au fost prezenți toți prietenii defunctului;

g. Față de elevi are o conduită prea (*familiară, familială*);

h. Medicamentul este în ambalajul său (*originar, original*).

13. Realizați analiza morfematică a cuvintelor:

desființa, dezmoșteni, împietrit, încununare, neștiință, omenesc, păienjeniș, peniță, paporniță, pescăruș, portar, prețui, puternic, răcoros, refacere, rezemătoare.

14. Grupați următoarele cuvinte în familii de cuvinte și arătați cum s-au format:

trecătoare, pas, vânt, a umple, trecător, târg, sunet, avânta, trece, sunător, vântoasă, umplutură, răsuna, trecere, trecut, târguşor, suna, zvânta, întrece, răsunet, depăși, păşitor, târgui, vântuleț.

15. Arătați cum sunt formate cuvintele următoare:

lovitură, locuitor, răzgândi, toporișcă, realist, auzi, treier, megatonă, supradimensionat, ceferist, nouăsprezece, liber-cugetător, a-i părea rău, a face cale întoarsă.

16. Precizați sursa împrumutului și etimonului cuvintelor de mai jos, consultând DEX-ul, DLRM-ul sau alte dicționare:

abil, acut, apel, balast, belșug, bornă, calapod, cameră, catarg, centru, chip, cioban, criză, divan, etaj, fabrică, fel, fes, gând, halat, haz, impresie, ladă, a lipsi, necaz, nevastă, oraș, parc, persoană, piron, plug, pomeni, prieten, priză, prund, a repeta, rod, salam, salcâm, sălaș, scoică, sfoară, a socoti, stradă, șanț, șnur, știrb, timid, târnăcop, tren, trup, țol, util, uzină, vagon, vamă, var, viteaz, zero, zor, zvon.

Model: clăti, efect, hotar.

a. *a clăti* < v.sl. *klatiti* (DEX, p. 162).

b. *efect* < fr. *effet*, lat. lit. effectus (DEX, P. 291).

c. *hotar* < magh. *határ* (DEX, p. 407).

d. *tutun* < tc. *tütün* (DEX, p. 983).

17. Indicați modelele străine pentru formațiile românești de mai jos. Consultați pentru această DEX-ul, DLRM-ul sau alte dicționare: binecuvânta, consimțământ, combate, deznodământ, fărădelege, a înrăuri, lume, localitate, nu-mă-uita, prevedea, suprapune, supranatural, submarin, tresări.

Model: apă tare, război-fulger, supralicita;

– *apă tare*/ după fr. *eau-forte*;

– *război-fulger*/ după germ. *Blitzkrieg*;

– *supralicita* < *supra-licita*/ după fr. surenchérir;

– *antet* < fr. *en-tête*.

18. Distribuiți cuvintele în una din rubricile indicate mai jos: *animație, barabulă, cabulipsi, calomnie, casâncă, cătun, cenzură, ciopor, colb, conferință, cuhnie, dardă, diagramă, elocvent, firfiric, galion, gevrea, gherghir, graseia, gregar, hazard, hobot, husar, iatagan, iosag, îngurlui, julfă, maltăr, modera, montaj, percuta, posleț, postelnic, poșidic, receptor, roștei, scont, șicli, șteap, tapangea, vipt.*

Arhaisme	Neologisme	Cuvinte regionale
cabulipsi	animație	barabulă

Scanned with OKEN Scanner

19. Indicați, după prezența și frecvența cuvintelor de un anumit tip, cărui stil funcțional aparțin contextele:

a. „La cererea dv. înregistrată la nr. de mai sus, vă facem cunoscut că nu vă putem comunica datele solicitate de dv., întrucât arhiva școlii noastre este la Arhivele Statului."

b. „Să presupunem că doi atomi cu câte un electron necuplat, cu spin opus, se apropie unul de celălalt. Ca niște antene sensibile, câmpurile magnetice ale orbitalilor caută polii opuși ai câmpului magnetic al celuilalt atom. Odată găsit, atomii se orientează reciproc și electronii se cuplează."

c. „Cu frumoasele ei stațiuni balneare, Mangalia a devenit, în ultimii ani, o imensă grădină cu milioane de flori, care trebuie nu numai plantate și îngrijite, dar și apărate. Și cine ar putea face lucrul acesta mai bine decât copiii, mai ales că, de obicei, stricăciunile din parcuri erau puse chiar pe seama lor?"

d. „Sunt la Nămăiești de mai bine de o lună și sper să stau până la 1 septembrie. Mi-am lăsat suplinitor la catedră, ca să mă odihnesc de munca zadarnică de peste an. D-voastră v-ați repauzat bine? Mi se pare că rămâneți acolo și în septembrie."

e. „Scopul recensământului este de a obține date statistice asupra numărului și structurii populației după diferite caracteristici demografice, social-culturale, economice și profesionale, asupra fondului de locuințe și condițiilor de locuit ale populației."

f. *„La masă.* Nu se ține lingura cu stânga. Bagă de seamă să nu pici șervetul. Nu mai știu ce să mă fac: copiii ăștia murdăresc câte cinci rânduri de rufe pe zi ... Dumnezeule! n-am mai văzut copii atât de neascultători. Cine te-a învățat, prostule, să pui ciulama în compot? Șterge-ți gurița. Nu cu mâneca, cu șervetul."

20. a. Explicați prin ce procedee a fost realizată expresivitatea cuvintelor subliniate în contextele. „Din văzduh cumplita iarnă *cerne* norii de zăpadă,/ *Lungi troiene călătoare* adunate-n cer grămadă." (V. A l e c s a n d r i); „Zdrobită-n praf murea *arama,*/ Și codrul *chiotea, viteazul*" (O. G o g a); „Văd doar la geamuri fuga trăsurii ce ne duce/ C-*un sac de somn* pe capră-ghebosul vizitiu." (I. B a r b u); „Iar la poala lui cea verde *mii de capete pletoase,*/ Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă." (M. E m i n e s c u); *„Regele animalelor. Corabia-deșertului. Țara piramidelor. Cetatea eternă. Cetatea lui Bucur. Aurul negru. A-și măsura cuvintele. A muri de râs. A da bir cu fugiții."*; „Nevasta lui ... era cam proastă, dar și soacră-sa *nu era tocmai hâtră.* Mămuca nu face bine ce face; are de gând *să ne lase cu sănătate."* (I. C r e a n g ă); *„Se tânguiesc/ Tălăngi pe căi/ Și neguri cresc/ Din negre văi/ Plutind pe munți ..."* (St. O. I o s i f)

b. Întocmiți *un glosar* al cuvintelor regionale din zona (comună, oraș) în care activați. În acest scop alegeți-vă câteva teme precise de ex. *locuința, o ocupație tradițională* (albinăritul, morăritul, țesutul și uneltele pentru țesut, munca în pădure, cultura viței de vie, grădinărit, păstorit etc.), *familia, plante din flora montană* etc. Chestionați de preferință vorbitorii mai în vârstă. Notați cuvintele, precizând: etimologia, clasele morfologice (substantiv, verb etc.), accentul, sensul principal și un scurt context din care să rezulte sensul secundar sau figurat. Confruntați datele cu cele din DEX.

ALTE TIPURI DE EXERCIȚII LEXICALE. CHESTIONARE ȘI TESTE

A. CUVÂNTUL – UNITATE LEXICALĂ

Ce studiază *lexicologia?* Ce se înțelege prin *vocabular*? Din ce puncte de vedere poate fi studiat vocabularul? Definiți *cuvântul.* Precizați *relația cuvânt–noțiune.*

21. Explicați raporturile dintre cuvânt și noțiunea pe care o desemnează (noțiune – valoare gramaticală – valoare lexicală) a cuvintelor subliniate din următoarele contexte:

a. *Au înflorit trandafirii. Trandafirii erau roșii.*

Scanned with OKEN Scanner

b. Aprinde *focul!* Are un *foc* pe suflet. Din larg văzurăm *focul* farului. Batalionul nostru a intrat în *foc*. Rubinul mă neliniştește cu *focul* lui roşiatic.

c. La început *casa* omului era *un bordei* sau o *colibă*.

Mai târziu au fost construite *palate*. *Locuinţele* obişnuite de azi sunt *blocurile*. În vilegiatură stăm într-o *vilă*.

d. A adus *caprele* la păscut. Taie lemne pe *capră*. S-a cățărat pe *capra* trăsurii.

e. Latinii numeau ziua *dies*; francezii o numesc *jour*, italienii *giorno*, spaniolii *dia*.

f. Televizorul te pune în contact direct cu *actualitatea* din lumea întreagă. I s-au aprins în ochi *luminiţe* şăgalnice.

B. CUVINTE AUTONOME ŞI INSTRUMENTE GRAMATICALE

Definiţi noţiunile de *cuvânt autonom* şi *unealtă gramaticală*.

22. Subliniaţi cu o linie cuvintele autonome şi cu două linii uneltele gramaticale:

– „Glasul i se curmă: ca un fior i se strecură prin tot trupul şi rămase încleştat ... Atunci, în mijlocul acelei tăceri de spaimă prin care trecea suflarea morţii, în loc de sunetul cuvios al clopotelor, se auzi o zăngănitură înfundată de cătuşe şi de lanţuri. Erau bieţii vecini robiţi şi puşi în fiare de răposatul armaş, cari zăceau aruncaţi în fundul pivniţelor cetăţii sale şi acum, în mijlocul nopţii, îşi scuturau dureroasele lor lanţuri. “

(A. O d o b e s c u)

23. Comparaţi cuvintele subliniate în contexte şi indicaţi, explicând, unde au valoare autonomă, unde au valoare de instrument gramatical şi unde au ambele valori. 1. „ ...mă sui încetişor în teiul care *te* adormea... cu mirosul floarei... “ 2. „Da *te*-ai ţinut de cuvânt, moş Nichifor!“ 3. „Prin târg, aşa mâna de tare moş Nichifor, de-*ţi* părea că zboară iepele, nu altăceva.“ 4. „Las', jupâneşică, nu-*ţi* face voie rea... “ 5. „Acum să-mi spui tu *cine* eşti, de unde vii, şi încotro te duci... “ 6. „... ba că *am* un glas de înger şi multe alte minunăţii, încât mama în slăbiciunea ei pentru mine, ajunsese a crede că *am* să ies un al doilea Cucuzel...“ 7. „Ei, măi Ştefane şi Smărănducă, *mai* rămâneţi cu sănătate... “ 8. „Bate-te *mai* bine cu mâna peste gură... “ 9. „... m-au trimis la stână în dumbrava Agapiei, lângă podul Cărăgiţei, unde *erau* şi oile noastre... “ 10. „Irinuca *era* o femeie nici tânără, nici tocmai bătrână... “ 11. „... doar nu eram *aşa* de prost până pe acolo, să nu pricep atâta lucru.“ 12. „Căci *aşa* ne amăgea mama cu o pupăză care-şi făcea cuib de mai mulţi ani într-un tei foarte bătrân şi scorburos.“ (I. C r e a n g ă).

24. Căutaţi 6 exemple în care cuvintele să aibă alternativ valoare autonomă şi valoare de instrument gramatical.

C. CARACTERISTICI SEMANTICE ALE CUVÂNTULUI

1. Noţiune, sens, semnificaţie

Definiţi termenii: *noţiune, sens, semnificaţie*.

25. Alegeţi dintre cuvintele de mai jos pe acelea care denumesc aceeaşi noţiune:

a. flamură, copac, instrument, steag, arbore, drapel, unealtă, om, buduroi, aparat, praf, ustensilă, pulbere, noroi, submersibil, glod, ştiubei, stindard, tină, submarin, stup;

b. a merge, a vorbi, a grăi, a umbla, a aşeza, a circula, a spune, a străbate, a pune, a fixa, a se deplasa, a zice, a expune, a plasa, a cutreiera, a instala;

c. inteligent, blând, pasionat, hoinar, deştept, subtil, blajin, pătimaş, înflăcărat, rătăcitor, duios, vagabond, entuziasmat.

Scanned with OKEN Scanner

26. Precizați sensurile cuvintelor de mai jos. Alcătuiți propoziții pentru fiecare din sensuri. A dobândi; dulce; grădină.

27. Precizați semnificația cuvintelor subliniate în contextele de mai jos; comparați semnificațiile.

1. „S-au făcut ca ceara albă *fața* roșă ca un măr... " 2. „... îi spânzur prin ostrețe/ Roze roșii de Siraz și liane-n fel de *fețe*." 3. „Viitorul și trecutul/ Sunt a filei două *fețe*... " 4. „Astfel umana roabă în calea ei înghează,/ Se petrifică unul în sclav, altu-mpărat,/ Acoperind cu noime sărmana lui viață/ Și arătând la soare-a mizeriei lui *față* –/ *Fața* – căci înțelesul i-același la toți dat." (M. E m i n e s c u). 5. „Întoarceți-i cu *fața* la mine!" (G. B r ă e s c u). 6. „Drumul *drept* îți pare lung." 7. „*Drept* ca lumina cea dreaptă." 8. „Mai bine o învoială strâmbă decât o judecată *dreaptă*." (F o l c l o r)

2. Cuvinte cu sens motivat și nemotivat

Ce se înțelege prin sensul motivat al unui cuvânt? Câte feluri de motivare a sensului cuvântului cunoașteți?

28. Explicați legătura dintre forma și sensul cuvintelor de mai jos (motivare fonetică):

behăit, a bâjbâi, bocănit, a bolborosi, boncăluit, a buhui, a bufni, chiu, a cârâi, cârâit, clămpănit, clinchet, a croncăni, cuc, dangăt, duruitoare, a fâșâi, foșnet, fonf, fâlfâit, a gâlgâi, a hârșcâi, hămăit, hop, a linchi, mieunat, mormăit, a orăcăi, a picura, sfârâit, șfichi, tic-tac, a țăcăni, a țăhni, a țârâi, țopăială, a vui.

29. În ce constă motivarea intralingvistică a următoarelor cuvinte:

a. ajutător, alergător, câștigător, ghicitor, înnoitor, supărător;

b. amețeală, amorțeală, chibzuială, cleveteală, greșeală, moleșeală;

c. arămie, clorat, fosfat, nitrat, silicat, sulfat, sublimat;

d. dogar, gospodar, plugar, podar, oier;

e. frățior, ghetuță, rochiță, ochișor, picioruș, mânuță, fetiță;

f. aseptic, anormal, incolor, insipid, inuman, nesfârșit, nevârstnic;

g. concetățean, confrate, a conlocui, a convorbi, cooperare, a deconecta, a decupa, deformare, a descleșta, descompus, presimțire, a rechema, recunoaștere, strămuta, subunitate;

h. antiaerian, contraatac, monoton, prototip, telegraf, termoelement;

i. aeromodel, biosferă, geologie, microorganism;

j. botgros, codobelc, codroș, codalb;

k. vântură-țară, pierde-vară, floarea-soarelui, coada-șoricelului, câine-lup, stea-de-mare.

30. În ce constă motivarea semantică a cuvintelor subliniate din următoarele contexte:

1. „Dar spre sufletele oamenilor *cărările*-s întortocheate... "

2. „Prin văzduhul tăcut și neclintit *fierbeau* lumina și căldura... "

3. „Mlădioasă și iute, cu ochii de *șerpoaică*, trecea grăbit..."

4. „Și-n *fulgerul* acestui gând scurt, dincolo pe drum, flăcăul văzuse și el... " 5. „Fata zise cu sfială, sub care parcă se ascundea *tremurul* unui zâmbet... " 6. „Românul Gavril al Dascălului, își îndeamnă calul cu *arsuri* dese de bici." 7. „Un nour *urât*, cu ploaie, ne tot *urmărea*. Câteva picături reci ne *sărutară*, în preajma unui iaz." 8. „Hi, Mânzule dragă! Hi, Cârlanule! Hi, *băieții* moșului... " 9. „Îmi *jucau* fulgere negre și verzi pe dinaintea vederilor." 10. „Într-o văgăună, sub o răsfirare ușoară de fum, *mormăia* batoza... " 11. „Tăcură apoi, ospătând, pe când afară, într-un întuneric *orb*, se simțeau *înfiorările* furtunii." 12. „Pârâul Cerbului sărea pe trepte sure de stânci și împrăștia *lacrimi de pietre*

Scanned with OKEN Scanner

scumpe pe muşchiul gros, verde-închis al malurilor... " 13. „Vezi, *gândăcelule*, tare mi-a fost drag codrul în tinerețele mele! ... Aşa îmi povestea bunicul lângă soba mare, *bătrânească*." (M. S a d o v e a n u)

31. În ce constă motivarea populară (etimologie populară) a cuvintelor subliniate în următoarele contexte:

1. „ ... nimeni nu trebuie *a mânca* de la datoriile ce ne impun solemnaminte pactul nostru fundamentale, sfânta Constituțiune." 2. „Haide, drace, haide! Să intri tu pe strada lui Marc *Aoleriu* ori Catilina şi lasă!" 3. „Famelie mare, *renumerație* mică, după buget, coane Fănică." 4. „Spania-i lângă *Portocalia*, mă boule, şi viță-versa." (I. L. C a r a g i a l e) 5. „Am trimis la Bucureşti o *lăcrămație*"... 6. „În sfârşit Talianul, domnul inginer Giovanni Sciagamozzi, era pentru muntenii din Valea Bistriței pur şi simplu domnul Juvani, ori domnul *Şaga-Mâței*". (M. S a d o v e a n u)

3. **Monosemia**

Prin ce se caracterizează *cuvintele monosemantice?*

Ce se înțelege prin *terminologie?*

32. Subliniați cuvintele monosemantice din contexte.

Explicați sensul principal, de bază, al fiecăruia.

1. „*Difracție* (fiz.), fenomen de abatere de la propagarea rectilinie a undelor (luminoase, acustice etc.) într-un mediu omogen şi care se produce la marginea unui obstacol." (Dicționar enciclopedic român, II).

2. „Intuitiv lucid, răscolit de afecte puternice şi înzestrat cu o fantezie mai vie şi mai originală, artistul este în acelaşi timp stăpân peste o facultate expresivă superioară semenilor săi. Toate imaginile sunt înzestrate în adevăr cu tendința de a se realiza şi după cum a arătat Ribot, fantezia creatoare cuprinde în sine un element motrice, înclinația irezistibilă de a-şi asuma o formă concretă şi de a trece, pe această cale, în lumea obiectelor." (T. V i a n u).

4. **Polisemia**

Definiți noțiunea de *structură semantică* a unui cuvânt. Ce tipuri esențiale de polisemie cunoaşteți? Ce tipuri de semnificații distingeți în structura semantică a unui cuvânt?

33. Indicați tipul de polisemie a cuvintelor subliniate în contextele de mai jos:

a. Stă în *capul* mesei. Ai noştri au izbutit să formeze un *cap* de pod peste Mureş. S-a ridicat în *capul* oaselor.

b. Are haina roasă în *coate*. Valea făcea în acel loc un *cot*.

c. Greblei îi lipseau câțiva *dinți*. Anul acesta am semănat porumb dinte-de-cal. Era un soare cu *dinți*. *Dinte* pentru *dinte*.

d. Nu nimerea *gura* cuptorului. Dunărea se varsă în mare prin trei *guri*. Pe fiecare kilometru de front erau concentrate sute de *guri* de foc.

e. Erau nişte cupe de cristal cu *picior* înalt ca lujerul unei flori de câmp. Dintr-o fractură a rocilor, la *piciorul* dealului, țâşneau izvoare limpezi. Un hexametru este alcătuit din şase *picioare*.

f. Era un om înalt şi slab, cu *mărul* lui Adam proeminent. Sta cam înclinat într-o latură, probabil din cauza unui defect al *coloanei* vertebrale.

g. A devenit *şoarece* de bibliotecă. Ăsta nu-i om, e *şarpe! Rechinii* finanțelor încep să se agite. Are *papagal*, nu glumă!

h. Nici o *steluță* nu plutea deasupra lichidului limpede: supă chioară! Încearcă să mă înțepe cu *săgețile* lui boante, însă fără succes. Oamenii bogați se considerau *stâlpii* societății. Sufletul i se umplu de *lumină*.

Scanned with OKEN Scanner

i. Blana era frumoasă, cu *spic* argintiu. O *seceră* luminoasă plutea învăluită-n taină spre apus,pe cerul vineţiu. Avea şi el o *sfoară* de pământ, mai nimica toată.

j. Apăsă încetişor pe *cocoşul* puştii. Flăcăul se căţără cu îndemânare pe scările de frânghie până în vârful catargului, la *rândunică*. Briceagul avea câteva tăişuri şi un *rac*.

k. Cu *fierul* lucrăm pământul şi ne apărăm ţara. Prietenul meu ciupi strunele: *lemnul* se înfioră într-o vibrare uşoară. Ce mai faci, măi *judeţ*? Am luat *masa*. A băut două *pahare* pe nerăsuflate. Ne-am îndreptat spre *intrare*. Mi-ai fost *ajutor* de nădejde. Compania număra o sută douăzeci de *baionete*. Trei *pânze* se iviră la orizontul zdrenţuit de zbuciumul valurilor. Mocanii *creşteau* mai cu seamă oi.

34. Daţi 5 exemple care să cuprindă metafore antropomorfe.

35. Daţi 5 exemple de metonimii curente care să se sprijine pe relaţia: parte-întreg şi obiect-conţinut.

36. Indicaţi în exemplele de mai jos sensul originar şi sensul derivat al cuvintelor subliniate. Daţi explicaţia pentru fiecare din sensuri.

a. Ţinea în mână *o puşcă* veche de vânătoare. Ştefan cel Mare a utilizat la Podul Înalt *puşti* din lemn de cireş, cu cercuri de aramă. În râu se scălda o droaie de copii goi *puşcă*.

b. Mult am să vă mai duc în *spinare*? De la cabană mergem pe *spinarea* muntelui ca pe şes până la izvoarele pârâului. Mergea aplecat ca şi cum ar fi dus o povară în *spinare*. Haina părea bună numai în *spinare*; de-a lungul cusăturii, era descusută în câteva locuri.

c. Stofa *subţire*, uşoară cădea în cute elegante. Pasta de lut era prea *subţire* ca să poată fi utilizată.

Are gusturi *subţiri*. Păianjenul coborî pe un fir *subţire* aproape invizibil. Începu o ploaie *subţire*. S-a îmbrăcat *subţire*. *Subţire* la pungă. Scria ca o fată: cu litere ascuţite şi *subţiri*.

d. Se hotărî *să rămână* pe şantier. *Rămâi* cu bine! Mi-au *rămas* ochii la acele obiecte expuse în vitrină. *A rămas* repetent. Încăpăţânat, *a rămas* pe poziţia lui iniţială. *A rămas* pe drumuri. Eminescu *a rămas* în conştiinţa noastră, a tuturora. Mi-au mai *rămas* două bucăţi de pâine. Mult a fost, puţin *a rămas*. Mai *rămâne* vorbă! L-*am rămas* la trântă.

37. Indicaţi în exemplele de mai jos cuvintele cu funcţie denotativă (exprimă noţiuni generale) şi cuvintele cu funcţii conotative (exprimă sensuri secundare şi figurate):

„Apa trece, pietrele rămân. Focul cu apa nu se pot împrieteni. Munca a făcut pe om. Muntele nu se teme de zăpadă. Banul e ochiul dracului. Surceaua nu sare departe de trunchi. Timpul cumpără paiele şi nevoia le vinde. Plopul e destul de mare, dar pe dânsul poame n-are. Scumpul mai mult păgubeşte, leneşul mai mult aleargă. Seamănă ca două picături de apă. Fapta bună nu moare niciodată. (F o l c l o r)

38. Recunoaşteţi şi subliniaţi cu o linie (—) cuvintele care au sens numai denotativ (logic), cu două linii (=) cuvintele care au sens numai conotativ (sau afectiv) şi cu o linie întreruptă (– – –) cuvintele care în funcţie de context, pot avea, şi sens intelectual, şi afectiv:

alcalin, a alege, aliaj, avar, benă, bondoc, bucuros, calcar, cârlig, copilaş, definiţie, drag, dram, expert, a exprima, fermecat, filieră, fragă, fraged, frumos, galop, genealogie, gust, gingaş, harbuz, haz, hering, iarbă, ignifug, isteţ, a împiedica, închizător, înmărmurit, jurământ, jitar, lacăt, lentilă, leneş, mansardă, a măsura, molcom, negoţ, nit, oaspete, obuz, olimpiadă, a oţărî, panoplie, pasăre, pinion, posac, puţin, rac, rădăcină, reflex,

Scanned with OKEN Scanner

refren, sacâz, schi, savai.(secure, şăgalnic, şoc, ştachetă, televizor, timp, uşor, vargă, viu, viteaz.

5. **Schimbări semantice: restrângerea şi lărgirea structurii semantice a cuvântului**

Care sunt cauzele schimbării semantice a cuvintelor?

Definiţi noţiunile de restrângere şi lărgire a structurii semantice!

39. Arătaţi pe baza contextelor de mai jos cum a evoluat sensul cuvintelor subliniate.

a. „A doua zi după *discălecatul* oştilor, au făcut Racoţi masă mare şi au cinstit pre amândoi domnii.";

b. „Iară acesta împărat Traianu pre aici au venitu... şi iel au *discălecat* neamul, seminţiia care trăieşte până acum în Moldova şi Ţara Muntenească şi cât norod ieste în Ardeal cu acest nume: român." (M. C o s t i n)

c. „De ce împreunându-să boierii cu vizirul, rugatu-s-au vizirului să le puie un domnu dintre dânşii, pe care ş-ar alege ei, că acel domnu ce-l rădicasă ei este un om pre *prostu*."

d. „Avè grije şi de turcii balgii ce era în Iaşi trăitori, văzând că moscalii au intrat în ţară şi Dumitraşco-Vodă nu mai purcede în gios, să nu priceapă că-i *hain*."

e. „Şi ş-au făcut Dumitraşco-Vodă vro cinci, şese *steaguri* de lefegii şi 2 *steaguri* de lipcani..." (I. N e c u l c e)

f. „Lupul şi altă *soţie* îşi cercă şi pre altul ca sine află, căruia lucrul şi faptă... pre amănuntul poveştii..."; „ ... precum *mehenghiul* metalurile de curate şi de spurcate ispiteşte..."; „toată jigania cumplită colţii îşi *tociia* şi toată pasărea rumpătoare pintenii îşi ascuţia." (D. C a n t e m i r)

g. „Gâtlan, bun *mehenghi*, ie un pahar şi-l întinde gazdei...";

h. „Oşlobanu *prost-prost*, dar să nu-l atingă cineva cu cât negru sub unghie, că-şi zvârle ţărână peste cap ca buhaiul." (I. C r e a n g ă)

i. „Pentru ei cazardul este *o tocire* a nervilor, pricinuită de viaţa inutilă ce trece irosită în neştire."

j. „V-am adunat aici pentru că împreună cu *soţia* mea şi a domniei-voastre, noi, care formăm, precum se ştie, familia militară pentru că vine şi *soţia* domnului general, să le pregătim o primire..." (G h. B r ă e s c u)

k. „*Descălecai*, dădui jos toată povara din spatele Pisicuţii, îi luai frâul din cap ş-o lăsai slobodă, spre a-şi căuta de suflet..." (C. H o g a ş)

l. „Erau trei oameni înalţi, îmbrăcaţi în cojoace, cu *puşti* în mâini, încă fumegânde." (E. B a r b u);

m. „Mulţimea se îmbulzea, revărsată de pe trotuare, într-un freamăt. Negustorii scoteau *steaguri* în vitrină.

Se simţea în gura gangului, la un adăpost al său, cucerit, unde revenea cu încăpăţânare, *cerşind* cu ochii lăcrămoşi să fie lăsat în pace." (C e z a r P e t r e s c u)

n. „Pe Fulger mort! Pe-un mal străin
L-a fulgerat un braţ *hain*!" (G. C o ş b u c)

o. „S-a dus, s-a dus departe, până mai *şi-a tocit* opincile de fier şi toiagul de oţel şi de urma lui n-a dat." (F o l c l o r)

40. Căutaţi în opera lui I. Neculce cinci contexte pentru cuvintele de mai jos cu sensurile notate în paranteze. Comparaţi-le cu sensurile actuale şi explicaţi evoluţia lor semantică.:

a adeveri (= a se angaja să ...); *başcă* (= bastion); *lume* (= lumină); *a supune* (= a ascunde); *fum* (= gospodărie).

Scanned with OKEN Scanner

6. Sinonime, antonime, omonime, paronime

Definiţi termenii: *sinonime, antonime, omonime, paronime.*

Care este principala funcţie a sinonimelor? Există sinonime perfecte? Prin ce se deosebesc sinonimele? Cum le clasificăm?

41. Aflaţi termenul principal din următoarele serii de sinonime şi precizaţi diferenţele (semantice, de întrebuinţare, de construcţie, de expresivitate, de valoare afectivă) între termenul principal şi celelalte sinonime:

colb, praf, pulbere, pudră; noroi, glod, tină; discipol, elev, învăţăcel, şcolar, ucenic, cursant:

clar, limpede, transparent, străveziu; blajin, blând, duios, mângâietor, dulce;

a cugeta, a chibzui, a cumpăni, a se gândi, a medita, a reflecta, a judeca, a plănui, a cântări; a se lupta, a se bate, a se război.

42. Precizaţi deosebirile în întrebuinţare a sinonimelor subliniate:

1. „În noaptea lină de vară, *un susur* slab trece prin codrul adormit... 2. Şi iar vine *o şoaptă* plină de mâhnire, de departe, pe cununile frunzişurilor..."

3. „ ... din alăuta ţiganului izvora o melodie mâhnită, *un freamăt* încet de durere. 4. În tăcerea iatacului, venea *bâzâitul* duios al cântecului de afară. 5. Deodată alăuta ţipă ascuţit; *un murmur* înăbuşit de glasuri răzbătu prin noapte... 6. Viaţa tristă de iatac, în umbră şi în tăcere, se lumină o clipă la *un zvon* vesel de glasuri cunoscute..."

(M. Sadoveanu)

43. Alcătuiţi serii de sinonime la cuvintele:

izvor, otravă, mut, preţios, a îndrăzni, a limita, zăpadă, ostaş, liber, urât, a sui, a arunca.

44. Precizaţi sensurile principale ale cuvintelor *pas* şi *semn* şi alcătuiţi serii de sinonime pentru fiecare dintre sensuri.

45. Alcătuiţi *şase contexte situative* pentru următoarele sinonime:

chip, obraz, faţă, figură, mutră, moacă.

46. Definiţi cuvintele de mai jos prin antonimele lor:

tânăr, frumos, sărac, deştept; noapte, apus, căldură, vară; a vorbi, a merge, a întreba, a plânge; sus, nicăieri, înainte, azi; nimeni, nimic, acesta.

47. Daţi definiţiile omonimelor cuvintelor de mai jos şi introduceţi-le în contexte situative:

– broască, ban, capră, cocoş, lac, loc, mare, pară, port, post, război, toc, ţap, vară.

48. Explicaţi diferenţele între cuvintele:

a. limbă, limbaj, idiom;

b. traducere, versiune, tălmăcire;

c. traducător, tălmaci, interpret.

49. Alcătuiţi perechi de antonime din următorul grup de cuvinte:

prieten, lumină, îndoială, stimă, sinteză, adevăr, întuneric, opac, îndemânatic, duşman, siguranţă, dispreţ, prolix, analiză, minciună, rodnic, transparent, stângaci, răspicat.

50. Precizaţi contrariile cuvintelor subliniate în contexte:

a. o minte ageră, un om cu mişcări agere, ochi ageri;

b. fără capăt, de la un capăt, un capăt de sfoară;

c. cartofi copţi în spuză, copt la minte;

d. linie dreaptă, parte dreaptă, mână dreaptă;

e. o bucată de fier, mână de fier, voinţă de fier.

51. Care sunt deosebirile în întrebuinţare a sinonimelor: unealtă, instrument, aparat, ustensilă.

Scanned with OKEN Scanner

52. Înlocuiți spațiile punctate din contextul de mai jos cu unul din termenii seriilor de sinonime:

„Ploaia ... în amurg, văzduhul înghiți aburii și noaptea toate ... se aprinseră pe ... ca în ajunul unei sărbători ... A doua zi ... se trezi ... numai în flori albe și trandafirii care îmbălsămau ... pământul" (după L. R e b r e a n u)

conteni, se sfârși, încetă;
astrele, stelele, corpurile cerești;
firmament, cer, boltă;
mari, însemnate, importante;
târgul, orășelul, urbea;
îmbrăcat, înveșmântat;
tot, întreg.

53. Alcătuiți o scurtă compunere cu tema: „Toamna în parc", în care să fie incluse seriile de sinonime de mai jos:

copac, arbore; arbust, tufă, boschet; creangă, ram, ramură; cărare, potecă; drum, cale;

umed, jilav; vânăt, cenușiu, tulbure, plumburiu;

a cădea, a se desprinde, a se desface.

D. STRUCTURA CUVÂNTULUI

1. **Rădăcină, prefix, sufix, temă, desinență**

Definiți termenii: rădăcină, prefix, sufix, temă, desinență.

Ce sunt pseudoprefixele?

54. Descompuneți cuvintele de mai jos în morfeme: codaș, cojocar, a constrânge, convingere, cuier, decolorant, dormitor, drumeag, excepție, festiv, focos, foiță, furiș, greșeală, harnic, imaterial, inamic, a izvorî, împăienjenit, a încrucișa, liniște, latitudine, legătură, localitate, mănușă, muzicuță, noțiune, neabătut, a osifica, pilitură, posibil, a polemiza, a preamări, prejudecată, prietenește, rățoi, realist, a recunoaște, a străbate, străveziu, substrat, tineresc, tonaj, a tresări.

55. Dați exemple de 10 cuvinte a căror temă să fie compusă din prefix + rădăcină + sufix.

2. **Familia de cuvinte**

Ce înțelegeți prin familie de cuvinte? Ce sunt cuvintele derivate?

56. Explicați de ce cuvintele din seriile de mai jos fac parte din aceleași familii de cuvinte:

a. cosaș, coasă, a cosi, cosit, cositoare;

b. frunte, fruntaș, fruntarie, a înfrunta, a confrunta;

c. loc, local, localitate, locaș, localnic, a locui, locuitor, înlocuitor, conlocuitor, dezlocuit;

d. pinten, pintenat, a împintena:

57. Grupați cuvintele de mai jos în familii de cuvinte:

trecătoare, pas, vânt, a umple, trecător, târg, sunet, stea, a avânta, a trece, sunător, vântoasă, umplutură, a răsuna, trecere, trecut, târgușor, a suna, steluță, a petrece, a zvânta, răsunător, avânt, petrecere, a întrece, zvântat, stelat, petrecanie, întrecere, răsunet, petrecăreț, a depăși, a păși, vântuleț, a tângui.

58. Alcătuiți familii de cuvinte pentru următoarele rădăcini:

minte, cal, a fierbe, sare, față.

Scanned with OKEN Scanner

1. Mijloace interne

a. Derivarea: prefixare, sufixare, regresiune

Ce se înțelege prin *derivare*? Definiți noțiunile de *prefix și sufix*. Precizați diferența dintre sufixele lexicale și gramaticale. Ce sunt *pseudoprefixele?* Ce se înțelege prin *regresiune*?

59. Arătați prin ce mijloace sunt derivate cuvintele:

a ajuta, arătare, avitaminoză, breslaș, bucurie, cămășuță, căluș, a coopera, a combate, cursant, departe, desfășurat, egiptean, fetișcană, frumusețe, a galvaniza, grădinar, a hăitui, ideal, impresie, a impune, inofensiv, a împiedica, jupânească, locuitor, lovitură, lucrușor, mărime, neajuns, numeros, omenesc, părere, pielită, pieptiș, plumburiu, pocnet, prădăciune, a precumpăni, presiune, puternic, răsplată, a se răzgândi, realist, renaștere, toporișcă, a transcrie, unsoare, zăngăneală.

60. Precizați care din sufixele de mai jos sunt productive. Dați exemple de cuvinte formate cu ajutorul sufixelor productive:

–ar, –tor, –giu, –er, –an, –oi, –aș, –el, –iar, –iță, –uță, –et, –iș, –că, –ătate, –ie, –ism, –ist, –ean, –lâc;

–toriu (–torie), –esc (–ească), –os, (oasă), –ăreț (–ăreață), –el (–ică); –işi, –iza, –fica, –ui, –i, –a; –este, –mente, –iș (–îș).

61. Subliniați sufixele cuvintelor de mai jos: indicați deosebirile semantice datorate sufixelor:

a. rație – rațiune; divizie – diviziune; pensie – pensiune;

b. secție – secțiune; stație – stațiune; reacție – reacțiune;

c. porție – porțiune; instrucție – instrucțiune.

62. Subliniați cu o linie sufixele cu valoare lexicală și cu două linii sufixele cu valoare gramaticală;

– a scrie – scriere – scrisese – scris – scriam – scrisoare; – a ști – știre – știuse – știut – știam – știință; râu – a înrâuri – înrâurire – înrâurit; bere – băut – băutor – băusem – beam – băui; a lucra – lucrat – lucrător – lucrare – lucram – lucrasem – lucrușor; fur – furiș – a fura – furat – furasem – furară – furișat – furișare – furișase.

63. Subliniați cuvintele formate cu ajutorul sufixelor lexicale. Indicați sufixul.

a. „În vasul mare intră și mult și puțintel. Învață la tinerețe ca să știi la bătrânețe. Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor. Suișul are și coborâș. Friptura bună nu se face la fum" (F o l c l o r)

b. „Afară plouă mărunțel, ploaie rece de toamnă, și boabele de apă prelingându-se de pe streșini și picând în clipe ritmate pe fundul unui butoi dogit, lăsat gol într-adins la umezeală, făceau un fel de cântare cu nenumărate și ciudate înțelesuri. Legănate de mișcarea sunetelor gândurile omului începură să sfârâie iute, în cercuri strâmte, apoi încet-încet, se rotiră din ce în ce mai domol, în cercuri din ce în ce mai largi, și tot mai domol, și tot mai largi." (I. L. C a r a g i a l e)

c. „Mini, privind cu melancolie averea imobiliară care defila de-a lungul bulevardului pe două rânduri, sub ochii ei de locatară instabilă, se consola la ideea palatului aceluia pe care îl purta în ea. Cum gândurile au densitate, i se păru că e mai greoaie acum din pricina acelui conținut, scoborând în fața locuinței, în adevăr impunătoare, a Drăgănești-lor." (H. P a p a d a t - B e n g e s c u)

d. „Obiceiul acesta al atâtor oameni de a apropia pleoapele și a strânge buzele într-un ostentativ zâmbet sceptic îl observa tot mai des la o categorie de oameni având o

Scanned with OKEN Scanner

notă comună; lipsa de volubilitate, discreția prudentă. S-ar fi părut că o familie de oameni dispare, înlocuită prin alta. Ioanide cunoscuse pe Stănică Rațiu, exponent al umanității generațiilor lui, gălăgios, capabil de toate malignitățile, însă deschis la vorbă, formulându-şi pe față admirațiile şi ostilitățile." (G. C ă l i n e s c u).

64. Căutați substantivele derivate cu sufixele: –eală, –ime, –ură, din aceeaşi familie cu: a arde, abur, acru, ager, adânc, a alerga, a amesteca, a ameți, a apuca, a ara, aspru, candidat, cald, capăt, a cheltui, a ciupi, a cosi, crud.

65. Formați substantive, nume de locuitori din țările de mai jos. Explicați formarea:

Albania, Anglia, Australia, Belgia, Danemarca, Elveția, Franța, Finlanda, Grecia, Italia, Norvegia, Olanda, Polonia, Portugalia, Suedia.

66. Formați substantive, nume de locuitori din orașele de mai jos. Explicați formarea:

a. Berlin, Praga, Moscova, Paris, Londra.

b. Arad, Bacău, Constanța, Craiova, Iaşi.

67. Căutați un nume propriu feminin cu aceeaşi rădăcină:

Adrian, Alexandru, Aurel, Dan, Eugen, Florin, Ion, Lucian, Mihai, Păun, Rădut, Săndel, Zamfir.

68. Clasificați substantivele formate cu sufixul *–ism* după sensul lor (concepte, doctrină sau şcoală, sistem social, ocupație, calitate, însuşire, relații):

anacronism, alpinism, amatorism, atletism, birocratism, carierism, clasicism, diletantism, determinism, evoluționism, eroism, feudalism, idealism, liberalism, modernism, patriotism, raționalism, romantism, realism, urbanism.

69. Citați diminutivele cuvintelor: barcă, băiat, cămară, cântec, cămaşă, clopot, fir, frate, grădină, insulă, lucru, măr, om, pasăre, puşcă, ramură, soră, strugure, stradă, turn, vale.

70. Explicați formarea cuvintelor: aluniță, băiță, bărdiță, căpriță, cheiță, doctoriță, domniță, fetiță, foiță, furculiță, lămâiță, lintiță, peniță, portiță; ațică, floricică, lumânărică, păsărică, pătlăgică, rândunică, săricică, turturică; domnişoară, lăcrămioară, mustăcioară, pălărioară, sălcioară, scorțişoară, verişoară. Precizați sensurile cuvintelor şi arătați dacă sufixele *–iță, – ică, –oară* au întotdeauna aceeaşi funcție semantică.

71. Precizați care din prefixele de mai jos sunt productive. Dați exemple de cuvinte formate cu ajutorul prefixelor productive: a–, ad–, con– (com–, co–), dis–, de–, des– (dez–), in– (im–), în– (îm–), ne–, pre–, pro–, răs– (răz–), re–, stră–, trans–.

72. Subliniați prefixele cuvintelor de mai jos: a adumbri, anume, a compătimi, a conduce, a coopta, a dejuca, a desființa, dezrobire, a dispune, ilogic, imprevizibil, indirect, îmbătrânit, a încleşta, neliniște, a prelucra, proscris, a răstălmăci, a restabili, strămoş, transfigurare.

73. Citați verbe antonime din aceeaşi familie cu: armă, barcă, jug, față, plete, rădăcină.

74. Subliniați cuvintele derivate cu prefixe; indicați cuvântul–origine; precizați sensul comunicat de prefix:

a. „Şi deodată, dintre dealuri
Se desprinde larg un zvon
Depărtat şi monoton,
Ca un murmur lung de ape
Revărsate peste maluri ...
Creşte-n luncă, mai aproape,
Umple văile vecine
De răsunet mare ..."

Scanned with OKEN Scanner

b. „Şi străbătând a norilor perdele
Cu-nvecinate ace de lumină
Sclipeau în întuneric şapte stele
. . . . . .
Un op, pe care anii-l îngropară
Subt comentarii sterpe şi pedante,
Ce-mi fac contimporanii de ocară ...“
(G. Topîrceanu)

75. Alcătuiţi serii de câte trei cuvinte cu prefixele şi pseudoprefixele cu circulaţie internaţională. Reţineţi sensul şi ortografia lor:

a–, an–	(gr. a = fără, lipsit de)	– *a*temporal, – *an*arhie
ante–	(lat. ante = înainte)	– *ante*braţ
anti–	(gr. anti = contra)	– *anti*biotic
arhe (o)–	(gr. archaios = vechi, primitiv)	– *arheo*logie
arhi–	(lat. arhi = foarte)	– *arhi*cunoscut
auto–	(gr. autos = însuşi)	– *auto*critică
bar (o–, i–)	(gr. baros = greutate)	– *baro*metru
bi–, bis–	(lat. bis = de două ori)	– *bi*valent
cata–	(gr. cata = de sus în jos)	– *cata*liză
circ(um)–	(lat. circum = împrejur)	– a *circum*scrie
contra–	(lat. contra = împotrivă, opus)	– *contra*atac
cripto–	(gr. kryptos = ascuns)	– *cripto*gramă
cvasi–	(lat. quasi = cam, aproximativ)	– *cvasi*luminat
di–	(gr. dis = de două ori)	– *di*ftong
dia–	(gr. dia = prin, între)	– *dia*gnostic
endo–	(gr. endon = înăuntru)	– *endo*card
epi–	(gr. epi = deasupra, pe)	– *epi*dermă
etero–	(gr. heteros = alt, diferit)	– *etero*gen
eu–	(gr. eu = bine, frumos)	– *eu*fonie
extra–	(lat. extra = în afară; deosebit de)	– *extra*terestru – *extra*fin
fil(o)–	(gr. philos = prieten)	– *filo*logie
hiper–	(gr. hyper = peste)	– *hiper*corect
infra–	(lat. infra = sub, mai prejos)	– *infra*roşu
inter–	(lat. inter = între)	– *inter*naţional
intra–	(lat. intra = în interiorul)	– *intra*atomic
izo–	(gr. isos = egal)	– *izo*morf
mega–	(gr. megas = mare)	– *mega*fon
meta–	(gr. meta = după, ideea de schimbare)	– *meta*foră
mezo–	(gr. mesos = de mijloc)	– *mezo*zoic
micro–	(gr. mikros = mic)	– *micro*scop
mono–	(gr. monos = unic)	– *mono*grafie
neo–	(gr. neos = nou)	– *neo*logism
omni–	(lat. omnis = tot)	– *omni*vor
omo–	(gr. homoios = la fel, acelaşi)	– *omo*nim
orto–	(gr. orthos = drept, corect)	– *orto*grafic

Scanned with OKEN Scanner

paleo–	(gr. palaios = vechi)	– *paleo*litic
pan(to)–	(gr. pan, pantos = tot, întreg)	– *panto*mimă
		– *pan*teism
para–	(gr. para = alături, lângă, contra)	– *para*graf
peri–	(gr. peri = în jur)	– *peri*frază
poli–	(gr. polys = mult)	– *poli*glot
post–	(lat. post = după, ulterior)	– *post*față
proto–	(gr. protos = primul)	– *proto*plasmă
pseudo–	(gr. pseudes = fals)	– *pseudo*nim
semi–	(lat. semi = jumătate)	– *semi*cerc
super–	(lat. super = deasupra)	– *super*sonic
supra–	(lat. supra = peste)	– *supra*preț
tele–	(gr. tele = departe)	– *tele*gramă
termo–	(gr. thermos = cald)	– *termo*for
trans–	(lat. trans = dincolo de)	– *trans*atlantic
ultra–	(lat. ultra = foarte, extrem de)	– *ultra*sensbil

76. Indicați cuvântul originar din care prin regresiune au rezultat cuvintele de mai jos:

a. amestec, auz, blestem, cânt, greș, învăț, odihnă;
b. omor, poftă, risipă, salt, treier, văz.

b. Abrevierile

Explicați ce sunt abrevierile. Ce circumstanțe determină abrevierile? Ce procedee de abreviere curente cunoașteți?

77. Indicați procedeele de abreviere în exemplele date mai jos. Grupați cuvintele, pe coloane după procedeul de abreviere: TVR, Centrofarm, ASIROM, kilo, RATB, C.E.C., taxi, C.F.R., ceferist, Plafar, Iprochim, cinema, O.N.T., metro, P.T.T.R., O.N.U., Electromontaj, NAVROM, TAROM, orelist.

78. Subliniați abrevierile. Indicați cuvintele desfășurate. Precizați tipul abrevierii:

a. „Azi e joi; poimâine, sâmbătă, trebuie să mă-nființez la S.P.M.D.R. la 2 1/2 d.a. pentru ...

O să mă întrebați însă: ce înseamnă S.P.M.D.R. ...?

– S.P.M.D.R. înseamnă „Societatea Protectoare a Muzelor Daco–Romane."

„Așa, inovația Onor. Direcțiunii generale a C.F.R. a prins ..." (I. L. C a r a g i a l e)

b. „Eu te-nchid, și mâine raportez domnului colonel, să știe și dumnealui cum se poartă domnii de la T.T.R. ... T.T. Răi ... să vă zică." (G h. B r ă e s c u)

c. Compunerea

Ce numim cuvânt compus? În ce clasă gramaticală sunt cele mai numeroase cuvinte compuse? Ce tipuri principale de compunere cunoașteți? Ce sunt elementele de compunere și în ce scop sunt întrebuințate?

79. Precizați elementele componente și tipul de compunere ale cuvintelor de mai jos:

a. aeromodel, argint-viu, autoturism, binefacere, bună-cuviință, bun-simț, basorelief, botgros, clarobscur, clarviziune, câine-lup, Câmpulung, du-te-vino, electromotor,

Scanned with OKEN Scanner

floarea-soarelui, fărădelege, general-maior, han-tătar, horticultor, încurcă-lume, ochiul-boului, oțel-beton, portaltoi, portdrapel, porthartă, post-restant, prim-ministru, proces-verbal, radiojurnal, soare-apune, untdelemn, viticultură;

b. așa-numit, așa-zis, albastru-închis, atotștiutor, binevoitor, dacoromân, franco-german, lacto-vegetarian, liber-cugetător, medico-sanitar, nemaivăzut, propriu-zis, răuvoitor;

c. douăzeci, doisprezece, două sute, nouăsprezece, paisprezece, patruzeci, tustrei, șaizeci și șase;

d. altceva, fiecare, nici unul, vreun, orișicare, oarecine;

e. a binemerita, a binecuvânta, a fotografia, a batjocori, a pirogravă;

f. altă dată, alteori, astă-noapte, astă-vară, cândva, după-masă, după-amiază, devreme, nici-când, oarecum, oriunde, undeva.

80. Alcătuiți serii de câte 3 cuvinte pentru fiecare din elementele de compunere. Rețineți sensul și ortografia lor:

aer(o)–	(gr. aer = aer)	– *aero*drom
agri–	(lat. ager, agris = câmp)	– *agri*cultură
agro–	(gr. agros = ogor)	– *agro*nomie
antrop(o)–	(gr. anthropos = om)	– *antropo*morf
auto–	(= ref. la automobil, automat)	– *auto*gară
avi–	(lat. avis = pasăre)	– *avi*cultură
biblio–	(gr. biblion = carte)	– *biblio*tecă
bio–	(gr. bios = viață)	– *bio*logie
cardi–	(gr. kardia = inimă)	– *cardi*ologie
cine(mato)	(gr. kinema = mișcare)	– *cinema*tograf
ciclo–	(gr. kyklos = cerc)	– *bicicl*etă
–crat	(gr. kratos = putere)	– demo*crație*
cromo–	(gr. chroma = culoare)	– *cromo*sferă
crono–	(gr. chronos = timp)	– *crono*logie
demo–	(gr. demos = popor)	– *demo*crație
–drom	(gr. dromos = alergare)	– hipo*drom*
electro–	(gr. electron = chihlimbar, ref. la fenomene electrice)	– *electro*liză
fono–	(gr. phone = sunet, voce)	– *fono*graf
foto–	(gr. phos, photos = lumină)	– *foto*copie
–fraz	(gr. phrasis = vorbire, limbaj)	– peri*fraz*ă
geo–	(gr. ge = pământ)	– *geo*logie
–gen	(gr. geneia = naștere, apariție)	– hidro*gen*
–graf	(gr. graphein = a scrie)	– bio*graf*ie
–gram	(gr. gramma = literă, scriere)	– orto*gramă*
hemo–	(gr. haima = sânge)	– *hemo*ragie
hidro–	(gr. hydor = apă)	– *hidro*aulic
kilo–	(gr. chilioi = o mie)	– *kilo*gram
lito–	(gr. lithos = piatră)	– *lito*grafie
–log	(gr. logos = cuvânt, vorbire)	– geo*log*
metro–	(gr. metron = măsură)	– *metro*nom
–morf	(gr. morphe = formă)	– a*morf*
moto–	(lat. motus = mișcare; pus în mișcare de un motor)	– *moto*navă

Scanned with OKEN Scanner

neuro–	(gr. neuron = nerv)	– *neuro*log
piro–	(gr. pyr, pyros = foc)	– *piro*gravură
–plasm	(gr. plasma = lucru modelat)	– proto*plasmă*
psiho–	(gr. psyche = suflet)	– *psiho*logie
–scop	(gr. skopein = a privi, a cerceta)	– micro*scop*
sof–/–zof	(gr. sophos = înțelept)	– *sofism*, filo*zof*
–teca	(gr. theke = dulap, cutie)	– biblio*tecă*
topo–	(gr. topos = loc)	– *topo*grafie

81. Precizați modelul de compunere și raporturile sintactice între elementele componente ale cuvintelor compuse; stabiliți regulile ortografice ale acestor cuvinte.

a. ciuboțica-cucului, traista-ciobanului, gură-cască, târâie-brâu, drum-de-fier, cal-de-mare, bunăstare, porthart, apă-tare, apă de colonie, codroș, untdelemn, miazăzi, soare-răsare.

b. Câmpulung, Gura Humorului, Râmnicu-Sărat, Curtea de Argeș, Piatra-Neamț, Mihai-Vodă Viteazul, Ștefan cel Mare, Făt-Frumos, Baba-Cloanța, Muma-Pădurii, Sfarmă-Piatră, Statu-Palmă;

c. Delta Dunării, Munții Carpați, Unirea Țărilor Române, Liceul Teoretic „Mihai Eminescu" din București, revista „România literară";

d. binefăcător, cumsecade, așa-zis, sus-numit, galben-auriu, româno-bulgar, nemaiauzit, meglenoromân;

e. treisprezece, optzeci, o sută douăzeci, tuspatru;

f. oricare, careva, orișicine;

g. a binevoi, a binecuvânta;

h. cumva, altfel, totodată, rareori;

i. de la, de pe, dinspre;

j. așadar, precum, deoarece.

d. Formații semantice. Conversiunea

În ce constă formația semantică? Definiți noțiunile de derivare improprie, de *schimbare a categoriei gramaticale* și de gramaticalizare. Ce sunt omonimele gramaticale și prin ce se deosebesc de omonimele lexicale? Ce clase gramaticale sunt îmbogățite prin derivare improprie?

82. Pe baza exemplelor de mai jos (cuvinte subliniate în contexte), explicați în ce constă procedeul derivării improprii *(schimbarea clasei gramaticale, conversiunea)*.

Albastrul cerului. Un costum *albastru*. Miroase a *ars*. Friptură *arsă*. Cărămizile au fost *arse*. Un gând *ascuns*. S-au *ascuns* în codru. *Așternutul* e pregătit. Un strat de paie e *așternut* pe jos. Un om *avut*. *Avutul* nu aduce fericire. E harnică *foc*. *Focul* arde înăbușit. În timpul *culesului*. Fructele sunt ușor de *culeș*. E un om *suferind*. *Suferinzii* au fost internați în spital. Am căpătat un *zece*. *Zece* cărți. Cugetă în *sinea* lui. Se înșală pe *sine*. Mi-a făcut un *bine*. *Bine*, te poți duce. Un om *tăcut*. În sfârșit, a *tăcut*. Are un scris *frumos*. Scrie *frumos*. Vorbește *răspicat*. Două vorbe limpezi, *răspicate*. *Vara* e cald. Nu toate *verile* sunt călduroase. *Tăcere* deplină. Feluri *de mâncare*. *Bere* rece. *Dureri* acute. *Vorbire* cultivată.

83. Subliniați în contextele de mai jos cuvintele derivate impropriu și precizați din ce parte de vorbire provin:

a. „El era un om foarte învățat și cunoscut pe vremea lui. Nașu-meu Păcală era un om foarte cu duh; avea răspuns la orice vorbă. Șezi strâmb și grăiește drept. Scumpul mai

Scanned with OKEN Scanner

mult păgubeşte, leneşul mai mult aleargă. Să n-ai de-a face cu cei mari. Zic zece, tu taie una. Nu da împrumut ca să nu-ţi faci duşmani." (C. N e g r u z z i)

b. „Vântul jalnic bate-n geamuri
Cu o mână tremurândă
. . . E iubitul care vine
De mijloc să te cuprindă
Şi în faţa ta frumoasă
O să ţie o oglindă,
Să te vezi pe tine însăţi
Visătoare, surâzândă."
(M. E m i n e s c u)

c. „D. Goe este foarte impacient şi, cu un ton de comandă, zice încruntat: ... "
„Dar n-apucă să răspunză ceva urâtul, şi mititelul îşi retrage îngrozit capul gol înăuntru şi-ncepe să zbiere ... "
„Asta e uşor de constatat; manivela semnalului nu se poate trage decât rupându-se aţa înnodată şi cu nodul plumbuit."
„Din amândouă colţurile vine profumul de mititei ..." (I. L. C a r a g i a l e)

d. „Şi-am mers pe malul apei,
În valuri să-mi îngrop
Şi cântecul şi-amarul.";
„El noaptea da lumini ca focul,
Şi-n brâu sta fetei prins norocul ...";
„Şi tot palatul plin era
De plâns cumplit.";
„Dar iată-n drum îl află răul,
În drum, în drum, dar ce-i în drum?"
(G. C o ş b u c)

e. „A intrat alba în sat. Averea străină nu ţine de cald. Bate toba surdului, dă oglindă orbului. Binele cu bine se răsplăteşte. Ce face un prost nu pot desface zece înţelepţi. La aşa cap, aşa căciulă. La strâmtul tău şi la largul meu. Rău de vei semăna, mai rău vei secera. Râsul e frate cu plânsul. Zecile mărită secile; sutele mărită slutele; miile mărită urgiile. Ziua fuge de bivol şi noaptea-i trece Dunărea." (F o l c l o r)

f. „Frumosul artistic este într-adevăr o valoare, valoarea estetică. Dar valoarea estetică nu trebuie confundată cu opera de artă, adică cu obiectul sau cu bunul estetic."
„Binele este şi el obiectul unei aspiraţii şi, din acest punct de vedere, se opune frumosului." (T. V i a n u)

84. Subliniaţi uneltele gramaticale provenite din părţi de vorbire autonome. Explicaţi din ce părţi de vorbire autonome provin şi ce funcţie îndeplinesc;

a. „Nevoia e mama născocirilor. Nu te face înţelept în tot lucrul. Cine umblă pe drum cu gândul acasă îşi pierde căciula prin târg. Cine umblă cârpindu-se mai rău se rupe. Cine nu are dreptate acela ţipă mai tare. Cărbunele se face cenuşă când îl ţii multă vreme în cuptor. Ca vremea nici un dascăl mai bun. Bogatul a greşit şi săracul îi cere iertăciune. Au tăbărât ca lăcustele. Vei veni drăguş la căuş. Eu am ajuns de râs şi tu de ocară. E foarte cinstit când doarme. Ai dreptate, dar n-ai s-o iei. Decât toată vara cioară, mai bine o zi şoim. Nu vorbi unde nu sunt urechi. Cum e turcul şi pistolul." (F o l c l o r)

Scanned with OKEN Scanner

b. „Faptul că vei năvăli ... mă uluieşte, pare scris de o mână nevăzută."

„Ofiţerii sunt toţi mult mai tăcuţi decât trupa."

„Risc cel mult să fiu împuşcat ... Tot voi muri la noapte."

„Ar avea faţă de mine, cei care au fost acolo, o superioritate, care mi se pare inacceptabilă."

„Întunericul s-a făcut mai omenesc."

„Acest sfat e foarte influent în pluton ... (C a m i l P e t r e s c u)

e. **Formaţii analitice (locuţiuni)**

– Definiţi locuţiunile (noţiune lexicală). Prin ce se deosebesc cuvintele de locuţiuni. Care sunt indicii locuţiunilor?

85. Subliniaţi locuţiunile din contextele de mai jos. Explicaţi structura şi sensul lor. Precizaţi clasa morfologică. Daţi echivalentul.

a. „Văzând eu că mi-am aprins paie-n cap cu asta, am şterpelit-o de acasă numai cu beşica cea de porc ..."

„Şi scurt şi cuprinzător, sărut mâna mătuşei, luându-mi ziua bună, ca un băiet de treabă ..."

„Ş-a trece ea şi asta; obraz de scoarţă şi las-o moartă-n păpuşoi ..."

„Că nu scapi nici cu giunca asta de mine, înţeles-ai? Nu-ţi paie lucru de şagă."

„Dă pace băietului, moşule – zise un humuleştean de-ai noştri ..."

„Şi alţii ca alţii, dar eu ştiu că mi-am pus bine gura la cale ..."

„Numai ţine minte sfatul ce-ţi dau: în călătoria ta ai să ai trebuinţă şi de răi şi de buni..."

„Îmi pare rău că n-am luat măcar spânul cel de al doilea cu mine."

„Aşa-i că dacă n-am ţinut seamă de vorbele lui, am ajuns slugă la dârloagă şi acum, vrând-nevrând, trebuie s-ascult că mi-i capul în primejdie?!"

„Du-te în pădurea cerbului, cum îi şti tu, şi măcar fă pe dracul în patru sau orice-i face, dar numaidecât să-mi aduci pielea cerbului cu cap cu tot, ..." (I. C r e a n g ă).

b. „... şi parcă răsună în mine, în singurătatea ce mă împresură, din când în când, glas domol, şi se deşteaptă fantome."

„Şi cum trec de Miteşti ... aşa, pe înserate ... dau cu căruţa de un pod."

„Într-adevăr, s-au schimbat multe, murmurai eu."

„Acolo când se face moarte de om, se -ngrozesc toţi şi se bat cap în cap."

„Îi port eu de-o vreme sâmbetele; acu mi-a picat în labă." (M. S a d o v e a n u)

c. „Ceea ce trebuie ştiut în primul rând despre ţara noastră e că are forma unei cetăţi."

„De jur împrejur, vedem contraforturile naturale ale cetăţii, sălbatec conglomerat de stânci, enorma contribuţie a geologiei la alcătuirea unui adăpost trainic."

„Carpaţii sunt scheletul puternic în jurul căruia se organizează pământurile ţării noastre."

„Ei fac parte dintr-un lanţ de munţi care încep din Pirinei şi se termină tocmai în Indochina..."(G e o B o g z a).

86. Integraţi în contexte potrivite următoarele locuţiuni:

a. de dinainte, de dinapoi, fel de fel, în floare, ca fulgerul, de ispravă, de lucru, pe măsură, de mână, în noduri, ca oul, iute de picior, cât pumnul, de rezervă, ca roua, de seamă, de la ţară, de veacuri;

b. a-şi aduce aminte, a ajunge pe drumuri, a-i lăsa gura apă, a-i arde de ceva, a băga în sperieţi, a bate la ochi, a lua (pe cineva) în braţe, a se da pe brazdă, a-şi muşca buzele (de necaz), a face cale întoarsă, a-l duce capul la, a-şi călca pe inimă, a i se aprinde călcâiele,

Scanned with OKEN Scanner

a face cinste, a da din colţ în colţ, a da în copt, a da răspuns, a deschide vorba despre, a-şi lua inima în dinţi, a da drumul, a face praf (pe cineva), a lua foc, a face gât, a i se lega limba, a lua parte;

c. peste drum, cu carul, cu orice chip, în chip de, în faţă, de-a-ndoaselea, de formă, de-a gata, în glumă, după voia inimii, din toată inima, în grabă, pe jos, în loc;

d. de aceea, cu toate că, de vreme ce, la deal de, departe de, din cauza, din zbor, după ce (că), faţă de, pe măsură ce, în mijlocul, până ce.

87. Precizaţi semnificaţia expresiilor din folclor şi din scriitorii români. Arătaţi din ce operă şi cărui scriitor aparţin citatele. Integraţi expresiile în contexte potrivite:

a. „Acarul Păun. Anteriul lui Arvinte. Cojoacele babei Dochia. Cu ocaua mică. De la Adam Babadam. În ţara lui Papură-Vodă. La paştele cailor."

b. „Aveţi puţintică răbdare. Ca musca la arat. Capul lui Moţoc vrem! E un Caţavencu. Coadă de topor, Dacă voi nu mă vreţi, eu vă vreau. După lupte seculare care au durat aproape 30 de ani. Egalitate, dar nu pentru câţei. Eu îmi apăr sărăcia, şi nevoile, şi neamul. Nemuritor şi rece. S-a schimbat boierul."

f. **Formaţii onomatopeice**

Ce sunt onomatopeele? Cum iau naştere formaţiile onomatopeice?

88. Explicaţi cum s-au format cuvintele următoare:

bufnitură, bangăt, a bâjbâi, a bâzâi, bocănit, bolborosit, a boscorodi, bubuitură, ciripit, a cârâi, a clămpăni, a clănţăni, a cloncăni, croncan, cucurigu (sus, la cucurigu), dâr- dâit, a dondăni, duduit, duruitoare, foşnet, a gânguri, a gâfâi, a hămăi, hârşâitură, a linchi, lipăit, măcănit, a mieuna, mormăitură, a pâcâi, pic, (un pic de apă), plescăit, pocnet, a pufni, scârţâit, a sfârâi, sforăială, şopăit, a trăncăni, a ţăcăni, vuiet, a zdrăngăni.

89. Subliniaţi formaţiile onomatopeice din contexte. Explicaţi sensul lor:

a. „Nu băga mâna unde nu-ţi fierbe oala, nici căuta cai morţi să le iei potcoavele, căci pentru Behehe vei prăpădi şi Mihoho." (C. N e g r u z z i)

b. „Dar când să aţipească, deodată se aud prin casă o mulţime de glasuri, care de care mai urâcioase: unele miorlăiau ca mâţa, altele coviţau ca porcul, unele orăcăiau ca broasca, altele mormăiau ca ursul..."

„De la o vreme se chefăluieşte Ivan cumsecade, şi unde nu începe a chiui prin iad şi a juca horodinca şi cazacinca..."

„Moartea... începe a roade la copaci bătrâni, de-i pocneau fălcile."

„Şi de voie, de nevoie, începe când a roade copaci tineri, când a forfăca smicele şi nuiele de-i pârâiau măselele." (I. C r e a n g ă)

c. „Ne privea cu mirare şi cârâia ciudat, zburând pe deasupra singurătăţii..."

„Mai aştept ce mai aştept, aud ţăhnitul căpăucei statornic."

„Din canal zbucneşte măcăind, cu bătaie de aripi, o pereche de raţe mari."

„Un broscoi cârâi de trei ori la marginea cercului bălţii, apoi tăcu plictisit. Deasupra lui apăru brusc pitulicea cea mai mică a luncilor şi ţârâi atât de subţirel încât n-o auzi decât tăcerea."

„Prin luciri piezişe de soare fâlfâiau mierle şi gaiţe".

„În amorţirea aceasta tresări semnalul de corn pe linia puştilor şi alt corn răspunse de la haitaşi, urmat îndată de hăuliri şi răcnete stranii."

„Şi el face ţupăind câteva salturi..."

„Chiotele şi hăulirile se întăriră; deci duşmanii erau aici" (M. S a d o v e a n u)

90. Înlocuiţi spaţiile libere (– – –) prin onomatopeele potrivite.

Onomatopee: piu! piu!; caracara-ca, caracara-ca!; cioc! cioc!; frrr!; pitpalac! pitpalac!; fiiiir-fiiiir!; ţiri-ţiri-ţiri-ţiri!; scâââârţ!

Scanned with OKEN Scanner

„Atunci s-a dus plângând la furnică şi a bătut în uşă; - - - Cine e? a întrebat furnica. – Eu, greierul."

„- - - apoi au murit toate zgomotele şi nu se mai auzea decât cântecul greierilor:- - -, aceleaşi două note lungi şi tremurate, ici colo, pretutindeni - - -"

„Întâi coţofenele s-au abătut pe vârfurile copacilor, strigându-se - - -"

– „Şi când zicea „trei", - - - zburau cu toţi de la marginea lăstarului tocmai colo lângă cantonul de pe şosea şi tot aşa îndărăt."

„ - - - am auzit desluşit, glasul mamei lor chemându-i din capul mirişte: - - -!"

„Din lăstar i-a răspuns un glas stins - - -!"

„ - - -! Se deschide poarta şi intră, cine?"

„ - - - ne dăm coatele imitând pe şoptite zgomotul foarfecilor bărbierului, care potriveşte barba tatei în odaia vecină - - -". (I. Al. Brătescu-Voineşti)

2. **Mijloace externe**

a. **Împrumutul:** din limbile clasice, din limbile vorbite; dublete etimologice, asimilarea împrumuturilor.

Definiţi noţiunea de împrumut lingvistic. Care sunt cauzele care determină: sursa împrumuturilor, numărul şi caracterul lor? Cum se explică dubletele lingvistice în limba română? Ce se înţelege prin etimologie multiplă?

91. Determinaţi sursa împrumuturilor de mai jos. În acest scop folosiţi „DEX" şi „Dicţionarul limbii române moderne"

abil, acid, acut, aluminiu, apel, baghetă, balast, belşug, boltă, bornă, cafea, calapod, cameră, catarg, centru, cert, chip, cioban, clasă, comună, consiliu, cortină, criză, divan, etaj, fabrică, fel, fes, filtru, formă, gumă, gând, haz, halat, impresie, insulă, interes, ladă, liber, a lipsi, macaz, morală, natură, neam, necaz, notă, oraş, ordin, orizont, pahar, parc, pauză, persoană, plus, pol, poştă, principiu, priză, profil, a repeta, republică, rezervă, salam, salcâm, sălaş, scenă, schelă, scamă, sensibil, serios, sfoară, sistem, a socoti, superior, şanţ, şnur, şoc, şorţ, timid, tren, vamă, zero, shopp, accize, creanţe, cash, amiabil, sponsor, staff etc.

92. Grupaţi câte două cuvinte care au acelaşi etimon. Precizaţi diferenţele lor semantice. Alcătuiţi contexte potrivite pentru 4 dublete etimologice.

– acetic, april, a asculta, asemănare, cărbune, ceresc, a ausculta, asimilare, cerc, a compara, coroană, fruct, carbon, celest, direct, a expune, fierbinte, greu, greutate, circ, prier, subţire, a săruta, serv, spinare, târziu, drept, plin, a cumpăra, cunună, a spune, plen, şerb, fervent, grav, oţetit, subtil, spinare, gravitate, a saluta, frupt, tardiv.

93. Pe baza exemplelor de mai jos explicaţi cum s-a produs adaptarea împrumuturilor la sistemul lexical al limbii române.

a. *Împrumuturi maghiare:*

bir < bér; chin < kín; chip < kép;
gând < gondolat; hotar < határ;
meşteşug < mesterség; oraş < város; talpă < talp;
vamă < vám; vileag < világ;

Obs. În maghiară cuvintele primesc accentul pe prima silabă.

b. Împrumuturi din limbile slave (bulgară – bg.; sârbă – sb.; ucraineană – ucr.; rusă – rus.):

castravete < bg. krastavec; cofă < bg. kofa;
graniţă < bg. granica; haină < bg. halina;
lanţ < bg. lanec;
potcoavă < bg. podkova; vârtej < vartež;
horn < ucr. horn; prispă < ucr. pryspa;
pripon < sb. pripon; vătrai < sb. vatralj;

Scanned with OKEN Scanner

samovar < rus. samovar; vipuşcă < vypuska;
administraţie < rus. administraţiia

c. *Împrumuturi greceşti:*

cărămidă < keramida; condei < kondyli; cais < kaisi;
folos < felos; ieftin < efthinos; a sosi < sono (viit. soso);
salată < salata; scrumbie < skumpri; zahăr < zahari;
zugrav < zographos.

d. *Împrumuturi turceşti:*

cafea < kahve; chibrit < kibrit; duşman < duşman;
dulap < dolap; dulgher < dülger; haz < haz; macaz < makas;
tutun < tütün; papuc < pabuc; pingea < pençe;
cercevea < cerçeve; şah < şah.

Obs. În turcă cuvintele primesc accentul pe silaba finală.

e. *Împrumuturi germane.*

glasvand < Glaswand –f.; lagăr < Lager –n.;
rochie < Rock –m.
stanţă < Stanze –f.; şubler < Schublehre –f.;
şurub < Schraube –f.; turn < Turn –m.;
maistru < Meister –m.

f. *Împrumuturi franceze*

afiş < affiche –f.; anexă < annexe –f.;
a aplica < appliquer; a aranja < arranger;
bază < base –f.; bicicletă < bicyclette –f.;
cartuş < cartouche –f.; cooperativă < cooperative –f.;
desen < dessin –m.; etapă < étape –f.;
furnal < fourrneau –m.; legendă < légende –f.;
mecanică < mécanique –f.; melodie < mélodie –f.;
motor < moteur –m.; notă < note –f.;
nuanţă < nuance –f.; parfum < parfum –m.;
piesă < pièce –f.; plan < plan –m.;
redactor < rédacteur –m.; şofer < chauffeur –m.;
uzină < usine –f.

g. *Împrumuturi din latina literară:*

civil < civilis; document < documentum; liber < liber; natură < natura; nerv < nervus; operă < opera; oră < hora; patrie < patria; a pronunţa < pronuntiare; raţiune < ratio; a salva < salvare; spaţiu < spaţium; vers < versus.

94. Indicaţi originea cuvintelor de mai jos şi epoca când au fost împrumutate:

a. a aspira, a bănui, a comunica, a făgădui, a motiva, a opări, a repeta, a regreta, a termina;

b. atelier, atom, bagaj, boboc, bon, bucluc, buldozer, bumbac, caldarâm, cant, cartof, cazan, clasă, cocoş, cofă, coloană, combinat, comitet, costum, destin, divan, edec, efect, exemplu, fasole, fel, gazdă, geam, gospodar, halat, humă, ironie, literă, metal, necaz, neam, notă, profil, punct, răchită, rest, sacâz, şarjă;

c. chiar, clar, mobil, năuc, parazit, pitoresc, politic, pozitiv, probabil, serios, special, suav.

b. **Calc lingvistic**

Definiţi noţiunea de *calc lingvistic*.

Scanned with OKEN Scanner

95. Explicați cum s-a produs calchierea cuvintelor de mai jos. (În dreptul fiecărui cuvânt românesc este dat și modelul străin).

abătut (deprimat)	– fr. abbatu
aprindere de plămâni	– ger. Lungenentzündung
a se abține	– fr. s'abstenir
a asigura	– fr. assurer
apă-tare	– fr. eau-forte
a abzice	– ger. absagen
consfinți	– fr. consacrer
cale ferată	– fr. voie ferrée
demers	– fr. démarche
fată în casă	– ger. Hausmädchen
grădiniță de copii	– ger. Kindergarten
a impune	– fr. imposer
neatârnare	– fr. indépendence
obține	– fr. obtenir
purtător de cuvânt	– fr. porte–parole
pronume	– lat. pronomen
propășire	– fr. progrès
prezență de spirit	– fr. présence d'esprit
război-fulger	– ger. Blitzkrieg
rădăcină pătrată	– fr. racine carrée
rău de mare	– fr. mal de mer
suprastructură	– fr. suprastructure
a subîmpărți	– fr. sousdiviser
simțământ	– fr. sentiment
a transpune	– lat. transponere
untdelemn	– v. sl. dřvěno maslo
unsprezece	– v. sl. jedinŭ na deseti
vinars	– ger. Brantwein

96. Folosind „DEX" și „Dicționarul limbii române comtemporane", indicați modelele următoarelor calcuri:

– binecuvânta, consimțământ, combate, deznodământ, fărădelege, focar, a însămânța, a înrâuri, lume, localitate, nu-mă-uita, a prevedea, a prescrie, a reculege, a reduce, a reuni, suprafață, a surprinde, a sustrage, a suprapopula, a suprapune, supranatural, a suplini, submarin, sublocotenent, a transcrie, a tresări.

c. **Expresii memorabile din alte limbi**

Ce înțelegeți prin expresii (cuvinte) memorabile? Care este semnificația expresiilor memorabile introduse din alte limbi în limba română? Ce dicționare de expresii memorabile cunoașteți?

97. Explicați sensul expresiilor memorabile subliniate din contextele de mai jos:

a. „Cu murmurele lor blânde, un izvor de *horum-harum*
Câștigând cu clipoceală *nervum rerum gerendarum*;
Cu evlavie adâncă ne-nvârteau al minții scripet
Legănând când o planetă, când pe-un rege din Egipet".

„De-aceleași lucruri plângem noi și râdem
Non idem est si duo dicunt idem." (M. E m i n e s c u)

Scanned with OKEN Scanner

„Apoi mai iute şi-altul, slab şi costeliv ca *un cal de brac*, cu ochelarii pe nas, cu gura căscată, descărcându-şi puşca, mergă unde-o merge! în cocheta becaţină, ce se zărea pe malul bălţii: *Aport!* strigă el cu îngâmfare prepelicarului şi acesta se întoarce, cam pe două cărări, cu o broască răscăcărată în bot, pe când pasărea fugea, leşinând de râs în zboru-i capricios.

Tot fabula cea veche:

„*Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.*"

„... descripţiunile lui Turgheniev sunt curate tabeluri ieşite dintr-un *penel de meşter*: *Ut pictura poesis.*" (A l. O d o b e s c u)

c. „... dar, vorba francezului *entre la coupe et les lèvres...* mingea îmi zboară din mână ceaşca, opărindu-mă cu cafeaua, care se varsă pe pantalonii mei de vizită, coloarea oului de raţă." (I. L. C a r a g i a l e)

98. Explicaţi expresiile de mai jos, alegeţi zece dintre ele şi introduceţi-le în contexte potrivite:

– ab ovo; ad Calendas graecas; alea jacta est; alter ego; aurea mediocritas; auri sacra fames; carpe diem; cum grano salis; de omni re scibili et quibusdam aliis; divide et impera; festina lente; horror vacui; in medias res; miles gloriosus; nec plus ultra; o tempora, o mores; pro domo; rara avis; sine ira et studio; tabula rasa; veni, vidi, vici;

– l'enfant terrible; le style c'est l'homme même; revenons a nos moutons; rien appris ni rien oublié; tempête dans un verre d'eau;

– dolce farniente; e pur si muove.

NOTĂ: Folosiţi *Mic dicţionar enciclopedic – 1978; Dicţionar de cuvinte, expresii, citate celebre*, de I. Berg, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1968; *Dicţionar de maxime comentate* de T. Vianu, 1971. *Dicţionar enciclopedic român*, ediţia 1992.

F. STRUCTURA VOCABULARULUI

1. Fondul originar; formaţii româneşti
Împrumuturi; calcuri

Ce se înţelege prin fondul originar de cuvinte, care sunt caracteristicile acestor cuvinte? Ce sunt formaţiile româneşti?

99. Alegeţi succesiv cuvintele din contextele de mai jos şi rânduiţi-le pe coloane: cuvinte din fondul originar, formaţii româneşti, cuvinte împrumutate, calcuri.

a. „Numai după cum aducea picioarele, rar, cosind cu ele parcă, s-ar fi putut cunoaşte că-i cioban. Se vede asta însă, şi după glugă, după căciula dintr-un berbece, după chimirul lat şi lustruit şi mai ales după cămeşa scorţoasă de spălături în zer. Purta toiag nalt pe care-l ţinea în sus. Şi ochii mititei, abia-i vedeam de sub streşina frunţii şi-a sprâncenelor. Avea plete creţe unse cu unt; iar barba-i era rasă cu custură de coasă." (M. S a d o v e a n u)

b. „Deputatul era din ce în ce mai descompus de îngrijorare şi mânie. Se plimba prin casă agitat, invocând anapoda devotamentul, cinstea, spiritul lui de sacrificiu. Era de o disperare penibilă. Îl priveam liniştit, ca pe un obiect de studiu, netulburat de teama de a pierde mai bine de o jumătate de milion aur, deşi îmi dădusem seama ce însemna asta în viaţa mea." (C a m i l P e t r e s c u)

c. „Basmul e un gen vast, depăşind cu mult romanul, fiind mitologie, etică, ştiinţă, observaţie morală etc.

Scanned with OKEN Scanner

Caracteristica lui este că eroii nu sunt numai oameni, ci şi anume fiinţe himerice, animale. Şi fabulele vorbesc de animale, dar acestea sunt simple măşti pentru felurite tipuri de indivizi. Fiinţele neomeneşti din basm au psihologia şi sociologia lor misterioasă." (G. C ă l i n e s c u).

NOTĂ: Folosiţi „Dicţionarul explicativ al limbii române" (DEX). Ed. Academiei, 1978.

2. **Fondul principal lexical. Masa vocabularului**

Ce se înţelege prin fondul principal lexical? Care sunt caracteristicile cuvintelor care fac parte din fondul principal lexical? Ce cuprinde restul vocabularului?

100. Alegeţi cuvintele din contextele de mai jos şi rânduiţi-le pe două coloane: cuvinte din fondul lexical principal şi cuvinte din masa vocabularului.

a. „În fundul grădinii avea şi un măr care făcea mere de aur, şi de când îl avea el nu putuse să mănânce din pom mere coapte, căci, după ce le vedea înflorind, crescând şi pârguindu-se, venea oarecine noaptea şi le fura tocmai când erau gata să se coacă. Toţi paznicii din toată împărăţia şi cei mai aleşi ostaşi pe care îi pusese împăratul ca să pândească n-au putut să-i prindă pe hoţi." (P. I s p i r e s c u)

b. „Când sosise atunci pe iarna geroasă în Cetate, dimpotrivă, era lacomă de zgomot, de mulţime. Abia pripăşită, căuta locurile gălăgioase şi aglomerate, pentru a-şi ascunde şi apăra în ele timiditatea. Cunoştea oraşul de mult, îl mai locuise adesea, dar totdeauna, mai nainte îl străbătuse cu indiferenţă, îl privea cu banalitate. Dar atunci, la sosirea aceea, totul o mira, totul îi părea nou. Asupra inteligenţei ei, mulţimea făcea impresia pe care o face lumina vie asupra ochilor deprinşi cu umbra. Necunoscută, nebăgată în seamă, se amesteca în frământarea, în furnicarul ei ca una din miile de feţe vii ale chipului multiplu al Cetăţii." (H. P a p a d a t - B e n g e s c u)

101. Subliniaţi cu o linie continuă cuvintele din fondul principal lexical şi cu una întreruptă cuvintele din masa vocabularului:

a auzi, agitaţie, aici, a ara, ajun, alifie, a aloca, apă, aluzie, amalgam, amiază, amuzament, albastru, antenă, asediu, braţ, barbă, balustradă, a bea, beton, bou, birou, bujor, bătrân, buletin, bulb, cafea, caiet, calapod, cer, cleşte, calcar, car, chit, ciot, cuptor, cleşte, cerb, condei, a citi, croitor, a crede, a culege, cuţit, cusur, a dovedi, deget, detriment, divan, esenţă, a fugi, febră, frunte, fiu, furt, frescă, femeie, floare, furie, fond, foc, frecvent, fragil, frig, fracţie, film, folos, greu, gen, ger, general, ginere, a găsi, grafic, a iubi, impur, idilă, ieri, ieftin, încă, a încolţi, întâi, joc, jilav, limbă, lacăt, lume, lup, legătură, lapte, luni, luncă, literatură, luntre, mac, minte, a mânca, maldăr, mână, mobil, moarte, minune, a munci, noră, a naviga, necaz, naţiune, nerv, obraz, a obosi, pod, palton, pată, pernă, plapumă, păpuşă, a primi, puţin, presă, rău, roză, recrut, rudă, semnal, soare, singur, sfinx, sare, slavă, slab, şoarece, teatru, târg, trapez, tată, timp, tânăr, urs, ulm, vulpe, vargă, viclean, vagon, a vrea, varză, vioară, zăpadă, zdreanţă, a zice.

3. **Arhaisme, neologisme, terminologie**

Definiţi noţiunile: arhaism, neologism, termen. Care sunt cauzele îmbătrânirii unor cuvinte şi eliminării lor din vocabularul curent al unei epoci? Care sunt cauzele care determină crearea de neologisme? Ce tipuri de neologisme cunoaşteţi?

102. Scoateţi arhaismele din contextele de mai jos şi explicaţi-le printr-un sinonim, un antonim, o perifrază sau o definiţie:

a. „Jăluitorul luă punga şi ieşi plin de încredere că a scăpat numai cu cele douăzeci de rubiele ce dedese sameşului; dar se amăgea, căci abia ce ieşi din cancelaria hătmăniei, fu înconjurat de condicari, logofeţi, iamaci şi slujitori. Condicarul cerea să-i plătească

Scanned with OKEN Scanner

pentru trecerea în condică; logofeții pentru tacâmul de pitace ce erau să scrie, dacă s-ar fi ivit vreo pretenție asupra banilor ce primise, iar iamacii și slujitorii, negăsind alt pretext ca să scoată și ei ceva din punga nenorocitului împricinat cereau în numele protectorilor lor." (N. F i l i m o n)

b. „Dar și mai mare fu mirarea când slujitorii descărcară de pe catâri bogatele odoare sau daruri de nuntă ale peţitorilor greci; ici se vedeau sipeturi de sidef pline cu ghiordane, cu cercei, cu lefturi de smaragduri, de balașuri, de rubini, de zamfiri; pline cu paftale de aur și de matostat, cu colane și cu sponciuri de mărgean și de mărgăritare, cu surguciuri de briliant; mai colo boccealâcuri de stofă cu așternuturi de agabaniu, cu primenele de borangic și de filaliu cusute cu bibiluri, cu gevrele și cu brânișoare de beteală, cu feregele și binișuri de buhur, de cănăvăț și de sevai, cu blănuri de jder, de râs și de samur, cu gearuri și cu taclituri turcești ..." (A l. O d o b e s c u)

c. „Apoi într-adevăr, Împăratul-Alb și-a ridicat muscalii lui împotriva limbilor păgâne ... Ș-am avut înfățișare și s-au dus la divanuri rânduri de oameni ..."

d. „Acel Haralambie era un arnăut domnesc." „Măria-ta, acest Haralambie a fost un om tare între neferii Domniei înainte de a se fi hainit." „Dumneata eşti comisul Ioniță, de la Drăgănești." „Se afla între arnăuți unul Costea Căruntul, slujitor la agie." „Dar luminăția sa oblicise ceva și pusese străji." „Pân'ce nu l-au înconjurat arnăuții cu hamgerele n-a fost chip să-l supunem." „Acolo eu vreau să mă opresc și s-aștept pe jupân Coste, cu toată sila lui." „... negustorul, ca și cum ar fi grămădit grija în buzunările afunde ale giubelei, păru în toată floarea veseliei lui și închină altă ulcică proaspătă căpitanului Neculai. Mai ales către mazilul de la Bălănești părea el a simți mai multă dragoste."

(M. S a d o v e a n u)

103. Scoateți neologismele din contextele de mai jos și explicați-le printr-un sinonim, antonim, perifrază sau definiție:

a. „O, da, tu eşti abstractă ... Dar eu, sărman poet,
De câte ori nu blestem că sunt așa concret!
– De-aș fi și eu ca tine un mit, un artifițiu,
Aș ignora desigur, acest sărman supliciu,
M-aș regăsi cu tine în propriul meu mediu,
Aș crede că din viață mă aflu în concediu..."

(G. T o p î r c e a n u)

b. „Nevastă-mea era fericită și surâdea ca o școlăriță, gâdilată în orgoliul ei că place unei femei atât de pretențioase. Ele între ele, femeile sunt foarte simțitoare la aceste preferințe. A urmat o serie de invitații reciproce ..."; „Simțeam că nici nu era singura inferioritate pe care mi-o găsea. Pare-se că ambii, pe care ea îi admira acum, aveau un stil al lor, pe care eu nu-l aveam, vedeam cum zi de zi femeia mea se înstrăina, în preocupările și admirațiile ei, de mine. Viața mi-a devenit curând o tortură continuă."

(C a m i l P e t r e s c u)

„Ceea ce dorea Hagienuș cu o sete ardentă și prematură era liniștea și vorbea de ieșirea la pensie de vreo zece ani. A te retrage de la orice agitație, a avea bătrânețea asigurată și a te deda fără solicitudine din partea cuiva la preocupările tale favorite, aceasta este concepția orientalistului despre bătrânețe, de senectute. Din Seneca, singurul dintre stoici pe care îl tolera Hagienuș, recita pe dinafară. Studiile pe care le făcuse Regele Lear erau eminente, și încă și cum, când mergea în străinătate, avea acces la savanții iluștri, care-l stimau nespus." (G. C ă l i n e s c u)

Scanned with OKEN Scanner

104. Subliniaţi termenii din contexte şi explicaţi-i prin perifrază sau definiţie:

a. „Încercarea de a stăpâni sistematic domeniul operelor de artă a produs o altă sinteză teoretică, în aşa-numitele genuri artistice. Genurile artistice presupun însă ca nişte cadre constitutive artele, al căror teritoriu ele îl subîmpart. Problema genurilor artistice ne duce în inima teoriei speciale a artelor şi prin urmare peste limitele esteticii generale căreia îi este consacrată exclusiv lucrarea de faţă." (T. V i a n u)

b. „Prin teorema lui Thales se înţelege propoziţia care afirmă că o paralelă dusă la una din laturile unui triunghi le împarte pe celelalte două în segmente proporţionale."

c. „Aporie (gr. *aporia* = dificultate, nesiguranţă), termen desemnând, la filozofii greci antici, o problemă greu sau chiar imposibil de rezolvat. Aporiile apar adesea ca rezultat al încercării de a rezolva metafizic o problemă filozofică. Aşa, de pildă, concepererea metafizică, unilaterală a mişcării ca succesiune de momente discontinue duce la negarea mişcării."

d. „Senzaţiile sunt imagini subiective ale realităţii obiective; ele reprezintă transformarea energiei stimulului exterior în fapte de conştiinţă prin intermediul activităţii analizatorilor."

e. „Structură fină, structură a liniilor din spectrele metalelor, caracterizată prin faptul că liniile unor serii spectrale sunt alcătuite din două sau uneori trei componente învecinate care corespund unor nivele energetice apropiate." (*Dicţionar enciclopedic român*)

105. Subliniaţi şi explicaţi arhaismele semantice din contextele următoare:

a. „Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro limbă.
Ce cu-a turmelor păşune, a ei patrie ş-o schimbă,
La pământ dormea ţinându-şi căpătâi mâna cea dreaptă;"
„Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierţi;
Dar acu vei vrea cu oaste şi război ca să ne certi."
„Risipite se-mprăştie a duşmanilor şiraguri,
Şi gonind biruitoare, tot veneau a ţării steaguri."
„De din vale de Rovine,
Grăim, doamnă, către tine,
Nu din gură, ci din carte
Că ne eşti aşa departe."

(M. E m i n e s c u)

b. „Dacă şi riga ungurilor, Măria-sa Matiaş-Crai, a dat înapoi de la Baia, când s-a arătat asupra-i, călare pe cal alb, Măria-sa Ştefan-Vodă, ce poate face un creştin de rând?"

„I s-au risipit oştile, a prăpădit puştile cele mari."

„Boierii se învrednicesc să vadă pe Măria-sa în fiecare zi; pe când sărmanii nu-l pot vedea niciodată."

„Măria-sa Ştefan nu cunoştea nimic: venea cu soţii săi la nuntă."

(M. S a d o v e a n u)

106. Subliniaţi arhaismele în expresiile de mai jos. Care sunt cauzele pentru care arhaismele nu s-au mai menţinut în limbă, decât în expresiile citate?

Alcătuiţi contexte potrivite cu expresiile citate:

A nu-i fi cuiva cu bănat; a îngheţa bocnă; a merge pe brânci; a da buzna; a lega fedeleş; a da cuiva ghes; a nu avea habar; în aşa hal; a lua cu hapca; a ajunge la aman; a da meşii cuiva; a da şfară în ţară; a face zâmbre; a tăcea mâlc; a da în pârgă; a da târcoale; a face vâlvă; a coborî cu hârzobul din cer; a lua-o razna.

Scanned with OKEN Scanner

107. Introduceți în contexte potrivite următoarele grupe de termeni. Precizați care din aceștia sunt neologisme. Indicați în ce domeniu de activitate umană sunt uzuale și delimitați-le sensul:

a. tractor, semănătoare, asolament, combină, plug, treierat;
b. suveică, război, țesătorie, ring, filatură, fir, bobină, urzeală;
c. locomotivă, ac, semafor, vagon, depou, impiegat, marșrut, tren;
d. tun, tanc, soldat, ofițer, baterie, regiment, comandant, ordin, proiectil;
e. axiomă, teoremă, paralelă, perpendiculară, corolar, unghi, plan;
f. turbopropulsor, aripă, amperaj, carlingă, pilot, parașută, a decola, a ateriza;
h. celulă, nucleu, membrană, protoplasmă, organism, pluricelular, pseudopod;
i. insulă, deltă, cap, mare, gură, fluviu, aluviune, maree, plancton;
j. prora, pupa, babord, tribord, busolă, chilă, timonă, cart.

4. **Cuvinte populare regionale (regionalisme)**

Ce se înțelege prin cuvinte populare regionale? Care este soarta acestor cuvinte?

108. Subliniați cuvintele populare cu circulație regională.

Indicați din ce regiune a țării sunt, cărui grai aparțin:

a. „Un cal roib, pintenog de trei picioare, cu șaua naltă pe dânsul, neclintit într-un dos de părete, cu mănunchiul de ogrinji sub bot ...“; „Și iaca, numai ce aud pocnind harapnic și duruind trăsura pe areuri; și, când îmi înalț să-mi feresc capul, văd venind pe șleah o droșcă cu patru cai bulziș ...“, „Ba vrăjmașul cu carele mă lupt mi-a mai tăiat cu plugul din ocina părintească doi stânjeni și cinci palme ...“; „Scot cu îndrăzneală hârtiile din tașca de piele și i le întind ...“; „Și pe cel ce se scula împotrivă îl pălea cu hamgerul ...“; „Și de-acolo de la noi se zăreau gârlele și scruntarele și hanul acesta ...“; „... trupul i se înălța în văzduh, iar gura i se deschidea ca o leică în nouri.“; „Calul meu sta hojma cu șaua pe dânsul ...“; „... aceea-i o biată fată din șatră și dumneata numaicât șăguiești și te duci ...“; „... eu sunt coropcar, prietenul oamenilor, și nu fac nimănuia nici un rău.“ (M. S a d o v e a n u)

b. „Îi păstrează mama înnodați în basma, în chichiță, în lacră“; „Au șupurit cealmagii caii spre raia, spre Dunăre.“; „Caută-ți alt bărbat, dadă, se amestecă în vorbă Dumitrache, năvlegul.“; „... l-au lăsat, până la urmă, în voia lui, l-au socotit cantaur, zăltat; deliu aproape“; „Spârnel, dau fuga.“; „A rămas teșmenită de nu mai știa ce e cu ea pe lume.“; „Noaptea neagră, s-o tai cu fișca“; „De atunci, bâtul Alisandru n-a mai călcat pe la casele băieților lui“; „O apucă spre dam; eu, după ea.“; „Până la pământ îi ajunge soră-mi Evanghelina sovonul.“; „De sus de tot, dinspre dealuri, dinspre munți, pogoară o funie de apă lișteavă, nămoloasă, printre maluri mărunte.“; „Mărin Foamete îi ia cimberul de pe cap ...“ (Z. S t a n c u)

c. „Mare noroc avu satul cu el, doamne, alduiește-l, și pe pruncii lui ...“; „Ți-i de-grabă șogore ...“; „Un jugăr și jumătate, da-i cu ipotecă ...“; „Mi-s un lud, un bolund, se gândi. Mi-s cu mințile slabe.“; „Pe neașteptate, Florița înhață o cantă de tinichea plină și o deșertă în obrazul Aureliei ...“; „ –Altăceva ...–O cocie ...“; „Fă bine și adă-mi niște pălincă ...“; „Dar cine sărăcie, doamne iartă-mă, o spart poarta, că azi-dimineață n-avea nici un bai?“; „Mă, hai, fă bine, să duhănim o țigară ...“; „Nană Ană, băgai pita, zise Saveta ...“; „Amu zic că ne țăpă de pe hodaie, să merem care încătrău.“; „Într-o mișcare îi păfug ...“; „Era cu clopul în mână.“; ... „eu am spus că-s nește loaze ...“; „Calicii stăteau, deșertau ieguțele, tăceau.“ (T i t u s P o p o v i c i)

Scanned with OKEN Scanner

109. Integrați în contexte potrivite următoarele cuvinte populare regionale (regionalisme):

a. bătătură, pogon, chindie, vâlnic, argea, a umbla craun, mușcel, nastrapă, fișteică, groștei, deliu, cantaur, siteav, fișcă, dosădit, a se înțoli;

b. colb, bagdadie, cucuruz, curechi, glod, harbuz, ogradă, colțuni, bădie, bahnă, draniță, bojdeucă, boștină, buhai, bărbânță, chisnovat, coropcar, dălcăuș, dohot, jitar, julfă, a pruji, spârlichet, șleah, strujan, țuhal;

c. tină, cătană, clop, glajă, jugăr, șteamp, bai, lud, bocșă, irugă, a duhăni, bică, a aldui, bolând, pălincă, ceteră, a țâpa din (de pe), corfă.

5. **Cuvinte argotice și din jargon**

Definiți noțiunile de *argou* și *jargon*. Arătați care este soarta lexicului argourilor și jargoanelor.

110. Subliniați cuvintele argotice și explicați-le printr-un sinonim sau o perifrază. Precizați cărui mediu social sau profesiuni aparțin cuvintele argotice:

a. „Ia stai, Paraschive, să mă bunghesc și eu!"

„Hubărul îl măsură dintr-o ochire."

„Cu șuriul știi să dai? mai întreabă Stăpânul cu glas răgușit, și o clipă cercelul de argint, legat cu ață roșie de ureche, sclipi în lumina focului."

„Mișto cosor, să n-am spor! De unde l-ai pescuit?"

„Să nu fie vânzare, că pe toți vă tai cu mânușița mea... Mi s-a urât cu pârnaia ..."

„Știi să mangleşti cai? Gloabe? aruncă Mână-mică."

„La urmă, șutul a început să se laude că o să-l învețe meserie ..."

„Dacă scoatem preț bun, avem bișțari frumoși!" (E u g e n B a r b u)

b. „Când oi mai ajunge și eu, doamne, să stau la „punct" cu „casca" în mână să aștept „aterisarea", ca să-mi vie rândul la urcat în „carlingă" să „pun gaze", să „împing manșa în fund" până simt că „se face moale", ceea ce înseamnă să „ampenajul s-a ridicat" apoi „să încerc manșa ușor ... s-o trag" și „să decolez" ..." (V. I. P o p a)

c. „Ocolirile erau specialitatea colonelului nostru, a cărui faimă de frontavoi o recunoscuse chiar domnul comandant al corpului de armată."; „Pivotul avea datoria să ametească învârtindu-se în loc, să calce de sus, să îndrepte ochii fără a întoarce capul spre regulator."

„Fiți prudenți, țineți trupa în mână ..."; „Împărțeală cazonă." (G h. B r ă e s c u)

111. Subliniați cuvintele de jargon și explicați-le printr-un sinonim sau perifrază. Precizați cărei epoci istorice aparțin cuvintele din jargon:

a. „Atâta am să te rog, arhon postelnice; fiul meu înfățișătorul acestei umile scrisori, a ajuns în ilichie și cu toate că m-am silit a-l învăța toate iuşchiuzarlâcurile și marafeturile cu care trebuie să fie împodobit un adevărat calemgiu, dar nefiind de ajuns toate acestea, îl trimit la domnia ta ca să se mai roadă, să poată ieși și el mâine-poimâine la obraze."

„Așa este, bei-mu, dar de' să mai vedem."

„Hârtiile acestea te vor pliroforisi mai bine decât mine ..." (N. F i l i m o n)

b. „Am inventat un lucru de minune, un stratagème admirable."

„E gentilă, dacă nu beauté, tată-său e bogat; frumoasă zestre în bani și-n natură!"; „Ce cauți pe aici, mon cher?"; „Spusu-i-ai că însoțirea noastră, departe de a fi une mésalliance, o să ridice sus, sus, foarte sus în opiniunea publică neamul Hagi-Pană? ..."; „O singură vorbă, mon ange!"; „Spiritul secolului, ma chérie!"; „O legătură eternă, à tout

Scanned with OKEN Scanner

jamais! ..."; „Pardon! n-am fost bine înțeles."; „Repetă lecțiile mele à merveille."; „Nu cârciumă! Quelle expression! Réstaurant, tată hangiule! Restaurant cu grădină ... Café-chantant ..."; „I-am blesat tant-soit peu amoarea proprie, comme on dit ..." (B. P. H a s d e u)

G. LEXICOGRAFIE

Câte tipuri de dicționare cunoașteți? Arătați caracteristicile fiecărui tip. Enumerați principalele dicționare ale limbii române.

112. Arătați cum sunt explicate cuvintele în: „Dicționarul limbii române moderne", Ed. Academiei, 1958; „Dicționarul explicativ al limbii române" (DEX), Ed. Academiei, 1975.

„Dicționar de neologisme" de Florin Marcu și Constant Maneca, Ed. Științifică, București, 1966.

„Dicționar enciclopedic român", vol. I–IV, București, 1962–1966.

„Mic dicționar enciclopedic" (MDE), Ed. Academiei, București, 1981.

„Dicționar enciclopedic român", (vol. I și vol. al II-lea), 1992.

113. Alcătuiți lista cuvintelor și locuțiunilor populare regionale din basmul „Harap-Alb" de I. Creangă și aflați echivalentul, utilizând „Dicționarul explicativ al limbii române" (DEX), Ed. Academiei, 1975.

114. Alcătuiți lista cuvintelor și locuțiunilor arhaice (raportate la stadiul actual de dezvoltare a limbii) din legenda XII de I. Neculce („O samă de cuvinte"), și aflați-le echivalentul utilizând „Dicționarul explicativ al limbii române" (DEX), Ed Academiei, 1975.

115. Alcătuiți lista neologismelor din poezia „Cosmonaut" de G. Călinescu (Opere 2, EPL, 1965) și aflați-le echivalentul, utilizând „Dicționarul de neologisme".

H. EXERCIȚII RECAPITULATIVE

116. Analize lexicale

Analizați structura morfologică a cuvintelor subliniate.

Alcătuiți familii de cuvinte pornind de la rădăcina cuvintelor subliniate.

Întocmiți lista substantivelor derivate și arătați mijloacele și tipul de derivare.

Întocmiți lista verbelor derivate și locuțiunilor verbale și arătați mijloacele și tipul de derivare, respectiv de compunere.

Întocmiți lista adjectivelor și locuțiunilor adjectivale și arătați mijloacele de derivare și de compunere.

Precizați mijloacele de derivare și de compunere.

a. „Două zile Titu Herdelea avea să povestească ce-a pățit și cum a petrecut la țară. L-*a descusut* întâi doamna Alexandrescu, proprietăreasa lui, care, când nu vorbea de Jenică și Mimi, murea să afle despre toți și să clevetească. O seară întreagă a trebuit să refere familiei Gavrilaș, iar fiul cizmarului Mendelson, acuma civil, a venit *anume* să se intereseze de suferințele țăranilor și să-i explice, fierbând de revoltă, că *nelegiurile* sociale sunt atât de provocatoare, încât mulțimea exasperată va fi silită să-și facă singură dreptate și atunci se va prăbuși în foc și sânge toată baraca." (L. R e b r e a n u)

b. „În preajma unei păduri *străvechi* se privea în iaz moara lui Călifar. Se privea de când se ținea minte în bătrânii satului din cealaltă margine a pădurii, și Călifar era „moș

Scanned with OKEN Scanner

Călifar" din vremi uitate. Moşnegii din Alăuteşti îşi aminteau de *înfăţişarea*-i sură, de ochii lui ce iscodeau tăios din stuful sprâncenelor şi de moara lui cu straşina de-un stânjen. (G. G a l a c t i o n)

c. „Întâmplarea cu Ţugurlan se răspândise în tot satul şi de teamă să nu se repete şi cu alţii, trebuise să poruncească feciorilor *să desfiinţeze* pentru moment ţeava de scurgere şi să se poarte mai cu grijă cu oamenii. Nu izbutise nici cu şeful de post, acesta negase că i s-ar fi luat arma în ziua aceea şi legiunea de jandarmi n-avusese ce să-i facă. Dar ceea ce era mai îngrijorător era faptul că la *întrunirile* care avuseseră loc la bancă, nu veniseră decât cinsprezece-douăzeci de oameni, deşi se ştia că în asemenea împrejurări Aristide dădea de băut." (M. P r e d a)

117. Subliniaţi neologismele şi determinaţi sursa împrumutului sau modul de formare a cuvântului din elementele primitive ale limbii.

Subliniaţi adverbele compuse şi derivate şi explicaţi modul lor de formare.

Explicaţi neologismele printr-un sinonim sau o perifrază.

a. „Prevenise însă pe gazdă, dându-i semnalmentul Siei şi ordin să n-o primească. Cât despre împrejurări, doctorul Rim lucra pentru a cruţa pe Lică de neplăceri. Lucra astfel, încât niciodată Sia nu avea să mai revadă pe tatăl fără de care nu concepea viaţa. În ziua repetiţiei la care trebuia să ia parte şi Maxenţiu, Ada şi Marcian crezuse că e bine ca ei trei să meargă mai devreme. Puteau astfel conversa înainte de sosirea muzicanţilor. În realitate, se gândea la intrarea penibilă a prinţului într-un public străin prea numeros.

Elena îl primise cordial. Nu arătase nimic din uimirea ei pentru schimbarea nenorocitului Maxenţiu. În afară de impresia pe care i-o făcuse decrepitudinea, prezenţa lui nu-i pricinuise nici o emoţie. Ieşise cu totul din ciclul de existenţă care cuprindea pe Maxenţiu; intrase în ciclul muzicii lui Bach." (H. P a p a d a t - B e n g e s c u)

b. „Întăritor aerul dimineţii: rece şi acidulat. Soarele străluceşte recent nichelat. Şi satul forfoteşte de soldaţi şi ofiţeri. Vin şi se îndreaptă spre gară, se încrucişează căruţe cu muniţii, chesoane şi lăzi de cartuşe. El salută şi răspunde la salutul altora. Nu cunoaşte pe nimeni. Mulţi îl privesc lung; uniforma nouă, curelele cromate, chipiul abia scos din cutie arată ciudat aici; haine de paradă printre uniformele prăfuite, cu noroi uscat, pătate după îndelung stagiu în şanţuri şi bordeie, pe brânci, în viroage, unde iarba strivită a lăsat urme pe coate şi genunchi." (C a m i l P e t r e s c u)

118. Întocmiţi, folosind „Dicţionarul explicativ al limbii române" (DEX), Ed. Academiei, 1975, liste privind sensurile cuvintelor: *a căuta, curat, inimă, pace, a pierde, schimb, masă, piaţă, vreme.*

Formulaţi pentru fiecare sens al cuvintelor câte un context potrivit.

119. Subliniaţi arhaismele din contexte cu o linie (–) cuvintele populare regionale cu o linie întreruptă (– – – –) şi cuvintele argotice şi de jargon cu o linie ondulată (~~~). Explicaţi-le printr-un sinonim sau perifrază.

a. „Şi când ajung la gazdă, ce să vezi? Mai fiecare tovarăş al meu furluase câte ceva: unul mere domneşti, altul pere de Rădăşeni, moş Bodrângă paşlise o grămadă de buci pentru aţâţat focul, şi Trăsnea sămânţă de cânepă. Iar Oşlobanu, cu ciubotele dintr-o vacă şi cu talpele din alta, viind mai în urma tuturor, numai ce-l vedem că se pune cu creştetul de pat şi cu talpele la grindă, aşa încălţat şi îmbrăcat cum era; şi ce să-ţi mai vadă ochii? Să nu spun minciuni, dar peste o dimerlie de fasole i-au curs atunci din turetce, pe care de obicei le purta suflecate, iar atunci le desuflecase anume pentru trebuşoara asta ..." (I o n C r e a n g ă)

Scanned with OKEN Scanner

b. „Cu azi, cu mâine a făcut cunoştinţă Kir Ianulea cu fel de fel de negustori, ba şi de boieri; a început să meargă pe la ei şi să-i poftească pe la el, la sindrofie. Şi la toată lumea plăcea, fiindcă era om deştept şi blând, cu multă ştiinţă despre ale lumii, cu purtări alese şi, mai vârtos cu dare de mână: levent şi galantom, pătruns de filotimie şi de hristoitie – într-un cuvânt, adevărat om de omenie. Astfel, care dintre negustori ba chiar dintre boieri aveau mai multe copile decât stare, umblau cu dinadinsul să-l ginerească. În vremea asta, el şi pusese ochii pe o tânără din vecini – o chema Acrivița, fata a mai mare al lui Hagi Cănuţă, toptangiu pe vremuri. Hagiul, văduv, era om de seamă, însă cam ifi-fliu pe potriva greutăţilor casei lui, fiind împovărat de trei fete, una după alta gata de măritat, şi încă doi feciori – băieţi buni, da cam – nepricopsiţi; aşa că puţină nădejde de zestre de la Acrivița." (I. L. C a r a g i a l e)

c. „Altfel, doamna Eliza era foarte frumuşică, într-o rochie de f o u l a r d c i t r o n, plină de volane, elegantă şi incomodă pentru funcţia de g a r d e – m a l a d e, dar a cărui culoare se proiecta bine pe albastrul foarte pal al zilei de toamnă." „Şi Lică trece pe acolo şi uneori se înfruptă şi Adolful, dar Mika-Lé plânge când o înşală cu dama „de cœur". „Nory înalţă din umeri – B e a u t é pentru zile fixe cu joc de cărţi: O gâscă! ... A fost logodită cu Hallipa înainte de Lenora b e l l a." „Căutăm, ţi-am spus, s o u c h a. Când ne soseşte proaspăt câte un K i n d e r ne uităm cu interes la aducător, ca să ştim ce ne aşteaptă." (H. P a p a d a t - B e n g e s c u)

d. „În medeanul cel mare din acea margine de târg, soseau călăreţi la halcá. O mulţime mare de lume de toate neamurile era adunată într-o latură. Într-o altă latură, se suiseră bărbaţi, femei şi copii pe zaplazuri şi pe acoperişurile caselor, în privelişte. În fund, pe pajişte, sosise Hrana-Beg, după cum i se auzea numele rostit din gură în gură, şi-şi oprise deodată calul împodobit cu zorzoane şi mărgeanuri; îşi înălţase barba şi se uita fudul; în juru-i se îmbulzeau alţi slujitori împărăteşti, care se aflau în acel târg sub mâna şi sub ascultarea lui Hrana-Beg. Prin latura deschisă intrau, la halcá, navrapi tătari şi spahii de la Anatólia, care de care în straie mai împodobite, cu lanţuguri la gât şi cu pene la gugiumanuri." (M. S a d o v e a n u)

e. „O să zic pe drum de seară
pe o strună de vioară
o istorie şucară
că-i cu boală rea, amară;

O istorie c-un crai
de la nunta cu alai
şi de-ai da cât o să dai,
nu e una mai dihai!

Trist e cânticul, uitat,
de jale şi lăcrămat,
cu un fante de gagiu,
trist, şi vechi de nu-l mai ştiu."

(M. R. P a r a s c h i v e s c u)

f. „Duminica la horă, la nunţi ori la botezuri, când îşi îmbracă straiele de sărbătoare, bunica purta conci pe cap. Conciul bunicii, bătut în galbeni. Zornăiau galbenii când sălta, în zbucium, hora". „Una, mai cu moţ, a rămas lângă buduroi, să-i înfrunte. Turcii călări, cu fesuri, cu cealmale, mustăcioşi, bărboşi, roată în jurul ei. Ţineau în mână săbii despuiate. Scânteiau săbiile în soarele de Paşte. Zarinca se uita la pehlivani, la pasvantlâi, fără sfială." (Z. S t a n c u)

Scanned with OKEN Scanner

g. „Bozoncea a dat să-l lovească şi pe el, dar şutul s-a ferit cu dibăcie şi l-a potolit. Piele a cărat-o pe Didina în casă şi-a gonit lumea strânsă pe la porţi:

– Hai, uşcheală, fiecare la casa lui, că nu-i panoramă!“ (E. B a r b u)

120. Subliniaţi locuţiunile în contexte; explicaţi structura lor; aflaţi pentru fiecare dintre ele câte un echivalent. Alegeţi 10 locuţiuni şi integraţi-le în contexte potrivite.

a. „Iedul cel mare şi cu cel mijlociu dau prin băţ de obraznici ce erau, iară cel mic era harnic şi cuminte.“

„Când oi veni eu, am să vă dau de ştire, ca să mă cunoaşteţi ...“

– „Asemenea cel mijlociu, ţuşti! iute sub un chersin; se-nghesuieşte acolo cum poate, tace ca pământul, şi-i tremură carnea pe dânsul de frică; fuga-i ruşinoasă, da-i sănătoasă! ...“

– „Atunci iedul de sub chersin, să nu tacă? -îl păştea păcatul şi-l mânca spinarea, sărăcuţul ...“

– „Dacă mă vede că-s văduvă sărmană şi c-o casă de copii, apoi trebuie să-şi bată joc de casa mea? şi pe voi să vă puie la păstramă?“ (I. C r e a n g ă)

b. „Nu prea am chef ... Sunt obosit ... Am stat azi noapte târziu la Cosma, până la ziuă.“

– „Nu-mi mai dă mâna, cocoană! leafa scăzută; criză; nu mai pot! trebuie să căutăm una mai ieftină ...“

– „Ca să pronunţe D. Anghelache, care este un tip de urbanitate, astfel de cuvânt, desigur trebuie să fie scos din ţâţâni.“ (I. L. C a r a g i a l e)

c. „Era filosof şi poet, şi mai cu samă jucător de şah, deci nu prezenta pentru domnii lumii nici o primejdie.“

– „Credeam c-am uitat; însă văd că-mi aduc aminte foarte bine.“

– „Sire, cererea mea îţi va părea fără îndoială prea îndrăzneaţă.“ (M. S a d o v e a n u)

d. „Să te înveţi minte altă dată să te uiţi pe unde calci, răspunse Ilie coborând treptele şi apropiindu-se ameninţător de Iancu.“

– „Mori de foame, ajungi la sapă de lemn.“

– „Duceţi-vă şi vorbiţi cu oamenii, ce mai pierdeţi vremea de pomană.“

– „Se ruga de ei să-l înţeleagă, să nu se supere; a dat fiindcă şi-a pierdut stăpânirea de sine; dar aşa ceva n-o să se mai întâmple.“ (M. P r e d a)

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. A v r a m, M i o a r a, *Gramatica pentru toţi*, Editura Academiei, 1986, Bucureşti.
2. A v r a m, M i o a r a, *Ortografia pentru toţi*, Editura Academiei, 1990, Bucureşti.
3. B e l d e s c u, G., *Ortografie, ortoepie, punctuaţie*, S.S.F., 1982, Bucureşti.
4. B i d u-V r ă n c e a n u, A n g e l a, *Structura vocabularului limbii române contemporane*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986, Bucureşti.
5. B i d u-V r ă n c e a n u, A n g e l a şi F o r ă s c u, N a r c i s a, *Modele de structurare semantică cu aplicaţii la limba română*, Editura Facla, Timişoara, 1984.
6. B r â n c u ş, G r i g o r e, *Vocabularul autohton al limbii române*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.
7. B u c ă, M a r i n şi V i n ţ e l e r, O., *Dicţionar de antonime*, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1973.
8. B u c ă, M a r i n şi E v s e e v, I v a n, *Probleme de semasiologie*, Timişoara, 1976.
9. B u l g ă r, G h. (ş i c o l e c t i v), *Dicţionar de sinonime*, Editura Albatros, Bucureşti, 1972.

Scanned with OKEN Scanner

10. Coteanu, I. şi A. Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană*, (volumul al II-lea; *Vocabularul*), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1975.
11. Coteanu, Ion, Forăscu, Narcisa şi Bidu-Vrănceanu, Angela, *Limba română contemporană*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1985.
12. Coteanu, I., *Gramatică, stilistică, compoziţie*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1991.
13. x x x *Dicţionar analogic şi de sinonime al limbii române*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978.
14. x x x *Dicţionarul explicativ al limbii române (DEX)*, Editura Academiei, Bucureşti, 1975.
15. x x x *Dictionarul limbii române moderne (DLRM)*, Editura Academiei, Bucureşti, 1958.
16. x x x *Dictionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române (DOOM)*, Editura Academiei, Bucureşti, 1982.
17. Dimitrescu, Florica, *Dicţionar de cuvinte recente*, Editura Albatros, Bucureşti, 1982.
18. x x x *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, *Compunerea*, vol. al II-lea, *Prefixele*, Editura Academiei, Bucureşti, 1970, 1978.
19. Graur, Al., *Tendinţe actuale ale limbii române*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968.
20. Graur, Al., *Cuvinte înrudite*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980.
21. Hristea, Theodor, *Probleme de etimologie*, Studii, Articole, Note. Editura Ştiinţifică Bucureşti, 1968.
22. Hristea, Theodor, (coordonator şi autor principal), *Sinteze de limba română*, ediţia a II-a, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1981.
23. Hristea, Theodor, *Sinonimia frazeologică şi lexico-frazeologică*, Limba română, nr. 6 Bucureşti, 1978.
24. Ionescu, Christian, *Mică enciclopedie onomastică*, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1975.
25. Iordan, Iorgu şi Robu, Vladimir, *Limba română contemporană*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978.
26. x x x *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, ediţia a V-a, Editura Univers, Bucureşti, 1995.
27. Marcu, Florin şi Maneca, Constant, *Dicţionar de neologisme (DN)*, Editura Academiei, Bucureşti, 1978.
28. Mic1ău, Paul, *Semiotica lingvistică*, Editura Facla, Timişoara, 1977.
29. Seche, Luiza şi Seche, Mircea, *Dicţionar de sinonime*, Editura Academiei, Bucureşti, 1983.
30. Sârbu, Richard, *Antonimia lexicală în limba română*, Editura Facla, Timişoara, 1977.
31. Şeban, Vasile şi Evseev, Ivan, *Vocabularul românesc contemporan* (Schiţă de sistem), Editura Facla, Timişoara, 1978.
32. Vasiliu, Emanuel, *Introducere în teoria textului*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1990.
33. Andrei, Mihail şi Ghiţă, Iulian, *Limba română (Fonetică, Lexicologie, Gramatică, Stilistică şi compoziţie. Exerciţii)*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1983.
34. x x x *Dicţionarul enciclopedic român*, vol. I, II, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

PARTEA A DOUA

SINTEZE ŞI EXERCIŢII DE LINGVISTICĂ GENERALĂ, DE STILISTICĂ ŞI DE COMPOZIŢIE

§ 12. NOŢIUNI GENERALE DE LINGVISTICĂ. LINGVISTICA – ŞTIINŢA LIMBII. NATURA, UNITĂŢILE ŞI FUNCŢIILE LIMBII

A. LINGVISTICA

Lingvistica *este ştiinţa care studiază limba, natura şi legile ei de dezvoltare.* (din fr. *linguistique; limba* < lat. *lingua*). *Limba* este un fenomen social; *principalul mijloc de comunicare între oameni*. Raportul limbă-societate este analizat în lingvistica diacronică, însă nu numai din punct de vedere istoric, ci şi dintr-unul oarecum atemporal, căutând legătura dintre însuşirile fundamentale ale limbii şi cele ale societăţii în genere. *Orice act de comunicare se desfăşoară între cel puţin doi vorbitori. Esenţa socială a limbajului* rezidă în faptul că *la actul lingvistic participă cel puţin două persoane.*

B. NATURA LIMBII

Caracterele esenţiale ale oricărei limbi sunt date de faptul că este folosită într-o societate omenească. *Limbajul*, produs al societăţii umane, este o facultate exclusiv omenească, o însuşire definitorie a speţei umane. *Orice mesaj lingvistic* este emis de către oameni şi adresat, de regulă, tot oamenilor. Consecinţa faptului că mesajele cuprind gânduri, că sunt expresia raţiunii, a reflecţiei, o constituie *organizarea limbii ca sistem de semne dublu articulate*. Natura socială şi umană a limbajului determină caracterele cele mai generale ale oricărei limbi: *arbitrarul şi linearitatea semnului lingvistic.*

Tot de natura limbajului ţine şi *caracterul de sistem*, prin care limba se deosebeşte de alte mijloace de comunicare cunoscute în lumea animală.

Măsura în care valoarea elementelor lingvistice depinde direct de alte elemente lingvistice, de relaţiile cu aceste elemente – ceea ce le conferă o anumită solidaritate şi interdependenţă – o considerăm însuşirea limbii de a fi sistem închis.

Măsura în care valoarea elementelor lingvistice se stabileşte prin *raportare directă la realitatea extralingvistică face din limbaj un sistem deschis.*

Ca sistem închis, finit deci, existent „în sine şi pentru sine", limba nu ar putea face faţă nevoilor variate ale comunicării, aspectelor deseori inedite sub care se înfăţişează realitatea.

Ca sistem deschis, limba se poate adapta însă necesităţilor infinite ale comunicării: „Adaptarea" se face prin faptul că însăşi realitatea care formează obiectul comunicării „însoţeşte" mesajul lingvistic sub forma a *ceea ce numim context extralingvistic.*

Limba poate fi considerată şi ca o *sumă de cuvinte, categorii, reguli* etc., cuprinzând în acestea şi în organizarea lor o anumită *interpretare a realităţii*. Învăţând să vorbească, oamenii învaţă şi să înţeleagă într-un anumit fel realitatea, limba fiind prima care îi ajută să depăşească înfăţişarea aparentă, senzorială, a acesteia. Ei capătă *noţiuni*, deduc *însuşiri, acţiuni* şi *relaţii* între *obiecte* (*substantive, adjective, adverbe, verbe, conjuncţii, prepoziţii* etc.).

Față de realitate, *limbajul este discontinuu*. Prin limbaj realitatea continuă este segmentată, analizată în secvențe. Faptul că limbile diferă prin forma și numărul elementelor în care analizează realitatea confirmă opoziția *continuitate-discontinuitate* care se poate stabili între realitate și limbaj. Pe de altă parte, *limba este un domeniu al conținutului* față de lingvistică. Aceasta introduce, în analiza limbii, distincții, clase de unități, categorii etc. Aceeași limbă poate fi analizată și descrisă după criterii diferite, ajungându-se la rezultate (clase, categorii etc.) diferite. Această pluralitate de soluții în descrierea aceluiași obiect rezultă din natura continuă a fenomenului lingvistic.

C. UNITĂȚILE LIMBII

Compartimentarea studiului limbii în *fonetică, lexicologie, gramatică* duce la evidențierea mai multor *tipuri de unități lingvistice*, fiecare cu specificul ei calitativ. *Principalele unități lingvistice* stabilite de lingvistica tradițională și recunoscute, în mare parte, și de cea modernă (structuralistă) sunt: *fonem, morfem, cuvânt, parte de propoziție, îmbinare de cuvinte* (sau *sintagmă*), *propoziție (enunț), frază*, etc. *Structuraliștii au introdus concepte noi*, fără echivalent în studiile tradiționale: *arhifonem, morfofonem, sem, semem, noem, sintagmem* (clasă de sintagme), *sintaxem* ș.a. Unele unități se dublează: de exemplu, *sunetului* din lingvistica tradițională îi corespunde perechea *alofon-fonem*; *cuvântului* îi corespunde perechea *cuvânt-lexem*, etc., distingându-se, astfel, *variantele* de *invariante*. Limbajul operează cu un număr finit de elemente, care se repetă. În felul acesta, se impune adoptarea metodei de reducere a variantelor la invariante, care sunt compuse din trăsături distinctive, mai puține decât unitățile pe care le formează, ceea ce presupune un studiu paradigmatic, la care se adaugă studiul sintagmatic al comportării fiecărei invariante în structuri.

În genere, structuraliștii (ca și tradiționaliștii) recunosc existența mai multor *tipuri de unități* în cadrul aceluiași nivel, dar există dezacord în ceea ce privește *unitatea fundamentală a fiecărui nivel:*

a. – în *fonologie: fonemul* sau *trăsătura distinctivă;*

b. – în *morfologie: cuvântul* sau *morfemul*;

c. – în *sintaxă: cuvântul, sintagma, propoziția* sau *enunțul*.

Calitatea de „variantă" sau de „invariantă" a diverselor unități lingvistice prezintă o importanță primordială și a format obiectul multor cercetări. Cel mai limpede se prezintă situația în planul fonologic. În baza principiului izomorfismului, distincția „variantă/invariantă" a fost extinsă și la celelalte planuri, cu rezultate mult mai puțin clare și concludente. Sunt de reținut următoarele elemente ale *metodei de reducere a variantelor la invariante:* Căutarea *funcțiunii comunicative* (adoptarea punctului de vedere *funcțional*). Diferențele fonetice și semantice dintre unitățile lingvistice tind spre infinit. Dar comunicarea lingvistică n-ar fi posibilă cu un număr infinit de unități; în realitate, limbajul operează cu un număr finit de elemente, care se repetă, și-i revine lingvistului obligația de a le descoperi în structura vorbirii.

Adoptarea metodei de reducere a variantelor la invariante se impune oarecum de la sine. *Invariantele* sunt compuse din *trăsături distinctive*, mai puține decât unitățile pe care le formează. Acesta este un aspect de bază al economiei organizării lingvistice. *Invariantele* trebuie astfel concepute și descrise, încât valoarea lor *să rezulte din relațiile de opoziție* contractante cu celelalte invariante ale nivelului respectiv. Aceasta presupune un *studiu paradigmatic*, la care se adaugă *studiul sintagmatic al comportării fiecărei invariante în structuri.*

Scanned with OKEN Scanner

a. **Fonemele**. Sunetele care nu apar niciodată în acelaşi context fonetic (care sunt în distribuţie complementară) şi sunetele care pot apărea în acelaşi context fonetic, dar nu contractează raporturi de comutare (sunt în variaţie liberă) *sunt variante ale aceluiaşi fonem*. Variantele fonemului se numesc *alofone*, mai simplu *sunete*, iar variantele stilistice ale fonemului se numesc *diafone*.

În mod obişnuit, alofonele sunt privite ca unităţi concrete, individuale, ale vorbirii, în contrast cu fonemele, care sunt abstracte, generale şi aparţin limbii. (Emanuel Vasiliu, *Fonologia limbii române*, p. 37). Eliminând acele caracteristici ale sunetului care ţin de poziţia sa în cuvânt şi în frază, precum şi caracteristicile care pot fi modificate fără a afecta identitatea cuvântului, se obţin trăsături pertinente (distinctive); conţinutul fonemului e un fascicul de trăsături distinctive.

b. **Morfemele**. În morfologie, termenul de *morfem*, e folosit în accepţii variate. În lingvistica tradiţională era folosit *cuvântul*, la majoritatea structuraliştilor unitatea fundamentală gramaticală este *morfemul*. Principalele accepţii ale termenului *morfem* sunt: – *Un segment, parte de cuvânt*, care are semnificaţie gramaticală, adică *desinenţele* şi unele *afixe*; – *cuvinte determinative*, verbe auxiliare, prepoziţii, conjuncţii, adverbe care ajută la gradele de comparaţie.

Într-o accepţie mai largă, *morfem este orice mijloc de exprimare a unei semnificaţii gramaticale*, ceea ce explică expresii ca *„morfem suprasegmental" (accentul). „morfem tactic" (topica)*. Când în paradigma unui cuvânt forme cu desinenţă sunt în opoziţie cu forme fără desinenţă, despre acestea din urmă se spune că au „desinenţa zero"; acesta este un *„morfem zero"*.

Morfemul este un termen generic care cuprinde şi rădăcinile şi afixele. În această accepţie, termenul de *morfem* este considerat prea ambiguu şi este înlocuit de *André Martinet* şi de alţii cu *monem*.

Unii au încercat să transpună în morfologie analiza morfemelor ca fascicule de trăsături distinctive. Operaţia este simplă pentru morfemele gramaticale (unde constatăm existenţa unor fascicule ca *gen, număr, caz*), dar nu a dat încă rezultate convingătoare pentru morfemele lexicale. Trăsăturile distinctive ale acestor morfeme se numesc *seme*.

O unitate de tip mixt, aparţinând simultan la două nivele este *morfofonemul*, unitate a morfofonologiei, ale cărui variante se numesc *morfofone* (de exemplu, în paradigma verbului se utilizează *alternanţele fonologice*).

c. **Cuvintele.** Cu excepţia unor structuralişti, toţi lingviştii recunosc în *cuvânt* o unitate lingvistică fundamentală (i se atribuie în genere însuşirea de universalitate, ca şi fonemului şi propoziţiei).

Cuvântul există mai întâi ca invariantă şi variantă a nivelului lexical, ca unitate de *denumire*, cum se spune uneori, corelat cu *noţiunile*. Cu această primă accepţie cuvântul a fost numit în lingvistica modernă *lexem (invarianta)*, respectiv *alolexem* (varianta). Ceea ce definesc dicţionarele explicative ale unei limbi sunt *lexemele*, titlul unui articol de dicţionar jucând rolul de *simbol arbitrar al unui lexem*. Variantele lexicale sunt de mai multe feluri: a) *semantice (Exemplu: inferior*$_1$ = situat mai jos; *inferior*$_2$ = de calitate mai slabă); b) *fonetice* (variante libere şi poziţionale: *adălmaş* şi *aldămaş*); c) *gramaticale* (fac, faci, făcând etc.).

La baza definirii lexemului stau calităţile sale de *conţinut (semnificat)*, care ies în evidenţă din analiza rădăcinii, a morfemului lexical (în cazul cuvintelor flexibile şi, în general, al cuvintelor numite tradiţional „cu sens lexical deplin"). Analiza lexemului ca fascicul de trăsături distinctive se confundă cu analiza morfemului lexical în *seme*.

În lingvistica modernă s-a subliniat insuficienţa concepţiei de a defini *cuvântul ca unitate în acelaşi timp lexicală şi gramaticală*, arătându-se că în felul acesta nu se distinge suficient de clar *cuvântul* de *morfem* (e vorba numai de *morfemul-rădăcină*). Au fost propuse în loc *criterii sintactice*, cu dezavantajul de a defini cuvântul numai la

Scanned with OKEN Scanner

nivelul sintactic. (Criteriul *inversării morfemelor;* criteriul *permutabilității cuvintelor* în enunț; *criteriul enunțului minimal* etc.)

d. **Unitățile sintactice**. Cu rol de unitate sintactică minimală au fost considerate, afară de *cuvânt, partea de propoziție, nucleul, sintagma, propoziția, enunțul.* Puține studii abordează problema unităților sintactice ca variante și invariante. Conceptul de *parte de propoziție* are interpretări variate. Termenii propoziției sunt cuvinte sau grupuri de cuvinte, în structura cărora intră uneori și propoziții subordonate. O propoziție oricât de lungă se reduce la un tipar care conține mai multe cuvinte.

Enunțul se împarte mai întâi în propoziții, în așa fel încât fiecare verb predicativ la mod personal să formeze centrul unei propoziții. Predicatul e obligatoriu și unic într-o propoziție, iar celelalte părți de propoziție nu sunt obligatorii și pot apărea în număr nelimitat.

Gramatica tradițională și unele studii structuraliste încearcă să îmbine o analiză formală a propoziției, care ține seama de calitățile morfologice ale cuvintelor și de marcarea lor prin flexiunea relațiilor sintagmatice dintre ele, cu o analiză semantică. Unii lingviști disting în propoziție trei nivele de analiză: al structurii gramaticale, al structurii semantice și al perspectivei sintactico-funcționale.

Sintagma este considerată o structură binară, formată dintr-un termen regent și unul subordonat. Dacă înțelegem ca *variantă* o astfel de *îmbinare sintactică*, putem propune *subsumarea sintagmelor unei invariante*, numită *sintagmem.*

Majoritatea specialiștilor văd în *enunț* o unitate a vorbirii, o unitate concretă, ireductibilă la o invariantă. Totuși unii preconizează reducerea enunțurilor sonore concrete la „tipuri propoziționale de bază", la scheme structurale în raport de opoziție; acestea ar fi deci invariantele corespunzătoare enunțurilor.

D. FUNCȚIILE LIMBII

Principala funcție a limbii este cea de *mijloc de comunicare* între membrii unei societăți. Comunitatea de limbă este una din trăsăturile definitorii pentru un popor și folosirea neîntreruptă a aceleiași limbi este cea mai sigură dovadă a continuității istorice a unui popor. (Despre funcția de mijloc de comunicare și elementele componente ale procesului de comunicare. (v. § 14.)

În strânsă legătură cu funcția de comunicare este și *funcția denominativă*, pentru a cărei exercitare vorbitorii au la dispoziție un inventar de *semne.*

Fiecare limbă folosește un *ansamblu de semne* pentru a transmite un mesaj (idei, concepte, noțiuni, judecăți etc.).

O altă funcție este cea *expresivă*. Printr-un mesaj vorbitorii comunică nu numai o idee, un gând, o informație, ci și *o atitudine*, o stare sufletească sau o emoție. Mijloacele expresivității lingvistice sunt felurite și constituie elementele analizei semantice sau stilistice. (T. V i a n u, *Dubla intenție a limbajului* în vol. *Studii de stilistică* și I. I o r d a n, *Stilistica limbii române.*).

Interferența lingvistică-semantică-poetică a determinat diferite teorii și interpretări privind funcțiile limbii. R o m a n J a k o b s o n, în *„Lingvistică și poetică"*, distinge alte *două funcții* ale limbii: *fatică* (transmite mesaje servind comunicarea) și *metalinguală* (controlul emițătorului sau receptorului asupra codului folosit).

Pentru *stilistică* deosebite sunt funcțiile *expresivă, referențială, emotivă, conotivă sau conotativă.*

Scanned with OKEN Scanner

Toți factorii esențiali ai comunicării și ai funcțiilor limbii pot fi schematizați astfel:

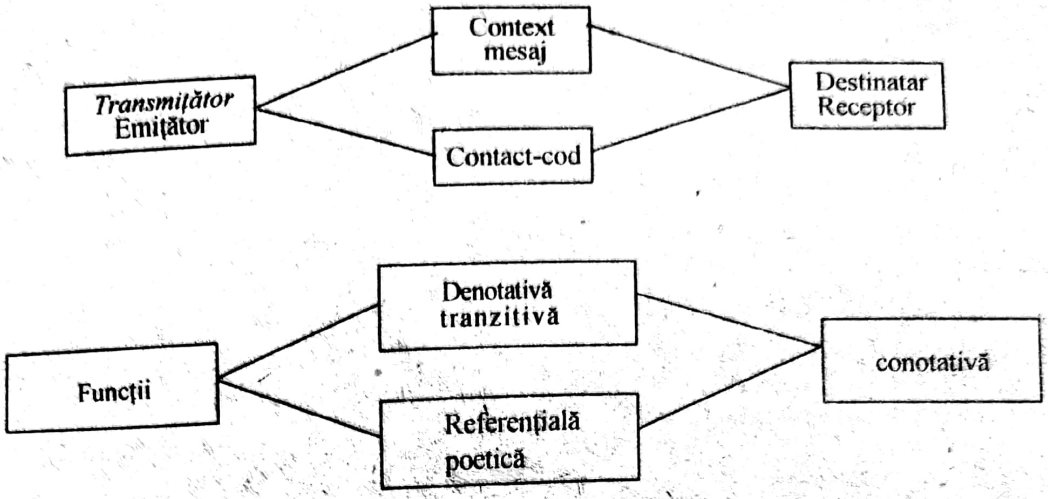

Apelul la „factorii constitutivi" în orice act de comunicare este important pentru înțelegerea complexă a funcțiilor limbajului și pentru a considera limba ca expresie a personalității umane în general.

§ 13. CARACTERUL SISTEMIC AL LIMBII. SUBSISTEMELE LIMBII. NIVELURILE LIMBII

Distincția dintre cele două laturi ale limbii (materială și ideală) a fost făcută de F e r d i n a n d d e S a u s s u r e (*Cours de linguistique générale*, Paris, 1916), în capitolul despre natura semiotică a limbajului. El arată că există două laturi, *signifiant* și *signifié*, legate indisolubil. Teoria „clasică" despre cele două planuri a fost elaborată de L. H j e l m s l e v, care denumește latura de *signifié – conținut*, iar cea de *signifiant – expresie*. În structura limbii, unitățile nu există în stare pură ele se combină pentru a putea exprima mesajul lingvistic. Această combinare nu se face la întâmplare, ci conform unui principiu fundamental – *stratificarea*. Structura limbii se prezintă sub formă de etaje și de niveluri, organizate în mod ierarhic. Analizând unitățile pe baza principiului stratificării, se constată că numărul unităților diferă de la un nivel la altul: cel mai puțin numeroase sunt *fonemele*; pe măsură ce trecem de la un nivel inferior la un nivel superior numărul unităților crește: *morfeme* sunt mai multe decât foneme, *cuvinte* mai multe decât morfeme, iar *numărul enunțurilor* este practic infinit.

O definiție interesantă a limbii prin prisma conceptelor de sistem și structură este propusă de E. B e n v e n i s t e (*Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966), care arată că limba se compune din elemente formale articulate în combinații variabile, după anumite principii de structură.

Sistem înseamnă totalitatea invariantelor (a unităților obținute prin reducerea variantelor) unei limbi identificate în fiecare nivel al limbii și care contractează între ele relații de un tip special, de domeniul generalului, numite cu un termen mai răspândit *relații paradigmatice*. În procesul de comunicare, elementele sistemului sunt selectate, scoase din relații paradigmatice și obligate să apară simultan, în enunțuri cu *relații sintagmatice* și depind de posibilitățile de combinare a unităților limbii. Totalitatea posibilităților de combinare, respectiv totalitatea relațiilor sintagmatice ale unităților în cadrul unei limbi, formează *structura limbii*. Atât sistemul cât și structura sunt specifice fiecărei limbi, datorită lor putem identifica și recunoaște fiecare limbă. Ele nu sunt categorii statice, nu reflectă o imobilitate a limbii, ci, dimpotrivă, dinamismul limbii.

Scanned with OKEN Scanner

§ 14. LIMBA CA MIJLOC DE COMUNICARE

Limba este cel mai important mijloc de comunicare între oameni, dar nu este singurul. În timpurile moderne s-au încercat diferite limbaje artificiale formalizate, mai precise, mai riguroase (de pildă – limbajul matematic, logic), dar nu s-a putut dispensa de calchierea în mare parte a limbilor naturale.

Limba îşi îndeplineşte rolul de mijloc de comunicare în activitatea practică, legată de fenomene fizice, intrate în experienţa socială, când, adeseori, obiectul comunicării, fizic, este prezent, cuvântul putând fi nu numai *denominativ*, ci şi *deictic* prin prezenţa obiectului denumit, comentat în mesaj, adică *demonstrativ* (care întăreşte un sens).

La baza *procesului de comunicare* stau atât aspecte de *emitere* cât şi *recepţie*. Lingvistica structurală „clasică" făcea în general abstracţie de ele, socotindu-le extralingvistice. Structuraliştii luau faptele de limbă ca ceva dat într-un corpus limitat; astfel, ei se plasau pe poziţia receptorului care nu face decât să analizeze şi să decodeze mesajul transmis. Ulterior s-a inclus şi actul emiterii de enunţuri. Pentru a emite, vorbitorul dispune de un număr finit de reguli cu care poate produce şi înţelege un număr infinit de enunţuri; este ceea ce se cheamă *competenţa lui lingvistică*. Capacitatea vorbitorilor de a produce efectiv un număr dat de enunţuri se numeşte *performanţă*. Conceptele de *competenţă* şi *performanţă* sunt introduse de *gramatica generativă* şi ele au rolul deosebit de important de a readuce analiza lingvistică în cadrul procesului său natural care este comunicarea.

Din punct de vedere lingvistic, operaţia de emitere a mesajului înseamnă o codificare a elementelor sale, care sunt o submulţime din mulţimea alcătuită de *codul lingvistic*. Acesta se prezintă ca un inventar de elemente (foneme, moneme etc.) îmbinate conform anumitor reguli. În urma unui stimul, vorbitorul selectează elemente corespunzătoare mesajului pe care vrea să-l transmită, făcând trecerea de la axa paradigmatică la cea sintagmatică. Informaţia cu ajutorul limbajului se poate transmite *oral* sau în *scris*, cu ajutorul semnalelor sonore sau grafice. Uneori, apar denaturări în transmiterea mesajului. Orice parte a semnalului poate fi însă reconstituită prin *redundanţă* care funcţionează numai dacă mijlocul de comunicare este bine cunoscut. De asemenea, pentru păstrarea nealterată a mesajului şi deci înregistrarea lui corectă, trebuie să se ţină seama, în afara contextului lingvistic de contextul extralingvistic (problemă de care se ocupă, pe larg, *psiholingvistica*). Procesul de transmitere a mesajului este un fenomen foarte complex, în care, în afara elementelor fonematice, intervin aşa-zişii *„însoţitori" permanenţi* ai vorbirii, unii lingvistici, ca *intonaţia* sau *accentul*, alţii *extralingvistici*, ca mimica, pantomima persoanei emiţătoare; alţi factori sunt *„pasivi"* dar pot fi uneori determinanţi: *timpul* şi *locul*.

Recepţionarea mesajului sau descompunerea mesajului prin *decodificare*, face analiza şi reţinerea informaţiei.

Reprezentarea schematică a decodificării ar fi:

Transmiterea mesajului → <u>percepere → decodificare → informaţie</u>
(recepţionare)

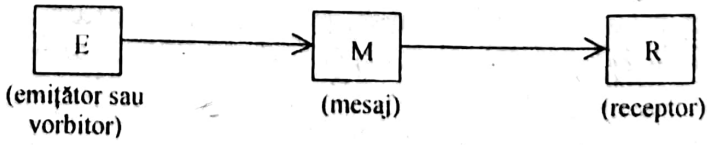

Scanned with OKEN Scanner

Înțelegerea între vorbitor și receptor, ca rezultat al decodificării, presupune folosirea aceluiași *cod*, dar sunt și situații în care apar unele elemente dificile rezolvabile însă prin redundanța limbii.

Unii lingviști au susținut limitele comunicabilității lingvistice. Astfel, B l o o m f i e l d face deosebiri între *denotații* și *conotații* ca varietăți care împiedică înțelegerea exactă a mesajului, deoarece ele diferă de la un individ la altul, sau între stiluri funcționale în cadrul analizelor lingvistice și stilistice (v. § 17 A).

§ 15. SCURT ISTORIC AL CONCEPȚIILOR ȘI AL DIRECȚIILOR LINGVISTICE

Cei dintâi gânditori *greci* au încercat să răspundă la unele dintre problemele majore ale lingvisticii, ca: originea limbii, diversitatea limbilor, ce este cuvântul, ce legătură există între cuvânt și obiect, dacă sensul aparține cuvântului prin natură sau prin convenție etc. Principalele concepții emise în legătură cu originea numelor obiectelor încă din sec. al V-lea î. Hr. se grupau în două direcții: a) există o legătură între cuvinte și însușirile obiectelor; b) numele obiectelor au fost create arbitrar pe baza unor convenții. Filosofii și gânditorii s-au grupat și uneori au oscilat între cele două direcții. P l a t o n a fost la început adeptul teoriei naturale, dar apoi a aderat la teoria contractuală. Sofiștii, D e m o c r i t și A r i s t o t e l au apărat teza convenției. Prima gramatică a limbii grecești datorată lui D i o n y s i o s T h r a x stabilește următoarele părți de vorbire: articol, nume, pronume, verb, participiu, *adverb*, prepoziție, conjuncție.

Activitatea lingvistică la *romani* începe și se desfășoară sub semnul puternicei influențe exercitate de cultura greacă. Gramaticilor latini le datorăm termenul de *propoziție* folosit în sens gramatical; ei s-au ocupat atât de morfologie, cât și de sintaxă și vocabular, creând *gramaticile descriptive*.

Evul mediu acordă gramaticii un loc important printre științele umane, considerând-o mama științelor. Din punct de vedere lingvistic, caracteristic este interesul pentru filosofia limbajului. Cele două curente filosofice se referă la raportul dintre concepte și obiect, având consecințe pentru aspectul semantic al limbii. *Realismul* reprezintă reînvierea teoriilor lui Platon sau neoplatoniștilor, potrivit cărora ideile au o existență reală în afara lucrurilor. *Nominaliștii* cred că existență reală au numai obiectele, iar conceptele nu sunt decât produsul conștiinței noastre. Asemenea concepții explică interesul epocii medievale pentru problemele semantice, iar gramaticile fundate pe o astfel de filosofie sunt calificate drept *gramatici speculative* (de la lat. *speculor* = a cerceta).

În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, filosofia limbajului este determinată de principalele curente filosofice: *raționalismul* și *empirismul*, care concep limba ca instrument al rațiunii sau ca esență a rațiunii. *Empirismul lingvistic*, reprezentat de B a c o n, H o b b e s și L o c k e, consideră că faptul lingvistic trebuie studiat în sine, ceea ce reprezintă un început al procesului de autonomizare a științei limbii.

Reprezentanții *raționalismului lingvistic* (D e s c a r t e s și discipolii săi) consideră limba ca fiind o schemă rațională, care corespunde structurii realității. Ideile lui Descartes au stat la baza **gramaticii raționale**.

În secolul al XIX-lea, studiul limbii și concepțiile lingvistice sunt rezultatul a două evenimente importante: a. *crearea metodei comparative-istorice*, prima metodă științifică de cercetare a limbii, și b. *dezvoltarea științelor naturale*.

Pasiunea pentru gramaticile raționale cedează locul pasiunii pentru cercetarea istorică. *Romantismul* determină interesul pentru studiul celor mai vechi limbi, în special al

Scanned with OKEN Scanner

celor derivate din indo-europeana comună. De la etapa erudiției și a curiozității lingvistice se trece la *etapa științei*. Apariția *gramaticii comparative* a lui F r. B o p p (1816) pune bazele *metodei comparative*.

A. Începând cu J. G r i m m se trece la o etapă nouă în evoluția lingvisticii prin crearea *gramaticii istorice*, iar A u g u s t S c h l e i c h e r este considerat întemeietorul școlii numite *naturalismul lingvistic*. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, H u m b o l d t este considerat *creatorul lingvisticii generale*, care pornește de la filosofia lui Kant și analizează limbajul ca fiind de natură spirituală. Apare, totodată, curentul *psihologismului lingvistic*, din care se dezvoltă *Școala neogramaticilor*, având o preocupare deosebită pentru studiul familiilor de limbi moderne.

La începutul secolului al XX-lea are loc o nouă înviorare a studiului limbii prin îmbogățirea procedeelor de cercetare cu încă două metode noi: *geografia lingvistică* și *fonetica experimentală* . Lărgirea câmpului de observație prin abordarea diverselor aspecte ale limbilor vorbite a determinat crearea unor noi discipline lingvistice: *dialectologia, stilistica, semasiologia* etc., ceea ce duce la aprofundarea cercetărilor lingvistice.

B. Având la bază *criteriul conceperii limbii* ca fiind organizată *sistematic/ nonsistematic*, se disting *două direcții lingvistice principale*: a) *direcția individualistă;* b) *lingvistica modernă.*

a. *În direcția individualistă* se continuă *lingvistica psihologică* prin lucrările fondatorului psihologiei experimentale W. W u n d t, ale lui G i n n e k e n și H. D e l a c r o i x. Contribuții deosebite au adus K. V o s s l e r, întemeietorul *școlii idealiste*, precum și G. B e r t o n i , M. B a r t o l i și G. B o n f a n t e , creatorii *școlii neolingvistice*, amândouă școlile având aceleași izvoare filosofice ale lui B. C r o c e. Explicând totul prin forța spiritului, V o s s l e r și neolingviștii identifică lingvistica cu estetica și concep gramatica drept o parte a istoriei stilului și literaturii.

b. *Bazele lingvisticii moderne* au fost create, în special, prin activitatea lui F e r d i n a n d d e S a u s s u r e și B a u d o u i n d e C o u r t e n a y . (Se poate adăuga și W h i t n e y, precursor al *structuralismului.*) La baza teoriei lingvistice a lui S a u s s u r e stă ideea că *limba e un sistem de semne*. Elementele lingvistice nu au valoare în sine; valoarea lor e dată de *opoziția* față de ceea ce le urmează sau ceea ce le produce. Principalele concepte ale lingvisticii moderne se prezintă ca *antinomii: limbă/ vorbire; sincronie/ diacronie; lingvistică internă/ lingvistică externă* etc. .

Lingvistica psihologică și sociologică postsaussuriană se ocupă de felul cum funcționează o limbă într-o etapă dată a istoriei ei, numindu-se astfel *școala funcțională*, fiind reprezentată de C h. B a l l y și A. S e c h e h a y e , ale căror lucrări au pus bazele *stilisticii lingvistice moderne*. Cei care dezvoltă *concepția sociologică* despre limbă în lumina teoriilor lui S a u s s u r e au fost A. M e i l l e t și J. V e n d r y e s .

Curentul lingvistic structuralist are mai multe orientări care seamănă numai în privința metodelor de analiză, dar se deosebesc esențial în ceea ce privește concepția despre limbă: a. *Structuralismul praghez;* b. *Structuralismul danez;* c. *Descriptivismul american.*

Principalii reprezentanți R. J a k o b s o n și A. M a r t i n e t definesc fonemele prin trăsăturile lor relevante, nu în spiritul lui S a u s s u r e (ca entități opozitive, relative).

Ulterior, L. H j e l m s l e v și J. H o l t, sub influența neopozitivismului, au creat o nouă teorie a limbii, „*glossemantică*", neținând seama decât de relații fără termenii lor.

Glossemanticienii admit că limba este constituită din două planuri: *planul expresiei* și *planul conținutului*, dar fiecare plan are două aspecte: forma expresiei și substanța expresiei; forma conținutului și substanța conținutului.

Scanned with OKEN Scanner

c. *Lingvistica generativ-transformațională* sau gramaticile generativ-transformaționale pleacă de la critica făcută limitelor modelului structural și își propune să realizeze o sinteză superioară a celor mai importante realizări din lingvistica tradițională și structurală. *Generativiștii*, și în special C h o m s k y, stabilesc o filiație între gramaticile raționaliste și cele generativ-trasformaționale, în care se află în germene conceptele numite *structură de profunzime* și *structură de suprafață*.

d. *Lingvistica psihologică și sociologică.* După crearea lingvisticii structurale, problemele psihologice și sociologice ale limbajului au continuat să preocupe pe psihologi, pe sociologi, pe ciberneticieni etc. Din întâlnirea acestora s-au creat *psiholingvistica, sociolingvistica, lingvistica matematică, lingvistica poetică* etc.

§ 16. METODOLOGIA LINGVISTICII

a. **Metode comune cu alte științe.** Datorită alcătuirii sale complexe, aspectelor sale eterogene și contradictorii, limbajul este obiect de meditație pentru specialiștii din sectoare diferite ale științei. E m i l e B e n v e n i s t e a consacrat un studiu dependenței categoriilor logice de categoriile gramaticale ale elinei. Un moment important îl marchează apariția *Gramaticii de la Port-Royal* (1660) care încearcă aplicarea în morfologie, sintaxă și vocabular a aparatului conceptual al logicii. În mod asemănător procedează „*gramaticile raționale*". *Metoda logică* în abordarea fenomenului gramatical, criticată de numeroși lingviști, e încă prezentă în gramatica de tip tradiționalist.

Dintre metodele comune, mai des folosite în lingvistică sunt: *ipoteza, inducția, deducția, observația, experimentul, metoda modelării* și *metoda statistică*.

b. **Metode specifice.** Cea mai importantă este *metoda comparativă-istorică*, apărută la începutul secolului al XIX-lea și considerată a fi creatoarea lingvisticii științifice. Principiile aplicării acestei metode au fost elaborate de F r. B o p p și R. R a s k care au creat *gramaticile comparate* ale limbilor indo-europene, completate apoi de *lucrările de etimologie* ale lui A u g. F r. P o t t. Un rol important revine lui A u g. S c h l e i c h e r care a dat prima fonetică comparată a limbilor indo-europene, a precizat criteriile de înrudire între limbi și a formulat *principiile reconstrucției*. De asemenea, reprezentanții școlii neogramaticilor au folosit metoda comparativă pentru a completa datele istoriei limbii, au elaborat gramatici istorice respectând principiul regularității schimbărilor fonetice. F r. D i e z pune bazele *gramaticii comparate* a limbilor romanice.

Merite deosebite revin lui F e r d i n a n d d e S a u s s u r e, care a reușit să reconstituie o stare mai veche din istoria limbii comune și a pus bazele *procedeului reconstrucției interne*.

Principiile teoretice ale acestei metode au fost prelucrate și aplicate de către A. M e i l l e t care a urmărit stabilirea unei perspective cronologice, precum și a diferențelor dialectale punând bazele *geografiei lingvistice*. Prin cele două tipuri de comparație între limbi (*comparația sincronică* între limbi diverse și comparația între limbi înrudite) se stabilesc tipuri de structuri și se formulează legi generale ale limbii, precum și procedee de comparare a evoluției unor limbi și desprinderea unor concluzii privitoare la perioadele pentru care nu există texte. Pe baza *corespondențelor fonetice* se poate stabili fondul comun de elemente transmise din limba de bază limbilor care derivă din ea. Metoda comparativ-istorică, creată pentru compararea de forme fonetice, lexicale, morfologice și bazată pe principiul corespondențelor regulate, nu poate fi însă aplicată cu bune rezultate în sintaxă.

Scanned with OKEN Scanner

Restrângerea la o limbă atestată a procedeului comparației aplicată într-o familie de limbi a creat *analiza fono-morfologică*; aplicarea acestei analize în cadrul *reconstrucției interne* a dus la stabilirea unei cronologii relative a unor fapte din fonologie și morfologie.

c. **Metode moderne**. Structuraliștii consideră că *limba este un sistem* cu un mod deosebit de organizare numit *structură*. Majoritatea cercetărilor structuraliste propun o metodologie aptă să descopere *repertoriul de unități caracteristice fiecărui nivel, să specifice relațiile dintre ele* și să stabilească combinațiile care se realizează la fiecare nivel. Concepția procedeelor de descoperire numită de C h o m s k y *model taxinomic* al limbii își propune metodele *structuralismului taxinomic*.

Dintre cele mai *importante metode moderne* deosebite sunt: *analiza funcțională, analiza în constituenți imediați, analiza în trăsături distinctive, metoda generativ-transformațională, metodele matematice, statistica matematică* aplicată în studiul comparativ al limbilor înrudite sub forma *glottocronologiei*. Procesul de înnoire metodologică și de confruntare a metodelor clasice și moderne se desfășoară în mod continuu prin cercetarea lingvistică influențată de *metodele de lingvistică matematică, de metodele psiholingvisticii* sau *sociolingvisticii*, precum și de *semantica funcțională* și cea *transformațională*.

Dintre ramurile lingvisticii, semantica este aceea în care se simte nevoia de înnoire cel mai acut. Sunt semnificative următoarele orientări: Descrierea lexicului ca o macrostructură, formată din „câmpuri" în interiorul cărora cuvintele contractează felurite relații, analoage relațiilor de fonologie și morfologie. Ca orice unitate a limbii, cuvântul are valoare prin opoziție cu cuvintele din același „câmp" sau zonă semantică. Descrierea conținutului cuvântului ca o microstructură este formată din combinarea de *seme*, trăsături distinctive semantice. Analiza componențială din fonologie e astfel transplantată în lexicologie.

Granița rigidă – în doctrinele tradițională și structurală – dintre semantică și sintaxă tinde să se estompeze. *Gramaticile generative* lărgesc considerabil sfera conceptului de gramatică, integrând în modelul transformațional componența semantică. Semantica încetează astfel de a mai fi o ramură a lexicologiei, căci nu tratează numai sensurile lexicale ci și conținutul gramatical.

§ 17. LINGVISTICA SINCRONICĂ

Lingvistica sincronică (sau descriptivă) este studiul unei limbi așa cum se prezintă ea la un moment dat, fără luarea în considerație a fazelor anterioare.

A. DENOTAȚIE ȘI CONOTAȚIE

Procesul de comunicare constituie un tot cu două fațete, care nu pot fi disociate fără a distruge însuși fenomenul în cauză. Comunicarea se poate desfășura în două situații deosebite: a. *Emițătorul (vorbitorul)* și *receptorul (interlocutorul)* se cunosc, au mai avut legături, cu obiectul despre care se comunică ceva prin mesaj; b. Vorbitorul și interlocutorul nu se cunosc, codificarea și decodificarea mesajului se fac fără apel la contextul extralingvistic, la experiențele comune anterioare, inexistente. Interlocutorul nu poate identifica ci numai aproxima obiectul mesajului.

Scanned with OKEN Scanner

În primul caz comunicarea se realizează mai uşor prin înţelegerea aproape totală dintre vorbitor şi interlocutor, mai cu seamă când obiectul comunicării, fizic, este prezent cuvântul putând fi nu numai *denominativ* ci şi *deictic* (*demonstrativ*, care întăreşte anumite sensuri) prin prezenţa obiectului denumit sau comentat în mesaj.

a. **Funcţia denotativă, referenţială** sau **cognitivă** caracterizează relaţia dintre mesaj şi contextul lingvistic de referinţă; mesajele denotative transmit informaţii în sensul cel mai larg al acestui cuvânt.

b. **Funcţia conotativă** sau **conativă** (*expresivă sau emotivă*) este determinată de relaţia dintre destinatar şi conţinut, mesajul, actualizând atitudinea vorbitorului faţă de cele spuse, colorând-o în diferite grade cu emoţie adevărată sau falsă. Funcţia conativă este actualizată de acele elemente ale mesajului care trimit direct la destinatar, în sensul că locutorul urmăreşte prelucrarea într-o anumită măsură a colocutorului său, angajarea lui într-un anumit fel în receptarea mesajului.

c. **Funcţia fatică**, legată oarecum de cea conativă, este expresia relaţiei dintre mesaj şi contactul lingvistic, dintre destinatar şi un mijloc de stabilire a relaţiei de comunicare, de control, prelungire, restabilire şi întrerupere a acestui contact.

d. **Funcţia metalingvistică** este ilustrată de mesajul care trimite la cod; spre deosebire de limbajul concret, obiectual, referenţial, metalimbajul transmite cunoştinţe despre limbaj, adică contextul referenţial al mesajului este chiar codul limbii.

e. **Funcţia poetică** este „atitudinea faţă de mesaj în sine, centrarea asupra mesajului ca atare." (R o m a n J a k o b s o n). Funcţia poetică nu se reduce numai la poezie (după cum nici poezia nu se poate reduce numai la funcţia poetică a mesajului) şi constă în aceea că pune în evidenţă latura palpabilă a semnelor lingvistice, adâncind opoziţia fundamentală dintre inteligibil şi perceptibil, dintre semnul lingvistic ca mijloc de cunoaştere inteligibilă şi obiectele realităţii de referinţă.

În lingvistica modernă, *denotaţia* şi *conotaţia* au accepţiuni deosebite. Cuvintele au *sensuri denotative*, numite şi *logice* sau *intelectuale* şi *sensuri conotative*, numite şi *afective* sau *emotive*. Sensurile denotative sunt *obiective* (intersubiective) şi *constante*. Dicţionarele înregistrează de regulă numai sensurile denotative, cele care îi interesează şi pe logicieni. Conotaţiile nu fac parte din sensul de bază, căci logica se interesează numai de sensurile care rezultă din relaţiile *„obiect-semn"* sau *„semn-semn"*. Sensurile conotative pot fi decodificate de receptorul mesajului numai dacă are la dispoziţie un context. În privinţa sensurilor denotative, există două situaţii: *la cuvintele monosemantice* (de exemplu termenii tehnico-ştiinţifici şi administrativi, juridici, oficiali) nu este nevoie de context; *la cuvintele polisemantice*, contextul este absolut indispensabil. Când cuvântul are un sens foarte frecvent utilizat şi altul sau altele care se realizează mai rar, la întrebarea „Ce înseamnă cuvântul X?" răspundem de regulă numai cu sensul întâi. De exemplu, la „Ce înseamnă *mână*?" răspundem „Fiecare dintre cele două membre superioare ale omului" şi neglijăm sensuri importante ca: „grup mic, restrâns de oameni"; „muncitori (mână de lucru)", „din om în om (din mână-n mână)"; categorii, feluri (oameni de toată mâna) etc. (vezi DEX, p. 556). Desprinşi de context, mulţi termeni polisemantici sunt înţeleşi în raport cu profesiunea celui care îi citeşte sau îi aude. Astfel, este probabil ca *sondă* va fi înţeles de un medic ca „instrument chirurgical", iar de un petrolist ca „instalaţie petrolieră". Necesitatea contextului este cât se poate de evidentă în cazul unor cuvinte ca *pământ* (planeta Pământ; suprafaţă terestră, întindere de teren etc.).

Scanned with OKEN Scanner

B. CONCEPTE ŞI PRINCIPII ALE ANALIZEI SINCRONICE. SEMNUL LINGVISTIC. SEMN ŞI SEMNAL. CUVÂNTUL CA SEMN. ANALIZA COMPONENŢIALĂ

În lingvistica tradiţională, precum şi în cercetările structuraliste, analiza celor două laturi ale limbajului, cea sonoră şi cea ideală, ocupă un loc foarte important. Logica şi lingvistica pledează deopotrivă pentru caracterul analizabil al sensului fiecărui cuvânt. E vorba în primul rând de descoperirea *semnificaţiilor* din care se compune *conţinutul* unui cuvânt *polisemantic* – operaţie pe care lexicologii tradiţionalişti o soluţionează dintr-un unghi de vedere lingvistic. *Structura conţinutului lingvistic* şi *structura noţională* a cuvântului sunt pentru mulţi lingvişti unul şi acelaşi lucru. Reprezentarea grafică a semnificaţiilor unui cuvânt prin cercuri interferente, concentrice, în raport de exterioritate, corespunde cu relaţiile dintre noţiunile pe care le denumeşte cuvântul polisemantic respectiv. Tot logistică este aprecierea *sensurilor lexicale după sfera (sensuri „generale", „particulare")* şi *deprinderea* de a căuta mereu *legături logice între semnificaţii*. Configuraţia semantică a unui cuvânt reflectă, prin intermediul noţiunilor, fapte de ordin extralingvistic.

Structuraliştii vorbesc despre *„structura semnificaţiilor cuvântului"* şi despre cuvânt ca despre o „microstructură semantică". În al doilea rând, despre *descompunerea fiecărui sens lexical în unităţi semantice mai mici*. Astfel, *logica clasică* ne-a obişnuit cu definiţii alcătuite din *„gen proxim"* şi *„diferenţă specifică"*; definiţiile cuprind un număr de „note" adică atribute ale clasei de obiecte corespunzătoare noţiunii.

Lingviştii structuralişti preconizează *descompunera sensului lexical în trăsături distinctive*. Aşa cum *fonemul* este alcătuit din *trăsături distinctive fonologice*, un sens *lexical (semem)* este alcătuit din *trăsături distincte semantice (seme)*.

De exemplu: – Fonemul „(b)" se analizează ca *reunire a trăsăturilor: sonoritate + labialitate + oralitate* (non-nazalitate) + *oclusivitate;*

– *Sememul „bunic"* este *reunirea semelor: rudă + naturală (de sânge) + în linie directă* (nu „colaterală") + *în direcţie ascendentă* + *de gradul doi* („tată" este „de gradul întâi") + *de sex masculin*. Această *metodă structuralistă* se numeşte *analiză componenţială*. În cursul analizei de trăsături distinctive semice, se aleg anumite trăsături semantice, de preferinţă cu caracter binar; unele se deosebesc prin gradul lor de generalitate, altele prin eterogenitate. Semele au o funcţie explicativă şi organizatoare în raport cu vocabularul unei limbi şi permit o analiză coerentă şi unitară a acestuia. Alegerea trăsăturilor distinctive semantice este o operaţie de elaborare a unor definiţii pentru conţinutul cuvintelor.

În mai multe studii, E u g e n i o C o ş e r i u a pus bazele unui mod de a concepe structura vocabularului care să evite reproşul de „organizare non-lingvistică"; se vorbeşte despre structuri paradigmatice şi sintagmatice, despre relaţia de solidaritate între lexeme, relaţie motivată prin valoarea lor în limbă; sunt utilizate conceptele: „lexem", „arhilexem", „trăsătură distinctivă" etc.

Teoria linearităţii semnului vorbit formulată de F e r d i n a n d d e S a u s s u r e are la bază constatarea că într-un enunţ vocal unităţile fonetico-fonologice se desfăşoară în lanţ şi nu se întâmplă niciodată ca două unităţi să fie emise simultan; fiecare realizare a unui fonem ocupă un anumit segment al dimensiunii desfăşurate a enunţului, de unde derivă şi termenii *segmental* şi *structură segmentală, segmentare* şi *analiză segmentală* etc.

Scanned with OKEN Scanner

C. NIVELURI DE ORGANIZARE A SEMNULUI LINGVISTIC: SEMNIFICANT – SEMNIFICAT (PLANUL EXPRESIEI – PLANUL CONȚINUTULUI)

Limbajul este alcătuit din *două laturi*: *expresia* și *conținutul*, din care prima servește la exprimarea celei de-a doua; *caracterul său semiotic* provine tocmai din faptul că el este un mijloc de comunicare. *Cuvintele sunt semne*, adică au *o latură de semnificant* și *o altă latură de semnificat* numai pentru că ele au ca scop comunicare care se face prin manifestarea semnelor sub formă de semnale lineare-acustice sau grafice.

Legătura dintre cele două laturi ale limbajului, *expresia și conținutul*, poate fi pusă în lumină și de o altă *trăsătură semiotică* de așa-numitul *arbitrar* al semnului lingvistic. Între *semnificant* și *semnificat* nu există o condiționare reciprocă, în sensul că *un anume semnificant* nu cere cu obligativitate *un semnificat determinat* și invers. Aceasta se dovedește chiar în interiorul aceleiași limbi, prin existența sinonimelor și a omonimelor.

Caracterul arbitrar al legăturii dintre expresie și conținut decurge din trăsăturile de bază ale acestora. Elementele de expresie, semnificanții, sunt puncte de sprijin, de fixare și de diferențiere a semnificațiilor în mintea omenească.

Legătura dintre planul conținutului și planul expresiei are un *caracter necesar*, care se manifestă, însă, fie prin semne arbitrare, nemotivate, fie prin semne complexe, motivate, organizate structural după natura legăturii dintre expresie și conținut. Dacă expresia reflectă direct conținutul, avem a face cu ceea ce S a u s s u r e numea *motivare absolută* (interjecții, onomatopee). În opoziție cu aceasta, există *motivarea relativă*, care cuprinde semnele complexe, analizabile (*derivate* – s c r i i t o r, l u c r ă t o r; *compuse* – b u n ă - s t a r e etc.; *figuri de stil* – p o a l e l e m u n t e l u i etc.).

Manifestarea structurală a expresiei asupra semnificației și invers este făcută printr-o prismă semiotică.

Nivelurile de organizare a limbii pe baza *principiului stratificării* sunt: *nivelul trăsăturilor distinctive; nivelul unităților monoplane (fonemul și semantemul); nivelurile biplane* (nivelul morfemelor, nivelul cuvântului, nivelul enunțului).

Schematic, ierarhia nivelurilor limbii se prezintă astfel:

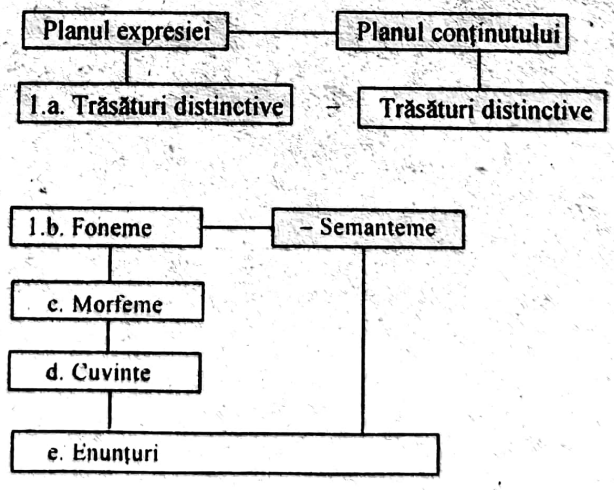

D. ANALIZA SINCRONICĂ

În analiza sincronică, raportul esențial este între *sistem și structură*. Înțelegem prin *sistem* ansamblul unităților rezultate dintr-o operație de reducere a variantelor, iar prin *structură, operația de sinteză* prin care se determină posibilitățile combinatorii și tipurile

Scanned with OKEN Scanner

de combinații posibile în limba dată pe baza cunoașterii sistemului. Unii lingviști privesc *sistemul* ca „unitate de elemente de același fel condiționate reciproc", iar *structura* ca „unitate de elemente eterogene în limitele întregului"; relațiile și corelațiile din cadrul structurii sunt înțelese ca relații pe verticală, iar cele din sistem, ca relații pe orizontală. Aceasta a fost idee inspirată de S a u s s u r e că sistemul ni se dezvăluie numai în sincronie, deci pe orizontală, în reprezentarea lui grafică.

Din punctul de vedere al lui E u g e n i o C o ș e r i u, dihotomia pe care o propune Saussure este insuficientă. Dacă se adoptă criteriul gradelor de abstractizare, între *sistem* (termenul pe care Coșeriu îl preferă *limbii* pentru că acesta din urmă este un concept istoric) și *vorbire* se situează *norma. Norma este realizarea concretă a sistemului*, care este considerat numai ca o rețea de opoziții funcționale. În cadrul unei diviziuni a limbajului care cuprinde vorbirea concretă, norma individuală, devenită tradițională *langue-parole (limbă-vorbire)* depinde de criteriul de separare pe care îl adoptăm. De aceea, în *analiza sincronică* trebuie să se coreleze permanent conceptele, normele, strategiile și nivelurile de organizare, cu elementele și relațiile dintre sistemul și structura componentelor specifice limbii.

§ 18. LINGVISTICA DIACRONICĂ

Lingvistica diacronică este știința care studiază limba și legile ei de dezvoltare din perspectivă istorică, analizând procesul de evoluție a unei limbi pe etape sau perioade cronologice.

Problema originii graiului – cum, când, unde și din ce a apărut? – i-a preocupat necontenit pe lingviști. Din mulțimea soluțiilor propuse, s-au acceptat, în ordinea verosimilității, *teoria interjecțiilor* și *teoria onomatopeelor*; primele cuvinte au putut fi înțelese fiindcă au fost motivate, au imitat prin sunete anumite însușiri ale obiectelor, ființelor sau situațiilor denumite.

Problema nașterii limbilor trebuie diferențiată de problema apariției graiului; fenomenul nu s-a produs brusc, într-un anume moment, ci după schimbări succesive și considerate neesențiale. Numai printr-o figură de stil se vorbește deci de nașterea unei limbi într-un anume moment. În realitate, limba se „urzește": de aceea orice dată am stabili pentru trecerea de la o etapă la alta este convențională.

A. SCHIMBĂRI LINGVISTICE. CAUZE INTERNE ȘI EXTERNE

Cercetarea schimbărilor lingvistice se realizează treptat și greoi, deoarece o schimbare lingvistică se produce într-o perioadă de timp îndelungată, cel ce observă faptele de limbă putând asista de cele mai multe ori la răspândirea unei inovații și nu la producerea ei. Paralel cu încercarea de a găsi cauzele schimbărilor în limbă, lingvistica a căutat și cauzele relativei stabilități.

Stabilitatea limbii se datorează în primul rând caracterului social al limbajului. Fărâmițarea unei societăți favorizează apariția schimbărilor, care, însă, nu se pot generaliza pe întreaga comunitate lingvistică, ci va duce la fărâmițarea limbii respective în graiuri, dialecte și uneori limbi diferite.

Schimbările lingvistice au la bază *cauze interne* și *cauze externe*, care sunt două categorii corelative ce se opun una alteia, dar se și influențează reciproc și, în anumite condiții, una trece în cealaltă. Multe schimbări lexicale și semantice pot fi ușor

Scanned with OKEN Scanner

explicabile, îndeosebi prin factori externi. Mai importante sunt însă schimbările fonetice, ale căror cauze sunt insistent căutate, mai ales că evoluția sistemului fonetic produce prin distrugerea anumitor distincții mari prefaceri în sistemele lexicale și morfologice.

a. **Cauze externe**. *Rasa* este o cauză a schimbărilor fonetice deoarece între diverse popoare există diferențe în ceea ce privește baza de articulație constituită din „ansamblul deprinderilor articulatorii înnăscute, determinate de conformația organelor articulatorii. Aceasta înseamnă o strânsă legătură a lingvisticii cu genetica și cercetarea antropologică. *Substratul* are un rol deosebit pentru a înțelege faptul că părăsirea limbii autohtone și adoptarea noii limbi, impusă de istorie, nu se produc dintr-o dată și nici total, cel puțin două-trei generații trecând printr-o fază de bilingvism (v. § 18 E.).

Alte cauze externe ale schimbărilor lingvistice sunt: *moda lingvisticii* dintr-o anumită epocă; *influența frământărilor politice și sociale* din anumite perioade istorice; *evoluția societății*, a gândirii și cunoașterii, *sporirea nevoilor de comunicare, împrumuturile* de la o limbă la alta etc.

Aproape toate cauzele externe sunt într-o strânsă corelație cu cauzele interne influențându-se reciproc.

b. **Cauze interne**. Schimbările lingvistice au determinări interne ale faptelor diacronice de limbă datorate caracterului de sistem al limbii (v. § 17 D). Solidaritatea elementelor lingvistice și complexitatea relațiilor pe care le contractează oricare din aceste elemente fac ca o anumită schimbare să provoace la rândul ei o serie de schimbări lingvistice datorate sistemului limbii, caracterului închis al acestuia.

Dintre principalele cauze interne, mai deosebite sunt: *minimul efort, randamentul funcțional* al unei opoziții distinctive, adică frecvența și rolul acesteia în economia limbii; *poziția în sistem, atracția sistemului, echidistanțarea fonemelor* etc.

B. RITMUL ȘI SENSUL EVOLUȚIEI LIMBII

a. **Mobilitatea limbii** se realizează în ritmuri diferite de la o limbă la alta, de la o epocă la alta, în evoluția aceleiași limbi și de la un nivel al limbii la altul. *Ritmul este determinat* sau influențat de o serie întreagă de factori; *caracterul deschis* al sistemului, orientat către fenomene extralingvistice, sau dimpotrivă, *caracterul închis*, natura și numărul elementelor componente, *tipul structural*. *Ritmul modificărilor lingvistice* este direct proporțional cu numărul de elemente dintr-un anumit nivel. Astfel, *sistemul fonologic*, alcătuit din câteva zeci de unități, *se schimbă relativ încet*, iar *vocabularul*, în care unitățile pot ajunge la câteva sute de mii, *se schimbă foarte rapid*. Între aceste două extreme se află *morfologia* (câteva sute de afixe împreună cu desinențele, deci *ritm moderat*) și *sintaxa* (câteva mii de unități și reguli, *ritm mai accelerat* ca în morfologie). Dar cum nivelele sunt corelate în cadrul întregului sistem al limbii, o transformare într-un punct atrage după sine un șir de transformări (o adevărată „reacție în lanț") în alte puncte, deci nivelele care se schimbă cel mai rapid sunt elementul dinamic, iar nivelele care se schimbă mai greu încetinesc mișcarea în general.

Diferențe de ritm există chiar în cadrul aceluiași nivel. Astfel este cunoscut faptul că fondul principal lexical e mai puțin mobil decât masa vocabularului, sau că în morfologia limbilor romanice și germanice declinarea s-a schimbat mai mult decât conjugarea etc.

b. **Direcțiile și rezultatele de transformare** sunt, de asemenea, foarte diferite; datorită frecvențelor compensării se ajunge la un anumit echilibru, care însă e în permanență stricat și refăcut.

Scanned with OKEN Scanner

Marea majoritate a schimbărilor lingvistice sunt legate, direct sau indirect, de schimbări social-istorice: o limbă se modifică mai rapid în urma unor perioade de mari frământări sociale.

c. *Un factor important* îl constituie însă şi **contactul dintre limbi**, cu rezultatele lui. *Interferenţa lingvistică* apare în *toate compartimentele limbii*, rezultatele nu sunt la fel de puternice. Se poate vorbi de o *lege a inegalei penetrabilităţi*, care nu coincide cu legea inegalei mobilităţi a compartimentelor limbii decât în anumite puncte. Astfel, *în vocabular*, partea cea mai mobilă a limbii, întâlnim şi cele mai numeroase elemente de împrumut, vocabularul fiind în acelaşi timp şi *partea cea mai penetrabilă a limbii*. În *fonologie* nu apar decât excepţional elemente explicabile printr-un împrumut obişnuit. Dar sistemul fonologic poate fi afectat în urma unei convieţuiri de durată pe acelaşi teritoriu, prin acţiunea substratului, de exemplu. Prin urmare, *din punctul de vedere al mobilităţii reduse*, fonologia ocupă locul întâi, iar *din punctul de vedere al penetrabilităţii reduse*, morfologiei i se cuvine întâietatea, fonologia ocupând locul al doilea; sintaxa ocupă locul imediat următor, apoi fondul principal lexical şi, în sfârşit masa vocabularului.

Interdependenţa dintre compartimentele limbii se manifestă nu numai în modul de funcţionare a unui idiom la un moment dat al existenţei, ci şi în felul cum evoluează un idiom. Numeroase modificări care au loc într-un compartiment al limbii (apariţia ori dispariţia unei unităţi, schimbarea aspectului ori a funcţiunii unui element etc.) determină transformări în alte compartimente ale limbii.

d. **Progresul în limbă**. Greutăţile în stabilirea unor criterii obiective de apreciere a progresului limbii au dat naştere unor poziţii relativiste. Tot mai mulţi lingvişti admit că limbile progresează o dată cu dezvoltarea vieţii materiale şi spirituale. Nu se poate nega faptul că există o corespondenţă între nivelul general de dezvoltare al unei limbi şi nivelul de viaţă al vorbitorilor ei. Progresul unei limbi este rezultanta multor modificări de amănunt, produse în toate nivelurile, în cursul multor secole, după legi specifice fiecăreia. Limba urmează un drum ascendent, pentru că este obligată să corespundă în permanenţă necesităţilor de comunicare, şi acestea nu rămân la acelaşi nivel, ci devin tot mai complexe. Un loc important în schimbările lingvistice revin *factorilor externi (elemente extralingvistice* şi *contactul între limbi)*, dar aceştia acţionează prin intermediul *factorilor interni*.

Din punctul de vedere al sistemului limbii *cauza ultimă* a oricărei schimbări este un *factor extern*, în timp ce *cauza directă* este întotdeauna un *factor intern*. Evoluţia unei limbi se manifestă în mod diferit, în funcţie de specificul fiecărei limbi şi al nivelurilor limbii, precum şi de natura şi numărul elementelor componente, de condiţionarea lor directă de fenomene extralingvistice.

O limbă încetează de a progresa atunci când o societate intră într-o perioadă de decadenţă economică şi culturală, implicând deci şi fenomene de stagnare sau degradare a limbii. O asemenea perioadă de regres a caracterizat limba latină la sfârşitul imperiului roman. O limbă încetează de a progresa şi atunci când, datorită unor cauze istorice, social-politice, toate sau o parte din funcţiile ei sunt împiedicate de a se exercita.

- C. CLASIFICAREA LIMBILOR (GEOGRAFICĂ, TIPOLOGICĂ ŞI GENEALOGICĂ)

Compararea şi clasificarea limbilor au preocupat pe lingviştii care au încercat *diferite criterii* (*genealogice, tipologice, geografice, naturale, artificiale* etc.)pentru a analiza şi a ierarhiza cele peste câteva *mii (2 000–3 000) de limbi* câte se vorbesc în prezent pe

Scanned with OKEN Scanner

globul pământesc. Există *două criterii principale* care pot fi puse la baza comparării limbilor: *afinitatea genetică (materială)* şi *afinitatea structurală (formală)*.

Lingvistica comparativă-tipologică (bazată pe comparaţia limbilor sub raportul afinităţii formal-structurale) este cel puţin tot atât de veche ca şi lingvistica comparativă-istorică. Într-adevăr, în timp ce prima dintre operele care au pus bazele lingvisticii comparative-istorice, aceea a lui *Franz Bopp*, a apărut în 1816, opera lui *Friedrich-Schlegel*, considerată a sta la baza lingvisticii comparative-tipologice, datează din 1808. Totuşi, în timp ce *metoda comparării şi clasificării limbilor pe baza criteriului înrudirii material-genetice* a dus la constituirea, la începutul veacului al XIX-lea, a lingvisticii comparative istorice ca disciplină ştiinţifică autonomă, devenită pentru aproximativ un secol direcţia principală în care s-a dezvoltat ştiinţa limbii, *clasificarea tipologică pe baza principiului structurii morfologice a cuvântului* a rămas o preocupare izolată în lingvistica secolului trecut şi în a primelor decenii ale secolului nostru. *Clasificarea morfologică* are un *caracter relativ*: categoriile (tipurile) structurale pe care le distingem în cadrul ei sunt oarecum ideale, cutare limbă reală fiind doar mai mult sau mai puţin *izolantă*, mai mult sau mai puţin *aglutinantă* etc., analitică în raport cu anumite limbi, dar sintetică în raport cu altele ş.a.m.d.; spre deosebire de acestea, categoriile *clasificării genealogice* „familiile", ramurile, „grupurile" de limbi înrudite au caracter absolut: o anumită limbă nu poate fi decât indo-europeană sau non indo-europeană, germanică, sau non germanică. Pe de altă parte, în timp ce o limbă poate în decursul istoriei sale să-şi modifice în mod esenţial tipul de structură şi să devină, de pildă, aglutinantă din flexionară, analitică din sintetică, ea este şi va rămâne mereu indo-europeană, germanică, fino-ugriană etc., cât timp va exi- sta, deoarece elementul aflat la baza acestei grupări îl constituie *originea* comună, care nu poate fi negată de evoluţia ulterioară a idiomurilor în discuţie.

a. **Clasificarea geografică** se face după gruparea teritorială a limbilor; în ordinea relativă a unităţilor politico-geografice.

b. **Clasificarea genealogică** este destul de veche, după *criteriul originii comune*, gruparea făcându-se în *familii de limbi*. Pe glob există câteva mari familii de limbi, *indo-europene* (având următoarele *grupuri de limbi: romanice, germanice, celtice, slave, baltice, greaca, albaneza, armeana, indiene, iraniene); semito-hamitice, ibero-caucaziene, uralo-altaice, chino-tibetane, dravidiene şi altele.*

Dintre toate, *limbile indo-europene* formează singura familie răspândită în toate continentele. Datorită anumitor împrejurări, unele limbi din Europa au depăşit cu mult graniţele statului unde se vorbesc ca limbi materne, şi au devenit mijloace de circulaţie internaţională. Răspândirea unor limbi se explică în mare măsură ca o consecinţă a cuceririlor de teritorii străine. Aşa s-au impus, de exemplu, *spaniola* şi *engleza în America*.

1. Limbile romanice ocupă o mare întindere din Peninsula Iberică până la Marea Neagră. Din el fac parte *portugheza, spaniola, catalana, franceza, provensala, italiana, sarda, reto-romana, dalmata* (dispărută astăzi), *româna*.

2. Limbile germanice sunt răspândite în partea de apus şi de nord a continentului european: *germana, olandeza, flamanda, frizona, engleza; islandeza, norvegiana, suedeza* şi *daneza*.

3. Limbile celtice sunt vorbite în insulele din vestul Europei de descendenţii vechilor celţi; se împart în *grupul gaelic* în care intră *irlandeza, scoţiana* şi *manx* şi *grupul britanic* care cuprinde *galeza, bretona* şi *cornica* (dispărută azi).

4. Limbile slave se împart în *trei grupuri:* a. *de răsărit: rusa, bielorusa, ucraineana;* b. *de apus: polona, ceha, slovaca, sârba, sorabа, polaba* (azi dispărută); c. *de sud (croata, slovena, bulgara, macedoneana).*

Scanned with OKEN Scanner

5. Limbile baltice: *letona, lituaniana, vechea prusiană* (dispărută azi).

6. Limba greacă, vorbită în Grecia continentală şi în insulele din Marea Egee, este una din limbile indo-europene cea mai răspândită şi folosită în antichitate ca mijloc important de exprimare a unei civilizaţii de mare prestigiu, având, în lunga ei evoluţie de peste 3 000 de ani, *trei etape importante*:

a. *greaca veche sau elina*, b. *greaca medie sau bizantina*, c. *greaca modernă sau neo-greaca.*

7. Limba albaneză este deosebit de interesantă având multe elemente vechi comune cu substratul trac al limbii române.

8. *În afara limbilor indo-europene*, în Europa sunt reprezentate şi *limbi care aparţin altor familii de limbi*. Dintre acestea, unele cu mare influenţă altădată, au dispărut complet azi, fiind cunoscute numai prin urmele lăsate în alte limbi. Astfel, cucerirea arabă a *impus* **limba arabă** în Spania, turcii au impus **limba turcă** în Peninsula Balcanică. Singurele care se mai vorbesc şi astăzi în unele ţări sunt **limbi ugro-finice**, care fac parte din familia **limbilor uraliene** şi se împart în cinci subgrupe: a. **Limbile finice-prebaltice** *(finlandeza, isuri, karela, vepşa, estona, livona)*; b. **Limba saama** (lapona); c. **Limbile de pe Volga** (mordvine); d. **Limbile permiene** *(udmurta, komi-ziriana, komi-permiana)*; e. **Limbile ugrice de pe Obi** (*hanţi, mansi*) şi **subgrupul ugric** *(maghiara, vogula, ostiaca)*.

9. Limbile caucaziene. În munţii Caucaz şi în regiunile învecinate, se vorbesc peste 50 de limbi, multe din ele împărţite în numeroase dialecte şi graiuri. Majoritatea o formează limbile populaţiei indigene *(limbile caucaziene)*, dintre care mai importante sunt: *abhaza, adâgheea, kabardina, gruzina, avara, cecena, darghina, ingușa, laka, lezghina şi tabasarana* etc. În Caucaz se vorbesc şi unele *limbi iraniene*, cum sunt: *oseta* (continuatoare a limbii *sciţilor*), *kurda, tati, talisi, armeana* etc. *De asemenea, se vorbesc limbi turcice*, cum sunt: *azerbaidjana, karaceano-balkară, kumăcă, nogai* etc.

10. Limbile indiene şi iraniene (ariene). Limbile indiene sunt atestate în trei etape ale evoluţiei lor: *indiana veche, medie şi limbile indiene moderne*. Indiana veche este cunoscută sub două forme diferite ca timp şi bază dialectală: *vedica* şi *sanscrita*. Cel mai vechi text vedic este *Rig-Veda* (*Imnurile creaţiei*, anterioare secolului al X-lea î. Hr.). *Limba sanscrită* este cunoscută prin vestitele epopei indiene *Mahabharata* şi *Ramayana*. *Indiana medie* este răspândită în estul Indiei, dar cuprinde şi *limbile religioase ale budismului*.

Dintre *limbile indiene moderne*, formate în jurul anului 1000, menţionăm câteva mai importante: *hindi, urdu, bengali, oriya, assami, bihari, marathi, rajasthami, gujarati, nepali, darde, punjabi, lahuda, sindhi, singhaleza, ţigănească* etc.

Limbile iraniene sunt strâns înrudite cu cele indiene, iar istoric, au trei faze: *Limbile vechi: persana* (inscripţii cuneiforme din sec. VI î. Hr.), *avestica* (texte religioase create, după legendă, de Zarathustra), *gathas* etc. *Limbile iraniene medii: sogdiana* (în Asia centrală prin texte budiste), *saka, horezmica, parta (partica)* etc. *Limbile iraniene moderne* se întind pe un vast teritoriu de la Tibru până în Turchestanul Chinez şi din Caucaz până la nord de Golful Persic şi Marea Arabiei. Mai cunoscute sunt: *afghana, persana, beluciana, kurda, oseta, tadjika* etc.

11. Limbile dravidiene se vorbesc în sudul şi sud-estul Indiei încă dinainte de venirea triburilor indo-europene. Se cunosc circa 20 de limbi *dravidiene: kanara, kui, kuvi,*

Scanned with OKEN Scanner

bragui, hodagu, kota, tamil (tamul), malayalam, toda, tulu, kolami, naiki, pardji, gadaba, gondi, konda, knouh, malto etc.

12. Limbile semito-hamitice acoperă un domeniu vast care cuprinde Peninsula Arabică şi ţările de la nordul ei, precum şi toată partea de nord a Africii. *Limbile semitice* cuprind două subdiviziuni: una orientală şi alta occidentală care, la rândul lor, se împart în *grupul sudic (araba* şi *etiopiana)* şi *grupul occidental nordic* care cuprinde: *feniciana, ebraica, armeana şi siriana.*

13. Limbile uralo-altaice constituie una dintre cele mai bogate familii de limbi din Asia şi au două ramuri.

Din *limbile uraliene* fac parte cele *ugro-finice* (*maghiara* şi *finlandeza*) şi cele *samoede*, iar în cele *altaice* intră limbile *turcice, mongole (turco-mongole)* şi *tunguse (tunguso-manciuriene)* vorbite aproape în exclusivitate în Asia.

a. **Limbile turcice:** limba ciuvaşă care se vorbeşte în Başchiria influenţată de limba tătară şi de limba rusă. *Limba oguză* vorbită de oguzi (uzi) şi pecenegi stabiliţi lângă lacul Aral şi amestecaţi cu turkmenii.

Limba turkmenă vorbită în Turkmenia şi Tadjikistan. *Limba turkmenă* vorbită în nordul Caucazului. *Limba găgăuză* vorbită în Ucraina şi Basarabia de Sud. *Limba azerbaidjană* vorbită în Azerbaidjan şi Iran, având influenţe *turceşti, arabe* şi *persane. Limba turcă* mult răspândită în Asia dar şi în Peninsula Balcanică influenţând diferite limbi în perioada cuceririlor din secolele XV-XVII.

b. *Limbile tătară, başkiră, kumană, karaimă, kumâkă, limba veche polovţiană, kalpaką, kazahă, uzbekă, uigură, tuvină, karagasă, iakută, hakasă, şoră, kirkiză, altaică* fac parte din familia foarte numeroasă a **limbilor altaice-turcice** care au influenţat limbile şi cultura din Asia.

14. Limbile mongole s-au format pe baza dialectelor vechi ale limbii mongole unice, după căderea Imperiului lui Gingis-Han şi al urmaşilor săi. În afară de *limba mongolă propriu-zisă* care se vorbeşte în Mongolia, se mai vorbesc limbi mongole şi în Rusia şi în China; aceste limbi mongole sunt: *kalmâca, buriat-mongola, dagura, mongura, dunsiana, baoan.*

15. Limbile tunguse se împart în limbi de nord (*evenki, orden, birar, manegir, selon, lamută, negidal*) şi limbi de sud (*golda, orok*, şi *manciuriana*).

16. Limbile samoede se vorbesc tot în Siberia, în regiunile Urali, Obi, Ienisei, până la Marea Arctică. *Grupul de nord: iurak, ienisei, tavgi* şi *grupul de sud: selkup* şi *kamas.*

17. Limbile paleo-siberiene se vorbesc în nord-estul şi nord-vestul Siberiei, formând trei grupuri distincte: a. *eschimosă, ciukotă, koriakă, kamciadală*; b. *iukaghiră, ciuvantă, ghiliak;* c. *ketă, ostiak, assana* şi *arina.*

18. Limbile chino-tibetane se grupează în *două mari ramuri*: a. *thai-chineză* sau *chino-siameză* (limba chineză propriu-zisă şi grupul limbilor thai); b. *tibeto-birmană.* Limbile *thai* sunt vorbite în sudul Chinei, în Indochina şi în nord-estul Indiei; formează trei mari grupuri: a. *Grupul de nord-vest: ahom, şan, khamti, thai-rong, thai-nora;* b. *Grupul de nord-est:* limbi vorbite în Vietnam şi în sudul Chinei: *limba vietnameză, limba thai-neagră, chuan-thai, bui, nun, şa, thai-dahuri, thai-sişuan-hann, dun, maonan;* c. *Grupul de sud* cuprinde limba *thai propriu-zisă (thai-siameza)* care este limbă de stat în Thailanda. Mai sunt limbile *lao* din *Laos, lui şi kuin.* Din *grupul*

Scanned with OKEN Scanner

tibeto-himalaic fac parte limba *tibetană, limbile himalaice pronominalizate* şi cele *nepronominalizate (bodo, naga, kuki-hin,* şi *limba birmană).* Mai sunt, apoi, *limbile mon-khmer* în *Peninsula Indochina,* limba *cambodgeană,* limbile *samre,* limba *coreeană, limba japoneză,* care au de asemenea, multe grupuri, subgrupuri şi, bineînţeles, o scriere foarte complicată, care în ultimii ani a început să fie simplificată şi înlocuită cu alfabetul latin.

19. Limbile din Africa. Teritoriul şi populaţia din Africa prezintă un tablou foarte complex în ceea ce priveşte limba. Popoare de rase diferite vorbesc numeroase limbi aparţinând câtorva familii. Locul principal îl ocupă aşa-numitele *limbi negro-africane.* Alături de ele, în jumătatea de nord a continentului, se vorbesc limbi *semito-hamitice.* Mult mai răspândite în trecut, dar având şi în prezent o largă folosire ca limbi oficiale şi literare sunt câteva limbi indo-europene (engleza, franceza, portugheza, spaniola, olandeza, italiana). În prezent, statele care şi-au cucerit independenţa se dezvoltă căutând să-şi formeze o cultură şi o limbă naţională.

20. Limbile amerindiene. America este continentul cu cea mai mare diversitate lingvistică. Încă în perioada colonizării au existat peste 1000 de limbi ale populaţiei indigene, grupate în aproximativ 150 de familii. Limbile amerindiene se grupează în *trei categorii:* a). *Limbile indiene din Canada şi S.U.A;* b). *Limbile indiene din Mexic şi America Centrală;* c). *Limbile indiene din America de Sud.*

Colonizarea Americii a început în sec. al XVI-lea şi a dus în câteva secole la impunerea ca limbi oficiale a unor *limbi indo-europene.* Astfel, s-au impus: *limba spaniolă* în America de Sud, America Centrală şi în Mexic; *l. portugheză* în Brazilia; *l. franceză* şi apoi *l. engleză* în Canada; *l. engleză în S.U.A.* Evoluând în condiţii noi, aceste patru limbi indo-europene au început să se deosebească de variantele lor din Europa, devenind oarecum limbi cu trăsături specifice, originale. În ultimii ani s-a impus *limba engleză americană.*

c. **În lingvistica modernă o importanţă deosebită a căpătat-o clasificarea tipologică a limbilor.**

Creatorii tipologiei lingvistice au intuit importanţa deosebită pe care o au procedeele folosite la exprimarea raporturilor gramaticale pentru determinarea specificului structural al limbilor. Primul dintre ei, F r i e d r i c h S c h l e g e l, porneşte de la constatarea că există *două moduri de exprimare* a „ideilor accesorii care servesc la determinarea semnificaţiei cuvântului": – *flexiunea,* adică modificarea interioară a sunetului (înţelegându-se, desigur, complexul sonor) radical: *adăugarea unui cuvânt propriu* – „care să enunţe aprioric şi prin sine însuşi multitudinea, timpul trecut, o necesitate viitoare sau o altă relaţie de acelaşi gen." Limbi cu flexiune sunt considerate numai *sanscrita, greaca, latina* şi alte *idiomuri vechi indo-europene,* căci în acestea rădăcinile sunt într-adevăr ceea ce trebuie înţeles prin acest termen, adică nu simple „agregaţiuni mecanice", ci formaţiuni care cuprind „un germene de viaţă şi de dezvoltare".

A. W. S c h l e g e l modifică schema propusă de fratele său, prin separarea tipului izolant de tipul aglutinant: 1. limbi „amorfe", fără nici o structură gramaticală (autorul reduce astfel structura gramaticală la cea morfologică); 2. limbi care se folosesc cu afixe; 3. limbi flexionare (sintetice sau analitice).

W i l h e l m v o n H u m b o l d t este primul care foloseşte denumirea de „aglutinante" pentru limbile care folosesc afixe cu individualitate bine marcată, cu un anumit grad de autonomie în cadrul cuvântului; tot el adaugă la tipurile stabilite, *limbile incorporante,* caracterizate prin aceea că în ele cuvintele (având în general structură de tip aglutinant) tind să ia proporţii de propoziţii.

Scanned with OKEN Scanner

Schema de reprezentare a clasificării tipologice ar fi următoarea:

1. *limbi izolante*
2. *limbi aglutinante* { – a. sintetice; – b. analitice }
3. *limbi flexionare* { – a. sintetice; – b. analitice }

Desigur că au mai existat şi alte tipuri de scheme privind clasificarea limbilor după diferite criterii stabilite de lingvişti ca: H. Steinthal, Fr. Misteli, Fr. N. Fink, Eduard Sapir ş. a.

Uneori însă se exagerează importanţa tipologiei, uitându-se că şi comparaţia genealogică îşi are sfera ei de aplicabilitate, în care nu poate fi înlocuită. Cei mai mulţi lingvişti sunt de acord că, dintre criteriile care stau la baza caracterizării tipologice, cel mai uşor se poate schimba gradul de sinteză, în al doilea rând se situează „tehnica legăturii" dintre morfeme (în această privinţă un bun exemplu fiind, în cadrul limbilor indo-europene, limba armeană, devenită, din flexionară, aglutinantă), iar tipul „conceptual" evoluează cel mai lent.

D. RAMIFICAŢIILE LIMBII. RAMIFICAŢII TERITORIALE. RAMIFICAŢII ANTROPOLOGICE. RAMIFICAŢII STILISTICE

a. **Ramificaţiile teritoriale** sunt cunoscute şi sub numele de *aspecte sau variante teritoriale, dialecte şi graiuri.* Lingviştii sunt, în general, de acord că cea mai largă unitate geografică, locală, căreia i se subordonează celelalte varietăţi teritoriale, este *limba comună* a întregului popor. Ei i se subordonează imediat ierarhic *dialectele*, acestora li se subordonează *subdialectele* , iar *graiurile* sunt subordonate lor.

Dialectul este definit ca un „aspect particular (regional) al limbii întregului popor, caracterizat printr-un minimum de trăsături specifice", iar *graiul* este „un aspect particular (local) al unei limbi sau al unui dialect, având trăsături specifice fonetice sau lexicale fără a se diferenţia însă de structura gramaticală a limbii căreia i se subordonează."

Dacă din punct de vedere teritorial, dialectele se vorbesc, de obicei, pe mari porţiuni spaţiale, care coincid în general cu vechi diviziuni administrativ politice, graiurile sunt varietăţi locale mai restrânse ca extindere, ele vorbindu-se într-un grup de sate dintr-o anume zonă geografică. Pentru unii lingvişti, termenul de *subdialect* (introdus la noi de către Al. Philippide, Sextil Puşcariu şi Emil Petrovici) este sinonim cu cel de *grai.*

Dialectele limbii române sunt: *dacoromân, aromân* sau *macedoromân, istroromân* şi *meglenoromân.* Pe baza dezvoltării dialectului *dacoromân* din Nordul Dunării (spaţiul carpato-danubiano-pontic) s-a constituit limba română naţională şi varianta literară (v. § 19). Dialectul dacoromân are *cinci subdialecte* sau *graiuri: muntean, moldovean, maramureşean, bănăţean* şi *crişean. Graiul muntean* are *două subgraiuri: oltenesc* şi *dobrogean.* Prin dezvoltarea şi influenţa limbii române literare, diferenţele de fonetică şi lexicale sunt pe cale de dispariţie, impunându-se tot mai mult normele limbii literare unitare.

b. **Ramificaţiile antropologice** cuprind problemele referitoare la *raporturile dintre limbă şi rasă, particularităţile lingvistice din graiul femeilor* şi cele *specifice din graiul copiilor.*

inv. 146413

Scanned with OKEN Scanner

Analiza actualei difuzări a limbilor pe glob ca şi cercetarea istoriei multora din ele a dus pe lingvişti la concluzia că „nu există o legătură necesară între limbă şi tipul rasial al oamenilor care o folosesc." (A. Meillet). Ariile lingvistice nu coincid cu cele rasiale. Această constatare poate fi dovedită cu numeroase exemple; populaţiile scandinave seamănă ca tip rasial cu finezii, dar vorbesc limbi cu altă structură şi de altă origine, în timp ce finezii au aceeaşi limbă cu laponii, care sunt de altă rasă.

Sub aspect lingvistic scandinavii sunt mai aproape de indieni, de care însă se deosebesc foarte mult sub aspect antropologic. Araba este astăzi limba multor popoare nesemitice etc. Situaţia lingvistică actuală este rezultatul istoriei de milenii a omenirii, în cursul căreia limbile s-au înmulţit prin diversificare, multe au dispărut, cele mai multe şi-au modificat şi continuă să-şi modifice aria de răspândire, abandonate de unele populaţii sau adoptate de altele. Se ştie că *indo-europeana comună* a fost la început limba unei populaţii tribale puţin numeroase; în cursul migraţiei, triburile indo-europene au impus limba lor unor populaţii de rase foarte diferite, ale căror limbi au fost eliminate. Un exemplu similar îl oferă în epoca istorică *latina*, care de-a lungul mai multor secole a devenit limba de bază sau limba maternă a unor populaţii foarte deosebite sub aspect rasial. În contactul dintre limbi unele dispar şi fac loc altora care se impun nu atât prin calităţi interne, cât prin spijinul unor factori extralingvistici.

Există unele particularităţi care se datoresc unor *diferenţe fiziologice*. Astfel, lingviştii au demonstrat că în unele zone geografice, *femeile pronunţă sunetele cu o energie articulatorie mai slabă*, uneori pe un ton mai înalt sau mai melodios, au un debit verbal mai rapid din cauza capacităţii pulmonare mai mici şi a frecvenţei mai mari a respiraţiei. Principala cauză ar fi situaţia femeii în familie şi în societate, ceea ce explică şi *particularităţile fonetice, lexicale şi gramaticale*, consemnate adesea de *dialectologie*. Sunt numeroase referiri la aspectul mai arhaic al vorbirii la femei. Astfel, Platon, Cicero, la noi Dimitrie Cantemir consemnează faptul că femeile de la sate au o pronunţare specifică, mai veche.

În anchetele dialectale, femeile sunt alese adeseori ca purtătoare ale aspectului conservator al limbajului, dar uneori şi pentru expresivitatea vocabularului folosit. De exemplu, în limba română, e probabil că lor li se datorează crearea multor *expresii figurate* de tipul „a descoase pe cineva", a depăna (a toarce) un gând, a urzi ceva împotriva cuiva, a îndruga vrute şi nevrute" etc. De asemenea, femeile folosesc mai frecvent diminutivele (în special pentru copii), se exprimă cu eufemisme, repetiţii şi hiperbole; folosesc mai rar termeni de ocară, imprecaţii, cuvinte argotice. Totuşi, în anchetele dialectale din epoca noastră, se observă că în multe zone, limbajul generaţiilor mai tinere de femei nu se deosebeşte de felul cum vorbesc bărbaţii tineri şcoliţi sau umblaţi mai mult prin oraşe; uneori chiar aduc şi inovaţii în limba populară.

Particularităţi fonetice, lexicale şi gramaticale deosebite prezintă şi *limbajul copiilor* pe care l-au studiat mulţi lingvişti şi pedagogi stabilind anumite influenţe ale acestor trăsături asupra evoluţiei limbii respective. Gramaticile transformaţionale au găsit procedee şi modalităţi de studiere a limbajului copiilor, precum şi înţelegerea modului în care se formează competenţa lingvistică a copilului. După unii autori copiii ar avea un anumit rol şi în modificările fonetice ale unei limbi.

c. **Ramificaţiile stilistice** ale limbii sunt complexe şi au determinat apariţia unor discipline noi ca *stilistica lingvistică* şi *stilistica literară* (v. § 19).

Scanned with OKEN Scanner

E. CONTACTUL DINTRE LIMBI. BILINGVISMUL. STRAT. SUBSTRAT. SUPERSTRAT. ADSTRAT. ÎMPRUMUTUL

a. Fenomen de mare importanţă, **contactul dintre limbi** are ca urmare interferenţa, influenţa reciprocă a limbilor, în anumite condiţii şi cu anumite grade de intensitate. Cercetările lingvistice au demonstrat că nu există limbă izolată, „ferită" de atingerea cu alte limbi, deci ferită de diferite influenţe. Contactul dintre limbi este *rezultatul unor fenomene extralingvistice*: amestec de populaţie, convieţuire (de durată sau vremelnică) pe acelaşi teritoriu, relaţii culturale, economice, politice ale unor populaţii de pe teritorii di- ferite. Rezultatele sunt variate după aspectele fenomenelor extralingvistice: de la preluarea completă a uneia dintre limbi (în caz de amestec de populaţie) până la câteva elemente de influenţă slabă cu diferite trepte intermediare. Existenţa anumitor factori extralingvistici conferă uneia dintre limbi un anumit prestigiu (care decurge dintr-o anumită superioritate culturală, economică, politică ori numerică), ceea ce determină direcţia şi ponderea influenţei unei limbi asupra celeilalte.

Perioada de desfăşurare a influenţei sau interferenţei este un anumit stadiu de *bilingvism*.

b. Prin **bilingvism** sau **dualism lingvistic** se înţelege capacitatea unui individ sau a unei populaţii de a utiliza în comunicare două sisteme lingvistice diferite. Se mai cunoaşte şi fenomenul *multilingvism* sau *plurilingvism* prin care se denumeşte capacitatea de a întrebuinţa, la fel de bine, în mod curent, trei sau mai multe limbi în procesul de comunicare.

Aceste fenomene, interesează deopotrivă *psihologia* şi *lingvistica* pentru stabilirea vârstei propice la care se pot învăţa corect diferite limbi străine.

Lingvistica studiază fenomenul *bilingvism* în legătură cu interferenţa sistemelor lingvistice, cu evoluţia unui *idiom* (denumire generică pentru limbă, mijloc de comunicare lingvistică (din fr. *idiome*, lat.grc. *idioma*) în urma contactului cu alte idiomuri, încercând să explice structura eterogenă a unor limbi, cu chestiunea limbilor „mixte", ca şi cu alte probleme mai speciale, cum ar fi mecanismul de creare a calculilor lingvistici etc.

Bilingvismul este o formă a contactului dintre limbi şi în ansamblul său se disting trei aspecte: a. *bilingvismul colectiv*, care are drept urmare schimbarea fizionomiei unei limbi; b. *bilingvismul enclavelor lingvistice*; c. *bilingvismul individual*.

Prin bilingvism colectiv se modifică fizionomia unei limbi, dar nu şi structura ei. Aceasta înseamnă că transformările pe care le suferă o limbă dată în urma contactului masiv cu alta, chiar dacă aceste transformări ating toate sau aproape toate nivelurile limbii date, nu-i alterează acesteia structura genetică, originală. De exemplu, *bilingvismul galo-roman* sau cel *daco-roman* n-au dus la crearea unor limbi mixte, ci, chiar dacă *franceza*, respectiv *româna*, au mai mult sau mai puţin – altă structură tipologică decât latina (fapt explicabil în primul rând prin tendinţele interne de evoluţie ale latinei populare), rezultatul s-a concretizat în două limbi în esenţă tot *romanice*.

Bilingvismul enclavelor lingvistice. În cazul enclavelor sau insulelor lingvistice limba maternă este de multe ori abandonată sau pe cale de dispariţie, cedând teren în favoarea limbii majorităţii înconjurătoare. (Exemplu: *istroromâna*, care e pe cale de dispariţie.)

Bilingvismul individual prezintă o multitudine de situaţii: indivizi bilingvi pot stăpâni la fel de bine ambele limbi vorbite, când structurile sistemelor lingvistice utilizate nu se alterează una sub influenţa celeilalte; în cazul altora, limba maternă, mai bine cunoscută, duce la modificări în folosirea celei de-a doua limbi. Dar se cunosc şi situaţii când individul bilingv foloseşte mai des, ca idiom principal altă limbă decât cea maternă.

Scanned with OKEN Scanner

c. **Stratul, substratul, superstratul, adstratul.** Categoriile respective sunt principalele efecte ale contactului lingvistic, reprezentând trei aspecte ale interferenței – și care se manifestă în toate limbile pământului. 1. *Substratul* este unul din rezultatele amestecului de populație, al conviețuirii de durată a două (sau mai multe) colectivități, dintre care una este băștinașă pe teritoriul devenit comun (sau „mai veche"), iar cealaltă venită mai târziu în regiunea respectivă, prin cucerire sau dislocări de grupuri umane. După perioada de bilingvism, una dintre limbi este eliminată. Dacă limba băștinașilor este eliminată, *aceasta formează substratul* limbii care continuă să fie folosită. Eliminarea nu se face brusc, ci „de la vorbitor la vorbitor, din aproape în aproape, are loc o extindere de sferă a uneia dintre limbi în detrimentul celeilalte, deoarece „contactul limbilor naște imitația și imitația naște convergența lingvistică". (A. Martinet). Dar sistemul limbii care a învins nu rămâne neatins, ci primește o serie de elemente din limba înlocuită. Aceste elemente care reprezintă influența limbii părăsite asupra celei adoptate sunt denumite tot *substrat*. De exemplu: locuitorii Daciei și-au părăsit limba strămoșească și-au învățat latinește, generațiile tinere mai ușor și mai repede, bătrânii mai încet, cert este că latina a învins în cele din urmă. Dacii, imitând civilizația romană, au ajuns să „imite" și limba cea nouă, care s-a extins pe un substrat dacic, preluând anumite fapte din limba uitată. 2. În cazul când bilingvismul se sfârșește cu dispariția limbii „mai noi", urmele lăsate de influența acesteia asupra limbii autohtonilor poartă numele de *superstrat*. De exemplu, este cazul limbii francilor care a dispărut după câteva generații de la venirea lor în Franța, sub presiunea limbii romanice purtătoare a unui nivel cultural superior. 3. Din punctul de vedere al sistemului lingvistic care suferă influența, deosebit de important este *stratul*, adică limba care iese învingătoare, față de care substratul și superstratul reprezintă elemente mai puțin importante, introduse din afară.

Adstratul este termenul care desemnează influența unei limbi vecine din punct de vedere geografic și care, nefiind înrudită sau înrudită de aproape, nu a dat naștere unor dialecte intermediare: De exemplu: influența limbii germane asupra limbii italiene, influența maghiarei asupra cehei și invers.

Deci, dintre toate elementele respective, esențial pentru caracterul fundamental al unei limbi este *stratul*. În cazul limbii române *stratul* îl constituie *limba latină* care a imprimat caracterul romanic al limbii noastre impunându-se prin structura gramaticală, prin sistemul fonetic și peste 80 % din sistemul lexical.

d. **Împrumutul** este o categorie necesară și foarte bine reprezentată în toate limbile, ca rezultat al relațiilor reciproce în ansamblu (relații determinate de cele extralingvistice). *Împrumut* înseamnă „o formă de expresie pe care o comunitate lingvistică o primește de la altă comunitate; aspectele sub care se manifestă împrumuturile sunt foarte variate și în toate nivelurile limbii (îndeosebi în sistemul lexical, dar și în cel fonetic, gramatical, semantic și stilistic). În limba română împrumuturile din diferite limbi s-au manifestat în mod diferit de-a lungul întregii evoluții a limbii prin influențe îndeosebi în sistemul lexical (v. § 3. Lexicologia).

F. LIMBILE ARTIFICIALE

Ideea unei limbi artificiale, care să fie înțeleasă de toată lumea, a existat încă din cele mai vechi timpuri. P l a t o n spunea că zeii au fericit omenirea dăruindu-i o limbă comună, însă oamenii nu au acceptat acest dar de la zei și au încercat să născocească ei o limbă pe care să o înțeleagă toți. În evul mediu, ideea limbii artificiale devine din ce în ce

Scanned with OKEN Scanner

mai frecventă. Întrevăzând pierderea, de către limba latină, a privilegiului de care se bucura, filosoful umanist Juan Luis Vives scria: „Ar fi fost o fericire dacă ar fi existat o singură limbă cu care să se înțeleagă toate popoarele. Va muri latina și atunci va pătrunde dezbinarea în toate științele și se va naște primejdia ruperii relațiilor între popoare". Primul document care conține programul tuturor limbilor artificiale este scrisoare lui *Descartes*, care în anul 1629 arăta greutatea principală în înțelegerea vorbitorilor de limbi diferite din cauza lipsei unei gramatici comune construită după legile logicii.

Ținând seama de raportul lor față de limbile naturale, *limbile artificiale* sunt clasificate în *trei tipuri de bază*: a. *Limbi apriori*, adică limbi artificiale fără vreo legătură cu limbile naturale. Limbile apriori sunt *filosofice și nefilosofice* având la bază clasificarea logică a ideilor; cuvintele sunt formate din rădăcini care nu amintesc cu nimic de limbile cunoscute, iar gramatica este în întregime sistematizată și regulată. b. *Limbi artificiale mixte*, care au trăsături comune cu tipul apriori dar au și elemente extrase din limbile naturale; gramatica are la bază analiza logică, iar vocabularul este extras din limbile naturale. c. *Limbile artificiale aposteriori*, adică cele create pe baza uneia sau a mai multor limbi naturale. După caracterul lor logic și gradul de structurare, acestea se clasifică în două categorii: 1. *Limbi schematice*, care au ca principii structurale *simplitatea* și *regularitatea*; 2. *Limbi de tip natural*, care după gradul de subiectivitate (intervenția conștientă) ar putea fi considerate *limbi semiartificiale*. Dintre toate limbile artificiale create, mai cunoscute și oarecum studiate sau răspândite sunt: *volapük, basic, esperanto, interlingua*. Posibilitățile de învățare și exprimare de care dispune *limba esperanto* au entuziasmat pe mulți admiratori care o folosesc în lucrări științifice, comerciale, turistice, în editarea unor buletine și reviste. Deși există multe organizații în întreaga lume care se ocupă de răspândirea acestei limbi și care organizează congrese internaționale, totuși mulți lingviști nu o consideră o limbă ideală și universală, reproșând sistemului **esperanto** lipsa de consecvență față de principiile stabilite cu aproape un secol în urmă. O limbă artificială universală trebuie să aibă o structură calitativ superioară limbilor naturale, în sensul că, fiind logică, e mai regulată. Dar este foarte greu ca același idiom (limbă) să întrunească toate calitățile unei limbi ideale (să se pronunțe și să se scrie ușor, să poată fi învățată repede și să fie capabilă să exprime toate producțiile spiritului uman) pentru că dorind să fie simplă, devine neîndestulătoare. De aceea o limbă universală practicabilă nu poate să fie în întregime artificială. Tendința limbilor artificiale de a-și extrage vocabularul și structura gramaticală din limbile naturale de circulație mai largă s-a dovedit eficace și s-a extins în limbile artificiale de tip natural din ultima vreme.

G. TEORIA TEXTULUI. TEXTUALITATEA

Dintre noțiunile noi de lingvistică cele mai deosebite sunt cele referitoare la conceptul de „*textualitate*" și la elementele fundamentale privind o anume *teorie a textului*. Relativ recent a apărut lucrarea „*Introducere în teoria textului*" de Emanuel Vasiliu, din care am desprins câteva noțiuni și elemente de inițiere în această nouă și modernă ramură a lingvisticii.

„Gramatica" sau „lingvistica textului" se situează, după opiniile cercetătorilor din ultimii 20 de ani, între două puncte extreme: a. **lingvistica textului** conține sau ar trebui să conțină întreaga lingvistică, întrucât toate entitățile mai mici decât textul nu există decât ca părți constitutive ale unor texte (dacă nu sunt ele singure un text); b. **lingvistica**

Scanned with OKEN Scanner

textului dezvoltă un aparat conceptual inutil, întrucât o problematică specifică a textului, sau nu există, sau poate fi rezolvată cu ajutorul aparatului conceptual furnizat de gramatica şi semantica propoziţiei şi/ sau a frazei. Rezultatele investigaţiilor făcute de mulţi cercetători au demonstrat ideea că o sintaxă a textului ar trebui să ofere posibilitatea de a distinge după criterii strict formale „texte" şi „non-texte" într-o limbă dată sau în general, iar o astfel de sintaxă nu ar fi altceva decât o generalizare (extindere) a unei gramatici a propoziţiei; aceasta ar consta din suplimentarea unei gramatici a propoziţiei sau a frazei cu un număr de reguli cu ajutorul cărora să putem distinge şirurile de propoziţii (juxtapuse sau legate prin *„conectori textuali"*) care sunt texte, de cele care nu sunt („configuraţii de semne"), eventual secvenţe de propoziţii. *„Lingvistica textului are sarcina de a descrie coerenţa textelor*, adică de a descoperi condiţiile în care o secvenţă de propoziţii se realizează ca *secvenţă coerentă* de propoziţii, ceea ce înseamnă tocmai că se realizează ca text." (Em. Vasiliu, p. 149.) Punctul decisiv pentru o *definiţie sintactică a textualităţii* se referă la *coerenţa elementelor textului (conectori textuali).*

În esenţă, *definirea conceptului de textualitate* se precizează prin *raportul stabilit cu cele trei componente ale structurii semiotice* în sensul stabilit de Charles Morris: *„la nivelul gramatical (sintactic), la nivelul semantic* şi *la nivelul pragmatic"*; în ce măsură *textul* poate fi definit ca *entitate care se situează într-o ierarhie* unde entităţile de rang superior au drept constituenţi entităţi de rang imediat inferior; altfel spus, *dacă textul este sau nu este membru al ierarhiei: morfem-cuvânt-sintagmă-propoziţie-frază* (ocupând eventual locul imediat superior nivelului frază). Conceptul de textualitate poate fi acceptat ca aparţinând *semanticii* numai în măsura în care înţelegem prin „semantică" tot ceea ce nu aparţine structurii materiale a limbii (adică *tot ceea ce ţine de „ideile" vehiculate cu ajutorul limbajului*).

Semantica, disciplină lingvistică ce se ocupă cu studiul sensului cuvintelor, este o disciplină relativ nouă; ea s-a constituit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, având ca reprezentanţi principali pe *Michel Bréal* şi *A. Darmesteter* (vezi § 20).

În ceea ce priveşte definirea la *nivel pragmatic*, majoritatea cercetătorilor au reliefat, ca un criteriu esenţial al textualităţii, *coerenţa*, adică „legătura" între sensurile unor cuvinte şi propoziţii. O definiţie exactă a *termenului de coerenţă* şi o definiţie care permite o măsură a coerenţei oferă posibilitatea de a caracteriza un şir de propoziţii nu numai în termeni polari de *coerent/ discoerent*, ci şi în termenii mai nuanţaţi ai diverselor *grade de coerenţă*. Întrucât există şiruri de propoziţii al căror caracter de text nu poate fi contestat, în ciuda unui anumit grad de discoerenţă, unii lingvişti au introdus un concept al logicii deontice, anume conceptul de *permisiune*. Dispunând de un astfel de *operator*, au definit *textualitatea* unui şir de propoziţii prin caracterul *permisiv* la procesului de generare a şirului. Există însă o limită fixată de *sistemul de norme* de „comportament lingvistic" în raport cu care se acordă *permisiunea*. Cum sistemele de norme pot fi *restrictive* sau mai *permisive*, este evident că textualitatea unui şir de propoziţii depinde de caracterul mai *tolerant* sau mai puţin tolerant al sistemului de norme. Rezultă că *aceeaşi secvenţă* (un şir de propoziţii) poate fi calificată ca *text*, în raport cu *un sistem de norme*, şi ca *non text*, în raport cu *alt sistem (mai restrictiv)*.

Din investigaţiile de până acum rezultă o diversitate de păreri, atât în privinţa definirii *conceptului de textualitate*, cât şi în corelaţia acestuia cu problemele principale ale *lingvisticii, gramaticii, sintaxei sau semanticii*.

Scanned with OKEN Scanner

PARTEA A TREIA

NOȚIUNI DE STILISTICĂ

§ 19. LIMBA ROMÂNĂ NAȚIONALĂ. LIMBA STANDARD, LIMBA POPULARĂ ȘI LIMBA LITERARĂ

Din punct de vedere genealogic, limba română este limba latină vorbită neîntrerupt, în spațiul carpato-danubiano-pontic în primele secole ale erei noastre, care se dezvoltă pe un substrat daco-tracic și care devine, după destrămarea imperiului roman, un idiom romanic. Începând cu secolul al VII-lea, limba română suferă influențe ale altor limbi (slavă, greacă, maghiară, turcă, franceză) îndeosebi în sfera vocabularului. Formată și evoluată în condiții istorice deosebite, limba română are numeroase trăsături care-i asigură individualitatea în grupul limbilor romanice (alături de italiană, portugheză, spaniolă, catalană, franceză, provensală, sardă, retoromană). Româna este o limbă romanică prin structură gramaticală și prin fondul ei principal lexical.

Limba națională română s-a format de-a lungul secolelor prin lupta și procesul de unitate națională, de formare a conștiinței naționale și de cristalizare și desăvârșire a statului național unitar român.

Din punct de vedere lingvistic limba națională română este un *diasistem*, un ansamblu de norme și de principii care stau la baza limbii (format din sistemul fonetic, sistemul lexical și sistemul gramatical).

Limba română, ca *limbă a întregului popor român*, reprezintă *un sistem complex de variante* care coexistă și se întrepătrund.

Între aceste variante există deosebiri calitative, determinate de valoarea funcțională a fiecăreia dintre ele în viața colectivității. *Varianta literară (limba literară)* este o sinteză a posibilităților de expresie a limbii întregului popor și se caracterizează prin existența unui *sistem de norme*, unanim acceptate, care-i conferă *stabilitate* și *unitate*. *Varianta populară (limba populară)* este aspectul spontan, neelaborat al limbii care se manifestă mai ales oral și apare sub forma unor *ramificații teritoriale (dialect, subdialect, grai)* și *sociale (argou, limbaj profesional nestandardizat)*. *Varianta standard (limba standard)* este varianta nemarcată de trăsături dialectale, în care faptele de limbă sunt utilizate cu sens denotativ.

Ramificațiile teritoriale diferă unele de altele prin anumite particularități lexicale, fonetice și gramaticale; deosebirile sunt mai mari în cazul dialectelor și mai mici în cazul subdialectelor și al graiurilor. *Dialectele limbii române* sunt: *dacoromân, aromân* sau *macedoromân, meglenoromân, istroromân*. Pe baza dialectului dacoromân s-a constituit varianta literară a limbii române. *Dialectul dacoromân are cinci subdialecte sau graiuri: muntean, bănățean, crișean, maramureșean, moldovean*. Sub influența limbii literare, datorită dezvoltării învățământului și răspândirii culturii moderne, subdialectele și

Scanned with OKEN Scanner

graiurile tind să dispară; normele locale sunt înlocuite treptat prin normele limbii literare. La rândul lor, subdialectele şi graiurile contribuie la îmbogăţirea şi nuanţarea limbii literare prin aporturi lexicale şi prin construcţii originale şi evocatoare.

Primele documente scrise în limba română sunt din secolul al XVI-lea. „*Scrisoarea boierului Neacşu din Câmpulung*" (1521) este primul text românesc original care s-a păstrat.

Limba română începe să se constituie ca limbă literară în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (*tipăriturile coresiene*), se dezvoltă ulterior sub forma unor variante literare provinciale, care se contopesc într-o limbă literară unică în secolul al XIX-lea. Ca *limbă de cultură*, limba română literară este în stare să exprime cele mai subtile nuanţe ale gândirii şi simţirii umane, cele mai înalte idei ale ştiinţei şi artei. Ea este *principalul instrument de comunicare şi de gândire al românilor*.

Limba poate fi studiată *din punct de vedere al evoluţiei* ei (*istoria limbii, istoria dialectelor*) sau *din punctul de vedere al stadiului ei actual* (descrierea dialectelor, subdialectelor, graiurilor; descrierea limbii literare). *Limba* poate fi înţeleasă ca *un ansamblu de sisteme de semne: foneme, morfeme, unităţi lexicale, forme (clase şi categorii morfologice), funcţii, sintagme şi enunţuri*. În oricare sistem părţile sunt solidare; componentele se definesc prin relaţiile care se stabilesc între ele, prin formele şi sensurile care le reunesc, prin diferenţele dintre ele. În acest caz, *studiul limbii* înseamnă *studiul structurii* fiecăruia din sistemele ei. *Sistemele limbii* sunt studiate de *fonetică şi fonologie (sistemul fonetic şi sistemul fonologic)*, de *lexicologie* şi *semantică (sistemul lexical-semantic)*, de *gramatică (sistemul claselor şi categoriilor morfologice, sistemul unităţilor sintactice şi al relaţiilor dintre ele)*.

Limba are o existenţă obiectivă; ea este tezaurul transmis din generaţie în generaţie unei comunităţi sociale. *Utilizarea limbii* în acte concrete de comunicare (oral şi scris) se numeşte *vorbire* (actualizarea limbii) şi este *un fapt individual* şi *subiectiv*. Vorbitorii operează o selecţie a mijloacelor lingvistice în funcţie de particularităţile lor individuale şi de intenţie, de aceea *vorbirea poartă pecetea personalităţii* individului; acesta este *stilul individual*. Vorbitorii îşi nuanţează însă *comunicarea după situaţiile existente* în *mod obiectiv:* într-un fel se exprimă cineva în cercul prietenilor, în alt fel în faţa unei instanţe oficiale sau într-o consfătuire profesională; o cerere, o adresă, o comunicare ştiinţifică cer respectarea altor reguli decât un articol de ziar sau o scrisoare particulară. Selecţia mijloacelor lingvistice, deşi fapt individual, este aşadar condiţionată şi de circumstanţele în care se realizează comunicarea; ea se organizează potrivit unor reguli specifice cărora, mai mult sau mai puţin, li se conformează orice vorbitor. Aceste reguli ţin de existenţa unor *stiluri funcţionale: oficial* (administrativ), *tehnico-ştiinţific, publicistic, colocvial* (al vorbirii uzuale) şi *artistic* sau *beletristic*.

§ 20. NOŢIUNI DE STILISTICĂ

Limba se defineşte ca *ansamblu de mijloace fonetice, lexicale şi gramaticale, organizate* în sisteme care serveşte ca instrument de comunicare între membrii unei comunităţi lingvistice. *Vorbirea* este actualizarea limbii, *utilizarea limbii în acte concrete de comunicare*.

Limba este un *fenomen supraindividual*, deci *obiectiv*, *vorbirea* este un *fenomen individual*, deci *subiectiv*. *Limba* este *un tezaur* care exprimă colectivitatea, *vorbirea* este *creaţie* care exprimă individul.

Scanned with OKEN Scanner

Procesul de comunicare implică existența a doi factori: un *emițător (E)* care formulează *mesaje (M)* și un *receptor (R)*[1] care le percepe. Pentru realizarea înțelegerii ambii parteneri folosesc același *sistem de semne*, adică aceeași *limbă*, și același *sistem de semnificații*, adică același *cod*. Operația de formulare a mesajului se numește *codaj*, cea de percepere și înțelegere – *decodaj*. Formularea unui mesaj este condiționată de *circumstanțe obiective* în care are loc comunicarea (= *domeniul* sau *sfera* comunicării; de *calea de transmitere: oral, scris; situație: oficială, neoficială; de particularitățile* receptorului: *cunoscut* sau *necunoscut*, unul singur sau mai mulți, *nivel de pregătire, stare de spirit* etc; *de relațiile* dintre emițător și receptor) și de *circumstanțe subiective* (=*intenția* și *particularitățile emițătorului*).

Configurația mesajului este determinată și de *circumstanțele obiective*, îndeosebi de sfera comunicării și de situația în care are loc comunicarea. Acestea impun emițătorului respectarea anumitor reguli. Cu alte cuvinte, în actele concrete de comunicare, produse într-o anumită situație și în legătură cu un anumit domeniu de activitate, distingem *trăsături comune*, indiferent de particularitățile și intenția emițătorului. Oricine își dă seama ușor că fără să se supravegheze, își „modelează" vorbirea în funcție de *obiectul comunicării* (ce tip de informație este vehiculată: oficială, științifică, publicistică, colocvială, artistică și de *situație* (oficială, publică, intimă etc.). De aici rezultă că limba îndeplinește *funcții de comunicare diferite*, că există *limbaje diferite*, condiționate social. Aceste *variante funcționale* ale limbii se numesc *stiluri funcționale. Stilul funcțional* este deci o variantă a limbii, o modalitate specifică de utilizare a limbii de către vorbitorii angajați într-un domeniu oarecare de activitate.

Într-un șir de mesaje formulate de același vorbitor în împrejurări diferite, se disting *trăsături particulare*, care nu se întâlnesc în mesajele altor vorbitori. Aceste trăsături definesc *stilul individual*, adică modul de utilizare al limbii în conformitate cu particularitățile individuale ale vorbitorului.

Mesajele sunt formulate după anumite *reguli* sau *norme*. În orice comunicare se disting *trei serii de norme:* a. *normele limbii*, b. *normele stilistic-funcționale*, c. *normele interne*.

Limba există în mod concret ca *variantă literară*, ca *variantă teritorială (dialect, subdialect, grai)*, ca *variantă socială (jargon, argou)*, sau ca etapă mai veche sau mai nouă în dezvoltarea ei. Prin urmare *normele limbii* pot fi diferite: *literare* sau *neliterare*, *contemporane* sau *învechite*, *corecte* sau *greșite*. Comunicările sunt judecate, de regulă, prin referire la limba contemporană, iar nivelul lor de corectitudine prin referire la o anumită variantă și la un anumit moment în evoluția acelei variante. *De exemplu*, enunțul: „Și să potrivesc amândoi acești boieri într-o fire, după cum să dzice „Calul râios găsește copaciul scorțos"; iuți, mândri, mincinoși, fățarnici, giurători pentru hiece, amăgitori". (I. N e c u l c e), reprezintă o etapă mai veche a limbii literare, de la începutul secolului al XVIII-lea. Ceea ce pentru un contemporan ar părea greșeală: *să, dzice, copaciul, giurători, hiece* în loc de *se, zice, copacul, jurători, fiece*, pentru vorbitorul de atunci era corect. Tot așa enunțul: „Mama agăța dă clanță o ață și tot pân' la păretil-ăllant mă punea pă mine dă țâneam", este construită potrivit normelor unui grai din Muntenia (Dâmbovița), deși față de normele limbii literare prezintă câteva abateri: *dă, pân' păretil-ăllant, pă, țâneam*.

NOTA: [1]) *Receptorul* mai este denumit și *destinatar* când este considerat ca factor pasiv, respectiv *interlocutor* dacă este activ.

Scanned with OKEN Scanner

Rezultă că un fapt de limbă are o nuanță precisă, prin referire la limba literară. S-ar putea imagina o scală a acestor *nuanțe*, opuse una celorlalte:

Nuanță:	emfatică pretențioasă	livrescă	literară	literar-populară	familiară, regional-populară	vulgară
Exemple:	–	–	diavol	–	ghiavol	–
a. nivel fonetic	–	–	ceară	–	șară	–
	–	–	vampir	–	–	bampir
b. nivel lexico-semantic	a expira	a deceda	a muri	a răposa	a da ortul popii	a crăpa
	–	–	frumos	–	gigea	mișto
	–	craniu	cap	țeastă	căpățână	tărtăcuță
	–	–	față	chip	mutră	moacă
c. nivel morfologic	–	va să merg	voi merge	am să merg	oi merge, o să merg	–
	–	–				
	–	rarisim	foarte rar	–	tare rar	–
d. nivel sintactic	–	–	– Cu toate că i-am strigat să treacă pe pod, *el nu a vrut să mă înțeleagă* și a mers prin gârla murdară	–	– Deși i-am strigat să treacă pe pod, *el nu*, a mers prin gârla murdară	–
	–	–	– Inimă pârdalnică	–	– Pârdalnica de inimă	–

Normele stilistic funcționale impun vorbitorului selectarea și organizarea faptelor de limbă în conformitate cu obiectul și situația în care are loc comunicarea. Neadecvarea mijloacelor de expresie la obiect și situație poate întuneca perceperea mesajului până la totala lui nereceptare: în comunicare apar stridențe și obscurități. *Exemplu*: Rică Venturiano amestecă în vorbirea uzuală (stil colocvial) elemente ale stilului oficial, „(Angel radios! precum *am avut onoarea a vă comunica în precedenta* mea epistolă, de când te-am văzut întâiași dată pentru prima oară mi-am pierdut uzul rațiunii)", de aceea devine ridicol.

Faptele de limbă pot fi judecate, prin urmare, și din punct de vedere al apartenenței la un stil funcțional. Distingem două sectoare: unul, care cuprinde fapte de limbă ce au aproximativ aceeași frecvență și aceleași semnificații în toate stilurile, formând fondul neutru stilistic, și altul cu fapte de limbă caracteristice diferitelor stiluri funcționale.

În contextul: „*Odată* etrava *prinsă la locul ei, meșterii au trecut la capătul celălalt* al chilei, *în care au fixat o nouă piesă numită* etambou, *o grindă dreaptă, înclinată ușor înapoi*". (R. T u d o r a n), aparțin fondului neutru stilistic cuvintele subliniate, formele și structura sintactică a frazei: cuvintele rămase nesubliniate (etravă, chilă, etambou) aparțin terminologiei navale (stil științific), iar construcția participială „Odată etrava prinsă la locul ei" este livrescă și poate fi întâlnită în scris în stilurile oficial, științific și publicistic.

Normele interne sunt norme specifice ale stilului individual și sunt mai ușor de sesizat în producțiile artistice. Într-o comunicare individuală, unele cuvinte, au forme și construcții particulare, de aceea în stilul artistic se vorbește despre limba lui Creangă, limba lui Eminescu etc. Normele interne se manifestă adesea prin preferința pentru unele cuvinte, pentru anumite forme și construcții. În poezia „Negru", de G. Bacovia,

Scanned with OKEN Scanner

„Carbonizate flori, noiam de negru ...
Sicrie negre, arse, de metal,
Veşminte funerare de mangal,
Negru profund, noian de negru ...
Vibrau scântei de vis ... noian de negru,
Carbonizat, amorul fumega –
Parfum de pene arse, şi ploua ...
Negru, numai noian de negru ..."

cuvântul *negru* (şi sinonimele contextuale *mangal, carbonizat, ars, funerar*), prin repetiţie, capătă valoarea unui „simbol contextual" care sugerează dezolarea, dispoziţia depresivă ca atitudine fundamentală faţă de realitate, el dobândeşte statutul unui cuvânt nou care desemnează o stare psihică nedenumită până atunci în limbă.

Procedeul de a conferi noi sensuri cuvintelor, prin repetiţie simplă şi repetiţie sinonimică, devine normă internă pentru întreaga poezie bacoviană.

Expresivitatea este capacitatea unor fapte de limbă de a impresiona. Ea poate fi *spontană* sau *elaborată* şi este realizată prin *selecţie*, prin *organizare*, prin *transfer*. Aceste căi interesează în egală măsură stilul şi expresivitatea. Prin *selecţie* sunt reţinute pe de o parte elementele corespunzătoare normelor stilistic-funcţionale, pe de altă parte elemente care pot impresiona pe receptor, potrivit intenţiei emiţătorului. Aceleaşi elemente pot avea concomitent ambele nuanţe: *stilistic-funcţională* şi *expresivă*. De exemplu, într-un context ca acesta: „Stăi, măi porcane, că te căptuşeşte ea, Mărioara, acuş! (I. C r e a n g ă), elementele selectate (intonaţia ameninţătoare, cuvintele populare şi familiare, sufixul augumentativ *-an*; vocativul însoţit de interjecţie ca modalitate de adresare, subiectul reluat) au dublă semnificaţie: sunt expresive şi în acelaşi timp indică apartenenţa contextului la *stilul colocvial*. Tot astfel în contextul „Prin *metonimie*, un termen impropriu este plasat în locul termenului propriu cu care se află în anumite relaţii". (A l. G r a u r), elementele selectate (intonaţie neutră, termenii – *metonimie, relaţie, termen* –, formele literare, topica normală) indică *expresivitate zero* şi apartenenţa contextului la *stilul ştiinţific*.

Selecţia are funcţia unui filtru, dar calitatea selecţiei depinde de *particularităţile emiţătorului*.

Prin *organizare*, folosindu-se diferite procedee (enumeraţie, repetiţie, paralelism, antiteză, întreruperi, topică etc.) sunt reliefate elemente cărora emiţătorul le acordă o importanţă deosebită şi care au şi forţă expresivă. Contextul: „Elaborarea măsurilor de sistematizare a arterelor stradale, precum şi construirea şi întreţinerea acestora se vor realiza cu participarea activă a cetăţenilor", aparţine *stilului oficial* nu numai prin selecţia elementelor, ci şi printr-o organizare neutră expresiv. *O organizare afectivă* (utilizarea repetiţiei şi a opoziţiei) şi prin urmare *expresivă* o întâlnim în contextul: „Ştiu eu, să nu crezi că doarme Smaranda, dormire-ai somnul cel de veci, să dormi!" (I. C r e a n g ă), aparţinând *stilului colocvial* (vorbirea familiară).

Prin *transfer* se realizează mutaţii semantice la nivel lexical şi gramatical. Dacă aceste mutaţii au intrat în uzul curent, atunci valoarea lor expresivă este mult atenuată; dacă îşi menţin caracterul individual, valoarea lor expresivă este remarcabilă. Mutaţii semantice din a doua categorie sunt caracteristice stilului colocvial şi mai ales celui beletristic. Iată câteva exemple din stilul colocvial: *„Îşi ruinează* viaţa. *Îşi îneacă* necazul în vin. E *ros* de ambiţii. *Asaltat* de cereri. *Şi-a păpat* toată moştenirea."

Alte procedee întrebuinţate sunt: *comparaţia* (*Exemple*: se mişcă *ca melcul*, e cunoscut *ca un cal breaz*, apar *ca ciupercile după ploaie*, alb *ca varul*, roşu *ca o sfeclă*),

Scanned with OKEN Scanner

perifraza (*Exemple:* Moare de plictiseală. E numai piele şi os. I s-au aprins călcâiele), *epitetul* (*Exemple:* În păduri trosnesc stejarii / E un ger *amar, cumplit!* / Stelele par *înghețate,* / Cerul pare *otelit.*" – V. A l e c s a n d r i) şi altele.

Trebuie remarcat faptul că *orice cuvânt posedă expresivitate în mod latent* şi că aceasta poate fi pusă în evidenţă prin diferite procedee. *Expresivitatea este o problemă a stilului individual:* punerea în evidenţă a valorii expresive depinde de factorul subiectiv, de individ. Vorbitorului i se oferă posibilitatea de a alege şi a combina un mare număr de mijloace lingvistice, de a atribui unora dintre ele alte semnificaţii decât cele curente sau obişnuite într-un domeniu de activitate oarecare. Rezultă că faptele de limbă într-o comunicare au *nuanţe semantic-expresive diferite:* alături de *semnificaţia generală,* valabilă pentru toţi vorbitorii, apar şi *semnificaţii particulare:* sensul unui cuvânt, al unor forme şi construcţii, este întrucâtva deformat de sensibilitatea individului. Când *comunicarea este calmă, obiectivă,* deconectată afectiv, putem vorbi de un *nivel zero al expresivităţii* (cuvinte, forme, construcţii *neutre expresiv*). Faţă de acest plan de referinţă se stabilesc o serie de *nuanţe expresive,* eşalonate către un nivel superior şi către unul inferior, formându-se între ele *opoziţii multiple: emfatic, polemic, sentimental, pasionat, ironic, grosolan, grosier* etc. *Calitatea nuanţei* depinde de *particularităţile emiţătorului,* de contextul în care are loc comunicarea. O anumită influenţă o are *modul de transmitere a comunicării: oral* sau *scris.* În *comunicarea orală, nuanţele expresivităţii sunt mai bogate,* contribuind *intonaţia, accentul* pe care vorbitorul îl pune pe anumite cuvinte care pot căpăta diferite valori expresive. În formularea *mesajului scris, emiţătorul este mai atent* pentru a selecta acele cuvinte şi construcţii care să exprime cât mai exact atât ideea enunţată, cât şi intenţia sau nuanţa expresivă.

§ 21. LIMBA LITERARĂ. STILUL INDIVIDUAL. CALITĂŢILE GENERALE ŞI PARTICULARE ALE STILULUI

A. LIMBA LITERARĂ. DEFINIŢIE

1. **Limba literară** este aspectul cel mai desăvârşit din punct de vedere fonetic, lexical şi gramatical al limbii populare, dezvoltat şi consolidat în cursul vremii prin activitatea colectivă şi individuală a vorbitorilor ei şi implică în conţinut următoarele *caracteristici: un sistem de norme* care îi asigură *stabilitatea* şi care corespunde tendinţelor de dezvoltare ale limbii comune; *corectitudinea* strâns legată de funcţia de bază a limbii, aceea de a fi un mijloc de comunicare şi de schimb de idei în societate; *unitatea* limbii, care rezultă din aplicarea şi verificarea îndelungată a normelor ei. În sens propriu, *limba literară este forma normată şi recunoscută a limbii naţionale,* utilizată în presă, literatură beletristică şi ştiinţifică, la radio şi televiziune etc., cristalizată în anumite forme consacrate de marii scriitori, de uzul curent al vorbitorilor instruiţi, şi consfinţită de anumite reguli şi norme. Limba literară este, prin excelenţă, limba în care se scrie; acest lucru este mult mai evident în alte limbi decât româna, limbi în care diferenţele dintre limba literară (scrisă) şi cea vorbită (dialecte etc.) este considerabilă (italiana, de pildă) sau chiar enormă (araba). Deci, *limba literară* reprezintă o sinteză a posibilităţilor de expresie a limbii întregului popor; ea este caracterizată prin existenţa unui sistem de norme care-i conferă unitate în spaţiu şi stabilitate în timp.

Scanned with OKEN Scanner

II. Trăsăturile limbii literare

1. *Caracterul normat.* Cei ce utilizează limba literară ţin seama de reguli unanim acceptate, numite *norme.* Normele au caracter istoric: ele s-au constituit şi s-au impus, în mod treptat, pe măsură ce s-a simţit nevoia de a reglementa întrebuinţarea anumitor fapte de limbă; Sistemul de norme s-a dezvoltat şi s-a îmbogăţit pe măsură ce limba literară îşi lărgea registrul funcţional.

NOTE: 1. Şi variantele teritoriale sau sociale ale limbii au *norme*, ele sunt însă *locale* sau *particulare* şi nu coincid întotdeauna cu normele variantei literare. Pe de altă parte, normele limbii literare sunt consemnate în scris, *codificate* în *îndreptare, gramatici normative* şi *dicţionare*, pe când normele locale şi particulare se întemeiază exclusiv pe uz şi tradiţie orală. În sfârşit, normele limbii literare sunt atotcuprinzătoare, deoarece privesc toate stilurile funcţionale, în aspectul scris al limbii.

2. Nerespectarea normelor limbii literare se numeşte *abatere* sau *greşeală.* Încălcarea normelor are drept cauze: a. interferenţa normelor locale şi particulare cu normele limbii literare (*uşe, jăfuit, bańi* în loc de *uşă, jefuit, bani: năvleg, draniţă, cătană* în loc de *prostănac, ştindrilă, soldat; eream, oi scrie, or făcut* în loc de *eram, voi scrie, au făcut* etc.).

b. Inovaţiile individuale ca urmare fie a presiunii sistemului prin analogie – (*va apare, va place* în loc de *va apărea, va plăcea; am înţelegut, am mersat* în loc de *am înţeles, am mers; lui Maria, lui prietenul meu* în loc de *Mariei, prietenului meu* etc.), fie a influenţei cuvântului scris (*eu, erá* în loc de *ieu, ierá* – încălcarea normei ortoepice), fie a influenţei unor limbi străine cunoscute de vorbitori. (Mingea a trecut de *puţin* pe lângă stâlpul din dreapta porţii. Aplauzele au salutat *în timp* o serie de succese. *Am luat ceaiul*), fie a perceperii greşite a unor cuvinte noi (*albitru, marşalier, intinerar* etc.).

3. Nu toate faptele de limbă sunt normate. Se cunosc destule cazuri când apar oscilaţii admise de lucrări normative, de exemplu: *cráter* şi *cratér, epócă* şi *épocă* (accent), *bulin* şi *bulină, bulgăr* şi *bulgăre, liniar* şi *linear, eteroclit* şi *heteroclit, grupă sangvină* şi *grupă sanguină* (la nivel lexical), *visuri* şi *vise, toarte* şi *torţi, degajă* şi *degajează, defalcă* şi *defalchează* (la nivel gramatical) etc.

Normele actuale privesc toate *nivelurile limbii: fonetic, morfematic, lexico-semantic* şi *gramatical. Normele ortoepice* – reguli de pronunţare corectă a cuvintelor – şi *normele ortografice* – reguli cu privire la reprezentarea grafică corectă a structurii fonetice a cuvintelor – se raportează la nivelul fonetic şi morfologic. La nivel gramatical sunt *norme morfologice*, care se referă la modificarea structurii cuvintelor (flexiune) şi *norme sintactice* care privesc organizarea enunţurilor. Tot de acest nivel sunt şi *regulile de punctuaţie.* La nivel lexico-semantic se precizează, mai ales în dicţionarele explicative (DLRM, DEX etc.), *caracterul literar sau neliterar* (popular, regional, familiar, argotic etc.) al cuvintelor.

De *caracterul normat* al limbii literare se corelează noţiunile de *corectitudine* şi *puritate*, două din calităţile generale ale vorbirii cultivate.

2. *Caracterul unitar şi stabil.* Existenţa sistemului de norme, acceptat de toţi vorbitorii, constituie premisa unităţii şi stabilităţii relative a limbii literare. Cu alte cuvinte, în manifestările ei concrete (pe teritoriu) şi în timp (în limitele unei epoci) limba literară se prezintă mai mult sau mai puţin uniform. Această trăsătură se evidenţiază şi mai net prin compararea cu variantele teritoriale şi sociale care suferă variaţii destul de mari în spaţiu şi timp. Unitatea şi stabilitatea se datorează în bună parte faptului că deşi limba literară este utilizată oral (aspectul discontinuu, alternativ, degajat al limbii) şi scris (aspectul continuu, linear, rigid al limbii), totuşi aspectul scris are rolul conducător, iar acest aspect este mai conservator, mai refractar schimbărilor. Celelalte variante ale limbii nu cunosc decât aspectul oral, iar dacă, incidental, folosesc aspectul scris, atunci se produce inevitabil o „alunecare" către normele literare.

Unitatea şi stabilitatea sunt relative. În practică au existat şi vor exista întotdeauna oscilaţii mai mult sau mai puţin evidente, în funcţie de vorbitori.

Scanned with OKEN Scanner

3. *Existența întregului registru funcțional.* Limba literară include toate stilurile funcționale – oficial, științific, publicistic, colocvial (varianta literară, adică exprimarea orală cultivată), artistic; variante teritoriale și sociale ale limbii care au numai stilul colocvial (exprimarea orală familiară, locală, argotică etc.) și stilul artistic (în producții folclorice și în rarele producții culte dialectale).

4. *Rolul director al limbii literare.* Limba literară este în interacțiune cu celelalte variante ale limbii populare ea se îmbogățește preluând elemente lexicale și gramaticale din acestea, dar în același timp le influențează. Aceste influențe se exercită la toate nivelurile, producând schimbări care duc treptat la modificarea configurației acelei variante. Cele mai frapante modificări se produc în interiorul ramificațiilor teritoriale ale limbii române (subdialecte și graiuri). Rezultă rolul conducător și unificator al limbii literare.

III. **Raportul dintre limba literară și limba populară**

Limba populară este aspectul spontan, neelaborat al limbii române, care se manifestă mai ales oral și *se caracterizează* prin:

a. *Diferențieri de ordin fonetic* de la o zonă la alta (*de exemplu: reducerea africatelor -č, ğ-* la componența lor constrictivă *-š, ž-*, – în Moldova și Banat – *centru (șentru), ger (jer); palatalizarea dentalelor -d, t-* – în Banat și Crișana: *munte (munce), dinte (gince);* – existența unui număr mai mare sau mai redus de unități lexicale (cuvinte și locuțiuni) specifice unei anumite zone (regionalisme); b. folosirea cuvintelor îndeosebi cu sens concret, a rezultat o largă dezvoltare a polisemantismului; c. simplitate și uniformitate în sintaxă; d. existența unui registru funcțional redus; în afară de stilul colocvial (vorbirea uzuală) mai este utilizat un stil solemn (folosit mai cu seamă în creațiile artistice), precum și rudimente ale limbajelor tehnice (terminologii ale unor ocupații și meșteșuguri tradiționale).

Limba populară apare cu ramificații teritoriale ale limbii române: *dialecte, subdialecte, graiuri.*

Limba literară și-a conturat începuturile pornind de la limba populară și a rămas permanent în strâns contact cu aceasta; ea s-a perfecționat o dată cu dezvoltarea istorică a poporului și s-a generalizat pe măsura răspândirii culturii. Nu se pot face însă delimitări și fixa granițe între limba literară și limba populară, între ele existând întrepătrunderi și schimburi active. O dată cu răspândirea culturii și învățământului, limba literară tinde să devină un bun comun al maselor, ridicându-le până la nivelul ei de formulare și vehiculare a ideilor și sentimentelor. Deci limba literară va avea un sfârșit cauzat tocmai de întărirea ei continuă: când limba literară va fi general folosită, ea nu va mai putea fi numită literară, deoarece nu va mai putea fi opusă limbii populare.

Procesul de formare a limbii române literare a început înainte de scrierea în limba română. Încă de la primele creații literare populare, chiar dacă nu erau scrise, se prezenta în vremea veche aspectul cel mai îngrijit și cel mai corect al limbii comune.

Limba literară a parcurs, până la stadiul actual, câteva *etape*, în strânsă legătură cu evoluția societății românești, cu dezvoltarea civilizației și culturii românești:

a. *Perioada începuturilor limbii literare*

Începuturile stau sub semnul primelor creații populare orale, cât și al încercărilor de a scrie românește, în care exista o anumită tradiție. Se scriu acte – oficiale și particulare – și se fac traduceri religioase (manuscrise și tipărituri). În tipăriturile lui *Coresi* și ale fiului său *Șerban (1559 – 1582)* se constată primele semne ale unei atitudini conștiente. *Traducătorii selectează*, înlocuind fonetisme, forme și cuvinte care li se par învechite sau regionale cu altele care au o circulație mai largă. Răspândirea cuvântului tipărit a

Scanned with OKEN Scanner

reprezentat un *model* care a exercitat o anumită *constrângere* asupra exprimării scrise, ceea ce înseamnă *începutul conturării normelor*.

b. *Perioada dialectelor literare*, în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea. Este perioada când se constituie, într-o formă corespunzătoare nevoilor vremii, câteva *stiluri funcţionale: ştiinţific* (lucrări cu caracter istoric şi filosofic), *oficial* (corespondenţă şi acte oficiale, lucrări cu caracter juridic) şi *artistic* (cărţi populare, opere cu tematică religioasă, romanul alegoric). Limba literară se îmbogăţeşte mai ales sub aspect lexical cu aporturi dialectale şi cu împrumuturi din greacă, latină, slavonă, turcă. Lucrările reflectă diferenţe regionale de ordin fonetic, lexical şi gramatical. Din constatarea acestor deosebiri izvorăşte preocuparea de a căuta şi de a găsi mijloace de unificare a limbii, ce accentuează tendinţa de impunere a unei norme supradialectale.

c. *Perioada de tranziţie spre epoca modernă*, în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea. Este perioada de modernizare intensivă care începe în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi se continuă până către mijlocul secolului al XIX-lea. Este perioada în care limba română devine treptat un instrument de expresie a gândirii şi sensibilităţii moderne. Procesul de sedimentare este destul de complex, deoarece elemente învechite coexistă cu elemente noi, insuficient asimilate şi fixate.

Modernizarea a urmat două căi: pe de o parte promovarea elementelor limbajului popular şi împrumutul succesiv din latină şi limbile romanice (direct sau prin intermediar rus şi neogrec), care urmau să fuzioneze cu „limba veche şi înţeleaptă", pe de altă parte respingerea exagerărilor puriste precum şi a „modelor" (greacă, franceză, italiană). În felul acesta a rezultat un echilibru care-şi găseşte deplină expresie abia după 1870, când se impune norma supradialectală unică.

În această perioadă se formează *un stil nou funcţional*, cel *publicistic* sau *jurnalistic*, iar celelalte – ştiinţific, oficial, artistic – se modernizează.

d. *Perioada modernă*, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi până astăzi. Este perioada când limba literară devine un instrument desăvârşit în stare să exprime cele mai subtile nuanţe ale gândirii şi simţirii umane.

Procesul de formare şi de desăvârşire a limbii literare cu bogate resurse expresive a avut rezonanţe adânci în viaţa culturală a poporului, a influenţat intens vorbitorii în obişnuinţa de a se exprima corect, literar. Ca fenomen de masă, procesul de vorbire şi scriere corectă, literară este susţinut şi impulsionat, prin cultură şi învăţământ, prin publicaţii, biblioteci, teatre, case de cultură, prin întreaga acţiune de cultivare a limbii române literare.

B. STILUL

Termenul de stil îşi are originea în lat. „*stylus, -i*", cuvânt ce desemna beţişorul ascuţit cu care romanii scriau pe tăbliţele cerate. Cu timpul, cuvântul şi-a schimbat sensul iniţial, ajungând, printr-o evoluţie semantică destul de frecventă în limbă (substituire metonimică, de la cauză la efect), să însemne „scriere". Astăzi, în vorbirea curentă, prin stil se înţelege felul propriu al unei persoane de a se exprima în scris. În literatura de specialitate stilul are: I *accepţie lingvistică*, desemnând: a *modul particular* în care sunt folosite resursele limbii în diferite domenii ale activităţii sociale; ceea ce numim, în mod obişnuit, *stilurile funcţionale ale limbii*. O atare interpretare a conceptului este ecoul şcolii lui C h. B a l l y pentru care *stilul este un fenomen al limbii naţionale*; b. *maniera*

Scanned with OKEN Scanner

personală în care scriitorul utilizează anumite procedee ale expresiei literare, creând un stil literar; 2. *accepția literară*, care intră în orbita de interes a teoriei literaturii, în cadrul căreia stilul unui scriitor este dat de *„ansamblul notațiilor* – așa cum arăta T. V i a n u – pe care el le adaugă expresiilor sale tranzitive și prin care comunicarea sa dobândește un fel de a fi subiectiv, împreună cu interesul ei propriu-zis, artistic. Îmbogățite cu aceste adaosuri, expresiile limbii ne introduc în intimitatea unei individualități, într-o sferă proprie de a resimți lumea și viața. *Stilul este, așadar, expresia unei individualități*".

Însușirile individuale (temperament, talent, nivel cultural, profesiune, experiență de viață, deprinderi și obișnuințe, măsura în care cunoaște și stăpânește sistemele limbii) ale unui vorbitor își pun amprenta asupra vorbirii lui: ele se manifestă în selecția și preferința pentru anumite mijloace lingvistice, modul de organizare și prezentare a comunicării. Deci, în conceptul de *stil individual* (opus stilului funcțional) se includ trăsăturile definitorii care particularizează vorbirea unei persoane față de celelalte. Definiția dată de B u f f o n , *„le style c'est l'homme même"* (stilul este omul însuși) sau de S e n e c a , *„oratio vultus animi est"* (stilul este chipul sufletului), se justifică pentru stilul individual.

În orice act concret al vorbirii se evidențiază *două tipuri de trăsături:* unele care arată *apartenența comunicării* la un *anume stil funcțional*, altele care arată că *aparține unui anume vorbitor*.

Diferențele pot fi ușor sesizate, fie prin compararea unor comunicări, în limitele aceluiași stil funcțional, ale unor vorbitori (autori) diferiți, fie prin compararea mai multor comunicări în stiluri funcționale diferite emise de același vorbitor (autor).

Pentru prima situație, exemplificăm cu trei contexte:

a. „Limba nu e – și acest lucru se recunoaște din ce în ce mai mult – numai un slujitor al gândirii, ci și un stăpân al ei. Dacă e adevărat că omul vorbește așa cum cugetă, nu e mai puțin adevărat că omul cugetă după cum s-au deprins să vorbească înaintașii lui. În limba tradițională căutăm expresiile cele mai potrivite spre a ne îmbrăca gândurile, dar această limbă moștenită, cu anumite clișee și asociații constante, îndreaptă gândurile noastre pe căile pe care s-au mișcat și cugetele înaintașilor noștri, stabilind o legătură tainică între fiii aceluiași neam, o *formă mentis națională*". (S e x t i l P u ș c a r i u)

b. „Limba este purtătoarea culturii poporului respectiv. Cu ajutorul ei capătă formă concretă produsele activității desfășurate în domeniul culturii materiale și spirituale de poporul care o vorbește. Fără limbă cultura este imposibilă, după cum este imposibilă viața socială însăși. De aceea atâtea popoare vechi, dispărute cu vremea, deși au avut, nu se poate să nu fi avut, fie și simple începuturi de cultură, sunt ca și inexistente pentru istoria propriu-zisă a omenirii, tocmai din cauză că limbile vorbite de ele au pierit fără să lase nici o urmă." (I o r g u I o r d a n)

c. „Rolul principal al limbii este acela de mijloc de comunicare între oameni. Ceea ce se urmărește în primul rând este să se înțeleagă clar ce se comunică, fără să se piardă prea multă vreme și energie. De aceea problemele de estetică rămân pe planul al doilea. Prin intermediul gândirii, limba reflectă realitatea înconjurătoare și permite omului să-și comunice experiențele". (A l. G r a u r)

Deși au aproximativ același obiect al comunicării, cele *trei contexte aparținând stilului științific* se diferențiază prin *unele note ușor de sesizat: eleganța expresiei, preferință pentru fraza amplă, utilizarea unor mijloace figurate simple* la a; *notă ușor polemică*, pe alocuri *aforistică* la b; *concizia* și *precizia în exprimare, preferință pentru enunțul scurt* la c.

Scanned with OKEN Scanner

Pentru a doua situație, prezentăm câteva contexte din opera lui M. Eminescu:

a. „Stă castelul singuratic, oglindindu-se în lacuri,
Iar în fundul apei clare doarme umbra lui de veacuri;
Se înalță în tăcere dintre rarișteа de brazi,
Dând atâta întuneric rotitorului talaz."

(*Scrisoarea IV*)

b. „O, eroi! care-n trecutul de măriri vă adumbriseți,
Ați ajuns acum de modă de vă scot din letopiseți,
Și cu voi drapându-și nula, vă citează toți nerozii,
Mestecând veacul de aur în noroiul greu al prozii".

(*Scrisoarea III*)

c. „Luna răsărise dintre munți și se oglindea într-un lac mare și limpede, ca seninul cerului. În fundul lui, se vedea sclipind, de limpede ce era, un nisip de aur; iar la mijlocul lui, pe o insulă de smarald, înconjurat de un cârlig de arbori verzi și stufoși, se ridica un mândru palat de o marmură ca laptele, lucie și albă – atât de lucie, încât în ziduri răsfrângea ca-ntr-o oglindă de argint: dumbravă și luncă, lac și țărmuri".(*Făt-Frumos din Lacrimă*)

d. „Mai întâi am căutat a justifica acest ordin prin vreo greșeală de adresă a organelor de control din acel onorat Ministeriu, căci nu știu din care articol al Legii instrucțiunii s-ar putea deduce regula că revizorul, care împreunează toate activitățile unei cancelarii într-o singură persoană, fiind curier, copist, registrator, administrator, examinator etc., trebuie să fie cu toate acestea și vecinic în călătorie, încât la fiecare 15 zile să facă și revizie, și toate acestea în marginile a cei $212^{1}/_{2}$ l.n. pentru fiecare județ. Dacă există un asemenea revizor în țară, rog a mă informa unde-i acel prețios individ, ca să apelez la vasta sa experiență și să aflu, în care mod – mai mult sau mai puțin apostolic – își îndeplinește sus-menționata datorie". (*Fragment dintr-un raport al poetului – revizor școlar*)

e. „*Învățătorul copiilor* se poate recomanda nu numai copiilor mici, ci, și multora din cei mari. Căci întâi, ar învăța românește, ceea ce, precum se știe, la Paris nu se poate învăța; al doilea, ar vedea că mai sunt oameni și afară de barierele Bucureștilor, ceea ce ar înfrâna tonul de „impertinență literară", cu care nulități de cafenele încearcă, de la un timp încoace, a se introduce în republica literelor!" (*Fragment din „Notițe bibliografice"*)

f. „Dragă Chibici, De vreme ce residez la otel „România", într-o hulubărie puțin recomandabilă din orice punct de vedere, e lesne de-nțeles că nu am unde pune lucrurile mele, încât ar fi foarte bine dac-ai păstra tu încă câtva timp așa-numita mea ladă, deși, presupun că acest lucru nu e tocmai plăcut.

Sănătatea mea scârțâie întruna ca o moară de mult stricată, ba poate ireparabilă". (*Fragment dintr-o scrisoare*).

Deși aparțin *unor stiluri funcționale diferite* (a, b, c, – *artistic*, d. – *oficial*, e. –*publicistic*, f. – *colocvial*), se recunosc *trăsăturile stilului poetului: nota polemică, ironia amară, limbajul figurat caracteristic, un registru bogat în nuanțe.*

Particularitățile stilului individual se evidențiază cel mai bine în cazul operelor scriitorilor. Dacă în comunicările realizate în celelalte stiluri funcționale *imitația (formală) este un lucru obișnuit* și permis, în stilul artistic *imitația* se numește *plagiat, parafrazare, pastișă, lipsă de originalitate. Originalitatea* este unul din principalii indici după care sunt apreciate producțiile literare, deoarece originalitatea înseamnă de cele mai multe ori nu numai *progres artistic*, ci și *progres în limbă.*

Scanned with OKEN Scanner

Comparați:

a. „Melc, melc,
Codobelc,
Ghem vărgat
Și ferecat;
Lasă noaptea din găoace,
Melc nătâng, și fă-te-ncoace,
Nu e bine să te-ascunzi
Sub pereții grei și scunzi;

Printre vreascuri cerne soare,
Colți de iarbă pe răzoare
Au zvâcnit, iar muguri noi
Pun pe ramură altoi.
Melc, melc,
Codobelc,
Iarna leapădă cojoace
Și tu singur, în găoace."

(I. B a r b u – *După melci*)

b. „Verde crud, verde crud...
Mugur alb, și roz și pur,
Vis de-albastru și de-azur,
Te mai văd, te mai aud!
Oh, punctează cu-al tău foc
Soare, soare...
Corpul ce întreg mă doare,
Sub al vremurilor joc.

Dintr-un fluier de răchită
Primăvară,
O copilă poposită la fântână
Te îngână
Pe câmpia clară..."

(G. B a c o v i a – *Note de primăvară*)

c. „Un vânt de seară
aprins sărută cerul la apus
și-i scoate ruji de sânge pe obraji.
Trântit în iarbă rup cu dinții
gândind aiurea-mugurii
unui vlăstar primăvăratic.
Îmi zic: Din muguri
amari înfloresc potire grele de nectar
și cald din temelii tresar
de-amarul tinerelor mele patimi."

(L. B l a g a – *Mugurii*)

Trei poeți comunică în *trei moduri diferite* aceeași emoție (cu nuanțări) în fața spectacolului naturii care se deșteaptă la viață.

În vorbirea curentă termenul „stil" se întrebuințează și în accepția mai largă de „manieră de concepție și de creație" a unui artist sau a unui grup de artiști (scriitori, pictori, sculptori, arhitecți etc.), a unei epoci sau chiar a unui popor într-un anumit domeniu al artei (ex.: stilul lui C. Brâncuși în sculptură, stilul scriitorilor patruzecioptiști, stilul românesc în arhitectură etc.).

Conceptul de *stil* a intrat în limbajul curent și are o circulație foarte largă, în toate domeniile de activitate: artele vorbesc de *stil* clasic, romantic, baroc, naturalist, realist etc., înțelegând prin acesta modul de a concepe viața și de a oglindi artistic, în cuvinte, în culori, în marmură și în sunete; filozofia culturii vorbește despre *stilul unei culturi*, adică trăsăturile esențiale, tipice și definitorii pentru o cultură, acele trăsături esențiale care o individualizează și o afirmă originală între celelalte forme de cultură; se vorbește tot mai mult despre *stilul de viață* al unui om, înțelegând prin acesta modul propriu, particular de a fi și de a se comporta al acestuia.

Dintre multiplele semnificații ale termenului *stil*, mai larg răspândită și mai însemnată este cea care denumește modalitatea proprie de folosire a resurselor limbii. Stilul

Scanned with OKEN Scanner

poate fi cultivat şi îndrumat, întrucât fiecare dintre infinitele lui variante posibile, în măsura în care este corespunzătoare valoric, se caracterizează prin anumite atribute, reieşite din nevoia legitimă a comunicării de a cuprinde întreg mesajul şi a-l face pe deplin înţeles. Cercetătorii din domeniul lingvisticii au stabilit aceste atribute ale stilului, generate de exigenţele comunicării, şi le-au împărţit în două mari grupe: *calităţi generale*, care sunt *obligatorii*, şi *calităţi particulare*, care, subordonate celor generale, definesc de aproape specificul fiecărei personalităţi. Fiind adânc întrepătrunse, toate se condiţionează reciproc, iar la obţinerea lor participă toate compartimentele limbii.

C. CALITĂŢILE GENERALE ALE STILULUI (ALE VORBIRII CULTIVATE)

De regulă, se discută despre *calităţile stilului*, făcându-se referiri la texte literare. De aceea s-a ajuns la concluzia eronată că aceste calităţi ar aparţine operelor scriitoriceşti şi nu vorbirii cultivate. Deoarece aceste calităţi sunt obligatorii pentru toţi vorbitorii limbii române, ele pot fi considerate cerinţe de bază ale vorbirii şi scrierii cultivate, impuse de normele limbii române literare.

Vorbirea oricărui om cultivat trebuie să îndeplinească câteva condiţii obligatorii, numite *calităţi generale*. Aceste calităţi generale sunt: *claritatea, proprietatea, preciziunea, corectitudinea* şi *puritatea*.

1. *Claritatea* este formularea şi exprimarea limpede a gândurilor şi sentimentelor în aşa fel încât receptorul să înţeleagă cu uşurinţă comunicarea. Aceasta se realizează, în ce priveşte conţinutul, prin suficienta reliefare a opoziţiilor şi prin înlănţuirea logică a ideilor, iar în ce priveşte forma, prin selectarea şi constituirea unor structuri care să nu permită decât interpretarea intenţionată.

Judecată din punctul de vedere al emiţătorului, claritatea este consecinţa gândirii limpezi (Ce que l'on conçoit bien s'énonce clairement – B o i l e a u = Ceea ce se gândeşte bine se exprimă clar). Pe de altă parte claritatea este o problemă de accesibilitate a conţinutului şi a formei, adică este în funcţie şi de însuşirile receptorului.

Claritatea se realizează prin folosirea cuvintelor de circulaţie generalizată în limbă, ale căror sensuri sunt bine conturate şi bine cunoscute, prin evitarea termenilor dificili, echivoci, pleonastici sau contradictorii, iar în ordine sintactică prin recurgerea la construcţiile firesti care respectă spiritul limbii şi prin înlăturarea celor nefireşti, forţate, a frazelor stufoase, prea lungi şi obositoare. Această calitate trebuie apreciată în raport cu felul şi scopul scrierii, dar şi cu gradul de pregătire al cititorilor cărora li se adresează. Pentru cititorul neavizat, o lucrare de ştiinţă pare obscură.

Stilul artistic al marilor noştri scriitori clasici excelează prin claritatea cristalină. *Exemple:* „Somnoroase păsărele / Pe la cuiburi se adună, / Se ascund în rămurele / Noapte bună! / Doar izvoarele suspină, / Pe când codrul negru tace; / Dorm şi florile-n grădină – / Dormi în pace!" (M. E m i n e s c u – *Somnoroase păsărele*) sau: „Căprioara se opri între mesteceni, în iarba înaltă, într-o adiere de răcoare ce începea să alunge miresmele calde încă ale florilor sălbatice. Capu-i cu ochii negri dintr-odată tresări în oglinda apei, la mal. Se lăsă în jos, trudită, cu puteri puţine. Sta mută, cu privirile aţintite spre apă, în tăcerea măreaţă a codrului". (M. S a d o v e a n u – *În pădurea Petrişorului*)

Un stil lipsit de claritate face vorbirea sau scrierea obscură, *neinteligibilă*. Cel ce se exprimă fără claritate are ideile învălmăşite, stilul încurcat şi defectuos, iar interlocutorii

Scanned with OKEN Scanner

îl urmăresc şi îl înţeleg cu greu. Unii scriitori au folosit un asemenea stil atunci când au caracterizat personaje inculte, incapabile să-şi exprime limpede ideile. *Principalele greşeli* de exprimare, ca *abateri de la claritate* sunt: *obscuritatea, nonsensul, paradoxul, echivocul, pleonasmul, tautologia, ermetismul.*

Obscuritatea: comunicarea nu este percepută sau nu este înţeleasă din diferite motive: pronunţarea incorectă, deformată a cuvintelor (nivel fonetic), text ilizibil (grafie), folosirea unor cuvinte necunoscute – regionale, arhaice, neologice, străine (nivel lexical), folosirea unor sensuri necunoscute (nivel semantic), al unor forme şi structuri sintactice neobişnuite (nivel gramatical). *Exemple:* „Eu, domnule prezident, vine dumnealui la mine, care venea seara ca amic, încât era şi dumneaei care nu este amică, şi aţi chemat-o dumneavoastră martoră că a fost acolo şi poate să jure cum s-a-ntâmplat". (I. L. C a r a g i a l e); „... vizitând apoi clasele am găsit o temperatură incapabilă de a putea fi suferită mai ales de copii, din care cauză se pot chiar îmbolnăvi de vreo boală infecţioasă, ceea ce ar împiedica urmarea regulată a cursurilor reglementare..." (I. L. C a r a g i a l e)

Nonsensul exprimă o contradicţie logică, formularea sau conţinutul devin absurde. *Exemple:* „M-am transportat la localitate, pentru ca să-ţi repet că te iubesc, precum iubeşte sclavul lumina şi orbul libertatea". (I. L. C a r a g i a l e); „Cotadi este scurt şi pântecos, cu musculatura proeminentă, cu picioarele îndoite de două ori în afară şi o dată înăuntru şi veşnic neras" (U r m u z)

Paradoxul exprimă o opinie contrară celei general acceptate sau evidenţiază o contradicţie faţă de uzul curent. Receptorul este surprins, suferă un şoc psihic.
Exemple: „Cine-ar putea să spună / *Câţi secoli au trecut / De-o lună,* / de când nu te-am văzut?" (G. T o p î r c e a n ŭ); „Nae Caţavencu: Fraţilor! *După lupte seculare, care au durat aproape treizeci de ani,* iată visul nostru realizat!" (I. L. C a r a g i a l e)

Echivocul este consecinţa unei formulări care poate fi interpretată în mod diferit, fiecare din interpretări având egală îndreptăţire.

Exemple: „Sunt *haine*" (echivoc grafic);

– Unde-ai plecat, Mitică?

– La vânătoare de *lei*. (I. L. C a r a g i a l e)

„Nae Caţavencu: Vreau ce mi se cuvine ... în oraşul acesta de gogomani unde eu sunt cel dintâi ... între fruntaşii politici". (I. L. C a r a g i a l e)

Lipsa punctuaţiei sau o punctuaţie incorectă duce la confuzii, la interpretări echivoce, de tipul clasicului *oracol*:

„Te vei duce te vei întoarce nu în război vei muri".

Echivocul este adesea utilizat în *calambururi*:

„Nu confundaţi *fumul* cu *fumurile*.

Paralele fac *lei*. Şi *leii paralei*.

Nu contest că femeile au *rostul* lor pe lume. Dar odată ajunse neveste îşi strică toate *rosturile*". (T. M u ş a t e s c u)

Uneori străduinţa de a spune prea mult, de a deveni clar cu orice preţ are efecte contrare clarităţii. *Voltaire* atrăsese atenţia: „Le secret d'ennuyer est celui de tout dire." (Secretul de a plictisi este să spui tot). Comunicarea devine *banală* dacă infomaţia transmisă este un fapt comun, evident: „Regulat în fiecare seară începe: „Uite, trăsei perdeaua că dacă tragi perdeaua e mai cald ... focul îl făcui ... lampa de la sufragerie o stinsei, că de ce să arză degeaba? ... a de pe sală o mai lăsai ... o sting eu pe urmă, n-o las nestinsă

Scanned with OKEN Scanner

... apă adusei ... o pusei pe fereastră, ca să stea mai rece ... că dacă o pui pe masă se încălzește mai iute ... dar așa, pe fereastră, se încălzește mai anevoie ... că oricum pe fereastră mai trage nițel de la geam ..." (I. Al. Brătescu-Voinești – Moș Niță Hârleț –)

O comunicare încărcată de *platitudini* este neinteresantă, nu atrage atenția, destinatarul o percepe parțial sau deloc. Adevărurile banale, lipsite de valoare, se mai numesc *truisme*, de exemplu: „Soarele răsare la est și apune la vest."

Consecințe ale tendinței de a folosi mai multe cuvinte decât sunt necesare în vederea augmentării clarității sunt *pleonasmul* și *tautologia*.

Pleonasmul este repetarea aceleiași idei prin două cuvinte diferite aflate în relație de subordonare: *primele începuturi, moș bătrân, prefer mai bine, și-a adus aportul, avansați înainte, urcă sus, foarte măreț, panaceu universal, prea superior*. Uneori pleonasmul este totuși folosit pentru a nuanța o idee: (*licență poetică*):

„*Cobori în jos*, luceafăr blând,
Alunecând pe-o rază, ..." (M. Eminescu)

Tautologia este repetiția aceleiași idei prin două cuvinte diferite aflate în relația de coordonare (merge prin *glod* și *noroi*, cerșește *milă* și *îndurare*, este *umflat* și *boboșat*) sau de asociere (mănâncă *curechi* cu *varză*), sau repetiția aceluiași cuvânt într-o funcție sintactică diferită (*Femeia*-i tot *femeie*).

Tautologia este admisă ca mijloc de reliefare a ideii:
„Moșneagul (...) prinde *iute și degrabă* cucoșul".
„Nu-i vorbă, că are și ea o coastă de drac, dar *trăind și nemurind*, i-am scoate-o noi și pe aceea".
„*De glumeț, glumeț* era moș Nechifor, nu-i vorbă". (I. Creangă)

O structurare neobișnuită a comunicării, prefinsă de obiect și intenție, care creează dificultăți de receptare și înțelegere se numește *ermetism*. Structurarea poate afecta lexicul (se folosesc metafore mai puțin accesibile), sintaxa (abundă elipsa, inversiunile, dislocările), prezentarea grafică (lipsa semnelor de punctuație) sau ansamblul întregii comunicări.

Parabola, fabula, ghicitoarea poartă semnele ermeticului: „Ciugurele / Mărunțele / Tot pe drum înșirățele, / Ciugur / Mugur/ Cel bătrân / Șade jos și bea tutun. (Ciobanul și oile)".

Poezia lirică, exteriorizare foarte personală a unor sentimente și atitudini, cunoaște diferite *trepte de ermetism. Exemple:*

a. „Din ceas, dedus adâncul acestei calme creste,
Intrată prin oglindă în mântuit azur,
Tăind pe înecarea cirezilor agreste,
În grupurile apei, un joc secund, mai pur" (I. Barbu)

(Ermetismul este consecința utilizării unui sistem de metafore, altul decât cel tradițional):

b. „Cu urechea la pământ
Lunecând l-ascult prin foi
Lungi, de cârji de păpușoi,
Graiul apelor din vânt". (T. Arghezi)
(Ermetismul este rezultatul structurii sintactice insolite):

c. „Îți surâd ca șopârle fasolele verzi
constelația mazării naufragiază vorbele
boabele stau în păstaie ca școlarii cuminți în bănci

Scanned with OKEN Scanner

ca lotci dovlecii își vâră botul înainte
amurgesc sfeclele ca tapițerii pătrunjelul mărarul
iepuri de casă ridichi albi pătlăgelele
vinete înnoptează iară tomatele ca obrajii transilvănencelor" (I l a r i e V o r o n c a)
(*Ermetismul* se întemeiază parțial pe *lipsa* semnelor de punctuație și a majusculelor)

Ermetismul formal constă în căutarea forțată a expresiei, în impunerea abuzivă a artificiului poetic fără suport emotiv, în fabricarea unor criptografii; e o modalitate de a afirma o originalitate inexistentă, de impostură.

Exemplu: „Piatră fierbinte, capul omului
Cu statură de miel proscris
Tremurat, imperfect, ideal
Omul turma văzând-o
Într-un mânz de miel de cel
Biserica lor de la pământ în jos
Deandoaselea păgână
De cununat vedenii
Într-o spirală de lână etc." (R o d i c a I u l i a n)

Galimatias este o comunicare în care abundă idei confuze și o îngrămădire de cuvinte fără sens, expuse greoi, chinuit, fără șir.

Exemplu: „Farfuridi: „Dacă Europa ... să fie cu ochii ațintiți asupra noastră, dacă mă pot pronunța astfel, care lovesc soțietatea, adică fiindcă din cauza zguduirilor ... și idei subversive ... și mă-nțelegi, mai în sfârșit, pentru care în orice ocaziuni solemne, națiunea, România ... țara în sfârșit ... cu bunul simț, pentru ca Europa cu un moment mai înainte să vie și să recunoască, de la care putem zice depandă ... precum, dați-mi voie ..."

(I. L. C a r a g i a l e)

2. *Proprietatea* constă în utilizarea celor mai potrivite mijloace lingvistice (cuvinte, sensuri, forme, structuri) în exprimarea ideilor și sentimentelor. În esență, proprietatea vizează deplina concordanță dintre conținut, expresii și intenție. Prin selecția atentă a mijloacelor de expresie se realizează proprietatea. Această cerință impune un simț deosebit al nuanțelor și al sensurilor cuvintelor, spre a putea alege dintre posibilitățile lexicale, morfologice și sintactice, aparent numeroase pentru exprimarea unei idei, pe acelea unice, care o cuprinde în întregime. Vestitele versuri eminesciene din „Criticilor mei":

„Dar când inima-ți frământă
Doruri vii și patimi multe,
Și-a lor glasuri, a ta minte
Stă pe toate să le-asculte
Ah! atuncea ți se pare
Că pe cap îți cade cerul:
Unde vei găsi cuvântul
Ce exprimă adevărul?

rămân mărturie peste timp despre dramatismul confruntării cu resursele limbii, spre a descoperi proprietatea expresiei, a stilului în genere.

Pentru a realiza proprietatea stilului trebuie ales dintre cuvintele apte a exprima o idee acel cuvânt al cărui sens propriu este considerat cel mai adecvat acestui scop.

Scanned with OKEN Scanner

Reproducem, mai jos, două fragmente din care se vede grija lui Titu Maiorescu pentru alegerea termenilor proprii:

„Cânepa, macul, vița de vie, tutunul etc. sunt producte ale naturii cu care omul își nutrește pasiunea lui pentru amețeală. Există însă un fel de beție, deosebită între toate prin mijlocul cel extraordinar al producerii ei, care se arată a fi privilegiul exclusiv al omului, în ciuda celorlalte animale: este beție de cuvinte. Cuvântul, ca și alte mijloace de beție, e până la un grad oarecare un stimulent al inteligenței. Consumat însă în cantități prea mari și mai ales preparat astfel încât să se eternizeze și să-și piardă cu totul cuprinsul intuitiv al realității, el devine un mijloc puternic pentru amețirea inteligenței."

sau: „Critica voia, pe de o parte, să combată construcțiile arbitrare ale filologilor, care, sub cuvânt de „purificare", întocmeau un vocabular de termeni necunoscuți românului și depărtau vorbirea claselor culte de la izvorul de viață al limbii populare, iar pe de alta, voiau să lovească în germanismele infiltrate printre scrierile de peste Carpați și Molda, care falsificau geniul propriu al limbii române și micșorau astfel valoarea luptei lor pentru existență națională." (T i t u M a i o r e s c u)

Lipsa de proprietate poate fi înțeleasă în două feluri: modificarea sensului unui cuvânt sau al unei construcții prin transfer (metaforă, metonimie etc.), deci folosirea improprie a acestora („Pe un *picior* de plai, Pe-o *gură* de rai ...") sau întrebuințarea greșită, nepotrivită a cuvintelor, sensurilor, construcțiilor. *Exemple*: „Ceasul văd că *staționează* (= stă); Un film care *sondează* cu prioritate raporturile psihologice dintre protagoniști. (= examinează); Cadrele *sunt în măsură să* anunțe ... (= pot); Se învoise *din* serviciu. (= de la). Tot o întrebuințare nepotrivită, improprie a cuvintelor este amestecul de elemente caracteristice unor stiluri diverse:

„Angel radios! *precum am avut onoarea a vă comunica* în *precedenta* mea epistolă, de când te-am văzut întâiași dată pentru prima oară *mi-am pierdut uzul rațiunii* ..."

(I. L. C a r a g i a l e)

„Apoi n-o mai *maltrata*, domnule, măcar cu o vorbă bună";

„... domnișoara Lucreția Ionescu de *profesiune rentieră* împreună cu mătușa sa doamna Anica Ionescu de *profesiune văduvă pensionară viageră* ..."

(I. L. C a r a g i a l e)

3. *Corectitudinea* constă în respectarea normelor (oficiale) limbii în organizarea comunicării. Corectitudinea constituie un imperativ pentru orice tip de compoziție. Unui om instruit, cultivat nu-i este îngăduit să se abată de la regulile gramaticale în formularea și comunicarea ideilor. Modele de corectitudine și de limpezime întâlnim în lucrările marilor noștri oameni de știință, în operele scriitorilor clasici.

Exemple: a. „După tipul său adânc și după necesitățile vremii, Bălcescu este un scriitor retoric. Istoria este pentru el faptă, un episod în luptele naționale și sociale ale timpului. Condus de o asemenea concepție, intervenția valorificatoare va fi cu atât mai vie la un scriitor ca Bălcescu. Criteriul valorificării va fi sentimentul său patriotic, care îl va face să împingă în lumina mai vie a prețuirii pe eroii mult iubiți și să respingă în planuri mai umbrite personajele secundare sau pe acelea care sunt antipatice, pentru că se găsesc în conflict cu aspirațiile națiunii. Câteva din episoadele narative sau din tablourile istorice ale lui Bălcescu sunt adevărate basoreliefuri literare, inspirate din caldul său sentiment național. Faptele eroului slăvit sunt povestite la prezentul istoric și participă la via

Scanned with OKEN Scanner

lumină evocativă a acelui timp: isprăvile adversarilor sunt narate la trecut şi sunt împinse, o dată cu acesta, în planuri mai umbrite ale reprezentării". (T u d o r V i a n u);

b. „Nu există în realitate un fenomen artistic pur, clasic ori romantic. Clasicism – Romantism sunt două tipuri ideale, inexistente practic în stare genuină, separabile numai la analiza în retortă". (G. C ă l i n e s c u)

Abaterile de la corectitudine sunt *solecismul* şi *anacolutul*.

Solecismul este o greşeală de natură sintactică: lipsă de acord („Din parte-ne putem adăuga că, în cazul când aceste pene *va fi* în adevăr bine reputate şi când redactorii *va avea* stăruinţa, *este* multe *probabilităţi* ca *Scandalul* să fie mai bun decât toate ziarele umoristice câte *o fostără* pân-acum" (I. L. Caragiale); folosirea greşită a elementelor joncţionale („Zice că face economii ... mofturi! şi cu bugetul încărcat cu treizeci şi şase de milioane, *care* mă prinz cu dumneata pe ce poftești că nu poate *pentru ca să* fie o realitate ..." (I. L. C a r a g i a l e).

Anacolutul constă în suspendarea unei construcţii sintactice începute şi continuarea ei cu o altă construcţie, aşadar anacolutul este o construcţie hibridă, rezultată prin „încrucişarea" a două construcţii diferite:

„Considerând că domnişoara Lucreţia Popescu pretinde că este în dreptul său deoarece în virtutea contractului cu timbru în regulă, când se ştia că are domiciliul, neaşteptându-se nicidecum, căci nu a avut măcar cea mai mică somaţiune ..."

(I. L. C a r a g i a l e).

Când solecismul şi anacolutul sunt totuşi utilizate în scopuri expresive atunci se numesc *licenţe:*

„De pe galbene file el adună mii de coji,
A lor nume trecătoare le înseamnă pe răboj..." (M. E m i n e s c u)

„Li *iese* înainte *împăratul* Verde, *fetele* sale,
spânul şi toată *curtea* împărătească". (I. C r e a n g ă)

„*Cine* se încălzeşte la soare *nu*-i *pasă* de lună". (*Folclor*)

4. *Precizia* constă în utilizarea riguroasă a mijloacelor lingvistice (cuvinte, sensuri, forme, structuri) necesare pentru exprimarea ideilor şi sentimentelor; ea este în funcţie de organizarea clară şi logică a întregului, fără repetiţii şi abateri împovărătoare. Precizia oglindeşte economia unei compoziţii şi e în funcţie de claritatea ideilor, fără digresiuni de la ideea centrală directoare şi fără cuvinte de prisos. Ea îmbracă forme stringente, de riguroasă concizіune, în expunerile şi în lucrările ştiinţifice şi filozofice. Este o obligaţie a oamenilor de ştiinţă ca să folosească termeni ştiinţifici şi tehnici, care au conţinut precis, acelaşi pentru toţi. Preciziunea atinge forme înalte şi în poezii sau compoziţii literare, în care autorii muncesc asiduu, cu migală, la alegerea cuvintelor şi la şlefuirea versurilor, preocupaţi de forma creaţiilor lor, pentru a-şi formula şi a-şi exprima cât mai concis şi cât mai exact ceea ce gândesc, simt şi intenţionează să comunice. *Exemple:*

„O fâşie nesfârşită
Dintr-o pânză pare calea,
Printre holde rătăcită,
Toată lumea-i adormită,
Toată valea.

Scanned with OKEN Scanner

Liniştea-i deplin stăpână
Peste câmpii arşi de soare,
Lunca-i goală; la fântână
E pustiu; Şi nu se-ngână
Nici o boare..." (G. C o ş b u c)

„Oricât ar susţine unii că nu este ierarhie în poezie ci numai poezie pur şi simplu şi că un sonet bun face cât un lung poem, experienţa estetică ne arată că există o poezie profundă şi o poezie superficială". (G. C ă l i n e s c u)

Opus preciziunii este *prolixitatea* în exprimare care trădează o gândire lipsită de contur, nedisciplinată. Comunicarea este încărcată de cuvinte de prisos:

„*Leanca* (cu emoţiune treptată): „Eu, să trăiţi, săru'mâna, domn'judecător, eu sunt o femeie sărmană. Dumnezeu mă ştie cum mă chinuiesc pentru o pâine... De-aia şi pusesem de gând de la Sfântu'Gheorghe să las prăvălia, care nu mai poate omul de atâtea angarele pentru ca să mai mănânc o bucăţică de pâine, şi nu ne mai dă mâna să plătim licenţa".
(I. L. C a r a g i a l e)

Uneori *prolixitatea este intenţionată, expresivă,* fiind un mijloc de marcare a adevăratelor intenţii:

„Iubite domnule Felix, te rog să primeşti scuzele mele cele mai solemne. De aceea am aşteptat aici. Ai avut dreptate, perfectă dreptate. Pe tipi i-am expediat numaidecât, le-am dat a înţelege că aici nu e ce cred dumnealor. Eu însumi, îţi mărturisesc, am fost indus în eroare. Mi-au spus că te cunosc, că aşa şi pe dincolo. Dacă ştiam, nu-i aduceam. Dar, domnule, ce stricăciune, ce lipsă de creştere! Asta e noua generaţie! Păi, domnule, pe vremea mea, fetele erau sfinte! Olimpia să se maimuţărească în halul ăsta?! Am adorat-o, am cultivat-o, şi nu m-am apropiat de ea decât când mamă-sa mi-a încredinţat-o cu mâinile ei. Astea sunt intelectuale! Ruşine! Nu-i vorbă, intelectuală este şi Otilia, dar ce fată, ce gingăşie! Eu, când tot glumesc că o iei pe Otilia, în fond îmi trădez o dorinţă lăuntrică: s-o iei odată cu adevărat. Da, domnule, dumneata eşti tânărul curat la suflet şi ea e un crin. Luaţi-vă şi fiţi fericiţi!". (G. C ă l i n e s c u – *Enigma Otiliei*).

Digresiunea este o abatere de la ideea centrală directoare a comunicării; vorbitorul – involuntar sau intenţionat – dezvoltă idei paralele sau suprapuse ideii centrale. Digresiunile, de regulă, influenţează negativ claritatea şi precizia comunicării;

„Bonjur... Mă recomand Tarsiţa Popeasca, văduva
lu'priotul Sava de la Caimata, *care a dărâmat-o*
Pache, când a făcut bulivardul ăl nou, şi fiu-meu,
Lae Popescu". (I. L. C a r a g i a l e)

Uneori digresiunile (digresiuni propriu-zise, paranteze, cuvinte şi construcţii incidente) sunt necesare fie pentru a da o explicaţie fără de care claritatea comunicării suferă, fie pentru a evidenţia atitudinea vorbitorului:

„Adevărul e că naturalistul latin Pliniu ne spune că *turdi,* precum şi *merulae* (mierlele) şi *sturni* (graurii), fără a-şi schimba penele, se duc prin ţări vecine şi că iarna sunt foarte mulţi *turdi* în Germania". (Al. O d o b e s c u)

„Deşi câte un romantic a cântat dragostea între îngeri sau între îngeri şi o muritoare (confuzie cu noţiunea mai largă de geniu), nu există decât un singur gen al îngerilor, acela neutru". (G. C ă l i n e s c u)

Scanned with OKEN Scanner

5. *Puritatea* este corectitudinea idiomatică, adică utilizarea mijloacelor lingvistice (foneme, cuvinte, sensuri, forme, structuri) consacrate prin uz, admise de limba literară. Puritate pentru aspectul vorbit este uzul curent, iar pentru aspectul scris – tradiția literară.

Prin atenția acordată cultivării limbii române, a crescut, în ultima vreme, grija tuturor oamenilor pentru alegerea cuvintelor și expresiilor corecte, frumoase, cunoscute de toți, punând accent pe aspectul normat al limbii, deci pe limba literară, și evitând provincialismele, arhaismele, barbarismele, expresiile vulgare și grosolane, dure, de mahala.

O exagerare a purității limbii au manifestat unii reprezentanți ai Școlii Ardelene, îndeosebi ai „Curentului latinist" care au lansat teoria *purismului* limbii române, adică a curățirii limbii de orice cuvânt care nu-i de origine latină.

Puritatea ca o calitate generală a vorbirii cultivate este cu totul altceva decât purismul latiniștilor, care a fost combătut corect de lingviștii și scriitorii noștri de valoare. Marii scriitori au folosit în operele lor cuvinte și expresii cu o circulație intensivă, înțelese de întregul popor, evitând barbarismele, provincialismele, abuzul de arhaisme și de neologisme. *Exemple:*

„Mai am un singur dor":
În liniștea serii
Să mă lăsați să mor
La marginea mării;

Să-mi fie somnul lin
Și codrul aproape,
Pe-ntinsele ape
Să am un cer senin..." (M. E m i n e s c u);

„Aseară, pe la 6 ore, un foc a izbucnit la o casă
peste drum de cazarma Cuza în Dealul Spirii.
Mulțumită activității pompierilor și soldaților,
focul, deși bătea un vânt puternic, a fost năbușit
în câteva minute. Pagubele nu prea sunt însemnate". (I. L. C a r a g i a l e)

Abaterile de la puritate sunt:

Folosirea unor *mijloace neidiomatice:* cuvinte, sensuri și *construcții arhaice* („De altminteri, pan Tadeus, *jăluitorul* norodului, dăduse încredințare că oamenii săi nu caută *tumult,* ci dreptate de la *preamăritul soltuz* și *prea-cinstiții pârgari.*" – M. S a d o v e a n u) sau *neologice* („Frecându-și pântecele de oțel fierbinte / De *cheiul* rece, umed și murdar, / Un *cargobot* norvegian / Respină *sufocat* și rar / Ca un *mamut antediluvian.*" – I. M i n u l e s c u), *popular-regionale* („Și iaca, numai ce aud pocnind *harapnic* și duruind trăsura cu arcuri; și, când îmi înalț să-mi feresc capul, văd venind pe *șleah* o droșcă cu patru cai *bulziș.*" – M. S a d o v e a n u); sau *argotice* („Știi *să manglești* cai? *Gloabe*? aruncă *Mână-mică*". – E. B a r b u) etc.

Când folosirea acestor mijloace este impusă de necesități expresive (în producțiile artistice); atunci ele se numesc *licențe* (ca în exemplele de mai sus).

Utilizarea *modificărilor metaplastice (metaplasm)* a cuvintelor, adică adăugiri de sunete (*protează:* alămâie, hambiție, *epentează:* indentic, intinerar, ideie, proolog; *paragogă:* speciment), omisiuni de sunete (*afereză:* stâmpără-te; *sincopă:* propiu, genuchi; *apocopă:* pân', niciodat', un'te duci), *înlocuiri de sunete* (forma dialectică în locul celei literare; „Flori albastre tremur ude în văzduhul *tămâiet*" – M. E m i n e s c u), schimbarea ordinei sunetelor în cuvânt (*metateză:* a întînli, bonlav, miljoc), evitarea hiatului

Scanned with OKEN Scanner

prin *sinereză* (condo-*lean*-țe, i-*deal*, ce-*rea*-le, re-*crea*-ție, acor-*deon*) sau *scindarea diftongului – diereză* („Cu ieri *vi-a*-ța ta o scazi", „Privitor ca la *te-a*-tru" (M. Eminescu)

Dacă modificările metaplastice sunt folosite din necesități expresive (v. exemplele din opera lui Eminescu) atunci sunt *licențe*.

D. CALITĂȚILE PARTICULARE ALE STILULUI

În afara calităților generale, stilul individual (vorbirea cultivată) poate fi caracterizată și printr-o serie de însușiri particulare. Aceste calități particulare se nasc la confluența dintre imperativele de expresie ale subiectului sau temei abordate și felul propriu în care vorbitorul, potrivit firii și formației lui, folosește resursele limbii. Registrul acestor calități particulare este bogat, iar din felul cum se combină, pe de o parte, între ele și pe de altă parte, cu calitățile generale ale stilului, rezultă originalitatea de expresie a fiecărui vorbitor.

Deși de obicei se spune că aceste calități particulare privesc pe scriitori vizând mai ales particularitățile stilului fiecăruia, totuși oamenii instruiți, în general orice vorbitor al limbii române, respectă și realizează diferite aspecte ale acestor calități particulare, dozate în forme și la niveluri diferite, determinând astfel stilul său propriu în ceea ce privește folosirea limbii literare. Cele mai cunoscute calități particulare sunt: *naturalețea, simplitatea, armonia, demnitatea, finețea, retorismul, umorul, ironia, oralitatea*.

1. *Naturalețea* constă în exprimarea firească, degajată, lipsită de constrângere. Această calitate are două izvoare: stăpânirea perfectă a resurselor limbii și stăpânirea obiectului comunicării. În operele originale (mai ales în cele artistice), *naturalețea* este rezultatul muncii asidue de *finisare și cizelare* a expresiei artistice. *Exemple:*

a. „Zările, de farmec pline,
Strălucesc în luminiș;
Zboară mierlele-n tufiș
Și din codri noaptea vine
Pe furiș." (G. Coșbuc)

b. „– Te temi degeaba de Pascalopol, pot să zic chiar că ești ingrat. Pascalopol a pus totdeauna o vorbă bună pentru tine și fără el poate că nu te aflai aici. Vei vedea tu mai târziu. El este un om delicat, care ne poate fi de folos unor orfani, în definitiv, ca noi. Pe cine avem noi? Pe papa numai. Papa e bătrân, ascultă de tanti Aglae. Nu m-aș mira, deși țin la el, să mă lase pe drumuri. Nu sunt așa de orbită să nu-mi dau seama ce pot aștepta și ce nu de la papa".
(G. Călinescu)

Opus naturaleței este *afectarea* – întrebuințarea căutată a unor cuvinte și construcții „*pretențioase*" – și *emfaza* – uzul de cuvinte, umflate, prețioase, menite să epateze pe destinatar. Stilul devine bombastic, declamator:

– „*Cațavencu:* Fraților, mi s-a făcut o imputare și sunt mândru de aceasta... O primesc! Mi s-a făcut imputarea că sunt foarte, că sunt prea, că sunt ultraprogresist... că sunt

liber-schimbist... că voi progresul cu orice preț. (Scurt și foarte retezat:) Da, da, da, de trei ori da!" (I. L. Caragiale)

Uneori emfaza are sens pozitiv:

„– De-un moșneag, da, împărate, căci moșneagul ce-l privești
Nu e om de rând, el este domnul Țării Românești" (M. Eminescu)

2. *Simplitatea* constă în reliefarea valorii sugestive a cuvintelor, formelor și structurilor simple. Se realizează prin folosirea termenilor și structurilor sintactice obișnuite, sobre, simple și corecte, cu circulație largă în rândul vorbitorilor limbii naționale. Frazele trebuie să fie formate din propoziții fără dezvoltări mari și lipsite de imagini complicate, dar încărcate, totuși, cu forță sugestivă:

„A trecut întâi o boare
Pe deasupra viilor,
Și-a furat de prin ponoare
Puful păpădiilor.
Cu acorduri lungi de liră
I-au răspuns fânețele.
Toate florile șoptiră,
Întorcându-și fețele". (G. Topîrceanu)

Opus simplității este *simplismul*, expresie a superficialității:

„Stelele clipesc întruna
Călătoare-n infinit.
Ceru-i luminos și luna
Chiar acum a răsărit.
Peste-a nopții feerie
Adie vântul încetinel.
Compunând o poezie
Gândul meu zboară spre el?!"
(G. Topîrceanu)

(Poetul parodiază stilul simplist al unei *domnișoare de pension*).

3. *Armonia* rezultă din acordul perfect al părților întregului, din folosirea cuvintelor în așa fel, încât să încânte auzul.

Armonia este o calitate care conferă comunicării muzicalitate; prin îmbinarea cuvintelor, a mijloacelor de expresie în asemenea chip încât, atât în versuri, cât și în proză, se imprimă enunțului sugestii muzicale apte să reliefeze sensul. Sursele armoniei sunt complexe: accentul cuvintelor, timbrul sunetelor alcătuitoare, gruparea cuvintelor în propoziții și a propozițiilor în fraze. În opere literare se întâlnesc diferite forme ale armoniei, de la armoniile imitative și aliterațiile atât de frecvente la G. Coșbuc, până la cadențele în ritm maiestuos de epopee din operele lui Alecu Russo, Bălcescu, Eminescu, Odobescu sau Sadoveanu.

Îmbinarea și succesiunea anumitor sunete poate sugera fenomene naturale sau poate da impresia sonoră a unei acțiuni; aceasta este *armonia imitativă*.

Exemple:

a. – „... prin *vulturi vântul viu vuia...*" (G. Coșbuc)
– „... vin săgeți de pretutindeni,
Vâjâind ca vijelia și *ca plesnetul de ploaie...*" (M. Eminescu)

– „Deodată se aude un tropot pe pământ,
Un tropot de copite, potop ropotitor" (V. Alecsandri)

Scanned with OKEN Scanner

b. „Şi broaştele semeţe cântau cu glasuri multe
Pe când, din înălţime, privindu-şi faţa-n lac,
Un nour singuratic stătea uimit s-asculte
Cum bat ca toaca toate şi-o clipă toate tac." (G. Topîrceanu)

Uneori *efecte eufonice* sunt obţinute printr-o anumită organizare şi distribuire a sintagmelor, precum şi a accentelor logice care imprimă enunţurilor ritmuri cadenţate:

„Dimineaţa se deschisese curată şi însorită; prin bolţile pădurii nu aburea nici un fior de vânt. Copacii bătrâni şi tufărişurile aşteptau cu solemnitate minunea învierii şi purtau pe vârfuri muguri graşi, uşor crăpaţi, ca nişte cristalide din care trebuiau să nască noianuri de frunze. Nu erau însă decât o nădejde, un zâmbet fumuriu şi luminos. Iar foile moarte ale toamnei trecute ne foşneau sub paşi".

(M. Sadoveanu)

Contrariul armoniei este *cacofonia* care rezultă din succesiunea imediată sau la distanţă a unor sunete repetate, impresionând neplăcut auzul: *s-a spus* asta, nu-i *ceea* c e z i c i t u c i - i c e e a c e z i c e u, d a c ă c a s a e a t a, d e l a l a c l a c e l a l t etc.

4. *Demnitatea* constă în folosirea cuvintelor şi expresiilor admise de simţul cultivat al limbii. Ea cere să se evite ceea ce este *necuviincios, grosolan, vulgar, trivial.*

Demnitatea impune folosirea numai a cuvintelor care să asigure enunţului o ţinută de înaltă sociabilitate; să se vorbească şi să se scrie într-o limbă literară aleasă, în propoziţii şi în fraze corecte din punct de vedere gramatical, să se evite expresiile dure, josnice, de mahala. Chiar şi atunci când se vorbeşte despre aspecte urâte ale vieţii şi se consemnează limbajul unor personaje neinstruite (necultivate) şi se caracterizează astfel, prin felul lor de a vorbi, demnitatea stilului reclamă să se uzeze termeni cuviincioşi, parafraze cu subînţelesuri spre a nu jigni sensibilitatea cititorilor. Demnitatea atinge trepte înalte, de eleganţă şi de fineţe, în operele scriitorilor clasici, stăpâni pe un vocabular bogat şi variat.

Exemple:

a. „A fost, fără îndoială, un vânător inspirat şi a ştiut să mânuiască bine arcul şi săgeţile artistului subt a cărui daltă s-a mlădiat statuia Dianei de la Luvru, acea mândră şi sprintenă fecioară de marmură care s-avântă, ageră şi uşoară, sub creţurile dese ale tunicei ei spartane, scurtă în poale şi larg despicată la umeri".

(Al. Odobescu)

b. „Se-nţelege, steaua e cristalul incandescent, noroiul, materia opacă. Dar şi lutul ar fi ostil luminii. Repulsia cred eu că vine din faptul unui amestec ce alterează calitatea fiecăruia dintre elemente. Lutul arid e un mineral care în cantităţi mari înfăptuieşte un peisaj, cum e acela chinez. În această materie plastică se pot tăia pereţi. Apa singură posedă puritatea ei. Noroiul e o confuzie între două elemente care aruncă spiritul în incertitudine, o alterare şi a apei şi a pământului, nepromiţând nimic."

(G. Călinescu)

Vulgarul şi *trivialul* pot fi utilizate totuşi, în funcţie de intenţie, în arta literară:

„Toţi se scurseră aicea şi formează patrioţii,
Încât *fonfii şi flecarii, găgăuţii şi guşaţii,*
Bâlbâiţi cu gura strâmbă sunt stăpânii astei naţii".

(M. Eminescu)

Scanned with OKEN Scanner

(Expresie a indignării; notă pamfletară)

5. *Retorismul* constă în folosirea unor cuvinte şi structuri care imprimă comunicării o notă entuziastă, patetică. Îl găsim în discursuri şi în scrieri istorice care urmăresc să convingă, să mobilizeze şi să însufleţească pe cititori sau pe auditori.

Exemple:

a. „Deschid sfânta carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun înaintea ochilor fiilor ei câteva pagini din viaţa eroică a părinţilor lor..." (N. B ă l c e s c u)

b. „Deşteaptă-te, pământ român! biruie-ţi durerea, e vremea să ieşi din amorţire, seminţie a domnitorilor lumei!..." (Al. R u s s o)

c. „E solul sfânt... înfricoşatul crainic.
Izbăvitor durerilor străbune.
. . . . . .
El, cel frumos şi frate bun cu glia,
Nou-întrupatul suflet de Mesia,
Va fi judeţul ceasului de mâne,
Ce-ntr-un zorit aprins de dimineaţă
Cu mâna lui vitează, îndrăzneaţă,
Zdrobi-va cartea legilor bătrâne..." (O. G o g a)

Retorismul, uneori, este *formal*, fără acoperire, transformându-se în contrariul său, într-un cusur.

6. *Finețea* este subtilitatea în exprimare: sensul şi aluzia trebuie căutată de receptor:

„Ce are a face morala cu cariera de avocat
pe care vrea tânărul s-o îmbrăţişeze?" (I. L. C a r a g i a l e)

Modalitatea caracteristică de apariţie a fineţei este pe spaţiu limitat, dar se întâlnesc şi fragmente sau chiar opere întregi elaborate pe registrul stilistic al fineţii, care înseamnă expresie aleasă, elegantă, dar firească, făcând apel, din discreţie, la limbajul sugestiv, aluziv sau chiar la cel laconic. Astfel, romanul „Adela" de Garabet Ibrăileanu este un exemplu pentru fineţea concepţiei şi a stilului.

7. *Umorul* constă în sesizarea şi reliefarea aspectelor ridicole ale vieţii. Umorul se prezintă într-o gamă foarte variată de la atitudini joviale, pline de haz, până la umorul negru, tragic sau absurd. Umorul, de obicei, este realizat, în mod intenţionat, prin înlocuirea unui termen cu altul care să fie ironic, pe un ton de glumă, cu rol catalizator şi cu voioşie comunicativă care însenineză, ca în toată opera lui I. Creangă.

Exemple:

a. „În câteva zile m-am mântuit de podoabă" (de râie) (I. C r e a n g ă)

b. „N-apucase moş Bodrângă a lua bine fluierul de la gură şi iaca ne trezim cu popa Buligă, ce-i ziceau şi Ciucalău, din uliţa Buciumenii, *tămâiet şi aghezmuiet gata des-dimineaţă. Dumnezeu să-l iepure.*" (I. C r e a n g ă)

c. „*Cataveneu:* Industria română *e admirabilă, e sublimă* putem zice, *dar lipseşte cu desăvârşire. Sotietatea* noastră dar, noi ce aclamăm? Noi *aclamăm munca, travaliul, care nu se face deloc* în ţara noastră!" (I. L. C a r a g i a l e)

Scanned with OKEN Scanner

d. „– Bine, maistoraș, da'de m-apuca Rusu la bătaie?
– *Aș fi sacrificat pe altarul umanității 25 de parale și aș fi pus pe Axinia să te frece cu rachiu și cu sare:* și mai la urmă, *o bătaie n-ar fi fost tocmai lucru de mirare, de vreme ce orice luptă de finețe diplomatică se sfârșește de regulă cu păruială...*"

(C. H o g a ș)

8. *Ironia* constă în sesizarea, evidențierea și negarea aspectelor negative ale vieții, prin disimulare. Ironia cunoaște o gamă variată de nuanțe: *persiflare, zeflemea, batjocură, maliție, autoironic, sarcasm* etc. Se folosesc îndeosebi cuvinte care, aparent, sunt politicoase și binevoitoare, dar – ca înțeles – demască, biciuiesc și condamnă.

Exemple:

a. „Azi în țara românească
Plâng țăranii nemâncați...
Vodă, vodă să trăiască,
Iar țăranii să muncească!
De-aia sunt din cer lăsați!" (Al. M a c e d o n s k i)

b. „Au *prezentul* nu ni-i mare? N-o să-mi dea ce o să cer?
N-o să aflu între-ai noștri vre un falnic juvaer?
Au la Sybaris nu suntem lângă capișteа spoielii?
Nu se nasc glorii pe stradă și la ușa cafenelii, ..." (M. E m i n e s c u)

c. „Ghetele sunt gata și-mi vin de minune: foarte potrivite:
cât mă strânge una-n dreapta, ailaltă tocmai mi-e largă-n
stânga; dar sunt elegant ceva!" (I. L. C a r a g i a l e)

9. *Concizia* constă în utilizarea mijloacelor lingvistice – strict necesare în exprimare; efectele conciziei sunt diferite.

Exemple:

a. „Primăvară...
... O pictură parfumată cu vibrări de violet.
În vitrine, versuri de un nou poet,
În oraș suspină un vals din fanfară." (G. B a c o v i a)

b. „Onor, prim-ministru
Directoru prefecturii locale, Raul Grigorașcu insultat
grav dumnezeu mami și palme cafine central.
Amenințat moarte. Viața onorul nesigure. Rugăm anchetaț
urgent faptu.

Costăchel Gudurău".

(I. L. C a r a g i a l e – *Telegrame*)

Opusă conciziei este *poliloghia, exprimarea pletorică* și *difuză, ambiguă, logoreică: Exemplu:* „Aia-i aia, care știi dumneata de câte oare am spus eu, că o să ne-nfunde odată cu cheltuielile nebunești, care pot pentru ca să zic că nici o țară nu s-a mai întâmplat, pentru ca să vie și să zică la un moment: nu mai am drept ca să mă împrumut fără voia dumitale!... etc... etc..." (I. L. C a r a g i a l e)

10. *Oralitatea* constă în folosirea consecventă a particularităților de expresie proprii limbii vorbite, graiului viu în variantele lui ipostaze. Tipice pentru stilul oral sunt

Scanned with OKEN Scanner

folosirea predilectă a parataxei, iar sub aspect lexical recurgerea la termenii viguroşi şi suculenţi, la interjecţii şi adverbe, la diferite procedee de a surprinde alianţa dintre cuvânt şi gest a graiului viu. Maeştrii stilului oral în literatura noastră şi cei care, de fapt, l-au iniţiat cu adevărat, valorificându-i multiplele resurse în toate sectoarele limbii, au fost Ion Creangă şi I. L. Caragiale: Aşa se explică de ce în operele lor felul în care vorbesc personajele este un mijloc principal de a le caracteriza.

Exemplu: „Ei, ei! *ce-i de făcut, Ioane*?! Fetele de la ghilit, care văzuse asta, numa-şi dau ghiont una alteia şi chicoteau pe socoteala mea, de răstina prundul. Iar eu intram în pământ de ruşine şi cât pe ce să mă înec, de ciudă ce-mi era. Şi din dragostea cea mare de mai dinioară, îmi venea să le strâng de gât, nu altăceva. Dar vorba ceea: Poţi opri vântul, apa şi gura oamenilor? De aceea le-am lăsat şi eu pe fete să râdă, până li s-a duce gura la urechi, şi pândind vreme pe când şed ele plecate şi dau pânza în apă la chilit, fac tuşti! din baltă ş-o ieu la sănătoasa." (I. C r e a n g ă)

NOTĂ: Stilurile individuale pot avea şi alte caracteristici, nuanţe şi note particulare, dar *calităţile generale şi cele particulare* menţionate mai sus sunt, în mare parte, comune şi respectate de majoritatea celor care cunosc şi folosesc *limba română literară*.

§ 22. STILURILE FUNCŢIONALE

Stilul funcţional este o variantă a limbii, care îndeplineşte funcţii de comunicare într-un domeniu de activitate determinat. Orice stil funcţional apare ca un *model* care exercită o anumită presiune asupra conştiinţei vorbitorilor. Aceştia îşi *modelează* involuntar sau intenţionat forma comunicării în funcţie de condiţiile concrete în care are loc ea (v. § 19). În orice limbă există câteva modele, deci câteva stiluri funcţionale, care coexistă şi se află în interacţiune. Modelele s-au constituit istoriceşte şi sunt în evoluţie.

În limba română contemporană sunt *5 stiluri funcţionale: stilul oficial (administrativ), stilul ştiinţific, stilul publicistic, sau jurnalistic, stilul colocvial* şi *stilul artistic*. Nici unul din acestea nu poate fi considerat închis, izolat de celelalte; nici unul nu se află în stare pură; fiecare se conturează ca un model ale cărui trăsături sunt reliefate cu o forţă mai mare sau mai mică în actele concrete de comunicare. Între diferitele stiluri funcţionale există o serie întreagă de verigi intermediare.

1. **Stilul oficial (administrativ)** îndeplineşte funcţia de comunicare în sfera relaţiilor oficiale. În ordinea frecvenţei şi importanţei apar următoarele *modalităţi de comunicare*: m o n o l o g u l s c r i s (în documente şi acte oficiale – administrative, politice, diplomatice, juridice, economice: legi, decrete, decizii, regulamente, circulare, instrucţiuni, protocoluri, rapoarte, informări etc.); m o n o l o g u l o r a l (cuvântări în ocazii oficiale etc.); d i a l o g u l s c r i s (corespondenţă oficială); d i a l o g u l o r a l (în relaţiile oficiale dintre instituţii şi public).

Are următoarele *caracteristici:*

– stricta respectare a normelor limbii literare: corectitudine fonetică, grafică, ortografică, lexicală şi gramaticală;

– caracter obiectiv, impersonal; comunicările (orale sau scrise) sunt neutre expresiv, lipsite de încărcătură afectivă;

– accesibilitate, claritate şi precizie: comunicările oficiale nu permit decât o singură interpretare;

Scanned with OKEN Scanner

– absența oricărei nuanțe afective, prezența formalismului, a exprimării rigide; lipsesc lexicul afectiv, mijloacele de expresie figurată, epitetele apreciative.

În documentele oficiale se întâlnește o *terminologie specifică* (adeverință, adresă, articol, alineat, caracterizare, cerere, certificat, comisie, comitet, consiliu, dare de seamă, decizie, delegație, domiciliu, dosar, dovadă, indemnizație, lege, litigiu, mandat, ordine de zi, circulară, paragraf, prescripție, proces-verbal, referat, sesiune, subsemnat, validare etc.).

Frecvente sunt *substantivele provenite din infinitive lungi* (*de exemplu*: „Forța de muncă necesară c a l i f i c ă r i i, r e c a l i f i c ă r i i sau e x e c u t ă r i i unor lucrări necalificate se asigură prin societăți și oficii de r e c r u t a r e, a s i g u r a r e și p r e g ă t i r e a acestora. Sub aspect morfologic trebuie remarcate: *folosirea infinitivului cu valoare de imperativ* (de exemplu: A s e v e d e a capitolul 2, alineatul b, din Legea nr. ..."); *a prezentului gnomic* (*de exemplu*: „Consiliile locale o r g a n i z e a z ă și c o n t r o l e a z ă activitatea din unitățile administrativ-teritoriale în care s u n t a l e s e ..."); *a viitorului cu valoare de imperativ* (*de exemplu*: „Ministerele și celelalte instituții centrale v o r a c o r d a prefecturilor și consiliilor locale sprijin nemijlocit..."); *a reflexivului pasiv* (*de exemplu*: „... s e i n s t i t u i e un sistem ..., ... adunările generale s e c o n v o a c ă ..., comitetele de părinți s e a l e g ..., numărul membrilor comitetului s e s t a b i l e ș t e ..., fondurile bănești s e g e s t i o n e a z ă..."); *a unor forme verbale impersonale, expresii verbale impersonale* – („*de exemplu*: „Vi s e f a c e c u n o s c u t că...", „S e c e r e din partea tuturor să ...", „E s t e n e c e s a r să ..."); *a pluralului autorității* (de exemplu: „*Noi*, primarul comunei ...", „D e l e g ă m prin prezenta ...", „Vă r u g ă m să ne aprobați ...") etc. Se manifestă *preferință pentru anumite adverbe, locuțiuni și expresii* (conform, potrivit, în conformitate cu, ca urmare, de către, în calitate de, privind, cu privire, în ce privește, cu caracter de, în scopul, pe baza, în vederea, pe linia, în cazul, în consens cu, referitor la, de asemenea, precum și, având în vedere, drept pentru care etc.); frecvent adverbul modal este înlocuit prin *locuțiunea* corespondentă construită *cu substantivul mod* (în mod necesar, în mod independent, în mod obligatoriu, în mod nemijlocit etc.).

Sub *aspect sintactic* se remarcă: *frecvența grupurilor predicative* cu semiauxiliarele *a trebui* și *a putea* (*de exemplu*: t r e b u i e s ă d e s f ă ș o a r e o activitate susținută...", „În societate nimeni n u p o a t e încălca legea ..."); *a construcțiilor* de tipul *a asigura* + *substantiv* în locul verbului corespondent substantivului (de exemplu: „Consiliile locale a s i g u r ă o c r o t i r e a drepturilor cetățenești și m e n ț i n e r e a ordinii publice ..."); *a construcțiilor infinitivale* (de exemplu: „... îndatorirea *de* a r e s p e c t a legile țării").

Dintre procedeele stilistice caracteristice sunt de reținut: *coordonarea* ca mijloc principal de organizare a conținutului (enumerație de articole, paragrafe, puncte și subpuncte); *elipsa* în enunțuri de tipul: „Intrarea oprită. Fumatul strict interzis"; prezența unor *clișee* (formule introductive și de încheiere, formule de adresare), respectarea anumitor *reguli de prezentare grafică* etc.

2. **Stilul științific** îndeplinește funcția de comunicare în domeniul științei și tehnicii. Modalitățile de comunicare sunt: *monologul scris* (în lucrări și documente științifice și tehnice); *monologul oral* (în prelegeri, expuneri, comunicări cu caracter științific și tehnic); *dialogul oral* (în cadrul colocviilor, seminariilor și dezbaterilor științifice).

Scanned with OKEN Scanner

Are următoarele *caracteristici*:

Corectitudinea: în comunicare sunt preferate, de regulă, variantele literare ale sistemelor limbii; în monologul şi dialogul oral se ivesc şi abateri de la norma literară, mai ales din punct de vedere fonetic;

Obiectivitatea: comunicarea este, în general, lipsită de încărcătură afectivă, mai ales când sunt concluzii sau adevăruri unanim recunoscute. Obiectivitatea se împleteşte însă cu note polemice, ironice, satirice, când se contestă fapte sau puncte de vedere care contrazic viziunea autorului (vorbitorului);

Accesibilitatea: (relativă, deoarece orice lucrare ştiinţifică are în vedere un anumit nivel de cunoştinţe): comunicările se disting prin claritatea, precizia şi proprietatea exprimării; ele sunt însoţite de mijloace auxiliare, extralingvistice (tabele, figuri, diagrame, schiţe, fotografii, hărţi etc.);

Terminologie: fiecărui domeniu al ştiinţei şi tehnicii îi este proprie o anumită terminologie (limbaje ştiinţifice). Termenii sunt monosemantici (dacă un cuvânt este polisemantic, atunci sensul lui într-o lucrare este definit în prealabil), altfel nu s-ar putea realiza precizia şi proprietatea exprimării.

Lexicul ştiinţific include numeroase neologisme şi cuvinte formate cu pseudoprefixe (*de exemplu*: *ante*braţ, *anti*epidemic, *auto*camion, *contra*ofensivă, *cvasi*total, *extra*terestru, *izo*morf etc.) şi elemente de compunere savante (de exemplu: *aero*dinamic, *agro*nomie, *bio*grafie, *cardio*log, *crono*logie, *aero*drom etc.).

Mare parte din acest lexic este „internaţional", în sensul că poate fi întâlnit sub forme apropiate celor din limba română în principalele limbi de cultură. Comparaţi, de exemplu:

Română	Franceză	Engleză	Spaniolă	Germană	Rusă
aerostat	aérostat	aerostat	aeróstato	Aerostat	–
barometru	baromètre	barometer	barómetro	Barometre	barometr
bazalt	basalte	basalt	basalto	Basalt	bazal't
cablu	câble	cable	cable	Kabel	kabel'
eczemă	eczéme	eczema	eczema	Ekzem	–
microb	microbe	microbe	microbio	Mikrobe	mikrob

Frecvente sunt substantivele abstracte provenite din infinitive lungi şi din adjective (de exemplu: „*Trecerea* de la percepţii şi *reprezentări* la noţiuni presupune un proces complex de abstractizare ...", „Ecuaţie cu două *necunoscute* ..., unghiul a două *drepte* ..., noţiunile de *funcţie de variabilă*, *funcţie inversă* şi *funcţie compusă* ..., *inversa* unei matrice, *diferenţiala* funcţiilor de mai multe *variabile* ..." etc.).

Procedeele de expresie figurată (epitet, comparaţie, tropi, perifrază) au roluri diferite. Uneori apar ca mijloace de cunoaştere: expresia figurată este suportul adevărului ştiinţific (*de exemplu:* „Prin însăşi originea şi esenţa ei, gândirea este un act p o l e m i c, c r i t i c, n e g a t o r şi c r e a t o r", „Fiind o abstracţie, semnificaţia nu se poate forma decât după ce memoria *a uitat* concretul"; „Lectură nu înseamnă „*privirea*" unui text, cu „*ascultarea*" unor idei." – H. W a l d); expresia figurată ilustrează o idee, o face mai accesibilă (de exemplu: „Răspândirea unui fenomen de limbă a fost asemănată cu cercurile din ce în ce mai mari ce se formează pe luciul unei ape în care arunci o pietricică. Hărţile atlaselor lingvistice ne sugerează mai degrabă altă imagine. Inovaţiile se propagă aşa *cum se revarsă o apă ce iese din matca ei, inundând împrejurimea. Cât timp terenul e uscat, ochiul nu distinge micile deosebiri de nivel: abia când e inundat, vezi cum apa urmează curbe ce-ţi par capricioase, lăsând din loc în loc ostroave neacoperite de apă.*

Scanned with OKEN Scanner

Pe hărțile reproduse de noi se cunosc multe asemenea *insule* prin regiuni lipsite de comunicații" – S. P u ș c a r i u).

Alteori ele sunt expresia atitudinii polemice (de exemplu: „În adevăr, dacă lucrarea mea nu e nici caldă nici rece, așa și așa, cât duce ciurul apă, lesne se vor găsi mulți ca s-o urnească mai departe; dacă însă, dimpotrivă, ea ar fi cumva atât de bună încât anevoie să se găsească cineva ca să mă înlocuiască la muncă, atunci, oricât va rămâne de la mine, un volum, două sau trei, va fi un dar binevenit, o pârgă nu de prisos pentru știința în genere și pentru românime în parte" – B. P. Hasdeu).

Citatul este, de asemenea, o caracteristică a stilului științific. El este utilizat ca material demonstrativ, ca argument sau ca punct de plecare pentru o dezbatere mai amplă.

Intonația enunțului este în mod obișnuit neutră („Împotriva regulii conform căreia vocalele din silaba accentuată a unui cuvânt se păstrează neschimbate, vorbirea afectivă cunoaște transformări vocalice și în poziție accentuată" – I. Iordan). Sporadic, ca manifestare a atitudinii polemice, apar și enunțuri cu intonație exclamativă – emfază, ironie, sarcasm – (de exemplu: „Iată o scurtă doină românească dobrogeană, culeasă de neobositul Teodor Burada: (...) Câte cuvinte atâtea latinisme, fără nici un amestec străin, absolutamente nici unul!„ – B. P. H a ș d e u).

Intonația interogativă este frecventă: ca procedeu de prezentare a unei argumentări (A l. G r a u r spune, printre altele, în favoarea neologismelor: „Să zicem că *a demonstra* ar fi exact înlocuit prin *a dovedi*; dar prin ce vom înlocui pe *demonstrabil*? Dacă *anterior* este *cel dinainte*, cum vom zice la *anterioritate*? Pentru *microscop* ni s-a propus *mic-văzător*; dar pentru *microscopic*? Să zicem că *educație* ar fi *creștere*; dar *reeducație, educabilitate*? Pentru *intelectual*, zic unii *cărturar*; dar, la feminin, vor zice oare *cărturăreasă*? În loc de *a incendia*, un purist ne impune pe *a arde*; dar în loc de *incendiator*?"); ca *interogație retorică* (de exemplu: „Și-ar putea cineva permite să afirme că *Iliada* și *Odiseea* sunt compuse într-o limbă neliterară?", dar mai ales ca mijloc de organizare (arhitectonic) a conținutului sub formă de întrebare și răspuns.

Frecventă este înlocuirea persoanei I singular prin persoana I plural: *pluralul autorului sau al modestiei*, („În concluzie, v o m s p u n e că afirmația, dialectul muntean formează baza limbii noastre literare, începând cu secolul al XVI-lea, se dovedește perfect întemeiată" – A l. R o s e t t i) și *pluralul solidarității* („E numai o iluzie când c r e d e m că c u n o ș t e m bine vorbirea țăranului, a m î n ț e l e s tainele ei". „Numai când s-ar zice că n-avem nevoie de luxul cultivării științelor, numai atunci nici filologia n-ar merita să fie luată în seamă" – O. D e n s u ș i a n u).

Infinitivul apare uneori cu valoare de imperativ în observații și note, puse de regulă în paranteze (de exemplu: „a s e v e d e a, în această privință, și (...) din bibliografia suplimentară").

În ce privește structura enunțurilor, se constată predominarea subordonării față de coordonare, subordonarea oferind posibilități mai mari de a prezenta un proces de gândire în întregime, în toată complexitatea lui (de exemplu: „Cazurile de aliterație par a fi mai puțin numeroase, sau, poate, mai greu perceptibile, din cauză că simetria fonetică se reduce la un singur sunet (consoană), plasat și acela la începutul cuvântului, unde nu i se remarcă ușor prezența, după cum iarăși nu se simte prea lesne repetarea lui la cuvântul următor" – I. Iordan).

În organizarea (arhitectonica) comunicării științifice sunt folosite procedee care să asigure maximum de claritate și precizie și o desfășurare logică, adică:

Coordonarea sub forma: e n u m e r a ț i e i (organizare pe capitole, articole, paragrafe; prezența unor cuvinte de ordonare: pe de o parte ... pe de altă parte", „în primul

Scanned with OKEN Scanner

rând – în al doilea rând ...", „primo... secundo... tertio..." etc), r e p e t i ț i e i – reluarea conceptelor directoare, a unei idei importante, referirea la o idee exprimată anterior sau ulterior; de aici apar formulări de tipul: „așa cum afirmam la început...", „am precizat în capitolul...", „vezi supra §" ...etc.), p a r a l e l i s m u l u i și a n t i t e z e i (care conferă expunerii simetrie și echilibru);

Întreruperea comunicării curente prin *digresiuni*. Acestea servesc drept argumente suplimentare, pun într-o lumină nouă o anumită problemă sau aduc completări nu absolut necesare. Unele digresiuni sunt incluse în textul comunicării și introduse prin cuvinte și expresii specifice: „în ce privește ..., cu privire la ..., merită a fi amintit și faptul ... etc." sau izolate prin intonație (în scris prin paranteze), altele se prezintă ca notă, observație, comentariu, adnotare în cuprinsul textului sau la subsol (în scris);

Întrebare și răspuns, adică formularea problemei și prezentarea soluției, eventual a mai multor soluții.

3. **Stilul publicistic sau jurnalistic** îndeplinește funcție mediatisantă: publicul este informat, influențat și mobilizat într-o anumită direcție în legătură cu evenimentele sociale și politice, economice, științifice, tehnice, artistice etc. Informarea publicistică contribuie la formarea opiniei publice. Modalitățile de comunicare sunt: m o n o l o g u l s c r i s (în presă, publicații), m o n o l o g u l o r a l (la radio și televiziune), d i a l o g u l o r a l (dezbaterile publice), d i a l o g u l s c r i s (interviuri consemnate în scris).

Are următoarele *caracteristici*:

– contopirea celor două componente – informativă și afectivă, tranzitivă și reflexivă – în vederea îndeplinirii sarcinilor de propagandă (informare și formare de convingeri) și de agitație (emoționare și mobilizare);

– tendenționism: orice comunicare publicistică este expresia unei tendințe, a unei atitudini evident exprimate;

– o varietate excepțională de forme publicistice (articol, editorial, apel, comentariu, comunicat, convorbire, corespondență, cronică, cuvântare, declarație, foileton, grupaj, interviu, manifest, masă rotundă, pamflet, parodie, reportaj, scrisoare, știre, tabletă, casetă, etc.), de întinderi diferite, în funcție de temă și scopul imediat. Unele din forme, de exemplu reportajul și foiletonul, se apropie de literatura artistică, în sensul că, fără să părăsească terenul faptelor reale, recurg în comunicare la mijloacele artei; altele – comentariul, interviul – se apropie de stilul colocvial, iar în cazul articolelor politice și de popularizare științifică – de stilul științific. Totuși nici una din forme nu se confundă cu creația artistică (publicistica nu e ficțiune artistică), nici cu vorbirea uzuală (lipsește dezlânarea și neglijența uzuală), nici cu lucrările științifice (lipsește fie profunzimea, fie deplinătatea lucrării științifice). Orice producție publiçistică este numai o parte a unui întreg, nu însuși întregul, de aceea este efemeră. Această varietate a formelor corespunde bogăției de teme abordate: tot ce interesează la un moment dat pe om, tot ce poate deștepta un ecou în mintea și sufletul acestuia constituie temă pentru publicistică;

Materialul prezentat este receptat din realitatea imediată și este însoțit adesea de mijloace extralingvistice (fotografii, film, caricatură, hărți, tabele, diagrame, statistici etc.)

Normele limbii literare sunt, în general, respectate. Dacă se constată totuși numeroase cazuri de abatere sau de încălcare a normelor, ele au de cele mai multe ori valoare expresivă, fiind introduse intenționat. Prin stilul publicistic se răspândesc termenii științifici, forme corecte, dar și cuvinte dialectale, din limbajul familiar sau din argouri, forme și construcții populare. Mai mult decât orice stil care utilizează calea scrisă de comunicare, stilul publicistic este foarte sensibil la modificările de expresie ale diferitelor categorii sociale, la inovația lingvistică, deoarece producțiile publicistice au rolul de a reflecta realitatea imediată.

Scanned with OKEN Scanner

Sunt utilizate toate mijloacele de contactare emoțională a publicului: lexic figurat, comparații, epitetul și perifraza, intonația exclamativă și interogativă, întreruperi și digresiuni, inversiuni, enumerația și repetiția, paralelismul și antiteza, mijloace ale umorului și satirei, vorbirea directă și indirectă, vorbirea indirectă liberă.

Se folosește pe larg citatul din cele mai diverse surse: opere literare sau științifice, texte de lege, discursuri ale oamenilor politici etc.

Accesibilitatea este caracteristică producțiilor publicistice, altfel nu și-ar putea îndeplini funcția propagandistică și agitatorică.

Formulările eliptice, mobilizatoare (lozincă, slogan, apel, chemare), titlurile frapante, care stârnesc interesul și atrag, citatele și maximele sunt mijloace curente de agitare și mobilizare a opiniei publice.

Nota polemică este prezentă în fiecare din producțiile publicistice, ca fiind una din manifestările tendinței.

4. Stilul colocvial *(al conversației uzuale)* îndeplinește funcția de comunicare într-o sferă restrânsă (relațiile particulare, intime, neoficiale între membrii unor colective mici – cercul familiei, al rudelor, al prietenilor, al colegilor de serviciu, relațiile neoficiale incidentale între membrii unor colective întâmplător constituite: într-un compartiment, la un spectacol etc.) cu o arie tematică foarte vastă, dar cu o problematică simplă (necesitățile elementare de viață și trai). Modalitățile de comunicare sunt: d i a l o g u l o r a l (cea mai frecventă), d i a l o g u l s c r i s (schimb de scrisori), m o n o l o g u l s c r i s (notițe, jurnal intim), m o n o l o g u l o r a l (relatări și anecdotică, urări, felicitări și toasturi; tot aici s-ar putea adăuga și monologul interior, fiind realizat în enunțuri „gândite").

Întrebuințarea acestui stil este generală, este singurul stil „stăpânit" de toți vorbitorii și însușit treptat încă din primii ani de viață. Este unicul stil (unica sferă de întrebuințare a limbii) în care este posibilă și se realizează dezvoltarea spontană, neintenționată a limbii.

Mijloacele lingvistice, deși sărace din cauza problematicii simple, sunt foarte variate: unele se apropie de norma literară – un pol –, altele de normele dialectale sau de normele limbajelor sociale speciale (jargon, argou, limbaj profesional, neoficial) – alt pol. Adesea vorbirea unor persoane se caracterizează prin *poliglosie:* capacitatea de a-și adapta vorbirea potrivit mediului și de a înțelege mai multe variante (teritoriale și sociale) ale limbii: limbă literară, dialect, grai, argou, jargon. Rezultă posibilitatea unei game variate de nuanțe raportate la planul limbii literare: îngrijită, literară-simplă, popular-regională, familiară, vulgară, grosolană. Prin urmare, conversația uzuală este, în mod concret, expresia deprinderilor lingvistice ale unui anumit mediu social și cultural.

Caracteristicile stilului colocvial sunt:

a. N a t u r a l e ț e a, r e l a x a r e a, d e g a j a r e a în exprimare: comunicarea nu se supune unor „reguli" – factori de constrângere și de control în alte stiluri ale limbii. În vorbire se manifestă norme locale sau ale unui anume mediu, care sunt adesea în contradicție cu normele literare.

Vorbitorii au preferințe pentru informația lipsită de contururi ferme, pentru determinările aproximative, de aici: c u v i n t e c u m u l a t i v e (cuvinte-substantiv, adjectiv, verb – având un conținut vag și, prin urmare, apt a fi folosit în numeroase situații, *de exemplu*: *lucru:* I-am dat o însemnare cu ce *lucruri* să ia de la Alimentară. Și-a urcat toate *lucrurile* în căruță. Cum stau *lucrurile*? Ce *lucruri* noi ai să-mi spui? Tutunul nu e un *lucru* bun.); p r o n u m e și a d v e r b e n e h o t ă r â t e (Nu știi *cumva pe cineva* să facă *ceva* să scap de necazuri?!); a p r o x i m ă r i cu ajutorul numeralelor și a

Scanned with OKEN Scanner

substantivelor (Zvârr! de vreo *două – trei ori* cu bulgări în mine. S-a dus la Humulești, *cale de două ceasuri* cu piciorul. Și unde nu s-au adunat *o mulțime de băieți și fete* la școală, – I. Creangă.)

Sunt întrebuințate cuvinte „la modă" (Un costum *șic*. Un film *valabil*. Un banc care „*nu ține*". Are venituri *mini*.), aparticuri verbale („*Ai puțintică răbdare.... Mă rog*, ia să tălmăcim noi puțintel... Și eu, *am n-am* înfățișare, la douăsprezece trecute *fix* mă duc la tribunal... – I. L. Caragiale); cuvinte de umplutură (Nu e vorba că te pretinzi, dar ești; ești un om, *care va să zică*, mai instruit, și ai datoria, *mă-nțelegi;* fiindcă, dacă unul ca dumneata stă indiferent și nu se interesează, atunci *să-mi dai voie* să-ți spui... – I. L. Caragiale). În vorbire pătrund involuntar sau sunt utilizate curent cuvinte din lexicul neliterar: cuvinte vulgare, argotice, din jargon, dialectale (Și când a cădea țărâna pe *copârșeul* lui, să-și aducă aminte cum omorî el pe săracii fecioraşi... – T. Popovici: Dacă scoatem preț bun, avem *bișțari* frumoș!" – E. Barbu; Dă-mi, mă, o țigară, *fire-al dracu*, nu vezi ce muncesc eu aicea? – M. Preda). Se întâlnesc în mod obișnuit fenomene morfologice neliterare (*de exemplu:* G-D. cu articolul hotărât înaintea substantivului / Galoșii, ... Unde sunt galoșii *lui don general?* – Gh. Brăescu /; adjectivul posesiv determină forma nearticulată a substantivului / Cu *tată-său* aveți ce aveți, iar nu cu dânsul! Hai cu tata, băiete, s-aducem noră *mâne-ta!* – I. Creangă /; forme pronomiale și pronume cu circulație regională / Ce ți-am făcut eu *matale*, de spui că-s urâtă și *închiorchioșată?* – M. Sadoveanu; „Da, asta în orice caz, dacă nu-i bate *ăia* pe-*ăia*, atunci îi bate *ăilalți* pe *ăștelanți*. – M. Preda /; *forme verbale regionale* / Păi *nu văzuși*, boierule, sacii și legăturile la ușă? *Se-mpărțiră* veniturile și ți-*adusei* partea. – N. Tănase etc.). Relațiile dintre diferitele funcții ale structurii sintactice slăbesc: enunțurile se fragmentează, lipsesc contururile ferme, se produc izolări, inversiuni, elipse, se fac digresiuni, se introduc paranteze și completări etc. Sub aspect fonetic se remarcă neglijențe în articularea sunetelor și cuvintelor, se produc eliziuni, asimilări, sincope etc.;

b. Continua pendulare între economie și abundență în exprimare. Economia în exprimare se manifestă prin întrebuințarea clișeelor lingvistice (formulări stereotipe, uneori eliptice: *ce mai faci, bine, bună-ziua, noroc, să-ți fie de bine, avansați, coborâți la prima* etc.), a abrevierilor de tot felul (Du-te la *casă* / =casa de bilete /. Ia-ți abonament de la *voiaj* / = Agenția de voiaj /. A dus-o la *maternă* (= maternitate). Urcă și tu pe *biclă* (= bicicletă). E o chestiune *fe. fe. urgentă* / etc.), dar mai ales prin elipsă, ca urmare a vorbirii dialogate, și prin mijloace extralingvistice (mimică, gestică și indicarea obiectelor) care permit întreruperea comunicării, restul fiind sugerat. Abundența în exprimare este materializată prin repetiție (reluarea informației prin alte cuvinte, tautologie, pleonasm), prin utilizarea zicalelor, proverbelor, expresiilor, locuțiunilor, prin evitarea cuvintelor abstracte care sunt înlocuite prin perifraze;

c. Încărcătură afectivă: comunicările sunt pe de o parte expresia directă a stărilor emoționale, pe de altă parte ele urmăresc să impresioneze pe destinatar. Lingvistic această trăsătură este concretizată prin întrebuințarea diminutivelor și augmentativelor, a cuvintelor peiorative, a superlativelor populare, a unor sintagme afective (de exemplu: adjectivul subordonat se substantivizează devenind regentul determinatului: un drăguț de biciușor, o drăguță de

Scanned with OKEN Scanner

substantivelor (Zvârr! de vreo *două – trei ori* cu bulgări în mine. S-a dus la Humulești, *cale de două ceasuri* cu piciorul. Și unde nu s-au adunat *o mulțime de băieți și fete* la școală, – I. Creangă.)

Sunt întrebuințate cuvinte „la modă" (Un costum *șic*. Un film *valabil*. Un banc care „*nu ține*". Are venituri *mini*.), aparticuri verbale („*Ai puțintică* răbdare.... *Mă rog*, ia să tălmăcim noi puțintel... Și eu, *am n-am* înfățișare, la douăsprezece trecute *fix* mă duc la tribunal... – I. L. Caragiale); cuvinte de umplutură (Nu e vorba că te pretinzi, dar ești; ești un om, *care va să zică*, mai instruit, și ai datoria, *mă-nțelegi*; fiindcă, dacă unul ca dumneata stă indiferent și nu se interesează, atunci *să-mi dai voie* să-ți spui... – I. L. Caragiale). În vorbire pătrund involuntar sau sunt utilizate curent cuvinte din lexicul neliterar: cuvinte vulgare, argotice, din jargon, dialectale (Și când a cădea țărâna pe *copârșeul* lui, să-și aducă aminte cum omorî el pe săracii feciorași... – T. Popovici: Dacă scoatem preț bun, avem *bișțari* frumoși!" – E. Barbu: Dă-mi, mă, o țigară, *fire-al dracu*, nu vezi ce muncesc eu aicea? – M. Preda). Se întâlnesc în mod obișnuit fenomene morfologice neliterare (*de exemplu*: G-D. cu articolul hotărât înaintea substantivului / Galoșii, ... Unde sunt galoșii *lui don general*? – Gh. Brăescu /; adjectivul posesiv determină forma nearticulată a substantivului / Cu *tată-său* aveți ce aveți, iar nu cu dânsul! Hai cu tata, băiete, s-aducem noră *mâne-ta*! – I. Creangă /; forme pronominale și pronume cu circulație regională / Ce ți-am făcut eu *matale*, de spui că-s urâtă și *închiorchioșată*? – M. Sadoveanu; „Da, asta în orice caz, dacă nu-i bate *ăia* pe-*ăia*, atunci îi bate *ăilalți* pe *ăștelanți*. – M. Preda /; *forme verbale regionale* / Păi *nu văzuși*, boierule, sacii și legăturile la ușă? *Se-mpărțiră* veniturile și ți-*adusei* partea. – N. Tănase etc.). Relațiile dintre diferitele funcții ale structurii sintactice slăbesc: enunțurile se fragmentează, lipsesc contururile ferme, se produc izolări, inversiuni, elipse, se fac digresiuni, se introduc paranteze și completări etc. Sub aspect fonetic se remarcă neglijențe în articularea sunetelor și cuvintelor, se produc eliziuni, asimilări, sincope etc.;

b. Continua pendulare între economie și abundență în exprimare. Economia în exprimare se manifestă prin întrebuințarea clișeelor lingvistice (formulări stereotipe, uneori eliptice: *ce mai faci, bine, bună-ziua, noroc, să-ți fie de bine, avansați, coborâți la prima* etc.), a abrevierilor de tot felul (Du-te la *casă* / =casa de bilete /. Ia-ți abonament de la *voiaj* / = Agenția de voiaj /. A dus-o la *maternă* (= maternitate). Urcă și tu pe *biclă* (= bicicletă). E o chestiune *fe. fe. urgentă* / etc.), dar mai ales prin elipsă, ca urmare a vorbirii dialogate, și prin mijloace extralingvistice (mimică, gestică și indicarea obiectelor) care permit întreruperea comunicării, restul fiind sugerat. Abundența în exprimare este materializată prin repetiție (reluarea informației prin alte cuvinte, tautologie, pleonasm), prin utilizarea zicalelor, proverbelor, expresiilor, locuțiunilor, prin evitarea cuvintelor abstracte care sunt înlocuite prin perifraze;

c. Încărcătură afectivă: comunicările sunt pe de o parte expresia directă a stărilor emoționale, pe de altă parte ele urmăresc să impresioneze pe destinatar. Lingvistic această trăsătură este concretizată prin întrebuințarea diminutivelor și augmentativelor, a cuvintelor peiorative, a superlativelor [illegible], a unor sintagme afective (de exemplu: adjectivul subordonat substantivizează devenind regentul determinatului: un drăguț de biciușor, o drăguță de

substantivelor (Zvârr! de vreo *două – trei ori* cu bulgări în mine. S-a dus la Humulești, *cale de două ceasuri* cu piciorul. Și unde nu s-au adunat *o mulțime de băieți și fete* la școală, – I. Creangă.)

Sunt întrebuințate cuvinte „la modă" (Un costum *șic*. Un film *valabil*. Un banc care *„nu ține"*. Are venituri *mini*.), aparticuri verbale (*„Ai puțintică răbdare..., Mă rog*, ia să tălmăcim noi puțintel... Și eu, *am n-am* înfățișare, la douăsprezece trecute *fix* mă duc la tribunal... – I. L. Caragiale); cuvinte de umplutură (Nu e vorba că te pretinzi, dar ești; ești un om, *care va să zică*, mai instruit, și ai datoria, *mă-nțelegi*; fiindcă, dacă unul ca dumneata stă indiferent și nu se interesează, atunci *să-mi dai voie* să-ți spui... – I. L. Caragiale). În vorbire pătrund involuntar sau sunt utilizate curent cuvinte din lexicul neliterar: cuvinte vulgare, argotice, din jargon, dialectale (Și când a cădea țărâna pe *copârșeul* lui, să-și aducă aminte cum omorî el pe săracii feciorași... – T. Popovici; Dacă scoatem preț bun, avem *bișțari* frumoși!" – E. Barbu; Dă-mi, mă, o țigară, *fire-al dracu*, nu vezi ce muncesc eu aicea? – M. Preda). Se întâlnesc în mod obișnuit fenomene morfologice neliterare (*de exemplu*: G-D. cu articolul hotărât înaintea substantivului / Galoșii, ... Unde sunt galoșii *lui don general*? – Gh. Brăescu /; adjectivul posesiv determină forma nearticulată a substantivului / Cu *tată-său* aveți ce aveți, iar nu cu dânsul! Hai cu tata, băiete, s-aducem noră *mâne-ta!* – I. Creangă /; forme pronomiale și pronume cu circulație regională / Ce ți-am făcut eu *matale*, de spui că-s urâtă și *închiorchioșată*? – M. Sadoveanu; „Da, asta în orice caz, dacă nu-i bate *ăia* pe-*ăia*, atunci îi bate *ăilalți* pe *ăștelanți*. – M. Preda /; *forme verbale regionale* / Păi *nu văzuși*, boierule, sacii și legăturile la ușă? *Se-mpărțiră* veniturile și ți-*adusei* partea. – N. Tănase etc.). Relațiile dintre diferitele funcții ale structurii sintactice slăbesc: enunțurile se fragmentează, lipsesc contururile ferme, se produc izolări, inversiuni, elipse, se fac digresiuni, se introduc paranteze și completări etc. Sub aspect fonetic se remarcă neglijențe în articularea sunetelor și cuvintelor, se produc eliziuni, asimilări, sincope etc.;

b. Continua pendulare între economie și abundență în exprimare. Economia în exprimare se manifestă prin întrebuințarea clișeelor lingvistice (formulări stereotipe, uneori eliptice; *ce mai faci, bine, bună-ziua, noroc, să-ți fie de bine, avansați, coborâți la prima* etc.), a abrevierilor de tot felul (Du-te la *casă* / =casa de bilete /. Ia-ți abonament de la *voiaj* / = Agenția de voiaj /. A dus-o la *maternă* (= maternitate). Urcă și tu pe *biclă* (= bicicletă). E o chestiune *fe. fe. urgentă* / etc.), dar mai ales prin elipsă, ca urmare a vorbirii dialogate, și prin mijloace extralingvistice (mimică, gestică și indicarea obiectelor) care permit întreruperea comunicării, restul fiind sugerat. Abundența în exprimare este materializată prin repetiție (reluarea informației prin alte cuvinte, tautologie, pleonasm), prin utilizarea zicalelor, proverbelor, expresiilor, locțiunilor, prin evitarea cuvintelor abstracte care sunt înlocuite prin perifraze;

c. Încărcătură afectivă: comunicările sunt pe de o parte expresia directă a stărilor emoționale, pe de altă parte ele urmăresc să impresioneze pe destinatar. Lingvistic această trăsătură este concretizată prin întrebuințarea diminutivelor și augmentativelor, a cuvintelor peiorative, a superlativelor absolute, a unor sintagme afective (de exemplu: adjectivul subordonat substantivizează devenind regentul determinatului: un drăguț de biciușor, o drăguță de

raclă, hârca de babă, postoronca de dascălul Simion, al dracului venetic şi ceapcân de popă etc. – I. Creangă), a expresiei figurate (comparaţie, tropi), a interjecţiilor, a mijloacelor de apel afectiv (formule de adresare, vocative, imperative) prin topica afectivă a enunţurilor (elementul considerat principal se află pe primul loc) şi prin mijloace fonetice: intonaţie, exclamativă, accelerarea sau încetinirea ritmului etc.

d. Înclinaţia către satiră şi umor exprimată printr-o mare varietate de procedee: porecla („popa Buligă, ce-i ziceau şi Ciucălău" – I. Creangă), „contaminări („Bine-ai venit, nepurcele!; Mai fiecare tovarăş al meu furluase câte ceva." – I. Creangă), răstălmăciri (Dumnezeu să-l iepure! – I. Creangă), calambur (Ai ieşit la vânătoare de lei!), unităţi nelogice (Curat murdar! – I. L. Caragiale), stridenţe lexicale şi gramaticale (De aceea merge treaba prost, fiindcă e prea mulţi deştepţi!) etc.

5. Stilul artistic are un domeniu propriu de manifestare: domeniul esteticului. El se opune tuturor celorlalte stiluri funcţionale (oficial, ştiinţific, publicistic, colocvial). În toate celelalte stiluri esenţialul îl constituie *transmiterea informaţiei* (informaţii de un anumit tip, cu un anume grad de accesibilitate); de aceea vorbitorul urmăreşte mai ales selectarea mijloacelor care răspund cel mai bine formulării informaţiei, el alege, de regulă, ceea ce este eficient, comod şi inteligibil. În stilul artistic transmiterea informaţiei este corelată cu efectul produs de o anumită *formă* de transmitere a informaţiei asupra destinatarului. Prin urmare, forma devine element esenţial şi modelator în transmiterea informaţiei. Forma, ca expresie a unui anume conţinut, este unică şi nerepetabilă.

a. *O trăsătură caracteristică* a stilului artistic este convenţionalitatea. În toate celelalte stiluri comunicarea urmăreşte să „redea" realul sau ceea ce este considerat real; în cazul unui fals, destinatarul reacţionează mai devreme sau mai târziu. În stilul artistic comunicarea este expresia unei alte realităţi imaginate de autor (realitate care are contingenţe cu realul, fără să se confunde cu acesta); destinatarul nu-şi pune problema falsului, el *ştie* că e vorba de ficţiune, de *convenţie*.

b. Stilul artistic este permeabil tuturor mijloacelor de expresie. Indiferent cărui stil funcţional ar aparţine, el poate utiliza toate posibilităţile de expresie ale limbii naţionale. Pătrunse în stilul artistic, aceste mijloace îşi pierd funcţia specifică de comunicare, dobândesc funcţie estetică. De aceea, stilul artistic nu are un sistem de mijloace de expresie propriu, ci se sprijină pe relaţiile sistematice ale limbii din domenii neartistice.

Punându-se în valoare fapte ale limbii din alte stiluri funcţionale, fapte cu caracter periferic (cuvinte şi fenomene gramaticale popular-regionale, neologice şi arhaice), precum şi fapte-inovaţii lingvistice (în lexic – limbajul figurat, în sintaxă – noi structuri de enunţuri, noi ritmuri, noi modalităţi de organizare a comunicării) care se răspândesc rapid, deoarece au ecouri profunde şi de durată în conştiinţa cititorilor, producţiile artistice aduc o contribuţie hotărâtoare la formarea şi dezvoltarea limbii literare. De aceea s-a ajuns uneori să se confunde limba literară cu limba operelor literare.

c. Principalele *modalităţi de comunicare* sunt: descrierea, naraţiunea, dialogul, monologul scris (literatura cultă) şi monologul oral (literatura populară), ultima modalitate fiind însoţită şi de mijloace extralingvistice de expresie (melodie, gestică, mimică, dans etc.).

Scanned with OKEN Scanner

§ 23. LIMBAJUL POETIC*

1. **Stilul artistic** ca stil funcțional se deosebește de celelalte stiluri în primul rând prin aceea că limba este utilizată nu atât pentru a transmite informații (scopul comunicativ, aspectul tranzitiv al limbii), cât pentru a deștepta emoții estetice (scop artistic, aspectul reflexiv al limbii). Așadar *limbajul poetic* este limba folosită cu funcție estetică.

Vorbind figurat, orice fapt de limbă (cuvânt, formă, structură) se prezintă ca un *nucleu luminos* (= *sensul principal,* informația de bază), *un halo difuz în jurul nucleului* (= *sensurile secundare,* informațiile colaterale, adiacente) și *o zonă exterioară lipsită de consistență,* dar care poate fi iluminată brusc printr-un artificiu (= *sensurile latente,* informațiile potențiale). Prin urmare într-un fapt de limbă distingem, de regulă, *un sens denotativ (informația principală), un sens conotativ (informația colaterală)* și *un sens figurativ (informația potențială).* Dezvăluirea mai ales a acestor *informații potențiale* ale faptelor de limbă formează principalul *mecanism al limbajului poetic.*

2. **Informația potențială** este reliefată, pusă în evidență, cu ajutorul unor artificii, procedee specifice, prin *figurile de stil.* Aceste procedee fac parte integrantă din *limbajul poetic* și pot fi clasificate după diferite *criterii.*

Admițând drept *criteriu nivelul lingvistic, figurile de stil se clasifică în:*

a. F i g u r i f o n o l o g i c e. Ele pot fi realizate prin:

Repetiție: aliterația – repetarea aceluiași fonem sau grup de foneme în enunț sau în vers (*A*rgint e pe *a*pe și *a*ur în *a*er) Și *t*obe *t*are-n *t*act ei ba*t* / Și *p*așii sună a*p*ăsat);

Asonanța – repetarea unor foneme diferite dar asemănătoare prin locul de articulare, apărând mai des ca rimă imperfectă (Stelele rare din tărie cad ca picuri de *argint.* / Și seninul cer albastru mândru lacrimile-l *prind.*

Augmentare: paragogă – adăugarea unui fonem sau a unei silabe la sfârșitul cuvântului (Strigăte de-Allah! Allah*u*! se aud pe sus prin nori); *diereză* – diftongul devine hiat vocalic (Mai suna-vei dulce corn / Pentru mine *vreodată*?! = *vre-o-dată*).

Reducerea volumului sonor: afereză – căderea unui fonem sau a unui grup de foneme în poziție inițială (Convins ca voi el este-n *nălțimea-i* solitară); *sincopă* – căderea unui fonem în interiorul cuvântului (Tu-ți arzi ochii și *frumsețea...*); *apocopă* – căderea unui fonem sau a unei silabe în po- ziție finală (Grija noastră n-aib-o *nime,* / Cui ce-i pasă că-mi ești drag?; C-aș dori *odat'* să mântui!); *sinerează* – fuziunea vocalelor în hiat într-un diftong sau triftong (Adormi-vom, troieni-va / Teiul *floarea-i* peste noi, / Și prin somn *auzi*-vom bucium / De la stânele de oi.).

Asemănare și analogie: rimă – consonanța silabelor finale ale versurilor (Pe când cu zgomot *cad* / Izvoarele-*ntruna,* / Alunece *luna* / Prin vârfuri lungi de *brad*); **rimă interioară** – consonanța, uneori imperfectă, a unor cuvinte în interiorul enunțurilor sau versurilor (Socrul roagă-capul mesei să poftească să se pună / Nunul *m***are,** mândrul *so***are,** și pe *n***ună,** mândra *l***ună.** O *bă***șică**-n loc de *st***iclă** e întinsă-n ferăstruie.);

Falsă metateză – selectarea unor cuvinte care repetă în combinații și poziții schimbate aceleași foneme (Când pierdută **raz***imi* fruntea de-**arz***ătorul* meu *ob***raz**); *paronomază* – surpriză provocată de similitudinea sonoră între cuvinte (Bate vântul dintr-o *parte* / Iarna-i iei, vara-i *departe.* Opiniunea *publică* – Gura-lumii-e *imanentă* și *emanentă* de *Public*).

b. F i g u r i l e x i c a l e - s e m a n t i c e. Ele pot fi realizate prin:

Repetiție: antanaclază – același cuvânt, fiind polisemantic, apare în contexte învecinate cu sensuri diferite (Cum copacu-și uită *foaia* / Ce pe vânt mi-a fost trimisă, / Astfel eu uitat-am poate / Aste *foi* de dânsa scrise. – *foaie* = frunză, filă); *diaforă* –

* Exemplele din § 23 sunt selectate din opera lui M. Eminescu.

cuvântul repetat își schimbă categoria gramaticală și nuanța semantică (Numai eu rămas *același,* / Bat mereu *același* drum.)

Acumulare: perifrază – asociere de cuvinte care înlocuiește un termen propriu (*Al vieții vis de aur* ca un fulg, ca o clipă-i – (= iubire); *pleonasm* – alăturare de cuvinte care exprimă aceeași idee (Zugrăvește *din nou iarăși* pânzăle posomorâte.)

Asemănare și analogie: metaforă – termen impropriu, dar plastic, evocator sau sugestiv, folosit în locul termenului propriu (Toată *floarea* cea vestită a întregului Apus, / Tot ce stă în *umbra crucii,* împărați și regi s-adună / Să dea piept cu *uraganul* ridicat de semilună.; Zadarnic *paiul sec al minții*-l treieri, / *Drapându*-i *golul* ei cu reci imagini / Nimic nu iese dintr-un *dram de creieri.*);

personificare – se atribuie însușiri umane obiectelor (Când însuși *glasul* gândurilor *tace,*/ Mă-*ngână cântul* unei dulci evlavii.);

simbol – numele unui obiect concret exprimă o idee abstractă: (Dintre sute de *catarge* / Care lasă malurile, / Câte oare le vor sparge / *Vânturile, valurile? – catarge = destine umane;* vânturi, valuri = întâmplări, împrejurări); *alegorie* – metaforă utilizată în expunerea narativă sau în materializarea plastică a unei idei abstracte (Din sânul veșnicului ieri / Trăiește azi ce moare, / Un soare de s-ar stinge-n cer / S-aprinde iarăși soare; / Părând pe veci a răsărit, / Din urmă moartea-l paște, Căci toți se nasc spre a muri / Și mor spre a se naște.); *metonimie* – înlocuirea unui termen prin altul cu care se află într-o relație oarecare (Codrul clocoti de zgomot și de *arme* și de *bucium.*);

sinecdocă – înlocuirea unui termen prin altul cu care se află în relație de contiguitate (Iar la poala lui cea verde mii de *capete* pletoase, / Mii de *coifuri*-lucitoare ies din umbra-ntunecoasă.)

catahreză – metaforă ștearsă sau lexicalizată (Din două *gene de nouri* se vedeau doi ochi albaștri ca cerul. Și s-o vezi înconjurată de un *roi de pierde-vară.*); *calambur* – se întemeiază pe ambiguitate, are efect umoristic (Chiar sărac, de ai drăguță, / Ai mulțimi de *daraveri.* / Căci primești și dai *simbrie* / În necazuri și plăceri).

Substituire: antonomaza – substituirea reciprocă a unui nume propriu cu unul comun, dacă unul caracterizează pe celălalt (Și pe margini de caiete scriam versuri dulci, de pildă, / Către vreo-trandafirie și sălbatică *Clotildă*): *heteroză,* substituirea unui termen precis cu altul mai puțin precis (Au la *Sibaris* / = București / nu suntem lângă capiștea spoielii?); *eufemism* – atenuarea virulenței unui termen prin substituirea cu un alt termen sau o perifrază (*S-a stins viața* falnicei Veneții); *litotă* – perifrază ce pare că atenuează expresia unei idei, de fapt lăsând să se înțeleagă mai mult (Arde-n candel-o lumină *cât un sâmbure de mac.*); *antifrază* – unitate lexicală (cuvânt, locuțiune, expresie) care evidențiază, prin intonație, un sens contrar celui obișnuit (Patrioții! Virtuoșii, ctitori de *așezăminte,* / Unde spumegă desfrâul în mișcări și în cuvinte);

hipalagă – unui obiect i se atribuie o acțiune care convine vecinului său, (Când norii cei negri *par sombre palate* / De *luna regină* pe rând vizitate).

c. Figuri realizate la nivel morfematic *prin:*

Repetiție: parigmenon – repetarea unor cuvinte derivate de la același radical (*Încăperile* gândirii mai nu pot să le *încapă.* Singur fuse *îndrăgitul,* singur el *îndrăgitorul;* Ați *luptat, luptă* deșartă, ați vânat țintă nebună).

Compoziția: hifen – reuniune a două cuvinte într-unul singur pentru a exprima o noțiune nouă. (Această individualitate se numește *Gura-lumii.* În biserică, *ne-n biserică,* puțin îi pasă ... Îl coborâm astăzi la prozaica meserie de prim-bucureștean. Deodată întunericul dimprejurul lui deveni liniștit, *negru-mort*);

Scanned with OKEN Scanner

Abatere de la corectitudine: tmeza – scindarea unei structuri lexicale prin intercalarea între componentele acesteia a unui alt cuvânt.(Şi *un capăt* poeziei / Şi pustiului *să pui;* Lumea are un stabiliment de *foto* – şi *litografie; Departe* sunt *de* tine şi singur lângă foc.)

d. Figuri realizate la nivel morfologic (clase şi categorii morfologice) prin:

Repetiţie: poliptoton – repetarea aceluiaşi cuvânt în diferite forme flexionare (Sus inimile voastre! Cântare aduceţi-i. / El este *moarteu morţii* şi *învierea vieţii;* Fluturi *mulţi* de *multe* neamuri, vin în urma lui un lanţ; *Altul* este al *tău* suflet, *Alţii* ochii *tăi* acum), (La un semn, un ţărm de altul, *legând* vas de vas, *se leagă*.);

Exagerare: superlativ stilistic – utilizarea unor construcţii inedite de exprimare a ideii de superlativ, (Văd poeţi ce-au scris o limbă *ca un fagure de miere.* Ah, *ce fioros de dulce* de pe buza ta cuvântu-i.);

Simulare: adjectivul posesiv etic, dativul etic sunt expresia interesului deosebit purtat de narator şi solicitat şi ascultătorilor faţă de erou, de împrejurare, de un obiect. (Umbra eroului *nostru* dispărea prin şiroaiele ploaiei. Oricât de neplăcut să fi fost spectacolul pentru simţul estetic al călătorului *meu*, el avu o influenţă salutară. „Câtu-*ţi* ţine ziulica / I-aş cânta doina, doiniţa.)

Substituire: antiptoză – substituire pe baza echivalenţei cazurilor (G – D): Se bate miezul nopţii în clopotul de-aramă, / Şi somnul vameş *vieţii*, nu vrea să-mi ieie vamă: (prep. + Ac – D); Stelele-n cer / Deasupra mărilor / Ard *depărtărilor* / Până ce pier.); *enalagă* – substituire între moduri şi timpuri (Sara pe deal buciumul *sună* cu jale; Din sfera mea *venii* cu greu; Dacă tu *ştiai* problema acestei vieţi cu care lupt, / Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt).

e. Figuri realizate la nivel sintactic *prin:*

Repetiţie: anadiploză – repetarea unui segment sintactic la sfârşitul şi imediat la începutul a două unităţi sintactice succesive, (Veşnic este numai *râul: râul* este demiurg; Anii tăi se par ca *clipe: Clipe* dulci se par ca veacuri);

anaforă – repetarea unui segment sintactic la începutul câtorva unităţi sintactice succesive. (*O întreb* de ce-i mâhnită, *o întreb* de mă iubeşte; *Nu simţiţi* c-amorul vostru e-un amor străin? Nebuni!/*Nu simţiţi* că -n proaste lucruri voi vedeţi numai minuni?); *epifora* – repetarea unui segment sintactic la sfârşitul câtorva unităţi sintactice succesive, (Când te doresc eu cânt *încet-încet* / Plec capul la pământ *încet -încet* / Şi glasul meu răsună tânguios / Ca tristul glas de vânt *încet-încet*); *epanadiploză* – repetarea aceluiaşi segment la începutul şi la sfârşitul aceleiaşi unităţi sintactice sau al aceluiaşi vers. (Sură-i sara cea de toamnă, de pe lacuri apa *sură* / Înfunda mişcarea-i creaţă între stuf la iezătură. *Mereu* se vor tot bate, tu vei dormi *mereu.*);

simplocă – repetarea compusă dintr-o anaforă combinată cu o epifora. (*L*-a spălatu-*l*, pieptănatu-*l*, / La botez *l*-a dus pe micul, / La icoane *l*-a-nchinatu-*l*)

antimetateză – repetarea componentelor unui segment sintactic în ordine inversă, (Şi adâne privind în ochi-i, ţi-ar părea cum că înveţi, / Cum viaţa *preţ să aibă* şi cum moartea *s-aibă preţ*);

chiasm – repetarea încrucişată a segmentelor cu aceleaşi funcţii sintactice. (Ai putea *să lepezi cârma* şi *lopeţile să lepezi*);

conversiunea – repetarea inversă a componentelor unui segment sintactic, de aici rezultând un alt sens, (*Femeie între stele* şi *stea între femei*);

epizeuxis – repetarea imediată a unui segment, (Eu nu voi *nimic, nimica* / Decât *pace, pace, pace*);

epanalepsă – repetiţia aceluiaşi segment la distanţă. (*În veci* aceleaşi doruri mascate cu-altă haină, / Şi-n toată omenirea *în veci* aceiaşi om);

Scanned with OKEN Scanner

concatenație – enunț dezvoltat în care segmentele următoare împrumută termeni-cheie din segmentele inițiale. (*Plângând* tu ai venit pe-acest pământ / Amici, ce te-așteptau, te-au salutat *zâmbind*; / Dar să trăiești astfel, încât, când te vei stinge, / Să părăsești *zâmbind* amicii, ce te-*or plânge*);

tautologie – repetarea cuvântului subiect sau predicat cu o altă funcție sintactică, subordonată celei dintâi. (Făt-Frumos *ospătă* ce *ospătă* ...; Iar ciobanu-și pune gluga, / Mai *îndrugă* câte-*ndrugă*);

Acumulare: enumerație – acumulare prin coordonare a mai multor segmente. (Iar în patru părți a lumii vede șiruri munții mari, / *Atlasul, Caucazul, Taurul*, și *Balcanii* seculari / Vede *Eufratul* și *Tigris, Nilul, Dunărea* bătrână);

polisindet – enumerație în care segmentele sintactice sunt legate prin conjuncții. (Nu era azi, *nici* mâine, *nici* ieri, *nici* totdeauna;

Fantezie, fantezie – când suntem numai noi doi singuri, / Ce ades mă port pe lacuri *și* pe mare *și* prin crânguri);

sinafie – polisindet cu o structură simetrică. (În adâncu-i se pătrunde / *Și* de lună *și* de stele / *Și* de zbor de rândunele / *Și* de lună *și* de soare / *Și* de păsări călătoare);

hendiadă – raportul atributiv este transformat într-unul de coordonare (Se scuturǎ salcâmii *de toamnă și de vânt* = de vântul toamnei.);

epimonă – întrebuințare excesivă a conjuncțiilor coordonatoare, care face impresia unei suplimentări continue a ideii (În zadar râuri și soare / Grămădești-n a ta gândire / *Și câmpiile asire / Și întunecata mare.*);

reflecție: climax – enumerație progresivă, fiecare termen caracterizând obiectul din alt unghi (O, *te văd, te-aud, te cuget*, tânără și dulce veste.);

epanortoză – rectificare, reformularea ideii în alți termeni mai convingători. (Acest calendar conține smântâna (*ca să nu zicem crema*) inteligenței literare din acel oraș);

Exagerare – emfază – enunț sau segment de enunț căruia i se acordă în comunicare o importanță deosebită, subliniat prin intonația solemnă, ori prin înlocuirea persoanei I cu persoana a III-a (S-a-mbrăcat în zale lucii cavalerii de la Malta, / Papa cu-a lui trei coroane puse una peste alta, / Fulgerele adunat-au *contra fulgerului care / În turbarea-i furtunoasă a cuprins pământ și mare*; De-un moșneag, da, împărate, căci *moșneagul ce-l privești / Nu e om de rând, el este domnul Țării Românești.*);

Economia de expresie: aposiopeză – întreruperea enunțului, restul fiind de prisos sau omis din cauza grabei (Nu e nimeni pe stradă, nu te poate vedea nimeni, și apoi chiar de te-ar vedea ...);

reticență – întreruperea intenționată a enunțului, tăcerea fiind mai grăitoare decât o expresie nepotrivită (Băiat cu multă ambiție, fecior de popă, cam prostuț, nu-i vorbă, da-ți știa crezul pe de rost, de, de, de ... nu altceva...);

suspensie – întreruperea intenționată a enunțului, ce atâță curiozitatea interlocutorului, după care urmează o completare neașteptată. (De vorbit despre ... istorie, geografie și alte lucruri folositoare, da! se-nțelege, cât vrei!; Tu ești un înger ... îndărătnic ... dar un înger ...); uneori suspendarea enunțului este consecința intercalării unui segment incident (Când focul nu mai era decât o grămadă de cărbuni – acoperite flăcări vinete, atunci astupai soba.);

asindet – suprimarea conjuncțiilor între termeni coordonați. (Tot *pământul, lacul, cerul* ... toate, toate ni-s prieteni; Peste vârfuri trece lună[1], / Codru-și bate frunza lin,[2] / Dintre ramuri de arin / Melancolic cornul sună.[3] /);

elipsă – suprimarea unui segment sintactic care poate fi totuși dedus din context. (*Iute capul într-o parte* și te uiți în jos smerit.);

Scanned with OKEN Scanner

brahilogie – enunțul este redus prin eliminarea unor termeni care pot fi subînțeleși (Iară noi? noi epigonii? ... Simțiri reci, harfe zdrobite. / Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrâne, urâte ...)

Asemănare și analogie: comparație – doi termeni în relație de asemănare, din care unul îl scoate în evidență pe celălalt. (A țesut subțire pânza străvezie *ca o mreajă*. S-a dus Pann, finul Pepelei, cel isteț *ca un proverb*; Sufletul meu arde-n iubire *ca para*; El privea în viitor, *cum ai privi în fundul unui lac liniștit și limpede ca lacrima; Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr* / Așa el sprijină lumea și vecia într-un număr; Arde-n candel-o lumină *cât un sâmbure de mac*); *amfibilogie* – structură sintactică echivocă, deoarece sunt posibile două interpretări – corecte (Și cât de viu s-aprinde el / În orișicare sară. / *Spre umbra* vechiului castel / Când ea o să-i apară; s-aprinde-spre umbra – o să apară);

aluzia – segment sintactic evocator al unui eveniment, personaj, replică din documentul istoriei, folclorului, mitologiei, literaturii. (*Un regat pentru-o țigară* s'împlu norii de zăpadă, / Cu nimere!; Palid stinge-Alexandrescu sânta *candel-a sperării, / Descifrând eternitatea din ruina unui an.*); *maligmată* – o metaforă atenuată sub forma unei construcții incidente (El trecu strada întunecoasă cu pasul lui ușor, la care se cunoștea, *ca să zic, elastică greutate.*)

Opoziție: oximoron – evocare în aceeași sintagmă a unor însușiri contradictorii (Și *bogat în sărăcia-i* ca un astru el apune. Ele sar în *bulgări fluizi* peste prundul din răstoace.)

Abatere de la corectitudinea obișnuită: anacolut – întreruperea continuității sintactice (*Soarele*, ce azi e mândru, el îl vede trist și roș. *Alte lacrimi, alt amar* / Mai crud nici e cu putință.); *antipalaga* – abatere de la regula acordului (*principiul rău, / Nedreptul și minciuna* al lumii d u c e frâu.); *subiect psihologic* – segmentul sintactic cunoscut atât emițătorului cât și destinatarului (Și pe câmpul gol el vede *un copil* umblând desculț / Și cercând ca să adune într-un cârd *bobocii* mulți.); *predicat psihologic* – segmentul sintactic purtător al accentului predicativ (*Laurii* voiau să-i smulgă de pe fruntea ta de fier, / *A credinței biruință* căta orice cavaler);

inversiune – răsturnarea topicii normale (Vom visa un vis ferice, Îngâna-ne-vom c-un cânt / Singuratice *izvoare*, / Blânda *batere de* vânt.); *hiberbat* – adaos neașteptat la sfârșitul enunțului (Respirarea cea de ape îl îmbată, *ca și sara.*); *dislocare* – izolare prin topică afectivă a unui segment sintactic (Trandafirii aruncă *roșii*; nu voi părul să mi-l taie / *Ce-mi ajunge la călcâie*; Ai noștri tineri la Paris învață / *La gât cravatei* cum se leagă nodul); *anastrofă* – inversiunea nefirească a componentelor unui segment sintactic (Și astăzi tu de bunăvoie / Fericită-n brațe *cazi-mi*: În lacul cel verde și lin / *Răsfrânge-se* cerul senin.) *apokinu* – un segment sintactic care intră în relație simultan cu doi termeni (*Pieptul* de dor, *fruntea* de gânduri ți-e p l i n ă.)

Descrierea plastică: epitetul – determinant sintactic cu valoare plastică (a t r i b u t: În privazul *negru*-al vieții-mi / E-o icoană *de lumină*.; a t r i b u t i v ă: Ideal pierdut în noaptea unei lumi *ce nu mai este*.; n u m e p r e d i c a ț i v: Noi cârpim cerul cu stele, noi mânjim marea cu valuri, / Căci al nostru-i *sur și rece* – marea noastră-i *de înghet*.; e l e m e n t p r e d i c a t i v s u p l i m e n t a r: Din izvoare și din gârle / Apa sună *somnoroasă*. ; a p o z i ț i e: Venere, *marmură caldă, ochi de piatră* ce scânteie, / *brat molatic* ca gândirea unui împărat poet ...).

f. F i g u r i l o g i c e ș i d e c o m p o z i ț i e *realizate prin:*

Acumulare: amplificare – lanț de figuri descriptive în care fiecare din acestea reia și adâncește ideea exprimată inițial; din ansamblul lor se desprinde imaginea vie a

obiectului comunicării. (În faptă lumea-i visul sufletului nostru. Nu există nici timp nici spațiu – ele sunt numai în sufletul nostru. Trecut și viitor e în sufletul meu, ca pădurea într-un sâmbure de ghindă, și infinitul asemene, ca reflectarea cerului înstelat într-un strop de rouă.); *conglobație* – replică tăioasă, cu efect copleșitor, constând dîn enumerarea ostentativă a unor fapte, aspecte, motive (Încorda-voi a mea liră să cânt dragostea? Un lanț / Ce se-mparte cu frăție între doi și trei amanți. / Ce? să-ngâni pe coardă dulce, că de voie te-ai adaos / La cel cor ce-n operetă e condus de Menelaos? / Azi adeseori femeia, ca și lumea, e o școală / Unde-nveți numai durere, înjosire și spoială.)

Reflecție: epifonem – adaos care închide o judecată de valoare, o reflecție, concluzie la finalul unei unități compoziționale (San Marc sinistru miezul nopții bate./ Cu glas adânc, cu graiul de Sibile, / Rostește lin în clipe cadențate: *„Nu-nvie morții – e-n zadar, copile!*): *epifrază* – enunț sau segment de enunț suplimentar în care se dezvoltă o idee accesorie, incluzând, de regulă, o restricție la ideea exprimată anterior (Ieniceri, copii de suflet ai lui Allah și spahii/Vin de-ntunecă pământul la Rovine în câmpii; / Răspândindu-se în roiuri, întind corturile mari / *Numa-n zarea depărtată sună codrul de stejari.*);

Conjuncție – observație rezultată din asocierea unor aspecte contradictorii ale vieții. (Iar în lumea cea comună *a visa e un pericul, / Căci de ai cumva iluzii, ești pierdut și ești ridicul*); *autorism* (corecție) – rectificare retractare, contradefiniție (Ei vor aplauda desigur biografia subțire/ Care s-o-ncerca s-arate că n - a i f o s t v r e u n l u c r u m a r e, / *C-ai fost om cum sunt și dânșii ...*); *exclamație* – expresie a unui sentiment sau a unei emoții puternice (N-avem oști, dară *iubirea de moșie e un zid* / Care nu se-nfiorează de-a ta faimă, Baiazid!; ... O, *te-admir, progenitură de origine romană!*); *imprecație* (blestem) – expresie a dorinței de pedepsire a unei persoane sau a unei colectivități (Și-acum la tine, frate, cuvântul o să-ndrept, / Căci voi să-ngălbenească și sufletu-ți din piept! / Și ochii-n cap să-ți secе, pe tron să te usuci, / Să sameni unei slabe și străvezii năluci, / Cuvântul gurii proprii, auzi-l tu pe dos / Și spaima morții intre-ți în fiecare os.); *autoimpercație* – blestem adresat de cineva lui însuși drept garanție pentru o afirmație sau un angajament (Să blesteme pe-oricine de mine-o avea milă, / Să binecuvânteze pe cel ce mă împilă, / S-asculte orice gură, ce-ar vrea ca să mă râdă, / Puteri să puie-n brațul ce-ar sta să mă ucidă, / Și-acela dintre oameni devină cel dintâi / Ce mi-a răpi chiar piatra ce-oi pune-o căpătâi.); *optație* – enunțarea exclamativă a unei dorințe ca soluție sau răsplată a unei situații (Cum nu sunt un șoarec, Doamne – măcar totuși are blană, / Mi-aș mânca cărțile mele – nici că mi-ar păsa de ger... / Mi-ar părea superbă, dulce o bucată din Homer, / Un palat – borta-n părete și nevasta – o icoană.); *ipoteză* – presupunere din care se trage o concluzie (... și tot astfel, dacă închid un ochi, văd mâna mea mai mică decât cu amândoi. De-aș avea trei ochi, aș vedea-o și mai mare, și cu cât mai mulți ochi aș avea, cu atât lucrurile toate dimprejurul meu ar părea mai mari.); *maximă (sentință)* – reflecție profundă și generalizatoare care subliniază o idee (Cugetări imposibile nu există, căci, îndată ce o cugetare există, nu mai e imposibilă, și dac-ar fi imposibliă n-ar exista.); *proverb – maximă populară* (Iar la făgăduințele d-lui prefect vom spune și noi vorba veche, de baștină, a moșului Terinte Barbălată, răzăș și el la Fundure, în ținutul Vasluiului: *Cel tânăr spune câte face, bătrânul câte a făcut, nebùnul câte are de gând să facă.); entimemă* – reflecție exprimată sub forma unei contradicții sau a unei concluzii (E caracteristic pentru multe din reputațiunile noastre literare, că *toți îi citează dar nimeni nu-i citește.*)

Exagerare: hiperbolă – mărirea sau micșorarea imaginii obiectului peste limitele firești.

Scanned with OKEN Scanner

(*Groaz' ic s-a îmbătat* bătrânul – soarele zice: / Nu-i minune-*a băut jumătate d-Oceanul Pacific.* /;
Rău îi mai îmblă prin pântece-acum băutura amară... /
Ah! moşneagul beţiv e-n stare-ntr-o zi *să ruine* /
Toate societăţile de-asigurare din ţară.)

Substituţie: ironia – apreciere simulată, contextul lingvistic sau extralingvistic indică o interpretare contrarie celei comunicative (V-aş fi scris mai mult, dar... la ce să vă supăr mai mult cu cartea de vizită a unui om, când grija matale cea mare eşti mata însuţi...);

charientism – replică plină de ironie fină, dată unui interlocutor, orgolios sau vulgar şi nepriceput (Orice gând ai, împărate, şi oricum vei fi sosit, / Cât suntem încă pe pace, eu îţi zic: „Bine-ai venit!"); *diasirm* – ironie caustică şi umilitoare, construită abil (Ş-aceste mărfuri fade, uşurele, / Ce au uitat pân' şi a noastră limbă, / Pretind a fi pe cerul ţării: stele.); *mimeză* – imitaţie batjocoritoare a felului de a vorbi al altcuiva (Să-l fi văzut pe mândrul Nicodim îmblând pe la prohoade şi pe la pomene cu *Psaltirea* şi *Vangheliа* (aşa-i zicea el) după părinte.); *sarcasm* – ironie necruţătoare, expresie a amărăciunii. „Dacă d-na Lume dictează: A. Creaţă, dobitoc în piele de om, şi Destinul scrie: A. Creaţă, ministru, atunci acest ministru nu e decât forma sau formalitatea fondului, nu e decât numirea, ministru ce îmbracă individul dobitoc, nu e decât tichia de mărgăritar ce îmbracă, ce ascunde chelboşia".

Simulare: epitropă – raţionament prin care se dovedeşte caracterul fals al unei premise propuse de adversar (De-oi muri – îşi zice-n sine – al meu nume o să-l poarte / Secolii din gură-n gură şi l-or duce mai departe, (...) O sărmane! ţii tu minte câte-n lume-ai auzit, / Ce-ţi trecu pe dinainte, câte singur ai vorbit? / Prea puţin. De ici, de colo de imagine-o fâşie; / Vre o umbră de gândire, ori un petec de hârtie; / Şi când propria ta viaţă singur n-o ştii pe de rost, / O să-şi bată alţii capul s-o pătrunză cum a fost?); *pretexiţie* – aparentă trecere sub tăcere a faptelor, atrăgându-se astfel atenţia asupra lor (O, vis ferice de iubire, / Mireasă dulce din poveşti, / *Nu mai zâmbi! A ta zâmbire / Mi-arată cât de dulce eşti, / Cât poţi cu-a farmecului noapte / Să-ntuneci ochii mei pe veci, / Cu-a gurii tale calde şoapte, / Cu-mbrăţişări de braţe reci.)*.

Opoziţie: antiteză – asociere a unor idei, imagini, secvenţe cu sens contrar (Căci voi *murind în sânge*, ei pot *să fie mari*; Voi *credeaţi* în scrisul vostru, noi *nu credem* în nimic; *De-aşa vremi* se-nvredniciră *cronicarii şi rapsozii*; / *Veacul nostru* ni-l umplură *saltimbancii şi irozii...*);

antilogie – echilibru între judecăţi opuse (Nu spera şi nu ai teamă, / Ce e val ca valul trece; / De te-ndeamnă, de te cheamă, / Tu rămâi la toate rece.); *parhyponoian* – se admite că o idee se naşte din contrariul ei (Puteam numiri defăimătoare / În gândul meu să-ţi iscodesc, / Şi *te uram cu-nverşunare, / Te blestemam căci te iubesc.*);

paradox – se enunţă ca adevărată o idee, aparent contrară adevărului sau opiniei comune (La început pe când *fiinţă nu era, nici nefiinţă*, / Pe când totul era lipsă de viaţă şi voinţă. / Când *nu s-ascundea nimica, deşi tot era ascuns*); *paradoxtolă* – stabileşte un adevăr, contrar opiniei comune (Cât despre cuvintele multe, în loc de-a îmbogăţi, ele sărăcesc cumplit o limbă. Ele iau ideii vioiciunea intuitivă.)

Descriere plastică: definiţie poetică – definire a unui obiect printr-o imagine (Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi / Idolului lor închină, numind mare pe-un pitic / Ce-o băşică e de spumă într-un secol de nimic.); *descripţie* – descriere (tablou, interior, portret) a obiectului prin acumulare de metafore, comparaţii, epitete (... Cătălin, / Viclean copil de casă, / Ce împle cupele cu vin, / Mesenilor la masă, Un paj ce poartă pas cu pas /

Scanned with OKEN Scanner

A-mpărătesii rochii, / Băiat din flori şi de pripas, / Dar îndrăzneţ cu ohii, / Cu obrăjori ca doi bujori / De rumeni bată-i vina...)

Prezentare de fapte – modele: pildă (exemplu) – scurtă naraţiune care, în temeiul analogiei, justifică un mesaj (Biblia ne povesteşte de Samson, cum că muierea, / Când dormea, tăindu-i părul, i-a luat toată puterea / De l-au prins apoi duşmanii, l-au legat şi i-au scos ochii, / Ca dovadă de ce suflet stă în piepţii unei rochii...); *parabola* – este o pildă inventată de autor, cu scopul de a dovedi o teză, o afirmaţie oarecare (Un bătrân de spirit a spus despre tineretul nostru că-i pare că e ca cireşele, cărora grădinarul, voind să le facă să se coacă înainte de vreme, le sucşte cozile. Cireşele se coc într-adevăr, dar numai pentru scopul de a fi mâncate, nicidecum însă pentru scopul cel tăinuit al naturii, de a cuprinde un sâmbure dătător de viaţă, un germene al dezvoltării mai departe); *fabula* – este o pildă inventată în care participă de regulă animale personificate, pentru a justifica o atitudine, o afirmaţie. (Un om nu poate face nimic într-o ţară rău întocmită şi măcar să tot poruncească rămâne la vorba aceea: *a poruncit câinelui, şi câinele pisicii, şi pisica şoarecelui, iar şoarecele şi-a atârnat porunca de coadă.)*

Dialog: apostrofă – întrebare, afirmaţie sau exclamaţie – expresie a unei emoţii puternice – către o persoană (prezentă, absentă sau decedată) (Acolo v-aţi pus averea, tinereţile la stos... / Ce a scos din voi Apusul, când nimic nu e de scos?);
invectivă – apostrofă necruţătoare (De-aceea taci şi încă bine paie-ţi / Că nu te regalăm cum ştim, cu beţe: / Făclie nu-i nemţescul tău opaiţ); *comunicaţie* – consultare simulată a ascultătorului cu privire la aprecierea unor fapte (Ah! – zice unul – spuneţi că-i omul o lumină / Pe lumea asta plină de-amaruri şi de chin?); *interogaţie retorică* – întrebarea care transmite sau sugerează răspunsul (Să cer un semn, iubito, spre a nu te mai uita? / Te-aş cere doar pe tine, dar nu mai eşti a ta. ; Căci, întreb, la ce-am începe să-ncercăm în luptă dreaptă / A turna în formă nouă limba veche şi-nţeleaptă?); *invocaţie retorică* – rugăminte adresată muzei, divinităţii, unui erou pentru a căpăta ajutor în rezolvarea unei probleme (Cum nu vii tu, Ţepeş Doamne, ca punând mâna pe ei, / Să-i împarţi în două cete: în smintiţi şi în mişei / Şi în două temniţi large cu de-a sila să-i aduni, / Să dai foc la puşcărie şi la casa de nebuni!);

prolepsă – anticipare care previne o obiecţie (Nu pot şi nu voi nega că influenţa ce exersaţi asupra mea e mare, ba încă nu vă iau meritul de-a declara în gura mare că o bună şi poate cea mai bună parte din sufletul meu e opera matale – şi că dacă sunt rău – cauza e că mata eşti rău sau rea, dacă sunt sceptic, cauza e că mata eşti sceptică sau sceptic); *apodioxis* – respingerea unui argument absurd (Să vorbim oare de renumele său de autor? Ar trebui atunci să facem un curs întreg de literatură – furată); *antiparastază* – se probează că faptul de care este acuzat vorbitorul este dimpotrivă lăudabil (Botoşănenii s-ar fi supărat din cauza dării noastre de samă, pentru că i-am fi numit pastramagii, ba ceea ce-i mai frumos, d.R. crede că ne pare grozav de rău că mi-a aplicat acest nume. Cu părere de rău îi vom spune că nu avem acest talent şi, dacă l-am avea nu mi-ar fi deloc ruşine de el, căci o meserie pozitivă e totdeauna onorabilă.); *cominaţie* – avertisment cu privire la o nenorocire de neînlăturat. (Şi nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimânt, / *Cum veniră, se făcură toţi o apă şi-un pământ.*); *incitare* – instigare – îndemn la faptă (Zdrobiţi orânduiala cea crudă şi nedreaptă, / Ce lumea o împarte în mizeri şi bogaţi!)

Compoziţie: caracter – zugrăvirea trăsăturilor morale ale unui tip uman (Moş Iosif avea un defect foarte mare. Cu o măiestrie rară ştia să se înşele pe sine însuşi. Toate deslegările pe care i le-nsufla mintea lui sănătoasă şi ageră, el gândea că provin numai din combinările astrologice, în care el încifra ceea ce nu era în ele. Unde mintea lui

Scanned with OKEN Scanner

proprie nu-i da o deslegare, acolo nici astrologia cea grecească n-o putea face nemijlocit. Ea aproba numai aposteriori ceea ce el pusese în calculele sale apriori.) *prosopografie* – portret fizic (Maistrul Ruben era un bătrân de o antică frumusețe. O frunte înaltă, pleșuvă, încrețită de gândiri, ochii sări boltiți adânc în capul cel înțelept și barba lungă, care curgea sub adâncii umeri ai obrazului până pe pieptul întodeauna cam plecat, îi da arătarea unui înțelept din vechime. Arătarea lui era liniștită, dar nu blândă; numai împrejurul gurei musculoase se vedea o duioșeață amărâtă de îndoieli); *cronografie* – descrierea cadrului temporal al unui eveniment – (Abia sara, când satul devine centrul vieții pământului ce-l înconjură, se începe acea duioasă armonie câmpenească, idilică și împăciuitoare. Stelele izvorăsc umede și aurite pe smaltul cel adânc și albastru al cerului, buciumul s-aude pe dealuri, un fum de un miros adormitor împle satul, carele vin cu boii osteniți, scârțâind, din lanuri, oamenii vin cu coasele de-a umăr, vorbind tare în tăcerea serii, talangele turmelor, apa fântânilor, cumpenele sună, scrânciobul scârțâie-n vânt, câinii încep a lătra și prin armonia amestecată s-aude plin și languros sunetul clopotului, care împle inima cu pace.); *topografie* – descrierea cadrului spațial al unui eveniment (Pe valea Siretului întinsă sub arcurile de safir ale cerului, ale căror fluvii de aer tremurau de căldura soarelui de vară, stau risipite, cu întunecata lor umbră, păduri și dumbrave, dosind printre ele sate întinse, înconjurate cu șanț, a căror căsuțe mici și acoperite cu paie și stuf par ca niște stupi scunzi.); *ipotioză* – descrierea vie a unui obiect, parcă adus sub ochii noștri (Luna răsărise dintre munți și se oglindea într-un lac mare și limpede, ca seninul cerului. În fundul lui, se vedea sclipind, de limpede ce era, un nisip de aur; iar în mijlocul lui, pe o insulă de smarald, înconjurat de un crâng de arbori verzi și stufoși, se ridica un mândru palat de o marmură ca laptele, lucie și albă – atât de lucie, încât în ziduri răsfrângea ca-ntr-o oglindă de argint: dumbravă și luncă, lac și țărmuri.); *demonstrație* – nararea unui eveniment (de exemplu: lupta de la Rovine în „Scrisoarea III"); *paralelă* – expunere în paralel pe baza asemănării și diferenței dintre însușirile a două personaje sau obiecte (E împărțită omenirea / În cei ce vor și cei ce știu. / În cei dintâi trăiește firea, / Ceilalți o cumpănesc și-o scriu. / Când unii țes în haina vremei, / Ceilalți a vremei coji adun; / Viață unii dau problemei, / Ceilalți gândirii o supun.)

§ 24. PROZĂ ȘI VERSIFICAȚIE

1. **Proza** este modalitatea directă și firească de comunicare (orală sau în scris, uzuală sau literară); ea nu se supune regulilor de versificație. *Proza literară (artistică)* utilizează mijloacele de expresie ale vorbirii firești; imaginea literară în operele în proză nu este realizată nici cu ajutorul elementelor de versificație, nici cu cele ale figuratului. Sub acest aspect proza literară este opusă poeziei. Totuși și proza folosește uneori procedee specifice poeziei: o anumită ritmică, limbaj figurat. *De exemplu:*

> „Luna se cobora încet, mărindu-se spre pământ, până ce
> părea ca o cetate sfântă și argintie, spânzurată din cer,
> ce tremura strălucită... cu palate nalte albe... cu mii de
> ferestre trandafirii, și din lună se scobora la pământ
> un drum împărătesc acoperit cu prund de argint și bătut
> cu pulbere de raze." (M. Eminescu)*

* Toate citatele din § 24, aliniatele 1, 2, 3, 4, 5, 6, sunt selectate din opera lui M. Eminescu.

Scanned with OKEN Scanner

2. **Poezia** este o modalitate convenţională de comunicare ce se sprijină pe elementul figurat, pe conotaţie şi versificaţie.

Versificaţia se ocupă cu tehnica alcătuirii versurilor, cu regulile *prozodice (grecescul prosodia – studiul structurii versurilor).* Principalele elemente de versificaţie sunt:

versul, strofa, ritmul, măsura, cezura, rima.

Versul – un rând dintr-o poezie, format dintr-un cuvânt sau dintr-un grup de cuvinte, ale căror silabe sunt organizate în unităţi ritmice. Versurile se grupează în strofe; *strofa* reprezintă, de regulă, o unitate de conţinut şi formă. Strofa din două versuri se numeşte *distih:*

„Ş-apoi ce-i amorul? Visu-i şi părere,
Haina strălucită pusă pe durere.

Dar dacă e astfel, unde-i a mea zână
Cu chipul de înger muiat în lumină?"

terţină: – din trei versuri:

„Tot ce e om se naşte şi se-ngroapă,
Fie-n colibă, fie-n vechi castele,
Pe culmi de munte ori la mal de apă.

Dar e-mpărat, dar cetitor de stele,
Acelaşi vis îi sună în ureche,
A lor vieţi sunt pururi tot acele."

catren: – din patru versuri:

„De ce taci, când fermecată
Inima-mi spre tine-ntorn?
Mai suna-vei dulce corn,
Pentru mine vreodată?";

din cinci versuri – *cvintet,* din şase – *sextină* etc.

În unele poezii, gruparea versurilor este liberă. *Există şi poezii alcătuite dintr-un singur vers. Exemplu:* „Un singur nai, dar câte ecouri în păduri!" (*Ion Pillat,* Poemul într-un vers). *Versuri singure (monostih),* alături de strofe dintr-un număr variabil de versuri. În alte poezii nu se practică organizarea de strofe:

„În lacul cel verde şi lin
Răsfrânge-se cerul senin,
Cu norii cei albi de argint,
Cu soarele nori sfâşiind.
Dumbrava cea verde pe mal,
S-oglindă în umedul val,
O stâncă stârpită de ger
Înalţ-a ei frunte spre cer
Pe stânca sfărmată mă sui
Gândirilor aripi le pui..."

Scanned with OKEN Scanner

3. **Ritmul** este succesiunea regulată a silabelor accentuate şi neaccentuate dintr-un vers. Silabele se grupează în unităţi ritmice: *picior* sau *metru.*

Cele mai cunoscute *unităţi ritmice* sunt:

Troheul (´ ˘): picior format din două silabe din care prima este accentuată:

Neguri albe, strălucite
´ ˘ / ´ ˘ / ´ ˘ / ´ ˘ /

Naşte luna argintie
´ ˘ / ´ ˘ / ´ ˘ / ´ ˘ /

Iambul (˘ ´): picior format din două silabe din care a doua este accentuată:

Căci te iubeam cu ochi păgâni
˘ ´ / ˘ ´ / ˘ ´ / ˘ ´ /

Şi plini de suferinţi.
˘ ´ / ˘ ´ / ˘ ´ /

Dactilul (´ ˘ ˘): picior format din trei silabe din care prima este accentuată;

Barba lui flutură-n vânturi ca negura cea argintie,
´ ˘ ˘ / ´ ˘ ˘ / ´ ˘ ˘ / ´ ˘ ˘ / ´ ˘ ˘ / ´ ˘ ˘ / ´ ˘ /

Părul îmflat e de vânt, şi prin el colţuroasa coroană.
´ ˘ ˘ / ´ ˘ ˘ / ´ ˘ ˘ / ´ ˘ ˘ / ´ ˘ ˘ / ´ ˘ ˘ / ´ ˘ /.

Amfibrahul (˘ ´ ˘): picior format din trei silabe din care a doua este accentuată:

Trecut-ai când ceru-i câmpie senină,
˘ ´ ˘ / ˘ ´ ˘ / ˘ ´ ˘ / ˘ ´ ˘ / ˘ ´ ˘ /

Cu râuri de lapte şi flori de lumină
˘ ´ ˘ / ˘ ´ ˘ / ˘ ´ ˘ / ˘ ´ ˘ / ˘ ´ ˘ /

Anapestul (˘ ˘ ´): picior format din trei silabe din care ultima este accentuată:

Zână din păduri,
´ ˘ / ˘ ˘ ´ /

Umbră din poveşti,
´ ˘ / ˘ ˘ ´ /

Glas al dulcei guri,
´ ˘ / ˘ ˘ ´ /

Unde eşti?
˘ ˘ ´ /

Coriambul (´ ˘ ˘ ´): picior format din patru silabe din care prima şi ultima sunt accentuate (un troheu + un iamb):

Stol de cocori
// ´ ˘ / ˘ ´ //

Apucă-ntinsele
Şi necuprinsele
Drumuri de nori
// ´ ˘ / ˘ ´ //

Scanned with OKEN Scanner

Peonul este alcătuit din patru silabe din care une este accentuată. Poate fi accentuată *prima silabă* (´ ∪ ∪∪ : *peon1*):

De-i goni fie norocul,
*Fi*e ide*a*lurile,
´ ∪ ∪∪ /´ ∪ ∪∪ /

Te urmează în tot locul
*Vân*turile va*l*urile
´ ∪ ∪∪/´ ∪ ∪∪/

fie a doua silabă (∪´ ∪ ∪ : *peon 2*):

Crăi*a*să ale*gân*du-te
∪´ ∪ ∪/ ∪ ´ ∪ ∪/

Îngenun*chem* rugân*d*u-te,
(∪∪∪´)/ ∪´ ∪ ∪/

Înal*ț*ă-ne, ne *mân*tuie
∪´ ∪ ∪/ ∪ ´ ∪ ∪/

Din *va*lul ce ne *bân*tuie
∪´ ∪ ∪/ ∪ ´ ∪ ∪/

fie a treia silabă (∪∪´∪): *peon 3*):

Somno*roa*se păsă*re*le
∪∪´ ∪ / ∪ ∪ ´ ∪ /

Pe la *cui*buri se a*dun*ă
∪∪´ ∪ / ∪ ∪ ´ ∪ /

Se as*cund* în rămu*re*le
∪∪´ ∪ / ∪ ∪ ´ ∪ /

Noapte bună!

4. **Măsura** este totalitatea silabelor unui vers grupate în unități ritmice. Unele versuri sunt *scurte*, până *la 8 silabe*:

– Când privești oglinda mării – 8
Vezi în ea – 3
Țărmuri verzi și cerul serii, – 8
Nor și stea. – 3

– Din nor ce trece – 5
Din luna rece – 5
Din visuri sece – 5
Văd un obraz. – 4

– Viitorul și trecutul – 8
Sunt a filei două fețe – 8

– Și dacă stele bat în lac – 8
Adâncu-i luminându-l – 7

Alte versuri sunt *medii: 9-12 silabe*:

– Trecut-au anii ca nori lungi pe șesuri – 11
Și niciodată n-or să vie iară, – 11

– Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie, – 12
Țara mea de glorii, țara mea de dor? – 11

Scanned with OKEN Scanner

Sunt şi *versuri lungi,* care *depăşesc 12 silabe:*

– De câte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte, – 14
Oceanul cel de gheaţă mi-apare înainte. – 14
– Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vreo limbă – 16
Ce cu-a turmelor păşune, a ei patrie şi-o schimbă – 16
– Cum galbena luncă visează o iarnă întreagă de-un cânt, – 17
Nu cântecul iernei cel aspru, nu arpa lui Eol în vânt. – 17

În versurile lungi, şi uneori şi în cele medii, apar pauze dictate de necesităţi ritmice: aceasta e *cezura.* Uneorî cezura împarte versul în două jumătăţi egale (*emistihuri*):

– Când cu gene ostenite sara suflu-n lumânare,
Doar ceasornicul urmează lung-a timpului cărare,

– ∪ / – ∪ / – ∪ / – ∪ // – ∪ / – ∪ / – ∪ / – ∪

– Pe când pământul, cerul, văzduhul, lumea toată
Erau din rândul celor ce n-au fost niciodată,

∪ – / ∪ – / ∪ – / ∪ // ∪ – / ∪ – / ∪ – / ∪

Mai rar cezura împarte versurile în segmente inegale:

– Luna pe cer trece-aşa sfântă şi clară,
Ochii tăi mari caută-n frunza cea rară

– ∪∪ – // – ∪∪ / – ∪∪ / – ∪

Anacruza este silaba neaccentuată de la începutul unui vers care nu intră în sistemul unităţilor ritmice ale acestuia:

Cum *trece*-n *lume toată slava* ∪ / – ∪ / – ∪ / – ∪ / – ∪ /
Ca *şi* un *vis,* ca *spuma undei*! ∪ / – ∪ / – ∪ / – ∪ / – ∪ /
Sus *în* cetate *la* Suceava ∪ / – ∪ / – ∪ / – ∪ / – ∪ /
Eu *zic*: Sic *transit gloria mundi*. ∪ / – ∪ / – ∪ / – ∪ / – ∪ /

Catalectic defineşte o unitate metrică la care lipseşte o silabă:

Sunt ani la mijloc şi-ncă mulţi vor trece

∪ – / ∪ – / ∪ – / ∪ – / ∪ – / ∪
1 2 3 4 5 6

Al şaselea iamb este catalectic.

Ingambament (enjambament) este o continuare a enunţului poetic în versul următor:

„Dar deodat-un punct se mişcă ... cel dintâi şi singur. *Iată-l*
Cum din chaos face mumă, iară el devine Tatăl.

Cu zâmbiri de curtezană şi cu ochi bisericoşi,
S-ar preface că pricepe. Măgulite toate sunt
De-ar fi umbra frumuseţii cei eterne pe pământ".

În funcţie de *măsură* şi *ritmuri* se cunosc câteva *tipuri de versuri:*

Hexametrul, cultivat în poezia antichităţii (elină şi latină) este alcătuit din *şase dactili,* ultimul fiind catalectic:

Iară pe marginea mândrei grădini înălţată-i în huciuri
Viţa de vie cu frunza întoarsă ce umbră doreşte

– ∪∪ / – ∪∪ / – ∪∪ / – ∪∪ / – ∪∪ / – ∪

Endecasilabul este *versul de 11 silabe,* folosit mai ales în sonet:

Afară-i toamnă, frunză-mprăştiată,

Scanned with OKEN Scanner

Iar vântul zvârle-n geamuri grele picuri;

∪ –/ ∪ –/ ∪ –/ ∪ –/ ∪ –/ ∪ / = 11

Alexandrinul este *versul alcătuit din 13 silabe* când rima e masculină şi din *14 silabe* când e feminină:

versul este împărţit în două hemistihuri de cezură; ritmul este iambic:

Când voi muri, iubito, la creştet să nu-mi plângi;
Din teiul sfânt şi dulce o ramură să frângi...

∪ –/ ∪ –/ ∪ –/ ∪ // ∪ –/ ∪ –/ ∪ –/ = 13

Ci eu aş vrea ca unul, venind de mine-aproape,
Să-mi spuie al tău nume pe-nchisele-mi pleoape...

∪ –/ ∪ –/ ∪ –/ ∪ // ∪ –/ ∪ –/ ∪ –/ ∪ = 14

Strofa safică are o structură complexă: trei versuri, fiecare din două perechi de trohei care gravitează în jurul unui dactil şi un vers scurt dintr-un dactil şi un troheu:

Nu credeam să-nvăţ a muri vreodată;

– ∪ / – ∪ / – ∪ ∪ / – ∪ / – ∪

Pururi tânăr, înfăşurat în manta-mi

– ∪ / – ∪ / – ∪ ∪ / – ∪ / – ∪

Ochii mei'nălţam visători la steaua

– ∪ / – ∪ / – ∪ ∪ / – ∪ / – ∪

Singurătăţii.

– ∪ ∪ / – ∪

5.**Rima** este consonanţa sunetelor finale din două sau mai multe versuri începând cu ultima vocală accentuată. Rimele sunt:

a. *masculină* – accentul cade pe silaba finală
(La mijloc de codru *dés* / Toate păsările *iés*);

b. *feminină* – accentul cade pe silaba penultimă (Ziua scade, noaptea *creşte* / Şi frunzişul mi-l *răreşte.*);

c. *dactilică* – accentul cade pe antepenultima silabă
(Şi se duc ca *clípele,* / Scuturând a*rípele*);

d. *peonică* – accentul cade pe a patra silabă

(Dintre sute de catarge / Care lasă *málurile,* / Câte oare le vor sparge / Vânturile, *válurile*?).

După poziţia lor în strofă rimele pot fi: *împerecheate* (a-a, b-b;

Vezi, rândunelele se *duc,* / Se scutur frunzele de *nuc,* /
S-aşază bruma peste *vii* – / De ce nu-mi vii, de ce nu-mi *vii*?");

încrucişate (a-b, a-b: „Icoana stelei ce-a *murit* / Încet pe cer se *suie*: / Era pe când nu s-a *zărit,* / Azi o vedem, şi *nu e*:");

îmbrăţişate (a-b-b-a): „Sara vine din a*rinişti,*/ Cu miroase o îm*bată,* / Cerul stelele-şi a*rată,* / Solii dulci ai lungii *linişti.*".

Sunt posibile şi alte aranjamente, unele *simetrice* (de exemplu: *a-b-c-c-b-a*: Tresărind scânteie *lacul* / Şi se leagănă sub *soare*; / Eu privindu-l din pă*dure,* / Las aleanul să mă *fure* / Şi ascult de la răcoare / Pitpa*lacul*); altele *asimetrice* (de exemplu: „O dă-mi arma de ara*mă* / Şi mi-o pune-n braţul stâng / Ochii tăi se plec cu te*amă,*/Tu roşeşti – glasu-mi te che*amă,* / Coardele încet te plâng!); *variate* (în *fabule,* mai ales).

Scanned with OKEN Scanner

Versul lipsit de rimă, dar nu şi de măsură şi ritm, se numeşte *vers alb*:

„O raclă mare-i lumea. Stele-s cuie
Bătute-n ea şi soarele-i fereastra
La temniţa vieţii. Prin el trece
Lumina frântă numai dintr-o lume,
Unde în loc de aer e un aur,
Topit şi transparent, mirositor
Şi cald..."

6. **Forme fixe de poezie** au o structură formală precizată prin reguli consacrate prin tradiţie. Cele mai cunoscute sunt:

– *Sonetul* este alcătuit din 4 strofe (două catrene, două terţine), din endecasilabi, iambi, având 4 sau 5 rime de toate, care sunt dispuse astfel: a-b-b-a (strofa 1), b-a-a-b (strofa 2), c, d, (c) – dispuse liber în strofele 3 şi 4. De exemplu, la Mihai Eminescu:

a-b-b-a; b-a-a-b; c-d-c; d-c-d- (Sonetele I, II, Veneţia, Ai noştri tineri, Iubind în taină, Albumul, Adânca mare, Gândind la tine, Oricare cap îngust, Sonet satiric, Pe gânduri ziua, Coborârea apelor, Maria Tudor, Uşoare sunt viţele multora, Oricâte stele, Petri-notae);

a-b-b-a; b-a-a-b; c-d-e; c-d-e (Sonet III, Trecut-au anii);

a-b-b-a; b-a-a-b; c-d-c; e-d-e (Stau în cerdacul tău);

a-b-b-a; b-a-a-b; c-c-d; e-e-d (Iambul, Părea c-aşteaptă).

Gazelul este alcătuit din distihuri, rima primului distih revenind la fiecare al doilea vers al următoarelor distihuri (a-a; b-a; c-a etc.):

„Toamna frunzele co*lindă*,
Sun-un greier sub o *grindă*;

Vântul jalnic bate-n geamuri
Cu o mână tremu*rândă*,

Iară tu la gura sobei
Stai ca somnul să te *prindă*".

Glosa începe şi se termină cu aceeaşi strofă, ultima reluând versurile celei dintâi în ordine inversă; pe lângă acestea, poezia conţine atâtea strofe câte versuri are prima strofă; fiecare din aceste strofe se încheie cu unul din versurile primei strofe. Cea mai reuşită poezie de acest tip este „Glossa" lui Mihai Eminescu.

Rondelul este alcătuit din trei strofe: două catrene şi un cvintet (13 versuri), având doar două rime; versurile al şaptelea şi al optulea repetă pe primul şi pe al doilea, iar ultimul repetă pe cel dintâi: *a-b*-b-a; a-b-*a-b*; a-b-a-b-*a*. (Vezi *Poema rondelurilor* de Al. Macedonski).

7. **Versul liber** este versul care se abate de la regulile prozodice tradiţionale, reguli care impun anumite modele formale. El părăseşte acest formalism în favoarea unei expresii mai adecvate impulsurilor emoţiei, sentimentului, pasiunii.

Versul liber poate fi întâlnit şi în *poezia populară*:

„Săraci brazi încetinaţi,
Voi la ce vă legănaţi?
Cum să nu ne legănăm,
Când noi singuri rămânem,
La Sfântă Marie Mare
Pornesc oile la vale
Şi rămân stânele goale.

Scanned with OKEN Scanner

Rămân stâni
Fără stăpâni,
Strunguțe
Fără oițe,
Scaune
Fără băcițe,
Munte
Fără oi mărunte".

În *poezia cultă*, abaterile de la regulile prozodice clasice privesc:

a. *Prezentarea grafică:*

„Porniră cele trei corăbii...
Spre care țărm le-o duce vântul?...
Ce porturi tainice,
Ascunse cercetătoarelor priviri,
Le vor vedea sosind mânate de dorul tristei pribegiri?...
Ce valuri mânioase,
Mâine,
Le vor deschide-n drum mormântul?..."

(I. M i n u l e s c u)

De fapt această dispunere grafică ascunde *un catren* din versuri de *18 silabe*:

1. ∪ –/∪–/∪–/∪–/∪
   ∪ –/∪–/∪–/∪–/∪
2. ∪ –/∪–/∪–/
   ∪ –/∪//∪//∪–/∪–/∪–/∪–/
3. ∪ – /∪–/∪–/∪–/∪//∪//∪–/∪–/∪–/∪/
4. ∪–/∪–/∪–/∪/
   –∪/
   ∪–/∪–/∪–/∪–/∪

b. *Ritmul*:

„Culori, şi fum de toamnă, plâns de poet
Apa e rece, frunzele plouă –
Vorbeşte încet, păşeşte încet,
Că totul cade cu o jale nouă"

(G. B a c o v i a)

Schema ritmică a strofei este:

∪ –/∪–/∪–/∪// – ∪∪ – /	11 silabe
– ∪∪ / – ∪ // – ∪∪ / – ∪	10 silabe
∪ – ∪ / ∪ – // ∪ – ∪ / ∪ –	10 silabe
∪ – / ∪ – / ∪ – / ∪ – / ∪ – / ∪	11 silabe,

adică în aceeaşi strofă întâlnim: *troheu, iamb, dactil, amfibrah, coriamb*.

c. *Măsura:*

„Ea danța	– ∪ –	3 silabe
Acaná	– ∪ –	3 silabe

Scanned with OKEN Scanner

Cu muscalii şi cu turcii:	– ∪ – ∪ – ∪ – ∪	8 silabe
Paşi agale	– ∪ – ∪	4 silabe
Cu paşale	– ∪ – ∪	4 silabe
Paşi bătuţi	– ∪ –	3 silabe
Cu arnăuţi.	∪ – ∪ –	4 silabe
Sprinteni, spornici,	– ∪ – ∪	4 silabe
Cu polcovnici	– ∪ – ∪	4 silabe
De tot sus	– ∪ –	3 silabe
De strigau, pierduţi, ibovnici:	– ∪ – ∪ – ∪ – ∪	8 silabe
– Işalá, Domniţă Hus!“	– ∪ – ∪ – ∪ –	7 silabe

(I. B a r b u)

Deşi ritmul este acelaşi, rima este menţinută, versurile au măsuri diferite.

d. *Rima*:

„În limpezi depărtări aud din pieptul unui turn
cum bate ca o inimă un clopot
şi-n zvonuri dulci
îmi pare
că stropi de linişte îmi curg prin vine, nu de sânge“

(L u c i a n B l a g a)

∪ – / ∪ ∪ ∪ – / ∪ – / ∪ – / ∪ ∪ ∪ – /	14 silabe
∪ – / ∪ ∪ ∪ – / ∪ ∪ ∪ – / ∪ /	11 silabe
∪ – / ∪ – /	4 silabe
∪ – / ∪	3 silabe,
∪ – / ∪ – / ∪ ∪ ∪ – / ∪ – / ∪ – / ∪ – / ∪ /	15 silabe

Rima lipseşte; de altfel lipsesc şi celelalte elemente ale versului clasic: ritmul şi măsura. În realitate, cu excepţia rimei, în aceste versuri există o altă măsură: enunţul liric (strofa) alcătuit din cinci segmente (versuri) de lungimi diferite reprezintă impulsuri în dinamica emoţiei, impulsuri care nu pot avea durate egale şi în consecinţă nu se pot materializa în sintagme de mărime egală. Ritmul este o combinaţie între iamb (∪ –) şi peon 4 (∪ ∪ ∪ –), ultimul fiind de fapt o „expansiune“ a iambului.

Uneori *versul liber* fiind de fapt, în orice avantaj, oferit de ritm – fie el şi inedit –, de măsură, rimă şi pauze, transformându-se într-o *proză –imagine poetică*:

„Fetele sunt bucuria pământului!
Fără surâsul lor de aur
De ce şi-ar mai arcui arborii bolţile,
De ce şi-ar mai aprinde liliacul
Ciorchinii albaştri
Şi pentru cine crinii
Şi-ar dărui candoarea?
Pentru cine amurgul s-ar lăsa lin,
Ca o pasăre sfioasă
S-ascundă şoaptele?

(E u g e n J e b e l e a n u)

Scanned with OKEN Scanner

§ 25. RESURSE EXPRESIVE LA NIVELUL STRUCTURII FONETICE, LEXICALE, MORFOLOGICE ŞI SINTACTICE

Pentru a sesiza resursele expresive ale limbii trebuie să înţelegem *stilistica*, în mod nou, ca o ştiinţă autonomă, cu profil propriu, care stabileşte legături strânse între *lingvistică* şi *estetică*.

Iniţial, *stilistica* a fost concepută ca o disciplină strict lingvistică (după Charles Bally) consacrată studierii stilurilor funcţionale ale limbii.

Ulterior, s-au produs unele modificări de concepţie, studiile de stilistică orientându-se spre stilul individual al scriitorilor, stilul operelor literare şi studiul figurilor de stil. A apărut astfel o *stilistică literară sau estetică*, adică *studiul stilului artistic*. (În acest sens s-au impus nume ca Leo Spitzer, E. Auerbach etc.)

Alături de *stilistica tradiţională*, în primele decenii ale secolului nostru s-a constituit *stilistica structuralistă*, care operează cu categoria de *structură*, şi pentru care scopul analizei stilistice constă în descoperirea structurii, a operei ca întreg.

Lingvistica modernă oferă stilisticii o metodă ştiinţifică de abordare a problemelor referitoare la mijloacele expresiei literare.

Constituind un domeniu în care sunt încă prezente controverse cu privire la însuşi obiectul disciplinei, cercetările stilistice contemporane vădesc orientarea în trei direcţii principale:

a. *stilistica lingvistică, tradiţională;*

b. *stilistica literară, modernă;*

c. *stilistica structurală.*

Dintre lucrările principale de *stilistică lingvistică*, se relevă *„Stilistica limbii române"*, de acad. Iorgu Iordan, iar recent *„Stilistica funcţională a limbii române"*, de acad. Ion Coteanu.

În ştiinţa literară românească întemeietor al *stilisticii moderne* este acad. Tudor Vianu, prin numeroase şi valoroase studii de stilistică literară şi estetică.

Prezentând, mai jos, resursele expresive ale limbii române, încercăm, ca şi în paragrafele anterioare, o *tratare a elementelor de lingvistică în strânsă legătură cu cele de stilistică literară sau estetică.*

În acest sens, limba română oferă numeroase *posibilităţi de realizare a expresivităţii.* Astfel:

a. **La nivelul structurii fonetice**: orice emisiune sonoră (cuvânt izolat, enunţ sau context independent) are o structură fonetică complexă. În afară de sunete şi silabe, distingem *accentul, ritmul, debitul, intonaţia.* Fiecare din aceste elemente, considerate separat sau împreună, poate constitui sursă a expresivităţii.

Sunt cuvinte care prin *structura lor fonetică* sunt evocatoare şi sugestive. Aşa sunt *onomatopeele* şi *cuvintele derivate* de la onomatopee („Iară Setilă dând fundurile afară la câte o bute, *horp!* ţ-o sugea dintr-o singură sorbitură. În sfârşit, *durai-vurai*, sara vine. Toţi *bocăneau* la uşă cât ce puteau. Şi aşa tremurau de tare, de le *dârdâiau* dinţii în gură." – I. Creangă), precum şi *cuvintele expresive* propriu-zise ale căror sunete şi volum sonor sunt într-o oarecare măsură adaptate conţinutului noţional (*pici, pirpiriu, bimbirică, molcom, domol, fluture, fleandură, vâlvătaie, vâltoare*).

Efecte expresive se obţin prin *asocierea sunetelor în context*, asociere ce poartă diferite denumiri: *aliteraţie, armonie imitativă, asonanţă, ecou, rimă. Exemple*: „Nu da cu *b*âta-n *b*altă. *H*atârul n-are *h*otare. L-a făcut cu *o*u şi cu o*ţ*et. *Pomul păduree poame păduree* scoate." (*Aliteraţie* = repetarea aceluiaşi sunet sau grup de sunete la începutul

Scanned with OKEN Scanner

sau în interiorul mai multor cuvinte succesive cu scopul de a sugera o mişcare sau de a crea efectul unei armonii imitative): „Se *tânguiesc* / *Tălăngi* pe căi / Şi *neguri* cresc / Din *negre* văi / Plutind pe munţi". – Şt. O. Iosif. (*Armonie imitativă* = regrupare sonoră prin dispunerea intenţionată a cuvintelor într-un context mai larg cu scopul de a imita zgomote naturale sau de a sugera o mişcare); La omul sărac nici boii nu-i trag. A plecat cu graba şi s-a întâlnit cu zăbava. (*Asonanţă* = rimă imperfectă bazată pe similitudinea articulării unor sunete); Are un os de ros. Casa-i goală ca o oală. Când vede omul nevoia, vorbeşte ce nu-i e voia. (*Ecou* = repetarea aceluiaşi grup de sunete la sfârşitul unor cuvinte situate la distanţă; este similar cu *rima*).

Sub influenţa afectelor structura fonetică a cuvintelor suferă *schimbări*, având valoare expresivă: *se modifică sunete* (Na-vă de cheltuială, *ghiavoli* ce sunteţi! Dar când ajunge pe străjerul Ochilă, el *sireicamul* mi ţ-o vede. – I. C r e a n g ă); *cad sunete şi silabe* (*Tă-vă* pustia, privighetori, să vă bată, că ştiu că vă drăgostiţi bine!; Ne ridica în grindă, zicând „*Tâta mare*!" şi ne săruta pe fiecare. – I. C r e a n g ă); apar *sunete suplimentare* sau *sunt lungite cele existente* (*Mdaa*, relativ, domnule general – Gh. Brătescu; *Măăă...duc* în toată lumea!; După ce hoaţa de vulpe a aruncat o mulţime de peşte pe drum, *biniiişor* sare şi ea din car." – I. C r e a n g ă).

Schimbarea accentului unui cuvânt poate avea valoare expresivă. Sunt, de exemplu, cuvinte cu accent oscilant sau învechit: preferinţa pentru una din variante exprimă o atitudine, are o semnificaţie. De exemplu: Vai! tot mai gândeşti la anii când visam în *academíi*. – M. E m i n e s c u. (Accentuarea învechită a cuvântului devine mijloc evocator: Nu e vorba de şcolile *de acum*, ci *de altădată*.). Într-o comunicare accentul afectiv evidenţiază un cuvânt care prezintă importanţă deosebită din punctul de vedere al vorbitorului, de exemplu: „Fată frumoasă, modistă şi trei ani la pasion, să-şi mănânce ea tinereţele cu *un ăla*..." – I. L. C a r a g i a l e.

Ritmul, ca expresie a necesităţii de simetrie şi armonie constă dintr-o succesiune periodică a silabelor accentuate şi neaccentuate. El caracterizează nu numai versul tradiţional ci şi versul liber, precum şi vorbirea obişnuită, în proză. În versul tradiţional sunt cunoscute mai ales următoarele unităţi ritmice: *trpheul* /– ∪ / (Neguri albe, strălucite / Naşte luna argintie. – M. E m i n e s c u), *iambul* / ∪ – / (A fost odată ca-n poveşti, / A fost ca niciodată" – M. E m i n e s c u) şi *amfibrahul* / ∪ – ∪ / (Când luna-mi venea la fereastră, / Oraşul părea că mă cheamă. – G. T o p î r c e a n u). Se întâlnesc însă şi alte unităţi, precum şi combinaţii care creează efecte deosebite. În versul liber, într-o mai mare măsură decât în versul tradiţional, succesiunea silabelor accentuate este conjugată cu mişcarea ideii şi sensibilităţii poetului, de aceea lipsesc scheme metrice. Şi vorbirea obişnuită, proza, are ritmurile ei proprii, în concordanţă cu gândurile şi stările sufleteşti ale vorbitorului. Această ritmică poate fi spontană, în vorbirea uzuală sau elaborată, în proza artistică (de exemplu: „Erau paserile care vin din cer cu zgomot de vijelie, care vin de departe, din miezul nopţii, din apele arctice unde n-a apărut încă omul, ori din delta Nilului sfânt. – M. S a d o v e a n u).

Pauza poate avea valoare expresivă. Ea este una din componentele ritmului, dar poate să aibă şi semnificaţie în sine. În poezie pauza poate reteza versul împărţindu-l în segmente şi se numeşte *cezură* (Se bate miezul nopţii // în clopotul d-aramă... Apele plâng, // clar izvorând în fântâne. – M. E m i n e s c u). Întreruperea bruscă în cursul comunicării – *aposiopeză* – după împrejurare, poate avea numeroase semnificaţii, de exemplu: în contextul: „*Caţavencu:* Iertaţi-mă, fraţilor; dacă sunt mişcat, dacă emoţiunea mă apucă aşa de tare ... suindu-mă la această tribună ... pentru a vă spune şi eu ..." I. L. C a r a g i a l e, întreruperea este un semn al unei emoţii puternice – emoţia e reală sau mimată).

Scanned with OKEN Scanner

Debitul, adică numărul de articulații în unitatea de timp, are valoare expresivă. Tempo-ul vorbirii poate fi mai rapid sau mai lent și apare ca manifestare temperamentală ori afectivă sau ca mijloc de influențare a destinatarului. Când, de exemplu, Pristanda (continuă repede pe nerăsuflate): „Două la primărie, optspce, patru la școli, douăzeci și patru, două la catindrală la Sf. Niculae, treizeci..." – (I. L. C a r a g i a l e, tempoul rapid exprimă încercarea de inducere în eroare. Într-o altă situație, Farfuridi vrea să aibă certitudinea unei informații pe care o prezintă lui Tipătescu: „... în împrejurările prin care trece țara, județul nostru nu poate fi mai bine reprezentat decât de un bărbat independent ca amicul nostru d. Ca-ța-ven-cu..."; numele candidatului este rostit „răspicat", pentru a evita orice confuzie și a-l sili pe prefect să spună adevărul.

b. Când mesajele sunt transmise în scris, atunci se ivesc posibilități noi de creare a expresivității; în acest caz se poate vorbi despre **resursele expresive ale prezentării grafice.** Interesează: *grafia; organizarea mesajului în strofe, alineate, paragrafe; trimiterile, subsolurile, parantezele; semnele grafice* (apostroful, cratima, puncte de suspensie); în ce măsură punctuația asigură notarea exactă a intonației; ortografia. În contextul „Și-n visurile noastre retrăim, / Ca și-n viață, / Câte un vers ciudat / Din marele *Poem*, pe care voi / Ni l-ați plătit cu bulgări de noroi! ... – (I. M i n u l e s c u, cuvântul „*Poem*", scris cu majusculă și tipărit cursiv, atrage atenția; cuvântul simbolizează noua artă, ai cărei premergători au fost „marii dispăruți", Ș t. P e t i c ă și I u l i u C e z a r S ă v e s c u.

c. **La nivelul structurii morfematice** expresivitatea este realizată prin:

sufixe diminutivale: -aș, -ache, -el, -ică, -iță, -(i)șor, -(u)șor, -uie, -uș, -uț etc. („... începusem și eu *drăgăliță* doamne, a mă ridica *băiețaș*...", un drăguț de *biciușor* ..., care *mai grăsuț* ..., *Smărăndița* a mâncat papara..., facem noi *trebușoara* asta, o *pălăriuță* cu tăsma..., mă trăgeam *încetișor*, pe o coastă ..., îmi ie toate hainele *frumușel* ..., îmbrăcați cu *cămeșuice* cusute cu bibiluri ..., ce spui, *bădișorule*..., mâncarea și *băuturica* robilor tăi ..." – I. C r e a n g ă);

sufixe augmentative: -ălău, -an, -anie / -enie, -ănie, -ău, -oc -(og), -oi, -oaică, -(o)mon etc. („... jos era *prăpădenie*..., poreclindu-mă Ion *Torcălău*..., măritată de curând după un *văduvoi* bătrân..., m-ai amețit puindu-ți *sfârloagele* pe calup..., *hoțomanul* de Păval mi-a făcut-o..., s-a depărtat *băboiul*..., o *pocitanie* de om umbla cu arcul..., câte *drăcării* le vin în cap..., stăi, mai *porcane*... Hi!!! *zmăoaicele* tatei..., avea niște urechi clăpăuge și niște *buzoaie* groase și dăbălăzate". – I. C r e a n g ă);

prefixe: arhi-, bas-, para-, po-, ră-, răs-, stră-, ultra-, s- etc. („... găsești să le dai și să le *răsdai*... biata băbușca lui era bucuroasă uneori și *răsbucuroasă*..., *smârtoagele* lui de cai erau vlăguiți din cale-afară..." – I. C r e a n g ă);

contaminare: ("He, he! Bine-ai venit, *nepurcele*!, Mai fiecare tovarăș al meu *furluase* câte ceva". – I. C r e a n g ă);

compunere („... Chiriac a lui Goian, un lainic și un *pierde-vară* ca și mine, decât n-a fi *cumsecade*..., *Păsări-Lăți-Lungilă* ademenea zburătoarele..., La unul fără suflet trebuie unul *fărădelege*..... dau chiori unul peste altul, de parcă aveau *orbul găinilor*" – I. Creangă);

locuțiuni (... amu *trageți la aghioase*..., *o iau la sănătoasa* spre casă; Câțiva oameni *claie peste grămadă*..., mai multă *băgare de seamă* nu strică..., îmi vine să turbez, *să iau câmpii*, nu altăceva..., *țipenie de om* nu le deschidea ușa..., feciorii boierești se sculară *cu noaptea-n cap*..., mi-a ieșit înainte un urs grozav, care m-*a vârât în toți spărieții*. – I. C r e a n g ă).

d. **La nivel lexico-semantic** efecte expresive pot fi obținute prin:

1. *gruparea tematică a cuvintelor*, de exemplu: „Iară gazda robotind zi și noapte, se proslăvea pe cuptior, între *șamuri, calupuri, astrăgaci, bedreag, dichici* și alte *custuri tăioase, mușchea, piedică, hască*, și *clin, ace, sule, clește, pilă, ciocan, ghint, piele, ață,*

Scanned with OKEN Scanner

hârbul cu călăcan, clei şi tot ce trebuia unui ciubotar" – I. C r e a n g ă (Cuvintele subliniate formează gruparea tematică „tot ce trebuia unui ciubotar". Povestitorul enumără termenii speciali, nume ale obiectelor întrebuinţate de cizmar, ca să semnaleze convingător ocupaţia lui Pavăl. Simpla enumerare „Pavăl ciubotarul" sau „Pavăl era ciubotar" nu ar realiza efectul de insistenţă din contextul citat, iar personajul ar fi fost uitat, o pagină mai departe dacă nu cumva chiar pe aceeaşi pagină);

2. *folosirea diferenţiată a sinonimelor,* ca în contextele:
„Şi-apoi pe lângă toate acestea, nici vro scofală nu era de dânşii: un *bordei* ca vai de el, nişte ţoale rupte, aşternute pe laiţi, şi atâta tot"; „Împăratul a dat de ştire prin crainicii săi în toată lumea că oricine s-a afla să-i facă, de la *casa* aceluia şi până la *curţile* împărăteşti, un pod de aur, ... aceluia îi dă fata;..."; „Şi cum ajunge în târg, se duce cu pieptul deschis drept la *palatul* împăratului". – I. C r e a n g ă. (*Bordei, palat, casă,* sunt sinonime ideografice; diferenţele fiind uşor de sesizat: omul sărac trăieşte într-un bordei, împăratul într-un palat, dar toţi oamenii locuiesc în case. *Curţi împărăteşti,* deşi sinonim cu *palat,* spune mai mult decât acesta: *curţile* includ nu numai locuinţa propriu-zisă, adică palatul, ci şi zona imediat înconjurătoare, aşadar podul trebuia construit nu până la locuinţa propriu-zisă, ci până la curtea locuinţei. Sinonimele în contexte date satisfac, pe de o parte, nevoia de expresivitate, ele având funcţie caracterologică, şi pe de altă parte, nevoia de precizie.)

3. *folosirea adecvată a lexicului diferenţiat funcţional – stilistic;*

4. *folosirea cuvintelor diferenţiate semantic-expresiv;*

5. *folosirea mijloacelor de expresie figurată:* metaforă, metonimie, sinecdocă;

6. *folosirea mijloacelor de evidenţiere a unei trăsături semnificative:* comparaţia, epitetul, perifraza-eufemism, hiperbolă, litotă;

7. *folosirea mijloacelor de expresie a umorului şi satirei; jocul de cuvinte, unităţile neologice, paradoxul* etc. De exemplu:... „Mai bună minte avea Mirăuţă din Grumăzeşti, care umbla trelalela în puterea iernii pe la tărăbi, întrebând: ba *teacă de cosor,* ba *căpestre de purici,* ba *cuie de la corabia lui Noe,* ba *fragi şi căpşuni,* pentru cineva care pornise într-adaos..." – I. Creangă. („*Teacă de cosor, căpestre de purici, cuie de la corabia lui Noe, fragi şi căpşuni...în puterea iernii*", exprimă legături nelogice, absurde, care contrazic realitatea şi în consecinţă provoacă haz.)

e. **La nivel morfologic** interesează:

1. *Gradul de frecvenţă a unor anumite părţi de vorbire,* de exemplu: „Părenii sunt cojiţi şi galbeni; grinzile tavanului, negre şi prăfuite; icoanele, cu sfinţii şterşi: patul de scânduri acoperit cu o pătură lăţoasă, vărgată cu alb şi vişiniu. Două perne de paie la perete şi una de lână îmbrăcată într-o faţă soioasă. Pe jos pardoseală de cărămizi reci. Odaie tristă, întunecoasă, un mormânt pe al cărui ochi de geam, ca un sfert de hârtie, ţi-ar fi frică să priveşti, de frică să nu vezi morţii odihnindu-se cu feţele în sus." – B. D e l a v r a n c e a).

(În context predomină substantivele, iar dacă luăm în considerare şi adjectivele, numeralele şi pronumele constatăm că *numele* formează majoritatea covârşitoare. Aglomerarea de nume este condiţionată de modalitatea de expunere: tablou de interior. Substantivele (şi pronumele) sunt pete de culoare, adjectivele indică nuanţele, numeralele-cantităţile, adică aici întâlnim tocmai elementele unui tablou realizat în tehnică impresionistă. Prezenţa în final a verbelor tradúce emoţia celui ce contemplă un astfel de interior.)

2. *Prezenţa unei părţi de vorbire, obiectiv inutilă comunicării, în context.* De exemplu: „Iară Setilă dând fundurile afară la câte o bute, *horp! ţi*-o sugea dintr-o singură

Scanned with OKEN Scanner

sorbitură; şi răpede-răpede, *mi ţi le*-o supt pe toate de-a rândul – I. C r e a n g ă. (Atât interjecţia *horp!* cât şi dativele etice *mi, ţi-* sunt obiectiv inutile în comunicare; prin eliminarea lor contextul nu pierde din claritate, în schimb pierde din expresivitate: interjecţia este un tonic de natură afectivă pe lângă verb, iar dativele etice solicită participarea afectivă a naratorului şi destinatarului.).

3. *Absenţa unei părţi de vorbire, obiectiv utilă comunicării, în context.* De exemplu: „Nimeni nu se mai uită la ei.

– Dă-mi un ciur de mălai.

– Nu pot.

– Ţi-oi munci pentru el.

– Ţi-am mai dat..." – Z. S t a n c u

(Lipsesc verbele de declaraţie şi substantivele – nume ale persoanelor care susţin dialogul. Absenţa lor exprimă intenţia autorului: Nu e vorba de două persoane, de un caz izolat, ci de o situaţie generală; în satul Omida în preziua izbucnirii răscoalei din 1907– o majoritate flămândă ajunsă la capătul răbdării se înfruntă cu câţiva avuţi. Prezenţa verbelor de declaraţie ar fi atras în mod necesar şi numirea persoanelor; este un mijloc de generalizare în plan artistic.)

4. *Selectarea alomorfilor care corespund situaţiei lingvistice concrete;* cu alte cuvinte, aceeaşi categorie morfologică poate fi exprimată prin alomorfi diferiţi, ceea ce creează posibilitatea de a opta pentru una sau alta din variante. De exemplu: „Pe un deal răsare luna, ca o vatră de jăratic / Rumenind *străvechii* codri şi castelul singuratic"... – M. Eminescu. *Străvechi* e un superlativ expresiv, cu nuanţă poetică şi arhaică, diferit de „foarte vechi" – neutru expresiv, literar, dar plat.

5. *Utilizarea semnificaţiilor mai rare, mai puţin obişnuite ale categoriilor morfologice.* Se ştie că toate categoriile morfologice au o valoare fundamentală şi altele secundare. *De exemplu:* „Ridicând ochii către cer, mărinimosul domn *cheamă* în ajutoru-i protecţia mântuitoare a dumnezeului armatelor, *smulge* o secure ostăşească de la un soldat, *se aruncă* în coloana vrăjmaşă ce-i *ameninţă* mai de aproape, *doboară* pe toţi cei ce *se încearcă* a-i sta împotrivă, *ajunge* la Caraiman-Paşa, îi *zboară* capul, *izbeşte* şi alte capete din vrăjmaşi şi, făcând minuni de vitejie, *se întoarce* la ai săi plin de trofee şi fără a fi rănit". (N. B ă l c e s c u)

Verbele subliniate sunt la timpul prezent, a cărui semnificaţie fundamentală este de a reda o acţiune în curs de executare, simultană cu momentul în care e exprimată, sau o acţiune permanentă, totuşi în acel context este vorba de o acţiune petrecută cu secole mai înainte:*prezentul istoric* are rolul de a evidenţia viu şi convingător fapta eroică a lui Mihai într-un moment critic.

6. Referindu-ne la *„tehnica" utilizării claselor şi categoriilor morfologice* constatăm:

– vorbitorul întrebuinţează un singur tip de forme; în acest caz rezultă o anumită monotonie morfologic-expresivă;

– vorbitorul întrebuinţează două tipuri de forme: unele pentru a se autoexprima, altele pentru a reproduce vorbirea sau gândurile altora. Între cele două tipuri deosebirea este evidentă, al doilea servind drept mijloc de caracterizare;

– vorbitorul întrebuinţează alături de un tip de forme predominant şi forme care exprimă o abatere de la norma contextului. Aceste abateri au valoare expresivă fiind conforme cu o anume intenţie sau sunt neglijenţe.

Scanned with OKEN Scanner

f. **La nivel sintactic** au valori expresive:

1. *Topica: topica normală* este *neutră expresiv; abaterile* de la topica normală sunt întodeauna *expresive*. Cele mai obișnuite *abateri topice* sunt: *inversiunea* (schimbarea ordinei termenilor în vederea evidențierii unui segment al enunțului), *dislocarea* (regruparea termenilor în enunț după o topică personală, afectivă; ordinea termenilor este în funcție de importanța pe care le-o acordă vorbitorului), *izolarea* (reliefarea unui segment al enunțului prin poziție excentrică și prin intonație), *intercalarea* (introducerea unui segment al enunțului în limitele altui segment al aceluiași enunț). *Exemple:* „Lacul codrilor albastru / Nuferi galbeni îl încarcă" – M. E m i n e s c u (inversiune – lacul, dislocare – albastru); „Tu, plin de taine și știrbit la gură, / Ai stat ascuns adânc în arătură... / *Nici oasele nu i s-au pomenit / Alc aceluia ce-n zmalț te-a-ncremenit / Și, frământând, ți-a dat obârșii noi*". – T. A r g h e z i (dislocare, inversiune și izolare; ordinea normală ar fi fost: „Nu i s-au pomenit oasele aceluia ce în zmalț te-a-ncremenit și (care) frământându-(-te) ți-a dat obârșii noi"., contorsiunea enunțului sugerează efortul inteligent al omului care, în vechime, a creat „șubredul vas de lut".)

Tot de topică țin și *construcțiile redundante: anticipare* și *reluare* („*Capul* să ți-*l* spargi, dar hatârul să nu-*l* strici. *Cine în urmă vine* **acela** închide ușa. *Unde te doare*, **acolo** te legi". – F o l c l o r; „Ei las! că *ți*-oi da eu *ție* de cheltuială, măi cres-tatule" I. C r e a n g ă, precum și *încadrarea* („*Destule* am tras după urma dumitale, *destule!*" – I. L. C a r a g i a l e; „*Mai bine singuratic și uitat*, / Pierdut să te retragi nepăsător, / În țara asta plină de humor / *Mai bine singuratic și uitat*" – G. B a c o v i a.

2. *Construcții care reflectă sfărâmarea structurii logice a enunțului*, adică *anacolutul* (întrerùperea și modificarea unei construcții în limitele aceleiași unități sintactice sau încrucișarea a două enunțuri diferite), *parantezele, digresiunile (construcții incidente*: construcții introduse în limitele altei construcții pe care o suspendă un timp), *elipsa* (renunțarea involuntară sau intenționată la unele elemente necesare). „Cine se-ncălzește la soare nu-i pasă de lună. Pe cine nu-l lași să moară, nu te lasă să trăiești". – F o l c l o r; „Feciorul Tarsiții Popeaschii, văduva lui Popa Sava de la Caimata, care a dărâmat-o răposatul Pache, Dumnezeu să-l ierte! când a făcut bulivardu' ăl nou". – I. L. C a r a g i a l e; (*anacolut*); „Deși câte un romantic a cântat dragostea între îngeri sau între un înger și o muritoare (confuzie cu noțiunea mai largă de geniu), nu există decât un singur gen al îngerilor, acela neutru". – G. C ă l i n e s c u (*construcție incidentă*); „Cât îi mic, prinde muște cu ceaslovul... Iarna, pe gheață și la săniuș". – I. C r e a n g ă (*elipsă*).

3. *Forme deosebite de coordonare: asindetonul* (coordonare fără joncțiune: „Ard către tine-ncet, ca un tăciune, / Te caut mult, te-n-chipui, te gândesc". – T. Arghezi), *polisindetonul* (coordonare prin folosirea aceluiași mijloc joncțional: „Livada, câmpul și-au pierdut *și* floarea / *Și* roadele, *și* frunza, *și* culoarea". – T. A r g h e z i), *enumerația* (coordonare în care toți termenii sunt juxtapuși, afară de ultimul care este legat prin joncțiune: „Grâu, păpușoi, săcară, mei și orz, / Nici o sămânță n-are să se piardă". – T. A r g h e z i, *climaxul* (enumerație gradată: „Ție ari, ție grapi, ție vei și secera". – Folclor; „Dar notează-n cartea vremii / Filozoful proletar: / Greve, sânge, nebunie, / Foame, Plânset mondial" – G. B a c o v i a.

4. *Alte forme care folosesc pe lângă coordonare și subordonarea: repetiția (simplă* = repetarea în aceeași formă sau puțin schimbată a termenilor: „Desfac noaptea în țăndări clopotele bisericii. Sună înnebunite. *Clopotul mare. Clopotul mic. Clopotul mare. Clopotul mic.*" – Z. S t a n c u; *variată* = repetarea termenului într-o formă gramaticală sau lexicală schimbată: „Pâinea, ce nutrește *truda* și *trudește* visătorii". – T. A r g h e z i;

Scanned with OKEN Scanner

„Alți luptat luptă deșartă, ați *vânat țintă* nebună". M. Eminescu; *sinonimică –pleonasmul și tautologia – : „solul terenului* era cam nisipos"; *„un granit de stânci* formează partea de nord a poziționii" – I. L. C a r a g i a l e; „prinde *iute și degrabă* cucoșul"; *„Trăind și nemurind* i-om scoate-o noi și pe aceea" – I. C r e a n g ă); *antiteza* (contrapunerea a doi termeni care stabilesc un contrast violent, de opoziție frapantă, cu scopul de a pune în lumină pe unul prin intermediul celuilalt: „Amândoi avem o boală și am căzut victima ei: Eu, chelia naturală, Tu chelia de idei". – C i n c i n a t P a v e l e s c u); *paralelismul sintactic* (construirea unor enunțuri succesive sau a unor segmente ale aceluiași enunț după scheme sintactice asemănătoare, dar cu conținut diferit: „Trei prea mult și trei prea puțin vatămă pe om: prea mult să vorbească, prea mult preț să ceară și puțin să facă". – *Folclor*), *chiasmul* (dublă antiteză în care a doua este prima reluată cu termenii inversați: „Și toamna, și iarna / Coboară-amândouă; / Și plouă, și ninge, / Și ninge, și plouă". – G. B a c o v i a; „Din două una, dați-mi voie: ori să se revizuiască, primesc! dar să nu se schimbe nimica; ori să nu se revizuiască, primesc, dar atunci să se schimbe, pe ici pe colo, și anume în punctele esențiale..." – I. L. Caragiale).

5. *Valori expresive au și enunțurile cu structuri complexe,* arborescente, simetrice sau asimetrice, în trepte etc., care pot fi întâlnite în comunicările scrise. Astfel de enunțuri au capacitatea de a reflecta mișcarea gândirii și sensibilității ca ansambluri.

g. **La nivelul contextului cu înțeles complex** au valoare expresivă:

1. *Modul de prezentare a vorbirii:* vorbire directă, vorbire indirectă și vorbire indirectă liberă. Un rol important îl au cuvintele de declarație sau cele asimilate cu cuvintele de declarație. De exemplu: „Câțiva danci *miorlăiau* împrejurul boierului:... *izbucni* un glas răgușit:... argații *murmurau*:... *răcni* la vizitiu" – M. S a d o v e a n u.

2. *Formulele de adresare, expresii ale deferenței și politeței* (domnule, cucoane, băiete, cumătră, nene, bădie etc.).

3. *Mijloacele cu funcție arhitectonică,* care organizează conținutul unei relatări, alcătuiesc scheletul acesteia. Alegerea unui anume procedeu poate pune sau nu în evidență o anumită latură a conținutului. Obișnuite sunt următoarele mijloace: *repetiția* sub forma laitmotivului, refrenului sau chenarului, *antiteza* și *paralelismul, enumerația, întrebarea* și *răspunsul.*

§ 26. CRITERII ȘI TIPURI DE ANALIZĂ A STILULUI

Analiza stilistică urmărește să evidențieze valorile expresive ale limbii române în general și ale limbii unui scriitor în special. Analiza stilistică ia în considerare *textul,* exprimarea în scris.

Pot fi supuse analizei stilistice *două feluri de texte: artistice* (opere aparținând beletristicii) și *neartistice* (producții aparținând stilului oficial, științific, publicistic și, mai rar, celui colocvial; de remarcat totuși că „imitații" ale stilului colocvial apar curent în stilul artistic).

Operația de analiză are în vedere contextul, adică acea situație care reliefează un fapt sau un grup de fapte stilistice, o trăsătură sau un grup de trăsături de stil. Contextul – de diferite mărimi – care satisface condițiile unui anume tip de analiză stilistică se numește *context suficient.*

În *analiza contextelor artistice* putem folosi următoarele *metode* și *procedee:*

Operația de citire, care ne pune în legătură cu contextul de analizat, cu ideea și cu mijloacele de expresie. Lectura inițială ne familiarizează cu contextul; lectura repetată duce la înțelegerea mesajului, la receptarea formei, ne permite să efectuăm observații, să

Scanned with OKEN Scanner

verificăm concluziile; lectura finală face să apară într-o lumină nouă întreg contextul. Unele contexte pot fi citite dintr-o dată, în întregime; altele trebuie împărțite în fragmente logice (de îndată ce putem surprinde desfășurarea ideilor), imediat după lectura de familiarizare și înainte de lectura finală, ca să-l putem analiza. În operația de citire ținem seamă de genul și specia literară din care face parte contextul, dacă e în proză sau în versuri. Sunt contexte care trebuie „interpretate" cu glas tare, sunt altele care trebuie citite „cu ochii" sau „în șoaptă", mimându-se un dialog intim între cititor și autor.

Cu prilejul lecturii ies în evidență numeroase fapte de stil: efecte sonore, *eufemismul* și *ironia, exclamația și interogația retorică, refrenul* și *laitmotivul* etc. Prezentarea grafică (dispunerea în pagină, alineate, strofe, vers; subtitlieri, trimiteri, paranteze), notațiile grafice și ortografice, semnele de punctuație au semnificație și de ele trebuie să ținem seamă în citirea contextelor.

Un exercițiu util este *citirea prin rețea* (o bucată de carton cât un sfert de pagină în care sunt practicate câteva „ferestruici" de mărimea unui cuvânt sau a unui grup de cuvinte – 15–16 litere – și care este suprapusă pe context; prin „plimbarea" rețelei pe context cuvintele apar izolate în ferestruici, de fiecare dată urmărindu-se definirea cuvântului, relațiile semantice și sintagmatice ale acestuia).

Prin *observarea contextului* remarcăm și desprindem faptele care au importanță stilistică. Dacă prin lectură suntem atrași de context, observarea este o încercare de a ne distanța de aceasta și de a pătrunde în țesătura lui intimă. Așa se formează capacitatea de a reține notele însoțitoare ale miezului comunicării, ceea ce constituie premisa educării unei „atitudini stilistice" (potrivit expresiei lui T. V i a n u).

Statistica este operația de culegere a datelor, fie ele în masă, fie izolate, de centralizare și distribuire a acestora și de descriere sub forma unor valori medii, frecvența, variabilitatea sau stabilitatea unor fapte; ne permite să tragem concluzii cu privire la dominantele unui stil, la normele interne ale contextului. Statistica se poate folosi la toate nivelele limbii: de obicei se efectuează un sondaj, deoarece ceea ce e valabil pentru întreg se menține, cu anumite rezerve, și într-un cadru restrâns.

Concomitent cu statistica se realizează *izolarea* faptelor din context (adică separarea lor de ceea ce le înconjoară), *identificarea* lor (stabilirea apartenenței la un nivel lingvistic, precizarea potențelor expresive), *selectarea* acelora ce au un rol hotărâtor în context (operație de distingere a esențialului de întâmplător) și *catalogarea* lor, pentru a li se putea determina ierarhia și semnificația stilistică.

Modelare înseamnă reducerea unei structuri (fapt stilistic) la un sistem analog, reducere efectuată în scopul studierii caracteristicilor și expresivității acelei structuri izolate dintr-un context. Modelul are o nuanță literară simplă, deci este neutru expresiv, pe când structura pe care am izolat-o constituie o abatere de la norma internă a contextului. Prin *compararea* modelului cu structura dată se pot sesiza elementele distinctive și înțelege funcția ei expresivă.

Pentru a obține *sinteza rezultatelor parțiale* e necesar să le conexăm și să le corelăm cu intenția evidențiată în context și cu mesajul acestuia. *Conexarea* și *corelarea* faptelor cu intenția și mesajul sunt procedee care-și găsesc aplicație în formularea sintezei, a comentariului stilistic.

Analizele stilistice pot fi *parțiale* (au drept obiect *un nivel lingvistic:* lexicul, structura gramaticală sau fonetică; *ierarhia faptelor de stil:* stabilirea frecvenței, variabilității, stabilității sau concentrării faptelor de stil pentru a determina normele interne sau trăsăturile stilistice ale operei; *precizarea unor caracteristici comune sau diferite* prin compararea unei serii de contexte aparținând aceluiași autor, a mai multor scriitori din

Scanned with OKEN Scanner

același curent literar, din aceeași epocă sau din epoci diferite, și *integrale* (se urmărește stabilirea unei judecăți de valoare despre o operă sau despre un autor).

1. *Analizele parțiale* care au drept obiect un nivel lingvistic pot fi *lexicale* (sunt urmărite mai ales: gruparea tematică a cuvintelor, diferențierea lor sinonimică, diferențierea funcțională și semantic-expresivă, mijloacele de exprimare figurată și de evidențiere a semnificativului, mijloace specifice de exprimare a umorului și satirei etc.); *morfologice* (sunt urmărite: predominarea într-un context a cuvintelor aparținând unor anume părți de vorbire; absența sau prezența suplimentară a unei părți de vorbire acolo unde ar trebui să existe, respectiv să fie lipsă; cuvinte dintr-o clasă morfologică reacționând prin alomorfi diferiți din cei admiși de normă; folosirea contrastivă a diferitelor clase și categorii morfologice etc.); *sintactice* (evidențierea semnificativului prin intonație și topica enunțurilor; modificarea topicei normale a enunțului prin izolări, intercalări, omisiuni, adăugiri; valori expresive ale coordonării și subordonării în enunț etc.); *fonetice*: adaptarea fluxului sonor la idee/mesaj/ asocierea sunetelor în context și semnalarea valorii lor expresive; efecte datorate accentului, intonației și debitului; expresivitatea formelor prozodice); *grafice* (prezentarea grafică a cuvintelor, organizarea comunicării în strofe, alineate; trimiterile, parantezele, subsolurile; semnele grafice și rolul lor; punctuația și ortografia); *interferențele lingvistice* (același fapt expresiv este considerat și comentat din unghiul diferitelor nivele lingvistice: fonetic, lexical, gramatical, deoarece același segment expresiv dintr-un context este și complex sonor, și sens, și parte de vorbire, și funcție sintactică).

Exemple: a. „Angel radios! precum *am avut onoarea* a vă comunica în precedenta mea epistolă, de când te-am văzut întâiași dată pentru prima oară mi-*am pierdut uzul* rațiunii; da! sunt nebun..." (I. L. C a r a g i a l e – *O noapte furtunoasă*).

A avea onoarea, a pierde uzul sunt locuțiuni întâlnite mai ales în stilul oficial. Expresivitatea lor este nulă, dar plasate într-o declarație de dragoste, unde afectele sunt în prim plan și unde alte cuvinte ar fi fost la locul lor, contrastează cu restul contextului, devin stridente și ridicolul țâșnește din neaderență, ceea ce corespunde intenției dramaturgului.

b. „Într-un târziu, Potcoavă a venit către tabără și a găsit la vatră pe Ile Caraiman, *zădărând* și *crescând* focul". (M. S a d o v e a n u – *Nicoară Potcoavă*).

Focul este aici o ființă vie și această idee este conformă cu imaginea primitivă, populară, acceptată sau creată în spiritul celei populare de către scriitor. Pornind de la această reprezentare, devin posibile și acțiunile *a zădărî* (a ațâța) și *a creşte* (= a alimenta cu vreascuri) focul. Ambele personificări (mai precis *animare*) implică mediul țărănesc – păstoresc, potrivit cu situația de fapt din roman.

c. „Tu, plin de taine și știrbit la gură,
Ai stat ascuns adânc în arătură.
Nici oasele nu i s-au pomenit
Ale aceluia ce-n zmalț te-a-ncremenit
Și frământând, ți-a dat obârșii noi"

(T. A r g h e z i)

Ordinea termenilor în enunț e schimbată; cea normală (de fapt mai accesibilă: Nu i s-au pomenit oasele aceluia ce în zmalț te-a-ncremenit și / care / frământând, ți-a dat obârșii noi) este banală, neutră expresiv, corespunzând principiului logic: cunoscutul înaintea necunoscutului. Prin inversiunea și dislocarea termenilor este sugerat efortul inteligent al omului care, în vechime, a făurit „șubredul vas de lut"; contorsiunea enunțului

Scanned with OKEN Scanner

semnifică transpunerea în plan sintactic a strădaniei acelui meşter. Topica normală a fost înlocuită printr-o topică afectivă care este susţinută şi intonaţional: „Nici oasele...", „Ale aceluia..." la început de vers cer involuntar o rostire mai energică, parcă ar fi învins un obstacol. Astfel se obţine un efect de insistenţă asupra persoanei creatorului: insistenţa îl scoate din anonimat.

În *analizele parţiale* care au drept obiect ierarhia faptelor de stil se porneşte de la ideea că într-un context nu toate faptele prezintă aceeaşi importanţă: unele se referă la întreaga operă, altele sunt accidentale şi numai câteva sunt definitorii pentru cazul în speţă. În funcţie de scopul urmărit distingem analiza rolului arhitectonic al mijloacelor stilistice, analiza modalităţilor de prezentare a conţinutului, determinarea unei trăsături de stil, relevarea mijloacelor prin care este conturată o trăsătură de stil.

Exemple:

„Mă-ntorc şi văz pe maiorul, alb ca varul, cu ochii pierduţi şi cu drăgălaşa lui figură strâmbată. Mama se repede spre el, dar până să facă un pas, maiorul cade lat.

– Vai de mine! ţipă mama. E rău copilului...Ajutor! moare copilul! Ridic pe maiorul, îi deschei repede mondirul la gât şi la piept.

– Nu-i nimica! zic eu. Apă rece!

Îl stropesc bine, pe când mama pierdută îşi smulge părul.

– Vezi, domnule maior? îl întreb eu după ce-şi mai vine în fire; vezi? Nu ţi-am spus eu că tutunul nu e lucru bun? Al' dată să nu mai fumezi!

Am lăsat pe madam' Popescu liniştită cu scumpul ei maior afară din orice stare alarmantă, şi am ieşit. Mi-am pus şoşonii şi paltonul şi am plecat. Când am ajuns acasă, am înţeles de ce maiorul ieşise un moment cu cheseaua în vestibul – ca să-mi toarne dulceaţă în şoşoni."

Înregistrăm câteva fapte semnificative: l e x i c a l e („tutunul nu e *lucru* bun" – termen cumulativ; *madam'* Popescu – termen la modă; *alb-ca varul* – comparaţia uzuală ştearsă; *cade lat, îşi smulge părul* – locuţiuni în limbajul familiar), fonetice (*al' dată* – căderea unei silabe), m o r f o l o g i c e (*văz* – particularitate dialectală; *maiorul* substantivul articulat hotărât capătă individualitate proprie în context, devenind sinonim cu numele copilului) şi *sintactice* (enunţuri interogative şi excalamative, enunţuri nominale, elipse; *Vai de mine! Ajutor! moare copilul! Nu-i nimica! Apă rece! Nu ţi-am spus eu că tutunul nu e lucru bun?* etc.; formule de adresare: *domnule maior*; o construcţie calchiată după franceză: „Am lăsat-o pe madam' Popescu liniştită cu scumpul ei maior *afară din orice stare alarmantă...*")

Faptele citate scot în evidenţă câteva din trăsăturile stilului colocvial (în varianta lui citadină, în Bucureştiul de la începutul acestui secol): relaxare, degajare şi afectivitate în comunicare. „Imitarea" (de fapt *re-crearea* în esenţă a vorbirii uzuale) de către I. L. Caragiale a acestui stil evidenţiază o caracteristică a schiţelor scriitorului: *oralitatea*.

2. *Analizele comparative* îşi propun să reliefeze aspecte ale stilului operelor literare aparţinând aceluiaşi scriitor sau mai multora, din aceeaşi epocă sau din epoci diferite, pe baza comparării unor contexte selectate.

Exemplu: Mijloace stilistice caracteristice romantismului românesc.

NOTE:

1. *Contexte de studiat* din: Gr. Alexandrescu (*Umbra lui Mircea La Cozia* – strofele 1–4, 8 – 10), C. Negruzzi (*Alexandru Lăpuşneanu* – partea a III-a), N. Bălcescu (*Românii supt Mihai-Voievod Viteazul* –

Scanned with OKEN Scanner

cartea a II-a, cap. XXI), Al. Russo (*Cântarea României* – versetele 5, 37, 46), D. Bolintineanu (*Cea de pe urmă noapte a lui Mihai cel Mare*), V. Alecsandri (*Malul Siretului, Despot-Vodă* – actul V, scena XIII), Al. Odobescu (*Mihnea-Vodă cel Rău* – cap. II, *Pseudokineghetikos* – cap. I), B. P. Hasdeu (*Răzvan şi Vidra* – Cântul V, replica finală a lui Răzvan), M. Eminescu (*Epigonii* – partea a II-a, *Împărat şi proletar* – partea I, *Sara pe deal, Scrisoarea III* – (Mircea şi Baiazid, bătălia de la Rovine, *Ce te legeni ..., Luceafărul*), Al. Macedonski (*Noaptea de decemvrie*).

2. Să se cerceteze: *arhaismele* (Negruzzi, Odobescu, Eminescu), *neologismele* (Alecsandri, Eminescu, Macedonski); *cuvintele populare* (Russo, Odobescu, Eminescu); *hiperbola* (Russo, Eminescu, Macedonski); *epitetul* (Bălcescu, Alecsandri, Odobescu, Eminescu, Macedonski); *comparaţiile* (Eminescu, Macedonski); *cuvinte şi expresii preferate, utilizarea şi sensurile prezentului, exclamaţia şi interogaţia retorică, întreruperea, elipsa, enumeraţia şi repetiţia, mişcarea melodică, procedee cu rol arhitectonic.*

Concluzii:

Scriitorii romantici utilizează *arhaismele* şi *cuvintele populare, regionalisme*, pentru a realiza coloritul istoric (Negruzzi, Odobescu), culoarea locală şi naţională (Odobescu) sau pentru a poetiza trecutul, pentru a idealiza virtuţile lui (Russo, Eminescu). O astfel de folosire a acestor grupuri lexicale este determinată de concepţia lor istorică (opusă antiistorismului clasicist). *Neologismele* sunt căutate, fie pentru a suplini cerinţele lexicale ale limbii (Alecsandri, Eminescu), fie pentru rezonanţa lor poetică (Eminescu, Macedonski).

Hiperbola are rolul de a face mai atractiv şi mai convingător faptul evocat (Russo, Eminescu, Macedonski). Momentul romantic al hiperbolei constă în exagerarea intenţionată a visului, a idealului pentru a-i acorda un plus de frumuseţe, ideal în contrast cu realitatea ostilă sau urâţită.

Epitetul cunoaşte o evoluţie: de la epitetul general, ornant, asemănător celui întrebuinţat în clasicism, totuşi suficient de expresiv în context, subliniind caracteristici morale (Bălcescu), la epitetul concret – sensibil, pitoresc, care consolidează imaginea vizuală (Alecsandri) sau auditivă şi spaţială (Odobescu), până la epitetul neaşteptat, metaforic şi simbolic, adesea cu funcţie de deconcretizare, de sublimare a realului (Eminescu, Macedonski). Eminescu şi Macedonski exprimă în cel mai înalt grad momentul romantic în întrebuinţarea epitetului: procedeu de înfrumuseţare şi idealizare, dar mai ales de lunecare într-o altă lume, conformă cu idealul lor.

Aceeaşi funcţie o au *comparaţiile* (Eminescu şi Macedonski) şi consecinţa directă a neacceptării realităţii, a nemulţumirii provocate de lumea reală.

În ansamblul operei lor, scriitorii manifestă o anumită categorie de cuvinte sau pentru unele cuvinte care revin insistent în context şi cărora li se atribuie valori semantic-expresive deosebite. Pentru Bălcescu *măreţ* şi *trist* (cu sinonimele, derivatele şi cuvintele din aceeaşi serie tematică) traduc o atitudine constantă: admiraţie faţă de trecut, durere în faţa decadenţei prezentului. Eminescu preferă *adânc, vechi, etern*: coordonate în spaţiu şi timp ale poeziei sale, indiferent dacă se referă la sufletul omenesc, la gândirea umană sau la vreo întâmplare; alături de acestea întâlnim *mândru, himeric, blând, sfânt, senin, rece, trist, uşor, vânăt* cuvinte care caracterizează o viziune eterică a realităţii şi care se opun materialităţii greoaie. Macedonski selectează tonuri strălucitoare, violente: *alb (albastru, argint, zăpadă, crin, nălucă, vis, luciu, zare), foc (scânteie, soare, lumină, aprinde, arzător, flacără, oţel, viu)* şi *umbră (beznă, noapte)*; totul pare scăldat într-o lumină orbitoare, umbra o accentuează. O asemenea selecţie trădează o percepere fantastică (şi apăsătoare) a realităţii. Preferinţele amintite îşi au surse într-o concepţie antitetică despre realitate: o lume materială, rece, diformă, tristă, opusă unei lumi spirituale (sau spiritualizate), ideale, perfecte.

Scanned with OKEN Scanner

Frecventa utilizare a prezentului în contextele selectate este consecința firească a romanticilor de a se situa temporal și spațial acolo unde se petrece faptul: autorul se consideră martor ocular sau se identifică cu personajul (eroul romantic). Faptele devin mai sugestive, mai convingătoare, fiindcă pentru cititor distanțele temporale și spațiale sunt anulate. Se realizează și o dinamică superioară. Unii scriitori recurg fără excepție la prezent, de pildă, Macedonski: în felul acesta faptul se situează în atemporal; alții ca Eminescu, aduc faptele din trecut în prezent. (*A fost* odată ca-n povești ... Și *era* una la părinți... Ea pasul și-l *îndreaptă*... ") sau alternează prezentul cu diferite nuanțe ale trecutului: prin timpul prezent se exprimă de obicei o apreciere ori se relatează fapte la care autorul parcă ar fi fost martor; pendularea trecut-prezent imprimă narațiunii sau confesiunii dinamism și variație. Aceste procedee exprimă tendința romanticilor de a atrage și a captiva pe cititor, arta fiind, după opinia lor, o forță de influențare a realității, de modelare a ei după tipare ideale.

În toate contextele întâlnim exclamații și interogații retorice, elipse, întreruperi (aposiopeză), enumerații și repetiții. Procedeele sunt moștenite din arta clasicistă, dar în ele își găsește expresie bogăția spirituală a eroului romantic. Tonul este uneori declamatoriu, alteori aforistic.

Poezia arareori recurge la structuri hipotactice; enunțul poetic e construit, de regulă, pe baza coordonării. Această selecție este determinată nu numai de coloratura intens afectivă a comunicării, ci și de viziunea romantică despre lume: o continuă schimbare, o mișcare întemeiată pe opoziția material-spiritual. Proza e potrivită pentru o organizare hipotactică, Negruzzi schițează o încercare; Bălcescu marchează un succes, exprimând necesitatea unei cuprinderi sintetice: Odobescu oferă imagini totale, atingând o culme: frazele lui par niște mozaicuri. Succesul romanticilor români în construcția frazei și perioadei are la bază încrederea lor în geniul limbii române populare, de la care au și pornit.

Mișcarea melodică a enunțului este obținută prin cele mai diverse mijloace, în poezie: gruparea strofică variată, ritmuri variate, repetiții, enumerații și inversiuni, o anumită instrumentație sonoră (Alexandrescu, Eminescu, Macedonski); în proză: aposiopeză, repetiție și enumerație (Russo), coordonare în subordonare, construcții simetrice, compensarea sintagmelor (Bălcescu, Odobescu).

Câteva mijloace stilistice au rol arhitectonic în scrierile romanticilor: antiteza (Negruzzi, Alecsandri, Eminescu, Macedonski), paralelismul (Hasdeu), repetiția anaforică (Russo), laitmotivul (Russo, Eminescu, Macedonski). Antiteza s-a născut din coincidența real-ideal, imaginile contrastante opunându-se atât pe planul întregului cât și în amănunte; paralelismul este o consecință a scindării spirituale a eroului romantic; repetiția aduce insistent în conștiința cititorului un cuvânt sau un segment semnificativ, purtător al unei idei centrale.

3. *Analiza integrală* urmărește cercetarea aspectelor esențiale, definitorii ale stilului unei opere sau al unui scriitor.

Exemplu: Cu mâne zilele-ți adaogi... de M. Eminescu

Ideea că formele existenței obiective nu sunt decât veșminte trecătoare („o privelişte sclipitoare") ale altei existențe, necunoscute, transcendente și veșnice („gândul etern") străbate întreaga poezie.

Mișcarea aparentă este exprimată printr-o serie de termeni selectați din domeniul temporal sau din domenii care stau sub acțiunea necruțătoare a timpului; termenii sunt dispuși în perechi antonimice (*adaogi –scazi, mâne – ieri, unul – altul, trece – vine, apune – răsare, noapte – dimineață, moarte – viață, zboară – se cufundă*) sau apar însoțite de un epitet marcând schimbarea (*alte valuri, altă toamnă, clipă trecătoare*).

Scanned with OKEN Scanner

Mişcarea aparentă ca exteriorizare a esenţei imuabile se opune acesteia din urmă. Esenţa imuabilă – celălalt termen al opoziţiei – este exprimată prin cuvinte care sugerează statornicia, prezentul etern; *azi, acelaşi vad, aceleaşi frunze, vecia-ntreagă, universu-ntreg, pururi.* În finalul poeziei opoziţia este rezumată prin două metafore – sinteză: *priveliştile sclipitoare – gândul etern.* Rezultă că *antiteza* are rol arhitectonic în poezie; pe ea se grefează celelalte mijloace stilistice, printre care amintim *repetiţia* strofei iniţiale înainte de concluzia finală (cuprinsă în ultima strofă). Prin repetiţie se obţine un efect de insistenţă, se atrage atenţia asupra triadei: *mâne-ieri-azi.*

Sensibilitatea noţiunilor temporale este realizată prin: schimbarea categoriei gramaticale (adverbele *mâne* şi *ieri* devin substantive concrete pe care omul le adaugă sau le scade vieţii, în timp ce *azi* îi rămâne pururea în faţă), extinderea sferei noţionale (scurgerea timpului este asemănată cu succesiunea generaţiilor /*„unul trece... altul vine“*/, a apusurilor şi a răsăriturilor de soare / inversarea ordinei obişnuite constituie un moment frapant dar în deplin acord cu *„trece“*, *„vine“* /, cu goana valurilor şi căderea frunzelor); metafore şi epitete metaforice care adâncesc sensul fugii timpului (moartea e „noaptea noastră“, precedată de „crăiasa dulcei dimineţi“; ea este „o pasăre“ şi „un vistiernic de vieţi“). Categoriilor apriorice („comoara-ntreagă / Ce-n suflet pururi ai avut“), adică spaţiului şi timpului, le sunt redate adevăratele dimensiuni: „Sprijină vecia-ntreagă / Şi-nvârte universu-ntreg“. Atributul (repetiţie: *întreg-întreagă*) are rol unificator al celor două categorii.

Mijloacele fonetice – intonaţie, ritm, rimă – contribuie la unificarea şi armonizarea imaginii. Ritmul iambic este ritmul tristeţii eminesciene; rime neobişnuite: verb cu adverb (scazi – azi, urma – undeva), verb cu adjectiv (înţeleg – întreg, se dişternă – etern), verb cu substantiv (vad – cad, în trecut – ai avut), substantiv în genitiv cu substantiv la plural (dimineţi – vieţi); versul scurt 9/8 silabe răspunde necesităţii de a sugera rapida succesiune a fenomenelor realităţii; intonaţia descendentă, retezată la sfârşitul fiecărui vers par, realizează un efect de insistenţă şi o inflexiune aforistică; o anume instrumentaţie sonoră accentuează momentele de tensiune: aliteraţie („*a*lte *va*luri... *a*celaşi *va*d... ce-n *v*eci *a*celeaşi; *n*aintea *n*opţii *n*oastre îmblă... crăiasa *d*ulcii *d*imineţi...; *v*istiernic de *v*ieţi), aglomerarea şi distribuirea lichidelor *l, r,* (care sugerează ideea eternei curgeri) este combinată cu simetria accentelor naturale:

P*r*ivè*l*iş*t*i*l*e sc*l*ipitoà*r*e,
Ce-n *r*èpezi şi*r*uri se diş*t*è*r*n,
*R*epàosă nes*t*rămu*t*à*t*e
Sub *r*àza gându*l*ui e*t*è*r*n.

Egalizarea volumului sonor al cuvintelor prin *diereză* (vi-á-ţă, vi-eţi), articulare (ziua *cea* de azi), alegerea unor cuvinte cu numeroase consoane (-ntreg, dişternă, etern) sau vocale în hiat (adaogi, repaosă) are drept consecinţă repartizarea unor unităţi sonore aproximativ egale în strofe şi versuri, ceea ce sporeşte efectul de monotonie, traduce o atitudine de indiferenţă.

Sintactic predomină structura paratactică: din 27 de propoziţii numai 8 sunt subordonate, iar acestea din urmă sunt sau coordonate între ele (strofa a 5-a), sau legăturile de dependenţă sunt slabe.

Predominarea parataxei este adecvată antitezei ca mijloc arhitectonic. Unităţile sintactice egale confirmă impresia de monotonie şi solitudine.

Atenţia poetului e concentrată spre interior: el selectează din realitate numai ceea ce corespunde gândului, convingerilor sale. Tonul e nepăsător, ca o confesiune fără destinatar, fără emfază, nedeclarativ. Eroul liric nu mai suferă, nu se mai bucură.

Scanned with OKEN Scanner

§ 27. COMPOZIȚIA. MODURI DE ORGANIZARE ȘI DE EXPUNERE COMPOZIȚIONALĂ

TIPURI DE COMPOZIȚIE. VORBIREA DIRECTĂ ȘI INDIRECTĂ. UNELE PROBLEME DE RETORICĂ

1. **Compoziția** este organizarea diferitelor elemente ale unei lucrări în ansambluri unitare și semnificative, în care părțile se condiționează reciproc. Compoziția este însăși structura lucrării.

În orice compoziție redactată în limba literară în care observațiile, impresiile, ideile, gândurile și sentimentele umane îmbracă haina materială a cuvintelor și se comunică ceva cu ajutorul limbii, oral sau în scris, constatăm că anumite elemente de organizare, de construcție și de prezentare a materialului cuprins în ea, sunt constante, tipice și definitorii. Termenul de „compoziție" (din lat. *compositio*) are diferite sensuri și accepțiuni: a. Într-o operă literară, compoziția este modalitatea organizării tuturor elementelor de ordin stilistic într-o structură unică și semnificativă. În opera lirică, compoziția are în vedere organizarea și gradarea impresiilor ce exprimă trăirile interioare ale poetului într-o imagine capabilă să comunice adevăruri general umane; b. După R. Wellek și A. Warren, compoziția include metoda narativă; gradația, ritmul și procedeele stilistice; îmbinarea într-o anumită proporție a scenelor dialogate sau dramatice cu descrierea sau narațiunea directă, și a ambelor cu rezumatul narativ; c. În sens restrâns, compoziția este înțeleasă ca o compunere școlară, un exercițiu școlar care pretinde elevului să dezvolte în scris o temă, cu scopul deprinderii și însușirii unor norme ale exprimării literare cum sunt: *claritatea, concizinea, corectitudinea* etc.

După scopul comunicării, compozițiile pot fi: *artistice* (în care intenția estetică este evidentă) și *non-artistice* (în care primează transmiterea informației: lucrări oficiale, științifice, publicistice etc.).

2. **Principalele tipuri de compoziție**

a. *Compoziția științifică* este aceea în care autorul prezintă observații, oameni, întâmplări și idei, cu intenția de a informa, de a transmite adevăruri și de a instrui. Autorul se adresează îndeosebi minții cititorului, expune faptele în propoziții și în fraze limpezi, corecte din punct de vedere sintactic, fără înfloriturі, chiar sec și rece, așa cum întâlnim în manualele de științele naturii, de chimie, de geografie, în lucrările filozofice, politice, și economice. Spre exemplificare, prezentăm un fragment dintr-o compoziție științifică din manualul de geografie: „Cu multe sute de ani în urmă, aproape întregul continent european se afla sub apele mărilor. Singurele părți de uscat se găseau în nordul Europei, unde sunt astăzi Munții Scoției și munții Peninsulei Scandinavice, cei mai vechi munți ai continentului european. Mișcările de încrețire ale scoarței Pământului au dus la înălțarea în părțile de mijloc ale Europei, a unui nou lanț de munți – Munții Hercinici, care erau tot atât de falnici cum sunt astăzi Alpii și care ajungeau până în nordul Dobrogei. Ei au fost roși puternic de agenții externi. După alte milioane de ani, lanțul Munților Hercinici s-a rupt în bucăți, din cauza mișcărilor scoarței. Unele părți s-au prăbușit în adânc; altele au rămas la suprafață formând relieful străvechi al Europei, ca: Masivul Central, Podișul Boemiei, Lisa-Gora, Podișul Volino-Podolic și Masivul Dobrogei. Înălțarea munților din sudul Europei, între care și Carpații, s-a făcut treptat, prin încrețirea scoarței. Carpații s-au format în mod succesiv, iar spinările lor au ieșit de sub apele mării ca niște insule. Pe măsură ce încrețirea scoarței continua, munții apăreau mai mult din apă și se întregeau în lanț. La formarea Carpaților au contribuit și erupțiile vulcanice, care au fost mai

Scanned with OKEN Scanner

puternice pe partea dinspre Podişul Transilvaniei, unde a luat naştere cel mai lung şir de munţi vulcanici din Europa" (Geografia României, manual pentru clasa a VIII-a).

b. *Compoziţia literară (artistică)* este aceea în care autorul înfăţişează privelişti din natură, oameni, fapte şi întâmplări cu intenţie de a emoţiona pe cititor. Pentru a atinge scopul urmărit, autorul prezintă faptele, ideile, sentimentele, viu şi colorat, în tablouri şi imagini artistice, în aşa fel încât să pună în mişcare sensibilitatea cititorului şi să-l facă receptiv la emoţiile şi ideile ce i se comunică prin lucrarea literară. Compoziţia poetică e predominantă în operele literare.

Exemplificăm printr-un fragment din poezia „*Vara*" de *George Coşbuc*:

„Priveam fără de ţintă-n sus –
Într-o sălbatică splendoare
Vedeam Ceahlăul la apus,
Departe-n zări albastre dus,
Un uriaş cu fruntea-n soare,
De pază ţării noastre pus.

Şi ca o taină călătoare,
Un nor cu muntele vecin
Plutea-ntr-acest imens senin
Şi n-avea aripi să mai zboare!..."

c. *Compoziţia retorică* este aceea în care autorul înfăţişează privelişti din natură, oameni, fapte şi întâmplări cu intenţia de a convinge, de a-şi impune ideile şi vederile sale. Pentru acestea, autorul elimină din prezentare tot ceea ce ar putea umbri expunerea, scoate în evidenţă numai ce e luminos, argumentează şi demonstrează stringent, vorbeşte avântat, cu patos, exagerează chiar dacă e nevoie.

Modele de compoziţii conţinând bogate elemente retorice se pot găsi în operele marilor noştri oratori: M. Kogălniceanu, Barbu Delavrancea, Nicolae Iorga, Nicolae Bălcescu şi alţii.

Exemplificăm cu fragmentul „*Ardealul*" de N. B ă l c e s c u:

„Pe culmea cea mai înaltă a munţilor Carpaţi, se întinde o ţară mândră şi binecuvântată între toate ţările semănate de Domnul pe pământ. Ea seamănă a fi un măreţ şi întins palat, capodoperă de arhitectură, unde sunt adunate şi aşezate cu măiestrie toate frumuseţile naturale ce împodobesc celelalte ţinuturi ale Europei, pe care ea cu plăcere ni le aduce aminte. Un brâu de munţi ocoleşc, precum zidul o cetate, toată această ţară, şi dintr-însul, ici-colea, se desface, întinzându-se până în centrul ei, ca nişte valuri proptitoare, mai multe şiruri de dealuri 'nalte şi frumoase, măreţe pedestaluri înverzite, care varsă urnele lor de zăpadă peste văi şi peste lunci. Mai presus de acel brâu muntos, se înalţă două piramide mari de munţi, cu creştetele încununate de o veşnică diademă de ninsoare, care, ca doi uriaşi, stau la ambele capete ale ţării, căutând unul în faţa altuia. Păduri stufoase, în care ursul se plimbă în voie, ca un domn stăpânitor, umbresc culmea acestor munţi. Şi nu departe de aceste locuri, care îţi aduc aminte de natura ţărilor de miazănoapte, dai, ca la porţile Romei, peste câmpii arse şi văruite, unde bivolul dormitează alene. Astfel, miazănoapte şi miazăzi trăiesc într-acest ţinut alături una de alta şi armonizând împreună. Aci strejarii, brazii şi fagii trufaşi înalţă capul lor spre cer; alături te afunzi într-o mare de grâu şi porumb, din care nu se mai vede calul şi călăreţul. Oricâncotro te-ai uita, vezi colori felurite ca un întins curcubeu şi tabloul cel mai încântător farmecă vederea. Stânci prăpăstioase, munţi uriaşi, ale căror vârfuri mângâie norii, păduri întunecoase, lunci înverzite, livezi mirositoare, văi răcoroase, gârle a căror limpede apă lin curge printre câmpiile înflorite, pâraie repezi, care mugind groaznic se prăvălesc în cataracte printre acele ameninţătoare stânci de piatră, care plac vederii şi-o spăimântează totdeodată. Apoi, în tot locul, dai de râuri mari, cu nume armonioase, ale căror unde port

Scanned with OKEN Scanner

aurul. În pântecele acestor munți zac comorile minerale cele mai bogate și mai felurite din Europa: sarea, fierul, argintul, arama, plumbul, mercurul, zincul, antimoniul, arsenicul, cobaltul, tuteaoa, teluriu și, în sfârșit, cel mai îmbelșugat decât toate, aurul, pe care îl vezi strălucind până și prin noroiul drumurilor.

Astfel este țara Ardealului!"

O compoziție prin excelență retorică este *discursul*. Exemplificăm cu un fragment dintr-un discurs al lui M. K o g ă l n i c e a n u:

„Nu uita că dacă cincizeci de deputați te-am ales domn, ai să domnești peste două milioane de oameni!

Fă dar ca domnia ta să fie cu totul de pace și de dreptate, împacă patimile și urile dintre noi și reîntrodu în mijlocul nostru strămoșeasca frăție!

Fii simplu, Măria Ta, fii bun, fii domn cetățean; urechea ta fie pururea deschisă la adevăr și închisă la minciună și lingușire!"

(*Discurs la alegerea lui Al. I. Cuza ca domnitor*)

Compozițiile științifice, poetice și retorice nu au structuri și contururi rigide, nu își delimitează riguros granițele și ariile de mișcare.

Dimpotrivă, între ele există întrepătrunderi, împrumuturi de procedee de expunere și de stil.

O compoziție științifică cu o temă din geografie sau din istorie poate face uz de stilul viu și colorat al poeziei și de cel avântat și plin de patos al retoricii; după cum poezia și retorica pot utiliza stilul sec și rece al faptelor și al logicii, ca în meditații, de pildă.

Orice compoziție trebuie însă să respecte anumite *norme și elemente de structură*.

Indiferent de tema, scopul și întinderea ei, fie că e o simplă compunere școlară, un exercițiu, o compunere constând în dezvoltarea unei teme, o disertație sau un studiu, fie că e o operă literară de dimensiuni restrânse sau de mari proporții, în orice tip de compoziție distingem *elemente de organizare* și *elemente de expunere a materialului*, iar modul cum sunt folosite definesc *structura compoziției*.

Structura oricărei opere literare reflectă tema și intenția autorului; ea se exprimă în *arhitectonica operei*.

Tema este aspectul din realitate reflectat în operă, este obiectul ei. Realitatea poate fi mediul geografic (natura reală sau imaginară), mediul social (real sau inventat: oraș, sat, colectiv uman, familie), oamenii și evenimentele, faptele, gândurile, sentimentele, visele lor, într-un cuvânt, tot ce interesează omul sau este legat direct sau indirect de om.

Arhitectonica este expresia formală a compoziției unei opere literare: secvențe narative și descriptive, dialogate și monologate cuprinse în alineate, paragrafe și articole, în secțiuni și capitole, în părți, volume, cărți (lucrări în proză), în scene, tablouri, cânturi, acte (lucrări dramatice), în strofe, versete, secvențe, cicluri (lucrări în versuri). Aspectul arhitectonic al unei opere este determinat întotdeauna de structura ei internă. *Rol arhitectonic* pot avea: *repetiția: refrenul* („Veniți: privighetoarea cântă și liliacul e-nflorit!" – Al. M a c e d o n s k i; „Noi vrem pământ!" – G. C o ș b u c etc.); *chenarul* („De ce pana mea rămâne în cerneală, mă întrebi? / De ce ritmul nu m-abate cu ispita-i de la trebi? / De ce dorm, îngrămădite între galbenele file, / Iambii suitori, troheii, săltărețele dactile" – M. E m i n e s c u); *laitmotivul* (*motto-ul* „Dacă dușmanul vostru va cere legăminte rușinoase de la voi, atunci mai bine să muriți prin sabie, decât să fiți privitori impilării și ticăloșiei țării voastre. Domnul părinților voștri însă se va îndura de lacrimile slugilor sale și va ridica dintre voi pe cineva carele va așeza iarăși pre urmașii voștri în volnicia și puterea de mai înainte" – A l e c u R u s s o – *Cântarea României*);

Scanned with OKEN Scanner

antiteza: (de exemplu: în *Împărat şi proletar* sau în *Scrisoarea III* de M. E m i n e s c u); *enumeraţia* (o succesiune ascendent–descendentă, ca titlurile capitolelor din romanul *Răscoala*, de L i v i u R e b r e a n u; Răsăritul, Pământurile, Flămânzii, Luminile, Friguri, Vestitorii, Scânteia, Flăcări, Focul, Sângele, Petre Petre, Apusul); *întrebarea şi răspunsul* (*Exemple:* din poezia populară: „*Ciobănaş de la miori*": „Foaie verde de trei flori, / Ciobănaş de la miori, / Un ţi-a fost moartea să mori? / – Sus, în vârful muntelui, / În bătaia vântului, / La cetina bradului. / – Şi de ce moarte-ai murit? / – De trăsnet când a trăsnit" etc.) sau ca în poezia „*Revedere*" de M. E m i n e s c u.

Pentru a realiza adecvat organizarea compoziţională dintr-o lucrare şi pentru a atinge finalitatea propusă, autorii se servesc de *anumite procedee*, adică fac uz de *moduri de expunere determinante*.

3. **Modurile de organizare şi de expunere compoziţională**

Acestea sunt: descrierea, naraţiunea, dialogul şi monologul.

Aceste moduri au caracteristici proprii, specifice, în ceea ce priveşte câmpul de date pe care îl prind în obiectiv şi procedeele cu ajutorul cărora iau în stăpânire materialul, îl organizează în structuri cu simetrii determinate şi îl expun în lucrări corespunzătoare: *descrierea* – diversele însuşiri ale datelor realităţii; *naraţiunea* – întâmplări în desfăşurarea lor; *dialogul* – convorbirea între doi sau mai mulţi oameni; *monologul* –vorbirea unui singur om. De aceea, fiecare dintre ele are un rol predominant în lucrările literare în care procedeele lui specifice sunt folosite pe scară largă şi intensiv. Dar în aplicarea concretă a procedeelor lor, adică în felul de a dispune elementele şi de a construi arhitectonica unei lucrări, ele se sprijină şi se completează, autorii le folosesc combinat, după necesităţi şi intenţii artistice; ca să fixeze cadrul de desfăşurare al unei întâmplări şi discuţiile dintre personajele care iau parte la ea, naraţiunea face apel la descriere şi la dialog, ca să poată zugrăvi adecvat firea şi însuşirile morale ale unui personaj aşa cum rezultă ele din acţiunile personajului respectiv pus în situaţii date, din gândurile intime şi din convorbirile cu alţii, descrierea face apel la naraţiune, la monolog şi la dialog; dialogul şi monologul, cu rol predominant în lucrările literare dramatice, sunt utilizate frecvent în naraţiuni şi uneori în descrieri, atunci când se simte nevoia de ele şi în locul unde autorul crede potrivit să facă apel la ele pentru a înregistra şi a comunica vorbirea directă a personajelor.

În ceea ce priveşte eficienţa lor constructivă şi rezultatele compoziţionale dobândite cu ajutorul lor, ele sunt în funcţie de îndemânarea şi arta cu care autorul mânuieşte modul de expunere domînant descrierea. Dar aceleaşi privelişti, contemplate şi descrise de autori diferiţi, vor apărea în lumini diferite, după sensibilitatea şi îndemânarea fiecăruia dintre ei de a recepţiona şi de a comunica ceea ce văd, simt şi gândesc. Tot aşa, un eveniment sau o serie de evenimente legate între ele solicită naraţiunea ca mod de expunere; dar acelaşi eveniment sau grup de evenimente narat de autori diferiţi va apărea în lumini deosebite, după îndemânarea şi arta lor de a povesti.

Se vor prezenta, în continuare, modurile de expunere compoziţională, felul cum se face uz de ele în anumite lucrări despre care se vorbeşte frecvent în şcoală.

A. **Descrierea** este modul de expunere prin care se prezintă trăsăturile şi proprietăţile definitorii ale unui obiect, fenomen sau caracter uman, în general ale unui aspect din realitate. Se foloseşte pentru portrete fizice, morale, complexe, pentru tablouri din natură, pasteluri, caracterizări, analize psihologice etc.

Scanned with OKEN Scanner

1. Un exemplu de *descriere ştiinţifică*, din care am ales un fragment, este prezentarea aparatului respirator, într-un manual de *„Anatomia şi fiziologia omului"*:

„Toate organele care servesc la respiraţie formează aparatul respirator. Acest aparat este alcătuit din: căile aeriene (respiratorii), prin care aerul intră şi iese din organism, şi plămânii, organele la nivelul cărora are loc schimbul de gaze. Căile aeriene sunt conducte prin care se asigură pătrunderea aerului încărcat cu oxigen în plămâni şi eliminarea aerului încărcat cu dioxid de carbon în mediul exterior. Fosele nazale, primul segment al căilor aeriene, sunt două canale care se găsesc la nivelul nasului. Faringele este un organ comun, în care se încrucişează calea aerului cu cea a alimentelor. Laringele, porţiunea superioară şi modificată a traheei, este în acelaşi timp şi organul vorbirii... Traheea, un tub lung de 11 -12 cm. coboară vertical prin faţa esofagului şi este formată din 15–20 inele cartilaginoase, de forma unei potcoave incomplete spre esofag... La partea inferioară, traheea se ramifică în două ramuri – bronhiile principale, fiecare intrând în câte un plămân... Plămânii, în număr de doi, sunt aşezaţi în cutia toracică, cuprinzând între ei inima. Sunt organe moi, de culoare roz. Suprafaţa plămânului drept este brăzdată de două şanţuri, care determină trei lobi, iar plămânul stâng (mai mic), de un singur şanţ, ce determină numai doi lobi..."

(*Anatomia, fiziologia şi igiena omului*, manual pentru clasa a VII-a)

Un alt exemplu de *descriere ştiinţifică* este prezentarea unui eveniment istoric, a luptelor de la Vaslui, din anul 1475: „Armata Moldovei (circa 40 000 de oşteni, dintre care mulţi răzeşi, 5 000 de secui, 1 800 de unguri şi 2 000 de poloni, având şi 20 de tunuri), condusă de Ştefan cel Mare, atacă la sud de Vaslui, cam la jumătatea distanţei dintre Rahova şi Lipovăţ, pe o zi ceţoasă, într-un loc mlăştinos mărginit de păduri, armata turcă (circa 120 000 de oşteni şi o numeroasă artilerie), condusă de Hadâm Suleiman-paşa, beglerbegul Rumeliei. Armata lui Ştefan cel Mare, însoţită şi de un corp de oaste al lui Laiotă Basarab obţine o strălucită victorie asupra invadatorilor turci cu un larg răsunet european. Timp de trei zile după aceea, cavaleria uşoară moldovenească a urmărit şi a distrus mare parte din armata năvălitorilor în retragere. După cum mărturisea sultana Mara, văduva sultanului Murad I, „niciodată o oaste turcească nu a suferit o astfel de înfrângere". ... Ştefan cel Mare, după biruinţa de la Vaslui, trimite o scrisoare – circulară către monarhii creştini din Europa, anunţându-le victoria, cerându-le crearea unui front de luptă antiotomană şi asigurându-i că va lupta până la moarte împotriva turcilor." (*Istoria României*).

2. *Descrierea artistică*, în funcţie de obiect, poate fi de mai multe *tipuri: tablou, interior, portret, autoportret, caracterizare, paralelă, antiteză*. Criteriul care stă la baza acestei tipologii de compoziţii, în care descrierea are un rol predominant, îl formează diversitatea câmpurilor de date din realitate asupra cărora se opreşte obiectivul observaţiei.

a. *Tabloul* este descrierea unui colţ din natură, a unei privelişti, a unui personaj: tabloul este o imagine, nu un catalog de amănunte; el exprimă o atitudine, nu este inert. De exemplu, la Al. Odobescu, obiectele şi fenomenele dintr-un colţ de natură (Valea Bisocii) sunt văzute ca un tot armonios, unitar:

„Eram tocmai pe culmea dealurilor sub care se adăposteşte, ca într-o copaie, satul Bisoca... Soarele apunea drept dinaintea noastră; cercul lui roşiatic scăpătase până pe zarea orizontului, şi razele-i, calde şi senine, pare că se aşternuse peste tot şesul răsăritean al ţării, care ni se destindea acum sub ochi. De pe acest tăpşean culminant, de unde munţii Săcuieni cotesc spre Ţara Vrancei, tot Bărăganul, tot câmpul Brăilei, tot şesul Galaţilor, cu matca Râmnicului, cu Valea Buzăului, cu lunca Siretului, toată acea lată şi

Scanned with OKEN Scanner

oablă câmpie se arăta scăldată într-o lumină gălbuie şi lucioasă, ca faţa unei uriaşe sinii de aur; printr-însa liniile şerpuite ale râurilor se desprindeau ca fire creţe de beteală argintie, iar suprafaţa netedă a apelor sărate din Balta Albă şi din Balta Amară oglindeau ca nişte ochiuri de sticlă, ferecate în mijlocul dauritei table".

(A l. O d o b e s c u – *Pseudokinegetikos*)

Priveliştile dintr-un tablou sunt, uneori, descrise într-o formă statică, alăturate în spaţiu, în echilibru şi în nemişcare, calme şi senine, căci aşa le vede şi le simte scriitorul în acel moment. Exemplu:

„E noapte naltă, naltă; din mijlocul tăriei,
Veşmântul său cel negru, de stele semănat,
Destins cuprinde lumea, ce-n braţele somniei
Visează câte aevea deşteaptă n-a visat.

Tăcere este totul şi nemişcare plină;
Un cântec sau descântec pe lume s-a lăsat;
Nici frunza nu se mişcă, nici vântul nu suspină,
Şi apele dorm duse şi morile au stat ..."

(I. H. R ă d u l e s c u – *Zburătorul*)

În alte tablouri, fenomenele din natură sunt zugrăvite dinamic, în plină mişcare, în succesiunea şi desfăşurarea lor, evoluează în faţa noastră aşa cum apar, şi se dezlănţuie ele în natură. (Un asemenea exemplu îl întâlnim în celebra descriere a furtunii realizată de către Calistrat Hogaş în volumul „În Munţii Neamţului").

Tabloul poate avea nuanţe diferite, în funcţie de concepţia estetică şi specificul fiecărui scriitor: realistă, naturalistă, romantică, umoristică, satirică, fantastică etc.

„Nu e amurgul încă, dar ziua e pe rod,
Şi soarele de aur dă-n pârg ca o gutuie.
Acum-omidă neagră – spre poama lui se suie,
Târâş, un tren de marfă pe-al Argeşului pod.

Cu galben şi cu roşu îşi coase codrul ia.
Prin foi lumina zboară ca viespi de chihlimbar.
O ghionoaie toacă într-un agud, şi, rar,
Ca un ecou al toamnei, răspunde tocălia ..."

(I. P i l l a t – *În vie*)

Interiorul este descrierea „mediului" interior, în care trăieşte şi munceşte un personaj (camera de locuit, cabinetul de lucru, hala industrială, atelierul, salonul, dormitorul etc.).

„Moşierul îi invită în sufragerie. O masă lungă se întindea aproape de la un capăt la altul al odăii, cu două bănci laterale. Masa şi băncile, din blăni groase de stejar, erau lucrate în stil ţărănesc, cu încheieturi de aşchii. Cuiere de lemn şi blidare acopereau pereţii de jur-împrejur, pline de căni şi bliduri ţărăneşti de toate tipurile. O mare plită ţărănească cu cuptor, într-un colţ, avea un rol mai mult decorativ. Marginea de sus a cuptorului era ticsită de căni albastre de format mai mare, iar plita însăşi slujea de bufet."

(G. C ă l i n e s c u – „*Enigma Otiliei*)

Scanned with OKEN Scanner

Portretul este compoziția în care sunt înfățișate trăsăturile fizice și psihice ale unei persoane. Distingem următoarele tipuri de portrete:

Portretul fizic în care sunt evidențiate trăsăturile exterioare (fizic, îmbrăcăminte, gesturi) ale unui personaj:

„Era un om cam de cincizeci de ani, oarecum voluminos, totuși evitând impresia de exces, cărnos la față și rumen ca un negustor, însă elegant prin finețea pielii și tăietura englezească a mustății cărunte. Părul rar dar bine ales într-o cărare care mergea din mijlocul frunții până la ceafă, lanțul greu de aur cu breloc la vestă, hainele de stofă fină, parfumul discret în care intra și o nuanță de tabac, toate acestea reparau cu desăvârșire, în apropiere, neajunsurile vârstei și ale corpolenței". (G. C ă l i n e s c u – *Enigma Otiliei*).

Portretul psihic în care sunt scoase în evidență trăsăturile psihice ale personajului:

„Grasa era o femeie bună la suflet, însă pozitivă, luând viața așa cum este, incapabilă de a o înfrumuseța cu drame. Era văduvă, bărbatul ei avusese o boală gravă de inimă și murise chiar în odaia în care se crispa de durere Caty. Grasa întrebase pe doctor, atunci când crizele bărbatului ei deveniseră dese și lungi: „E vreo speranță ori nu e? Nu mă purta cu vorba". Doctorul îi răspunsese onest: „Nici una". Portăreasa, prevenită, își înmormântă soțul fără bocete, revenind de la cimitir calmă, ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat. Numai când se aflau clipe de expansiune și dădea ochii cu portretul răposatului lăcrima puțin". (G. C ă l i n e s c u – *Scrinul negru*)

Portretul mixt sau *complet* înfățișează personajul sub ambele aspecte: *fizic* și *psihic*.

Un model de portret complet, încă din literatura veche, este acela pe care îl face cronicarul Grigore Ureche lui Ștefan cel Mare, portret excepțional prin conciziunea și claritatea cu care sesizează și pune în relief caracteristicile esențiale, definitorii, ale personalității marelui domnitor moldovean:

„Fost-au acestu Ștefan-Vodă om nu mare de statu, mânios și de grabă vărsătoriu de sânge nevinovat; de multe ori la ospețe omora fără județu. Amintrilea era om întreg la fire, neleneșu, și lucrul său îl știa a-l acoperi, și unde nu gândeai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meșter, unde era nevoie însuși se vârâia, ca văzându-l ai săi, să nu se îndărăpteze și pentru aceea rar războiu de nu biruia. Și unde-l biruia alții, nu pierdea nădejdea, că știindu-se căzut jos, să ridica deasupra biruitorilor. Mai apoi, după moartea lui și feciorul său Bogdan-Vodă, urma lui luasă, de lucruri vitejești, cum să întâmplă din pom bun, roadă bună iasă".

(G r i g o r e U r e c h e – *Letopisețul Țării Moldovei*)

Caracterul (sau *fiziologia*) este un portret generalizat în care sunt evidențiate trăsături ale unei categorii sociale, ale unui tip uman, uneori făcându-se abstracție de datele concret-istorice:

„Ciocoiul este totdeauna și în orice țară un om venal, ipocrit, laș, orgolios, lacom, brutal până la barbarie și dotat de o ambițiune nemărginită, care eclată ca o bombă pe dată ce și-a ajuns ținta aspirațiilor sale..."

(N. F i l i m o n – *Ciocoii vechi și noi*)

Autoportretul este înfățișarea trăsăturilor fizice și sufletești proprii:

„Ia, am fost și eu, în lume, un boț cu ochi, o bucată de humă însuflețită din Humulești, care nici frumos până la douăzeci de ani, nici cuminte până la treizeci și nici bogat până la patruzeci nu m-am făcut. Dar și sărac așa ca în anul acesta, ca în anul trecut și ca de când sunt, niciodată n-am fost". (I. C r e a n g ă – *Amintiri din copilărie*)

Scanned with OKEN Scanner

Când portretul reliefează, umoristic sau satiric, caracteristici îndeosebi negative, atunci se numeşte *caricatură* sau *sarjă:*

„Poate că acesta-i vestitul Ochilă, frate cu Orbilă, văr primar cu Chiorâlă, nepot de soră lui Pândilă, din sat de la Chitilă, peste drum de Nimerilă, ori din târg de la Să-l-caţi, megieş cu Căutaţi şi de urmă nu-i mai daţi. Mă rog, unu-i Ochilă pe faţa pământului, care vede toate şi pe toţi, altfel de cum vede lumea cealaltă, numai pe sine nu se vede cât e de frumuşel. Parcă-i un boţ chilimboţ boţit, în frunte cu un ochi, numai să nu fie de diochi!"

(I. C r e a n g ă – *Povestea lui Harap-Alb*)

„Un cap măsliniu, cu cioc şi două urechi în creştet, ca de lup, încovoiate. Chica, sculată ca foile de varză, pe o pieptănătură învoltă de clovn, părea mişcată din buzunar cu o băşică à la Pişko. (...) Capul din părete a surâs. Şi-a desfăcut buzele până la urechi, ca o foarfecă de vie, curbă, care, şi dacă taie, şi dacă ciupeşte, trebuie să se deschidă toată. (...) Cu o familiaritate jignitoare, personajul verde-gălbui scoase o mână, trasă ca dintr-un buzunar cu ulei, al cărui fund părea să comunice cu intestinul". (T. A r g h e z i)

Mai rar obiectul unui portret este un animal. E aşa-zisa *miniatură:*

„Pe Zdreanţă l-am găsit prăbuşit în irişii albi. Era ca o sarică flocoasă, bălţată, cocoloşită. Şi-a ridicat capul pătrat, năpădit de buruienile unui chici, care-i acopereau ochii şi botul cu barba încâlcită". (T. A r g h e z i)

„Mi-a umblat în păpădie
– O goangă cu pălărie
Şi cămaşa stacojie
Avea fuste şi manta
Tăiate din catifea
Şi pieptar cu solzi de ţiplă,
Căptuşit cu-un fel de sticlă.
Domnişoarei cu trei rochii-i
Lăcrimau rubine ochii".

(T. A r g h e z i – *O lăcustă*)

Prin *caracterizare* sunt evidenţiate însuşirile care definesc obiecte, personaje, acţiuni, evenimente, produse ale activităţii umane etc. Caracterizarea este de cele mai multe ori imaginea care se conturează treptat din acumularea informaţiilor pe parcursul receptării operei literare. Mijloacele de caracterizare sunt, dacă ne referim la personaje: *caracterizare directă* şi *indirectă:*

– *directă:* portretul fizic şi psihic, vorbirea autorului (în speciile epice), indicaţiile de regie şi scenice (în dramaturgie) *autoportretul* (în lirică);

– *indirectă:* acţiunea (faptele personajelor), evocarea mediului (cadrul ca expresie a caracterului), vorbirea personajelor, ce spun unele personaje despre celelalte, numele personajelor; *monologul interior* etc. (în epică şi dramaturgie).

Exemple din *„Enigma Otiliei"* de G. C ă l i n e s c u:

a. *Caracterizare directă: portretul fizic al doctorului.*

„Spre Crăciun, Stănică apăru în casa lui moş Costache cu un individ necunoscut, între două vârste, îmbrăcat în haine prea lungi, ponosite, cu mari mustăţi roşcate căzând peste buze, cu capul ras. Avea înfăţişarea neruşinată, ipocrită a avocaţilor de provincie, siliţi să facă orice pentru a trăi şi lipsiţi de orice scrupule.

Scanned with OKEN Scanner

Fața îi era rumenă, înfloritoare, iar ochii spălăciți. Întâmplător, se afla și Pascalopol, fiind spre seară, alături, se-nțelege, de Otilia și de Felix. Acesta rămase nedumerit când Stănică recomandă pe individul roșu:

b. *Caracterizare indirectă: Stănică Rațiu despre doctor.*

– V-am adus un doctor fain, eminent, prieten intim al meu, domnul doctor Vasiliad, cam grecotei, el, nu-i vorbă, dar bun doctor, pe mulți a sculat din pat."

c. *Caracterizare indirectă: comportamentul, faptele doctorului.*

„În loc să se arate jenat, ca o cântăreață căreia i se cere să cânte la vizite, doctorul răspunde hotărât:

– Se-nțelege, se-nțelege!

„Doctorul nedumerit așează pe bolnav fără voie pe un scaun și ciocni genunchii, așezați unul peste altul, spre a controla reflexele, încercă cu un ac de gămălie sensibilitatea epidermei, privi pe Costache în pupilele ochilor, cu ajutorul unei lumânări apropiate brusc, îl puse să scoată limba afară și s-o țină dreaptă, îl chestionă apoi într-un mod straniu: cât face 15 + 18, în ce an se află, cine este rege.

– Dumneata ai noțiuni de medicină? întrebă Vasiliad, ostil.

– Domnul este student în medicină! comunică Stănică.

Doctorul se încruntă și deveni deodată servil.

– Daa? N-am știut. Firește că nu e nimic. Noi ne facem doar datoria."

d. *Caracterizare indirectă: Pascalopol despre doctor.*

„– Zici că îi făcea examenul sistemului nervos? urmă Pascalopol, apucând pe Felix prietenește de braț. Întreba de infecții, de avort, firește. Cu alte cuvinte, voia să vadă dacă nu cumva Costache e pe cale de a se scrânti, de a deveni irresponsabil. Un șnapan de ăsta, care are curajul să intre nepoftit în casa omului și să-l dezbrace, e în stare de orice".

(G. Călinescu – *Enigma Otiliei*)

Prin *paralelă* sunt comparate două personaje, două obiecte sau două idei, fiind evidențiate asemănările și deosebirile dintre ele:

„Și dacă ramuri bat în geam
Și se cutremur plopii,
E ca în minte să te am
Și-ncet să te apropii.

Și dacă stele bat în lac
Adâncu-i luminându-l,
E ca durerea mea s-o-mpac
Înseninându-mi gândul.

Și dacă norii deși se duc
De iese-n luciu luna,
E ca aminte să-mi aduc
De tine-ntotdeauna".

(M. Eminescu)

Prin *antiteză* sunt puse în contact – expresie a unui conflict latent sau evident – două personaje sau două grupuri de personaje, două concepții despre lume și viață, două evenimente sau două serii de evenimente etc. Prin antiteză caracteristicile personajelor, concepțiilor, evenimentelor sunt mai puternic reliefate. (De exemplu: „Împărat și proletar", „Epigonii", „Scrisoarea III", de M. Eminescu).

Scanned with OKEN Scanner

B. **Narațiunea** înseamnă povestirea faptelor într-o succesiune de momente. Caracteristicile narațiunii sunt: seria de evenimente, dimensiunea temporală și caracterul integrator. Se folosește, în special, în operele epice, dar, uneori, și în opere dramatice și lirice. Narațiunea include pe lângă povestirea propriu-zisă și secvențe descriptive, dialogate, monologate etc. Narațiunea este un mod de expunere specific genului epic. Narațiunea, în funcție de obiect și de intenții, poate fi: *autobiografie, biografie, amintire* și *povestire.*

În *autobiografie* autorul povestește fapte și întâmplări din propria sa viață, din propria sa activitate. O autobiografie depășește interesul documentar, când prezintă de fapt o generalizare prin particular, deci când este o concretizare a intenției artistice. Așa este romanul „Desculț" al lui Z. Stancu sau „Hronicul și cântecul vârstelor" de L. Blaga.

În *biografie* autorul povestește fapte și întâmplări din viața unui om „real". Pentru literatura artistică prezintă interes numai biografiile „romanțate" sau „cu cheie", adică acele opere pentru care biografia unui om ilustru sau obișnuit nu constituie decât un pretext pentru generalizări estetice.

Celelalte tipuri de biografii prezintă interes pentru literatura științifică și oficială.

În *amintiri* sunt relatate de către autor fapte și întâmplări, momente și impresii, din viața sa particulară sau publică. Fiind o rememorare a faptelor, dimensiunea temporală este adesea încălcată, oamenii și întâmplările grupându-se în „cicluri tematice". Cunoscute sunt amintirile lui I. G h i c a (*Scrisori* către V. Alecsandri) și I. C r e a n g ă (*Amintiri din copilărie*). *Memoriile* sunt asemănătoare amintirilor, dar au mai degrabă caracter documentar decât artistic.

Povestirea este o narațiune întemeiată pe ficțiune, în versuri sau în proză. De la schiță și povestire propriu-zisă și până la roman, de la baladă și până la epopee, toate aceste specii ale genului epic recurg la povestire. Uneori povestirea devine pretext liric, ca în *Luceafărul* lui M. E m i n e s c u.

C. **Dialogul** înseamnă convorbirea între două sau mai multe persoane. Orice dialog literar este plăsmuit. El constă dintr-o serie de replici aparținând la cel puțin doi vorbitori. Este principala modalitate de prezentare în dramaturgie, este pe larg utilizat, în epică și apare, uneori, și în poezia lirică.

Replicile sunt adesea însoțite de indicații scenice în lucrările dramatice și de cuvinte introductive în lucrările epice:

a. „*Efimița:* Bine că n-am fost în București pe vremea aia! cum sunt eu nevricoasă, doamne ferește! păteam alte alea...
Leonida: Ba nu zi asta; puteai trage un ce profit.
(Schimbând tonul:) Ei, cât gândești c-a ținut toiul revoluției?

Efimița: Până seara.
Leonida (zâmbind de așa naivitate, apoi cu seriozitate:)
Trei săptămâni de zile, domnule!
Efimița (minunându-se:) Nu mă-nnebuni, soro!"

(I. L. C a r a g i a l e – *Conu Leonida față cu reacțiunea*)

b. Madam Panaiotopolu, mai nostimă decât totdeauna, mă primește cu amabilitatea-i cunoscută:

– Dacă nu veneai, mă supăram foc pe d-ta.

Scanned with OKEN Scanner

– Se putea să nu viu, madam Panaiotopolu?... Pentru mine invitația unei dame așa de grațioase ca d-ta este o poruncă strașnică la care peste putință să mă gândesc măcar a nu mă supune.

– Mersi! zice doamna.

Dar adaog:

– Ce am aflat, madam Panaiotopolu?

– Ce?

– Pietricica de la...

– De la inelul care mi l-a făcut cadou nenea Andrei...

– Cine ți-a spus?" (I. L. Caragiale – *Cadou*)

Uneori dialogul, ca modalitate compozițională, se prezintă sub forma unui schimb de scrisori, bilete sau telegrame. (*De exemplu: Telegrame, Urgent*, de I. L. Caragiale).

D. **Monologul** este expunerea directă a gândurilor, preocupărilor, sentimentelor unui personaj. Monologul capătă diferite forme: exteriorizare (monolog scenic, jurnal intim, confesiune lirică) monolog interior (meditație interioară, frământări afective).

Monologul scenic (monolog filozofic, tiradă, confesiune) este o secvență într-o operă dramatică, uneori și într-o lucrare epică:

„*Manole:* Nu, nu s-a schimbat nimic. Recunosc toate lucrurile, și lucrurile mă recunosc. Toate stau pe locul lor, zdravene, neclintite. *(Vrea să facă un pas și, deodată, își trage piciorul, ca și cum ar fi călcat în gol.)* Iar am văzut prăpastia. *(Izbucnește într-un râs hârâit.)* Cum o să fie o prăpastie în grădină, nebunule! *(Mai face câțiva pași).* Ar trebui să mă odihnesc. M-a obosit călătoria. Asta e. Oboseala e de vină." (H. Lovinescu – *Moartea unui artist*)

Jurnalul intim constă din însemnări și reflecții referitoare la oameni, evenimente și obiecte:

„Iar am căzut la juraţi; dar cel puţin mulţumesc lui Dumnezeu că am căzut cu oameni de înţeles şi nu am păţit ca rândul trecut. Că sunt unii juraţi oameni buni, luminaţi, care ştiu să-şi reclădească cu închipuirea toate împrejurările în care s-a săvârşit fapta; dar sunt mai mulţi aceia care îşi închipuiesc că sunt chemaţi să răspundă dacă fapta s-a întâmplat ori nu, – şi care nu ştiu să-şi împrumute întreg sufletul vinovatului din momentul făptuirii, spre a-l judeca cum se cuvine..."

(I. Al. Brătescu-Voinești – *Din carnetul unui jurat*)

Confesiunea lirică (monologul liric) alcătuiește substanța propriu-zisă a poeziei:

a. „Și toate se re-ntorc din drumul lor
Și mândra primăvară vine,
Cu soare blând, cu nopți albastre
Fermecătoare și senine.
Dar fără ea, ce suvenir
Spre gânduri triste mă îndeamnă?
Muguri au dat pe ram, – zadarnic,
În a mea inimă e toamnă!"

(G. Bacovia – *Și toate*)

Scanned with OKEN Scanner

b. „Stai de vorbă cu tine mai des, omule, fricosule, nebunule!
Tu ai o carte-n sân, pe care n-o citeşti. Tot omul se naşte cu cartea lui în sân. Rupe-o din cămaşa ta, unde a prins rădăcină nesmulsă. Nu o lăsa necitită, căci se întunecă lumea şi nu mai poţi cunoaşte slova. Cauţi a altuia, şi a ta îţi rămâne străină. Răsfoieşte-o la timp, înainte ca limba ei să treacă şi să o uiţi".

(T. A r g h e z i – *Comorile*)

Monologul interior este o modalitate specifică prozei de analiză psihologică, în care personajul introspectează propriile sale stări sufleteşti.

„În treacăt fie spus, Ioanide nu persifla în acel moment pe Pomponescu, reflecţiile lui fiind următoarele:
În Asiria aş fi avut de lucru, nici vorbă. Aş fi ridicat Babilonul pe Euphrat, zidind în cărămidă şi bronz. Nu mă-ncurcam cu reparaţii. Scóbeam un şanţ uriaş în chip de pătrat, umplându-l cu apă, şi din lutul respectiv scoteam cărămida cu care clădeam zidul exterior. În mijlocul pătratului aş fi construit un turn ameţitor, punând paralelipiped peste paralelipiped. Lipeam peste tot basoreliefuri colosale şi monştri de teracotă." (G. C ă l i n e s c u – *Bietul Ioanide*)

(Alte exemple se întâlnesc în *Moromeţii* de M. P r e d a.)

4. **Modalităţi de redare a vorbirii**

Reproducerea spuselor cuiva se poate realiza în două feluri, fie transmiţând (consemnând în scris) integral, fără modificări, cele enunţate – *vorbire directă (stil direct)*, fie conservând informaţia, dar modificând unele forme, omiţând sau adăugând unele cuvinte, eliminând nuanţele intonaţionale, afară de cea neutră (enunţiativă) – *vorbirea indirectă (stil indirect)*.

a. *Vorbirea directă* este introdusă adesea prin cuvinte de declaraţie, dar nu depinde sintactic de ele. Cuvintele de declaraţie pot fi verbe cu sensul „a spune, a întreba, a răspunde; a simţi, a gândi; a se mişca", precum şi substantive sau expresii nominale având sensul „a comunica";

„– Bravo! *aprobă* Weissmann. Trebuie restituit comunităţii. Weissmann fu iarăşi contemplat cu mirare.
– Dă-mi voie – *corectă* Stănică – nu umbla cu socialisme de-ale dumitale. Bunurile trebuiesc redate societăţii prin mâinile copiilor, ca să se folosească şi generaţia nouă.
– Baţi câmpii, Stănică – *zise* Olimpia – asta e de la sine înţeles că copiii au să moştenească.
– Fireşte, *făcu* voluminoasa doamnă Iorgu.
Iorgu însuşi se aplecă înspre locul unde şedeau generalul, Felix şi Georgeta şi *mărturisi* cu un gest generos din mâini:
– Îi las fetei avere împărătească! Mititica!"
„Simion *făcu o săritură de maimuţă*:
– Ce doctor? Eu nu sunt bolnav. Eu sunt cel mai sănătos om. Eu sunt omul şi nu voi muri în vecii vecilor. Cel ce se-nchină mie şi tatălui meu, acela se va mântui.
– Papa – *găsi cu cale* Olimpia *să intervină* – domnul îţi vrea binele, de ce să nu mergi?

Scanned with OKEN Scanner

Toată inimiciția irațională a lui Simion pentru Olimpia *se redeșteptă*:

„Nu vorbesc cu dumneata! Să nu-mi zici papa, că nu te cunosc. Nu ești fata mea. Copiii mei sunt cei ce mă urmează și se închină mie".

(G. Călinescu – *Enigma Otiliei*)

„*Vorba ceea*: Și piatra prinde mușchi, dacă șade mult într-un loc".

„*Vorba cântecului*: De urât mă duc de-acasă
Și urâtul nu mă lasă;
De urât eu fug în lume,
Urâtul fuge cu mine."

(I. Creangă – *Povestea lui Stan Pățitul*)

Cuvintele de declarație sunt omise în lucrările dramatice dar și în proză sau în lirică, în scopuri expresive (concizione, dinamism, accentuarea tensiunii);

„– Mă rog, dacă nu vă supărați, aveți apă?
– Da.
– E rece?
– Potrivită.
–Nu-i puneți gheață?
– Ba da.
– Așa? Îi puneți gheață?
– Fireşte!
– E flir ... e firl ...? ... ăsta ...
– Da avem filtru.
– Monşer! te superi dacă te-oi ruga pentru un pahar de apă? ... Teribil mi-e sete!"

(I. L. Caragiale – *Petiţiune*)

b. *Vorbirea indirectă* este dependentă sintactic de un cuvânt de declarație iar dependența este marcată într-un cuvânt de relație:

– Și tot *cihăia* mama pe tata să *mă mai deie undeva la școală*, căci auzise ea *spuind* la biserică în Parimei că *omul învățat înțelept va fi, și pe cel neînvățat slugă-l va avea*".

(I. Creangă – *Amintiri din copilărie*)

După modul cum este prezentată vorbirea indirectă se cunoaște atitudinea povestitorului față de informația reprodusă. Atitudinea este marcată, fie prin utilizarea vorbelor de declarație având o anumită nuanță, fie a adverbelor și expresiilor modale, a construcțiilor incidente:

„ Și cică auzind moș Nichifor de aceste, cumplit s-ar fi mâhnit în sufletul său și *s-ar fi jurat* cu jurământ, *ca să nu mai aibă a face cu partea duhovnicească, cât a trăi el*". – (I. Creangă. Condiționalul cu sens prezumtiv *s-ar fi jurat* exprimă îndoială.

„Dar Gheorghe nu voia să se ducă; el *pretindea cu violență că s-a fost tocmit pe un an*". – I. L. Caragiale. Verbul *pretindea* și expresia modală *cu violență* exprimă aprecierea autorului asupra modului cum Gheorghe își susține cererea.

c. *Vorbirea indirectă liberă* (*stilul indirect liber*) constă în reproducerea spuselor cuiva fără a le face dependente de un cuvânt de declarație; deci lipsește elementul relațional, ceea ce are drept urmare interferența vorbirii autorului cu vorbirea personajului. Vorbirea indirectă liberă conservă nuanțele intonaționale și elementele lexicale și gramaticale de tip afectiv. În desfășurarea narațiunii permite recursiuni care condensează dimensiunea temporală.

Scanned with OKEN Scanner

„ Până în clipa din urmă omul este dator să țină la rostul lui, chit că rostul ăsta cine știe ce s-o alege de el!“... „Că tu vii și-mi spui că noi suntem ultimii țărani de pe lume și că trebuie să dispărem. Și de ce crezi că n-ai fi tu ultimul prost de pe lume și că mai de grabă tu ar trebui să dispari, nu eu?“... „Așa că vezi, reluă apoi Moromete în glas cu o admirație de sine neacoperită față de generozitatea lui, eu te las pe tine să trăiești ... Dar rău fac, că tu vii pe urmă și-mi spui mie că nu mai am nici un rost pe lumea asta ... Și ce-o să mănânci, mă, Bâznae? Ce-o să mănânci, mă, tâmpitule, exclamă Moromete apăsând cu un fel de milă nesfârșită, aproape părintească pe ultimul cuvânt, contemplând parcă cu jale mizeria mintală a acelui Bâznae care îi spusese lui asemenea lucruri despre soarta care le era rezervată în viitor țăranilor. (Nu-i spusese lui, ci lui Niculae, și de la Niculae știa și Moromete). Măcar, zise Moromete mai departe, eu tot am făcut ceva, am crescut șase copii și le-am ținut pământul până în momentul de față – că n-au vrut să-l muncească, ce să le fac eu, toată viața le-am spus și i-am învățat – dar pe tine să te vedem dacă ești în stare cel puțin de-atât! O să fii în stare? Nu să-i îmbraci și să le dai să mănânce, că asta e lesne, de mâncare îi dai și unei vite în grajd, dar ce le spui? Ce-i înveți, fiindcă unui copil chiar dacă nu-i intră lui în cap cât e mic, când se face mare își aduce aminte ... Fiindcă degeaba o să le spui tu vorbe, c-o fi, c-o păți, că mai deștept ca tine nu e nimeni, din fapte ei o să vază că nu ești nici deștept și nici n-ai ce să le spui și or să ajungă de capul lor și or să te învețe ei pe urmă minte când oi îmbătrâni. Or să-și șteargă picioarele pe tine, că n-ai știut să faci din ei oameni...“ (M. P r e d a – *Morometii*)

Vorbirea indirectă liberă nu trebuie confundată cu monologul interior: prima este o modalitate de *re-producere a vorbirii*; al doilea este o modalitate de *organizare și expunere compozițională*, care recurge uneori și la vorbirea indirectă liberă.

d. *Vorbirea directă legată* constă în reproducerea vorbirii directe făcând-o dependentă de un cuvânt de declarație, dependență marcată printr-un element relațional:

„Am umplut căruța și îmi mai rămâsese și la moară. Abia mai simțeam spinarea. *Muierea asta*: „Că mai stai, mă, de te odihnește, că dacă te boșorogești, nu mi-e de tine!“... „*Miai*, ca prostu: *că să dăm.*“ (M. P r e d a – *Morometii*)

e. *Probleme de retorică*

Termenul de *retorică* vine din lat. *rhetorica*, ceea ce înseamnă „arta de a vorbi“, provenit din gr. *rhetorike*, adică arta exprimării alese, frumoase și elegante, utilizată în scopul convingerii unui auditoriu. A apărut în Grecia antică și a cunoscut o mare dezvoltare în secolele V-IV î.Hr.. (Empedocle, Tisois, Protagoras). Demostene a transformat-o într-un instrument esențial al activității politice. În perioada elenistică, retorica a fost inclusă printre obiectele de învățământ. Apreciată în mod deosebit în Roma antică, retorica a avut aici ca reprezentanți iluștri pe Marcus Fabius Quintilianus și pe Marcus Tullius Cicero. În evul mediu, când era considerată una dintre cele șapte arte liberale, retorica a devenit o știință dogmatică, însumare de reguli și principii imuabile.

Retorica se baza pe forța incantatorie a cuvintelor menite să scoată auditoriul din starea de indiferență și să-l câștige afectiv. Actul retoric implică, asemenea celui poetic, o reconvertire psihologică a logicului. Retorica este astfel o „conducătoare de suflete“ care utilizează seducția prin „splendoarea“ formei discursului. Implicațiile estetice ale retoricii sunt strâns legate de cele gnoseologice, plusul ei ornamental sau expresiv având același efect de inteligibilitate sporită pe care-l punem azi pe seama redundanței mesajului. Ornamentarea retorică a discursului nu este deci o simplă creștere cantitativă, ci una compensativă, deoarece ea sprijină cunoașterea tocmai în domeniul în care stringența demonstrației nu este eficace. Comunicarea retorică este considerată artistică întrucât se

Scanned with OKEN Scanner

sprijinea pe utilizarea savantă a epitetelor, pe alegerea cuvintelor, a figurilor de stil şi a artificiilor compoziţionale.

După epoca ei de apogeu din perioada clasicismului greco-roman şi după înflorirea formalismului retoric renascentist se ajunge la canonizarea în tratatele de retorică a procedeelor marilor scriitori şi oratori antici, Homer sau Cicero, din operele cărora se extrag reguli „eterne" ale artei obligatorii pentru reuşita deplină. Această canonizare a procedeelor formale va fi vehement contestată prin construirea „esteticii romantice a sentimentului", care neagă valabilitatea oricărei „reguli" în numele „libertăţii în artă", singura legislaţie recunoscută fiind cea a gramaticii.

În epoca modernă, retorica este subordonată, în primul rând, ştiinţelor juridice.

Estetica contemporană aduce o uşoară reabilitare a retoricii în lingvistica generală, în teoria literaturii şi în stilistică. Max Dessoir, Jean Paulhan, Alberto del Monte şi, la noi, Vasile Florescu văd în retorică noi posibilităţi de interpretare a actului de creaţie literară, sau afirmă eficacitatea ei ca „ghid" în teoria literaturii. Se mai întâlneşte astăzi termenul de retorică, însemnând arta de a vorbi frumos, arta de a convinge prin justeţea ideilor expuse printr-o argumentaţie bogată, riguroasă, pusă în valoare de un stil ales; ansamblul regulilor care ajută la însuşirea acestei arte.

Retorismul constă în folosirea exagerată a figurilor şi elementelor retorice, ceea ce duce la elocvenţă emfatică, uneori la vorbire pompoasă, lipsită de conţinut.

Stilul retoric se caracterizează prin folosirea unei fraze ample, cu un anume ritm interior, în cadrul căreia sunt utilizate consistent figurile retorice. În literatura română se spune că este retoric stilul lui N. Bălcescu, Al. Odobescu, Barbu Şt. Delavrancea, Nicolae Iorga, G. Călinescu ş.a.

§ 28. TIPURI DE COMPUNERI. ROLUL LOR ÎN CULTIVAREA LIMBII ROMÂNE ÎN ŞCOALĂ

A. COMPUNERILE

Sunt comunicări mai reduse sau mai ample, rezultate în urma unui proces de elaborare, prezentate *oral* (expuneri) sau *scris* (compuneri propriu-zise), prin care se asigură transmiterea unui anume volum de informaţii.

Noţiunea de compunere îmbracă în şcoală o accepţie largă, tocmai datorită faptului că elevii sunt în curs de a-şi forma priceperi şi deprinderi de exprimare şi de redactare a diferitelor tipuri de lucrări. Sub denumirea generală de compunere, elevii încep prin a învăţa să facă reproduceri simple sau mai dezvoltate într-o formă mai apropiată sau mai depărtată de text. Uneori fac reproduceri artistice în care, de pildă, regruparea elementelor unei naraţiuni sau ale unei descrieri se face prin optica personală a elevului. Acestea sunt de fapt diferite forme de expunere a conţinutului unui text literar, în care contribuţia personală a elevilor este foarte redusă. Apoi elevii trec la alte forme de compuneri unde contribuţia lor individuală este mai mare, dar care au la bază tot un text studiat în clasă sau acasă. Cele mai frecvente compuneri de acest fel sunt caracterizările de personaje şi analizele literare.

1. *Tipuri de compuneri:*

Autobiografia sau *„Curriculum vitae"* este o relatare a principalelor date ale propriei vieţi, *biografia* – relatarea vieţii altei persoane, *caracterizarea* cuprinde o apreciere a activităţii unei persoane într-o perioadă determinată, *cererea* (în vechea terminologie *petiţie*, arhaism – *jalbă*) – o scrisoare adresată către o instituţie pentru recunoaşterea,

Scanned with OKEN Scanner

apărarea unui drept sau solicitarea unei aprobări, *darea de seamă* e un raport în legătură cu activitatea unui colectiv de muncă, *declarația* – relatarea sumară a unor fapte cunoscute direct, *memoriul* – o expunere amănunțită și documentată asupra unei probleme sau situații, *procesul-verbal* consemnează în scris anumite fapte sau discuții dintr-o ședință sau dintr-o constatare, *referatul* este o relatare despre o activitate desfășurată sau despre o problemă, care include și propuneri pentru o hotărâre, *telegrama* – o comunicare concentrată, redusă la termenii strict necesari înțelegerii. Biografia, referatul, memoriul, dacă au drept temă o problemă aparținând științelor, devin compuneri științifice.

Prin unele *compuneri* se urmărește ca elevii să-și însușească limba literară (expresie caracterizată prin claritate, proprietate, precizie, corectitudine, puritate) și să dobândească priceperi și deprinderi în alcătuirea unor lucrări științifice elementare. Acest dublu aspect, al culturii limbii și al inițierii în munca de redactare științifică, trebuie urmărit permanent în activitatea cu elevii. Unele compuneri sunt de fapt exerciții de extragere a informațiilor și de reproducere într-o formă personală și utilă: *rezumat, conspect, fișă, notă, descriere, povestire.*

Povestirile sunt compuneri cu caracter epic, orale sau scrise: *reproducere* după un text epic (citit sau ascultat), *povestirea unei întâmplări* auzite, *povestirea prin analogie* (după un model), *povestire după un plan, povestire după un material ilustrativ (tablou, ilustrație, diapozitiv, diafilm), povestirea cu început dat, povestire pe baza unor cuvinte* de sprijin, *povestire liberă, imaginată* etc. Povestirea este, de fapt, *un exercițiu de reproducere* și imitare a unor modele simple de limbă, *modalitatea de prezentare* fiind, de regulă, *narațiunea.*

Descrierea constă în prezentarea trăsăturilor generale și particulare ale unui obiect, fenomen, proces, personaj etc. Descrierea poate fi realizată după natură sau după un material ilustrat. După obiectul descrierii se cunosc: *descrieri de peisaje, descrieri de interioare, portretul.* Sunt și *descrieri științifice propriu-zise* dacă se prezintă riguros fapte, procese, obiecte care interesează o anume disciplină științifică (biologie, geografie, fizică, chimie etc.).

Rezumatul este reproducerea pe scurt a unui text, realizată în urma dezvoltării ideilor principale deduse din text. *Conspectul* este o prezentare rezumativă sistematică a unei cărți, lucrări sau probleme.

Transformările de texte sunt foarte variate: trecerea unui text dialogat în vorbire indirectă (și invers), transformări gramaticale (texte deformate, treceri de la un timp la alt timp, de la o persoană la alta etc.).

Compilația este o lucrare cu un subiect dat sau ales în care fragmente de idei adunate din surse diferite sunt asamblate și potrivite conform intenției autorului; contribuția originală este redusă.

Disertația este o expunere orală pe bază de punctaj (plan sumar), fără pregătire amănunțită anterioară.

Analiza literară (orală sau scrisă), fundamentată pe lectură și studiu, este o desfacere a întregului în părți cu scopul de a desprinde semnificațiile și însușirile estetice ale unei opere literare care să ducă la enunțarea unei judecăți de valoare.

Comentariul literar (oral sau scris) este o prezentare explicativă a unui text literar, o interpretare însoțită de aprecieri pentru a reliefa unele caracteristici, anumite semnificații.

Paralela (orală sau scrisă), scoate în evidență trăsăturile comune și distinctive, prin analiză comparativă, ale unor personaje, opere, fapte, contexte, autori etc.

Caracterizarea înseamnă evidențierea trăsăturilor distinctive. Pot fi caracterizate personaje, stiluri, procedee de artă literară, opere.

Scanned with OKEN Scanner

Profilul literar este o succintă prezentare a vieții și activității unui scriitor.

Intervenția – în cadrul unei dezbateri – este expresia unei atitudini: raliere la un punct de vedere, motivarea unui dezacord, opinie personală, propunere etc.

Nota este o scurtă explicație sau o informație asupra unei probleme ridicate de un text. Asemănătoare notelor sunt *marginaliile* care presupun mai multă erudiție și o capacitate superioară de sesizare a elementelor inedite și originale.

Sintezele se întemeiază pe cercetarea și studierea unui material informativ bogat referitor la o temă sau la o problemă. Prin sinteze se urmărește surprinderea elementelor esențiale, definitorii, ale temei sau problemei, și prezentarea acestora într-o ordine capabilă s-o pună cât mai bine în evidență.

Prin *compuneri* cu o tematică foarte variată, se urmărește însușirea prin practică a procedeelor de expresie specifice stilului publicistic. Punctul de plecare în alcătuirea acestor compuneri trebuie să-l constituie impresia vie, dobândită nemijlocit și înregistrată pe loc prin diferite mijloace: adnotări și sublinieri (la citirea unei cărți), însemnări (în timpul vizitelor, excursiilor, călătoriilor), înregistrări pe bandă de magnetofon etc.

Articolul este o lucrare mai scurtă sau mai amplă, bine argumentată asupra unei probleme politice, economice, științifice, literare etc.

Reportajul este o prezentare a unor fapte sau o descriere a unor locuri pe baza informațiilor culese pe viu; specificul reportajului îl constituie imaginea documentar-artistică: surprinderea unor semnificații inedite ale faptelor reale, utilizarea mijloacelor de expresie proprii literaturii artistice.

Interviul este consemnarea în scris (sau înregistrarea pe bandă de magnetofon) a unei convorbiri cu o personalitate care răspunde la întrebări bine alese și corelate asupra unor probleme de actualitate sau ocazionale.

Ancheta este o confruntare a părerilor exprimate de mai multe persoane în legătură cu unele probleme de actualitate, pe baza cărora se trag concluzii și se fac comentarii.

Recenzia este o prezentare succintă a unei lucrări literare sau științifice recent apărute; prezentarea trebuie să cuprindă observații personale și aprecieri critice.

Cronica prezintă un fenomen sau o anumită grupă de fenomene (politice, economice, științifice, artistice), semnalând manifestările desfășurate, contribuind la formarea unei opinii și participând la consacrarea anumitor valori. Cronicile pot fi, prin urmare: politice, economice, științifice, literare, artistice, sportive etc.

Foiletonul este comentariul unor fapte a cărui caracteristică este prezența elementelor polemice și satirice.

Unele compuneri urmăresc însușirea unor *modele în comunicare interpersonală.*

Biletul este o scrisoare foarte scurtă, prin care se comunică o idee, o întrebare sau intenție adresată unei persoane apropiate.

Scrisoarea (înv. *epistolă*) este o comunicare scrisă, de mai mică sau mai mare întindere, cu o gamă tematică și problematică variată. Sunt scrisori de mulțumire, de felicitare, de comunicare, de condoleanțe etc.

Jurnalul este o compunere care cuprinde însemnări zilnice sau impresii despre diferite evenimente semnificative pentru biografia autorului.

Prin așa- zisele *compuneri „artistice"* se urmărește trezirea și valorificarea potențelor creatoare. De altfel, multe din *compunerile științifice, publicistice* și *colocviale* pot prezenta și unele elemente ale esteticului. Compunerile artistice nu sunt obligatorii în școală; elevii care au talent și-l dezvoltă mai bine în ambianța cercurilor și cenaclurilor literare. Totuși sunt unele compuneri care ar putea fi încercate în anumite licee (de

Scanned with OKEN Scanner

exemplu la liceele de filologie şi la şcolile normale). Cele mai obişnuite *compuneri „artistice"* sunt:

Adaptarea – transpunerea unei opere literare aparţinând unui gen literar în alt gen. Cea mai frecventă este *dramatizarea:* realizarea unei piese de teatru după o operă epică (snoavă, poveste, povestire, schiţă, fabulă, nuvelă);

Prelucrarea propriu-zisă constă în adaptarea unei opere literare (poveste, basm, povestire) la nivelul de înţelegere al unei anumite vârste (pentru grădiniţă, pentru clasele primare) prin eliminarea unor cuvinte mai greu de înţeles, a unor pasaje care lungesc acţiunea etc. Uneori prelucrarea se îmbină cu *localizarea*: nume de personaje şi de locuri, precum şi fapte sunt înlocuite prin altele analoge, familiare copiilor.

Ilustrarea unor proverbe, zicale, maxime sub forma unei fabule, parabole sau, mai frecvent, comentarea acestora, făcându-se apel la experienţa de viaţă şi la lecturile elevilor.

Parodia (în proză sau în versuri): se imită o singură poezie sau un singur fragment în proză, îngroşând sau caricaturizând caracteristici ale întregii opere a unui scriitor.

Toate tipurile de compuneri constituie mijloace eficiente pentru cunoaşterea, însuşirea şi mai cu seamă pentru aplicare creatoare a normelor limbii române. Prin compuneri elevii dovedesc în ce măsură stăpânesc noţiunile, regulile şi normele limbii literare, cum pot corela cunoştinţele învăţate în diferite compartimente ale limbii (vocabular, fonetică, morfologie, sintaxă, ortografie, ortoepie, punctuaţie, stilistică, literatură).

În toate treptele de învăţământ principalul obiectiv al studiului limbii şi literaturii române îl constituie formarea la elevi a unor deprinderi temeinice de vorbire şi scriere corectă, de exprimare îngrijită, aleasă şi expresivă, formarea unor capacităţi de asimilare şi înţelegere a frumuseţii limbii noastre.

Programele şi manualele şcolare, de la un an la altul, acordă atenţie tot mai mare compunerilor şcolare în mod diferenţiat de la clasă la alta, considerând că în nici un alt domeniu al muncii elevilor nu se valorifică atât de bine, ca în compuneri, felul cum aceştia stăpânesc şi aplică cunoştinţele de limbă, nivelul lor general de pregătire. Deprinderile de scriere, de exprimare corectă şi expresivă se realizează însă în toate lecţiile, în întreaga activitate a învăţătorului şi a profesorului cu elevii. Ceea ce dă şcoala înainte de toate elevului este „tehnica" exprimării orale şi scrise, de care se va folosi în viaţă.

În manualele pentru ciclul primar şi gimnazial se acordă compoziţiei o mare extindere, varietate şi valoare practică, dându-se îndrumări şi exerciţii care iniţiază pe elevi în tehnica elaborării diferitelor tipuri de compuneri. În clasele mici se pune accentul pe activităţi de dezvoltarea vorbirii, pe exerciţii de scriere şi redactare, iar apoi, în mod progresiv, la clasele mai mari, se efectuează compuneri diferite, de la cele mai simple la compuneri libere; convorbiri, povestiri, descrieri, analize literare, comentarii de texte literare, sinteze etc. La clasele de liceu se prevăd exerciţii de stil şi compoziţie cu un grad mai mare de dificultate, analiza stilului unor scriitori, exerciţii stilistice şi analize lingvistice, elaborarea de compoziţii „artistice" etc.

Arta compoziţiei nu se învaţă însă numai în orele de limbă şi literatură română. Ea este obiectul principal al întregului proces de învăţământ şi, ca urmare, toate cadrele didactice contribuie la formarea elevilor, a exprimării lor corecte şi frumoase.

Compoziţia şcolară constituie, astfel, un exerciţiu practic-aplicativ permanent prin care elevii sunt pregătiţi pentru cultură şi civilizaţie, pentru activitate creatoare şi pentru viaţă.

Scanned with OKEN Scanner

B. ROLUL COMPUNERILOR ÎN ACȚIUNEA DE CULTIVARE A LIMBII ROMÂNE ÎN ȘCOALĂ

1. Așa cum arăta acad. I o r g u I o r d a n, prin *„cultivarea limbii se înțelege prelucrarea îngrijită și pe baze științifice a celui mai important mijloc de înțelegere între membrii unei societăți; această acțiune este de o importanță națională deosebită deoarece a cultiva limba română, a-i apăra corectitudinea și frumusețea constituie în esență un important act de cultură"*. Studiul limbii și literaturii române în școală are ca principal obiectiv cunoașterea și înțelegerea de către elevi a frumuseților și valorilor deosebite pe care acest tezaur al culturii românești le transmite de la o generație la alta, aceasta însemnând însușirea și folosirea corectă de către elevi a limbii române literare, cultivarea gustului pentru literatură, cunoașterea și receptarea fenomenului literar românesc în context universal, dar mai ales însușirea și aplicarea normelor de vorbire și scriere corectă a limbii române, folosirea corectă a vocabularului fundamental – fondul principal lexical – al limbii române, precum și cunoașterea și utilizarea stilurilor funcționale ale limbii literare pe care elevii le vor întâlni și le vor folosi în viață. În ultimi ani programele și manualele de limbă și literatură română acordă un loc tot mai important problemelor de cultivare a limbii, atât prin numărul de ore repartizat temelor despre originea și evoluția limbii române, formarea și dezvoltarea limbii literare, studierea unor noțiuni generale de stilistică funcțională, cât și prin orele pentru studierea unor *noțiuni generale de compoziție, realizarea diferitelor tipuri de compuneri și a unor exerciții de cultivare a limbii române* prin care se face legătura dintre cunoștințele elevilor de gramatică, vocabular, stilistică, literatură și deprinderile practice de compoziție, de formare și dezvoltare a exprimării orale și scrise, de îmbogățire și nuanțare a vocabularului elevilor. O modalitate importantă de cultivare a limbii române, pe care profesorul o are la îndemână în majoritatea lecțiilor, o constituie realizarea *comentariului literar și stilistic* al operelor literare prevăzute de programe. Specialiștii în domeniul lingvisticii și stilisticii au arătat deseori că, pentru a realiza complet și eficient comentariul literar și stilistic al textului, profesorul de limba și literatura română trebuie să întrunească atât calitățile lingvistului, cât și pe cele ale literatului, să facă investigația operei literare pe baza criteriilor esteticii sau poeticii, dar și după criteriile lingvisticii generale și ale stilisticii. *„Cercetarea textului literar* – arăta prof. univ. B. C a z a c u – reprezintă același domeniu, comun celor două discipline: studiul limbii și studiul literaturii ... totuși în interpretarea textului analiza lingvistică are un caracter prioritar, aceasta fiind necesară nu numai pentru a înțelege integral *elementele strict informaționale* (*denotative*) ale textului, ci și pentru a preciza *elementele expresive* (*conotative*), incluse în fiecare dintre particularitățile formale, manifestate, atât la diverse niveluri ale textului, cât și în ansamblul și în interdependența lor pentru realizarea acelui specific unic care este creația literară. Un punct de vedere asemănător găsim și în lucrările acad. I. C o t e a n u și ale altor lingviști. „Sensul (general) final al textului poetic poate fi simbolic sau nu. Pentru a ajunge la el, calea cea mai indicată este *cercetarea pas cu pas a dezvoltării enunțurilor, operație care cere distingerea atentă a conotațiilor, a legăturilor dintre ele, a opoziției lor față de latura denotativă a textului"* – I. C o t e a n u.

Deci, pentru a realiza comentarii stilistice (lingvistice, literare și estetice) ar trebui clarificate pentru profesori, dar și pentru elevii din clasele mai mari, concepte, noțiuni și probleme esențiale care ar fi bine să fie prezentate și în manuale, în capitolele introductive de stilistică și compoziție (unele sunt tratate în manualele existente însă prea sumar și simplist în capitole anexate la sfârșitul manualului, fiind uneori neglijate de elevi și chiar de profesori). Dintre acestea menționăm câteva: limba literară, trăsături,

Scanned with OKEN Scanner

caracteristici, raportul cu limba populară; stilurile funcționale; stilul individual (aspecte); calitățile generale și particulare; stilul artistic și stilurile nonartistice; stilistica literară, stilistica lingvistică; estetica și poetica; mijloace de realizare a expresivității limbii; limbajul poetic; figurile de stil și interferențele cu stilistica limbii; resurse expresive ale gramaticii: figuri fonologice, lexicale, semantice, morfematice, morfologice, sintactice; procedee de sintaxă poetică; interferența filologie-poetică (funcțiile denotative și conotative ale cuvântului); raportul dintre semnificant și semnificat în decodarea mesajului unui text; ce este analiza stilistică? tipuri de analize și exerciții stilistice; modele de comentarii literare și stilistice etc. Unele dintre aceste concepte și teme au fost tratate în reviste și lucrări de specialitate, însă ar trebui mai bine sistematizate și incluse în manualele de liceu.

2. *Un rol deosebit în cultivarea limbii române îl au compozițiile școlare*, care, așa cum arată C. Parfene, *„trebuie concepute ca instrumente de folosire a sistemului limbii în actul viu al comunicării verbale și scrise, ca parte integrantă a activității de inițiere a elevilor în tehnica* studiului individual, adică în tehnica muncii intelectuale, precum și *ca mijloace de receptare creatoare a literaturii."*

Deși în școala generală, mai cu seamă în ciclul gimnazial, elevii învață multe noțiuni teoretice și mai ales activități practice de compoziții și compuneri școlare, totuși, în liceu, trebuie să se reia și să se sistematizeze mai bine toate problemele teoretice cu exemplificări diferite, să se completeze sfera acestora cu noi tipuri, superioare și complexe, potrivit cerințelor tuturor stilurilor limbii literare. Astfel, prin exemple concludente din manualele școlare, precum și din experiența personală, analizându-se și efectuându-se diferite tipuri de lucrări, elevii realizează o înțelegere și o integrare într-un sistem mai clar a principalelor tipuri de compoziții, precum și a *tehnicilor de pregătire și de elaborare pe etape a acestora:*

a. *alegerea, formularea* și *analiza subiectului;*
b. *documentarea* și *căutarea ideilor* (argumentarea lor);
c. *dispoziționea* sau *planul* (înlănțuirea și sistematizarea logică a ideilor);
d. *elocuțiunea* (*redactarea pentru expunerea scrisă; pregătirea expunerii orale*; alegerea terminologiei, a vocabularului, a structurilor morfologice și sintactice adecvate temei, subiectului sau auditoriului).

În orice compoziție distingem *două serii de elemente, unele de organizare și altele de expunere a materialului*; modul cum sunt acestea folosite definesc *structura operei.*

Exemplificând prin analiza operelor literare din manualele de liceu, elevii analizează elementele de compoziție după structura și specificul fiecărei opere, potrivit genului și speciei căreia îi aparține.

Astfel, *structura operei literare* reflectă *tema și intenția autorului*, care se exprimă în *arhitectonica operei. Arhitectonica* este expresia formală a compoziției unei opere literare: secvențe narative și descriptive, dialogate și monologate, cuprinse în alineate, paragrafe și articole, în secțiuni și capitole, în părți, volume, cărți (lucrări în proză); în scene, tablouri, cânturi, acte (lucrări dramatice); în strofe, versete, secvențe, cicluri (lucrări în versuri).

Aspectul arhitectonic al unei opere este determinat întotdeauna de structura ei internă. Un rol deosebit de arhitectonica unei lucrări îl pot avea diferite mijloace și *procedee stilistice: repetiția* sub forma refrenului (Vezi poeziile lui Alex. Macedonski, G. Coșbuc, G. Bacovia, I. Barbu etc.); *antiteza* (de exemplu în *„Scrisoarea III"* ș.a.); *paralelismul stilistic* (ca în poezia populară); *enumerația* sub diverse înfățișări (de exemplu, titlurile capitolelor din romanul *„Ion"* de L. Rebreanu); *întrebarea* și *răspunsul* (ca în poezia populară) etc.

Scanned with OKEN Scanner

Modurile de expunere compoziţională au caracteristici proprii, specifice. În ceea ce priveşte câmpul de date pe care îl prind în obiectiv şi procedeele cu ajutorul cărora iau în stăpânire materialul, îl organizează în stocuri şi îl expun: *descrierea-prezentarea* diverselor însuşiri şi trăsături ale datelor realităţii; *naraţiunea* – relatarea unor întâmplări în desfăşurarea lor; *dialogul* – (convorbirea dintre două personaje); *monologul* (vorbirea unei singure persoane). În aplicarea concretă a procedeelor, adică în felul de a dispune elementele şi de a construi arhitectonica unei lucrări, ele se sprijină şi se completează reciproc, autorii le folosesc combinat, după necesităţi şi intenţii artistice; ca să fixeze cadrul de desfăşurare al unei întâmplări, naraţiunea se îmbină cu descrierea şi cu dialogul: ca să poată zugrăvi adecvat firea şi însuşirile morale ale unui personaj, descrierea alternează cu naraţiunea şi cu monologul şi dialogul; *dialogul* şi *monologul*, cu rol dominant în lucrările dramatice, sunt utilizate frecvent în naraţiuni şi, uneori, în descrieri. În cadrul lecţiilor din liceu se folosesc aceste moduri şi procedee de expunere compoziţională atât în analiza operelor literare, cât şi în orele de compuneri când elevii trebuie să efectueze di- ferite descrieri şi naraţiuni libere sau pe teme din viaţa şcolară, din activitatea practică şi extraşcolară. Se acordă o atenţie deosebită limbajului folosit, vocabularului cu terminologia specifică stilului funcţional căruia îi aparţine fiecare compunere. *Descrierea* poate fi *artistică* (şi atunci se urmăresc mai ales valorile conotative ale cuvintelor, folosindu-se diferite figuri de stil) şi *ştiinţifică* sau *tehnică* (când se folosesc mai ales funcţiile denotative ale cuvintelor, o terminologie specifică temei sau subiectului, sensurile proprii, ştiinţifice ale noţiunilor şi conceptelor descrise).

În toate tipurile de compoziţii trebuie să se ţină seama de registrul stilistic căruia îi aparţine fiecare lucrare, pentru a folosi termenii specifici şi pentru a respecta *particularităţile fiecărui stil funcţional* (*artistic, ştiinţific, oficial-administrativ, publicistic, colocvial*).

Pe baza noţiunilor generale de compoziţie se efectuează în şcoală diferite *tipuri de compuneri*, eşalonate pe clase şi pe stiluri funcţionale, pregătindu-i şi obişnuindu-i pe elevi să efectueze diverse lucrări necesare în viaţă, în activitatea viitoare.

Pentru *clasificarea compunerilor* se iau în considerare diferite *criterii:*

a. *După gradul de participare* a elevilor, compunerile sunt colective, semicolective şi individuale.

b. *După materialul de bază* se deosebesc:

– *compuneri după texte literare* de toate felurile (rezumat, reproducere, caracterizare, recenzie, comentariu literar, paralelă, sinteză etc.);

– *compuneri cvasilibere,* condiţionate fie de o imagine vizibilă (ilustraţii, tablou, fotografie etc.), fie de un „model" (descrieri, portret, tablou, cerere, proces-verbal, autobiografie, dare de seamă, scrisoare, memoriu etc.);

– *compuneri libere, creatoare* (descrieri, naraţiuni, ilustrarea unor proverbe, zicători, maxime etc.).

c. *După modalitatea de percepere a realităţii,* compunerile pot fi:

– *compuneri bazate pe materialul oferit de realitatea înconjurătoare* (realitatea este percepută nemijlocit prin excursii, călătorii, vizite, observaţii de scurtă sau lungă durată etc.; informaţiile dobândite sunt reproduse sub forme diferite: amintiri, reportaj, note, jurnal, interviu, articol etc.);

– *compuneri bazate pe materialul oferit de realitatea reflectată în alte lucrări* (rezumat, prezentare, recenzie, caracterizare, sinteză etc.).

d. *După gradul de independenţă* sau *de originalitate,* compunerile pot fi: reproducere rezumativă, redactare originală, creaţie, imitaţie, compilaţie etc.

Scanned with OKEN Scanner

C. COMPUNERILE CLASIFICATE PE STILURI FUNCȚIONALE

O clasificare importantă a compunerilor are drept criteriu stilurile funcționale. Pentru elevii de liceu aceste tipuri de compuneri sunt foarte importante deoarece pun într-o lumină nouă faptul că activitatea de învățare îi pregătește pe elevi pentru viață. Acestea sunt eșalonate pe clase și gradate după notele de dificultate pe care le ridică.

a. *Compuneri care se încadrează în stilul științific (compuneri științifice)* prin care se are în vedere ca elevii să-și însușească limba literară cu normele și *cerințele generale*, riguroase, caracterizate prin *proprietate, corectitudine, claritate, concizium, precizie, puritate.* La început, trebuie ca elevii să înțeleagă și să folosească vocabularul științific propriu, specific fiecărei discipline de învățământ, apoi, treptat, să elaboreze lucrări științifice elementare, să-și formeze deprinderi și priceperi de cercetare științifică, de cultivare a limbii literare prin expuneri și lucrări logice, bine pregătite și redactate după cerințe riguros științifice. Asemenea compuneri se realizează în colaborare cu ceilalți profesori de la disciplinele științifico-realiste (matematică, fizică, chimie, biologie etc.), iar tipurile sunt gradate de la *exercițiu de extragere a informațiilor*, ideilor, noțiunilor teoretice, conceptelor din diferite tratate științifice sau manuale, *reproducerea lor* într-o formă personală și utilă prin *rezumat, conspect*, diferite tipuri de *fișe, note, descrieri de obiecte, de procese fizice și chimice, de fenomene din natură și din societate, de legi și demonstrații matematice*, până la *lucrări de analiză, de concluzii, de sinteză, comunicări științifice, disertații* etc., care implică elemente de originalitate, de afirmare și pregătire pentru concursuri și olimpiade.

Compunerile *„științifice și tehnice"* sunt cele mai dificile, deoarece buna pregătire și realizare a lor depinde nu numai de profesorul de limba română, ci și de ceilalți profesori.

b. *Compunerile „oficiale"* sunt variante cu scop instructiv ale unor comunicări oficiale, respectând cerințele stilului oficial-administrativ. Multe dintre acestea se învață încă din clasele primare și gimnaziale, dar sunt încă destui elevi care nu le cunosc nici chiar la absolvirea liceului. De aceea se prevăd în programa de liceu diferite compuneri ca: *cererea, autobiografia* sau *curriculum vitae, procesul-verbal, referatul, memoriul, darea de seamă* etc.

Deosebit de importante pentru clasele mari de liceu, pregătind pe elevi pentru diferite momente din viața lor, sunt *alocuțiunea, discursul* și *toastul*, care au și o structură mai deosebită prin gradul de originalitate, efectul pe care trebuie să-l producă, dar mai ales prin dificultatea oarecum mai mare a realizării lor datorită exprimării orale, aparent liberă, improvizată. Celelalte compuneri „oficiale" nu implică efort creator sau mijloace expresive, deoarece se încadrează în anumite modele (tipare, șabloane) cu formule consacrate (tipice) de introducere, de redactare, de încheiere sau adresare, respectând cerințele stilului solemn, oficial, sobru și mai ales calitățile generale privind corectitudinea, claritatea și concizium.

c. *Compunerile „publicistice"* sau *„jurnalistice"* au o tematică foarte variată și trebuie să respecte cerințele stilului publicistic care valorifică elemente din toate celelalte stiluri, mai ales din cel artistic. Cele mai cunoscute sunt *articolul* pentru gazetă pe diferite teme, *reportajul, interviul, ancheta, recenzia, cronica, foiletonul* etc.

d. *Compunerile „colocviale"* mai sunt numite și lucrări cu caracter epistolar și au, de asemenea, unele particularități de structură-model, șablon, cu stil solemn, alteori sunt în stil familiar, neutru (diferite tipuri de *scrisori* oficiale sau particulare, *biletul, telegrama, jurnalul*).

Scanned with OKEN Scanner

e. Un loc cu totul deosebit îl ocupă *compunerile „artistice"; comentariul literar şi stilistic, analiza, sinteza, paralela, interpretare de text, adaptarea, ilustrarea unor proverbe şi maxime, parodia* etc. Acestea se realizează în majoritatea lecţiilor de limba şi literatura română şi în opoziţie cu toate celelalte compuneri care sunt *„nonartistice"*, folosesc un bogat vocabular bazându-se pe sensurile conotative ale cuvintelor, valorificând toate resursele expresive ale limbii, precum şi gama foarte variată a limbajului poetic şi a procedeelor de sintaxă poetică. În cadrul acestor compuneri, mai cu seamă în efectuarea comentariului literar şi stilistic al operelor literare, profesorul de limba şi literatura română îmbină în mod permanent cerinţele interpretării lingvistice cu cele ale poeticii, adică mijloacele şi metodele stabilite de stilistica lingvistică şi cu cele ale stilisticii literare şi estetice.

4. *Compoziţiile „oratorice"*. În sistemul compoziţiilor şcolare un loc aparte îl ocupă *compoziţiile oratorice*, deoarece ele aparţin atât stilului artistic, cât şi stilurilor funcţionale „nonartistice" (ştiinţific, oficial-administrativ, publicistic, colocvial). În cadrul acestor compoziţii se interferează elemente din domeniul teoriei literare, poeticii, esteticii, lingvisticii sau stilisticii, conţinând şi procedee ale aspectului verbal al limbii, acestea fiind alcătuite pentru a fi susţinute oral în faţa unui auditoriu.

În literatura clasică a existat chiar un gen distinct, oratoric, *retorica* fiind considerată o disciplină de mare importanţă în şcoală, o ştiinţă sau o artă care avea norme şi reguli precise, oarecum complicate şi rigide, pentru tinerii elevi şi studenţi care învăţau cum să vorbească frumos în public, cum să dezvolte o temă, să argumenteze o teză sau o idee, să convingă un auditoriu în diferite situaţii din viaţă. De-a lungul secolelor s-au scris multe tratate şi lucrări de retorică, dar astăzi se folosesc numai anumite elemente şi norme, simplificarea acesteia determinând o mai mare legătură afectivă între vorbitor şi ascultători.

În literatura română au apărut în ultimii ani diferite lucrări de retorică, dintre care reţinem ca sinteze de osebit de valoroase: Vasile Florescu, *Retorica şi neoretorica. Geneză, evoluţie, perspectivă*, Editura Academiei, 1973; Aurel Sasu, *Retorica literară românească*, Editura Minerva, 1976; *Retorica românească (antologie)*, ediţie îngrijită, prefaţă şi note, de Mircea Frâncu1escu, Editura Minerva – seria Restitutio, 1980. În aceste cărţi găsim teze, idei, fragmente din lucrările importante ale unor cărturari, oratori şi scriitori de seamă ca: Ioan Molnar-Piuariu, M. Kogălniceanu, Vasile Boerescu, V. A. Urechia, Simeon Marcovici, Gh. Adamescu, D. Gusti ş.a.

Un rol important în compoziţiile oratorice îl au *elementele retorice* care dau o valoare stilistică şi artistică deosebită, diferenţiindu-le de celelalte tipuri de compoziţii. Astfel, *o compoziţie oratorică* sau *retorică* se deosebeşte de alte compoziţii ştiinţifice sau artistice prin *modalităţile lingvistice* folosite pentru a prezenta şi a trata teme, idei, concepte şi teze, de a înfăţişa portrete, fapte, întâmplări, peisaje etc., cu intenţia de a convinge şi de a-şi impune ideile şi vederile sale. Pentru a atinge acest scop, autorul elimină din prezentare tot ceea ce ar putea umbri expunerea, scoate în evidenţă numai ceea ce e luminos şi-i verifică expunerea, argumentează şi demonstrează stringent, vorbeşte avântat, cu patos, exagerează chiar, dacă e nevoie. Modele de compoziţii, lucrări literare şi discursuri, conţinând bogate elemente retorice, găsim în operele unor scriitori de seamă, fiind caracteristice unei perioade din istoria literaturii române în sec. al XIX-lea. În acest sens, Tudor Vianu, în *„Arta prozatorilor români"*, intitulează un capitol semnificativ *„Scriitori retorici: I. H. Rădulescu, N. Bălcescu, Alecu Russo"*, la care trebuie să adăugăm pe *M. Kogălniceanu, Titu Maiorescu, B. Şt. Delavrancea, N. Iorga* şi alţii care au fost şi mari oratori români. Multe dintre calităţile stilului retoric ale acestor scriitori se

Scanned with OKEN Scanner

studiază în cadrul comentariului literar şi stilistic al operelor sau fragmentelor care sunt în manuale, mai ales în clasele de liceu, constituind adevărate modele de elocinţă sau patetism, de stil ales şi vorbire frumoasă, expresivă, bogată şi nuanţată, de la care putem lua exemple pentru realizarea unor lucrări personale, compoziţii artistice, literare sau oratorice.

Compoziţiile „oratorice" mai deosebite pe care programa şcolară le prevede pentru a fi realizate în diferite clase liceale sunt: *cuvântul, intervenţia, alocuţiunea, toastul, conferinţa, dezbaterea, discursul, disertaţia, susţinerea unei lucrări.* Acestea, spre deosebire de alte tipuri de compoziţii, au câteva *caracteristici* şi *elemente de structură specifice*:

a. *Sunt destinate a fi „rostite"* (şi mai rar citite) în faţa unor adunări mai mult sau mai puţin numeroase, în funcţie de diferite evenimente care le-au prilejuit.

b. *Apelează, cu prioritate, la procedeele specifice tehnicii vorbirii libere,* în public, având ca principal obiectiv convingerea auditoriului în legătură cu o anumită temă.

c. *Utilizează ca modalităţi de expresie, prin selecţie, atât mijloace lexicale, sintactice şi stilistice adecvate conţinutului comunicării şi auditoriului, cât şi mijloace extralingvistice* (*mimica, gestica, ţinuta* etc.) care influenţează într-o măsură foarte mare calitatea şi eficienţa expunerii. Un rol deosebit îl are dicţia pentru a asigura claritatea şi perceperea exactă a cuvintelor, a intensităţii şi sublinierii unor idei prin tonalitatea şi debitul verbal adecvate intenţiei vorbitorului (adaptarea vocii ca volum, intensitate, ton, la specificul auditoriului, plasarea funcţională a accentelor logice şi psihologice etc.).

d. *Implică adeziunea afectivă şi nuanţarea vorbirii în funcţie de participarea sinceră la conţinutul comunicării;* adaptarea la dispoziţia şi reacţiile ascultătorilor.

e. *Au un rol deosebit în pregătirea elevilor pentru viaţă;* fiecare dintre tipurile de compoziţii vizează un câmp larg de utilitate atât în şcoală, dar mai cu seamă în viaţa politică, economică, socială şi culturală, din diferitele domenii de activitate unde actualii elevi se vor integra după absolvirea liceului.

Pe lângă cerinţele care vizează mai ales *atitudinea vorbitorului în relaţia cu ascultătorii,* sunt de reţinut şi *caracteristicile referitoare la organizarea specifică, structura şi desfăşurarea expunerii,* precum şi *limbajul folosit* (terminologia adecvată temei, mijloacele şi procedeele stilistice, figurile de stil retorice etc.). *Structura unei compoziţii oratorice* este determinată de *natura persuasivă* a comunicării orale, de faptul că *un discurs sau orice expunere urmăreşte să convingă şi să emoţioneze.* Deci, indiferent de tema abordată, *orice compoziţie oratorică* trebuie bine pregătită şi structurată pe un plan exact, respectând anumite *reguli retorice* care privesc:

a. *invenţiunea* – operaţia de analiză a ideii principale şi a celor secundare (cercetarea şi descompunerea a tot ceea ce poate clarifica şi pune în evidenţă ideea centrală a expunerii);

b. *dispoziţiunea* – organizarea pe baza unui plan foarte bine gândit şi elaborat, a tuturor ideilor, argumentelor, faptelor care să graviteze în jurul temei şi să ducă în final la convingerea şi adeziunea auditoriului;

c. *elocuţiunea* – alegerea şi dispunerea cuvintelor într-o expunere aleasă, logică, frumoasă, elocventă (elocinţa este arta de a vorbi frumos, parte a retoricii care tratează problemele de stil).

Discursul are, de obicei, *o structură rigidă (introducere, dezvoltare, peroraţie)* cu elemente de conţinut foarte bine definite şi delimitate logic, iar limbajul este specific (clar, corect, dar şi bogat, nuanţat, expresiv).

1. *Introducerea* unui discurs are *trei secvenţe: exordiul, propoziţiunea* şi *diviziunea.*

a. *Exordiul este începutul,* partea prin care oratorul ia contact cu publicul şi încearcă să câştige bunăvoinţa acestuia şi interesul faţă de problema pe care o va aborda. Exordiul poate fi de mai multe feluri: *exordiul simplu (o introducere lentă,* cu fraze *simple* şi

Scanned with OKEN Scanner

emoționante care să atragă atenția auditoriului; *exordiul ex abrupto (o patetică adresare, cu interogații și exclamații retorice,* atacându-se brusc, cu mare afectivitate, problema pentru care este chemat publicul. *Exemplu: „Îndemn la Unire", discurs rostit de* Vasile Boerescu, în ziua de 24 Ianuarie 1859, la București); *exordiul insinuant (o introducere generală, aluzivă, cu oarecare ironie* și imprecizie); *exordiul dezvoltat (o prezentare detaliată* a condițiilor și a motivelor discursului. *Exemplu: „Discurs în chestiunea legii rurale", rostit de* Mihail Kogălniceanu în anul 1864).

b. *Propoziționea* sau *tema* o constituie anunțarea cauzei pe care o susține oratorul, iar în cazul că subiectul este complex se anunță și punctele mai importante ale acestuia.

c. *Diviziunea* este clarificarea subiectului, prezentându-se planul de idei cu toate elementele, organizarea materialului faptic eșalonat logic și progresiv. Exemplu: *„Progresul ideii de pace"*, discurs rostit de Nicolae Titulescu, în 1930, la Universitatea din Cambridge.

2. *Dezvoltarea* sau *tratarea* constituie partea centrală a unui discurs și cuprinde mai multe secvențe; *narațiunea oratorică* în care se expune detaliat problematica temei (a subiectului) sau a tezei susținute; *confirmarea,* în care oratorul prezintă probleme înlănțuite logic; *amplificarea retorică,* adică dezvoltarea argumentelor pentru susținerea ideilor și a tezei; uneori există și o ultimă secvență numită *respingerea obiecțiilor* reale sau posibile ale adversarului. *Exemplu:* Celebrul *discurs rostit de* Barbu Ștefănescu Delavrancea, în anul 1902, la procesul intentat de C. A. Ionescu-Caion, care îl acuzase pe I. L. Caragiale că ar fi plagiat drama „Năpasta".

3 *Peroratia* sau *încheierea* conține *două părți: un scurt rezumat* al subiectului și *prezentarea concluziilor; o peroratie (pateticul)* în care oratorul, folosind *o exprimare foarte înflăcărată* (patetică), urmărește să atingă *punctul cel mai înalt al sensibilității auditoriului* și să convingă pe toți de justețea tezei sale. (Un exemplu concludent îl constituie *finalul discursului lui Mihail Kogălniceanu rostit la alegerea lui Alexandru Ioan Cuza:* „O, Doamne, mare și frumoasă îți este misiunea! Convențiunea din 7 (19) august ne însemnează o epocă nouă și Măria Ta ești chemat să o deschizi. Fii dar omul epocii; fă ca legea să înlocuiască arbitrariul; fă ca legea să fie blândă, fii bun mai ales pentru acei pentru care mai toți domnii trecuți au fost nepăsători sau răi. Nu uita că, dacă cincizeci de deputați te-am ales domn, însă ai să domnești peste milioane de oameni; fă, dar, ca domnia ta să fie cu totul de pace și de dreptate, împacă pasiunile și urile dintre noi și introdu în mijlocul nostru strămoșeasca frăție!" M. Kogălniceanu – *Scrieri alese,* pag. 254).

În *concluzie,* compozițiile cu caracter oratoric au elemente de conținut și cerințe specifice privind structura lor, dar mai ales se deosebesc prin mijloacele lingvistice și extralingvistice, pe care elevii de liceu trebuie să le însușească temeinic, prin diferite tipuri de exerciții și compoziții, care îi inițiază în *arta retoricii, a elocinței,* pregătindu-i *pentru a ști să vorbească frumos, nuanțat* și *expresiv,* pentru a argumenta logic opiniile și ideile în diferite situații și momente din viață.

§ 29. CHESTIONARE ȘI TESTE LINGVISTICE ȘI STILISTICE

A. CE ESTE LINGVISTICA ?

– În ce constă caracterul sistemic al limbii? Care sunt subsistemele limbii?
– Ce sunt nivelurile limbii? Interdependența dintre ele.
– Care sunt tipurile de unități ale limbii? Relațiile dintre ele.

Scanned with OKEN Scanner

– Care sunt funcţiile limbii? Diversitatea aspectelor limbii.

– Care sunt principalele concepţii lingvistice? (Direcţia individualistă. Lingvistica modernă. Lingvistica structurală. Lingvistica generativ-transformaţională. Domenii interdisciplinare. Psiholingvistica. Sociolingvistica. Lingvistica matematică. Etnolingvistica.).

– *Ce este stilistica?* Ce deosebiri sunt între stilistica lingvistică şi stilistica literară (estetică şi poetică)?

– Care sunt principalele metode de cercetare în lingvistică?

– Metode clasice şi metode moderne? Comparaţii între metode.

– *Ce este lingvistica sincronică?*

– Care sunt principalele concepte şi principii caracteristice analizei sincronice?

– În ce constă relaţia sistem-structură? Semnificant şi semnificat.

– Nivelul unităţilor monoplane: fonemul şi semantemul.

– Niveluri biplane (morfeme, cuvinte, enunţuri).

– *Ce este lingvistica diacronică*? Schimbări lingvistice; cauze interne şi externe.

– Ritmul şi sensul evoluţiei limbii.

– Care sunt criteriile de clasificare a limbilor? (Clasificarea geografică, genealogică, tipologică).

– Ramificaţiile limbii. Ce sunt stilurile limbii? Criterii de delimitare a stilurilor.

– Ramificaţiile antropologice? Ramificaţiile teritoriale? Dialectologia.

– Contactul dintre limbi. Substrat, superstrat, adstrat. Împrumutul. Bilingvismul.

– Ce sunt limbile artificiale? Exemple.

– Ce relaţii sunt între lingvistica sincronică, lingvistica diacronică şi stilistică? Exemple.

B. TESTE ŞI EXERCIŢII LINGVISTICE ŞI STILISTICE

1. Comentaţi citatele de mai jos referitoare la limbă:

a. „Limba română este limba latină vorbită în mod neîntrerupt în partea orientală a Imperiului Roman, cuprinzând provinciile dunărene romanizate (Dacia, Panonia de Sud, Dardania, Moesia Superioară şi Inferioară), din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii şi până în zilele noastre". (A l. R o s e t t i, *Istoria limbii române*)

b. „Limba nu e (...) numai un servitor al gândirii, ci şi un stăpân al ei. Dacă e adevărat că omul vorbeşte cum cugetă, nu e mai puţin adevărat că omul cugetă după cum s-au deprins să vorbească înaintaşii lui. În limba tradiţională căutăm expresiile cele mai potrivite spre a ne îmbrăca gândurile, dar această limbă moştenită, cu anumite clişee şi asociaţii constante, îndreaptă gândurile noastre pe căile pe care s-au mişcat şi cugetele înaintaşilor noştri, stabilind o legătură trainică între fiii acestui neam, o *forma mentis* naţională". (S e x t i l P u ş c a r i u, *Limba română, I*)

c. „Limba noastră e singura în Europa care se vorbeşte aproape în acelaşi chip în toate părţile locuite de români."...

d. „Măsurariul civilizaţiunii unui popor astăzi este o limbă sonoră şi aptă a exprima prin sunete noţiuni, prin şir şi accent logic, cugete, prin accent etic, sentimente." (M. E m i n e s c u, *Articole şi traduceri*)

e. „O limbă nu este numai un complex de sunete, de forme combinate şi schimbate într-un fel sau altul; ea mai este semnul unui anumit fel de gândire, al unui anumit chip de viaţă, expresiunea stărilor sufleteşti şi de cultură determinate de împrejurări." (O. D e n s u ş i a n u, *Limba noastră ca imagine a vieţii culturale*)

Scanned with OKEN Scanner

f. „Limba este întâiul mare poem al unui popor!" (L u c i a n B l a g a)

g. „În limbă cuvintele nu stau izolate. Dicționarul le dă ordine și explicare. Comunicarea ideilor începe cu alegerea cuvintelor. Împrejurări deosebite cer cuvinte pe potriva lor". (T. A r g h e z i, *Despre arta literară*).

h. „Limba românească e o limbă țărănească. Farmecul și expresivitatea specifică le-a căpătat de la făuritorul ei originar, care a fost țăranul. Toată dezvoltarea ei până în timpurile mai noi, se datorește țăranului, singurul care a vorbit-o totdeauna. Limbile prea cultivate, ajunse la completă maturitate, devin rigide, abstractizante, mecanice. Pierzând sau disprețuind contactul direct cu poporul, în cele din urmă, îmbătrânesc, se artificiază, ajung a fi organisme moarte." (L. R e b r e a n u, *Amalgam*)

i. „...În orice fapt de limbă există un nucleu al comunicării și notele care-l însoțesc și-l specifică. Sunt unii ascultători sau cititori care înregistrează numai nucleul comunicării, în timp ce alții receptează și amintitele note însoțitoare... Atitudinea stilistică în receptarea unei comunicări este aceea ațintită asupra tuturor acelor note însoțitoare care îi spun ceva mai mult decât nucleul ei și anume ce fel de om este vorbitorul, în ce situație și cu ce intenție îmi transmite comunicarea sa." (T. V i a n u, *Atitudinea stilistică*);

j. „Limba română este patria mea!" (N i c h i t a S t ă n e s c u)

2. Comparați evoluția fonetică a următoarelor cuvinte latine uzuale moștenite în diferite limbi romanice.

latină	*italiană*	*franceză*	*spaniolă*	*portugheză*	*română*
homo	uomo	homme	hombre	homem	om
filius	figlio	fils	hijo	filho	fiu
facia	faccia	face	faz	face	față
frons,-tis	fronte	front	frente	frente	frunte
oculus	occhio	oeil	ojo	olho	ochi
videre	vedere	voir	ver	ver	vedea
lacrima	lacrima	larme	lagrima	lagrima	lacrimă
dens,-tis	dente	dent	diente	dente	dinte
manus	mano	main	mano	maõ	mână
palma	palma	paume	palma	palma	palmă
pugnus	pugno	poing	puno	punho	pumn
digitus	dito	doigt	dedo	dedo	deget
cósta	costa	côte	cuesta	costa	coastă
lingua	lingua	langue	lengua	lingua	limbă
dicere	dire	dire	decir	dizer	zice
audire	udire	ouïr	oir	ouvir	auzi
scribere	scrivere	écrire	escribir	escrever	scrie
ridere	ridere	rire	reïr	rir	râde
gustus	gusto	goût	gusto	gosto	gust
fames	fame	faim	hambre	fome	foame
aqua	acqua	eau	agua	agua	apă
sal,-is	sale	sel	sal	sal	sare
farina	farina	farine	harina	farinha	făină
panis	pane	pain	pan	pao	pâine
coquere	cuocere	–	cocer	–	coace
fervere	fervere	–	hervir	ferver	fierbe
frigere	friggere	frire	–	frigir	frige
filum	filo	fil	hilo	–	fir

Scanned with OKEN Scanner

camisia	camicia	chemise	camisa	camisa	cămaşă
casa	casa	chez	casa	casa	casă
porta	porta	porte	puerta	porta	poartă
scala	scala	échelle	escala	escala	scară
cohors,-tis	corte	cour	corte	corte	curte
tempus	tempo	temps	tiempo	tempo	timp
calidus	caldo	chaud	caldo	caldo	cald
pax,-eis	pace	paix	paz	paz	pace
bene	bene	bien	bien	bem	bine

Explicaţi: Care sunt limbile romanice? Unde se vorbesc? De ce se numesc romanice?

3. Realizaţi analiza câmpului lexical-semantic al cuvintelor:

Originea	Circulaţie mare	medie	redusă
a. *latină:*	friguros, grindină, gheaţă, ninge, nor, ploua, ploaie, rouă, rece, sec, secetă, sufla, timp, tuna, tunet, umed, usca, vânt		
b. *slavă (veche), bulgară, sârbă, ucraineană, rusă;*	vreme, zăpadă, trăsni	boltă, bură, chiciură, lapoviţă, năme te, promoroacă, troian, văzduh, vifor, vârtej, zloată	crivăţ, omăt, păclă
c. *greacă;*	furtună		
d. *romanică* (latina literară, franceză, italiană) – neologisme–	atmosferă, temperatura, precipitaţie	firmament, aversă, brizâ, ciclon, curent, meteor, meteorologie , uragan, vapori, zefir,	brumos, fulgurant, fulguraţie, meteoric, tempestă, torid, tornadă, trombă
e. *onomatopeică:*		pic, vâjâi, vui,	
f. *necunoscută:*		vijelie, zbici	burhai
g. *formaţii româneşti:*	fulg, strop, viscol călduros, înzăpezit, înnora, ninsoare, noros, picătură, ploios, răci, răcire, răcoare, secetos, trăsnet, uscat	adiere, bruma, băltăreţ, bură, burniţă, bouri, fulgui, fulguială, însori, însorit, înzăpezire, înnegura, nins, pica, picura, răcori, răcoros, stropitură, suflare, troieni, umezeală, umezi, uscăciune, vâjâit, vuiet, vremuri, vântos, vântoasă, vijelios, viforos, viforniţă, viscoli, viscoleală	abureală, brumat, brumatic, fulgerătură, fulguire,fulguit, măzăriche, neguros, ningău, păclos, picuriş, răcoritor, răcoreală, stropeală, troienit, troienire, viscolitură, viforeală, viforî, vântui, vremuire, vremuială

4. Căutaţi un text scurt din literatura populară sau din operele scriitorilor noştri (minimum 3 rânduri în proză; patru versuri) constituite numai din cuvinte de origine latină (moştenite, direct sau derivate de la acestea), de exemplu:

a. „Astă-vară am vărat/Colo-n muntele cel nalt,/Cu luna, cu soarele/Şi cu căprioarele/Că din naştere-s muntean/Iar din botez sunt oltean." (F o l c l o r)

b. „Şi cât de viu s-aprinde el./În orişicare sară,/Spre umbra negrului castel/Când ea o să-i apară." (M. E m i n e s c u)

Scanned with OKEN Scanner

c. „Eu am venit înaintea judecății să capăt dreptate și văd că dumneata care știi legile, mai rău mă scufunzi. De a fi să fie tot așa și judecata dinaintea lui Dumnezeu, apoi vai de lume!" (I. C r e a n g ă)

5. Alcătuiți o compunere scurtă (minimum patru rânduri) numai din cuvinte de origine latină (moștenite sau derivate de la acestea).

Teme propuse: *portretul unui om, o scenă în familie, un peisaj toamna, ocupații țărănești tradiționale, legături de rudenie, masa, locuința, în pădure, la stână, la moară* sau orice altă temă preferați.

6. Rusticizarea vieții în epoca de formare a poporului român este reflectată și în vocabular; comparați și discutați evoluția sensurilor de la latină la română a următoarelor cuvinte: *subtilis* „subțire; subtil" > *subțire; luminario* > *lumânare;* „lumină naturală (de astru); lampă"> *lumânare; fimbria* „extremitate, capăt; margine de veșmânt" > *frânghie; monumentum* „mormânt; monument" > *mormânt; civitas,-tis* „oraș întărit; comunitatea cetățenilor; cetate" > *cetate; fossatum* „(așezare umană) înconjurată de șanțuri" > *sat; conventus* „adunare" > *cuvânt; pons,-tis* „pod" > *punte; lucrum* „câștig" > *lucru; virtus,-tis* „virtute, calitate morală pozitivă" > *virtute; lucubrare* „a lucra noaptea, a nu dormi" > *a lucra; lumen* „lumină, strălucire; lampă; viață; glorie" > *lume.*

De exemplu: *casa* „căsuță, colibă" > *casă* „clădire destinată a servi drept locuință omului; cameră; încăpere cu destinație specială; gospodărie, familie". *Casa* spre deosebire de *domus* „casă, locuință" era locuința modestă (căsuță, bordei, colibă, cocioabă) a majorității populației; era firesc ca vorbitorii din spațiul carpato-dunărean să rețină și să transmită denumirea obiectului ce le era familiar – *casa* –, nu a celui somptuos– *domus* –.

7. Imaginați-vă traiul populației autohtone din Dacia pe baza informațiilor ce vi le oferă cuvintele moștenite de la ea prin intermediul latinei dunărene; alcătuiți o compunere cu: cătun, bordei, colibă, argea; vatră, scrum; gard, țarc, stână, țăruș, strungă; măgar, mânz, țap, bâr!, sterp, murg, dulău, dolcă „cățea", lățos, lapte, zgardă; brânză, urdă, zară, sarbăd, burduf; baci, moș, ghiuj, copil, prunc; bălai, bălan, borțos; buză, ceafă, grumaz, burtă, burdihan; căciulă, brâu, bumb, cărâmb, căpută, cioareci; ademeni, bucura, răbda, cruța, băga, lehăi, curma, dărâma, fărâma, sugruma, răguși, zgâria, zgreptăna, suguța; scăpăra, găti, burduși; hojma, gata, îndelete; fărâmă, droaie; piază, doină, fluier; ghioagă, mătură, gresie, cursă „capcană", groapă, grapă; mazăre, păstaie; mugure, sâmbure; drum, mal, brână „coastă, povârniș", ciucă, măgură; copac, bunget, brad, arțar, gorun; brusture, scai, țepăn, curpăn, ghimpe, leurdă, mărar, spânz, coacăz; balaur, năpârcă, șopârlă, sălămâzdră „salamandră"; gheară, ghionoaie, cioară, pupăză, rață, rânză, cioc, barză; vătui, ciută, viezure, vizuină; căpușă; baltă, pârâu, noian; abur, amurg.

8. Ca și în celelalte limbi romanice, procedeul derivării prin sufixe este bine reprezentat în limba română; în tabelul de mai jos sunt prezentate cele mai importante sufixe moștenite din limba latină; completați cea de-a patra coloană cu câte cel puțin trei derivate în dreptul fiecăruia din sufixe; verificați-vă cu ajutorul *DEX.*

Sufixul	*Modelul moștenit*	*Derivat propriu-zis*	*Alte derivate*
-ciune	rugăciune	uscă*ciune*	
-tură	legătură	țesă*tură*	
-oare	lucoare	răc*oare*	
-et	sunet	boc*et*	
-et	frăsinet	brăd*et*	
-ință	crédință	ști*ință*	
-tor/-toare	cuptor	ști*utor*	
	cheotoare	ști*utoare*	
-mânt	jurământ	legă*mânt*	

Scanned with OKEN Scanner

-ime	–	grăs*ime*
-ie	frânghie	câmp*ie*
-eață	negreață	dulc*eață*
-ătate	bunătate	însemn*ătate*
-aie	măruntaie	trăsn*aie*
-ar	păcurar, furnicar	porc*ar*
-aci	fugaci	stâng*aci*
-iu	timpuriu	arăm*iu*
-atic	sălbatic	văr*atic*
-os	friguros	secet*os*
-uc/-a	–	săt*uc*, mân*uc*
-ui/-e	cucui	brăd*ui*, cetăț*uie*
-ior/-ioară	căprior	frăț*ior*
	vioară	m*ioară*
-el/-ea	purcel, purcea	brotăc*el*, *vineț*ea
-eț	mistreț	păduret
-ăreț	călăreț	certăreț
-uț/-ă	–	micuț, micuță
-oi/-oaie	–	greoi, gre*oaie*
-easă	–	mir*easă*
-a (re)	asemăna(re)	fermenta*(re)*
-i (*re*)	luci(re)	însufleți*(re)*
-esc/ească	românesc	bărbăt*esc*
-ește	românește	bărbăt*ește*

9. În tabelul de mai jos sunt prezentate principalele prefixe moștenite din limba latină; completați cea de-a patra coloană cu câte cel puțin trei derivate în dreptul fiecăruia din prefixe; verificați-vă cu ajutorul *DEX*.

Prefixul	*Modelul moștenit*	*Derivat propriu-zis*	*Alte derivate*
a-	adormi	*a*surzi	
dez-/des-	descoperi	*des*face	
	dezlega	*dez*bate	
în-/îm-	înfrângere	*în*cadra, *îm*părți	
pre-	prelinge	*pre*figura	
stră-	strămuta	*str*ăbate	
s-/z-	scădea, zbate	*s*fărâma, *z*buciuma	

10. Analizați sensurile actuale ale cuvintelor românești comparate cu cele ale cuvintelor latine din care provin; discutați despre evoluția sensurilor; consultați *DEX*.
apparare „a (se) pregăti" > *a apăra; anima* „suflet, viață" > *inimă; charta* „hârtie, scriere, scrisoare" > *carte; clarus* „răspicat, limpede, vestit" > *chiar; contra* „împotriva, în fața, asupra" > *către; cornus* „corn; orice obiect de forma unui corn" > *corn; dolus* „durere" > *dor; febris* „friguri, teamă" > *fior; fontana* „izvor, origine" > *fântână; familie* „totalitatea persoanelor aceleiași gospodării, averea familiei" > *femeie; granum* „grăunte, bob de cereale" > *grâu; genae* „obraji, pleoape, orbite" > *gene* (ale pleoapelor); *gula* „gât, gâtlej, lăcomie" > *gură; indurare* „a întări, învârtoșa, înăspri" > *a îndura; judicium* „judecată, tribunal, părere" > *județ; lingua* „limbă (organ al vorbirii și mijloc de comunicare)" > *limbă; maxila* „falcă (diminutival)" > *măsea; misellus* „nenorocit, slab, păcătos" > *mișel; orbus* „lipsit de ceva (de părinți, de mijloace, de vedere)" > *orb;*

Scanned with OKEN Scanner

passer „vrabie" > *pasăre; pensum* „greutate (de lână), caier, sarcină, îndatorire" > *păs; recens* „proaspăt, nou, de curând" > *rece; repausare* „a se odihni" > *a răposa; repondere* „a răspunde, a răsplăti, a răzbuna" > *a răpune; rostum* „cioc, bot, orice parte a unui obiect ce seamănă cu un cioc" > *rost; salutare* „a saluta, a-şi lua rămas bun" > *a săruta; super* „deasupra, peste, asupra" > *spre; superare* „a întrece, a trece, a învinge" > *a supăra; terra* „pământ, uscat (în opoziţie cu marea)" > *ţară; viridia* „grădină, verdeţuri" > *varză.*

11. Analizaţi unul din textele de mai jos sub raportul originii cuvintelor; precizaţi în procente: a. cuvinte latine moştenite; b. cuvinte cu etimon necunoscut; c. împrumuturi; d. formaţii româneşti. De exemplu:

A. „Cum nu se dă scos ursul din bârlog, ţăranul de la munte, strămutat la câmp, şi pruncul, dezlipit de la sânul mamei sale, aşa nu mă dau eu dus din Humuleşti în toamna anului 1855, când veni vremea să plec la Socola, după stăruinţa mamei. Şi oare de ce nu m-aş fi dat din Humuleşti, nici în ruptul capului, când mereu îmi spunea mama că pentru folosul meu este aceasta?" (I. C r e a n g ă).

a. *latine moştenite:* cum, nu, se, a da, a scoate, urs, de, munte, strămuta, la, câmp, şi, sân, mama, sa, aşa, eu (îmi, mă), a duce, în, toamnă, an, când, a veni, a pleca, după, oare, ce, că, a spune, meu, a fi, aceasta (71% – 32 cuvinte).

b. *cu etimon necunoscut*: prunc, mereu (4,5% – 2 cuvinte).

c. *împrumuturi*: bârlog, vreme, folos (6,5% – 3 cuvinte)

d. *formaţii româneşti*: ţăran, de la, din, dezlipi, 1855, stăruinţă, pentru, în ruptul capului (18% – 8 cuvinte).

B. „Mulţi scriitori s-au nevoit de au scris rândul şi povestea ţărilor, de au lăsat izvod pre urmă şi bune şi rele, să rămâie feciorilor şi nepoţilor, să le fie de învăţătură, despre cele rele să se ferească şi să se socotească, iară de pre cele bune să urmeze şi să înveţe şi să se îndirepteze". (G r. U r e c h e)

C. „Când au murit Ştefan-Vodă cel Bun, au lăsat cuvânt fiului său, lui Bogdan-Vodă, să închine ţara la turci, iar nu la alte neamuri, căci neamul turcilor când mai înţălepţi şi mai puternici, că el nu o va putea ţine ţara cu sabia, ca dânsul."

(I. N e c u l c e)

D. „Apa este una din stihiile cele mai de folos de pre lume. Dânsa e tocmai de lipsă spre traiul oamenilor, al dobitoacelor şi al plantelor. Oamenii şi dobitoacele ar trebui să se topească de sete de nu ar avea apă. Arborii, plantele şi ierburile încă ar seca de le-ar lipsi elementul sau stihia asta. Lipsele oamenilor încă mult se ajută prin apă pentru că prin apă se învârtesc morile şi mahinile ce sunt făcute spre tihneala şi folosul oamenilor."

(G h. Ş i n c a i)

E. „Însă mania sa cea vătămătoare, pre care o câştigase de când fusese la spiţerie, era ideea ce-şi făcuse că, de nu va lua într-o zi medicamente, trebuie să moară. În toată dimineaţa, după ce sfârşea toaleta mustăţilor, bea câteva pahare de dicoct; la tot ceasul lua hapuri şi seara picături." (C. N e g r u z z i)

F. „În noaptea trecută, pe la un ceas după douăsprezece, am fost trezit din somnul dulce ce gustam, prin un zinghet metalic care m-au mirat foarte mult, nefiind obicinuit a

Scanned with OKEN Scanner

auzi asemenea armonie la ceasuri atât de târzii. Acest sunet mi se părea că venea din fundul odăiei şi că ieşea dintr-o cutioară de fildeş săpată, ce se zărea pe masă în razele lunei care răzbătea prin fereastră." (V. Alecsandri)

G. „Când soarele se pleacă spre apus, când murgul serei începe a se destinde treptat peste pustii, farmecul tainic al singurătăţii creşte şi mai mult în sufletul călătorului. Un susur noptatic se înalţă de pe faţa pământului din adierea vântului prin ierburi, din ţârâitul greierilor, din mii de sunete uşoare şi nedesluşite se naşte ca o slabă suspinare ieşită din sânul obosit al naturei." (Al. Odobescu)

H. „Un fluture şi-a prins de păretele alb ciudata bijuterie şi s-a fixat ca un model de copiat. Triunghiul lung al aripilor negre, ca două echere, pare decupat în catifea transparentă, brodată cu discuri portocalii, înconjurate cu argint de aluminiu, şi abdomenul, construit din inele împărechiate, galbene şi negre, pare să aparţie mai repede unei flori exotice decât unei gângănii. Izbutesc să-l iau pe un ochelar, şi examinarea viermelui cu aripi a putut să fie făcută minuţios." (T. Arghezi)

I. „În plaurul plutitor, adică în pământul alcătuit din aluviuni, stuhuri, plante şi tot ce adună şi preface moartea, – o viaţă nouă şi înfrigurată fremăta. Plante necunoscute scânteiau în soare. Lejnicioare albastre se cătărau spre pământufurile stufului. Liane felurite se amestecau alcătuind draperii. Într-o luncă de tamarix, înflorită ca cerul, cântau într-un amurg privighetorile. În adâncul umbrei, în dosul acestui strălucit decor, miile de paseri şi de animale trăiau o viaţă neînfrânată."

(M. Sadoveanu)

J. „Trăgându-i cizmele, soldatul mai zise ceva. Apostol nu înţelese nimic. Îi umbla prin minte să-i spună că e foarte ostenit şi nu găsea cuvintele, ca şi cum n-ar mai fi avut puterea să exprime nici un gând. Pe urmă se ridică de pe scaun, îşi târî picioarele şi se lungi în pat... Îndată ce puse capul pe pernă avu senzaţia că trupul i-a amorţit. În schimb creierii porniră într-o goană sălbatică." (L. Rebreanu)

K. „Timp de câteva săptămâni satele câmpiei, rămaseră după aceea pustii. Căldura începea numaidecât după răsăritul soarelui şi dacă în timpul nopţii se mai întâmpla ca norii să acopere cerul, aceşti nori dimineaţa se făceau nevăzuţi şi lăsau să se reverse din adâncurile limpezi, dogoarea necontenită şi grea a zilelor de vară. Tocmai în această vreme, când dobitoacele scurmă ţărâna căutând răcoarea, ori aleargă bezmetice după umbră, viaţa oamenilor iese afară din sat şi se mută cu totul sub soarele năprasnic al câmpiei." (Marin Preda)

L. „Aveam de mult argumentele logice, obţinusem în sfârşit şi confirmarea, dar în mine, în substratul cel mai adânc al conştiinţei, continuam să susţin că totuşi Radman nu ar fi putut face aşa ceva decât în condiţii extreme, îi găseam scuze mai numeroase şi mai întemeiate decât şi le-ar fi găsit el. Odată cu pierderea lui Radman o parte din mine murea şi, progresiv, neîncrederea, nesiguranţa îşi sporeau acuitatea, trecutul îşi shimba subit culoarea, simţeam nevoia să reevaluez fiecare întâmplare, idee, posibilităţile mele de cunoaştere şi înţelegere..." (A. Buzura)

Scanned with OKEN Scanner

M. „Cade-se a tot plugariul să-şi are şi să-şi lucreze pământul cu dreptate; iară să nu cumva să îndrăznească a eşi de în hotarul lui să apuce hotarul al vecinului său.

De va eşi neştine de în hotarul lui şi va micşora hotarul vecinului său, de va face aceasta la vremea plugului cându-şi ară pământul, acela să-şi piarză lucrul şi osteneala ce va fi făcut acolo. Iară de va fi schimbat hotarul când ş-au sămănat sămânţa, atunce să-şi piarză şi sămânţa şi arătura şi toată roada ce va face acel pământ ce-au sămănat pre loc străin, pentru ce au călcat hotarul altuia."

(*Îndreptarea legii – 1652*)

N. „Se cheamă ductili corpii care se pot lesne trage în fire, şi maleabili, corpii ce pot fi turtiţi în lame sau foi prea subţiri. Aceste două proprietăţi sunt numite ductilitate şi maleabilitate. Drept exemple vom spune că sunt metali ce se pot trage în fire mai subţiri decât perii: platinele, care este un metal alb, este aşa de ductil şi dă fire aşa de subţiri, încât o mie de metri de aceste fire nu cântăresc mai mult de cinci centigrame."

(A. Marin, *Fizică uzuală şi meteorologie, 1963*)

O. „S-a observat uneori că funcţiunea metaforei nu poate fi numai aceea de a aduce un remediu lipsei termenilor într-un moment oarecare al evoluţiei lingvistice. Dacă ar fi aşa, nu s-ar explica de ce spiritul omenesc continuă să producă metafore sau chiar – cel puţin – forme mentale asemănătoare cu metaforele, chiar atunci când nu ne aflăm în activitate expresivă." (T. Vianu)

12. Cuvintele de mai jos sunt vechi împrumuturi slave; analizaţi-le şi precizaţi:

a. care din ele au dobândit o nuanţă învechită sau regională populară;

b. care sunt concurate de neologisme (şi de care);

c. care au rămas în uzul curent, dobândind un semantism dezvoltat.

Societate: bejenie, diac, răzmeriţă, rob, slugă, voievod, vraci zaveră, zidar, zlătar;

Familie: babă, ibovnic, maică, maşteră, nene, nevastă, rudă;

Corpul omenesc: cârcă, cosiţă, costeliv, crac, gârb, gât, gleznă, obraz, stomac, trup;

Armată: îzbândă, puşcă, război, sabie, steag, stráje, suliţă;

Noţiuni abstracte: ciudă, cobe, dajdie, danie, dar, duh, har, hâtru, ispită, iute, jertfă, leac, lene, milă, nădejde, năpastă, năravi, năuc, necaz, nevoie, noroc, obicei, obidă, obşte, ocol, pagubă, ponos, poveste, primejdie, rând, scump, silă, slobod, soroc, spor, sprijin, stavilă, taină, temei, tihnă, treabă, treaz, vesel, veste, vină, vlagă, vrajbă, vrednic, zadar, zăbavă, zvon.

13. Căutaţi locuţiuni la următoarele cuvinte de origine slavă; actualizaţi locuţiunile: basm, belciug, boală, ceas, cleşte, colţ, far, gât, gol, haină, a lipi, nădejde, obraz, poftă, pomană, rând, scump, târg, val.

Scanned with OKEN Scanner

14. Prefixele şi sufixele de mai jos au fost izolate în limba română din cuvinte de origine slavă şi utilizate în derivarea de noi cuvinte; completaţi cea de-a patra coloană cu câte cel puţin trei derivate cu afixele respective:

Afixe (prefixe şi sufixe)	Model din slavă	Derivat românesc	Alte derivate româneşti
ne-	nevoie	nelegiuire	
răs- răz-	răstoci, război	*răs*făţa, *răz*buna	
-an	ţigan	beţiv*an*	
-anie	pisanie	păţ*anie*	
-enie	vedenie	tâmp*enie*	
-aş	–	copil*aş*	
-că	–	ţăran*că*	
-eală/ ială	–	păcăl*eală*, cheltu*ială*	
-elnic	jertfelnic	vreme*lnic*	
-ei	temei	ard*ei*	
-eţ	coteţ	îndrăzn*eţ*	
-iş	–	pietr*iş*	
-işte	mirişte	porumb*işte*	
-iţă	meliţă	che*iţă*	
-nic	sfetnic	cas*nic*	

15. Căutaţi locuţiuni următoarelor cuvinte de origine greacă; actualizaţi locuţiunile: boboc, folos, frică, hârtie, ifos, ison, lefter, pat, patimă, prisos, sigur, sosi, stambă, urgie, zodie.

16. Comparaţi sensurile actuale ale cuvintelor româneşti de origine greacă cu cele ale etimonurilor; trageţi concluzii cu privire la evoluţia sensurilor:
babac („tată"), *fandosi* („a-şi imagina, a visa; a se mândri"), *ifos* („stil, fel de a se exprima, prestanţă, aroganţă"), *lefter* („liber"), *mutră* („chip, faţă"); *pricopsi* („a face progrese în studiu"), *simandicos* („important, considerabil, de calitate").

17. Precizaţi ce sinonime concurează cuvintele de origine greacă de mai jos:
anarhie, anost, a chivernisi, dascăl, diată, a irosi, logos, molimă, molipsitor, olograf, patimă, plastograf, poliloghie, protipendadă, a se sinchisi, sindrofie, taifas.

18. Sufixele de mai jos caracterizează împrumuturi de origine greacă; completaţi cea de-a treia coloană cu alte cuvinte ce au acelaşi sufix:

Sufixe	Cuvânt model	Alte cuvinte
-isi	silab*isi*	
-osi	fand*osi*	
-arisi	fund*arisi*	
-icos	polit*icos*	

19. Căutaţi locuţiuni la următoarele cuvinte de origine turcă; actualizaţi locuţiunile: balama, capac, cherem, chior, ciorap, habar, iama, liman, mofluz, moft, tighel, saftea, tinichea, zor.

20. Unele cuvinte de origine turcă pătrunse în limba română au suferit o evoluţie semantică peiorativă; precizaţi accepţiile actuale ale cuvintelor de mai jos, actualizaţi-le în contexte şi comparaţi-le cu sensurile originare:

Scanned with OKEN Scanner

alişveriş („comerţ, negoţ"), *bairam* („sărbătoare"), *beşeleagă* („căpitan de beşlii"), *buluc* („companie de soldaţi"), *cherem* („generozitate, favoare"), *chilipir* („prada soldatului în război"), *ciubuc* („băţ, lulea"), *dandana* („pompă militară, paradă"), *hatâr* („dragoste, respect"), *iama* („asalt"), *marafet* („abilitate, talent"), *tertip* („plan, proiect, aranjare"), *pehlivan* („luptător, atlet, acrobat"), *ramazan* („post, interdicţie pentru anumite alimente în anumite perioade").

21. Sufixe de mai jos au fost izolate în limba română din împrumuturi turceşti şi folosite în derivarea unor noi cuvinte; completaţi coloana a patra cu câte cel puţin trei derivate cu sufixele respective.

Sufixe	Cuvânt model	Derivat	Alte exemple
- giu	cafegiu	barcag*iu*	
-ciu	bocciu	contracc*iu*	
-iu	fistichiu	cafen*iu*	
-liu	cheflîu	haz*liu*	
-lâc/-lic	calabalâc şiretlic	avocat*lâc*	
-man	duşman	gogo*man*	

22. Căutaţi locuţiuni în structura cărora să intre următoarele cuvinte de origine maghiară:
chip, fedeleş, fel, gând, lacăt, neam, pildă, seamă, vamă, vileag.

23. Precizaţi ce sinonime de alte origini concurează următoarele cuvinte de origine maghiară:
– alean, alcătui, bănui, beteag, bizui, chibzui, chin, făgădău, făgădui, feredeu, gazdă, hotar, îngădui, tăgădui, tămădui.

24. Sufixele de mai jos au fost izolate în limba română din împrumuturi maghiare şi folosite în derivarea de noi cuvinte; completaţi cea de-a patra coloană din tabel:

Sufixe	Cuvânt model	Derivat	Alte exemple
-uş	lăcătuş	cărău*ş*	
-ău	hârdău	mestecă*u*	
-şag	feleşag	furtiş*ag*	
-şug	meşteşug	prieteş*ug*	

24. Indicaţi în dreptul fiecăruia din neologismele (de origine latină savantă sau romanică) cuvântul sinonim mai vechi:

abundent-
acompania-
acuza-
avar-
avid-
bază-
brusc-
calamitate-
celibatar-
favorabil-
flexibil-
garanţie-
graţios-
imagina-
indulgent-
infern-
inocent-
invidie-
ordona-
paralizie-
periculos-
plafon-
precipita-
raţiune-
reflecta-
repara-
sacrificiu-

Scanned with OKEN Scanner

condamna-	insulă-	solicita-
consilier-	liber-	spera-
decent-	literă-	sufoca-
decide-	medicament-	surâde-
diferend-	mină-	termina-
eroare-	mister-	turbulent-
etern-	motiv-	turmentat-
executa-	necesar-	uman-
exil-	ocazie-	util-
ezita-	oră-	vers-

25. Completați tabelul de mai jos – coloana a treia –:

Prefix neologic	Cuvânt model	Alte derivate sau împrumuturi
a-(an-)	*a*moral, *an*istoric	
ab-	*ab*zice	
ante-	*ante*brat	
anti-	*anti*ciclon	
con-(com-, co-)	*con*lucra, *com*bate, *co*interesa	
contra-	*contra*atac	
de-	*de*căderea	
ex- (e-)	*ex*pune, *e*migra,	
extra-	*extra*ordinar	
hiper-	*hiper*sensibil	
in- (im-, i-)	*in*admisibil, *im*parțial, *i*moral	
intra-	*intra*muscular	
inter-	*inter*național	
non-	*non*valoare	
post-	*post*față	
re-	*re*ține	
sub-	*sub*ramură	
super-	*super*sonic	
supra-	*supra*încălzit	
trans-	*trans*atlantic	
ultra-	*ultra*elegant	

26. Completați a treia coloană în tabelul de mai jos:

Sufix neologic	Cuvânt model	Alte derivate sau împrumuturi în care sufixul e analizabil
-al	săptămân*al*	
-bil	locui*bil*	
-etate/ -itate	timidi*tate*	
-ism	paşopt*ism*	
-ian	eminesc*ian*	
-iza	legal*iza*	
-mente	real*mente*	
-ona	atenț*iona*	

Scanned with OKEN Scanner

27. Căutați locuțiuni în structura cărora să intre următoarele neologisme (de origine latină savantă sau romanică): absurd, acces, acord, artă, balon, bec, calitate, contract, corp, critic, culoare, curb, declina, decolora, depune, dispus, egal, formă, gardă, gaz, grație, idee, jantă, lecție, linie, materie, modă, natură, nivel, onoare, pilă, principiu, probă, proces, punct, rampă, scenă, serviciu, tablou, teren, valoare.

28. Perechile de cuvinte de mai jos au același etimon; prima serie este cea moștenită direct din latină, a doua serie este formată din împrumuturi latine savante sau romanice; urmăriți diferența de sens și precizați care este totuși trăsătura comună care reunește cele două serii sub raport semantic.

Cuvânt moștenit	Împrumut	Etimon comun
ager	agil	agilis
nămaic	animal	animal
apleca	aplice	applicare
arină	arenă	arena
asculta	ausculta	auscultare
cărbune	carbon	carbo/-nis
chiar	clar	clarus
cumpăra	compara	comparare
cunună	coroană	corona
des	dens	densus
drept	direct	directus
drege	dirija	dirigere
spune	expune	exponere
fereca	fabrica	fabricare
femeie	familie	familia
fior	febră	febris
frunte	front	frons/-tis
frupt	fruct	fructus
oară	oră	hora
închina	înclina	inclinare
întreg	integru	integr. -a, -um
lume	lumen	lumen
măiestru	magistru, maestru	magister
mesteca	mastica	masticare
miez	mediu	medius
mormânt	monument	monumentum
papură	papirus	papyrus
picior	peţiol	petiolus
repede	rapid	rapidus
răposa	repausa	repausare
rece	recent	recens/ -tis
săruta	saluta	salutare
scară	scală	scala
strâmt	strict	strictus
subțire	subtil	subtilis
tânăr	tandru	tener
viers	vers	versus
bătrân	veteran	veteranus

TIPURI DE EXERCIȚII LINGVISTICE, STILISTICE ȘI DE COMPOZIȚIE

29. Subliniați și grupați unitățile lexicale (cuvinte, locuțiuni, expresii), specifice stilurilor funcționale (colocvial, științific, oficial) din contextele:

a. „– Mai auzit-ai dumneata, cumnată, una ca asta, să fure Ion pupăza, care ne trezește desdimineață la lucru de atâția ani!?

Scanned with OKEN Scanner

– Ce spui, cumnată! Da că l-aş ucide în bătaie, când aş afla că el a prins pupăza s-o chinuiască. De-amu bine că mi-ai spus, las' pe mine, că ţi-l ieu eu la depănat.

– Nici te mai îndoi despre asta, cumnată Smărandă, căci de zbânţuitul ista al dumitale nimica nu scapă. Ce mai atâta? Mi-au spus mie cine l-au văzut că Ion a luat-o; gâtul îmi pun la mijloc." (I. C r e a n g ă)

b. „– Iordache: N-a vrut d. Nae să facă scandal, măcar că era de un procuror ceva. D. Nae ştii, mai galant, i-a luat biletul şi vreo cinci franci câţi i-avea în buzunar, i-a făcut un moral bun, din porc şi din măgar nu l-a mai scos, i-a tras vreo două palme şi l-a dat pe uşă afară...

– Pampon (care a ascultat cu atenţie, ca lovit de o inspiraţie): A! ce idee mi-a venit! Parfumurile, odicoloanele, pomădurile, linvemurile Didinii!... Spiţerul!... Zici că biletele astea le-aţi scos din circulaţie de mai bine de trei luni?" (I. L.. C a r a g i a l e)

c. „§ 253. Există situaţii când structura frazei nu permite această omitere sau înlocuire.

De pildă, în exemplul următor, propoziţia incidentă rupe complet legătura dintre regentă şi subordonată. Spre a se restabili această legătură, incidenta trebuie să fie despărţită printr-o pauză mai mare de propoziţia care îi urmează: (...)"

(*„Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie"*, ediţia a V-a, 1995, p. 74)

30. Subliniaţi termenii din contexte, precizaţi, pentru fiecare context, domeniul de circulaţie a termenilor; comentaţi funcţia stilistică a termenilor:

a. „– Odată etrava prinsă la locul ei, meşterii au trecut la capătul celălalt al chilei, în care au fixat o nouă piesă, numită etambou, o grindă dreaptă, înclinată uşor înapoi. (...) Dar chiar după ce lemnul a fost găsit, pusul bordajului cere mare pricepere, mare dibăcie şi mult timp." (R. T u d o r a n *„Toate pânzele sus!"*)

b. „– Ce-i aparatul acesta, din camera neagră? întrebă directorul.

– Un polarimetru, domnule director. Dozează într-un tub, închis între două lentile în dreptul unei lămpi, zahărul într-un lichid." (T. A r g h e z i – *Lina*)

c. „Pentru atacul satului şi al dealului din spate, suntem patru batalioane. Firește că nu ştim absolut nimic despre ce avem în faţă, căci statul nostru major se informează, pare-se, numai de la oamenii noştri de la aprovizionare, când se duc înapoi după ceai şi fasole. Deşi noaptea fusesem în avanposturi, sunt iarăşi în linia întâi."

(C a m i l P e t r e s c u – *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*)

31. Subliniaţi cuvintele cu nuanţă vulgară şi grosolană în contexte: comentaţi funcţia lor stilistică şi efectul expresiv;

a. „Tot ce-n ţările străine e smintit şi stârpitură,
Tot ce-i însemnat cu pata putrejunii din natură,
Tot ce e perfid şi lacom, tot Fanarul, toţi iloţii,
Toţi se scurseră aicea şi formează patrioţii,
Încât fonfii şi flecarii, găgăuţii şi guşaţii,
Bâlbâiţi cu gura strâmbă sunt stăpânii astei naţii!"

(M. E m i n e s c u – *Scrisoarea III*)

Scanned with OKEN Scanner

b. „Iar madam' Piscopesco, din fața oglinzii, răspundea și mai nervoasă:

– Uf, lasă-mă dracului și dumneata, mamițo! nu vezi cum m-a pocit dobitoaca? Fir-ar afurisită să fie!" (I. L. C a r a g i a l e – *La Peleș*)

32. Precizați nuanțele stilistice (planuri de referință: limba literară, expresivitate) ale cuvintelor din seriile de sinonime de mai jos; introduceți termenii seriilor în contexte situative potrivite.

– cap, căpățână, devlă, țeastă, craniu, bostan, dovleac, cutiuță, bilă, scăfârlie, țăcălie, tărtăcuță;

– picior, labă, durligi, picioroange, copite, țurloaie, cotonoage;

– deștept, inteligent, mintos, isteț, iscusit, înzestrat, dotat, ager;

– a demonstra, a dovedi, a arăta, a proba, a pune în evidență.

33. Subliniați arhaismele și cuvintele populare din contexte; comentați funcția lor stilistică:

a. „Acolo, la domnia lui Ștefăniță-Vodă, și-a fost clădit curte cu turn de strajă un cneaz, cu numele Iurg Litean. Nu era cneaz dar așa-i zicea lumea, pentru pohfala ce arăta.

Totuși curtea lui, afară de turn, n-avea nimic deosebit. Casa era clădită din bârne de stejar, lipită cu lut și apoi stropită cu tencuială de var. Împrejmuire de șipci înalte. Numai la odăi și saraiuri erau parcane. Chilii cu îndestulare pentru oaspeți și petreceri. De câteva ori pe an aici se afla desfătarea boierilor curteni ai Măriei-sale."

(M. S a d o v e a n u – *Nicoară Potcoavă*)

b. „Scrie letopisețul nostru cest moldovenesc, de zice că într-o vreme s-au oploșit la curtea lui Ciubăr-Vodă un oarecare Bogdan grămătic, ce s-au fălit că-i vâlhovnic și om învățat foarte, și că va scrie viața domnilor vechi și de toate câte s-au lucrat mai demult de Țara Moldovei.

Și țiindu-l Ciubăr-Vodă în mare cinste, i-au dat în mână multe hrisoave și urice vechi, să le dezlege cu rânduială și să aleagă dintr-acele cum au fost cursul anilor și viața domnilor trecuți – ales a tătâne-său, Alexandru-Vodă cel Bătrân."

(G. T o p î r c e a n u – *Domnia lui Ciubăr-Vodă*)

34. Subliniați neologismele în contexte; comentați funcția lor stilistică.

a. „Prin ierburile crude, / Sub cerul fără fund, / S-aude / Un bâzâit profund."

(G. T o p î r c e a n u)

b. „Frecându-și pântecele de oțel fierbinte / De cheiul rece, umed și murdar, / Un cargobot norvegian". (I. M i n u l e s c u)

c. „– Nu striga, madam, fii mizericordioasă! Sunt nebun de amor; da, fruntea mea îmi arde, tâmplele-mi se bat, sufer peste poate, parcă sunt turbat."

(I. L. C a r a g i a l e)

35. Subliniați diminutivele cu o linie și augmentativele cu două linii; comentați funcția stilistică și efectul lor expresiv:

a. „Ș-apoi afară de aceasta omul acela era ceva de spăriet: avea niște urechi clăpăuge și niște buzoaie groase și dăbălăzate.";

Scanned with OKEN Scanner

b. „Atunci Gerilă suflă de trei ori cu buzoaiele sale cele iscusite, şi casa rămâne nici fierbinte, nici rece, cum e mai bine de dormit într-însa.“;

c. „Ş-apoi mai aveam şi alte bunuri: când mă lua cineva cu răul, puţină treabă făcea cu mine; când mă lua cu binişorul, nici atâta, iar când mă lăsa de capul meu, făceam câte o drăguţă de trebuşoară de aceea, de nici Sfânta Nastasia izbăvitoarea de otravă nu era în stare de a o desface cu tot meşteşugul ei“;

d. „Şi atunci îndată i se aduc cele cerute, şi tălpoiul face iute o darabană, şi apoi furişându-se de Ivan, iese cu dânsa afară şi începe a o bate ca de război: br... br... br...“

(I. Creangă)

36. Subliniaţi comparaţiile, precizaţi modalităţile de construcţie ale acestora, arătaţi cum se justifică stilistic diferenţele de construcţie în contextele:

a. „Şi ca nouri de aramă şi ca rapotul de grindeni,
Orizontu-ntunecându-l, vin săgeţi de pretutindeni,
Vâjâind cu vijelia şi ca plesnetul de ploaie.“;

b. „Ne-aţi venit apoi, drept minte o sticluţă de pomadă,
Cu monoclu-n ochi, drept aramă beţişor de promenadă,
Veştejiţi fără de vreme, dar cu creieri de copil,
Drept ştiinţ-având în minte vreun vals de Bal-Mabil,
Iar în schimb cu-averea toată vrun papuc de curtezană.
O te-admir progenitură de origine romană!“

(M. Eminescu – *Scrisoarea III*)

37. Subliniaţi metaforele, precizaţi construcţia lor; comentaţi funcţia lor stilistică:

a. „Zadarnic paiul sec al minţii-l treieri,
Drapându-i golul ei cu reci imagini.
Nimic nu iese dintr-un dram de creieri“.

(M. Eminescu)

b. „Vibrau scântei de vis... noian de negru,
Carbonizat, amorul fumega –
Parfum de pene arse, şi ploua...
Negru, numai noian de negru...“

(G. Bacovia)

c. „În soare spicele îşi ţin la sân grăunţele
Ca nişte prunci ce sug.
Iar timpul îşi întinde leneş clipele
şi aţipeşte-n flori de mac.
La ureche-i târâie un greier.

(L. Blaga)

d. „Prin ce-nnodate drumuri, pornind la ce răscruce
Începe noaptea noastră să curgă, nu mai ştiu.
Văd doar la geamuri fuga trăsurii ce ne duce
C-un sac de somn pe capră – ghebosul vizitiu“

(I. Barbu)

Scanned with OKEN Scanner

e. „Pulberi palide!... raze frânte... scânteieri aurii,
viscoliri blonde... fumegări chihlimbarii: soarele.
Aşa răsări soarele care pesemne se rostogolise prin fân şi prin sulfină. Şi-un freamăt lung de aur trecu prin lanul de cicoare al cerului".

(Ionel Teodoreanu)

38. Subliniaţi metonimia şi sinecdoca, stabiliţi raporturile pe care se întemeiază ele; comentaţi efectul stilistic corelându-l cu intenţia autorului:

a. „Arătă un auto elegant care trecuse pe lângă ele şi acum se oprise la hotel Bulevard. Două plastroane albe aparţinând la două fracuri negre scoborau."

(H. Papadat-Bengescu)

b. „Şi abia plecă bătrânul... Ce mai freamăt, ce mai zbucium!
Codrul clocoti de zgomot şi de arme şi de bucium,
Iar la poala lui cea verde mii de capete pletoase,
Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă."

(M. Eminescu)

c. „S-a destrămat sub piatră-n mănăstire
Cel ce demult a poruncit ca domn.
Fântâna curge-n brazde şi-n ulcioare
Fără odihnă, fără uitare, fără somn."

(N. Labiş)

39. Subliniaţi enunţurile cu sens aforistic; precizaţi funcţia stilistică şi efectul lor expresiv în context:

a. „Masa popii nu era mai bună decât casa. Vorbea cu lumea gheboşilor: omul se îndreaptă după oameni, chiar şi când ar voi să-ndrepte oamenii după sine; popa trăia în felul satului. Noroc avea numai de zestrea preotesei; dar de unde numai se ia, multă vreme nu se ia; şi aşa se apropia de postul cel mare". (I. Slavici)

b. „Văru-meu, care văzuse de patima celorlalţi, luase obicei în toată sara, la culcare, a-şi coase mânecile contăşului, şi vârându-şi picioarele într-însele dormea fără grijă. Vorba aceea: Paza bună trece primejdia rea." (I. Creangă)

c. „Caţavencu: Soţietatea noastră are de scop să încurajeze industria română, pentru că, daţi-mi voie să vă spui, din punctul de vedere economic, stăm rău... (...) Industria română e admirabilă, e sublimă, putem zice, dar lipseşte cu desăvârşire. Soţietatea noastră dar, noi, ce aclamăm? Noi aclamăm munca, travaliul, care nu se face deloc în ţara noastră." (I. L. Caragiale)

40. Analizaţi în contextele date: tipul perifrazei (hiperbolă, litotă, ironie, eufemism), structura, valoarea expresivă şi funcţia stilistică:

a. „Securea părintelui Ghermănuţă, ajutată de puterea sălbatică a braţelor mele, făcu minuni... În mai puţin decât s-ar crede, pădurile împrejmuitoare zăceau doborâte la pământ! Şi, iarăşi, în mai puţin decât i-ar trece cuiva prin minte, în faţa puterii mele şi pe întinderea trebuitoare pădurile desfiinţate se prefăcură într-un val înalt şi nestrămutat de

Scanned with OKEN Scanner

trunchiuri de copaci încălcite, la un loc, cu crengile lor... Apoi târâi înlăuntru un munte întreg de vreascuri şi uscături care ar fi fost îndeajuns să hrănească pentru veşnicie focul neatins pe altarele Vestei..." (C. H o g a ş)

b. „După aceasta capra cu iedul au luat o căpiţă de fân şi au aruncat-o peste dânsul, în groapă, ca să se mai potolească focul."; „Nevasta lui (...) era cam proastă; dar şi soacră-sa nu era tocmai hâtră."

„Mămuca nu face bine ce face, are de gând să ne lase cu sănătate, sărmana."

(I. C r e a n g ă)

c. „Vrei să mă spânzuri, va să zică?...
Când te-am citit, în adevăr,
Îţi dau cuvântul că de frică
Mi s-a zbârlit un fir de păr!"

(G. T o p î r c e a n u)

41. Analizaţi în contextele date epitetele: structură, valoare expresivă, funcţie stilistică:

a. „În păduri trosnesc stejarii! E un ger amar, cumplit!
Stelele par îngheţate, cerul pare oţelit.
Iar zăpada cristalină pe câmpii strălucitoare
Pare-un lan de diamanturi ce scârţâie sub picioare".

(V. A l e c s a n d r i)

b. „Iar prin mândrul întuneric al pădurii de argint
Vezi izvoare zdrumicate peste pietre licurind;
Ele trec cu harnici unde şi suspină-n flori molatic,
Când coboară-n dulce ropot din tăpşanul prăvălatic,
Ele sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace
În cuibar rotind de ape, peste care luna zace".

(M. E m i n e s c u)

c. „Cristal rotund, pe-o umbră de velur,
Cu inima de-a pururea senină,
M-am născocit din ape de azur,
Am îngheţat sub ţurţuri de lumină".

(T. A r g h e z i)

d. „În văile sublimelor recolte
nu este sat cu duhuri mai încete
dar nici alt sat în care să se ardă
ulcioare mai frumoase şi mai zvelte,
ca mijlocul de păcătoase sfinte fete".

(L. B l a g a)

42. Analizaţi în contextele date: ritmul, măsura, rima, intonaţia, efectele expresive realizate prin selectarea cuvintelor cu o anumită structură sonoră şi prin organizarea lor în vers:

a. „Pe când cu zgomot cad
Izvoarele-ntruna,
Alunece luna
Prin vârfuri lungi de brad"

(M. E m i n e s c u)

Scanned with OKEN Scanner

b. „Sara pe deal buciumul sună cu jale,
Turmele-l urc, stele le scapără-n cale,
Apele plâng, clar izvorând în fântâne;
Sub un salcâm, dragă, m-aştepţi tu pe mine".

(M. Eminescu)

c. „De-atâtea nopţi aud plouând,
Aud materia plângând,
Sunt singur, şi mă duce-un gând
Spre locuinţele lacustre".

(G. Bacovia)

d. „Atâta linişte-i în jur, de-mi pare că aud
cum se izbesc de geamuri razele de lună".

(L. Blaga)

e. „Despre tine şi otravă,
despre slavă şi albine,
scriu în rune o poveste,
căci ce este nu se spune.

E mai vie născocirea
când iubirea o îmbie.
Scriu în rune ani de fiere
şi de miere. Zic din strune".

(L. Blaga)

43. Subliniaţi adjectivele anonime în contexte: precizaţi în ce măsură servesc ca mijloc caracterologic:

„Ideul cel mare şi cu cel mijlociu dau prin băţ de obraznici ce erau, iar cel mic era harnic şi cuminte";

Fata babei era slută, leneşă ţâfnoasasă şi rea la inimă; dar, pentru că era „fata mamei", se alinta cum s-alintă cioara-n laţ, lăsând tot greul pe fata moşului. Fata moşului însă era frumoasă, harnică, ascultătoare şi bună la inimă".

„De glumeţ, glumeţ era moş Nechifor, nu-i vorbă, dar de multe ce dăduse peste dânsul, se făcuse cam hursuz". (I. Creangă)

44. Precizaţi funcţia stilistică a singularului substantivelor subliniate:

„*Banul* deschide uşile fără cheie. *Bivolul* nu se teme de *purice*. *Cărbunele* domolit te arde mai tare. Când seacă apa se vede *peştele*. Dacă *floarea* ţi-o păzeşti, rod bun dobândeşti. De nu scoţi *rădăcina*, iarăşi cresc mărăcini la loc". (Folclor)

45. Comentaţi funcţia stilistică a pluralului substantivelor subliniate:

a. „Codrul cu prăpăstiile şi *singurătăţile* lui cafenii rămăsese stăpân peste noi";
„Vei fi singur, cu fantomele, şi vei înţelege că ai intrat în epoca *renunţărilor*";
„Pentru vânătorii tineri cartea, profesorii şi zilele lungi de clasă sunt de multe ori nişte incomensurabile *zădărnicii*". (M. Sadoveanu)

b. „Cu vreascuri uscate, puse mai dinainte la adăpost, aţâţai un foc uriaş, şi *întunecimile* îngrozite fugiră să-şi adăpostească frica lor la *marginile* cele mai depărtate ale pământului". (C. Hogaş)

Scanned with OKEN Scanner

46. Subliniați cuvintele (pronume, verbe) la persoana I sau a II-a plural. Justificați stilistic includerea unui singur vorbitor (sau conlocutor) într-o multitudine:

a. „Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierți;
Dar acu vei vrea cu oaste și război ca să ne certi,
Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale,
Să ne dai un semn și nouă de mila măriei-tale...
De-o fi una, de-o fi alta... Ce e scris și pentru noi,
Bucuroși le-om duce toate, de e pace, de-i război".

(M. Eminescu)

47. Explicați funcția stilistică a persoanei a III-a la cuvintele subliniate:

a. „Ba nu, moșule, *zice* spânul. Tocmai eram să vă întreb de unde le aveți, că tare-s bune!...

– Te *crede* moșul, nepoate, dar când ai ști cu câtă greutate se capătă!"

(I. Creangă)

b. „Nu ți-am spus să nu te mai apropii de mașină când face cafea, că dacă te aprinzi, *moare* mama? Vrei *să moară* mama?" (I. L. Caragiale)

48. Verbele subliniate sunt sinonime morfologic, deși se află la moduri și timpuri diferite; stabiliți pentru fiecare din modurile și timpurile verbului subliniat funcția stilistică în raport cu modul și timpul neutru expresiv.

Indicativ: „Cartea se dechide la foaia 80; și eu *trage*-i tare și deslușit:
– Când – cu – ciuma – lui – Caragea – se răspândeau orășenii..."

(B. Delavrancea)

Conjunctiv: „Nu, nu! protestă Iuga. Cu dumneata eu nu mai am ce *vorbi*."

(L. Rebreanu)

Condițional: „Eu *să nu fi știut* a citi, de mult aș fi înnebunit, câte am avut pe capul meu".

(I. Creangă)

„Dacă *ascultai* tu de mama, *fugeai* de multă vreme dinaintea focului și te duceai în Țara Ungurească..." (G. Galaction)

Prezumtiv: „N-ai aflat Domnia-ta ce *să fi fost* aceea, comise?"

(M. Sadoveanu)

„*O fi* ceva, nu zic, dar nici așa cum se vorbește..."

(L. Rebreanu)

Imperativ: „Mă rog, *a se asculta* toți când se citește!..."

(I. L. Caragiale)

„*Pleci* imediat la București!... Sania e la scară".

(L. Rebreanu)

„*Să nu îndrăznești* a-mi spune minciuni, căci îți strămut fălcile."

(M. Sadoveanu)

Scanned with OKEN Scanner

49. Stabiliți structura climaxului, semnificația fiecărui termen constructiv și relațiile dintre termeni; comentați funcția stilistică a unei astfel de structuri:

a. „S-a tot întins din luncă-n sat
Și-a mai lățit moșia cu-o brazdă, la arat,
Moșia îi ajunge până la noi în casă.
Aproape n-are omul pe unde să mai iasă,
Și se făcu moșia de două ori mai mare,
Din suta de pogoane o sută de hectare".
(T. Arghezi)

b. „Copilul râde:
– Înțelepciunea și iubirea mea e jocul!
Tânărul cântă:
– Jocul și înțelepciunea mea-i iubirea!
Bătrânul tace:
– Iubirea și jocul meu e-nțelepciunea!"
(L. Blaga)

50. Stabiliți structurile paratactice (enumerație, polisindeton, asindeton) din contextele de mai jos; discutați funcția stilistică a acestor structuri:

a. „*Ștefan*: Oh! pădure tânără!... Unde sunt moșii voștri? Unde sunt părinții voștri? Unde sunt ... bătrânul Manuil și Goian, și Știbor și Cânde, și Dobrul, și Juga, și Gangur, și Gotcă, și Mihai spătarul, și Ilea Huru, comisul, și Dajbog pârcălabul, și Oană, și Gherman, și fiara paloșului... Boldur?... Pământ!... Și pe oasele lor s-a așezat și stă tot pământul Moldovei ca pe umerii unor uriași!" (Barbu Delavrancea)

b. „Nici rugăciunea, poate, nu mi-e rugăciune,
Nici omul meu nu-i poate omenesc.
Ard către tine-nceț, ca un tăciune,
Te caut mut, te-nchipui, te gândesc."
(T. Arghezi)

51. Identificați repetițiile, stabiliți structura și tipul lor, discutați funcția lor stilistică în contextele date:

a. „Da, mă voi naște din păcat,
Primind o altă lege;
Cu vecinicia sunt legat,
Ci voi să mă dezlege".
(M. Eminescu)

b. „Cumătră, mă pârlesc, ard de tot, mor, nu mă lăsa!"
(I. Creangă)

c. „*Pristanda*: ... De-o pildă, conul Fănică: moșia, moșie, foncția, foncție, coana Joițica, coana Joițica: trai, neneaco, cu banii lui Trahanache..."
(I. L. Caragiale)

d. „Mamițo, eu nu mai pot să trăiesc! eu vreau să mor".
(I. L. Caragiale)

Scanned with OKEN Scanner

e. „Nu e loază, Costică, e un băiat dintr-o familie dintre cele mai bune: mi-e rudă."

(I. L. Caragiale)

f. „Trec anii, trec lunile-n goană
Şi-n zbor săptămânile trec.
Rămâi sănătoasă cucoană,
Că-mi iau geamantanul şi plec!"

(G. Topîrceanu)

g. „Să nu uiţi, Darie. Nimic să nu uiţi. Să spui copiilor tăi... şi copiilor pe care-i vor avea copiii tăi să le spui... Auzi, Darie? Să nu uiţi... Să nu uiţi, Darie!..."

(Z. Stancu)

52. Identificaţi în contextele date antiteza, paralelismul, chiasmul; analizaţi-le structura şi discutaţi funcţia lor stilistică:

a. „Adevărat vorbeam,
Că nu iubesc mândria şi că urăsc pe lei,
Că voi egalitate, dar nu pentru câţei".

(Gr. Alexandrescu)

b. „Părând în veci a răsări
Din urmă moartea-i paşte,
Căci toţi se nasc spre a muri
Şi mor spre a se naşte."

(M. Eminescu)

c. „*Farfuridi:* ...Iată dar opinia mea... Din două una, daţi-mi voie: ori să se revizuiască, primesc! dar să nu se schimbe nimica; ori să nu se revizuiască, primesc, dar atunci să se schimbe pe ici pe colo, şi anume în punctele esenţiale..."

(I. L. Caragiale)

d. „Pentru credinţă sau pentru tăgadă,
Te caut dârz şi fără de folos.
Eşti visul meu, din toate, cel frumos
Şi nu-ndrăznesc să te dobor din cer grămadă.

Ca-n oglindirea unui drum de apă,
Pari când a fi, pari când că nu mai eşti;
Te-ntrezării în stele, printre peşti,
Ca taurul sălbatec când s-adapă".

(T. Arghezi)

53. Motivaţi stilistic schimbările de topică (inversiune, anticipare, reluare, încadrare, izolare, dislocare) în contextele de mai jos:

a. „Pierdut e totu-n zarea tinereţii
Şi mută-i gura dulce a altor vremuri,
Iar timpul creşte-n urma mea... mă-ntunec!"

(M. Eminescu)

b. „Ele pier. Iară băietul
A crescut, cum l-a menitu-l;
Se făcu frumos cu-ncetul
Cine-l vede l-a-ndrăgitu-l."

(M. Eminescu)

Scanned with OKEN Scanner

c. „Nu voi părul să mi-l tai
Ce-mi ajunge la călcâie,
Să orbesc cetind pe carte
În fum vânăt de tămâie."

(M. Eminescu)

d. „Destule am tras de pe urma dumitale, destule!"

(I. L. Caragiale)

e. „Înălțate Doamne! a grăit marele vornic de Țara-de-Sus, am împuns ca cu strămutarea pe toți ispravnicii, și-au scos poteri, dar cu puțin folos.
– Fără de nici un folos, cinstite mare vornic, fără de nici un folos!"

(M. Sadoveanu)

f. „Dar mi s-au rupt în horă și din joacă
Odăjdile noi, de promoroacă,
Și de pe hotarul înnoptat
În zdrențe albe calc, de căpătat."

(T. Arghezi)

54. Delimitați în context vorbirea indirectă liberă. Discutați despre valorile expresive ale vorbirii indirecte libere. Precizați prin ce mijloace lingvistice este realizată vorbirea indirectă liberă.

„Soarele strălucea vesel pe cer și înfloreau salcâmii și nu se putea ca oamenii să se omoare între ei, așa tineri! Cine e mai bătrân și a mai trăit poate să mai creadă, că lui nu prea îi mai pasă, dar cum să nu mai trăiască Gheorghiță al ei, cu care nu e nici un an de când s-a măritat și are de la el copil mic? ... Nu e așa Gheorghiță? Nu e așa că n-o să te mai prindă până îți trece ție concediul? Că spunea Bibina că spunea Cornel că e ori, ori, dacă nu-i bate nemții acum pe ruși, până la iarnă, îi bate rușii pe nemți! Da, asta în orice caz, dacă, nu-i bate ăia pe-ăia, atunci îi bate ăilanți pe ăștilanți! Nu râde, Gheorghiță, nu râde mă, țipa atunci femeia, cuprinsă de groază, simțind că nu era nimic adevărat din ceea ce auzise, și credințele ei erau prea plăpânde." (M. Preda)

55. Efectuați analiza stilistică sub raport lexical, fonetic și gramatical a contextului:

„Mă uit la tine, șubred vas de lut.
Trei mii de ani ai încăput.
Veci de vecii, pe care le înfrunți,
S-au adunat în locul tău, mărunți,
Și fiecare vârstă din vecie,
Lăsând un fir de praf drept mărturie,
L-a pus tihnit în ciobul păstrător.
Clipa trăiește, veacurile mor."

(T. Arghezi)

56. În temeiul analizei lexicale, fonetice și gramaticale demonstrați caracterul popular al limbii din contextul:

„Moș Bodrângă, de cuvânt; iar începe a cânta, și la joc, băieți! Popa Buligă, deși era bătrân, dacă vede că ni-i treaba de așa, unde nu-și pune poalele antereului în brâu zicând:

– Din partea mea, tot chef și voie bună să vă dea domnul, fiilor, cât a fi și-ți trăi!

Apoi zvârle potcapul deoparte, și la joc de-a valma cu noi, de-i pălălăiau pletele. Și tragem un ropot, și două, și trei, de era cât pe ce să scoatem sufletul din popă. Și așa l-am

Scanned with OKEN Scanner

vlăguit, de-i era acum lehamete de noi. Dar vorba ceea: Dacă te-ai băgat în joc, trebuie să joci! De la o vreme, văzând bietul popă că s-a pus în cârd cu nebunii începe s-o întoarcă din şurub:

–Mă aşteaptă nişte fii de duhovnicie, dragii mei, şi trebuie să mă duc mort-copt, că acesta mi-i plugul." (I. C r e a n g ă)

57. Demonstraţi prin ce mijloace lingvistice şi stilistice este realizată oralitatea în contextele:

a. „Ei, ei! ce-i de făcut Ioane?! Fetele de la ghilit, care văzuse asta, numa-şi dau cot una alteia şi chicoteau pe socoteala mea, de răsuna prundul. Iar eu intram în pământ de ruşine şi cât pe ce să mă înec, de ciudă ce-mi era. Şi din dragostea cea mare de mai dinioară, îmi venea să le strâng de gât, nu altceva. Dar vorba ceea: Poţi opri vântul, apa şi gurile oamenilor? De aceea le-am lăsat şi eu pe fete să râdă, până ce li s-a duce gura la urechi, şi pândind vreme pe când şed ele plecate şi dau pânza în apă la ghilit, fac ţuşti! din baltă, ş-o ieu la sănătoasa." (I. C r e a n g ă)

b. „Caut casă cu chirie, caut şi nu găsesc. E absurd ce se petrece la noi, în Bucureşti! În fiecare an, se clădesc sute de binale, acareturi peste acareturi, şi, în loc să scază, chiriile cresc. Şi ce construcţii! tot cum nu-mi convine mie.

– Aide-nainte! strig eu samsarului, care mă poartă de azi-dimineaţă. Înainte, jidove rătăcitor!

– A! iată încă una... Asta e a douăsprezecea astăzi.

– S-o vedem şi p-asta.

E făcută parcă numai şi numai să fie admirată pe dinafară. Fireşte că în pragul iernii nu caut o casă cu chirie pentru a o admira din curte – adică din uliţă, fiindcă n-are curte. Pe dinafară, şase ferestre mari, ciubuce şi ornamente monumentale. Înăuntru, trei chicinete, din care una n-are lumină decât de la uşa coridorului, ce duce la atenante – cucoana, stăpâna casei, zice: independente. Independentele! Deschid uşa să le văz şi repede o-nchid la loc; m-a-necat! E foarte cald în odăiţe – o căldură năbuşitoare".

(I. L. C a r a g i a l e)

58. Precizaţi prin ce mijloace lingvistice şi stilistice este realizată nota de grațios şi artificial în contextul:

Un zarzăr mic, în mijlocul grădinii,
Şi-a resfirat crenguţele ca spinii
De frică să nu-i cadă la picioare
Din creştet, vălul subţirel de floare
Că s-a trezit aşa de dimineaţă
Ca ramuri albe – şi se poate spune
Că-i pentru-ntâia oară în viaţă
Când i se-ntâmplă – asemenea minune.
Un nor sihastru
Şi-adună-n poală
Argintul tot.
Cerul e-albastru
Ca o petală
De miozot."

(G. T o p î r c e a n u)

Scanned with OKEN Scanner

59. Precizați prin ce mijloace lingvistice și stilistice este realizată nota retorică, patetică, solemnă în contextele:

a. „Deșteaptă-te, pământ român! Biruie-ți durerea, e vremea să ieși din amorțire, semințe a domnitorilor lumei!...

Așteptați oare, spre a învie, ca strămoșii să se scoale din mormânt?... într-adevăr, într-adevăr ei s-au sculat și tu nu i-ai văzut... Ei au grăit, și tu nu i-ai auzit...

Cinge-ți coapsa ta, caută și ascultă... Ziua dreptății se apropie... toate popoarele s-au mișcat... căci furtuna mântuirii a început!..." (A l. R u s s o – *Cântarea României*)

b. „E solul sfânt... înfricoșatul crainic,
Izbăvitor durerilor străbune.
Azi ochii lui închid în adâncime
Măreața taină nepătrunsă mie
A ceasului cel poruncit să vie,
Să sfarme jalea din viitorime.
El, cel frumos și frate bun cu glia,
Nou întrupatul suflet de Mesia

Va fi județul ceasului de mâine,
Ce-ntr-un zorit aprins de dimineață
Cu mâna lui vitează, îndrăzneață
Zdrobi-va cartea legilor bătrâne.
El va-ntrupa în strigăt de chemare
Cuvântul sfânt ce azi adăpostește,
În licăriri de tainice altare
Biserica nădăjduirii noastre."

(O. G o g a)

60. Analizați mijloacele lingvistice și stilistice prin care este realizată nota ironică (ironie, autoironie, maliție) în contextele:

a. „Cine-ar putea să spună
Câți secoli au trecut
De-o lună
De când nu te-am văzut?...
Salcâmii plini de floare
Se iută lung spre sat
Și-n soare
Frunzișul legănat
Le-atârnă ca o bardă...
Acolo mi-am găsit
În iarbă,
Refugiul favorit.
Acolo, ca-ntr-un templu
De-atâtea dimineți
Contemplu
O tufă de scaieți,
Pe când departe-n zare
Mirat ca un copil
Răsare
Un astru inutil..."

(G. T o p î r c e a n u)

b. „Trebuie să se ia măsuri, așa nu mai merge!
E timpul, frați poeți să trecem la fapte,
să-naintăm o petiție („Avem onoarea a vă ruga
să binevoiți a dispune..."), să mergem în delegație

Scanned with OKEN Scanner

la Ministerul Nopților, la Ambasada Lunii, să cerem
nopți mai mari, nopți înalte, nopți-turn, să cerem
drepturi egale pentru zile și nopți, pentru lucrătorii
de noapte, să cerem o mai justă repartizare a nopților
pe cap de locuitor..."

(Geo Dumitrescu – *Problema spinoasă a nopților*)

61. Analizați mijloacele lingvistice și stilistice care condiționează nota pamfletară, în contextul:

„Au *prezentul* nu ni-i mare? N-o să-mi dea ce o să cer?
N-o să aflu într-ai noștri vre un falnic juvaer?
Au la Sybaris nu suntem lângă capiștea spoielii?
Nu se-nasc glorii pe stradă și la ușa cafenelii,
N-avem oameni ce se luptă cu retoricele suliți
În aplauzele grele a canaliei de uliți,
Panglicari în ale țării, care joacă ca pe funii,
Măști cu toate de renume din comedia minciunii?
.....

Spuma asta-nveninată, astă plebe, ăst gunoi
Să ajung-a fi stăpână și pe țară și pe noi!
Tot ce-n țările vecine e smintit și stârpitură,
Tot ce-i însemnat cu pata putrejunii de natură,
Tot ce e perfid și lacom, tot Fanarul, toți iloții,
Tot se scurseră aicea și formează patrioții,
Încât fonfii și flecarii, găgăuții și gușații,
Bâlbâiți cu gura strâmbă sunt stăpânii astei nații!"

(M. Eminescu)

62. Prin ce mijloace lingvistice și stilistice se realizează încifrarea (ermetizarea) mesajului în contextele:

„Din ceas, dedus adâncul acestei calme creste,
Intrată în oglindă în mântuit azur,
Tăind pe înecarea cirezilor agreste,
În grupurile apei, un joc secund, mai pur."

(I. Barbu)

„Drumul se zbenguie leoarcă de lumină
dar pădurea razelor
duce privighetorile pe mâini
argintul s-a topit în amintiri
ca luna răsare obrazul tău
culcat pe norii blonzi
și buclele îl leagănă în priviri."

(Ștefan Roll)

63. Identificați procedeele prin care mesajul propriu-zis este anulat (comunicarea este intenționat absurdă) în contextul:

„Ismail este compus din ochi, favoriți și rochie și se găsește astăzi cu foarte mare greutate.

Înainte vreme creștea și în Grădina Botanică, iar mai târziu, grație progresului științei moderne, s-a reușit să se fabrice unul pe cale chimică, prin sinteză.

Scanned with OKEN Scanner

Ismail nu umblă niciodată singur. Poate fi găsit însă pe la ora 5 jumătate dimineaţa, rătăcind în zigzag pe strada Arionoaiei, însoţit fiind de un viezure de care se află strâns legat cu odgon de vapor şi pe care în timpul nopţii îl mănâncă crud şi viu, după ce mai întâi i-a rupt urechile şi a stors pe el puţină lămâie... (U r m u z)

64. Întocmiţi următoarele tipuri de compoziţii şi *compuneri*:

a. *Memoriu de activitate; curriculum vitae;*

b. *Un toast* cu prilejul sărbătoririi zilei de naştere a unui prieten;

c. *O descriere* a unui răsărit de soare la mare sau la munte;

d. *O naraţiune* despre întâmplări din vacanţă;

e. *Un discurs* la aniversarea unui eveniment;

f. *O disertaţie* pe unul din subiectele: Procedee de realizare a umorului în „Amintiri din copilărie", de Ion Creangă; Rolul peisajului în „Viaţa la ţară", de Duiliu Zamfirescu; Clasicism şi romantism în „Enigma Otiliei", de George Călinescu etc.;

g. *O paralelă* pe unul din subiectele: Tipuri de arivişti: Dinu Păturică (din „Ciocoii vechi şi noi", de N. Filimon), Tănase Scatiu (din „Viaţa la ţară" şi „Tănase Scatiu", de Duiliu Zamfirescu) şi Stănică Raţiu (din „Enigma Otiliei", de G. Călinesacu); „Luceafărul" de M. Eminescu şi „Riga Crypto şi lapona Enigel", de Ion Barbu;

h. *O caracterizare* a unuia din personajele: Răzvan (din „Răzvan şi Vidra", de B. P. Hasdeu), Ghiţă (din „Moara cu noroc", de I. Slavici), Ion (din „Ion", de L. Rebreanu), Ştefan cel Mare (din „Fraţii Jderi", de M. Sadoveanu), Costache Giurgiuveanu (din „Enigma Otiliei", de G. Călinescu), Ilie Moromete (din „Moromeţii", de Marin Preda).

i. *Un profil literar*, pentru unul din următorii scriitori: George Coşbuc, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Tudor Arghezi, Lucian Blaga, George Bacovia.

j. *Un reportaj*, având ca temă: o vizită la un muzeu, o excursie pe un traseu pitoresc din ţară, la un grup de monumente istorice, într-un oraş sau într-o staţiune etc.;

k. *O recenzie* a ultimei cărţi de beletristică citite;

l. *O adaptare* (dramatizare a unui basm, a unei schiţe sau a unei fabule);

m. *O ilustrare* în proză sau în versuri a unui proverb sau aforism („Cel ce începe multe nu isprăveşte nimic"; „Minciuna are picioare scurte"; „La pomul lăudat să nu te duci cu sacul mare"; „Meseria este brăţară de aur"; „Tot omul este dator să ţie o dată satul de vorbă"; *„Alea jacta est* (Suetoniu) = Zarurile au fost aruncate"; *Labor omnia vincit improbus*" (Vergilius – „Georgicele") = Munca stăruitoare învinge totul); *Errare humanum est* (Cicero) = A greşi este omeneşte) etc.

§ 30. ALTE TIPURI DE EXERCIŢII LINGVISTICE ŞI STILISTICE

A. RESURSE STILISTICE ALE VOCABULARULUI

1. Selectarea cuvintelor

a. *Volum lexical, bogăţie lexicală; statistică; exerciţii de rutină.*

Ce se înţelege prin volum lexical şi prin bogăţie lexicală?

Ce importanţă prezintă procedeul statisticii în analiza stilistică?

1. Număraţi unităţile lexicale din următoarele contexte; stabiliţi raportul dintre cuvintele autonome şi uneltele gramaticale, explicaţi valoarea stilistică a acestui raport:

Scanned with OKEN Scanner

a. „Cu toate acestea, şezând acuma colea, fără grijă, răsturnat în jeţul meu, privind liniştit pe fereastră cum mugurul liliacului se despică şi-nverzeşte supt aburoasele sărutări ale soarelui de aprilie şi ascultând, cu o dulce răpire, cum vrăbiile limbute ciripesc şi cum brotăcelul cântă vesel înturnarea zilelor calde, te încredinţez că mi-ar place să străbat fără totuşi de a mă mişca din loc – şi codri umbroşi, alergând cu gândul în goana cerbilor, şi piscurile de stâncă, de pe urmele ideale ale caprelor negre, şi vizuinile de prin munţi, în prepusa dibuire a urşilor şi luncilor de răchită, de pe umbra dârei de mistreţ, ba chiar şi pustiile năsipoase, pe unde mi s-ar năluci vânători eroice de tigri înfricoşaţi şi de lei fioroşi!“ (A. I. O d o b e s c u)

b. „La fântâna de sub salcie, prietenii mei, ciopor pe buduroi. Pe lângă jgheab, la rând, caii. Scoatem apă cu ciutura, o răsturnăm în scobitură.

Caii sorb, tobă li se face pântecele.

Dacă ne-ar luneca unuia piciorul, ne-am prăvăli în fântână. Abia vedem fundul licărind. Cumpăna e înaltă. După înălţimea cumpenei, cunoaştem adâncimea fântânii. După înălţimea cumpenei, ştim dacă apa e sloi ori cocleală în miezul verii. Apa care gâlgâie în fântâna din faţa casei noastre e totdeauna rece şi bună.

Vin femeile de pe alte uliţi şi iau apă la amiază şi seara apă de băut în urcioare.

Bărbaţii la şanţ, la cârciumă, la primărie. Femeile la gard, la fântână stau de vorbă.“

(Z. S t a n c u).

2. Număraţi unităţile lexicale din contextele de mai jos şi stabiliţi raportul dintre numărul lor total şi numărul lor relativ (o unitate lexicală considerată o dată, nu de câte ori se repetă în context). Interpretaţi valoarea stilistică a acestui raport referindu-vă la bogăţia lexicală a limbii unui scriitor.

a. „Ajungând în pădure merge trei zile şi trei nopţi; cum mergea prin codru, dă peste un om care nu făcea alta decât copacii ce erau drepţi îi strâmba, iar pe cei strâmbi îi îndrepta. Cum îl vede Tei-Legănat, îl întreabă ce strică copacii? Strâmbă-Lemne, căci el era, îi răspunde că nu-i treaba lui să ştie, dar dacă vrea, să se prindă amândoi fraţi de cruce, că i-ar fi de folos vreodată. Tei-Legănat se prinde frate de cruce cu Strâmbă-Lemne şi amândoi se iau prin pădure. Merg cât merg şi ajung la nişte munţi pietroşi. Într-un ţanc de munte şedea un om şi veşnic sfărâma piatră. Tei-Legănat se prinde frate de cruce şi cu Sfarmă-Piatră şi tustrei îşi căutară de drum.” (F o l c l o r).

b. „Baba, care se culcase odată cu găinile, se sculă cu noaptea-n cap şi începu a trânti ş-a plesni prin casă, încât biata noră, care de-abia aţipise, de voie, de nevoie, trebui să se scoale, să sărute mâna soacrei şi să-i arate ce a lucrat. Încet-încet nora s-a dat la brazdă şi baba era mulţumită cu alegerea ce a făcut.

Peste câteva zile cărăuşii sosesc, şi tânăra nevastă, văzându-şi bărbăţelul, mai uită din cele necazuri.

Nu trece mult şi baba pune la cale şi pe feciorul cel mijlociu, şi-şi ie un suflet de noră întocmai după chipul şi asemănarea celei dintâi, cu deosebire numai că aceasta era mai în vârstă şi ceva încrucişată, dar foc de harnică.” (I. C r e a n g ă)

3. Stabiliţi raportul dintre neologisme şi cuvinte populare în contextele următoare; precizaţi intenţia autorului.

a. „Când soarele se pleacă spre apus, când murgul serii începe a se destinde treptat peste pustii, farmecul tainic al singurătăţii creşte şi mai mult în sufletul călătorului. Un susur noptatic se înalţă de pre faţa pământului; din adierea vântului prin ierburi, din ţârâitul greierilor, din mii de sunete uşoare şi nedesluşite se naşte ca o slabă suspinare ieşită din sânul obosit al naturii. Atunci, prin nălţimile văzduhului, zboară cântând ale lor doine, lungi şire de cocori, brâne şerpuinde de acele păsări călătoare în care divinul Dante a

Scanned with OKEN Scanner

întrevăzut grațioasa imagine a stolului de suflete duioase, de unde se desprinde, spre a-și deplânge răstriștea, gingașa lui Francescă..." (A. I. O d o b e s c u)

b. „Se auzeau numai lătrături de câini, unele apropiate, altele pierdute în depărtări, și țârâitul multiplu al greierilor. Urechea nu percepea la început decât un scârțâit confuz, apoi începea să desfacă țârâiturile în infinitele lor componente, distingând semnale și răspunsuri, întreruperi, tonuri felurite. Un glas părea că răsare chiar în apropierea urechii, altul răspundea înăbușit din centrul pământului. Țârâitul curgea ca monotonia tictacului unui ceas, neobservată din obișnuință, huruitoare prin prea multă atenție. Ca printr-o ocultă corespondență, pulberea de stele de pe cer își schimba țesătura mereu, așa cum și-o schimbă o spumă fină de săpun care se topește. Unele stele luceau mai repede, altele se stingeau, și mișcarea continua mereu, ca o fierbere. Lipsiți de viziunea pământului, cei doi se simțeau plutind în aer ca pe o navă." (G. C ă l i n e s c u)

4. Stabiliți raportul dintre totalitatea cuvintelor întrebuințate în sens direct și totalitatea cuvintelor întrebuințate în sens figurat și formulați concluzii comparative sub aspect stilistic.

a. „Așteaptă să vezi, că e frumoasă... A mers așa preț de vreo zece luni de zile până să băgăm noi de seamă... Mușterii mulți... I-ai raș, i-ai tras dunga; te culci pe urechea aia, și nu mai ții altă socoteală. Într-o sâmbătă seara, vine spițerul, și nu știu cum din vorbă – era multă lume în prăvălie – lui d. Nae i se pare că spițerul cere un bilet, și-mi zice: „Iordache, un bilet nou lui d. Frichinescu..." așa-l cheamă. Dar el... zice: „Eu bilet nou? n-am cerut; al meu e nenceput..." și scoate biletul alb ca laptele... Măi, ce dracul! Ne uităm noi lung, eu și d. Nae, la bilet... pe urmă ne uităm la spițerul, pe urmă unul la altul, și d. Nae zice: „Bine! și trage o dungă. Pleacă spițerul... Zice d. Nae: „Iordache, biletul spițerului e cu scamatorie; ia să-l ținem noi de scurt; ori că ne-a luat bilete, ori că ne-a furat pecetea, ori că și-a făcut alta pe model, că prea se-ntinde abonamentul lui ca cașcavalul prăjit..." (I. L. C a r a g i a l e)

b. „Ne oprirăm ca într-un fel de farmec și uimire. Într-o vale, la dreapta noastră, se deschidea un loc neclintit, adunat din ploile primăverii. Asupra oglinzii lui negre și lucii, atârnau arcuri argintii. Un cintez trecu pe deasupră-i, țârâind ușurel, apoi tăcerea crescu în juru-i, spărioasă și împietrită ca într-un basm și ca într-un vis." (M. Ș a d o v e a n u)

b. *Polisemie*

5. Stabiliți sensurile cuvintelor: *a închide, umbră, șubred* pe baza contextelor de mai jos:

Închide fereastra! Închide ușa cu cheia! Închide umbrela! Închideți cărțile! Închideți paranteza! Închide capacul la radiator!

A închis gura. I-a închis gura. Câteodată închidea ochii la obrăzniciile copiilor. Mi se închid ochii de oboseală. N-am închis ochii toată noaptea. A închis ochii pentr totdeauna. I s-a închis rana. La ora 14 magazinul se închide. Iar s-a închis apa caldă. L-a închis pentru 2 ani. S-a închis în sine. Spre miazănoapte cerul se închidea treptat. După ce a cufundat-o în apă, haina se închise la culoare. Pe porțiunea de la km 15 la km 18, șoseaua e închisă pentru reparații. A închis cu gard de sârmă aproximativ 1 000 de metri pătrați. Știu eu ce închide el în sufletul său?

S-a așezat la umbra nucului. Cei doi călăreți au ieșit din umbra pădurii la lumină. Fotografia are umbre. O umbră îi întuneca fața. E numai umbra celui ce-a fost odată. În lumina lunii umbre ciudate dansau în luminișul din pădure. Focul arunca umbre pe peretele rămas întreg. Se teme și de umbra lui. Face umbră pământului degeabă. La dans i-a lăsat pe toți în umbră. Nu vrea să se evidențieze, îi place să stea în umbră. S-a aciuat la umbra celui mai tare.

Scanned with OKEN Scanner

Gardul e cam şubred. Un om cu o constituţie cam şubredă. Argumentele sunt destul de şubrede. Sprijinul de care se bucurase era şubred.

6. Precizaţi sensurile cuvintelor subliniate în contexte; comparaţi sensul fundamental al cuvântului cu cel rezultat din context; comentaţi efectul stilistic obţinut.

a. „Se-nalţă abur *moale* în grădină.
Pe jos, pornesc furnicile la drum.
Acoperişuri *veştede*-n lumină
Întind spre cer ogeacuri fără fum.
Pe lângă garduri s-a zvântat pământul
Şi ies gândacii-Domnului pe zid.
Ferestre *amorţite* se deschid
Să intre-n casă soarele şi vântul.
.....

Soare *crud* în liliac,
Zbor *subţire* de gândac,
Glasuri *mici*
De rândunici..."

(G. Topîrceanu)

b. „Cu toate că în ziua aceea cerul *nu făgăduia* vreme bună, cuconaşul, hotărât ca întotdeauna, dădu ordin să puie caii la droşcă."; „Şi, odată cu noaptea, frica rece începu *a rătăci* prin sufletul boierului ca o mână care se târăşte prin întuneric, pipăie şi caută să apuce ceva."; „Acolo apa *cânta* un cântec surd, înfiorător; în coş făşâiau din când în când grăunţele; în covată *zvâcnea* în pulbere fină făina..."; „...sara *creştea* în juru-mi cu umbrele-i calde şi nelămurite." (M. Sadoveanu)

7. Stabiliţi sensurile cuvintelor de mai jos. Încadraţi cuvintele în contexte potrivite.
– scurt, drum, a umbla.

8. Daţi cinci exemple de cuvinte polisemantice şi zece exemple de cuvinte monosemantice. Încadraţi fiecare cuvânt în contexte potrivite.

c. *Gruparea tematică şi sinonimică a cuvintelor; serii tematice; serii de sinonime; sinonime în context.*

Definiţi noţiunile de grupă tematică, serie tematică, serie de sinonime. Ce calităţi generale ale stilului sunt legate de selectarea tematică şi sinonimică. Precizaţi nuanţele stilistice posibile, în raport cu calitatea literară a cuvintelor, într-o serie de sinonime. Precizaţi nuanţele stilistice, raportate la expresivitate, posibile într-o serie de sinonime. Ce se înţelege prin fenomenul de stridenţă lexicală şi cum poate fi evitat.

9. Grupaţi tematic cuvintele subliniate din contextele de mai jos; stabiliţi seriile tematice; explicaţi semnificaţia acestei selectări.

„Pavăl era holtei şi casa lui destul de încăpătoare; *lăiţi* şi *paturi* de jur împrejur; lângă sobă, altul; şi toate erau prinse. Iară gazda, robotind zi şi noapte, se proslăvea pe *cuptior*, între *şanuri, calupuri, aşrăgaci, bedreag, dichici* şi alte *custuri tăioase, muşchea, piedică, hască* şi *clin, ace, sule, cleşte, pilă, ciocan, ghinţ, piele, aţă, hârbul* cu *călăcan, clei* şi *tot ce trebuie unui ciubotar.*

Cu noi şedea şi Bodrângă, un moşneag fără căpătâi, însă de tot hazul. Pentru puţină mâncare şi câte oleacă de paşcă de cea de trei ocă la para, *slujea* toată casa: *tăia* lemne, *aţâţa* focul, *aducea* apă, *mătura, ne spunea* la *poveşti* nopţi întregi, şezând cu nasul în tăciuni, şi ne *cânta din fluier: doina* care te umple de fiori, *corăbiasca, măriuţa, horodnica, alivencile, ţiitura, ca la uşa cortului, hori* şi alte *cântece* sculăreţe ca aceste, de

Scanned with OKEN Scanner

jucam până ce asudau podelele şi ne sărea *talpele* de la *ciubote* cu *călcâie* cu tot, că doar acum o dădusem şi eu pe ciubote. Şi din pricina lui Pepelea de *moş* Bodrângă Pavel mai nu le putea dovedi din cârpit; ba şi el, uneori, sărindu-şi din minţi, îşi rupea ciubotele feriţă jucând împreună cu noi." (I. C r e a n g ă)

10. Explicaţi cuvintele care denumesc funcţii în statul feudal; grupaţi-le tematic; precizaţi necesitatea întrebuinţării lor:

1. (Ştefan-Vodă)... au lăsat pre Isaia şi pre Buhtea pârcălabi, iară el s-au întorsu la scaunul său la Suceava. 2. (Ştefan-Vodă)... au împărţitu oştii sale steaguri şi au pus hotnogi şi căpitani, carile toate cu noroc i-au venit. 3. ... Au trimis înaintea craiului pre Tăutul logofătul şi pre Isac visternicul cu multe daruri. 4. ... I-au trimis 12 000 de oameni de oaste şi cu dânşii pre Birtoc, voevodul Ardealului, ce era cuscru lui Ştefan-Vodă... 5. Otoman împăratul lor cel dintâi au fost tătaru, slujitoriu al hanului celui mare... 6. Are împăratul între alţii sfetnici mai aleşi trei sau patru, ce le zicu veziri azemi... 7. Şi după moartea lui au stătut împărat sultan Selim. 8. Iară el umplându domniei sale 7 ani şi jumătate, s-au ridicat cu fruntea boierilor, ... între carii au fost Stroiciu logofătul cel mare, Ieremia Movilă vornicul şi fraţi-său Simion păharnicul, carii mai apoi amândoi au căzut la domnie şi fraţile lor Toader spătariul şi Andrei hatmanul şi alţii mulţi. 9. Şi noaptea au venit la gazda lui Ureche logofătul... şi i-au arătat porunca domnu-său. 10. Aron-Vodă deaca s-au aşezatu la scaun al doilea rându au pusu pre Oprea armaşul logofăt mare şi pre Varticu vornic mare de Ţara de Giosu şi pe Ghiorghie vornic mare de Ţara de Sus, pe Zota postelnic mare şi pe Alexe stolnicu mare şi pre Iane Călugărul visteamic mare şi pre Coci comis mare." (G r i g o r e U r e c h e).

11. Grupaţi verbele seriilor tematice: *a merge, a sta pe loc* din contextele situative de mai jos. Stabiliţi semnificaţia corectă a fiecărui verb şi rolul lui stilistic. Substituiţi termenul particular prin cel general şi observaţi efectul.

1. „Tabăra de cară a poposit în Poiana Ţiganului. 2. Boii se odihnesc în fund, la umbră... 3. Carăle încărcate cu scânduri staù deoparte... 4. Cărăuşii şed roată împrejurul focului. 5. Jupân Năstase se plimba, într-un asfinţit de vară, pe drumul care duce la sălaşurile robilor. 6. Soarele se oprise o clipă sus, pe coama dealului, în rariştea de fagi... 7. Câţiva flăcăi desculţi, în zdrenţe scumpe, se întorceau de la baltă, cu undiţa pe umăr. 8. Boierul se apropie de un bordei. 9. Ţiganul se dădu înapoi un pas... 10. – Pe urmă până joi, să te repezi la văru-meu Iordachi, la vornicul Irimia, auzi?... 11. Boierul se sculă de pe divan, păşi prin văpaia tremurătoare a lumânărilor pe covoarele înflorite... 12. Şi o nălucă rătăcea pe malurile apei, purtată parcă de durerea cântecului. 13. Pe la chindie intrară în codru. 14. Petrache îşi şterse năucit sudoarea de pe frunte, se întoarse şi năvăli în crâşmă. 15. Părintele Ştefan se luă după el. 16. – Iată, eu îs bătrân, împlinesc suta, am umblat mult prin lume. 17. Nici n-am puterea să mă clintesc." (M. S a d o v e a n u)

12. Înlocuiţi cuvintele subliniate cu unul din sinonimele lor. Observaţi şi comentaţi efectul:

„O *răzăşie* destul de mare, casa bătrânească cu toată *pojijia* ei, o *vie* cu *livadă* frumoasă, vite şi multe paseri alcătuiau gospodăria babei. Pe lângă aceasta mai avea *strânse* şi părăluţe albe pentru zile negre, căci lega *paraua* cu zece noduri şi tremura după bani." (I. C r e a n g ă).

13. Găsiţi proverbe sau zicale care să cuprindă cuvinte din grupa tematică:

şcoală, a învăţa, carte, bătaie de cap, procopseală, a povăţui, meserie, meşteşug, condei.

14. Explicaţi nuanţele semantice ale cuvintelor sinonime în contextele situative de mai jos. Cum se motivează întrebuinţarea de către cronicar a perechilor de sinonime?

Scanned with OKEN Scanner

1. Şi pentru aceea, unii de la alţii, *chizmând* şi *însemnând* şi pre scurt *scriind*... au aflat *cap* şi *începătură*... 2. Că cum se tâmplă de sârgu de adaoge povoiul apei şi iarăşi de sârgu *scade şi se împuţinează*, aşa s-au adaos şi Moldova... 3. Ci apărându-să leşii, de-abiia au scăpatu cu multă *pagubă* şi *perire*. 4. Mai apoi, după ieşirea *neprietinilor* şi a *vrăjmăşilor* din ţară... 5. Iară Ştefan-Vodă... s-au întorsu înapoi la scaunul său, la Suceava, cu mare *pohfală şi laudă*... 6. ... n-au mai putut suferi *fărădelegile şi răotăţile lui*... 7. ... şi acolo au trăit vii, până a treia zi, cu multe *sudălmi şi ocări*, spre Mehmet. 8. Văzând Ion-Vodă *tocmala şi făgăduinţa mare* şi *jurământul tare* de la turci... s-au gătitu să meargă la paşa... 9. Pe boieri pentru avuţie îi omora... şi domnind, nu alta ci *ciudese* şi *minuni* făcea. (Gr. Ureche)

15. Selectaţi şi grupaţi în serii tematice şi de sinonime cuvintele din textul *„Moşii (Tablă de materii)"* de I. L. Caragiale. Comentaţi alegerea de către autor a acestor cuvinte.

16. Explicaţi rolul stilistic al sinonimelor subliniate în contextele de mai jos:

1. „Ş-apoi pe lângă toate acestea, nici vreo scofală nu era de dânşii: *un bordei* ca vai de el, nişte ţoale rupte, aşternute pe lăiţi, şi atâta tot."

„Împăratul a dat de ştire, prin crainicii săi în toată lumea că oricine s-a afla să-i facă, de la *casa* aceluia şi până la *curţile împărăteşti* un pod de aur..., aceluia îi dă fata..." „Şi cum ajunge în târg, se duce cu pieptul deschis drept la *palatul* împăratului." (Ion Creangă)

2. „...văz apărând dintr-un paneraş de lângă cocoană capul unui *căţel* lăţos, plin de funde de panglici roşii şi albastre...

„Norocul meu – gândesc eu – să trăiesc bine!...

Lua-te-ar dracu de *javră!*"

„Lovi-te-ar jigodia, *potaia* dracului! zic în gândul meu."

„Vedea-te-aş la Babeş, *jigăraie* îndrăcită! gândesc eu..."

„... de-abia-l scoaseră ea şi Papadopolina şi soldatul ofiţerului din gura *dulăului*".

„Fireşte, coconiţă; simte *câinele*, are instinct." (I. L. Caragiale)

17. Precizaţi sensul cuvintelor subliniate printr-un sinonim, o perifrază, definiţie:

S-a apucat să dreagă *broasca* de la uşă. *Broaştele* îşi duc viaţa în *lac*. Lemnul *tocului* de scris era acoperit cu o pojghiţă subţire de *lac*. Mi-a aşezat un buchet de *liliac* înflorit pe *tocul* ferestrei. În noaptea caldă de *vară* un *liliac* ţâşni ca o nălucă pe lângă mine. *Vară-mea* şi-a anunţat sosirea printr-o telegramă. În *port* au intrat câteva nave. *Portul* orăşan este foarte original.

18. Imaginaţi-vă o plimbare la iarmaroc (drăgaică, moşi) şi alcătuiţi o compunere „de gen" pe baza materialului lexical oferit de I. L. Caragiale în *„Moşii (Tablă de materii)"*.

19. a. Precizaţi nuanţele stilistice (potrivit calităţii literare a cuvintelor şi potrivit expresivităţii în comunicare) ale următoarelor serii de sinonime:

– cap, căpăţână, devlă, ţeastă, craniu, bostan, dovleac, cutie, bilă, tărtăcuţă;
– picior, labă, durligi, picioroange, copite, ţurloaie, cotonoage;
– bani, parale, arginţi, firfirici, franci, gologani, lescaie, sunători, lovele;
– deştept, inteligent, mintos, isteţ, iscusit, înzestrat, dotat, ager;
– a demonstra, a dovedi, a arăta, a proba, a pune în evidenţă.

b. Introduceţi termenii unei serii în contexte situative potrivite.

Scanned with OKEN Scanner

20. a. Să se completeze spațiile punctate cu termenii potriviți ținând seama de nuanța semantic-expresivă a contextului:

„Aici... (strigătul, larma, țipătul, piuitul) goelanzilor nu e, ca aiurea, ascuțit și... (trist, deprimant, jalnic, tânguitor, dezolant). La Miramare cerul e... (albastru, siniliu, limpede senin) ca o boltă de peruzea. Marea se îndoaie în... (cute, crețuri, vălurele) de smarald, bătând... (malurile, țărmul, faleza, plaja) golfului și prelungind... (scânteierea, sclipirea, licărișul)... (zării, orizontului), arcuit din lagunele Veneției până în... (livezile, grădinile, plantațiile) Iliriei... (șalupele, bărcile, ambarcațiile, velierele) cu două pânze alunecă, se întrec, ca lebedele când își... (răsfiră, înfoaie, zburlesc, încondură) aripile și... (vâslesc, lopătează) adânc cu... (picioarele, labele, picioroangele) lor cenușii." (după B. Șt. Delavrancea)

b. Comparați contextele create cu originalul (*Fanta Cella* de B. Șt. Delavrancea) și comentați rezultatele.

2. Structura funcțională a vocabularului

a. *Lexic nediferențiat stilistic-funcțional*

Ce se înțelege prin lexic nediferențiat stilistic-funcțional?

Care este rolul acestui lexic?

21. Comparați în contextele următoarele cuvintele subliniate nediferențiate stilistic-funcțional; comentați rezultatele obținute în urma comparației.

a. „Conducători auto! *În timpul nopții* sau în condiții *de ceață, când* vi s-a defectat sistemul de iluminat *și nu puteți scoate* autovehiculul *din partea* carosabilă, *folosiți* în mod obligatoriu triunghiul reflectorizant *așezat în fața și în spatele* autovehiculului, *pentru* a semnaliza prezența *acestuia și* a evita pericolul accidentelor." *(Indicatori și marcaje de circulație).*

b. „*În* răcoarea *nopții de* vară, glasul lui liniștit deștepta fiori în poiană." Năstase își vârî stânga în buzunarul sumanului, *scoase* un șip *și* trase câteva înghițituri zdravene..." „*În față* avem o oglindă uriașă *în* care soarele se învolbura într-un ciubăr de foc..." „*Din* tăcerea *sau din* vorba ruptă, zgârcită a vânătorului, *nu putusem* să pricep multe lucruri." „...la *spate,* departe erau pădurile și munții până unde se vede ca o negură." „Acolo omul cu căruța a apucat *în* altă *parte* de lume..." „*Când* întoarse capul, asfințitul luci *în* râsul ei plin *și* alb." „Primarele aștepta, în poziția militărească, *această* clipă."„...*ceața* depărtării le dă o ușoară linie artistică, ce nu poate dăuna realității." „...colțurile de luncă și dumbrăvile de plopi *n*-au *pentru* el nici un nume..." „Ucenicul despre care am vorbit avea la *spate* campania unui an întreg vânătoresc." „După ce ne aduse înapoi *și* ne *așeză* în șiruri, întrebă cu smerenie..." „...împăratul *nu* trebuie *să folosească* forța decât *când* a istovit celelalte mijloace." (M. Sadoveanu)

c. Cine *poate* oase roade, cine *nu* nici carne moale. *Când* se lasă *ceață* jos este semn de timp frumos. *Noapte* cu soare *nu* s-a pomenit. Uite-te *în față și*-ntreabă-l *de* viață. *Pentru* o corabie mare trebuie apă multă. *Din* vorbă *în* vorbă iese adevărul. *Sau* taci, *sau* zi ceva mai bun decât tăcerea. I-atârnă mai mult într-o *parte.* Nici pe sine *nu* se procopsește, nici pe altul *nu folosește. Se așază* pe moale *și* la căldură. (Folclor)

22. Subliniați cuvintele nediferențiate stilistic-funcțional; explicați funcția stilistică a acestor cuvinte în contextele de mai jos:

a. „Intrai în ograda unei mari clădiri din coastele unei biserici și un stol de fete între opt și zece ani, în fuga mare, se răpeziră înaintea mea; una, mică cât o lingură și iute ca o picătură de argint viu, le întrecu pe toate, îmi sări în gât, mă sărută sau mă muște de obraz sau de ureche, sări repede jos, înapoi, luă harbuzul mai greu decât ea, îl trânti de pământ de se desfăcu în o sută de bucăți, luă pe cea mai mare și prinse a-i roade miezul, înmormântându-și în el, până la sprâncene, fața-i mică de copil." (C. Hogaș)

Scanned with OKEN Scanner

b. „Un lăstun, în frac, apare
Sus pe-un vârf de trestie
Ca să ție-o cuvântare
În această chestie.
Dar broscoii din răstoacă
Îl insultă-n pauze.
Și din papură-l provoacă
Cu prelungi aplauze."

(G. T o p î r c e a n u)

b. *Cuvinte diferențiate stilistic-funcțional*

Ce se înțelege prin cuvinte diferențiate stilistic-funcțional? Ce funcție îndeplinesc cuvintele diferențiate stilistic-funcțional? Cum sunt întrebuințate de scriitori aceste cuvinte diferențiate funcțional?

23. Citiți următoarele contexte; precizați căror stiluri funcționale aparțin; subliniați cuvintele caracteristice stilului funcțional determinat.

1. „Deși actul de naștere a ciberneticii datează abia de două decenii, această nouă disciplină a suscitat o sumedenie de probleme în toate științele, a provocat vii discuții, cu repercusiuni și asupra problemei legilor psihologice. Teoria conducerii și comunicației se amplifică și se consolidează ducând la construirea unor complicate mașini electronice, ce rezolvă probleme socotite până nu demult, ca fiind un atribut exclusiv al inteligenței umane, al creierului uman." (V. P a v e l c u – *Drama psihologiei*)

2. „–Cum te cheamă?
– P. Cornel.
– Ești aici de cât timp?
– Din martie 65.
– Ai?
– 17 ani împliniți în octombrie. La 18 octombrie i-am împlinit.
– I-ai împlinit fiind aici?
– (Pauză) Da.
– Și cum ți-ai sărbătorit ziua?
– Nimic. În nici un fel. Aici n-am făcut nimic."

(M. S t o i a n – *„Anchetă printre minori"*)

3. „În cumpănă cu tot ce-a fost, pe-o dâră de lumină, / înaintăm prin foi, prin aur răvășit, prin brumă fină. /
În neștire, ici și colo, mâinile ne umblă / prin cupele de flori, prin cele de pe urmă. /
De n-ar fi fost zădărnicit de-un crud brumar, / polenul ar mai fi putut să fie încă – jar." (L. B l a g a – *Brumar*)

24. Subliniați arhaismele în contexte; comentați funcția stilistică a acestora în fiecare din contexte.

a. „În dimineața acelei duminici era adunare în Movilău, la casa obștească a târgului, și juzii fuseseră chemați să judece pâra pe care o ridicaseră cu mare zvoană dreptcredincioșii Usp[illegible]niei împotriva lui Roman Barbă-Roșă. Străjile apucaseră intrările ulițelor care [illegible] în piața bisericii, ca să oprească prea marea îmbulzeală și să înfrâneze neor[illegible]a prostimii. Deși bârzile cu coadă lungă ale acelor străjeri erau ruginite, totuși s[illegible]a avea încredere în ele. De altminteri, pan Tadeus, jăluitorul norodului, dăduse î[illegible]ițare că oamenii săi nu caută tumult, ci dreptate de la preamăritul șoltuz și prea-cinst[illegible] pârgari. În adunarea judecății își purtau cu fală semnele trufiei

lor cei câțiva șleahtici, domni peste pământuri și sate. Dar de asemeni nu se lăsau mai prejos nici starostii breslelor în care poporul avea multă încredere, mai ales după ce-i vedea purtând cușmă și șubă de pielicele de jderi și lănțug de argint."
(M. S a d o v e a n u)

b. „Scrie letopisețul nostru acest moldovenesc, de zice că într-o vreme s-au oploșit la curtea lui Ciubăr-Vodă un oarecare Bogdan grămătic, ce s-au fălit că-i vâlhovnic și om învățat foarte, și că va scrie de viața domnilor vechi și de toate câte s-au lucrat mai demult în Țara Moldovii.

Și țiindu-l Ciubăr-Vodă în mare cinste, i-au dat în samă multe hrisoave și urice și ispisoace vechi, să le dezlege cu rânduială și să aleagă dentre-acele cum au fost cursul anilor și viața domnilor trecuți, ales de tătâne-său, Alexandru-Vodă cel Bătrân."

(G. T o p î r c e a n u – *Domnia lui Ciubăr-Vodă*)

c. „*Zbierea:* Nu, jupâne! Niciodată! Nu, nu, nu! Nu vreau! Vinovatul să-mi plăteasscă! Nu altul! Nu orișicare!
Bașotă: Boierule! Știi prea bine, cine-i vătavul cel mare?
Zbierea: Dec! și eu la vistierie fost-am ftori-cămăraș!
Bașotă: Boierule! Află dară că postelnicul mi-e naș...
Zbierea: Dar apoi și eu, jupâne, cu logofătul sunt rudă..."

(B. P. H a s d e u)

25. Dați exemple de contexte din opera lui A. I. O d o b e s c u în care arhaismele să aibă rol stilistic (realizarea coloritului istoric).

26. Ce rol stilistic îndeplinesc arhaismele în *Scrisoarea III* de M. E m i n e s c u?

27. Subliniați neologismele în contexte; comentați rolul stilistic al acestora în fiecare context.

a. „Dar deodată, pe coline
Scade animația...
De mirare parcă-și ține
Vântul respirația.
Zboară veștí contradictorii,
Se-ntretaie știrile...
Ce e? Ce e?... Spre podgorii
Toți întorc privirile.

Iat-o!... Sus în deal, la strungă
Așternând pământului
Haina ei cu trenă lungă
De culoarea vântului,
S-a ivit pe culme Toamna
Zâna melopeelor,
Spaima florilor și Doamna
Cucurbitaceelor..."

(G. T o p î r c e a n u)

b. „Bonifaciu Hagienuș, zis Regele Lear, era un om extraordinar de tabietliu, și denominația „epicureu" se potrivea cu sensul exact al cuvântului, fiindcă-și justifica temperamentul printr-o filosofie adecvată, sprijinită numai pe antici, greci, latini și orientali."

(G. C ă l i n e s c u)

Scanned with OKEN Scanner

c. „Frecându-şi pântecele de oţel fierbinte
De cheiul rece, umed şi murdar,
Un cargo-boat norvegian
Respiră sufocat şi rar
Ca un mamut antedeluvian."

(I. Minulescu)

28. Daţi exemple de contexte în care neologismul să aibă rol caracterologic (din *Enigma Otiliei* de G. Călinescu)

29. Să se consemneze diferenţele caracterologice ale personajelor după felul cum selectează şi întrebuinţează neologismele.

a. „Episcopul Berkeley (afirmă Ştefan Gheorghidiu) trage concluzia că dacă totul nu există decât câtă vreme e cunoscut prin simţuri, atunci tot ce nu e cunoscut, nu există; şi cum cunoaşterea e un act spiritual, spiritul e totul, deci materia nu există şi senzaţiile sunt provocate de spiritul cel mare: Dumnezeu, aşa cum sufletul provoacă şi trăieşte visele." (Camil Petrescu)

b. „Omul e nemulţumit şi suferă, fiindcă n-a avut vreme să-şi formuleze şi soluţiile cele mai potrivite de viaţă, pentru condiţiile create de el. A rămas adeseori încă un barbar, în urma tehnicii veacului, folosind numai tehnica." (Cezar Petrescu)

c. „Da. da... Aşa vorbiţi de două mii de ani, murmură locotenentul de pionieri, iar disprețuitor. Mereu cu iubirea în gură şi cu sabia în mână! Mereu ipocrizia... Şi nu ipocrizia ocazională şi temporară a luptătorului, ci ipocrizia dogmatizată, devenită instinctivă şi conştientă." (Liviu Rebreanu)

30. Subliniaţi termenii din contexte; precizaţi sfera de circulaţie a termenilor pentru fiecare context; comentaţi rolul şi efectul stilistic (unde e cazul) obţinut prin folosirea termenilor.

a. „O dată etrava prinsă la locul ei, meşterii au trecut la capătul celălalt al chilei, în care au fixat o nouă piesă, numită etambou, o grindă dreaptă, înclinată uşor înapoi... Dar chiar după ce lemnul a fost găsit, pusul bordajului cere mare pricepere, mare dibăcie şi mult timp. Fiindcă nu-i lucru uşor să îmbraci în scânduri tot una şi una, cu fibra dreaptă şi fără nod, un corp în formă de ou – şi mai cu seamă s-o faci în aşa fel ca între scânduri să nu rămână loc gol. Fiecare bucată de lemn trebuie croită după anumite socoteli – o formă are scândura când stă dreaptă, şi altă formă capătă când o îndoi, lipind-o de coaste şi bătând-o cu piroane de aramă la locul ei. Mare iscusinţă se cere aici unui marangoz!" (Radu Tudoran)

b. „Ce-i aparatul acesta, din camera neagră? întrebă directorul.

– Un polarimetru, domnule director. Dozează într-un tub, închis între două lentile în dreptul unei lămpi, zahărul într-un lichid. Intrând în camera neagră, Trestie demonta piesele mobile ale aparatului, explicând gradaţiile discului de control." (T. Arghezi)

c. „Pentru atacul satului şi al dealului din spate, suntem patru batalioane. Fireşte că nu ştim absolut nimic despre ce avem în faţă, căci statul nostru major se informează, pare-se, numai de la oamenii noştri de la aprovizionare, când se duc înapoi după ceai şi fasole. Deşi noaptea fusesem în avanposturi, sunt iarăşi în linia întâi..." (Camil Petrescu)

31. Subliniaţi cuvintele populare regionale în contexte; precizaţi rolul stilistic al acestora în fiecare din contexte.

a. „Şi după ce ne culcam cu toţii, noi băieţii, ca băieţii, ne luam la hârjoană şi nu puteam adormi de incuri, până ce era nevoită biata mama să ne facă musai câte un şurub

Scanned with OKEN Scanner

două prin cap, şi să ne deie câteva tapangele la spinare. Şi tata, săturându-se câteodată de atâta gălăgie, zicea mamei:

– Ei taci, taci! ajungă-ţi de-amu, herghelie! Ştiu că doar nu-s babe, să chirotească din picioare!

Însă mama ne mai da atunci câteva pe deasupra şi mai îndesate zicând:

– Na-vă de cheltuială, ghiavoli ce sunteţi! Nici noaptea să nu mă pot hodini de incotele voastre?" (I. C r e a n g ă)

b. „Bâtul Alisandru şi-a ridicat casa pe o asemenea fişteică sănătoasă. Şi-a plantat grădină. Meri şi nuci, zarzări şi corcoduşi, peri şi piersici. Nu trăiesc mult pomii. De la un timp se usucă. Bătrânul îi scoate, sădeşte alţii. Are mereu grădină tânără, primăvara cu flori, vara şi toamna cu fructe, în pârg unele, coapte altele. Uleie cu albine ţine două-trei, nu le poate înmulţi, să aibă miere în casă pentru spoit bradoşii, bolindeţii, colacii, să dea un vârf de lingură la un bolnav... Mă urc în vârful zarzărului. Se clatină vârful zarzărului cu mine... Parcă m-aş da uţa. Nu ameţesc. Mă îmbată mirosul fructelor coapte, dulce şi tare." (Z. S t a n c u)

32. Subliniaţi cuvintele de jargon din contexte; precizaţi când au avut valoare circulatorie şi în ce medii sociale; comentaţi efectul stilistic obţinut prin utilizarea lor.

a. „ –Numaidecât, Măria-ta! răspunse fanariotul cu obicinuitul său aer de înjosire. Iar până atunci, Măria-ta şi domnia lor cinstiţi boieri, treceţi în odaia cealaltă şi vă enghendisiţi după plăcere."...

„ – Cinstiţi boieri! Nu vă sinorisiţi lui Boroboaţă, căci este cam nebun, sărmanul." (N. F i l i m o n)

b. „*Consule*: „Sum cive romanu! (Jorj şi Marița pufnesc de râs) Hilaritate? Homeni simplici! eli nu au consultatu dictionarulu Societatei Academice... (Suspinând) Monumentum Tesauru!

– *Jorj:* Academie, tesaur, să-ţi spui numai o vorbă, domnul meu, un seul mot décisif. Dumneata poţi fi colonie romană, dar ginere în această casă nu vei fi, ma parole d'honneur. Cară-te de pe aici!

Consule (cu demnitate): Io, Numa Consule? Io teologu absolutu şi filosofu idem?

Jorj: Mademoiselle Marie nu te iubeşte.

Consule: Este una questione indiferente". (B. P. H a s d e u)

33. Găsiţi în comedia *O noapte furtunoasă* de I. L. C a r a g i a l e cuvinte de jargon arhaice, caracteristice lui Jupân Dumitrache. Precizaţi rolul lor stilistic.

34. Subliniaţi cuvintele argotice din contexte; precizaţi epoca şi mediul social în care au avut valoare circulatorie; comentaţi efectul stilistic obţinut prin utilizarea lor.

„Starostele cercetă gloabele, le pipăi rănile proaspete şi clătină mulţumit din cap:

– O să ne mai odihnim şi noi până le-o creşte părul.

Dacă scoatem un preţ bun, avem biştari frumoşi!

– Le măritâm taman bine la târgul oborului, se amestecă Oacă.

Faţa lui ciupită de vărsat se strâmbă într-un râs scurt.

– Şi cum a fost? întrebă tăinuitorul.

– Cum să fie? Ei ţipau şi noi îi cujbeam! rosti scurt cum îi era obiceiul, Nicu-Piele.

– Leagă căţeaua, moară neferecată ce eşti!

– Mucles! Dă-te-n câştig!" (E. B a r b u)

35. Subliniaţi cuvintele aparţinând lexicului familiar; precizaţi rolul stilistic al acestora în fiecare din contexte.

Scanned with OKEN Scanner

a. „Când a mai văzut mama şi asta, s-a făcut foc.

– Sărmane omule! Dacă nu ştii boabă de carte, cum ai să mă înţelegi? Când tragi sorcoveţii la mustaţă, de ce nu te olicăieşti atâta? Petre Todosiicăi, crâşmariul nostru, aşa-i că ţ-a mâncat nouă sute de lei? Vasile Roibu din Bejeni mai pe atâţea şi alţii câţi? Ruştei lui Valică şi Măriucăi lui Onofrei găseşti să le dai şi să le răsdai? Ştiu eu, să nu crezi că doarme Smaranda dormire-ai somnul cel de veci, să dormi". (I. C r e a n g ă)

b. „Şi curând au venit toţi la vorba lui.

– Dumnezeu să le dea bine, măiculiţă! – zicea cucoana Mândica din al cărui geam pierise biletul. Mi-am închiriat odăiţele... amândouă... un căpitan becher... Se vede om bun şi aşezat... Pe urmă unde mai pui ordonanţa, măiculiţă... Mai îţi dă un ajutor, la una alta... Dumnezeu să vă dea bine şi stăpânirii că i-a adus şi dumitale că ai stăruit..." (I. A l. B r ă t e s c u - V o i n e ş t i)

c. „ – Mă înşel eu, stimate amice, ori eşti mat în două lovituri? întreabă cu blândeţă căpitanul de ată. Nu mă înşel deloc. Cantaraga îşi arată dinţii, cu puţină răutate.

– Drept să-ţi spun, căpitane, cum s-a făcut asta, n-am înţeles bine. Probabil n-am fost destul de atent. Îmi vei da revanşa imediat.

– Aş propune mai degrabă o cafea, insinuă cucoana Lisaveta.

– Ţş! lasă-ne ma chère amie, cu cafeaua. Aici e un interes mai superior. Nu te supăra, Elena Gavrilovna; dă-ne şi cafeaua. Însă îmi vei îngădui să-l stâlcesc pe căpitanul dumitale." (M. S a d o v e a n u)

36. Subliniaţi cuvintele vulgare din contexte; comentaţi efectul stilistic şi corelaţi-l cu intenţia scriitorului.

a. „Tot ce-n ţările vecine e smintit şi stârpitură,
Tot ce-i însemnat cu pata putrejunii din natură,
Tot ce e perfid şi lacom, tot Fanarul, toţi iloţii,
Toţi se scurseră aicea şi formează patrioţii,
Încât fonfii şi flecarii, găgăuţii şi guşaţii,
Bâlbâiţi cu gura strâmbă sunt stăpânii astei naţii!"

(M. E m i n e s c u)

b. „Iar Madan' Piscopesco, din faţa oglinzii, răspundea şi mai nervoasă:

– Uf, lasă-mă dracului şi dumneata mamiţo! nu vezi cum m-a pocit dobitoaca? fir-ar afurisită să fie!" (I. L. C a r a g i a l e)

c. „*Silvestru*: Tu eşti bou! Tu porţi coarne, ca toţi nemţii, dar nu coarne de bou, ci de cerb! (Ridică pumnul). Ai tu fason să râzi de mine? Dar s-a născut ăla care să pună coarne lui Silvestru Trandafir? Şi cine?... Schwalbe?..." (M. S o r b u l)

d. „Dar secretarul sfatului îi făcu semn să rămâie, cu o gesticulaţie că ceea ce o să audă acum îi priveşte:

– ... Da, a, arde-te-ar dracii peste urechea aia surdă, să se ceară concursul mă-ti pentru a controla în mod eficace strângerea recoltei sub supravegherea directă a organelor locale, organele... Şi astfel continuă secretarul sfatului până termină toate paragrafele b, c, d, e, f, inventând pentru fiecare noi înjurături la adresa celui care îi dicta nota, pesemne un prieten.

– Dă-mi, mă, o ţigară, fire-ai dracu, nu vezi ce muncesc eu aicea? zice apoi agăţând receptorul în furcă." (M. P r e d a)

e. „Ce semeţ erai odinioară, dragul meu, de n-ai mai fi fost. Şi ce mojic! ce mitocan! ce bădăran! Nu te mai recunosc. Parcă în hainele tale a intrat alt om şi parcă celălalt a plecat în pielea goală, pe undeva, prin ceruri ori în iad." (T. A r g h e z i)

Scanned with OKEN Scanner

37. Cuvintele subliniate (arhaisme, neologisme, regionalisme, cuvinte argotice etc.) se află în contrast evident cu textura lexicală. Precizați felul cuvintelor; stabiliți intenția scriitorului corelând-o cu fenomenul de stridență lexicală sau contrast lexical din contextul dat.

a. „Cine a mai băut va mai bea și *excepția* rară a regelui Thule, care *la un moment dat* făcu *magnificul gest* zvârlindu-și *cupa* în *talazurile* mării, după care nimeni nu l-a mai văzut bând, nu s-a mai repetat de atunci." (D. Anghel)

b. „Nu striga, madam (se târăște în genunchi), fii *mizericordioasă*! Sunt nebun de *amor*; da, fruntea mea îmi arde, tâmplele-mi se bat, *sufer* peste poate, parcă sunt *turbat*."
(I. L. Caragiale)

c. „Și e frig, și tot îngheață...
Și din când în când nu strică,
Începând de dimineață
Câte-un strop de *săcărică*... (G. Topîrceanu)

d. „Prin ierburile crude,
Sub cerul fără fund,
S-aude
Un *bâzâit profund*..." (G. Topîrceanu)

e. „Sia sta atentă până când Lică lua paharul de la gură și răsufla șoptind:
– *Mișto*! cu coada ochiului spre babă, cam de felul ei țigancă"...
(H. Papadat-Bengescu)

f. „Hehe! izbucni pe neașteptate Dumitru lui Nae și râsul său *gâlgâi* leneș și puternic mai departe. He, he, he, ia uitați-vă cum a rămas Moromete.

– Adică – se răsuci Moromete spre Cocoșilă, lăsând pentru moment ziarul la o parte – adică *ocupațiunea* ta *mentală*, Cocoșilă, e la alte *prostii*!" (M. Preda)

38. Precizați diferențele lexicale dintre vorbirea autorului și vorbirea personajelor; comentați semnificația acestor diferențe.

a. „Cu o mână în părul lui Iordache, cu cealaltă gata să facă răzbunare, turcul dădu pe față că între inima lui și iataganul lui era o deosebire:

– Iartă la el, bre, că e lege al tău!

– Nu-l iert, boierule!

– Iartă la el, bre, că e lege al tău!

– Nu-l iert, boierule!

– Iartă la el, bre, că e lege al tău!

– Nu-l iert, să trăiești, boierule!" (Gala Galaction)

b. „ – Don' locotenent, e târziu, vremea cinei...
Apostol Bologa deschise ochii zăpăcit. Lângă pat, ordonanța mormăia blând aceleași cuvinte, ca o babă cu farmece.

– Ce-i Petre? Am adormit? întrebă locotenentul, sărind în picioare și uitându-se repede la ceasul-brățară. Ei poftim! Am întârziat de la masă... Și numai tu ești de vină, că nu știu pe unde tot umbli, în loc să-mi fii de ajutor...

Dojenind pe Petre, își dădea bine seama că vrea să-și impute amintirile care l-au cuprins în mrejele lor și de care îi era teamă ca de niște remușcări neiertătoare."
(L. Rebreanu)

c. „Moromete se întoarse apoi spre grădină cu spatele la agent și la însoțitorul acestuia și strigă iarăși, ca și când cei doi de pe prispă nici n-ar fi existat:

– Paraschive, tu unde ești mă? Nu vezi că furca aia stă acolo lângă gard de cinci săptămâni? Ia-o de acolo și bag-o în șopron! Ar putea să stea acolo pân-o rugini, până te-oi

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

înțepa în ea și tot n-ai s-o ridici!... Paraschiv nu-i răspunse; nici nu se vedea unde este. Moromete mai rămase câteva clipe cu spatele întors spre cei doi de pe prispă, apoi deodată se răsuci pe călcâie și strigă:

– N-am!

Agentul se ridică și vru să spună ceva, dar Moromete strigă iarăși, de astă dată desfăcându-și brațele în lături:

– N-am!

– Asta mi-o cânți dumneata, nea Ilie, de când te știu eu, zise agentul tăios, fără să se mire." (M. P r e d a)

39. Alcătuiți liste de cuvinte cu valoare de circulație numai în satul (în cartierul) vostru. Introduceți cuvintele în contexte potrivite.

40. Alcătuiți liste de cuvinte aparținând argoului școlar. Introduceți cuvintele în contexte potrivite.

41. Alcătuiți liste de termeni la disciplinele: *critică literară, geometrie, geografie, botanică, educație fizică.*

Introduceți cuvintele în contexte potrivite.

c. *„Cuvinte diferențiate semantic și expresiv; mijloace de accentuare sau diminuare a expresivității*

Ce se înțelege prin fond lexical neutru semantic și expresiv?

42. Cuvintele subliniate sunt neutre semantic și expresiv. Explicați rolul acestui fond neutru în comunicare.

a. „*Se înserează. Și seara* cade grabnic, ca în luna lui noiembrie, *din cerul* de oțel, *peste pământul* biciuit de crivăț și *peste Dunărea* întărâtată și pustie. *Popa Tonea privește, din fereastră, malul pe care* se zbat în vânt câțiva măceși, *și mai departe*, în hăul Dunării *apele* ce se frământă și se izbesc și din larg se varsă către țărm, ca mii și mii de șerpi înotători, ținând deasupra apei, ager, creste albe, iar în urmă zvârcolind inele monstruoase." (G a l a G a l a c t i o n).

b. „*După un ceas* de drum, *ajunserăm la gura Dârmocsului, un pârâu care*-și face drum prin cotiturile de miazăzi *ale munților și se varsă, pe dreapta, în Neagra Broștenilor; iar în unghiul pe care-l formează Dârmocsul* cu Neagra, se află așezată *crâșma.*

O singură *grădină* înalt *suspendată, rămășiță a vreunui pod* desființat în vechime, *unea cele două maluri ale Negrei,* ca un fel de punte aeriană. *Noi* tăiarăm prin apă, *suirăm malul drept și ne îndreptarăm spre crâșmă; iar Axinia, deși apa nu era mai adâncă* decât până la genunchi, împinsă de natura ei de veveriță, găsise nimerit *să treacă râul pe punte; și când ne uitarăm noi îndărăt, o văzurăm* prin aerul înalt, *străbătând*, cu pas ușor și sigur, *grinda* îngustă *de peste Neagra.*" (C. H o g a ș).

43. Comparați nuanțele expresive ale cuvintelor subliniate din contextele următoare: stabiliți nuanța lor expresivă (neutră, familiară, vulgară, bombastică, afectată, solemnă, pretențioasă, poetică etc.), înlocuiți cuvântul expresiv cu echivalentul neutru și comentați rezultatul obținut.

a. „D-apoi cu smântânitul oalelor ce *calamandros* făceam!"

(I. C r e a n g ă)

b. „... *găbuiesc* pupăza pe ouă și zic plin de mulțămire:

– Taci, *leliță*, că te-am căptușit eu; îi mai pupa tu și pe dracu de acum."

(I. C r e a n g ă)

c. „ – Așa este, cumătră nu-i vorbă. Dar *sărmanii gâgâlici*, de cruzi s-au mai dus!"

(I. C r e a n g ă)

d. „ – Nu mă trece, că cine știe cât costă... acu sunt cam *tinichea.*

– Ce să coste? un *moft*... Facem noi pentru d-ta." (I. L. Caragiale)

e. „*Iubite și stimabile* d-le Cațavencu, nu înțeleg pentru ce între doi bărbații, cu oare-care *pretenție de seriozitate*, să mai încapă astfel de *meșteșuguri și rafinării de maniere*, astfel de *tirade distilate*, când situația lor e așa de limpede... Eu sunt un om căruia-i place să joace pe față..." (I. L. Caragiale)

f. „De treci *codri* de *aramă*, de departe vezi albind
Și-auzi mândra *glăsuire* a pădurii de argint.
Acolo, lângă izvoare, iarba pare de *omăt*
Flori albastre tremur ude în *văzduhul tămâiet*"
(M. Eminescu)

g. „În *vesperala simfonie tronează* liniștea regală
Și parcul rozelor senzații cu-ndoliate crizanteme
Sonor deșteaptă *cascadarea* de note *vagi* în catedrală
Orisontând în ritm mistic albumul stinselor poeme..."
(G. Topîrceanu)

44. Subliniați diminutivele din contexte; notați sufixele diminutivale; precizați sfera circulatorie a diminutivelor; comentați efectul stilistic obținut prin utilizarea diminutivelor.

a. „Era o fetiță mărunțică, însă voinică și plinuță. Rochița de doc albastru stătea strâmbă și în chip cu totul nepermis pe trupușorul ei. Botinuțele îi erau pline de colb și cu șireturile desfăcute. Colțunii căzuseră și arătau niște piciorușe pârlite de soare, cu genunchii nu tocmai curați. Capu-i era foarte scurt tuns, băiețește, și arăta în rotunzimea lui felurite bulbucări neregulate. Năsușoru-i mititel ar fi avut nevoie de batistă, lucrul pe care-l dovedeau și mânecile rochiței. Gura-i era cam mare și obrajii prea roșii. Nu era deloc frumoasă și delicată Lizuca. Numai ochii căprii, umbriți de gene negre, aveau în ei câte o mică floare de lumină." (M. Sadoveanu)

b. „Ș-apoi mai aveam și alte bunuri: când mă lua cineva cu răul, puțină treabă făcea cu mine; când mă lua cu binișorul, nici atâta; iar când mă lăsa de capul meu, făceam câte o drăguță de trebușoară ca aceea, de nici sfânta Nastasia izbăvitoarea de otravă nu era în stare de a o desface cu tot meșteșugul ei." (I. Creangă)

45. Subliniați augmentativele din contexte, notați sufixele augmentative; precizați sfera de circulație a augmentativelor; comentați efectul stilistic obținut prin utilizarea lor.

a. „Ș-apoi afară de aceasta omul acela era ceva de spăriet: avea niște urechi clăpăuge și niște buzoaie groase și dăbălăzate." (I. Creangă)

b. „Și atunci îndată i se aduc cele cerute, și tălpoiul face iute o darabană; și apoi furișându-se de Ivan, iese cu dânsa afară și începe a o bate ca de război: br... br..."
(I. Creangă)

46. Subliniați peiorativele din contexte; comentați efectul stilistic obținut prin utilizarea lor.

a. „Iaca, niște papugii... niște scârța-scârța pe hârtie!

Îi știm noi! Mănâncă pe datorie, bea pe verestie, trag lumea pe sfoară cu pișcherlâcuri... și seara... se gătesc frumos și umblă după nevestele oamenilor să le facă cu ochiul. N-ai să mai ieși cu o femeie pe uliță, că se ia bagabonții laie după dumneata. Un ăla... un prăpădit de amploaiat, n-are chioară în pungă și se ține după nevestele negustorilor, să le spargă casele, domnule!" (I. L. Caragiale)

b. „Mini îi veni într-ajutor:

– Ce se petrece, îi șopti.

Scanned with OKEN Scanner

– Lucru urât!... cu păcătoasa ceea mică... a dât-o gata pe biata verişoară... Pocitania!" (H. P a p a d a t - B e n g e s c u)

c. „ – Achim, Achim? Cum să nu. Măgădăul ăla; stă pe lângă Valea Morii. Dar de ce întrebi de el?

– Al lui Teican, mă! Să nu spui la nimeni despre ce-om vorbi noi acuma.

– Ai, mă, ce, eşti prost? Dugule!" (M. P r e d a)

d. „Parcă ea nu ştie, că de-acum un an,
Dumnealui se ţine cu madam Vârlan?
O caricatură... un chibrit... o aia
Cu piciorul mare şi c-un păr cât claia
O mahalagioaică... afectată... rea, –
De se miră lumea: ce-a găsit la ea?"

(G. T o p î r c e a n u)

47. Comparaţi ~~nuanţa literară (raportată la norma literară)~~ a cuvintelor subliniate din contextele de mai jos; precizaţi efectul stilistic şi raportaţi-l la intenţia scriitorului.

a. – „Şi afară de aceasta, *babele* care trag pe fundul sitei în 41 de bobi, toţi zodierii şi cărturăresele pe la care căutase pentru mine şi femeile bisericoase din sat îi băgase *mamei o mulţime* de *bazaconii* în *cap*, care mai de care mai ciudate..."

– „*Lucrul rău* nu piere cu una cu două."

– „*Ale noastre* sunt flori la ureche, pe lângă cele ce spune în cărţi."

– „Şi după ce facem noi *trebuşoara* asta, mătuşa nu ştiu cum se încâlceşte prin cânepă, ori se împiedică şi cade jos." (I. C r e a n g ă)

b. „*Ziţa*: – Stai să-ţi spui... Dar nu mă-ntrebi, *ţaţo*, să-ţi povestesc ce am păţit cu *mitocanul*! Să vezi, e *halima*... Auzi, *mizerabilul*... Când să trec pe maidan, mă pomenesc cu mitocanul, cu *pricopsitul* de Ţârcădău, că-mi taie drumul."

„*Bonsoar. Bonsoar"*, şi ştii aşa deodată, san fasõ:"

– „Hei *cucoană* – zice – mai bine ţi-e acuma văduvă?"

– „Pardon, domnule – zic – n-am de-a face cu dumneata..."

„*Rică*: – Levorverul!... *Madam*, vă rog să binevoiţi a-mi da drumul d-aici *de urgenţă*."

– „*Chiriac*: „*Jupâne*, vrei să punem mâna pe el? după mine curând."

– „*Jupân Dumitrache:* – Ce poftești, mă *musiu*?"

– „*Efimiţa*: – Douăspce trecute, *bobocule*."

– „*Farfuridi*: – Vrei să vorbesc curat şi desluşit, *stimabile*?"

– „*Brânzovenescu*: – Dacă votează, merge la puşcărie *onorabilul*."

– „*Dandanache*: – „Ei, ţe să-ţi mai spun, *puicusorule*?"

(I. L. C a r a g i a l e)

3. Locuţiuni; cuvinte memorabile şi maxime; zicale şi proverbe; formule; valorile lor stilistice.

Ce înţelegeţi prin locuţiuni? Stabiliţi diferenţierea stilistică funcţională a locuţiunilor şi expresiilor. Precizaţi planurile de referinţă ale diferenţierii semantice şi expresive ale locuţiunilor, expresiilor, cuvintelor memorabile, maximelor etc.

48. Subliniaţi locuţiunile, înlocuiţe-le cu echivalentele lor simple; comparaţi şi sesizaţi diferenţa expresivă; comentaţi valoarea stilistică a locuţiunilor.

a. – „Măi!!! s-a trecut de şagă, zic eu, în gândul meu; încă nu m-a gătit de ascultat şi câte au să mai fie!..."

Scanned with OKEN Scanner

– „... Smărăndița începu din când în când a mă fura cu ochiul..."

– „De unde nu-i, de acolo nu se varsă, fiilor, însă mai multă băgare de seamă nu strică!"

– „... cu astă rânduială n-am să am folos de la el niciodată."

– „Pot zice că în noaptea aceea la fântână mi-a fost masul..."

– „Și mai ales, pentru noi țăranii munteni este o mare facere de bine!"

– „Și se pomenește că Ciubuc era un om de omenie, fiecare oaspe ce trăgea la odaia lui era primit cu dragă inimă și ospătat cu îndestulare." (I. C r e a n g ă)

b. – „Bine, Măria-ta; iar până atunci dă poruncă să fie încălicați și purtați caii, deoarece la această curte se îngrașă de lene."

– „Slujitorul mazilesc s-a supus cu părere de rău; dar n-avea ce face. Se uita cu sfială la încruntarea fioroasă a moșneagului."

– „Să nu socoată acest Vartic că noi nu ne-om aduce aminte, când ne-om întoarce cu Măria-sa Nicoară."

– „N-a dat nimeni răspuns. Vulpea a băut iar și diaconul Radu s-a întărâtat iar a striga."

– „Răzăși am fost ș-am rămas la sapă de lemn și pentru o pită ne-am dat robi." (M. S a d o v e a n u)

c. „Subsemnatul Bonifaciu Hagienuș, pensionar și specialist în limbile orientale, vă aduc la cunoștință că sunt de câtăva vreme victima unor sustrageri însemnate de obiecte de artă în argint dintr-o colecție în care am cheltuit economiile vieții mele întregi, cu scopul de a pune la îndemâna statului opere rare de orfevrerie, lucrate de artiști ai Renașterii și de alți iluștri din alte secole." (G. C ă l i n e s c u)

49. Subliniați proverbele și zicalele; precizați intenția autorului; explicați rolul proverbelor și zicalelor în contexte.

a. – „Că oricum ar fi, tot îș mai aproape dinții decât părinții."

– „Și vorba aceea: Lucrul rău nu piere cu una cu două. Până-n seară am și colindat tot satul..."

– „Văru-meu, care văzuse de patima celorlalți, luase obicei în toată sara, la culcare, a-și coase mânecile contășului, și vârându-și picioarele într-însele dormea fără grijă. Vorba aceea: Paza bună trece primejdia rea."

– „Na-ț-o bună că ț-am frânt-o, zise Trăsnea – când la adică, nu-i nimică. Vorba ceea: Ne-am pricopsit cu cai cu tot... Dracul mă punea să-mi bat capul cu gramatica?... De știam asta, mai bine ședeam acasă, și cu banii câți s-au dat, pe ici pe colea, își prindea tata altă nevoie." (I. C r e a n g ă)

b. – „Popă-n Sărăceni! Cine știe ce vrea să zică popă-n Sărăceni! Dar așa-i trebuie părintelui Trandafir! Cine vrea să sară peste groapă arunce-și mai înainte desagii peste ea." (I. C r e a n g ă)

– „Masa popii nu era mai bună decât casa. Vorba cu lumea gheboșilor: omul se îndreaptă după oameni, chiar și când ar voi să-ndrepte oamenii după sine; popa trăia în felul satului. Noroc avea numai de zestrea preotesei; dar de unde numai se ia, multă vreme nu se ia; și asta se apropia de postul cel mare." (I. S l a v i c i)

50. Precizați efectul stilistic obținut prin organizarea tematică și logică a proverbelor din contexte, corelându-l cu intenția autorului.

„Nu fi zgârcit, căci banii strângătorului intră în mâna cheltuitorului, și scumpul mai mult păgubește, leneșul mai mult aleargă; dar nici scump la tărâțe și ieftin la făină. Nu te

Scanned with OKEN Scanner

apuca de multe trebi deodată. Cine goneşte doi iepuri nu prinde nici unul. Nu te întovărăşi cu omul becisnic. Mai bine este să fii cu-n om vrednic la pagubă, decât c-un mişel la dobândă. Nu te vârî în judecăţi. În ţara orbilor, cel c-un ochi e împărat. Cel mai tare e şi mai mare, şi dreptul umblă totdeauna cu capul spart." (C. Negruzzi)

51. Subliniaţi maximele şi sentinţele; precizaţi intenţia autorului, explicaţi rolul maximelor şi sentinţelor în contexte.

a. „Dar chiar prăpăstioasă şi deslănţuită, încărcată de tunete şi pornită la asalt împotriva adăpostului tău de pe coastă, marea rămâne dătătoare de tihnă şi de înţelepciune. Poate pentru cuvântul supremului contrast – dintre zbuciumul pe care îl priveşti şi imobilitatea în care te găseşti. E plăcut să vezi oceanul cum se zbate şi se precipită, atunci când tu însuţi stai la adăpost pe ţărmul tare..." – aşa zice parcă, un poet din vechime." (G. Galaction)

b. „Nuşrevan filozof atunci a zis cu blândeţă:

–Dascăle, bine este să nu se joace gătejele cu focul.

Sindipa s-a aplecat spre împărat, apoi spre sfetnic. A răspuns:

– La vorbă blândă, iese chiar şarpele din pământ, o prea înţelepte. Învăţătorul meu îmi spunea că cine vrea să aibă pâne pe masă trebuie să dormă puţin.

Săptămâna mea n-are şapte sărbători ca săptămâna leneşului. Cui nu ştie juca, odaia i se pare strâmtă." (M. Sadoveanu)

52. Subliniaţi enunţurile cu nuanţă aforistică; comentaţi efectul stilistic obţinut prin această formulare aforistică în contextele următoare:

a. „*Trahanache*: ... Bine zice fiu-meu de la facultate alaltăieri în scrisoare: vezi, tânăr tânăr, dar copt, serios băiat! zice: „Tatiţo, unde nu e moral, acolo e corupţie, şi o soţietate fără prinţipuri, va să zică că nu le are..."

– „D-ta înţelegi că nu mai merge cu vechea sistemă: românul să se nască bursier, să trăiască funcţionar şi să moară pensionar..." (I. L. Caragiale)

b. „Un om care n-are ce să mănânce îşi face treabă din treaba altora. Nici acum nu face bine. Orbul n-ajută pe olog; flămânzii nu-ndreaptă treaba satului; când gâştele păzesc stratul, puţin îi rămâne grădinarului.

Ei, dar părintele Trandafir e vârtos de cap; unde pleacă, merge şi ajunge, ori moare pe drum." (I. Slavici)

53. Subliniaţi formulele din contexte; explicaţi rolul lor stilistic.

a. „... câţiva dintre noi, care nu ţinem de părintele Ioan, calea-valea: biserica deschide pe om."

– „... a venit în vara aceea, pe la august, şi cinstita holeră de la '48 şi a început a secera prin Humuleşti în dreapta şi-n stânga, de se auzea numai chiu şi vai în toate părţile."

– „Dar vorba ceea: Ursul nu joacă de bunăvoie. Mort-copt, trebuie să fac pe cheful mamei, să plec fără voinţă şi să las ce-mi era drag!" (I. Creangă)

b. – „Cât puteau, petreceau vremea întinşi la răcoare; cât nu puteau, îşi mâncau zilele lucrând prin alte sate învecinate. Când venea apoi iarna... vai şi amar!"

– „De-aici înainte trebile se-ncâlciră. Mergea când cruciş, când curmeziş. Oamenii începură să spună popii că nu se vor lăsa de râs şi de ocară, ci vor merge la episcopie şi-l vor scoate din sat." (I. Slavici)

c. „Trecu apoi la compania a IV-a.

– Am onoarea a mă prezenta, căpitanul Romaşcanu, comandantul companiei a IV-a." (Gh. Brăescu)

54. Locuţiunile subliniate se află în context evident cu restul contextului; precizaţi care este rolul stilistic al acestor locuţiuni.

Scanned with OKEN Scanner

a. – „*Rică*: Angel radios! precum *am avut onoarea* a vă comunica în precedenta mea epistolă, de când te-am văzut întâiaşi dată pentru prima oară *mi-am pierdut uzul* raţiunii; da! sunt nebun!..“ (I. L. C a r a g i a l e)

b. „Şi scrie... scrie... şi nimic nu şterge,
Având mereu impresia că „merge”
Şi că-ntr-o bună zi va cuceri Parnasul
Zadarnic, totdeauna, la intrare
Cu politeţă, *i se taie nasul*
Că-i creşte iar, din ce în ce mai mare.“
(G. T o p î r c e a n u)

c. – „Nu pricep eu cum dracu vine chestia asta cu *starea de asediu*! nu se sfii Dumitru lui Nae să declare.

– Fiindcă eşti prost! îl lămuri Cocoşilă.

– Dă-o dracului, Cocoşilă, protestă Dumitru lui Nae cu tot corpul retrăgându-şi picioarele lui lungi. Zice că e de patru ani *starea de asediu*! Unde dracu e, că n-o văd!“ (M. P r e d a)

55. Precizaţi rolul stilistic al formulelor subliniate în contextele următoare:

a. – „*A fost odată ca niciodată; că de n-ar fi, nu s-ar mai povesti*; de când făcea plopşoru mere şi răchita micşunele; de când se băteau urşii în coade; de când se luau de gât lupii cu mieii şi se sărutau, înfrăţindu-se; de când se potcovea puricele la picior cu nouăzeci şi nouă de oca de fier şi s-arunca în slava cerului de ne aducea poveşti.

De când se scria musca pe părete
Mai mincinos cine nu crede.“

– „Iar eu *încălecai pe-o şea şi vă spusei dumneavoastră aşa*.“

– „*Merseră, merseră, cale lungă, depărtată*, când fata împăratului zări o cosiţă de aur.” (P. I s p i r e s c u)

b. – „Amu *cică era odată* într-o ţară un crai care avea trei feciori.“

– „*Şi merg ei o zi, şi merg două, şi merg patruzeci şi nouă*, până ce de la o vreme le intră calea în codru...“

– „*Şi mai merge el cât mai merge*, şi numai iaca se aude o bâzâitură înăbuşită.“

– „Amu Harap-Alb şi cu ai săi *merg ei cât merg*, şi într-o vreme ajung la împărăţie Dumnezeu să ne ţie că *cuvântul din poveste, înainte mult mai este*.“
(I. C r e a n g ă)

56. Stabiliţi nuanţa stilistică funcţională a locuţiunilor subliniate în contexte.

a. – „*Având în vedere* că d-şoara Matilda Popescu reclamă să intre imediat în casă, neputând sta cu mobila d-sale expusă la intemperii...“

– „*Drept aceea* am încheiat prezentul proces-verbal spre a servi la trebuinţă părţilor.“

– „Referindu-se la adresa noastră din luna trecută Noiembrie 15 cu nr. 654, *avem onoarea* a vă repeta cu insistenţă rugăciunea ce v-am făcut în privinţa lemnelor de încălzit...“

– „Vă rugăm dar *să luaţi măsuri* urgente pentru întâmpinarea acestei situaţiuni anormale...“ (I. L. C a r a g i a l e)

57. Precizaţi nuanţa expresivă a locuţiunilor subliniate în contexte.

a. „Dar neamul scriitorilor – totdeauna şi pretutindeni mai arţăgos – nu numai că-şi apără morţiş toate ale sale, dar încă duce şi grija autorilor de peste *şapte ţări şi şapte mări*“ (A. I. O d o b e s c u)

Scanned with OKEN Scanner

b. „Mai ales într-un rând îi picase lui moş Nichifor două iepuşoare, care mergeau *de minune* la drum. Dar la crâşmă *mort-copt*, trebuiau să steie, căci le cumpărase de la un popă, nefind pe vremea aceea pojărnicii de unde să cumpere altele, care să ţie fuga tot întruna!..." (I. Creangă)

c. „De aici rezultă şi dificultatea crescândă *în ceea ce priveşte* previzibilitatea ştiinţifică, *pe măsură ce* ne ridicăm pe treptele mişcării materiei." (Vasile Pavelcu – *Drama psihologiei*)

58. Precizaţi rolul şi efectul stilistic al citatelor şi expresiilor memorabile din alte limbi în contextele următoare:

a. – „Dar însă şi eu am crescut pe câmpul Bărăganului! *Et in Arcadia ego!*"

– „Apoi mai uite şi altul, slab şi costeliv ca un cal de brac, cu ochelarii pe nas, cu gura căscată, descărcându-şi puşca, meargă unde-o merge! în cocheta becaţină, ce să zărea pe malul bălţii: „*Aport*" strigă el cu îngâmfare prepelicarului şi acesta se întoarce, cam pe două cărări, cu o broască răscrăcănată în bot, pe când pasărea fuge, leşinând de râs în zboru-i capriţios. Tot fabula cea veche:

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus." (A. I. Odobescu)

b. – „Şi de-aş fi fost, măcar, cine ştie ce mare filosof grecesc! Aş fi mâncat, fără multă vorbă, cucută sau ceapa ciorii, şi scurt, aş fi păşit fie *ad inferos*, fie la nemurire; m-aş fi mulţumit chiar cu smerita glorie a lui Pytagoras, care mânca bob şi născocea table de socoteli..."

– „Iată pentru ce, privind cu jale la cei câţiva bureţi, ce mai rămăseseră, mi se părea că mă aflu înaintea unor *Rari nantes in gurgite vasto* din clasica antichitate..."

(C. Hogaş)

c. – „Dar d. Niţă Ghiţescu nu s-a lăsat biruit de asprimea d-lui prezident al comisiei; foarte obraznic, a strigat şi mai tare:

– Nu se poate, domnule director! v-aţi înşelat! uitaţi-vă la probe!

Tonul cu care a zis „uitaţi-vă la probe!" a făcut un efect straniu asupra superiorului: i-a impus, parcă; acest domn a răspuns:

– În fine, *errare humanum est*... Să vedem..." I. L. Caragiale)

59. Precizaţi nuanţa semantic-expresivă şi rolul stilistic al formulelor subliniate:

a. – „*Preastimată doamnă*, nu toate mamele sunt devotate cum sunteţi dv., ceea ce ar trebui să le fie tot ce e mai sacru... Rămâne ca dvs., ca mamă devotată, înainte de a face pasul fatal, să avizaţi cu perspicacitate. (iscălit) Un bun tată de familie."

– „*Ilustre fruntaş*, eu nu umblu niciodată cu ploşca minciunilor... Până atunci, trăiască partidul nostru! (iscălit) Un fanatic partizan al dv., alegător col. I de Cameră şi Senat."

– „*Preacuvioase părinte Matache*, ca să ştii cât ţi-a zburat din căldăruşă la 1 aprilie, întreabă pe Tănase rahagiul... (iscălit) Un creştin enoriaş." (I. L. Caragiale)

b. – „El spunea tare, după caz: *Poftă bună*! (la masă), *Noroc*! (la strănutat), *Să fie într-un ceas bun*! (la pornirea la drum), imitând întocmai purtările celor mari."

– „*Onorat tribunal*, în cazul când partea noastră ar plăti comoştenitorilor sumele fixate de Curte cu titlu de restituţiuni, iar aceştia nu le-ar întrebuinţa la plata datoriilor, s-ar putea, eventual, să ne vedem expuşi a plăti de două ori..." (G. Călinescu)

4. Mijloace de expresie figurată

Care sunt mijloacele de expresie figurată? Care este baza lexical-semantică a acestor mijloace?

a. *Comparaţiile*

Scanned with OKEN Scanner

Definiți comparația. Arătați structura comparațiilor. Clasificați comparațiile având criterii: nuanța stilistic-funcțională și nuanța semantic-expresivă. Precizați rolul comparațiilor.

60. Subliniați comparațiile populare din contexte; arătați structura comparațiilor populare; precizați rolul stilistic al acestora în context.

a. – „Ochii negri mi-au fost dragi,
Că-s frumoși ca și doi fragi,
Is negri ca două mure
Crescute vara-n pădure..."

– „Multe fete-s pe pământ
Da ca mândra mea nu sunt
Cum e luna printre stele
Așa-i mândra printre ele.
Multe stele-s luminoase
Da ca luna nu-s frumoase."
– „Inima de-amărăciune
Mi-e neagră ca și-un tăciune,
Și mi-e friptă de amar
Cum e și carnea pe jar."

(Folclor)

b. „Fata Kivului e cum arar se mai află sub soare. Chipul ei parc-ar fi zugrăvit; alb, și cu două răsuri pe obraji. Ochii negri ca mura, frumoși de pică, dar când îi încruntă te sperie ca-ntunericul. Părul lins, cu unde albăstrui. Se poartă cu tâmple. Așa a apucat de la mă-sa și mă-sa de la mă-sa, obicei adus de la obârșia Ialomiței, unde nu se știa de crețuri și coltișori.

Sultănichii îi era dragă curățenia ca lumina ochilor, că chiar de n-ar avea sprâncenele trase ca din condei și buze rumene ca bobocul de trandafir, tot n-ar da cu foiță și muc de lumânare. Când merge, saltă puțin și se mlădie. Trup omenesc de n-ar fi s-ar frânge." (B. Șt. Delavrancea)

61. Subliniați comparațiile și precizați modalitățile de construcție ale acestora.

a. – „Și ca nouri de aramă și ca ropotul de grindeni,
Orizontu-ntunecându-l, vin săgeți de pretutindeni,
Vâjâind ca vijelia și ca plesnetul de ploaie..."

– „Ne-ați venit apoi, drept minte o sticluță de pomadă,
Cu monoclu-n ochi, drept armă bețișor de promenadă,
Veștejiți fără de vreme, dar cu creieri de copil,
Drept știință-având în minte vre un vals de Bal-Mabil,
Iar în schimb cu-averea toată vrun papuc de curtezană.
O, te-admir progenitură de origine romană!"

(M. Eminescu)

b. „Și dacă soarele, ce sta să cumpănească dincolo de amiază, ar fi putut, din înălțime, să străbată cu privirea prin desișul întunecos al bolții de umbră, ce ne ocrotea de pretutindeni, apoi ar fi văzut întinsă, pe rariștea de iarbă înflorită a pământului, năframa albă-vânătă a călugărului, soră mai mică în lungime, dar mai mare în curățenie ca imensul meu prosop; iar pe ea tăbărâți la întâmplare hribii fripți, întocmai cum ar tăbărî o

Scanned with OKEN Scanner

turmă de oi obosite, în popas la odihnă, pe drumul gălbui şi plin de colb; şi, după cum de lâna oilor se acaţă, în treacăt, curnuţii şi scaii pârloagelor, tot aşa se acăţaseră cărbunii stinşi ai focului de spatele hribilor mei; şi dacă acea ce albea pe la subţiorile scorojite ale fiecărui hrib nu era tocmai sare nemistuită, apoi era, cel puţin, cenuşă nescuturată, lucru care, totuşi, nu împiedica pe măruntul meu călugăr de a-şi da ifose profesionale de Moschion sau Labdacus." (C. H o g a ş)

62. Găsiţi comparaţiile uzuale potrivite pentru calificativele:

alb ca...; galben ca...; negru ca...; roşu ca...; albastru ca...; verde ca...; limpede ca...; iute ca...; fricos ca...; flămândă ca...; moale ca...; dulce ca...; amar ca...; mut ca...; credincios ca...; rece ca...; fierbinte ca...; subţire ca...; gros ca...; sărac ca... .

63. Cu ce sau cu cine comparăm, de obicei:

un om slab, gras, harnic, leneş, sprinten, sănătos, înalt, blând, viclean, îndărătnic.

64. Determinaţi nuanţa stilistică a următoarelor comparaţii:

a. Se înfoaie ca varza; e ca o zână; ud ca un şoarece plouat; ca prin urechile acului; parcă e o brezaie; parcă mănâncă tot gheaţă friptă; drept ca funia în sac. *(Folclor)*

b. „Trag storul la fereastră şi, de frică
Simt inima cum mi se face mică
Cât un microb de febră tifoidă."
– „Toamna prin văzduh adie
Ca un zbor de libelulă."
– „Pe frontispiciul Veşniciei
Să te fixez ca pe-un gândac." (G. T o p î r c e a n u)

65. Găsiţi verbele potrivite pentru următoarele comparaţii uzuale:

...ca din pod; ...ca iarna grea; ...ca melcul; ...ca o moară stricată; ...ca mâţa cu şoarecele; ...ca peştele în apă; ...ca dracul de tămâie; ...ca briciul; ...ca o stană de piatră; ...ca prin urechile acului; ...ca ciupercile după ploaie; ...ca două picături de apă... .

66. Ce comparaţii uzuale se potrivesc pentru verbele (locuţiunile verbale):

– I s-a făcut inima cât...; A nimerit-o ca...; Se umflă în pene ca...; Dă înapoi ca...; Îi toacă gura ca...; Doarme uşor ca...; Bate ca la...; Calcă ca pe...; Azvârlit ca din...; Se zbate ca...; A zări ca...; Se vinde ca...; Se topeşte ca...; Tace ca...; Strânge ca...; Se strecoară ca...; Tremură ca... .

67. Prin ce comparaţii uzuale pot fi sensibilizate situaţiile de mai jos?

A cunoaşte pe cineva (temeinic); a aştepta (nerăbdător); a fi curios; a avea bani mulţi; a se vinde ceva (repede); a fi sensibil; a sta încremenit; a fi mândru; a fi abătut (trist); a fi mulţi (numeroşi); a fi sărac.

68. Analizaţi structura şi proveniența termenului de referinţă a comparaţiilor din „Scrisoarea III" de *M. Eminescu*; precizaţi diferenţele constatate între comparaţiile din cele două părţi ale „Scrisorii", comentaţi efectul stilistic raportându-l la intenţia poetului.

69. Analizaţi comparaţiile din poezia „Cioara" de *G. Topîrceanu*, stabiliţi nuanţa lor semantic-expresivă şi efectul stilistic.

70. Analizaţi valorile expresive şi rolul stilistic ale comparaţiilor subliniate în contexte:

a. – *„Ziua de ieri s-a ţinut după mine,* crezând
Ca un cîine flămând,
Că e legată cu ceva, cu vreo curea
Cu vreo frânghie, de viaţa mea –
Şi la o răspântie cu statui
S-a întors, văzând că nu-i."

Scanned with OKEN Scanner

– „*Gândul,* ajuns în flacăra lui de ploaie, târzie,
Se face palid şi descreşte ca o făclie.
Fereastra e cernită de un fag
De care *atârnă noaptea* neagră, toată, *ca un steag.*“
(T. A r g h e z i)

b. – „Luna răsărise dintre munţi şi se oglindea
Într-un lac mare şi limpede ca seninul cerului.
În fundul lui, se vedea sclipind, de limpede ce era, un nisip
de aur; iar în mijlocul lui, pe o insulă de smarand, înconjurat
de un crâng de arbori verzi şi stufoşi, se ridica un mândru
palat *de marmură ca laptele,* lucie şi albă, atât de lucie,
încât în ziduri *răsfrângea ca-ntr-o oglindă de argint:* dumbravă
şi luncă, lac şi ţărmuri.“
– „*Rupt ca de-un magnet în nemărginire, el cădea ca fulgerul,*
într-o clipă cale de o mie de ani.“ (M. E m i n e s c u)

b. *Tropii*

Definiţi noţiunea de tropi. Clasificaţi tropii şi arătaţi caracteristicile fiecăruia.

71. În fragmentele de mai jos subliniaţi cuvintele întrebuinţate în sens figurat. Precizaţi sensul cuvintelor subliniate când sunt scoase din context.

a. „Sta să apuie soarele de pe orizont, când vestea că ajutorul aşteptat a sosit vărsă nădejdea izbândei şi un curagiu nou în inima acelei mână de voinici români, care ca nişte zmei se luptau, trăgându-se în faţa nenumăratelor gloate a unui duşman învingător.“ (N. B ă l c e s c u)

b. „Iarna, de gerul cel amarnic, trăznea grinda în odaie, crâşcau lemnele şi pietrele, vântul lătra prin gardurile şi ramurile ninse; ar fi voit să doarmă, să viseze, dar gerul îi îngheţa pleoapele şi-i păinjinea ochii. Surtucul lui, pe lângă acestea, era mai mult urzeală decât bătătură, ros pe margini, fudul la coate, de râdea pare că şi vântul în urma lui.“ (M. E m i n e s c u)

c. „... Va să zică şi-a pierdut mirosul, îmi zic eu... Îl chem, prefăcându-mi glasul a mângâiere şi, când vine, îl apuc de zgardă şi, desprinzând biciul din geantă, încep să-l bat... El tace sub ploaia de lovituri.

Abia la a cincea începe să chelălăie plângător...

Ce-ai făcut, ticălosule?!... După încă o lovitură îi dau drumul... El se scutură, parcă ar vrea să lepede de pe dânsul cingătoarea de jăratec care-l arde şi începe să caute cu ardoare...“ (I. A l. B r ă t e s c u-V o i n e ş t i)

72. Subliniaţi metaforele uzuale în contexte:

– Viaţa lui era un iad. Am găsit cheia problemei. Merse pe firul apei la vale. În primăvara vieţii noastre toate ni se par simple. În ochii lui licări o rază de nădejde. Şi-a pierdut firul vorbelor. Aici se află izvorul tuturor relelor. Ştirea o am din izvor sigur. O ploaie de flori mi-a nins pe creştet. Vatra satului se afla dincolo de pârâu. *(F o l c l o r)*

– Îşi ruinează viaţa. Îşi îneacă necazul în vin. E ros de ambiţii. Şi-a pierdut capul de bucurie. Te-am şifonat cu ceva? Asaltat de cereri, nu mai putea să rezolve problemele curente. I-am zărit chipul scăldat în lacrimi. Moartea l-a secerat în floarea vieţii. Un intrigant seamănă neînţelegeri printre noi. Şi-a păpat toată moştenirea rămasă de la părinţi. Eşti legănat de iluzii, amice. I se frânge inima de durere. A ochit în vitrină un lucru deosebit. *(F o l c l o r)*

Scanned with OKEN Scanner

73. Subliniați metaforele; comentați efectul lor stilistic raportându-l la intenția autorului.

a. „Din văzduh cumplita iarnă cerne norii de zăpadă,
Lungi troiene călătoare adunate-n cer grămadă;
Fulgii zbor, plutesc prin aer ca un roi de fluturi albi
Răspândind fiori de gheață pe ai țării umeri dalbi.
Ziua ninge, noaptea ninge, dimineața ninge iară!
Cu o zale argintie se îmbracă mândra țară;
Soarele rotund și palid se străvede pintre nori
Ca un vis de tinerețe pintre anii trecători."

(V. Alecsandri)

b. „Iar de sus până-n podele un păianjen prins de vrajă
A țesut subțire pânză strălucie ca o mreajă;
Tremurând ea licurește și se pare a se rumpe,
Încărcată de o bură, ca un colb de pietre scumpe."

(M. Eminescu)

c. „În largu-i pustia, să treacă-l așteaptă...
Și el naintează și calea e dreaptă –
E dreaptă – tot dreaptă – dar zilele curg,
Și foc e în aer, în zori și-n amurg –
Și el naintează, dar zilele curg.
Nici urmă de ierburi, nici pomi, nici izvoare...
Și el naintează sub flăcări de soare...
În ochi o nălucă de sânge – în gât
Un chin fără margini de sete-arzătoare..."

(Al. Macedonski)

74. Subliniați metaforele bimembre; arătați structura metaforei bimembre și dovediți necesitatea unei astfel de structuri; comentați efectul stilistic corelându-l cu intenția autorului.

a. „Zadarnic paiul sec al minții-l trieri,
Drapându-i golul ei cu reci imagini;
Nimic nu iese dintr-un dram de crieri."

(M. Eminescu)

b. „Prin cleștarul apei limpezi, când amurgul o desfide,
Cresc din adâncimea umbrii turle nalte de mărgean,"

(Ion Pillat)

c. „În cumpănă cu tot ce-a fost, pe-o dâră de lumină,
înaintăm prin foi, prin aur răvășit, prin brumă fină.
În neștire, ici și colo, mâinile ne umblă
prin cupele de flori, prin cele de pe urmă."

(L. Blaga)

75. Subliniați sinesteziile; explicați baza psihologică a sinesteziei; comentați efectul stilistic raportându-l la intenția poetului.

Scanned with OKEN Scanner

a. „Vibrau scântei de vis... noian de negru,
Carbonizat, amorul fumega –
Parfum de pene arse, şi ploua...
Negru, numai noian de negru..."

(G. Bacovia)

b. „Tăcerea-mi şerpui pe mâini,
fusese o furtună de nisip,
era-nţesat oraşul cu nisip
dar unde erau oamenii?"

(B. Fundoianu)

76. Subliniaţi personificările; comentaţi efectul stilistic raportându-l la intenţia scriitorului.

a. – „Cucule, mare duşman
Ţi-am plătit să-mi cânţi un an,
Nu mi-ai cântat făr' o lună,
Nici atunci cu voie bună."
– „Geme codrul, geme,
Geme că i-i rău,
Că-l plouă mereu,..."
– „Dorul meu de unde pleacă
Nu-i pasăre să-l întreacă.
E mai iute ca vântul,
Ca fulgerul şi ca gândul."

(Folclor)

b. – „Împărat slăvit e codrul,
Neamuri mii îi cresc sub poale,
Toate înflorind din mila
Codrului, Măriei-Sale."
– „Când însuşi glasul gândurilor tace,
Mă-ngână cântul unei dulci evlavii –"
– „S-a stins viaţa falnicei Veneţii,
N-auzi cântări, nu vezi lumini de baluri."

(M. Eminescu)

c. „În soare spicele îşi ţin la sân grăunţele
ca nişte prunci ce sug.
Iar timpul îşi întinde leneş clipele
şi aţipeşte-n flori de mac.
La ureche-i târâie un greier."
– „Îngânând prin văi tăria
sună ramul, sună glia.
Focuri ard, albastre ruguri.
Pomii sunt dureri de muguri."

(L. Blaga)

77. Analizaţi metaforele subliniate; precizaţi planul lor de referinţă, comentaţi efectul stilistic raportându-l la intenţia autorului.

Scanned with OKEN Scanner

a. „Prin ce-nnodate drumuri, pornind la ce răscruce
Începe noaptea noastră să curgă, nu mai știu.
Văd doar la geamuri fuga trăsurii ce ne duce
C-un sac de somn pe capră – ghebosul vizitiu."

(I. B a r b u)

b. „Tu nu uita că sunt în tine *peșteri*...
Un pas, o șoaptă, numai un suspin,
Sporesc acolo-n mii și mii de creșteri,
Se-ngroașă-n *hăuri*, se izbesc și vin
Să zguduie *pereții* arși de lavă.
Și *taina* se umple de tumult,
Ca cerurile, sus, când tună-n slavă..."

(V. V o i c u l e s c u)

78. Precizați structura alegoriilor; comentați efectul stilistic raportându-l la intenția autorului.

a. – „Câmpul alb
oile negre:
cin' le vede
nu le crede,
cin' le paște
le cunoaște."

– „La cap pieptene,
La mijloc pepene,
La coadă secere,
la picioare
răschitoare."

(Folclor – Ghicitori)

b. „Sapă, frate, sapă, sapă,
până când vei da de apă.
Ctitor fii fântânilor, ce
gura, inima ne-adapă.

Călători cu turme – vie,
să se-aplece, să se mire
de atâta adâncime
și de basmele din fire.

Prinde tu-n adânc izvoare –
de sub strat stihie blândă.
Să se-aleagă din argilă
ochiuri lucii, de izbândă.

Să se curme-n piept cuvântul
când s-arată că pământul
stele și-năuntru are –
nu numai deasupra-n zare."

. . . . . .

(L. B l a g a – *Fântânile*)

79. Subliniați catahreza; analizați modalitatea de realizare; comentați efectul stilistic raportându-l la intenția autorului.

a. – Într-un viitor apropiat nave cosmice vor ateriza pe lună, pe Marte, pe Venus și alte planete ale sistemului solar.

– Își drege glasul. Își drege gustul. Drege băutura.

A intrat frica în el. A pus ochii pe o carte.

b. „Eu sunt o-mperechere de straniu
Și comun,
De aiurări de clopot
Și frământări de clape –
În suflet tristețea plantelor ce-apun,
Și-n cântece, tumultul căderilor de ape..."

(I. M i n u l e s c u)

Scanned with OKEN Scanner

c. „... Pulberi palide!... raze frânte... scânteieri aurii, viscoliri blonde... fumegări chihlimbarii: soarele.

Aşa răsări soarele care pesemne se rostogolise prin fân şi prin sulfină. Şi-un freamăt lung de aur trecu prin lanul de cicoare al cerului." (I o n e l T e o d o r e a n u)

80. Subliniaţi metaforele simbolice; comentaţi efectul lor stilistic explicând semnificaţia pe care le-o acordă poetul.

a. „Dintre sute de catarge
Care lasă malurile,
Câte oare le vor sparge
Vânturile, valurile?
. . . . . .
De-i goni fie norocul,
Fie idealurile,
Te urmează în tot locul
Vânturile, valurile.

Nenţeles rămâne gândul
Ce-ţi străbate cânturile,
Zboară vecinic, îngânându-l
Valurile, vânturile."

(M. E m i n e s c u)

b. „Osânda nu se schimbă, e pe viaţă.
Domnul mi-a pus alăturea o ceaţă.
Şi-un puţ adânc, răzbit într-alt tărâm,
Să sec izvorul, ceaţa s-o dărâm;
Căci mântuirea mea pentru o viaţă nouă
Era să le sleiesc pe amândouă.
. . . . . .
Dar ciutura când fuge pe frânghie,
Am aşteptat-o ani şi ani să vie
Şi s-a întors de prin adâncuri goală
Izvorul nu-şi dă unda şi mă-nşală
Şi plinul ei se scurge printre doage
Şi nu vrea să ajungă la gura cui o trage,
Să-i soarbă clocotirea, de care-i însetat.
Iar muntele de ceaţă nici nu s-a clătinat."

(T. A r g h e z i)

81. Stabiliţi sistemul de simboluri şi semnificaţia lor poetică şi gnoseologică în poezia lui G. Bacovia, cercetând poziţiile: „Plumb", „Decor", „Lacustră", „Moină", „Toamnă", „Nervi de primăvară", „Vals de toamnă", „Cu voi", „Pastel".

82. Subliniaţi metonimiile; stabiliţi raporturile pe care se întemeiază metonimiile; comentaţi efectul stilistic corelându-l cu intenţia autorului.

a. „Braţul gol apasă-n coarne; ferul taie brazde lungi
Ce se-nşiră-n bătătură ca lucioase, negre dungi."

(V. A l e c s a n d r i)

Scanned with OKEN Scanner

b. „O, tu nici visezi, bătrâne, câți în cale mi s-au pus!
Toată floarea cea vestită a întregului Apus.
Tot ce stă în umbra crucii, împărați și regi s-adună
Să dea piept cu uraganul ridicat de Semilună."
(M. Eminescu)

c. Babighian suferea când alții cumpărau pânze de maeștri, dintr-un egoism voluptos, el însuși nu cumpăra decât rar piese ce i se păreau capitale pentru definiția unui artist. Când găsea o astfel de piesă, vindea alta mai slabă, așa încât numărul tablourilor din colecția sa nu creștea monstruos." (G. Călinescu)

83. Subliniați metonimiile uzuale în contextele de mai jos; discutați despre valoarea lor expresivă.

– Orașul întreg a ieșit în stradă.
– Muzeul a achiziționat un Grigorescu și doi Luchian.
– Era cosmică impune cu necesitate stabilirea unor noi relații.
– Aici, pare-se, a fost mâna lui.
– Vatra satului era situată pe vremuri pe o culme semeață de deal apărată de codri din două părți.

84. Subliniați sinecdoca; comentați efectul stilistic raportându-l la intenția autorului.

a. „Și abia plecă bătrânul... Ce mai freamăt, ce mai zbucium!
Codrul clocoti de zgomot și de arme și de bucium,
Iar la poala lui cea verde mii de capete pletoase,
Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă."
(M. Eminescu)

b. „Dumneavoastră nu cunoașteți țăranul român, dacă vorbiți așa!" (L. Rebreanu)

c. „Ca niște ritmice ciocane
Răsună pașii pe asfalt:
Sunt ghete mari, „americane"
Și ghete mici cu tocu-nalt..."
(G. Topîrceanu)

d. „Arătă un auto elegant care trecuse pe lângă ele și acum se oprise la hotel Bulevard. Două plastroane albe, aparținând la două fracuri negre scoborau." (H. Papadat-Bengescu)

85. Subliniați antonomaza; comentați efectul stilistic raportându-l la intenția autorului.

a. – „Și privind păienjenișul din tavan, de pe pilaștri,
Ascultam pe craiul Ramses și visam la ochi albaștri
Și pe margini de caiete scriam versuri dulci, de pildă
Către vreo trandafirie și sălbatecă Clotildă."
(M. Eminescu)

b. „Tu nu cunoști, Zoile, gândul meu...
Din tine-ntreg tu faci literatură.
Oferi în studiu mica ta structură,
Naiv și comic, ca un crustaceu."
(G. Topîrceanu)

Scanned with OKEN Scanner

5. **Mijloace de evidenţiere a elementului semnificativ**

a. *Perifraza: eufemismul, formule de politeţe, hiperbola, litota, ironia*

Definiţi perifraza; precizaţi criteriile de clasificare a perifrazelor şi clasificarea perifrazelor. Arătaţi ce rol are şi care este intonaţia distinctivă a eufemismelor, formulelor de politeţe şi ironie. Explicaţi structura hiperbolei. Ce semnificaţie are hiperbola în operele aparţinând scriitorilor romantici? Ce exprimă fiecare din tipurile de perifrază în stilul conversaţiei uzuale? Ce stiluri funcţionale evită de regulă perifraza şi din ce cauză?

86. Delimitaţi şi identificaţi tipurile de perifrază în următoarele contexte:

Îţi dau una de auzi câinii în Giurgiu. Nu cără apă cu ciurul. Ce-mi tot cauţi nod în papură? I-a făcut-o: l-a opărit cu apă rece. Fricosul se sperie şi de umbra lui. Ia-l de pe mine că-l omor. I s-au aprins călcâile după fata vornicului. E sărac de-i bate vântul în traistă. E cioplit numai din bardă. Îl fierbe fără apă. Minciuna are picioare scurte. Pentru unii mumă şi pentru alţii ciumă. Cică l-a lovit c-un bulgăre de gheaţă friptă. E-naltă cât o daltă. N-are după ce bea apă şi se scobeşte în măsele. Eu sunt mic, nu ştiu nimic: tata-n pod jupoaie oaia. Nici în car, nici în căruţă, nici pe jos desculţă. N-am nici cât să chiorăsc un şoarece. Până soarele se-nalţă, Ionică abia se-ncalţă. Umblă tăind câinilor frunză. *(Folclor)*

87. Aduceţi perifrazele de mai jos la valoarea lor reală şi logică şi comentaţi efectul:

Nu vedea la doi paşi. Îmi pun mâna-n foc pentru el. Aşteaptă o clipă. Moare de plictiseală. Arde de nerăbdare. Nu te mai omorî cu lucrul. N-are chior în pungă. Se făcu luntre şi punte. Se topeşte de dor. De fericire e-n al şaptelea cer. Spusele tale sunt basme de adormit copiii. Îi atârnă viaţa de-un fir de păr. Nu te-am văzut de-un car de ani. Sunt mort de oboseală. Făgăduieşte marea cu sarea. Roşi până în albul ochilor. E numai piele şi os.

88. Identificaţi perifrazele în poezia: *Un cântec barbar* de G. Coşbuc. Analizaţi-le structura, expresivitatea şi efectul stilistic.

89. Analizaţi contextele, stabiliţi tipul perifrazei, valoarea expresivă şi rolul stilistic potrivit intenţiei autorului.

a. „După vremuri mulţi veniră, începând cu acel oaspe
Ce din vechi se pomeneşte, cu Dariu al lui Istaspe;
Mulţi durară, după vremuri, peste Dunăre vrun pod,
De-au trecut cu spaima lumii şi mulţime de norod;
Împăraţi pe care lumea nu putea să-i mai încapă,
Au venit şi-n ţara noastră de-au cerut pământ şi apă –
Şi nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimânt,
Cum veniră, se făcură toţi o apă şi-un pământ."

(M. Eminescu)

b. „Vrei să mă spânzuri, va să zică?...
Când te-am citit, în adevăr,
Îţi dau cuvântul că de frică
Mi s-a zbârlit un fir de păr!"

(G. Topîrceanu)

Scanned with OKEN Scanner

90. Identificați formulele de politețe din contextele situative de mai jos, stabiliți efectul și rolul lor stilistic:

a. – „Dacă și riga ungurilor, măria sa Matiaș-Crai, a dat înapoi de la Baia, când s-a arătat asupră-i, călare pe cal alb, măria sa Ștefan-Vodă – ce poate face un creștin de rând?"

– „Spune, cinstite staroste, îl îndeamnă numaidecât gospodarii."

– „Am să-ți răspund cu bună voie la ce mă întrebi, numai nu înțeleg de ce se veselesc așa acești cinstiți gospodari și aceste cinstite gospodine."

– „Avea dreptate înalt prea sfințitul Teoctist, când a ieșit la Direptate să pomăzuiască pe Vodă-Ștefan."

– „Care staroste, bădiță Nicoară și părinte Nicodim?"

– „Mulțumesc pentru doftorie, cuvioase părinte Stratonic." (M. S a d o v e a n u)

b. – „Simțișî c-am să te pun la treabă și te pitești, să nu-ți văd mutra, să nu-mi aduc aminte de tine, mititelul taichii!"

– „Înțeles, Întunecimea-ta!" (I. L. C a r a g i a l e)

c. – „Poftim! După bucluc umbli, peste bucluc dai, măi jupâne Scaraoschi. Să te învețî tu de altă dată a mai bântui oamenii, Sarsailă spurcat ce ești!" (I. C r e a n g ă)

91. Introduceți în contexte potrivite perifrazele:

a. Regele animalelor. Corabia deșertului. Tigrul mărilor. Țara piramidelor. Țara zimbrului. Orașul de aur. Cetatea eternă. Orașul-lumină. Cetatea lui Bucur. Aurul negru.

b. Sumă frumușică. Vârstă respectabilă. A lăsa de dorit. A dormi pe veci. A-și descărca sufletul. A-și măsura cuvintele. A-și vedea lungul nasului. A da semne de viață. A fi sătul până-n gât. A muri de râs. A despica firul în patru. A se bate cu pumnii în piept. A da bir cu fugiții.

92. Identificați și analizați perifrazele și rolul lor stilistic în romanul *Neamul Șoimăreștilor* de M. S a d o v e a n u, cap. I.

93. Identificați și analizați perifrazele (structură, plasticitate, efect stilistic) în contextele de mai jos:

„Tot căutând zadarnic și încercând aiurea,
Ai născocit tăișul, cuțitul și securea,
Vicleanul ferăstrău,
Tovarășul și șoarecele tău...

... Ai născocit odată
Și o nimica toată,
Cât ghimpele, săracul,
De mic și iute: acul;
Și harnicul nimica, vioi ca o lăcustă
Se-nghesuie și-aleargă pe marginea îngustă
Și-mbracă omenirea de miile de ani;
O sculă genială, cinci ace la doi bani.
Ai născocit și ața, mătasa de păianjen,
Cu care coase acul pe Gange și Teleajen.
Ai născocit făina și pâinea tuturor,
Ca să ajungi de pâine gonit și cerșetor,
Crâmpeiule de viață, un rob, un muritor..."

(T. A r g h e z i)

Scanned with OKEN Scanner

94. Identificați perifrazele din contextele date, analizându-le structura și precizând efectul stilistic. Construiți perifraze după aceleași modele:

a. 1. „Nevasta lui... era cam proastă; dar și soacră-sa nu era tocmai hâtră". 2. „Și satul, văzând că acest om nu se dă la muncă nici, în ruptul capului, hotărî să-l spânzure pentru a nu mai da pildă de lenevire și altora."

3. „... mămuca nu face bine ce face; are de gând să ne lase cu sănătate, sărmana."

(I. Creangă)

b. 1. „– Scuză-mă, neică – a zis Mitică – te uitasem; e un secol de când nu ne-am mai văzut!"

2. „Mitică, pedalând alături cu amicul său Costică, zărește, venind în față-le cu mare viteză, un automobil:

– Ține bine, Costică, să nu se sperie bicicleta." (I. L. Caragiale)

b. *Epitetele și rolul lor stilistic*

Definiți noțiunea de epitet. Care este rolul epitetului ca procedeu expresiv? Cum se construiește epitetul din punct de vedere gramatical? Ce criterii de clasificare a epitetelor puteți stabili?

95. Subliniați epitetele; precizați structura lor gramaticală; explicați rolul lor stilistic în context.

a. „În păduri trosnesc stejarii! E un ger amar, cumplit!
Stelele par înghețate, cerul pare oțelit,
Iar zăpada cristalină pe câmpii strălucitoare
Pare-un lan de diamanturi ce scârțâie sub picioare."

(V. Alecsandri)

b. – „Lacul codrilor albastru
Nuferi galbeni îl încarcă;
Tresărind în cercuri albe
El cutremură o barcă.

Și eu trec de-a lung pe maluri,
Parc-ascult și parc-aștept
Ea din trestii să răsară
Și să-mi cadă lin la piept."

(M. Eminescu)

96. Clasificați epitetele, pe baza criteriului expresivității și alcătuiți ierarhia lor; explicați rolul lor stilistic.

a. „Oriîncotro te-ai uita, vezi colori felurite ca un întins curcubeu și tabloul cel mai încântător farmecă vederea. Stânci prăpăstioase, munți uriași, a căror vârfuri mângâie norii, păduri întunecoase, lunci înverzite, livezi mirositoare, văi răcoroase, gârle a căror limpede apă lin curge printre câmpiile înflorite, păraie repezi, care mugind groaznic, se prăvălesc în cataracte printre amenințătoare stânci de piatră, care plac vederii și spăimântează totodată." (N. Bălcescu)

b. „Sură-i sara cea de toamnă; de pe lacuri apa sură
Înfundă mișcarea-i creață între stuf la iezătură;
Iar pădurea lin suspină și prin frunzele uscate,
Rânduri-rânduri trece-un freamăt, ce le scutură pe toate.

Scanned with OKEN Scanner

De când codrul, dragul codru, troienindu-şi frunza toată,
Îşi deschide-a lui adâncuri, faţa lunei să le bată,
Tristă-i firea, iară vântul sperios vo creangă farmă –
Singuratice izvoare fac cu valurile larmă."

(M. Eminescu)

c. „Mult iscusita vremii slovă
Nu spune clipa milostivă
Ce ne-a-nfrăţit pe veci necazul
Şi veselia deopotrivă...
Mărită fie dimineaţa
Ce-a săvârşit a noastră nuntă,
Bătrâne Olt! – cu buza arsă
Îţi sărutăm unda căruntă."

(O. Goga)

97. Citiţi creaţiile notate mai jos; alcătuiţi o listă a epitetelor şi a frecvenţei lor; pe această bază discutaţi tipurile de epitete frecvente în creaţia poetică patruzecioptistă şi motivaţi limita la care s-au oprit scriitorii în selectarea epitetelor.

D. Bolintineanu: *Cea de pe urmă noapte a lui Mihai cel Mare; Muma lui Ştefan cel Mare; San-Marina.*

N. Bălcescu: *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul* (Cartea a doua – XXI; Cartea a patra – I).

V. Alecsandri: *Doina; Adio Moldovei; Deşteptarea României.*

98. Subliniaţi epitetele metaforice şi neaşteptate; discutaţi în ce constă surpriza şi care este efectul lor stilistic.

a. „Numai lebedele albe, când plutesc încet din trestii,
Domnitoare peste ape, oaspeţi liniştii acestei,
Cu aripile întinse se mai scutură şi-o taie
Când în cercuri tremurânde, când în brazde de văpaie.
Papura se mişcă-n freamăt de al undelor cutrier,
Iar în iarba înflorită, somnoros suspin-un greier..."

(M. Eminescu)

b. „Plop negru, încrustat în ger
Şi-ncremenit sub lună
Cu rămuriş de zgură şi de fier...
Învaţă-mă să uit lumina verii
Şi-n câmp silhui,
Să dau tristeţea mea tăcerii
Şi gândurile mele nimănui..."

(G. Topîrceanu)

c. „Cristal rotund, pe-o umbră de velur,
Cu inima de-a pururea senină,
M-am născocit din ape de azur,
Am îngheţat sub ţurţuri de lumină."

(T. Arghezi)

Scanned with OKEN Scanner

99. Subliniați epitetele antitetice (oximoron) în contextele de mai jos; explicați structura lor; motivați-le psihologic; comentați efectul lor raportându-l la intenția autorului.

a. – „Iar prin mândrul întuneric al pădurii de argint
Vezi izvoare zdrumicate peste pietre licurind;
Ele trec cu harnici unde şi suspină-n flori molatic,
Când coboară-n dulce ropot din tăpşanul prăvălatic,
Ele sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace
În cuibar rotind de ape, peste care luna zace."

– „Ea cu toane, o crăiasă, iar tu tânăr ca un paj
Şi adânc privind în ochii-i, ţi-ar părea cum că înveţi
Cum viaţa preţ să aibă şi cum moartea s-aibă preţ
Şi, înveninat de-o dulce şi fermecătoare jale,
Ai vedea în ea crăiasa lumii gândurilor tale..."

– „Când deodată tu, răsărişi în cale-mi,
Suferinţă tu, dureros de dulce..."

(M. Eminescu)

b. „Luna ninge chiparoşii
Cu funingini de argint."
– „Mă uit la flori, mă uit la stele:
Eşti chinul dulce al tristeţii mele."

(T. Arghezi)

c. „În văile sublimelor recolte
nu este sat cu duhuri mai încete,
dar nici alt sat în care să se ardă
ulcioare mai frumoase şi mai zvelte,
ca mijlocul de păcătoase sfinte fete."

(L. Blaga)

100. Subliniați epitetele tautologice; explicați structura lor; comentați efectul stilistic raportându-l la intenția poetului.

a. – „Stele rare din tărie cad ca picături de-argint
Şi seninul cer albastru mândru lacrimile-l prind..."
– „Ai fi trăit în veci de veci
Şi rânduri de vieţi,
Cu ale tale braţe reci
Înmărmureai măreţ."

(M. Eminescu)

b. „Şi el e emirul, şi are-n tezaur,
Movile înalte de-argint şi de aur,
.....
În grajduri, cai repezi cu foc de copite..."

(Al. Macedonski)

c. – „În ţarcul oilor din când în când picura o tălancă înăbuşit şi stins."

Scanned with OKEN Scanner

– „Cel mai tânăr dintre noi e un sprinten şi ager poet, foarte cunoscut prin umor, avânt şi imaginaţie." (M. S a d o v e a n u)

101. Stabiliţi pe baza analizei creaţiilor indicate mai jos lipsa epitetelor preferate de M. Eminescu şi M. Sadoveanu; precizaţi semnificaţia acestor epitete şi rolul lor în continuarea notei particulare în creaţia celor doi scriitori. M. E m i n e s c u: *Călin (file din poveste); Sonete (Afară-i toamnă..., Sunt ani la mijloc..., Când însuşi glasul...), Scrisoarea I, Peste vârfuri; Din valurile vremii...;* M. S a d o v e a n u: *Mergând spre Hârlău; Povestea baciului Tomega; Bulboana lui Vălinaş; Ţara de dincolo de negură (Ucenicie într-o breaslă veche, Aprilie – o clipă, Pasaj de raţe, sara).*

6. **Mijloace în slujba umorului şi satirei**

a. *Jocul de cuvinte*

Ce se înţelege prin joc de cuvinte? Care sunt procedeele comune tuturor jocurilor de cuvinte? Care sunt speciile literare care utilizează frecvent jocul de cuvinte?

102. Identificaţi jocul de cuvinte bazat pe contaminare în următoarele contexte şi explicaţi efectul umoristic sau satiric realizat:

1. „Că această minune între voi, o, jiganiilor şi pasirilor, ieste cămila nepăsărită şi pasirea necămilită, căriia unii, alcătuindu-i numele, Struţo-cămilă îi dzic." (D. C a n t e m i r)

2. „He! He! bine-ai venit, nepurcele!"(I. C r e a n g ă)

3. „Cioflecării şi hilariante – Siniştrilor mei critici Virgil Cioflec şi Ilarie Chendi." (Caleidoscopul lui A. Mirea)

103. Identificaţi jocul de cuvinte bazat pe paronimie în contextele date şi comentaţi efectul umoristic sau satiric realizat:

1. *Individul* (înaintează la bară): Să trăiţi, domnule (sughite) prezentin!

Procurorul: Prezident, domnule!

Individul (conciliant): Pretendent!" (A l. O. T e o d o r e a n u)

2. „Ce, suntem pe timpul percheziţiilor spaniole?" (A l. O. T e o d o r e a n u)

3. „Nu *Momente* , maestre , ci *Monumente* trebuia să botezi admirabilul volum..." (G. R a n e t t i)

4. „La restaurant. Mitică sună. Chelnerul Costică... se prezintă.

Costică: Ce-a comandat don' Mitică?

Mitică: Dragă Costiţă, să-mi pui la grătar o costică de purcel" (I. L. C a r a g i a l e)

104. Identificaţi jocul de cuvinte bazat pe omonimie în contextele de mai jos şi explicaţi efectul umoristic sau satiric realizat.

1. „ Când merge să se-mprumute cu bani:

– Unde ai plecat Mitică?

– La vânătoare de lei." (I. L. C a r a g i a l e)

2. „Costică se plânge lui Mitică la birt că suferă de insomnie şi nu ştie ce doftorie să mai ia ca să poată dormi.

Mitică îi recomandă:

– Ia o plachie de somn" (I. L. C a r a g i a l e)

3. „Nu ştiţi să rămâneţi senini
Când ironia mea vă muşcă;
Eu nu-s cocoş pentru găini
Plouate, – sunt cocoş de puşcă!" (C i n c i n a t P a v e l e s c u)

Scanned with OKEN Scanner

105. Stabiliți în ce constă jocurile de cuvinte de mai jos, care este intenția autorului și care este efectul lor:

1. „N-apucase moș Bodrângă a lua bine fluierul de la gură și iacă ne trezim cu popa Buligă, ce-i ziceau și Ciucalău, din ulița Buciumenii, tămâiet și aghezmuit gata des-dimineață, Dumnezeu să-l iepure!" (I. C r e a n g ă)

2. – „Am un leu și vreau să-l beau. – Se poate. Dar, cei care spun așa, ar bea câte o junglă pe zi."

– „Luleaua: o sucită din fire. Și bețivă, când e a neamțului."

– „N-aduce anul ce aduce ceasul, mai ales dacă acesta e de aur și cu trei capace." (T. M u ș a t e s c u)

106. Explicați care e baza lexicală a următoarelor *calambururi*:

„ – Nu confundați fumul, cu fumurile.

– Una e menajare și alta e menajerie.

– Puiul de leu se numește leuștean.

– Paralele fac lei. Și, leii, paralei." (T. M u ș a t e s c u)

b. *Unitățile nelogice*

Ce se înțelege prin unități nelogice? Ce tipuri de unități nelogice cunoașteți?

107. Identificați unitățile nelogice din contextele de mai jos, stabiliți tipul și comentați efectul stilistic.

a. „Mai bună minte avea Mirăuță din Grumăzești, care umbla trelalela în puterea iernii pe la tărăbi, întrebând: ba teacă de cosor, ba căpestre de purici, ba cuie de la corabia lui Noe, ba fragi și căpșune pentru cineva care pornise într-adaos..." (I. C r e a n g ă)

b. „*Tipătescu*: Mișel!

Pristanda: Curat mișel!

Tipătescu: Murdar!

Pristanda: Curat murdar!" (I. L. C a r a g i a l e)

c. „Algazy este un bătrân simpatic, știrb, zâmbitor și cu barba rară și mătăsoasă, frumos așezată pe un grătar înșurubat sub bărbie și împrejmuit cu sârmă ghimpată." (U r m u z)

d. „Să nu stai toată ziua vârât cu nasu-n scripte –
Iar laptele și carnea – să fie bine fripte."

(G. T o p î r c e a n u)

c. *Paradoxul stilistic*

Ce se înțelege prin paradox stilistic? Care sunt procedeele comune paradoxului stilistic? Ce formă literară exprimă în cel mai înalt grad virtuțile paradoxului stilistic?

108. Identificați paradoxul stilistic în contextul de mai jos și explicați cum răspunde intenției scriitorului:

„Toți, abdicați din funcția divină,
Au renunțat la slăvile eterne.
Apolo-i profesor de mandolină,
Pan lecții dă, de limbile moderne.
Hercule-i petrolist dactilograf
Și Joe însuși, farmacist de treabă,
Servește-n cutiuțe la tarabă
Câte un hap, câte un praf."

(T. A r g h e z i)

Scanned with OKEN Scanner

109. Explicați prin ce mijloace lexicale este realizat paradoxul stilistic din contextul de mai jos:

„Adâncurile tăcute și largi ale miezului de noapte se umplură deodată de glasul jalnic și prelung al clopotului..." Vivos voco"...

Și călugării, ca umbre negre rupte din întuneric, se mistuiau în ușa luminată și larg deschisă a bisericii..." Mortuos-plango".

Și părintele Ghermănuță dormea dus pe lada de Brașov... „Fulgura frango".

Și horăitul de tunet al părintelui Ghermănuță era, parcă, sfărâmat, în răstimpuri, de urletul de aramă al clopotului...

Ce mic și netrebnic era părintele Ghermănuță!

Nu-i vorbă, că lucru tocmai mare nici eu nu eram." (C. Hogaș)

110. Analizați mijloacele lexicale cu ajutorul cărora Topîrceanu parodiază stilul lui I. Minulescu în „Romanța automobilului".

b. *Alte mijloace stilistice*

Ce alte mijloace stilistice pot fi utilizate pentru obținerea unor efecte satirice sau umoristice?

111. Efectele umoristice și satirice din contextele de mai jos se bazează pe fenomenul de *stridență lexicală.*

Explicați în ce constă acest fenomen de stridență în cazurile de față și care a fost intenția autorului:

a. „Și astfel Noe, întâiul armator al vremurilor, primi comanda unui titanic steamer ce avea să înfrunte surplusul imenselor rezervorii de lichiduri neîntrebuințate pe care le deținea cel înalt și cu care se hotărâse să dușeze patruzeci de zile și patruzeci de nopți biata omenire." (D. Anghel)

b. – „Un țânțar, nervos și foarte
Slab de constituție,
În zadar vrea să ia parte
Și el la discuție."
(G. Topîrceanu)

112. Ce semnificație au *numele proprii* spicuite din opera lui I. L. Caragiale? De unde provine efectul umoristic și satiric al acestora?

Iordache Brânzovenescu, Nae Cațavencu,
Caracudi, Agamemnon Dandanache, Tache
Farfuridi, Stan Făcăleț, Pană Foale – primar,
Iordăchel Gudurău, Mișu Guvidi, Nae
Ipingescu, Mitică Pișculescu – comisarul secției 55,
Atenaisa Perjoiu, Esméralde Piscopesco, Zaharia
Trahanache.

B. RESURSE STILISTICE ALE STRUCTURII FONETICO-LEXICALE

1. Valori expresive ale sunetelor

a. *Sunete în context*

Definiți cuvântul și precizați legăturile posibile între structura fonetică a cuvântului și expresivitatea latentă a acestuia (vocale, consoane, diftongi; calitatea sunetelor, lungimea cuvintelor etc.).

Scanned with OKEN Scanner

113. Alegeți și repartizați pe două coloane cuvintele care vi se par eufonice și care vi se par neeufonice; motivați alegerea; introduceți în contexte potrivite (alese din scriitori cunoscuți sau create de dv.) câte 3 cuvinte eufonice și trei neeufonice.

Meteor, aievea, codru, fag, rotocol, cobalt, taină, brumă, salcie, clepsidră, ger, fir, sparge, deșert, nisip, cumpănă, gheață, fulg, pustiu, rețea, izvor, alint, cenușă, brad, stejar, rostogoli, întuneric, alean, scoică, povară, beznă, lăstun, lentilă, mănunchi, frânge, butuc, amăgire, cristal, miere, morocănos, cunună, lumină, luntre, mlădiță, păiș, stâncă, apă, scrum, culme, fulger, pirogă, ancoră, pulbere, prund, rouă, siluetă, talaz, vatră.

114. Precizați dacă între structura fonetică a cuvântului și conținutul noțional se stabilesc relații; unde este cazul, motivați:

Adânc – profund; lung – scurt; mut – sonor; mic – mărunt – minuscul; mare – uriaș – gigantic – colosal; fierbinte – cald – rece; limpede – străveziu – transparent – cristalin – opac – tulbure; dulce – amar; lin – domol – sprinten – ager; subtil – fin –subțire – gros – grosolan; strâmb – drept; strident – calm; ușor – greu; firav – plăpând – gingaș – zdravăn – solid – butucănos; ușor – greu; morocănos – posac – vesel – zglobiu; îngust – strâmt – larg; monoton – variat; flexibil – mlădios – rigid – țeapăn.

115. Arătați prin ce procedee (sinonime, perifrază, antepunerea epitetului, articulare, suprimarea articolului, pronunțare prescurtată sau durativă, diereză etc.) s-a produs adaptarea volumului sonor al cuvintelor subliniate la conținutul noțional exprimat. Raportați adaptările survenite la intenția scriitorului:

a. „Cu mâne zilele-ți adaogi,
Cu ieri *viața* ta o scazi
Și ai cu toate astea-n față
De-a pururi *ziua cea de azi*."
(M. Eminescu)

b. „Ieri s-a votat monstruoasa lege a d-lui P. D. Carp asupra școalelor profesionale așa cum a voit ministrul *nerromân*, care, ca briganzii a pus camerei servile cuțitul la gât strigându-i fioros: votul sau viața!
Penibil! terribil! orribil!"
– „No! ... *văz't-ați numa* ce iaste lucrul acela, *m'rog, carele* se cheamă respectul datorinții (cu elevațiune), *carele* este fundământul acelui lucru, *m'rog, carele* se cheamă adevăratul *romăgnism*?..." (I. L. Caragiale)

c. „În dăsagi, pe umăr, *văru-meu* Păcală
Aducea-n târg ouă și *smântână-n* oală.
Numărând pe *dește* cât e săptămâna,
Cumpănea cu ouă brânza și smântâna,
Și pornea de joia și cu bulzi de caș,
Să-i ajungă vineri marfa în oraș..."
(T. Arghezi)

116. În ce constă rezonanța deosebită pe care o au cuvintele subliniate?

a. „Garoafele din *glastră*, stând gata ca să moară,
Vorbesc de-o fată blondă cu fața *diafană*..." (D. Anghel)

b. „Strofe vechi, o *mandolină*,
Un *Cézanne* și doi *Gauguin*,
Patru măști de *bronz*:
Beethoven, Berlioz, Wagner, Chopin,

Scanned with OKEN Scanner

O sofa arabă, două vechi icoane bizantine,
Un *potir de-argint*, mai multe vase vechi de *Saxa* pline
Cu *mimoze*, tamburine spaniole, lampioane
Japoneze, trei foteluri cu inscripții musulmane,
Fleurs du mal legate-n piele de *Cordova*,
Și pe pian:
Charles Baudelaire și alături *Villiers de l'Isle-Adam*..."

(I. Minulescu)

117. Precizați dacă există corespondențe între structura fonetică a cuvintelor subliniate (proporția de vocale și consoane, calitatea sunetelor) și resursele lor expresive; în ce constau aceste corespondențe?

a. „Stă *castelul singuratic, oglindindu-se în lacuri*,
Iar în fundul apei clare *doarme umbra* lui de veacuri;
Se înalță în tăcere dintre *rariștea de brazi*,
Dând atâta *întuneric rotitorului talaz*. (M. Eminescu)

b. – „Domnișoarei cu trei rochii-i
Lăcrimau *rubine* ochii
Să te-ntreb pe Dumneata
Cum venișI în iarba mea
Și de unde, Domnișoară
De *cristal* și *scorțișoară*?"

– „Cobilița-n cer se urcă
Sprijinită-n crac de furcă,
Pe când moara, strânsă *glugă*
Ține loc de *buturugă*." (T. Arghezi)

118. Pe ce se bazează efectul expresiv al cuvintelor subliniate?

a. „Și ca nouri de aramă și ca *ropotul* de grindeni,
Orizonu-ntunecându-l, vin săgeți de pretutindeni,
Vâjâind ca vijelia și ca *plesnetul* de ploaie...
Urlă câmpul și de *tropot* și de strigăt de bătaie."

(M. Eminescu)

b. „Și-n vremea cât s-au cununat
S-a-ntins poporul adunat.
Să joace-n drum după *tilinci*:
Feciori, la zece fete, cinci,
Cu *zdrângăneii* la opinci
Ca-n port de sat."

(G. Coșbuc)

c. „Răsună din margini de târg
Un *bangăt* puternic de aramă;
E toamnă... metalic s-aud
Gorniștii, în fund, la cazarmă.

(G. Bacovia)

b. *Asonanța, aliterația, ecoul poetic*

Ce se înțelege prin asonanță, aliterație, ecou poetic?
Cum se realizează armoniile imitative?

Scanned with OKEN Scanner

119. Identificați asonanțele în contextele de mai jos și stabiliți ce a determinat prezența lor în vers.

a. – „ Și nime-n urma mea
Nu-mi plângă la creștet
Doar toamna glas să dea
Frunzișului veșted.“ (M. E m i n e s c u)

b. „Voind să duci tezaurul de ceară,
Te prăbușișI din drumul cel înalt.
Cine-o să vie, trupul tău de-afară
Să-l caute și-n jur să-l sufle cald?“ (T. A r g h e z i)

120. Identificați aliterațiile și ecourile poetice din contexte și precizați rolul lor stilistic.

a. „Ca un glas domol de clopot
Sună codrii mari de brad;
Ritmic valurile cad,
Cum se zbate-n dulce ropot
Apa-n vad.“ (G. C o ș b u c)

b. „Se tânguiesc
Tălăngi pe căi
Și neguri cresc
Din negre văi
Plutind pe munți...
Și neguri cresc
S-anină-n crengi
Se tânguiesc
Și plâng tălăngi
Pe căi pustii...“
(Șt. O. I o s i f)

c. „Și broaștele semețe cântau cu glasuri multe
Pe când, din înălțime, privindu-și fața-n lac,
Un nour singuratic stătea uimit s-asculte
Cum bat ca toaca toate și-o clipă toate tac.“
(G. T o p î r c e a n u)

121. Identificați și explicați rolul asonanțelor, aliterațiilor și ecourile poetice în proverbele, zicătorile și formele fixe de mai jos:

1. Are un os de ros. Dă-cu bâta-n baltă. Își face burta butie și gura pâlnie. L-a făcut cu ou și cu oțet. Umblă frunza frăsinelului. Get, beget. Șoapta cât ciubota, de-aude cumătra. Vorbi și nea Vlad că-i și el din sat. Acu nu cântă cucul, ci urlă lupul. Casa-i goală ca o oală. Hatârul n-are hotar. Nici o boală nu-i mai rea ca dorul și dragostea. Nu te uita la căciulă ci te uită la făptură. (F o l c l o r)

2. Apa trage la matcă și omul la teapă. A plecat cu graba și s-a-ntâlnit cu zăbava. Azi un ou, mâine un bou. Boii bătrâni fac brazda dreaptă. Din salcie cerc de bute și din nerod om de frunte. Cine poate oase roade, cine nu nici carne moale. Când e minte, nu-i ce vinde; când e brânză, nu-i bărbânță. Când vede omul nevoia, vorbește ce nu-i e voia. Din vorbă-n vorbă ajungi la cociorvă... Furnică cu furnică, fie cât de mică, face mare mușuroi. Gura dulce mult aduce. Jocul rupe cojocul. La așa cap, așa căciulă. La omul sărac nici boii nu trag.

Pomul pădureț pădurețe poame scoate. Vița de vie tot învie, dat cea de lauruscă se usucă. Vrabia mălai visează. (F o l c l o r)

122. Identificați în poeziile indicate mai jos aliterații și ecouri poetice și explicați efectul lor stilistic.

Scanned with OKEN Scanner

– „Ce te legeni...“ de M. Eminescu
– „Mama” de G. Coşbuc
– „Balada popii din Rudeni“ de G. Topîrceanu
– „Lacustră” de G. Bacovia.

123. Identificaţi armoniile imitative; arătaţi cum au fost realizate şi care este rolul lor stilistic în contextul dat.

a. „Tropotă, bubuie, plaiul Candavii
Lângă Cavaia
Caii se spumegă, pui ai Moravii
Răpind bătaia...“ (D. Bolintineanu)

b. „Deodată se aude un tropot pe pământ,
Un tropot de copite, potop ropotitor!“ (V. Alecsandri)

2. Valori expresive ale intonaţiei, accentului, debitului

Definiţi intonaţia, accentul, debitul.

124. Ce rol joacă succesiunea regulată a accentelor în versurile următoare?

a. „Cel ce gândeşte singur şi scormone lumina
A dat o viaţă nouă şi-un om de fier, maşina,
Fiinţă zămislită cu gândul şi visarea,
Neînchipuit mai tare ca braţul şi spinarea.“ (T. Arghezi)

b. „Atâta linişte-i în jur, de-mi pare că aud
cum se izbesc de geamuri razele de lună.“ (L. Blaga)

125. Stabiliţi succesiunea accentelor în versurile următoare; comentaţi concluziile la care aţi ajuns.

a. – „Focul e-nvelit pe vatră,
Iar opaiţele au murit
Şi prin satul adormit
Doar vrun câine-n somn mai latră
Răguşit.“
– „E-n flacără bolta senină,
Şi fără-ntrerupere-acum
Se varsă tăcută lumină,
Se varsă grăbită, se-ntinde
Pe dealuri, pe coaste, s-aprinde
Pe şesuri, pe drum.“
– „Ca ieri cuvântul din vecini
S-a dus ca astăzi prin străini
Lăsând pe toţi,din cât afund
O mie de crăimi ascund
Toţi craii multului rotund
De veste plini.“ (G. Coşbuc)

b. „De prin balcoane
Şi coridoare
Albe tulpane
Fâlfâie-n soare.
Ies gospodinele
Iuţi ca albinele,
Părul le flutură,
Toate dau zor.
Unele mătură,
Altele scutură
Colbul din pătură
Şi din covor.“ (G. Topîrceanu)

Scanned with OKEN Scanner

126. Citiți cu atenție fragmentele de mai jos respectând indicațiile (grafice și între paranteze) aparținând autorului.

Comparați tipurile de intonație corelându-le cu intenția sau stările sufletești ale personajelor.

a. „Ai voit, amice, ca mai înainte de a o tipări, să citesc eu, în manuscript, cartea românească ce tu ai compus sub titlul de „Manualul vânătorului" și, după citire, să-mi și dau părerea asupră-i. Pentru atâta încredere, nu am cum să-ți mulțumesc, dar, teamă mi-e că, acordându-mi *mie* o așa amicală și lingușitoare precădere, n-ai nimerit tocmai bine, o iscusite vânătorule! Oare nu știai sau ai uitat cum că la vânătorie, ca și la multe altele, eu mă pricep cam tot atât precât se pricepea vestitul ageamiu carele, văzându-se luat în răspăr de babele satului pentru izbânzile ce făcuse cu pușca dimineața, în bătătură se apăra în dulcea limbă a poeziei și ținea una că:

De e curcă,
Ce se-ncurcă,
La revărsatul zorilor,
În calea vânătorilor?"

(A. I. Odobescu)

b. „*Leonida* (sculându-se din somn înspăimântat): Ai! ce e?

Efimița: Leonido! scoal' că-i foc, Leonido!

Leonida (speriat): Unde-i foc?

Efimița: Scoal' că-i revuluție, bătălie mare afară!

Leonida: Aș! vorbă să fie! Ce te pomenești vorbind, domnule?

Efimița: Bătălie la toartă, soro: pistoale, puști, tunuri, Leonido, țipete, chiote, lucru mare, de am sărit din somn!

Leonida (luând-o cu binișorul): Mițule, nu-i nimica; știi cum ești dumneata nevricoasă, unde am vorbit toată seara de politică, te-i fi culcat și cu fața-n sus și ai visat cine știe ce.

Efimița (impacientată): Leonido, deșteaptă sunt eu acuma?

Leonida: Apoi de! Mițule, asta dumneata știi.

Efimița (atinsă): Bravos, bobocule! nu m-așteptam ca tocmai dumneata să te pronunți cu așa iluzii în contra mea; te credeam mai altfel... îmi pare rău!...

Coane Leonido, sunt deșteaptă; am auzit cum te-auz și m-auzi... revuluție, bătălie mare!" (I. L. Caragiale)

c. „–Vreau să-ți explic punctul de vedere teoretic în care mă voi așeza în convorbirile noastre.

– Vă ascult, domnule profesor.

– Poezia, domnule, își are universul ei, așa cum un continent are fauna și flora lui. Ea constituie o lume separată de aceasta, cu rânduiala ei proprie.

– Atunci dacă un poet cântă Ceahlăul, muntele nu-i Ceahlău?

– Nu e Ceahlăul, cum Styxul nu-i Dunărea. Te rog să ai răbdare. Universul prim nu-i străin de acest univers secund, sau mai bine zis universul poeziei constituie un al doilea cosmos, admis. Pe acesta urmează a-l examina." (G. Călinescu)

Scanned with OKEN Scanner

127. Citiți cu glas tare fragmentele de mai jos și comparați debitul verbal (viteza de articulare a sunetelor) al vorbitorilor; trageți concluzii asupra virtuților expresive ale debitului.

„*Cațavencu*: Domnilor!... Onorabili concetățeni! Fraților!... (Plânsul îl înecă) iertați-mă, fraților, dacă sunt mișcat, dacă emoțiunea mă apucă așa de tare... suindu-mă la această tribună... pentru a vă spune și eu... (Plânsul îl înecă și mai tare). Ca orice român, ca orice fiu al țării sale... în aceste momente solemne (de-abia se mai stăpânește)... mă gândesc... la țărișoara mea (plânsul l-a biruit de tot)... la România (plânge; aplauze în grup)... la fericirea ei! (același joc de amândouă părțile) la progresul ei!... (asemenea crescendo) la viitorul ei! (Plâns cu hohot. Aplauze zguduitoare.)"...

„ – Mă rog, dacă nu vă supărați, aveți apă?

– Da.

– E rece?

– Potrivită.

– Nu-i puneți gheață?

– Ba da.

– Așa? Îi puneți gheață?

– Firește!

– E flir... e firl...? asta...

– Da, avem filtru.

– Monșer! te superi dacă te-oi ruga pentru un pahar de apă?... Teribil mi-e sete!" (I. L. Caragiale)

128. Citiți cu glas tare contextele de mai jos. Precizați efectele expresive datorită articulării diferite a sunetelor de către vorbitori. Arătați cum folosește scriitorul acest procedeu ca mijloc de caracterizare a unui personaj sau situații.

– *Catindatul:* Așa, cu ăl d-acuma?... da. (Chelnerul iese în dreapta) Pfu! cald mi-e... lucrează magnetismul... I-am dat de leac!... Vezi ce e când știe cineva?... Era aproape de mintea omului: durerea devine din măsea, măseaua devine din răceală, răceala devine din frig – din cald devine că nu mai e frig; dacă nu mai e frig, va să zică că răceala se duce și vine căldura; a venit căldura, a trecut durerea... (chelnerul vine). Par egzamplu... (pune mâna pe falcă) lucrează magnetismul... arde... foc,... Pfu! cald mi-e! (Chelnerul a pus pe masă romul). Un rom și țal!"...

– „Dar n-apucă să răspunză ceva urâtul, și mititelul își retrage îngrozit capul gol înăuntru și-ncepe să zbiere.

– Mamițoo! mam'mare! tantii!

– Ce e? Ce e? sar cucoanele.

– Să oprească! zbiară mai tare Goe, bătând din picioare. Mi-a zburat pălăria! să oprească!!!"...

– „Mitică zice cucoana moașa, după ce rupe o bucată de turtă dulce de la madam Georgescu; faci ținste?...

– „Mă! băiete, o halbă!... da să nu-mi pui guler de gheneral!"

(I. L. Caragiale)

3. Valori expresive ale formelor prozodice

a. *Ritmul*

Ce se înțelege prin ritm, unitate metrică, măsură?

Scanned with OKEN Scanner

129. Stabiliți ritmurile în fragmentele de poezie de mai jos; trageți concluzii asupra valorilor stilistice ale ritmului.

a. „Ce e viața noastră în sclavie oare?
Noapte fără stele, ziuă fără soare.
Cei ce rabdă jugul și-a trăi mai vor
Merită să-l poarte spre rușinea lor!“
(D. Bolintineanu)

b. „O, mamă, dulce mamă, din negură de vremi
Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi;
Deasupra criptei negre a sfântului mormânt
Se scutură salcâmii de ploaie și de vânt,...“
(M. Eminescu)

c. „Pe Vodă-l zărește călare trecând
Prin șiruri, cu fulgeru-n mână.
În lături s-azvârle oștirea păgână,
Căci Vodă o-mparte, cărare făcând,
Și-n urmă-i se-ndeasă, cu vuiet curgând,
Oștirea română.“ (G. Coșbuc)

d. „Plouă stupid...
Cerul își scutură
Ca dintr-o ciutură
Frigul lichid.“
(G. Topîrceanu)

e. „Mă rogi c-un surâs și cu dulce cuvânt
rost să fac de semințe, de rarele,
pentru Eutopia, mândra grădină,
în preajma căreia fulgere rodnice joacă
să-nalțe tăcutele seve-n lumină.“
(L. Blaga)

130. Identificați unitățile metrice și alcătuiți schema versurilor de mai jos:

a. – „Aburii ușori ai nopții ca fantasme se ridică
Și plutind deasupra luncii, printre ramuri se despică.
Râul luciu se-ncovoaie sub copaci ca un balaur
Ce în raza dimineții mișcă solzii lui de aur.“

– „Plecat-am nouă din Vaslui
Și cu sergentul zece
Și nu-i era, zău, nimănui
În piept inima rece.“
(V. Alecsandri)

b. – „Iar te-ai cufundat în stele
Și în nori și-n ceruri nalte?
De nu m-ai uita încalte
Sufletul vieții mele.“

– „Departe sunt de tine și singur lângă foc
Petrec în minte viața lipsită de noroc,
Optzeci de ani îmi pare în lume c-am trăit,
Că sunt bătrân ca iarna, că tu vei fi murit.“

Scanned with OKEN Scanner

– „Da! din porțile mândre de munte, din stânci arcuite,
Iese uraganul bătrân, mânând pe lungi umeri de nouri,
Caii fulgerători și carul ce-n fuga lui tună."

(M. Eminescu)

c. – „Zgomotul de lanțuri multe
A trecut prin curte,
A ieșit lung pe porți
Printre vii și morți,
Târâș, grăpiș,
Prin păinjiniș,
Ca o fiară bolnavă de rugină."

(T. Arghezi)

131. Precizați valorile expresive ale unităților metrice din contextele:

a. – „Și nime-n urma mea
Nu-mi plângă la creștet,
Doar toamna glas să dea
Frunzișului veșted."

– „Nourii curg, raze-a lor șiruri despică,
Streșine vechi casele-n lună ridică,
Scârțâie-n vânt cumpăna de la fântână,
Valea-i în fum, fluiere murmură-n stână."

(M. Eminescu)

b. „Sania coboară clinul de pădure.
Fug în urma noastră luminișuri sure
Și-n singurătatea care ne petrece,
Peste vârf de arbori, asfințitul rece
Străbătând podoaba crengilor subțiri
Luminează-n aer bolți de trandafiri."

(G. Topîrceanu)

b. *Rima*

Definiți rima. Precizați criteriile de clasificare a rimelor și clasificați rimele.

132. Identificați structura rimelor poeziei populare, pe baza exemplelor de mai jos:

– „A plecat motul prin țară
Cu cercuri și cu ciubară
Și cu tocuri de rășină
S-aducă la prunci făină."

– „Rămâi, brazdă, după plug,
Că eu de astăzi mă duc
Și mă bag în codrii verzi,
De astăzi nu mă mai vezi!"

– „Bine-mi pare, de ce-mi pare,
Că mândra-i frumoasă tare;
Ca un soare când răsare,
Cu o floare din răzoare."

– „Foicica fagului,
La poalele muntelui,

Scanned with OKEN Scanner

Muntelui Pleşuvului,
În mijlocul
Câmpului,
La puțul
Porumbului,
Pe câmpia verde, -ntinsă,
Şi de cetine coprinsă,
Şade Toma Alimoş,
Haiduc din Țara-de-Jos,
Nalt – la stat
Mare la sfat
Şi viteaz cum n-a mai stat."

– „Meşterii grăbea,
Sforile-ntindea,
Locul măsura,
Şanțuri largi săpa
Şi mereu lucra,
Ziduri ridica,
Dar orice lucra,
Noaptea se surpa!"

– „Unde merg şi orice fac
De belele nu mai scap,
Nicăieri nu mai încap."

– „Codrule, codruțule,
Bunule, drăguțule,
Ian desfă-ți cărările,
Să-mi duc supărările,
Dorul mândrei arzător
Ce mă face călător..."

(Folclor)

133. Identificați structura rimelor poeziei lui Eminescu, analizând poeziile: „Călin (File din poveste)"; „Trecut-au anii"; „Peste vârfuri"; „Somnoroase păsărele"; „Ce te legeni..."; „Criticilor mei".

134. Identificați structura rimelor poeziei lui T. Arghezi analizând poeziile: „Melancolie"; „Marină"; „Morgenstimmung"; „Ex libris"; „Inscripție pe o uşe"; „Iarna blajină"; „Flautul descântat"; „Drumu-i lung"; „Balada maeştrilor".

135. Analizați valorile stilistice ale rimelor subliniate:

a. „Şi eu astfel mă uit din jeț *pe gânduri,*
Visez la basmul vechi al zânei *Dochii;*
În juru-mi ceața creşte *rânduri-rânduri;*
Deodat-aud foşnirea unei *rochii,*
Un moale pas abia atins de *scânduri...*
Iar mâini subțiri şi reci mi-acopăr *ochii.*"

Scanned with OKEN Scanner

– „Cu ochii serei cei *de-ntâi*
Eu n-o voi mai *privi-o...*
De-aceea-n urma mea *rămâi*
Adio!"

– „Când însuşi glasul gândurilor, *tace,*
Mă-ngână cântul unei dulci *evlavii* –
Atunci te chem; chemarea-mi *asculta-vei?*
Din neguri reci plutind te vei *desface?*"

– „Dintre sute de *catarge*
Care lasă *malurile,*
Câte oare le vor *sparge*
Vânturile, *valurile?*"

(M. Eminescu)

b. – Zările, de farmec *pline,*
Străluceşc în *luminiş;*
Zboară mierlele-n *tufiş*
Şi din codri noaptea *vine*
Pe *furiş.*"

– „Văd clăile-n câmp, pe *coline*
Cunosc singuratecii *ulmi,*
Şi-acum, la lumina ce *vine,*
Încep să se mişte *greoaie*
Fărturi purtătoare de *ploaie,*
Se urcă pe *culmi.*"

(G. Coşbuc)

c. „Despre *tine* şi *otravă,*
despre *slavă* şi *albine,*
scriu în *rune* o *poveste,*
căci ce *este* nu *se spune.*

E mai *vie născocirea*
când *iubirea* o *îmbie.*
Scriu în *rune* ani de *fiere*
şi de *miere.* Zic din *strune.* "

(L. Blaga)

c. *Vers, vers alb, vers liber, strofă*

Definiţi versul. Arătaţi caracteristicile versului clasic, versului alb, versului liber. Ce este cezura? Schiţaţi istoria dezvoltării versului în literatura română. Precizaţi structura strofelor şi discutaţi felul cum gruparea versurilor în strofe este legată de intenţia poetică.

136. Alcătuiţi schema versurilor; marcaţi cezura; comentaţi rolul expresiv al cezurei în exemplele date:

a. – „Când voi muri, iubito, la creştet să nu-mi plângi:
Din teiul sfânt şi dulce o ramură să frângi,..."
– „Şi osteniţi oameni cu coasa-n spinare
Vin de la câmp, toaca răsună mai tare..."

(M. Eminescu)

Scanned with OKEN Scanner

b. „Dar amurgul palid a-nceput să scadă.
Noaptea, ca un abur, creşte din zăpadă."

(G. Topîrceanu)

c. „Laudă semințelor, celor de față şi-n veci tuturor!
Un gând de puternică vară, un cer de înaltă lumină,
s-ascunde în fiestecare din ele, când dorm."

(L. Blaga)

137. Analizați structura prozodică a următoarelor contexte:

a. „Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate;
Către țărmul dimpotrivă se întind, se prelungesc,
Ş-ale valurilor mândre generații spumegate
Zidul vechi al mănăstirii în cadență îl izbesc."

(Gr. Alexandrescu)

b. „În fund, pe cer albastru, în zarea depărtată,
La răsărit, sub soare, un negru punct s-arată!
E cocostârcul tainic în lume călător,
Al primăverii dulce iubit prevestitor."

(V. Alecsandri)

c. „Se bate miezul nopții în clopotul de-aramă,
Şi somnul vameş vieții, nu vrea să-mi ieie vamă.
Pe căi bătute-adesea vrea moartea să mă poarte,
S-asamăn între-olaltă viață şi cu moarte;
Ci cumpăna gândirii-mi şi azi nu se mai schimbă,
Căci între amândoi stă neclintită limbă."

(M. Eminescu)

d. „Trec singur... şi tare mi-e teamă...
Şi unde mă aflu nu ştiu –
Vai, plopii detună orașul...
Clavirele plâng în pustiu..."

(G. Bacovia)

e. „Pe câmpul palid, în sulfină,
Vitele pasc şi rumegă lumină.
Ramurile, poamele
Fac mierea, smirna şi toate aroamele
Şi căluşeii cercului cu zodii
Curcubeie de jivine şi jigodii."

(T. Arghezi)

f. „De prea mult aur crapă boabele de grâu.
Ici-colo roşii stropi de mac
şi-n lan
o fată
cu gene lungi ca spicele de orz.
Ea strânge cu privirea snopii de senin ai cerului
şi cântă."

(L. Blaga)

138. Analizați structura prozodică a următoarelor poezii de M. Eminescu; precizați legăturile dintre structura prozodică şi intenția poetică.

„Crăiasa din poveşti"; „Freamăt de codru"; „Revedere"; „Cu mâne zilele-ți adaogi...".

Scanned with OKEN Scanner

139. Analizați structura prozodică a următoarelor poezii de G. Coșbuc; precizați legăturile dintre structura prozodică și intenția poetică.

„Noi vrem pământ"; „Doina"; „Paşa Hassan".

140. Analizați structura prozodică a următoarelor poezii de G. Bacovia; precizați legăturile dintre structura prozodică și intenția poetică.

„Moină"; „Note de primăvară"; „Vals de toamnă".

141. Analizați structura prozodică a următoarelor poezii de L. Blaga; prin ce mijloace fonetice expresive noi sunt înlocuite mijloacele prozodice tradiționale.

„Eu nu strivesc corola de minuni a lumii"; „Vânzătorul de greieri"; „Brumar".

142. Analizați structura prozodică a fragmentelor indicate mai jos; precizați ce modele au avut în vedere autorii și cum s-a produs adaptarea.

a. „Doină, doiniță!
De-aș avea o puiculiță
Cu flori galbene cosiță,
Cu flori roșii pe guriță!"

(V. Alecsandri)

b. „Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus,
Ori ca Hercul înveninat de haina-i;
Focul meu a-l stinge nu pot cu toate
Apele mării."

(M. Eminescu)

c. „Și neguri cresc
S-anină-n crângi; –
Se tânguiesc
Și plâng tălăngi
Pe căi pustii...
Se duc uitați
Cei trei fârtați,
Săltând în șa,
Plutind așa
Ca trei stafii..."

(Șt. O. Iosif)

d. *Forme canonice de poezie*

Precizați principalele caracteristici ale: *sonetului, rondelului, glosei, gazelului.*

143. Analizați următoarele forme canonice de poezie; indicați forma și structura ei, motivați alegerea acelei forme de către poet, referindu-vă la ideea centrală exprimată în poezie.

a. „Veneția" și „Glossă" de Mihai Eminescu;

b. „Rondelul apei din ograda japonezului" de Al. Macedonski;

c. „Lupta vieții" de G. Coșbuc.

4. Exerciții recapitulative

144. Analizați contextele de mai jos, urmărind: ritmul, măsura, intonația, efecte armonice realizate prin selectarea cuvintelor cu o anumită structură sonoră și prin organizarea lor în vers.

a. „Vezi rândunelele se duc,
Se scutur frunzele de nuc,
S-așază bruma peste vii –
De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?"

(M. Eminescu)

Scanned with OKEN Scanner

b. „Rimele cântă pe harpă; – limpede curge izvorul,
Blondă e toată idila, blond e pe vale păstorul...
O! dimineaţă! O! viaţă! Sufletul ce se avântă cântă.
Sufletul ce se avântă, cântă cu frunză, cu apă,
Şi cu parfumul din floare, de închisoare se scapă,
Urcă, esenţă divină deplină, şi pur s-absoarbe-n azur."

(Al. Macedonski)

c. „Cu ochii urmări-vei ţărmul, topindu-se ca noru-n zare,
Şi ochii-ţi lăcrima-vor poate
Trei lacrimi reci de călătoare;
Iar eu pe ţărm,
Mâhnit privi-voi vaporu-n repedele-i mers,
Şi-nţelegând că mi-eşti pierdută
Te-oi plânge-n ritmul unui vers."

(I. Minulescu)

d. „Vara trece; pe cărări
Frunza-n codru sună
Trec cernite înserări,
Nopţi adânci cu lună.
Iar când norii-nvăluiesc
Alba nopţii Doamnă.
Peste groapa lui pornesc
Vânturi lungi de toamnă."

(G. Topîrceanu)

145. Stabiliţi prin ce procedee este realizată armonia interioară în contextele de mai jos. Delimitaţi sintagmele care au organizare ritmică şi semantică proprie şi aşezaţi-le unele sub altele ca într-o poezie în vers liber. Precizaţi efectul stilistic şi corelaţi-l cu intenţia scriitorului.

a. „Dar acolo, subt adâncul frunziş al codrului stă pitit vânătorul, cu ochiul ţintit la pradă, cu braţul ager pe trăgaci. Blânda turturică a sosit, ameţită de bucurie, aproape de soţul ei: ea s-a pus alături cu dânsul pe o cracă verde a stejarului; gungurind, ea îşi scutură aripile şi-şi încovoaie guşa argintie. Soarele de amiază varsă emanaţiuni voluptoase de căldură în rarişteа pădurii şi subt umbra copacilor; razele lui se strecoară luminoase printre frunze şi sclipesc ca aurul pe undele limpezi ale pârâului. Totul în fire e linişte, tăcere, dar şi speranţă; totul pentru norocita pereche, pluteşte în visuri de plăcere, în farmec amoros!" (A. I. Odobescu)

b. „De jur împrejur, ca şi cum s-ar ţine de mână, stau munţii cu piscuri înalte, peste care brădişul negru se întinde ca o imensă haină de doliu. Nici o pasăre nu-şi îndreaptă zborul său rătăcitor peste sălbăticia şi tăcerea de mormânt a locurilor acestora, unde iarba stearpă e fără de sămânţă şi unde numai brusturul de munte, cu floarea galbenă şi lată cât podul palmei, mai are curajul să se uite, de pe creasta stâncilor înalte, în prăpăstiile negre şi fără fund ce se deschid, ca nişte guri de iad, sub picioarele lui." (C. Hogaş)

c. „Dimineaţa se deschide curată şi însorită; prin bolţile pădurii nu aburea nici un fior de vânt. Copacii bătrâni şi tufărişurile aşteptau cu solemnitate minunea învierii şi purtau pe vârfuri muguri graşi, uşor crăpaţi, ca nişte cristalide din care trebuiau să nască noianuri de frunze. Nu erau însă decât o nădejde, un zâmbet fumuriu şi luminos. Iar foile moarte ale toamnei trecute ne foşneau sub paşi.

Pe-alocuri, de pe piscuri, vedeam cerul înalt până la munţi, şi văi depărtate în alte păduri." (M. Sadoveanu)

Scanned with OKEN Scanner

146. Relevați prin ce mijloace fonetice este realizată muzicalitatea versurilor din contextele:

a. „Mihnea încalecă, calul său tropotă,
Fuge ca vântul;
Sună pădurile, fâşâie frunzele,
Geme pământul;..."
(D. Bolintineanu)

b. „Acolo vântul serii prin frunze-alene zboară,
Lovind încet de umbră aripa lui uşoară,
Şi iarba, chemând vântul din ziori ca s-o dismierde,
Se mişcă-n vălurele precum o apă verde."
(V. Alecsandri)

c. „După un semn
Clătind catargele
Tremură largele
Vase de lemn:
Nişte cetăți
Plutind pe marile
Şi mişcătoarele
Pustietăți."
(M. Eminescu)

d. Şi cum stam subt vânt şi frig,
Frânt cârlig,
Iscodind cu ochii treji
Mai în sus de brână drumul
Unde seara ţese fumul
Multor mreji,
Pe subt vreascuri văzui bine
Repezită înspre mine
O guşată cu găteji.
Chiondorâş,
Căta la cale;
De pe şale
Când la deal şi când la vale,
Curgeau betele târâş,
Iar din plosca ei de guşe
De mătuşe
Auzeai cum face „hârşi"...
Plâns prelung, cum scoate fiara
Plâns dogit,
Când vreun şarpe-i muşcă gheara
Muget aspru şi lărgit
De vuia din funduri seara..."
(I. Barbu)

147. Precizați diferențele de expresie sub raport fonetic în fragmentele din poeziile lui Eminescu citate mai jos. Corelați diferențele de expresie cu felul stărilor sufleteşti exprimate.

a. „Sara pe deal buciumul sună cu jale,
Turmele-l urc, stele le scapără-n cale,
Apele plâng, clar izvorând în fântâne;
Sub un salcâm, dragă, m-aştepți tu pe mine."

Scanned with OKEN Scanner

b. „Lângă lac, pe care norii
Au urzit o umbră fină,
Ruptă de mişcări de valuri
Ca de bulgări de lumină,

Dându-şi trestia-ntr-o parte,
Stă copila lin plecată,
Trandafiri aruncă roşii
Peste unda fărmecată."

c. „Să smulg un sunet din trecutul vieţii,
Să fac, o, suflet, ca din nou să tremuri
Cu mâna mea în van pe liră lunec;

Pierdut e totu-n zarea tinereţii
Şi mută-i gura dulce-a altor vremuri,
Iar timpul creşte-n urma mea... mă-ntunec!"

d. „Floare de crâng
Astfel viețile
Şi tinerețile
Trec şi se stâng.

Orice noroc
Şi-ntinde-aripile,
Gonit de clipele
Stării pe loc."

e. „Căci aceloraşi mijloace
Se supun câte există,
Şi de mii de ani încoace
Lumea-i veselă şi tristă;
Alte măşti, aceeaşi piesă,
Alte guri, aceeaşi gamă,
Amăgit atât de-adese
Nu spera şi nu ai teamă."

f. „De-al meu propriu vis, mistuit mă vaiet,
Pe-al meu propriu rug, mă topesc în flăcări...
Pot să mai renviu luminos din el ca
Pasărea Phoenix?"

g. „Trăind în cercul vostru strâmt
Norocul vă petrece,
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor şi rece."

148. Aflaţi şi extrageţi notând în caietul de lectură:
– 3 exemple de asonanţe;
– 3 exemple de aliteraţii;
– 4 exemple de armonii imitative.

Opere de cercetat: poeziile lui M. Eminescu, G. Coşbuc, O. Goga, G. Topîrceanu, G. Bacovia.

149. Încercaţi să „compuneţi" un sonet sau un rondel. Alegeţi una din temele: prietenia, solidaritatea, dragostea de patrie, omenia, munca, creaţia, frumosul, binele.

Scanned with OKEN Scanner

150. Imitând unul din poeții notați în paranteză (L. Blaga, Nichita Stănescu, Marin Sorescu), încercați să „compuneți" o poezie în vers liber. Se vor utiliza în mod obligatoriu, mijloacele fonetice cele mai frecvente, caracteristice modelului ales.

C. PROBLEME DE STIL ALE CONTEXTELOR CU ÎNȚELES COMPLET

1. Procedee de redare a vorbirii

Vorbirea directă și vorbirea indirectă

a. *Chestionar*

Ce se înțelege prin vorbire directă? Ce este vorbirea indirectă? Ce deosebiri există între aceste două procedee sintactice? Care sunt principalele cuvinte de declarație prin care se introduce vorbirea directă? Ce valoare stilistică au construcțiile în care verbul de declarație este omis? Cum se face transpunerea propozițiilor principale din vorbirea directă în vorbire indirectă? Cum se realizează transpunerea propozițiilor subordonate din vorbirea directă în vorbirea indirectă? Cum se înfăptuiește transformarea vorbirii indirecte în vorbire directă? Ce este vorbirea directă legată? Ce este vorbirea directă liberă, stil indirect liber? Ce valori au construcțiile cu mai multe procedee de redare a comunicării?

b. *Exerciții*

151. Stabiliți ce fel de vorbire s-a folosit în fiecare text. Arătați deosebirile dintre cele două procedee. Indicați verbele de declarație, locul lor și explicați punctuația din frază.

a. „Puseră capul pe masă și Mihai cătă puțin la dânsul în tăcere, până când, văzând pe doamna Stanca ce era lângă dânsul, înecându-se în lacrimi, o întrebă pentru ce plânge?

– Pentru că, răspunse această miloasă și simțitoare femeie, aceea ce i s-a întâmplat lui ți se poate întâmpla și ție sau acestuia, arătând pe fiul său Pătrașcu. Această vorbă pătrunse inima oțelită a asprului domn și-i aduse aminte nestatornicia lucrurilor omenești. Cuprins de milă, el plecă capul cu întristare, lacrimile deodată îmbrobodiră fulgerarea ochilor lui și din inimă strigă: „O săracul popă! săracul popă!" (N. B ă l c e s c u)

b. „Înțelegem, cucoane, așa a fi, răspunseră câțiva țărani mai rușinoși; că, dă, dacă nu-ți știi dumneavoastră ce-i pe lume, noi țărănimea de la coarnele plugului avem să știm ce-i bine și ce-i rău?

– Ba eu, drept să vă spun, cucoane, n-am înțeles! Cică zise cu îndrăzneală unul dintre țărani, anume Ion Roată. Și-apoi, chiar dacă ne-am pricepe și noi la câte ceva, cine se mai uită în gura noastră? Vorba ceea, cucoane...: „Țăranul, când merge, tropăiește, și când vorbește, hodorăgește..." (I. C r e a n g ă)

152. Transcrieți frazele de mai jos transformând vorbirea directă în vorbire indirectă. Fiți atenți la semnele de punctuație cerute de vorbirea directă. Arătați ce modificări gramaticale a suferit textul.

a. „Și-odată chemă Spânul pe Harap-Alb și-i zice:– Du-te în Pădurea Cerbului, cum îi știi tu, și măcar fă pe dracul în patru, sau orice-i face, dar numaidecât să-mi aduci pielea cerbului, cu cap cu tot, așa bătute cu pietre scumpe, cum se găsesc." (I. C r e a n g ă)

Scanned with OKEN Scanner

b. „Lăpuşneanu, pe care îl înştiinţase de pornirea norodului, trimise pe armaşul său să întrebe ce vor şi ce cer. Armaşul ieşi.

– Ei, vornice Moţoace, zise apoi înturnându-se spre acesta, spune, n-am făcut bine că m-am mântuit de răii aceştii şi am scăpat ţara de aşa râie?

– Măria-ta, ai urmat cu mare înţelepciune, răspunse mârşavul curtezan; eu de mult aveam de gând să sfătuiesc pre Măria-ta la aceasta, dar văd că înţelepciunea Măriei-tale au apucat mai 'nainte, şi ai făcut bine că i-ai tăiat..." (C. N e g r u z z i)

153. Transformaţi vorbirea indirectă în vorbire directă. Puneţi punctuaţia necesară şi explicaţi modificările gramaticale.

a. Lae, biet, nu ştia de ce e vorba; însă îi fusese destul să privească o dată în faţa stăpânului său pentru ca să simţă că e vreo primejdie la mijloc; văzându-se dar faţă în faţă cu comisarul, el începu să tremure şi să spună că el nu ştie nimic, fiindcă el are de lucru la grajd, iară seara se culcă devreme. Atât era destul pentru ca comisarul să simtă întărit în bănuielile sale şi să-l ia mai de scurt. Astfel Lae mărturisi cu inima încleştată că într-o duminică Lică Sămădăul, venind cu doi tovarăşi la Moara cu noroc, l-au deşteptat cu ghionturi din somn, că în urmă stăpânu-său l-a trimis la popa din Fundureni, dar el nu s-a dus, că s-a ascuns într-un crâng." (I. S l a v i c i)

b. „Logofătul era mai îngrijorat ca boierul să nu se întâmple cumva să se scoale ţăranii. Deşi zicea, sfătuindu-se cu nevastă-sa, că el n-a năpăstuit pe nimeni şi a ajutat unde a putut, încât n-are de ce să-i fie frică, adăuga că ţăranii când o pornesc razna nu mai ţin socoteală de nimic. Avea dânsul destui oameni de credinţă care-l înştiinţau ce se petrece în sat şi care mereu îl asigurau că-l iubeşte toată lumea ca pe un frate." (L. R e b r e a n u)

154. a. Redactaţi în scris o convorbire cu un coleg despre ultima carte citită. Apoi transformaţi vorbirea directă în vorbire indirectă.

b. Întocmiţi o scurtă compunere în care să reproduceţi o convorbire imaginară cu un scriitor preferat. Transformaţi dialogul în vorbire indirectă.

c. Alegeţi din schiţele lui Caragiale o pagină cu vorbire directă şi transformaţi-o în vorbire indirectă. Arătaţi ce deosebiri sunt între ele.

d. Alcătuiţi o scurtă compunere liberă folosind ambele procedee sintactice şi arătaţi valoarea lor.

155. Subliniaţi cuvintele de declaraţie. Relevaţi rolul lor: introduc, întrerup sau încheie comunicarea; transmit, întreabă sau răspund la ceva; încep şi sfârşesc vorbirea; exprimă un gând, o opinie, un sentiment; caracterizează intonaţia; subliniază sau indică o mişcare, o stare, o caracteristică a vorbitorului etc. Discutaţi despre valoarea expresivă a cuvintelor de declaraţie subliniate.

a. „Numai câţiva danci perpeliţi miorlăiau împrejurul boierului, cu mâinile întinse:

– Măria-voastră, măriuţele voaştre, sărutăm dreapta, măria-voastră..."

„Boierul începu a râde:

– He-he-he! Ce te prefaci, ticălosule? Parcă eu nu ştiu că ţi-i dragă? De ce te îngrozeşti, Ilie?"

„Deodată din uşa bordeiului de-alăturea, izbucni un glas răguşit:

– Vai de capul tău, ticălosule! Unde ai să ajungi cu inima asta a ta? mai bine dă-o la câini! nu vezi că ştie?..."

„Popa împroşcă iar, vânturând filele unsuroase:

– Dacă moare, cu ce-l îngropăm?

– Calul! vorbi luminat primarele."

Scanned with OKEN Scanner

„Vasile, logofătul boierului, se alătură de banca de piatră şi, scărpinându-se în cap, şopti rânjind:

– Ce zici stăpâne? ian priveşte-l! Aista şi pe dracul ţi-l aduce!“

„Iar argaţii murmurau:

– Cum să-l legăm? Aista-i Răcoare... Unde se află Cozma Răcoare, cucoană!“

– „Nu cred să ploaie! murmură el.

Apoi răcni la vizitiu:

– Mână mai repede, – să nu ne apuce ploaia pe drum...“

„Gemu încet:

– Are să te găsească taica! dar aşa de încet, că de abia auzii.“

„Dar de lângă cioban, se scoală o babă:

– Vai de mine, dragul mamei! Da' unde se află! Să-ţi rupă vreo coastă?...“

Şi abia îi auzirăm răspunsul gâfâit:

– Ia, ce să fac? Secer. Vai de capul meu. De dimineaţă, de când s-a zărit geană de ziuă, am venit. M-a adus Ghiţă...“

„Şi pe urmă alt glas, o plângere adâncă, o rugare chinuită, de departe:

– Oameni buni! nu mă zdrobiţi! Nu mă omorâţi, măi fraţilor!“ (M. S a d o v e a n u)

b. „Nadina interveni repede cu explicaţia:

– L-am cules şi pe el ca să fim compania mai mare... Nu te superi?

– Mai încape vorbă? aprobă dânsul. Ce zici tu e sfânt!“

„Petre îl ostoi:

– Lasă, măi nene Antoane, că dumnealui n-are vreme de braşoavele tale!

Omul se încăpăţână:

– Nu-s braşoave, măi Petrică!“

– „Fireşte! ciripi Eugenia. Trebuie să facem ceva pentru el!“

„Nadina, văzând din uşă cum răsucea firele de apă un vânt aspru, se zbârli:

– Mi se pare că eu voi fi înaintea lor la Bucureşti.“

„– Aşa, puiule! sfârşi secretarul amical. Poţi să lucrezi şi acasă până te vei obişnui cu meseria.“

„Grigore surâse:

– Tu ai fost adevărata mea pasiune de când te-am întâlnit.“

„După primele cuvinte, Tecla observă cu mirare:

– Dar te-ai schimbat de tot!... Parcă eşti alt om!

– Se cunoaşte? făcu Grigore. Mi-e cam ruşine şi totuşi... Sunt îndrăgostit rău!“

(L. R e b r e a n u)

156. Citiţi cu atenţie capitolul XIV din romanul „Enigma Otiliei“ de G. Călinescu şi extrageţi toate cuvintele de declaraţie. Indicaţi natura morfologică a fiecărui cuvânt. Grupaţi cuvintele de declaraţie extrase potrivit valorii lor expresive: inexpresiv, cu expresivitate ştearsă, expresiv. Precizaţi funcţia stilistică a cuvintelor de declaraţie în dirijarea dialogului.

157. Imaginaţi un dialog între bunic şi nepot (sau bunică şi nepoată) pe tema: „Primăvară“. Întrebuinţaţi diferite cuvinte de declaraţie pentru a marca:

– introducerea, începerea şi terminarea vorbirii;
– caracterizarea intonaţiei;
– sublinierea gesturilor, mimicii;
– expresia unor stări sufleteşti;
– trăsături de caracter ale vorbitorilor.

Scanned with OKEN Scanner

158. Alcătuiți liste de sinonime pentru cuvintele de declarație care semnifică:

a. – a comunica,

b. – a gândi,

c. – notarea gestului, mimicii vorbitorului,

d. – caracterizarea intonației vorbitorului.

Formulați pentru fiecare din punctele a, b, c, d, câte un context potrivit și înlocuiți succesiv cuvintele dintr-o serie de sinonime; pe această bază organizați seriile de sinonime de la cuvintele lipsite de expresivitate până la cele cu expresivitate maximă.

159. Comentați efectul stilistic realizat prin elipsa cuvintelor de declarație în contextele:

a. – „Bun! Câte bucăți vin de fiecare om?

– Câte cinci bucăți, domnule judecător.

– Acum, ții minte câte bucăți ai fi avut dumneata?

– Șase bucăți, domnule judecător.

– Dar de mâncat, câte ai mâncat dumneata?

– Cinci bucăți, domnule judecător.

– Și câte ț-au mai rămas de întrecut?

– Numai o bucată, domnule judecător." (I. C r e a n g ă)

160. Indicați prin ce mijloace lexicale, fonetice și gramaticale este exprimată atitudinea povestitorului față de conținutul comunicării reproduse.

Precizați și comentați diferitele luări de poziție ale povestitorului.

a. „Și cică auzind moș Nichifor de aceasta, cumplit s-ar fi mâhnit în sufletul său și s-ar fi jurat cu jurământ, ca să nu mai aibă a face cu partea duhovnicească, cât a trăi el; căci, din păcate, era evlavios moș Nichifor și tare se mai temea ca să nu cadă sub blăstămul preoțesc! De aceea, grabnic a și alergat la schitul Vovidenia, la pusnicul Chiriac din sfânta Agură, care-și cănea părul și barba cu cireșe negre, și în vinerea sacă preacuviosul cocea oul la lumânare, ca să mai ușureze din cele păcate... Și apoi harabagiul nostru s-a hotărât ca de acum înainte să aibă a face mai mult cu parte negustorească." (I. C r e a n g ă)

b. „Și nu-ți venea să crezi ochilor, când te uitai la părintele Ghermănuță, cu câtă îndemânare șerpuia prin desișul încâlcit al pădurii, cu câtă nesilită ușurință urca și cobora... Lăsat pe spate la vale, plecat înainte la deal, părintele Ghermănuță își păstra netulburat centru-i de greutate înlăuntrul bazei sale; și ai fi zis că, în calea lui, suișurile se scoborau și scoborâșurile se suiau spre ai face drumul pânză... și de n-ai fi stat cu privirile înfipte în spetele lui înguste și cafenii, mărunt, subțire și în floarea umbrelor, cum era, s-ar fi topit părintele Ghermănuță și s-ar fi mistuit în zarea încâlcită a crengilor, după cum, în văzduhurile amurgului, se mistuie și se topesc unele vedenii de o clipă, întrupate de închipuirea cuprinsă de fiorii pustii ai singurătății...

Avea părintele Ghermănuță ceva din firea șopârlei, pe care acum o vezi, acum n-o vezi, și i-ai urma, dacă poți, când vrei să-i pui bățul pe coadă..." (C. H o g a ș)

c. „Într-adevăr, Ioanide, care pretindea că nu poate veni la ceai, vizitase totuși (uitând de chestiunea cravatei) în aceeași zi pe armean, de unde probabil siguranța blândă a acestuia din urmă că arhitectul va lipsi."

„Calamitatea cea mare a Bucureștilor era, după Ioanide, că n-avea un fluviu alături, ca Tibrul, Neva, Sena, Dunărea ori marea, ori în fine o legătură prin canale grandioase cu Istrul și Pontul Euxin."

Scanned with OKEN Scanner

„O soluție brutală repugna lui Ioanide, ca unul care cunoștea pe Ioana într-adevăr din copilărie, nutrind pentru ea (aici nu mințise) și un veritabil sentiment de protecție."

(G. Călinescu)

161. Identificați mijloacele lexicale și gramaticale prin care M. Sadoveanu introduce vorbirea personajelor în povestirile „Haralambie" și „Județ al sărmanilor" din volumul „Hanul Ancuței". Relevați corespondența dintre mijloace și intenția autorului.

162. Discutați valorile expresive ale vorbirii directe legate în contextele de mai jos. Precizați care sunt mijloacele linguo-stilistice de realizare a vorbirii directe legate.

a. „Și mergând îndată foarte îngrozit
Vizirului spuse că: – Am auzit
Zicând eu sunt unul ce știu de inel
Și treizeci și nouă încă știu de el
Și că din acești toți care mai rămân,
Tocmai cel din urmă este mai bătrân."

„Începu să-și spuie dreptul făr-a se lungi-n cuvinte,
Zicând cum că: – Bogăția, Desfătarea, Sănătatea
Deși dup-a lor părere singure-și găsesc dreptatea
Și deși fieștecare are și de baz cuvinte,
Dar însă ale lor bunuri sunt pământești, iar nu sfinte;
Nu că nu sunt și acestea de la Dumnezeu tot date,
Ci de n-oi fi eu cu ele, sunt de lume defăimate." (A. Pann)

b. „Am umplut căruța și îmi mai rămâsese și de moară. Abia mai simțeam spinarea. Muierea asta: „Că mai stai, mă, de te odihnește, că dacă te boșorogești, nu mi-e de tine!"...

– „Mă, Miai, lasă dracului vinul." „Nu, că dacă nu beai tu, Pațanghele, beau eu."... „Mă, Miai, răcesc caii"...

„Nu, că nu răcesc; păi ce, îl bem numaidecât."

„Miai, ca prostu: că să dăm." (Marin Preda)

163. Delimitați în contexte vorbirea indirectă liberă. Discutați valorile expresive ale vorbirii indirecte libere. Precizați prin ce indici de conținut și prin ce mijloace linguo-stilistice se distinge vorbirea indirectă liberă.

a. „La-nceput a mers, cât a mers, încet. Pe urmă ce-i plesnește prin cap lui Aghiuță? pune o roată la mașină, și când vede că roata merge moale, numai o dată se repede, își încârligă coada de o spiță și-ncepe un vârtej, de sfârâie că nu se mai văd spițele..."

„Ciudat lucru! Coșul era acum mai ușor. Când l-a ridicat de la pământ, a-nceput să curgă din fundul coșului ca printr-o stropitoare ciuruită: se spărseseră sticlele și acum se scurgea rămășița vinului. Ce să facă? La mușteriu cu cioburi de sticlă nu putea merge. Să fugă? Unde să se ducă? Să se-ntoarcă la prăvălie!... N-are să-l omoare doar."

(I. L. Caragiale)

b. „Soarele strălucea vesel pe cer și înfloreau salcâmii și nu se putea ca oamenii să se omoare între ei, așa tineri! Cine e mai bătrân și a mai trăit poate să mai creadă, că lui nu prea îi mai pasă, dar cum să nu mai trăiască Gheorghiță al ei, cu care nu e nici un an de când s-a măritat și are de la el copil mic?... Nu e așa Gheorghiță? Nu e așa că n-o să te mai prindă până îți trece ție concediul! Că spune Bibina că spune Cornel că e ori, ori, dacă nu-i bate nemții acuma pe ruși, până în iarnă, îi bate rușii pe nemți! Da asta în orice caz, dacă nu-i bate ăia pe-ăia, atunci îi bate ăilalți pe ăștelanți! Nu râde Gheorghiță, nu

Scanned with OKEN Scanner

râde mă, țipa atunci femeia, cuprinsă de groază, simțind că nu era nimic adevărat din ceea ce auzise, și credințele ei erau prea plăpânde." (M. P r e d a)

164. Precizați prin ce elemente de conținut și mijloace linguo-stilistice se deosebește monologul interior de vorbirea indirectă liberă.

Discutați despre valoarea expresivă a monologului interior și despre semnificația lui stilistică.

„În treacăt fie spus, Ioanide nu persifla în acel moment pe Pomponescu, reflecțiile lui fiind următoarele:

– În Asiria aș fi avut de lucru, nici vorbă. Aș fi ridicat Babilonul pe Euphrat, zidind în cărămidă și bronz. Nu mă-ncurcam cu reparații. Scobeam un șanț uriaș în chip pătrat, umplându-l cu apă, și din lutul respectiv scoteam cărămida cu care clădeam zidul exterior. În mijlocul pătratului aș fi construit un turn amețitor, punând paralelipiped peste paralelipiped. Lipeam peste tot basoreliefuri colosale și monștri de teracotă, cu aztecii lui Monteczuma cu siguranță m-aș fi înțeles. Ministrul de lucrări publice Chihuacoatl pare să fi fost un om deștept. La Iztapalapa și Temixtitan aș fi făcut niște cetăți lacustre mai somptuoase decât Veneția și Petersburgul, într-un stil baroc mirific, cu temple în onoarea vulcanului Popocatepetl..."

„Cu toate că se împăcase în gând cu madam Ioanide, nu putu să n-o interpeleze, tot mental, în vederea unei posibile explicații:

Ascultă, Elviro, nu crezi că e necesar să supraveghezi pe Pica?"

S-o supraveghez? se mira madam Ioanide cea imaginată de arhitect. Parcă știam că ești împotriva oricărei poliții a părinților în viața copiilor."

Nu m-am exprimat exact... Vreau să zic: s-o consiliezi... să-i deschizi ochii...

S-o consiliez pe Pica... Ai haz... Știi bine că nu se uită la ce spun eu. Idolul ești tu."

Astea sunt definiții de-ale tale. N-am să devin confesor de fete nubile. O mamă e datoare să câștige intimitatea copiilor, a fetelor îndeosebi, să se facă necesară.

„Mă agasezi cu teoriile tale! Altădată mă sfătuiai să nu-i importunez, să lăsăm să lucreze natura. N-am nici un talent în pedagogie.

Ioanide trebuie să recunoască, nu fără ciudă, că imaginea Elvirei avea dreptate." (G. C ă l i n e s c u)

165. Analizați monologul interior al lui Apostol Bologa din romanul „*Pădurea spânzuraților*" de L. R e b r e a n u – cartea IV – cap. 4.

166. Analizați caracteristicile lexicale și gramaticale ale vorbirii autorului și personajelor din fragmentul de mai jos. Arătați cum se împletește vorbirea autorului cu cea a personajelor.

„Domnul Georgescu îndoiește pasul... intră în parc; caută peste tot... Madam Georgescu – fatalitate! – Nicăieri. Obosit, omul șade pe o bancă, să răsufle, și, pentru prima oară, după o alergătură de cinci ceasuri, înjură în gând... Pe cine?... Pe coana Anica... Dumneaei a făcut toată încurcătura, dumneaei face toate încurcăturile... Dar,... nu strică dumneaei, el strică; nu trebuia s-o ia; trebuia s-o lase la București... Șezând astfel pe bancă-n parc, în prada unor gânduri destul de nefavorabile cocoanei Anichii, d. Georgescu nu ia seama că muzica a plecat și că lumea încet-încet s-a strecurat, mergând fiecare către culcușul său." (I. L. C a r a g i a l e)

167. Delimitați în contextele de mai jos care fragmente aparțin vorbirii directe, care celei indirecte, care vorbirii directe legate și care vorbirii indirecte libere. Discutați valorile expresive ale acestui amestec de procedee de redare a vorbirii.

a. „Băiatul dete din cap și-ncepu să plângă. A vrut bunica să-l mustre, să-l îndemne la supunere – ba, că așa bate stăpânul, să-nvețe băieții minte; ba, că trebuie să aibă

Scanned with OKEN Scanner

copilul răbdare dacă e la stăpân; că dacă n-a vrut să-nveţe carte şi nici la stăpân nu vrea să stea, atunci ce-o să se facă el? s-ajungă vagabond ori pungaş, ori să se prăpădească pe drumuri; că de! e băiat mare acuma, de treisprezece ani... de treisprezece ani!... Şi şi-a adus aminte baba că adineauri, acu, a împlinit copilul copilului ei d-abia atâta, şi că e destul de mâhnit el şi de bătut la ziua lui, când alţi copii cine ştie ce bunătăţi şi ce mângâieri au la ziua lor; ce să-l mai mustre şi ea?..." (I. L. Caragiale)

b. „Cu ce pumn domolise tânărul acela pe murg! Ada era destul de cunoscătoare la cai ca să înţeleagă că Lică avea multă pricepere. Dar cum şi ce fel? Nu părea „om de lume"... dar Adei îi era peste cap de oamenii de lume. Şi cu ce meşteşug dezmierdase calul!... Ce mână pricepută îi plimbase pe crupă! Ada era sensuală şi capricioasă. Ar fi vrut să aibă un amant, dar nu vroia să se compromită. Reputaţia ei era prea proaspătă. Un necunoscut ca acela ar fi fost poate mai comod. Dar unde Dumnezeu mai văzuse mutra asta? Desigur că nu la dancing! Izbucni în râs la ideea lui Lică la dancing! Maxenţiu strepezi buze galbene pe dinţii slabi. Nu putea să sufere râsul. El era trist şi zgomotul râsului îi scrijela nervii stridenţi... Nici la tenis nu-l văzuse. Unde oare? La curse... Pe stradă?... Vrea să-şi aducă aminte şi nu reuşi. Un Cadillac atinse cu botul motorului aripile lăcuite ale docarului. Ada era să scape o ocară în argo, dar se întrerupse. În auto era frumoasa doamnă Elena Hallipa-Drăgănescu, ex-logodnica lui Maxenţiu.

– Nostimă femeie! Ce noroc a avut că a scăpat de dumneata! zice bărbatului ei, amabil... Nu-ţi mai aduci aminte?... Când s-au licitat Plăeşele... a concurat şi Hallipa, tatăl Drăgăneascăi... Parcă era acolo şi tânărul de adineaori." (H. Papadat-Bengescu)

D. TRĂSĂTURILE STILULUI ARTISTIC

168. Ce se înţelege prin stil artistic şi care este domeniul său de manifestare? Prin ce se opune stilul artistic celorlaltor stiluri (referire la funcţie)? În ce măsură se poate vorbi despre caracterul convenţional al stilului artistic?

169. Ce legătură există între stilul artistic şi celelalte stiluri funcţionale şi cum se manifestă această legătură? Definiţi următoarele noţiuni: caracterul popular al limbii, oralitatea stilului, expresivitate, procedeu de stilizare, umor şi satiră.

1. **Caracterul popular al limbii**

Definiţi caracterul popular al limbii unei opere literare şi precizaţi care sunt relaţiile dintre caracterul popular al limbii şi epocă.

170. În temeiul analizei lexicale, fonetice şi gramaticale dovediţi caracterul popular al limbii (expresivitate firească; inserare de proverbe, zicători, expresii populare; accesibilitate) din fragmentele următoare:

a. „Moş Bodrângă, de cuvânt; iar începe a cânta, şi la joc, băieţi! Popa Buligă, deşi era bătrân, dacă vede că ni-i treaba de aşa, unde nu-şi pune poalele antereului în brâu zicând:

– Din partea mea, tot chef şi voie bună să vă dea domnul, fiilor, cât a fi şi-ţi trăi!

Apoi zvârle potcapul deoparte, şi la joc de-a valma cu noi, de-i pălăiau pletele. Şi tragem un ropot, şi două, şi trei, de era cât pe ce să scoatem sufletul din popă. Şi aşa l-am vlăguit, de-i era acum lehamete de noi. Dar vorba ceea: Dacă te-ai băgat în joc, trebuie să joci! De la o vreme, văzând bietul popă că s-a pus în cârd cu nebunii începe s-o întoarcă în şurub:

– Mă aşteaptă nişte fii de duhovnicie, dragii mei, şi trebuie să mă duc mort-copt, că acesta mi-i plugul.

Scanned with OKEN Scanner

Pavăl, gazda noastră, şi pune atunci un talger de uscături ş-o garafă cu vin dinaintea părintelui Buligă zicând:

– Ia poftim, cinstite părinte, de-ţi lua din masa noastră oleacă de gustare ş-un pahar, două de vin; ş-apoi vă-ţi duce, dacă spuneţi c-aveţi aşa de mare grabă." (I. C r e a n g ă)

b. „Cum a dus-o Kir Ianulea în casă cu lăutari, parc-a întors-o pe dos. Până la sfârşitul cununiei, duminică seara, era blândă şi supusă ca o mieluşea; dar, luni dimineaţa, s-a ridicat din pat ca o leoaică... a chemat toate slugile, femei şi bărbaţi; s-a uitat o dată chiorâş de i-a băgat în spasme pe toţi şi, de faţă cu bărbatu-său, le-a zis:

– Să ştiţi că de azi încolo sunt eu stăpână aici! Şi să mai ştiţi că cu Ianuloaia n-o să vă meargă cum vă mergea cu prostul de Ianulea! şi încă să mai ştiţi că eu am toane: pe cine m-o supăra cu atâtica măcar, îl plesnesc şi-l trimit numaidecât la agie să-şi ia merticul şi de-acolo! Scurt!... Aţi înţeles?... Aid', acuma ieşiţi afară!

De atunci, zi cu zi, cocoana se făcea mai aspră şi mai ţanţoşă; şi, de ce era ea mai ţanţoşă şi mai aspră, d-aia Kir Ianulea o iubea mai tare; şi de ce creştea dragostea dumnealui, de-aia-i creştea şi ifosul dumneaei. Toată ziulica ofta omul după o vorbă mai dulce, or după un zâmbet... Ea sta tot posacă şi încruntată." (I. L. C a r a g i a l e)

171. a. „Glanetaşu însă nici după ce s-a însurat nu şi-a schimbat năravurile. Zenobia l-a lăsat, cât l-a lăsat, pe urmă, văzând că nu-i nici o nădejde, s-a făcut ea bărbat şi a dus casa. Era harnică, alergătoare, strângătoare. Dacă n-a dus-o mai bine, n-a fost vina ei. Unde nu-i cap, nu-i spor. Din zi în zi s-au înglodat tot mai rău. O datorie naşte pe alta. Ca să astupe o gaură, stârneau o spărtură cât o şură. Azi se duce pe apa sâmbetei o limbă de porumbişte, mâine o livadă întreagă... Mare noroc că Dumnezeu nu le-a hărăzit decât un singur copil. Dac-ar fi venit mai mulţi poate c-ar fi ajuns de minunea lumii...

Când au murit părinţii Zenobiei, Glanetaşu stătea tocmai în două porumbişti ciopârţite şi în două vaci sterpe. Moartea bătrânilor iar i-a mai ridicat puţin deasupra nevoilor: vreo zece capete de vite, vreo cinci locuri bunişoare şi casa cea nouă... Aceasta au şi vândut-o îndată lui Iftode Condratu, ca să se mai uşureze de datorii."

(L. R e b r e a n u).

b. „S-a deschis şcoala, m-am luat şi eu după ceilalţi... În casa noastră învăţase carte, mai înainte, frate-meu Gheorghe. Învăţase cu sete. Fusese pe atunci învăţătoare o femeie bătrână, venită de dincolo de munţi, de prin Ţara Moţilor. Berta o chema. Avea un băiat cam de vârsta lui frate-meu Gheorghe. Băiatul învăţătoarei trăia şi învăţa la Bucureşti, la neamuri.

Frate-meu Gheorghe, ager, i-a plăcut învăţătoarei. L-a tot ţinut pe lângă ea şi i-a dat cărţi să citească. Primăvara lipsea frate-meu cu săptămânile de la şcoală. Îl lua tata la plug. Era doar băiatul lui cel mai mare, singurul pe care-l putea folosi la muncă. Toamna îl lua la culesul porumbului, pe moşie la făcutul ogoarelor şi numai după căderea zăpezii frate-meu venea la şcoală, cu geacul subsoară, ca şi cum n-ar fi lipsit o singură zi. A terminat frate-meu şcoala. Învăţătoarea a plecat toamna cu el la Bucureşti, la rudele ei, şi l-a dus pe frate-meu la examen, la seminar. A trecut examenul şi a rămas la oraş să înveţe carte. La internat a rămas să doarmă, să mănânce. Rudele Bertei aveau un băiat, un împieliţat, la care ţineau ca la lumina ochilor. Era cam de-o vârstă cu frate-meu, diavolul. Au ieşit băieţii să se joace în curte. Din una, din alta, s-au luat la harţă. Orăşeanul l-a înjurat pe dezbrăcat. Atât i-a trebuit lui frate-meu. Până să bage boierii de seamă, până să iasă în curte şi să-şi scape odorul din mâinile sălbaticului, măturase frate-meu lespezile cu el." (Z. S t a n c u)

172. a. „Aşa s-a întemeiat. Lucrările au mers mai greu la început, până învăţară trecătorii locul. Băutura e lucrul dracului. După o săptămână nu mai avea loc de ei în

Scanned with OKEN Scanner

dugheană, că pofta vine mâncând şi, de vreme ce li se aşezase cârciuma în drum, era greu s-o ocolească.

Adusese un dulgher de-i făcuse rafturi şi tejghea, şi cu ce bani îi rămăsese cumpărase câteva mese şi scaune. Împodobise apoi lemnele vopsite cu hârtie colorată, tăiată pe margini cu foarfecele şi atârnase la geam de două sfori sticle pline pe jumătate, să vadă curioşii ce fel de marfă vinde. Cărase cu Grigore nuiele şi împletiseră împreună un şopru deasupra uşii. Acolo se tolăneau vara câinii şi beau căruţaşii. Mai cumpără o lampă, tot pe băutură de la un muşteriu cu năravuri, şi seara lumina ei trăgea oamenii ca aţa. Cu timpul învăţară şi şoferii drumul cârciumii. Aştia aveau bani şi nu se uitau. Vestea că a deschis unul prăvălie în gura gropii se lăţi. Aflară şi oltenii de cărau zarzavat în mahalalele vecine. Stere ţinea ţuică bună, beai şi-ai mai fi băut. Cârciumarul părea om cinstit, deşi o mai boteza câteodată." (E. B a r b u)

b. „ – În sfârşit, tovarăşe preşedinte, îl întrerupse activistul, eu zic să faci mai bine ce spun eu şi nu mai lăsa spaţiu alb între cifre şi iscălitură. Nu mai lăsa spaţiu alb...

Cine lasă azi spaţiu alb, poate să aibă parte mâine de zile negre. Fiindcă gospodăria agricolă colectivă nu seamănă cu o familie unde ai pe toată lumea sub ochi şi ştii pe fiecare ce face. Falsul cu ajutorul hârtiilor nu e posibil la scara aia, şi dumneata crezi că nici la scara asta nu e posibil, şi crezi că e tot aşa de aiurea ce-ţi cer eu, cum ar fi fost dacă unul din fraţii dumitale, când erai copil, ar fi venit cu o hârtie şi ar fi arătat-o tatălui dumitale zicând că nu el a furat porumbul din pod şi l-a vândut... Dar aici e altă brânză în altă traistă, Mie să-mi arăţi situaţii reale, clare, exacte şi bine întocmite; şi dacă vrei să n-o păţeşti, să nu dai iscălitură în alb; iscălitura în alb, în blanco, nu se dă niciodată nimănui! Sau vrei poate să spui că nu-ţi plac hârtiile?" (M. P r e d a)

2. **Oralitatea stilului**

Ce se înţelege prin oralitatea stilului? Trăsăturile cărui stil împrumută autorul? Care sunt cele mai obişnuite mijloace de realizare a oralităţii?

173. Arătaţi prin ce mijloace lexicale este realizată oralitatea în fragmentele de mai jos.

Precizaţi cărui domeniu de întrebuinţare a vorbirii aparţin aceste mijloace.

a. – „Ei, ei! ce-i de făcut, Ioane?! Fetele de la ghilit, care văzuse asta, numa-şi dau ghiont una alteia şi chicoteau pe socoteala mea, de răsuna prundul. Iar eu intram în pământ de ruşine şi cât pe ce să mă înec, de ciudă ce-mi era. Şi din dragostea cea mare de mai dinioară, îmi venea să le strâng de gât, nu altceva. Dar vorba ceea: Poţi opri vântul, apa şi gurile oamenilor? De aceea le-am lăsat şi eu pe fete să râdă, până li s-a duce gura la urechi, şi pândind vreme pe când şed ele plecate şi dau pânza în apă la ghilit, fac ţuşti! din baltă şi-o ieu la sănătoasa. Şi aşa fugeam de tare pe prund, de săreau pietrele, pe care le stârneam cu picioarele, cât mine de sus. Şi fuga, şi fuga, fără să mă mai uit în urmă, până ce dau între hudiţi, pe drumul care ducea la noi acasă." (I. C r e a n g ă)

b. „Mai discret încă, întrebă d. Georgescu pe consoarta d-sale:

– I-ai dat ceva parale?

Madam' Georgescu răspunde consoartelui tot aşa de laconic cum i-a răspuns şi dânsul.

– Cât?

Madam' Georgescu arătă mâna cu cele cinci degete răsfirate cinci – adică, o băncuţă.

Treizeci de bani tramvaiul de la Zece Mese până la gară: care va să zică grammama' are încă douăzeci de bani pentru ca să cumpere două legături de vişine la Comarnic.

Şi-n adevăr, le şi cumpără, şi le şi mănâncă pe jumătate până la Valea Largă, cu sâmburi cu tot. Trenul soseşte la Sinaia regulat. Lume – destulă. Dar cu toată-mbulzeala, cine ştie să-şi facă un plan bine hotărât, nu rătăceşte niciodată." (I. L. C a r a g i a l e)

Scanned with OKEN Scanner

c. „În auto era frumoasa doamnă Elena Hallipa-Drăgănescu, ex-logodnica lui Maxenţiu.

– Nostimă femeie! Ce noroc a avut că a scăpat de dumneata! zise bărbatului ei, amabil. Nu-ţi mai aduci aminte?... Când s-au licitat Plăeselе... a concurat şi Hallipa, tatăl Drăgăneascăi... Parcă era acolo şi tânărul de adineauri.

– Care tânăr?

– Auzi!... Care tânăr! Prea multă apatie! Bărbatul ăsta nostim, pe care erai să-l omori cu docarul.

– Să-l omor!... Ce exagerată eşti, ma chère amie!

– Bine, bine! Fireşte că-ţi vine greu să recunoşti! Când cineva e aşa de stângaci ca dumneata!

– Eram prea preocupat la licitarea Plăeselor ca să remarc orice individ.

– Preocupat? Aş putea auzi de ce? Ştiai doar bine că răscumperi hodoroaga de palat şi moşia lucie cu făina mea!" (H. P a p a d a t - B e n g e s c u)

174. Arătaţi prin ce mijloace gramaticale este realizată oralitatea în fragmentele următoare:

a. „Boierul, văzând aceasta, pe de o parte l-a cuprins spaima, iară pe de alta nu mai ştia ce să facă de bucurie; căci multe sărindare mai dăduse el până atunci pe la popi în toate părţile, ca să-i poată izgoni dracii de la casă şi nici că fusese chip.

Dar se vede că pân-acum le-a fost şi lor veleatul.

Cu Ivan ş-au găsit popa!

– Bine, Ivane, zice boierul cu mulţămire. Să-ţi aducă palce câte vrei, şi fă-ţi datoria cum ştii, c-apoi om oi fi şi eu, helbet!

În sfârşit, nu trece mult la mijloc, iaca se pomeneşte Ivan cu un car plin de palce cum îi plăcea lui.

Le ia el şi le leagă la un loc, tot câte două-trei, după cum îşi ştia meşteşugul.

Dar până la vremea asta, se adunase împrejurul lui Ivan tot satul, ca să vadă de patima dracilor. Căci lucru de mirare era acesta, nu şagă! Atunci Ivan dezlegă turbinca în faţa tuturor, numai cât să încapă mâna, şi luând câte un drăcuşor de cornite, mi ţi-l ardea cu palcele de-i crăpa pielea. Şi după ce-l răfuia bine, îi da drumul cu toemală să nu mai vie pe acolo altă dată." (I. C r e a n g ă)

b. „Era duminecă, pe la unsprezece dimineaţa; prăvălia gemea de muşterii, care îşi luau aperitivul şi mezelicuri pentru dejun.

Un ungurean intră cu zgomot:

– Câte parale icrele moi?

Dar negustorul, strângându-şi sprâncenele, ca şi cum ar fi voit să facă o asociaţie forţată de idei depărtate, răspunde printr-o altă întrebare:

– Câte-ţi trebuie, drăguţă?

– Vreo două-trei chile.

– Aşa?... Da' de unde eşti d-ta?

– De unde sunt, de unde nu sunt, câte parale?

– Dacă nu spui de unde eşti, nu-ţi dau: icrele sunt arvonite de boieri.

Ungureanul stă un moment la gânduri şi pleacă.

Peste vreun sfert de ceas, în timp ce icrele se vindeau pe capete intră o jupâneasă, o băbuţă bătrână, care uitându-se în toate părţile, zice:

– Sărut-mâna măiculiţă; aici e băcănia a mare?

– Ia vezi, ce poftеşte dumneaei, strigă negustorul la băiat.

Scanned with OKEN Scanner

– Icre moi aveți?
– Este.
– Cum dați ocaua?
– ... Ocaua?... Câte poftești să iei?
– Vreo două-trei oca.
– Da' pentru d-ta?
– Aș! unde mănânc eu d-alea! Să mă ferească Dumnezeu! eu postesc... Pentru boieri." (I. L. Caragiale)

175. a. „Pitache scoate o rublă, o dă băiatului și-l zorește să aducă restul, când se aude alături în livada cu pruni: lip-lip! lip-lip! Vine Manolache Ciolănescu pe poteca dintre pruni, cu papucii lipăind.

El cunoaște bine atât pe Pitache cât și pe Năiță – și nu i-a văzut de mult. Când dă cu ochii de ei nu mai poate de bucurie.

– Bună ziua dom'le Pitache. Uite și domnu' Năiță! da-ncotro?
– Încoa, la vale: dar mă, Manolache, grozav pelin ai. Măi băiete, să mai aduci un rând! trei pahare! de unde-l ai?
– Așa că e grozav? e de la frati-meu Ilie.
– Straşnic! dar știi? un lucru nu-mi place mie: băiatul. Nu face. Aici la han, în drum, la răspântie trebuie un băiat iute, spirt. Să umble ca sfârleaza. Omul vine, bea, pleacă repede. Vorba românului: călătorului îi șade bine cu drumul."

(I. Al. Brătescu-Voinești)

b. „ – Ei, cucoane. Le-am spus eu: măi oameni buni, de ce n-ați urmat cu boierul acela, că el vă făcea de-atuncea poate ceva... Ei ce-au făcut? Au venit în sat, s-au sfătuit, și la urmă n-au mai venit să ieie jalba. Ziceau că se tem: să nu-i vinzi și dumneata... Că de ce nu vrei să iei șase sute de lei? Alții n-au putut face ș-au luat: și dumneata dacă poți face ceva, de ce să nu iei? Să nu te superi, cocoane, da' oamenii noștri au avut multe necazuri... Chiar coconul Archiun nu le-a vândut pământul cătră nemți?..."

(M. Sadoveanu)

c. „Terminarăm tot și plecarăm. Pe izlaz, spre gară, vorbeam cam cum să-i facem. Când ne oprirăm, ce mai! Se știa. Zicea că întâi să încercăm piața la Pitești, și dacă o fi acolo un șapte-opt-zece lei câștig peste piață, îl azvârlim acilea și ne întoarcem acasă. Ce să ne mai trâmbălăm pentru doi-trei lei mai știu eu pe unde și să ne prăpădim și caii de pomană... Ce mai, vedem noi. Încet, încet, trecurăm gara și ia-o, nene, pe șosea. Ne-am luat drumul. Acuma, mă, trebuie să știți voi, că vorba ăluia, oameni suntem, de ce să-mi încarc sufletul? Voi știți că alde Miai e un om cumsecade. Vorbeam și noi amândoi pe lângă căruțe! Eu: Miai în sus, Miai în jos, el: Pațanghele în sus, Pațanghele în jos, ba c-o fi gâscă, ba c-o fi rață, hart calul să nu dai în șanț; când el în căruța mea, când eu în căruța lui, ajungem noi, cu seară, la Costești și dejunăm, Anghelache! Am mas noi acolo; dimineața, pe la cântatul cocoșilor, înjugă Miai și Pațanghele, și mână, nene, spre Pitești. La Pitești, ce să vezi? Plin, plin, înțelegeți voi? N-aveai loc să te miști de căruțe!"
(M. Preda)

3. Expresivitatea limbii

– Ce se înțelege prin expresivitatea limbii unei opere literare?
– Care sunt principalele căi de realizare a expresivității?

176. Precizați care sunt mijloacele (lexicale, fonetice și gramaticale) de realizare a expresivității în fragmentele:

a. – „De treci codri de aramă, de departe vezi albind
Ș-auzi mândră glăsuire a pădurii de argint.

Scanned with OKEN Scanner

Acolo, lângă izvoare, iarba pare de omăt,
Flori albastre tremur ude în văzduhul tămâiet;
Pare că şi trunchii vecinici poartă suflete sub coajă,
Ce suspină printre ramuri cu a glasului lor vrajă.
Iar prin mândrul întuneric al pădurii de argint
Vezi izvoare zdrumicate peste pietre licurind;
Ele trec cu harnici unde şi suspină-n flori molatic,
Când coboară-n dulce ropot din tăpşanul prăvălatic,
Ele sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace,
În cuibar rotind de ape, peste care luna zace.
Mii de fluturi mici albaştri, mii de roiuri de albine
Curg în râuri sclipitoare peste flori de miere pline,
Umplu aerul văratic de mireasmă şi răcoare
A popoarelor de muşte sărbători murmuitoare."

(M. Eminescu)

b. „În luciul cel mare bătea asfinţitul plin şi roşu ca arama în fierbere. Şi cârduri de rate pluteau lin, ori împrăştiau curcubee sfărâmate, navigând delicat în zona strălucită. Erau cele mai iuţi şi mai năpraznice zburătoare ale acelei singurătăţi. Erau paserile care vin din cer cu zgomot de vijelie; care vin de departe: din miezul nopţii, din apele arctice unde n-a apărut încă omul, ori din delta Nilului sfânt. Erau zburătoare care au plutit pe vânt cald deasupra piramidelor şi mormintelor vechiului Egipt şi coboară din generaţii care au fost adorate. Nici eu, nici indianul nu ştiam că răţoiul cel mare din marginea de către noi a luciului, e o pasere sfântă în ţara de la miazăzi – cu pene de azur şi ochi de ametiste fumurii. Îşi ondula lin capul, plutind măreţ, şi glasul lui era moale şi catifelat ca amurgul. Când simţi barca şi zări duşmanii, tresări cu putere sfărâmând balta şi bătu din aripi încovoiate, cu gâtul întins spre pământurile trestiilor." (M. Sadoveanu)

c. „Niciodată toamna nu fu mai frumoasă
Sufletului nostru bucuros de moarte.
Palid aşternut e şesul cu mătasă.
Norilor de pacii le urzesc brocarte.
Casele-s unate, ca nişte urcioare
Cu vin îi groşat în fundul lor de lut,
Stau în ţărmu-albastru-al râului cu soare,
Din mocirla cărui aur am băut.
Păsările negre suie în apus,
Ca frunza bolnavă-a carpenului sur
Ce se desfrunzeşte, scuturând în sus,
Foile-n azur."

(T. Arghezi)

177. Precizaţi mijloacele lingvo-stilistice prin care se obţine nota de ireal, oniric, fantomatic în fragmentele:

a. – „El adormi; cu toate acestea-i părea că nu adormise.

Peliţele de pe lumina ochiului i se roşise ca focul şi prin el părea că vede cum luna se cobora încet, mărindu-se spre pământ, până ce părea că o cetate sfântă şi argintie, spânzurată din cer, ce tremura strălucită... cu palate nalte albe... cu mii de ferestre trandafirii; şi din lună se scobora la pământ un drum împărătesc acoperit cu prund de argint şi bătut cu pulbere de raze.

Scanned with OKEN Scanner

Iară din întinsele pustii ce răscoleau din năsip schelete înalte... cu capete reci de oase... învălite în lungi mantale albe, ţesute rar din fire de argint, încât prin mantale se zăreau oasele albite de secăciune. Pe frunţile lor purtau coroane făcute din fire de raze şi din spini auriţi şi lungi... şi încălicaţi pe schelete de cai mergeau încet-încet... în lungi şiruri... dungi mişcătoare de umbre argintii... şi urcau drumul lunei şi se perdeau în palatele înmărmurite ale cetăţii din lună, prin a căror ferești se auzea o muzică lunatecă... o muzică de vis." (M. E m i n e s c u)

b. „În zarea de flăcări, în zarea de sânge,
Luceşte... – Emirul, puterea şi-o strânge.... –
Chiar porţile albe le poate vedea...
E Meka! E Meka! ş-aleargă spre ea.
Spre albele ziduri, aleargă-aleargă,
Şi albele ziduri, lucesc-strălucesc, –
Dar Meka, începe şi dânsa să meargă
Cu pasuri, ce-n funduri de zări o răpesc,
Şi albele ziduri, lucesc-strălucesc!
Cu gândul aleargă spre alba nălucă
Spre poamele de-aur din visu-i ceresc...
Cămila, cât poate, grăbeşte să-l ducă...
Dar visu-i, nu este vis omenesc –
Şi poamele de-aur lucesc-strălucesc –
Iar alba cetate rămâne nălucă.
Rămâne nălucă, dar tot o zăreşte
Cu porţi de topaze, cu turnuri de-argint,
Şi tot către ele s-ajungă zoreşte,
Cu toate că ştie prea bine că-l mint
Şi porţi de topaze, şi turnuri de-argint."

(A l. M a c e d o n s k i)

c. „Calea-lactee abia ghicită se pierde
scrisă în noapte fierbinte,şi calmă,
ca linia vieţii runic săpată
într-o imensă zăbavnică palmă.
Paşnic ca untdelemnul cel veşnic
se scurge sub bolţi Aheronul.
Acum ah de trecere cine va-ncape cântarea?
Acum ah negrele ape cui îi dau tonul?
Pescăruşi speriaţi din tenebre se-nalţă
când luntrea cu umbre alunecă iară.
Suflete-n zbor de frunte mi se lovesc
Zbârnâind ca rădăştile-n vară."

(L. B l a g a)

178. Analizaţi prin ce mijloace lingvo-stilistice este realizată nuanţa retorică, patetică, solemnă în fragmentele:

62.

a. „Deşteaptă-te, pământ român! biruie-ţi durerea, e vremea să ieşi din amorţire, seminţie a domnitorilor lumei!...

Scanned with OKEN Scanner

Aşteptaţi oare, spre a învie, ca strămoşii să se scoale din mormânt?... într-adevăr, într-adevăr ei s-au sculat şi tu nu i-ai văzut... Ei au grăit, şi tu nu i-ai auzit...

Cinge-ţi coapsa ta, caută şi ascultă... Ziua dreptăţii se apropie... toate popoarele s-au mişcat... căci furtuna mântuirii a început!...

65.

Cinge-ţi coapsa, ţară română... şi-ţi întăreşte inima... miazănoapte şi miazăzi, apusul şi răsăritul, lumina şi întunericul, cugetul dizbrăcător şi dreptatea s-au luat la luptă... Urlă vijălia de pe urmă... Duhul Domnului trece pre pământ!..." (A l. R u s s o)

b. „E solul sfânt"... înfricoşatul crainic,
Izbăvitor durerilor străbune.
Azi ochii lui închid în adâncime
Măreaţa taină nepătrunsă mie
A ceasului cel poruncit să vie,
Să sfarme jalea din viitorime.
El, cel frumos şi frate bun cu glia,
Nou întrupatul suflet de Mesia,
Va fi judeţul ceasului de mâne,
Ce-ntr-un zorit aprins de dimineaţă
Cu mâna lui vitează, îndrăzneaţă,
Zdrobi-va cartea legilor bătrâne.
El va-ntrupa în strigăt de chemare
Cuvântul sfânt ce azi adăposteşte,
În licăriri de tainice altare
Biserica nădăjduirii noastre.
Şi strigătul întraripat va creşte,
Prin plaiuri largi, prin munţi purtând cuvântul
Şi va trezi din somnul lui pământul,
Şi rumeni-va zările albastre."

(O. G o g a)

c. „Şi munţii, şi norii îşi ţin respiraţia, simţind că o nouă încercare, supremă, e gata să vină. Un minut trece, şi încă unul – şi, în această uriaşă încordare, cad primii stropi, grei ca de plumb, ai ploii. Ei vin asupra brazilor şi peste piatra arsă de fulgere a stâncilor, cu o preciziune egală. Cad rar şi grei, mai rari şi mai grei decât gloanţele în prima clipă a bătăliei. Şi, în tăcerea încremenită care apasă peste culmi, teribila lor cadenţă se face auzită.

Aşa cum vin prin aer şi se izbesc de stânci, în ritmul lor e o gravă măreţie, reamintind acele discursuri ale antichităţii, care – străbătând douăzeci de veacuri – au ajuns până în vremea noastră cu toată forţa lor, intactă. Căzând primii stropi ai ploii par că adresează stâncilor, de la o mare tribună a lumii, o grea învinuire, plină de mânie şi splendoare:

Până când, stânci neclintite, veţi abuza de răbdarea noastră? Cât vom mai îndura nepăsarea şi trufia voastră faţă de margini?

Nici vântul care a bătut asupra voastră, nici brazii care smulgându-se de pe culmi v-au arătat fundul prăpăstiilor, nici trăsnetele care şi-au descărcat mânia peste capetele voastre, nu v-au putut hotărî să vă clintiţi odată?

Nu vedeţi că îndărătnicia vă e zadarnică?"

Scanned with OKEN Scanner

Astfel se adresează stâncilor primii stropi ai ploii care începe. Sunt cei din lacul Sfânta Ana sau cei de pe întinderea albastră a mării. Sunt cei care au retrăit pe cer toate întâmplările, rele sau numai închipuite, din toată istoria lumii. Încât, măreţul lor discurs nu poate fi nimănui prilej de mirare." (G. Bogza)

179. Analizaţi mijloacele lingvo-stilistice care contribuie la realizarea impresiei de graţios şi artificial în fragmentele:

a. „Mandarinu-n haine scumpe de mătasă vişinie,
Cu frumoase flori de aur şi cu nasturi de opal,
Peste coada-i de păr negru poartă-o vânătă tichie
Care-n vârf e-mpodobită c-un bumb galbin de cristal.
Fericit, el locuieşte un măreţ palat de vară
Plin de monştri albi de fildeş şi de jaduri preţioşi.
Mari lanterne transparente de o formă mult bizară
Răspând noaptea raze blânde pe balauri fioroşi."

(V. Alecsandri)

b. „Sub troiene de ninsoare zace stâncă, zace val...
E-nflorirea fără seamăn de zăpadă selenară,
Ce prin aer se propagă ca un vis de primăvară
Ce-ar zâmbi din flori de piersic şi răsunet de caval.
Coronată cu zambile, cu narcise presărată,
Catifea sau ţesătură de brocart muiată-n fir,
Verdea undă de ici-colo, e un aur de Ophir,
Se rostogole alene de fiori cutremurată.
Prin văpaia azurie, ca schintei din ochi de bard,
Nuferi candizi, viorele, flori albastre de cicoare,
Fulgerări de luciole, – giuvaere mişcătoare, –
Joacă-n raza luminoasă a electricului fard."

(Al. Macedonski)

c. „Un zarzăr mic, în mijlocul grădinii,
Şi-a răsfirat crenguţele ca spinii
De frică să nu-i cadă la picioare
Din creştet, vălul subţirel de floare
Că s-a trezit aşa de dimineaţă
Cu ramuri albe – şi se poate spune
Că-i pentru-ntâia oară în viaţă
Când i se-ntâmplă-asemenea minune.
Un nor sihastru
Şi-adună-n poală
Argintul tot.
Cerul e-albastru
Ca o petală
De miozot."

(G. Topîrceanu)

180. Analizaţi mijloacele lingvo-stilistice prin care este realizată nota elegiacă în fragmente. Precizaţi diferenţele de la autor la autor.

Scanned with OKEN Scanner

a. „Vai de mine, rău se şede
Codrului fără molizi
Şi mie fără părinţi...
Codrului fără frunziţă
Şi mie fără măicuţă,
Codrului fără de fagi
Şi mie fără de fraţi;
Codrului fără de flori
Şi mie făr' de surori.
Atâtea gânduri mă bat
Câte frunze-n codru cad;
Atâtea gânduri mă strică
Câte frunze-n codru pică
Vai ş-amar, zilele mele,
Una bună, zece-s rele."

(F o l c l o r)

b. „Nu voi mormânt bogat,
Cântare şi flamuri,
Ci-mi împletiţi un pat
Din tinere ramuri.
Şi nime-n urma mea
Nu-mi plângă la creştet
Frunzişului veşted
Doar vântul glas să-i dea.
În liniştea sării
Să mă-ngropaţi, pe când
Trec stoluri zburând
La marginea mării."

(M. E m i n e s c u)

c. „Vezi, orice amintire-i
doar urma unor răni
prin ţări, prin ani primite
pe la răscruci şi vămi.
Nu aştepta păţanii
să izvodesc, alese.
Deşartă născocire
e vorba ce se ţese
Dar pe liman ce bine-i
să stăm în necuvânt,
şi, fără de-amintire
şi ca de subt pământ,
s-auzi, în ce tăcere
cu zumzete de roi,
frumuseţea şi cu moartea
lucrează pentru noi." (L. B l a g a)

181. Analizaţi mijloacele lingvo-stilistice care condiţionează nota pitorească sau exotică a următoarelor fragmente:

a. „Pe marginea unei bălţi late zării deodată un târg, un soi de bâlci, ce nu era bâlci; o adunătură extraordinară, o înşirare neregulată de corturi, de căsuţi de scânduri, de viziunii făcute în rogojini, de braşovence, de cai, de boi, de oamini, care înforma de departe una din priveliştile cele mai originale de pe faţa pământului. Lângă o cutie de scânduri, unde bogatul trăgea ciubuc, se clătina de vânt o şatră de ţoluri rupte, în care săracul se pârlea la soare. Aproape de aceasta, se ridica o cuşcă de rogojini lipită de o braşoveancă ce slujea de cameră de culcat. Mai încolo, un car mare, coperit de un lăicer,

Scanned with OKEN Scanner

figura ca un palat cu două rânduri, căci la rândul de sus, adică în car, stau grămădiți o femeie cu trii copii, iar la rândul de gios, adică sub car, găzduia bărbatul împreună cu un câne..." (V. A l e c s a n d r i)

b. „În port, nici un vapor,
Și-n larg
Nici fum, nici pânză, nici catarg!...
Din Orientul plin de soare,
De flori, de fructe aromate
Și de povești neterminate,
Din Orientul plin de soare
Și maladii molipsitoare
N-a mai sosit în port, de-azi-noapte,
Nimic –
Nici flori, nici fructe coapte,
Nici opium, nici tutun de pipă...
Nici aspirină pentru gripă..."
(I. M i n u l e s c u)

182. Analizați mijloacele lingvo-stilistice de realizare a notei ironice (ironie, autoironie, maliție).

a. „Rusu, care-și luase nădejdea de la tovarășul meu, auzind în urmă-i tropotul calului meu, se întoarse și se așează în drum așa, ca să-mi poată apuca, din fugă, calul de dârlogi; când crezui însă potrivit, cârmii puțin calul la stânga și trecui ca vântul; iar Rusu, în loc să apuce de dârlogi, îmi apucă urma.

– Mi-ți tămâia și parastasu', îl auzii strigând în urma mea; și-mi închipui că trebuie să se fi luat în goană după mine toate crucile și toate icoanele; eram însă prea departe ca să mă ajungă. – Și când mă gândeam că o singură nesocotință a tovarășului meu dăduse lucrului o întorsătură așa de caraghioasă!...

– Bine, râsul moliilor, îi zisei ajungându-l din urmă, dracu te pune să pleci fără știrea Rusului? Mi-ai zădărnicit toată iscusința mea diplomatică.

– Eram grăbit, răspunse el cu seriozitatea cea mai desăvârșită, căci am de dus de la suprefectura din Broșteni niște porunci la primăria din Șar.

– Bine, mă storăși, da' de m-apuca Rusu la bătaie?

– Aș fi sacrificat pe altarul umanității 25 de parale și aș fi pus pe Axinia să te frece cu rachiu și cu sare; și mai la urmă, o bătaie n-ar fi fost tocmai lucru de mirare, de vreme ce orice luptă de fineță diplomatică se sfârșește de regulă cu păruială...

–Și untul?

– I l-am lăsat pe prispă ca să-l trimită maiestății sale împăratului tuturor rușilor, spre a-și unge ciubotele cu el.

– Bine, și acum, pentru toate aceste isprăvi, care vor forma una din paginile strălucite ale cavalerismului modern și, în lipsa vreunei Dulcinei de pripas, îți permit să sărută în bot pe năzdrăvana ta Rosinantă, care a știut cu atâta pricepere să scape de primejdie pe Don Chijotul său." (C. H o g a ș)

b. „Cine-ar putea să spună
Câți secoli au trecut
De-o lună
De când nu te-am văzut?...
Salcâmii plini de floare

Scanned with OKEN Scanner

Se uită lung spre sat
Şi-n soare
Frunzişul legănat
Le-atârnă ca o barbă...
Acolo mi-am găsit
În iarbă,
Refugiul favorit.
Acolo, ca-ntr-un templu,
De-atâtea dimineţi
Contemplu
O tufă de scaieţi,
Pe când departe-n zare
Mirat ca un copil
Răsare
Un astru inutil..."

(G. Topîrceanu)

183. Precizaţi care sunt mijloacele lingvo-stilistice care condiţionează nota satirică, pamfletară, sarcastică.

a. „Frăţica, scumpul jumătăţoi al coconiţei Drăgana s-a fost chemat şi dumnealui coconul Drăgan, şi noi nu ştiam. E mult de când se împărtăşise publicului portretul acestei coconiţe şi lumea nu ştia nimica de boierul dumneaei, pentru că nu era aşa ieşit la obraze. Trebuie însă să vorbim ceva şi de dumnealui, căci acum e între oameni.

Coconul Drăgan e un fel de bădăran boierit, care se ţine mereu de moda veacului. În vremea de mai nainte, după cum am zis, era un neiculiţă de minune, om al trebei, scotea lapte din piatră, pupa pe român în bot şi-i lua din pungă tot; sau, dacă nu vrea hoţul de rumân să-i dea, atunci... atunci târnuit, scuturat, cu părul vâlvoi ţi-l băga (după limba dumnealui) la obedeală, îi da fum de ardei, şi lasă-l în pace apoi... De când am scăpat de aceste vremi afurisite, după care suspină toţi Drăganii din ţară, coconul Drăgan se făcu un patriot grozav, năbădăios, numai foc şi inimă albastră pentru patrie (însă numai când nu e în slujbă, ca să se ştie).

Acum slavă Domnului că e în slujbă; şi a fost mare bucurie în casa dumnealui, căci slujbuliţa i-a fost cam bunicică, de mult era aprins de patriotism s-o dobândească."

(I. Heliade-Rădulescu)

b. „Au prezentul nu ni-i mare? N-o să-mi dea ce o să cer?
N-o să aflu între-ai noştri vre un falnic juvaer?
Au la Sybaris nu suntem lângă capiştea spoielii?
Nu se nasc glorii pe stradă şi la uşa cafenelii,
N-avem oameni ce se luptă cu retoricele suliţi
În aplauzele grele a canaliei de uliţi,
Panglicari în ale ţării, care joacă ca pe funii,
Măşti cu toate de renume din comèdia minciunii?
. . . . . .
Spuma asta-nveninată, astă plebe, ăst gunoi
Să ajung-a fi stăpână şi pe ţară şi pe noi!
Tot ce-n ţările vecine e smintit şi stârpitură,

Scanned with OKEN Scanner

Tot ce-i însemnat cu pata putrejunii de natură,
Tot ce e perfid şi lacom, tot Fanarul, toţi iloţii.
Toţi se scurseră aicea şi formează patrioţii.
Încât fonfii şi flecarii, găgăuţii şi guşaţii,
Bâlbâiţi cu gura strâmbă sunt stăpânii astei naţii!"

(M. Eminescu)

184. Prin ce mijloace lexicale, fonetice şi gramaticale este creată atmosfera de melancolie (tristeţe, depresiune).

a. – „Ce suflet trist mi-au dăruit
Părinţii din părinţi,
De-au încăput numai în el
Atâtea suferinţi?

Ce suflet trist şi făr' de rost
Şi din ce lut inert,
Că dup-atâtea amăgiri
Mai speră în deşert?

Cum nu se simte blestemat
De-a duce-n veci nevoi?
O, valuri ale sfintei mări,
Luaţi-mă cu voi!"

(M. Eminescu)

b. „Noapte, noapte, – iar mă laşi
Singur pe cărări pustii,
Părăsit aceleiaşi
Palide melancolii...

Stelele se stâng acum,
Roua picură pe flori:
Spune-mi, încotro să-ndrum
Paşii mei rătăcitori?"

(Şt. O. Iosif)

c. „Ningea bogat, şi trist ningea, era târziu
Când m-a oprit, în drum, la geam clavirul;
Şi-am plâns la geam, şi m-a cuprins delirul –
Amar, prin noapte vântul fluiera pustiu.

Un larg şi gol salon vedeam prin draperii,
Iar la clavir o brună despletită,
Cânta purtând o mantie cernită
Şi trist cânta, gemând între făclii.

Lugubrul marş al lui Chopin
Îl repeta cu nebunie...
Şi-n geam suna funebra melodie,
Iar vântul fluiera ca ţipătul de tren.
. . . . . .
Cântau amar, era delir,
Plângea clavirul trist, şi violina –
Făcliile îşi tremurau lumina,
Clavirul catafalc părea şi nu clavir."

(G. Bacovia)

Scanned with OKEN Scanner

d. „Din vârf de munți amurgul suflă
cu buze roșii
în spuza unor nori
și atâță
jeraticul ascuns
sub vălul subțire de cenușă.
O rază
ce vine goană din apus
și-adună aripile și se lasă tremurând
pe-o frunză:
dar prea e grea povara –
și frunza cade.
O sufletul!
Să mi-l ascund mai bine-n piept
și mai adânc,
să nu-l ajungă nici o rază de lumină:
s-ar prăbuși.
E toamnă."

(L. B l a g a)

185. Analizați mijloacele lingvo-stilistice de realizare a picturalului în fragmentele:

a. „D-a stânga apei, cam cât prinde ochiul, dincolo de hanul din răscruci, stă casa lui Căliman potcovarul, mai mult fășii și petece de pământ galben decât văruială. Pornită pe spate, cu olanele de pe acoperiș zobite și mucede, împănate cu mușchi, și mai sus îi cresc două urechelnițe cu solzi groși și verzi. Pe prispa, ferită de streașină lată, plină cu scule, cu troace, șade în colacul picioarelor Căliman potcovarul. Negru, uscat și ars în obraji, cu ochii mari și albi, cu luleaua stinsă și pleoștită într-o parte a gurii, când pifăie, aruncă scrumul în sus și-și dezvelește, din buzele mari și din barba și mustățile cărunte și îmbâcsite de cenușe, dinții lați și petrecuți pe din două c-o largă strungăreață. Părul, muiat în untdelemn cârlionțează pe grumajii soioși. Cămașa, petec de petec, strânsă la mijloc într-o curea împodobită cu nasturi, îi cade pe umărul drept." (B. Ș t. D e l a v r a n c e a)

b. „Las povârnișul viei să cadă-n praf de soare,
Și-ntr-un tunel de frunze umbrite brusc pătrund
Atât de dreaptă fuge cărarea până-n fund,
Că văd, ca prin ocheanul întors de-o vrăjitoare.
Căsuțe răzlețe din satul Izvorani
Mici capre cățărate pe-o râpă de lumină
Prin nuci proptiți ca-n bâtă în strâmba lor tulpină
Sub sarcina frunzoasă de gârboviți ciobani –
Și – arătări din țară în stampe japoneze –
Ca o furnică neagră ce-mpinge albu-i ou,
O fată cum zorește, greu de urnit, un bou,
Nemaiputând pe coastă cireada s-o urmeze.
Pe când din zarea serii ca namile, cu rost
Răsar, rănind amurgul ceresc cu cornul frunții,
Pe rând: albaștri, vineți, de aur-verde, munții
Păzind de-acolo basmul copilului ce-am fost."

(I. P i l l a t)

Scanned with OKEN Scanner

186. Analizați fragmentele și precizați care sunt mijloacele lingvo-stilistice care contribuie la crearea impresiei de dinamic.

a. „Și abia plecă bătrânul... Ce mai freamăt, ce mai zbucium!
Codrul clocoti de zgomot și de arme și de bucium,
Iar la poala lui cea verde mii de capete pletoase,
Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă;
Călăreții împlu câmpul și roiesc după un semn
Și în caii lor sălbatici bat cu scările de lemn,
Pe copite iau în fugă fața negrului pământ,
Lănci scânteie lungi în soare, arcuri se întind în vânt,
Și ca nouri de aramă și ca ropotul de grindeni,
Orizonu-ntunecându-l, vin săgeți de pretutindeni,
Vâjâind ca vijelia și ca plesnetul de ploaie...
Urlă câmpul și de tropot și de strigăt de bătaie.
. . . . . .
În genunchi cădeau pedeștri, colo caii se răstoarnă,
Cad săgețile în valuri, care șuieră, se toarnă
Și, lovind în față-n spate, ca și crivățul și gerul,
Pe pământ lor li se pare că se năruie tot cerul...
Mircea însuși mână-n luptă vijelia-ngrozitoare,
Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare;...“

(M. Eminescu)

b. „Dar vântul cel fără de pace
Începe să cânte-n brădet –
Și tot mai lumină se face;
S-albește strâmtoarea cărării,
Pe rând depărtările zării
S-apropie-ncet.

Văd clăile-n câmp, pe coline
Cunosc singuraticii ulmi,
Și-acum la lumina ce vine,
Încep să se miște greoaie
Fărturi purtătoare de ploaie,
Se urcă pe culmi.

Din stânga, din dreapta, din față,
Din râpi și pe-o sută de căi
Ies dungi purtătoare de ceață
Și-n cale s-adună cărunte
Târându-se-alene spre munte
De-a lungul prin văi.

E-n flacără bolta senină,
Și fără-ntrerupere-acum
Se varsă tăcută lumină,
Se varsă grăbită, se-ntinde,
Pe dealuri, pe coaste, s-aprinde
Pe șesuri, pe drum.“

(G. Coșbuc)

Scanned with OKEN Scanner

187. Analizați mijloacele lingvo-stilistice cu ajutorul cărora se obține încifrarea (ermetizarea sau obscurizarea) mesajului:

Joc secund

a. „Din ceas, dedus adâncul acestei calme creste.
Intrată prin oglindă în mântuit azur,
Tăind pe înecarea cirezilor agreste,
În grupurile apei, un joc secund, mai pur.

Nadir latent! Poetul ridică însumarea
De harfe resfirate ce-n zbor invers le pierzi
Și cântec istovește: ascuns, cum numai marea,
Meduzele când plimbă sub clopotele verzi."

(I. Barbu)

Bâlci în Aldebaran

b. Hai mărgele! la mărgele!
Cerul meu e plin de ele.
Giuvaiere, cruci, podoabe,
Câte trei și patru boabe,
Cu scântei mai tari, mai slabe.
Vând și un mărgăritar,
Cinci ocale la cântar,
Dar păcat de greutate,
Că scade la jumătate
Și pierde câte-o câtime
De crâmpei din îngustime.
Vineri seara, la lucarne,
O să-l am cu două coarne.
Dar aduce și noroc
Că se face iar la loc...
. . . . . .

(T. Arghezi)

188. Precizați mijloacele lingvo-stilistice pe care se sprijină atitudinea polemică din fragmentele:

a. „În zadar în colbul școlii,
Prin autori mâncați de molii,
Cauți urma frumuseții
Și îndemnurile vieții,
Și pe foile lor unse,
Cauți taine nepătrunse
Și cu slovele lor strâmbe
Ai vrea lumea să se schimbe.
Nu e carte să înveți
Ca viața s-aibă preț –
Ci trăiește, chinuiește
Și de toate pătimește
Ș-ai s-auzi cum iarba crește."

(M. Eminescu)

b. „Eu sunt americanul literar
Și-s înzestrat cu 32 de dinți...
Așa-i, stimate domn S. Mehedinți:
Tot omul cu modestul său salar!
Talentul meu ș-ntocmai ca un bar!

Scanned with OKEN Scanner

Pui banul ici, şi versul a picat,
Sunt prin urmare, un automat
Ca orice dascăl universitar!
Cum pentru bani, la ceasul anumit,
Se duce bietul om să-şi ţie cursul,
Eu, pentru bani, îmi joc la poartă ursul...
Atâta tot – şi cred că suntem chit."

(A. M i r e a)

189. Identificaţi mijloacele lingvo-stilistice cu ajutorul cărora întreaga comunicare pare lipsită de sens, intenţionat absurdă.

a. „Cotadi este scurt şi pântecos, cu musculatura proeminentă, cu picioarele îndoite de două ori în afară şi o dată înăuntru şi veşnic neras. Părul negru ca pana corbului e plin de mătreaţă şi încărcat cu sclipitori şi scumpi pieptini de baga.

Cotadi nu are mai niciodată poziţiunea verticală, din cauza unei îmbrăcăminţi de sită ce-i formează un fel de cuirasă, şi care, deşi îl jeneză teribil, o poartă însă cu desăvârşită abnegaţie direct pe piele, sub cămaşa ţărănească cu ciucuri, de care nu se desparte niciodată. O particularitate a lui Cotadi este că, fără să vrea, devine de două ori mai lat şi cu totul străveziu, dar aceasta numai de două ori pe an şi anume când soarele ajunge la solstiţiu."

– „Despre originea şi rubedeniile lui Cotadi nu se ştie aproape nimic precis. Se crede că purcede dintr-o familie al cărui ultim descendent a rămas o mătuşă a lui, bătrână, care şade la mahala şi care zilnic îi trimite scrisori pline cu epigrame spirituale compuse în dialectul macedonean, precum şi pachetele mici cu tărâţe, sperând prin aceasta să-l abrutizeze şi să-l facă să renunţe de bunăvoie la partea de moştenire ce i s-ar cuveni după moartea ei. Toate acestea ea i le trimite printr-un băiat foarte deştept, cu urechile nichelate şi cu pantalonii vărgaţi, numit Tudose." (U r m u z)

b. „Poate-ai auzit de-o ţară...
De ţara lui Pierde-vară.
Şi acel ce nu aude
Are-n ţara ceea rude.
Ce-ai să-mi spui de Gură-cască?
Cine nu-i să nu-l cunoască?
Dacă te-aş fi întrebat
Despre Papură-mpărat?
S-a dus veste-aş fi răspuns
Ca de-un drac de popă tuns.
Ia seama să nu te-nşeli
Că trecem la socoteli.
Zece, şapte, nouă, una
De-o potrivă-s totdeauna.
Ba pe cât mi se cam pare
Nula e ceva mai mare
Şi un chil e cât un dram.
Bine. Nici nu m-aşteptam.
Înmulţeşti? Ca şi cum scazi
Ce-a dat ieri? Ce dă şi azi.
Cum e împărţirea bună?
Când sporeşte şi adună."

(T. A r g h e z i)

4. **Procedee de stilizare**

Ce se înţelege prin stilizare? Precizaţi ce funcţie îndeplinesc în opera literară elementele împrumutate de scriitori din celelalte stiluri funcţionale sau imitate după modelul celorlaltor stiluri funcţionale.

190. Ce elemente specifice aparţinând limbajului popular de la ţară (lexic, frazeologie, clase şi categorii morfologice, construcţii sintactice) selectează I. Creangă în povestea sa „Capra cu trei iezi"?

Cum răspunde o astfel de întrebuinţare a acestor elemente intenţiei autorului şi care e efectul stilistic obţinut?

Scanned with OKEN Scanner

191. Distingeți elementele de basm popular (cuvinte, expresii, construcții sintactice) împrumutate de M. Eminescu în basmul său „Făt-Frumos din Lacrimă" și precizați ce funcție li se acordă și ce efect stilistic este urmărit.

192. Ce elemente din stilul conversației uzuale împrumută I. L. Caragiale în schița sa „Domnul Goe"?

Care este efectul stilistic al „împrumuturilor"? Cu ce intenție „a împrumutat" autorul elementele?

193. Analizați fragmentul următor. Elementele cărei variante a stilului conversației uzuale sunt selectate de autor; care este efectul stilistic realizat?

La masă. „Nu se ține lingura cu stânga. Bagă de seamă să nu pici șervetul. Nu mai știu ce să mai fac: copiii ăștia murdăresc câte cinci rânduri de rufe pe zi. Nu ți-am spus că ai să te pici? Ridică mâna că-ți intră cotul în sos. Nu se găurește felia de pâine ca șoarecii, se rupe și se mănâncă miezul odată cu coaja. Stai! Suflă-ți nasul. Iar ai pierdut batista. Mai tare. Încă o dată. Nu înțelegi să sufli cu toată puterea? A! scârbosule! schimbă-i farfuria. Porcule! Ai să mănânci ce-ți spun eu, nu ce vrei tu.

Cine vrea să se facă frumos mănâncă și tăiței. Ia-l repede de urechi. Dumnezeule! n-am mai văzut copii atât de neascultători. Cine te-a învățat, prostule, să pui ciulama în compot? Șterge-ți gurița. Nu cu mâneca, țigane! cu șervetul. Te-ai mâzgălit până la ochi. Ți-a rămas un tăiței pe nas.

Apă! apă! copiii nu beau vin! mai târziu."

La plimbare. „M-ați înnebunit. Unde ți-ai murdărit rochița și când? Nu v-am spus să stați locului până mă îmbrac și eu? De ce părete te-ai frecat? Dar tu, cu pantalonii descheiați? unde s-a mai văzut? Stați să vă ridic ciorapii. Poftim, ciorapi sunt ăștia, cu pungi, nesimțitorule! Ți-ai pierdut nasturele. Dați mâna să trecem drumul. Nu se poate: dacă vine un automobil? V-am spus înainte de-a trece drumul, te uiți în dreapta și în stânga și dai mâna mamei. Luați-vă de braț și mergeți frumos. Cum? nu vrei să-i dai brațul sorei tale? Ce, ești de capul tău? Dă-i brațul numaidecât. Ia te rog să nu bombănești." (T. Arghezi)

194. Citiți schița „Telegrame" de I. L. Caragiale și precizați trăsăturile cărui stil funcțional sunt imitate aici și în ce măsură „imitația" servește la sublinierea caracterelor personajelor.

195. Studiați fragmentele de mai jos. Stabiliți, deși autorul folosește mijloace ale limbajului popular țărănesc, de ce se creează impresia de imitație penibilă a folclorului, de „teatru sătesc".

„Și babele acestea, uscate-covrigi, nu putură să dezlege deocamdată încurcătura, că aceleași întrebări își făceau loc prin capul lor:

– O fi nuntă?...

– N-o fi nuntă?

– La cine să fie maică, nuntă?...

Creierul babelor se înfipse în ideea aceasta, ca un dovleac într-un par ascuțit. Și toate trei stăteau în drum prea răvășite și prea zăpăcite de noutatea aceasta."

„Câteodată, Nae Găman bătea toaca pe vătrai și trăgea de fiarele coșului. Mă-sa îl atingea atunci cu cleștele de foc și pe urmă se gândea:

– Afurisitul, ar fi bun de târcovnic!

Încă de-atunci se cunoștea el că e lacom. Primăvara mânca bolbotine și-alte poame crude, până i se înverzeau ochii în cap ca la măseliță. Iar când sta la masă, îmbuca cu așa furie, de se auzeau dumicații cum cădeau cu zgomot în uștubeul stomacului. Și Nae

Scanned with OKEN Scanner

nu se scula de la masă decât atunci când își simțea hârdăul burții plin, să dea pe dinafară. Și-l pipăia. Era tare carabă, de-ai fi putut să ucizi puricele cu unghia pe el."

„Pe urmă, a zis:

– Hai, bă, să bem o țâră, că mă-năbuș de necaz! Omul trebuie să bea și la necaz și la bucurie. Hai, și lasă morții cu morții, iar viii cu viii. Că viața e făcută numai din necaz și durere, fericirea doar se țârcâie... Și-apoi soarta te repede unde nici nu gândești. Ce să-i faci? Mâncă și te hărăne, culcă și te hodină... M-am stricat, bă! Eu cred că să am un butoi de țuică, toată ziua aș sta călare pe el."

(Ion Marin Iovescu – *Nuntă cu bucluc*)

196. Citiți capitolele „Nuntă" și „Iepe de șișic" din romanul „Groapa" de E. Barbu. Stabiliți care sunt elementele lexicale și gramaticale, selectate de autor, care contribuie la evocarea atmosferei de periferie bucureșteană de altă dată.

În ce măsură selecția lexicală caracterizează mediul „periferiei bucureștene interbelice"?

197. Citiți fragmentul din romanul „Frații Jderi" de M. Sadoveanu („Ucenicia lui Ionuț" cap. XIV „Cele din urmă veşti despre răutăţile prădalnicilor ": scrisoarea pisarului de la Braslavia, Roman Graniţki). Identificați elementele utilizate de autor pentru a mima nuanța cronicărească a stilului.

Precizați scopul acestei utilizări.

198. Identificați elementele cu ajutorul cărora G. Topîrceanu parodiază (re-creează stilul particular, atmosfera specifică), poezia lui I. Minulescu în „Romanța automobilului" și a lui O. Goga în „Mucenicii".

199. Analizați fragmentele din romanul „Bietul Ioanide" de G. Călinescu și precizați:

– Ce stiluri funcționale și care din variante le „mimează"?

– Cu ce intenție?

a. „Despre plecarea Sultanei Ioanide află de la Saferian, cu oarecare satisfacție de a vedea rezolvată de la sine o problemă spinoasă, însă acasă, pe masă, găsi o scrisoare de la ea.

.....

„Dragul meu – zicea Sultana fără alte ocoluri, cu o scriere cam lăbărțată, totuși nu dezordonată – după multe ezitări, m-am decis să plec din țară, după sfatul tatii, care mi-a dat o grămadă de comisioane. Să nu-ți închipui deloc că mă plimb cu mâinile în buzunar, sunt mai ocupată decât un agent de comerț. Kevorg a venit și el la mine. Aici ne-am despărțit, văzându-ne fiecare de treburile noastre. O singură dată am făcut baie în mare, la Prinkipo. Omul ăsta e și la trup, ca și la moral, lipsit de vigoare; nu suportă nici frigul, nici căldura, în mare s-a ținut mereu de margine, cu un colac de salvare. Uf, ridicul! Să fi fost tu!... (...) Cu talentul tău, găsești angajament oriunde. Ce te leagă pe tine de România? mergi unde îți convine..."

b. „Avu intenția de a scrie Sultanei și începu astfel: „Ce te leagă pe tine de România? zici tu..." Când făcea însă asta, alte preocupări veniră pe capul lui Ioanide, și scrisoarea rămase tot nescrisă. La urma urmei, e tot nebună, spuse Ioanide pentru sine și aruncă hârtia mototol la coș."

Scanned with OKEN Scanner

c. „Scrisoarea, bătută şi ea la maşină, cuprindea următoarele:

„D-lui Tudor Ioanide
Str. Coteşti nr. 35 (Polonă)

„Avem onoarea a vă aduce la cunoştinţă că puteţi ridica oricând salariul dumneavoastră la Sucursala nr. 4, unde aţi fost repartizat.

Cu deosebită stimă"

d. „Regele Lear avu un moment fantezia de a compune un anunţ pentru ziar aşa:

„Cavou monumental, în stilul epocii lui August, de marele arhitect de renume internaţional Ioanide, cu splendid monument funerar de sculptorul Hansen, reprezentând un arhanghel ducând de mână un simbol al celor morţi, se vinde numai cunoscătorilor."

e. „– Va să zică nu fac rău vânzând?

– Nu fireşte, dacă n-ai încotro.

– Întrebarea e cui să vând, zice Hagienuş trecând de la problema remuşcărilor la problema comercială.

– Dăm sfoară, ne interesăm.

– Băiatul meu zice că a oferit cineva trei sute de mii de lei.

Numai pe mine mă costă o groază de parale.

E şi statuia. De, n-am încotro, aş vinde, însă omeneşte, ce Dumnezeu!"

f. „Unul este un buletin grafologic făcut de un sas, picat în cancelaria facultăţii spre a-şi oferi serviciile ocultiste, buletin păstrat de doamna Bogdan:

„Laborios, tăcut, obstinat... Imaginaţie redusă, capabil de efort intelectual. Posac, fire onestă, difidentă.

Vindicativ, deşi fără izbucniri violente. Lipsa marilor pasiuni, în schimb afecţionat familiei, spirit casnic. Nu cunoaşte oamenii, se impresionează repede de calităţi superficiale. Econom până la avariţie şi totuşi personal dezinteresat. Caracter dificil şi oscilant, combătut de contradicţii. Ieşiri aspre câteodată, iritând şi producând duşmănii. Să se păzească de duşmani înverşunaţi."

g. „Totodată, un post de radio german emise această ştire:

„Profesorul român Dan Bogdan a fost găsit mort. El era un duşman declarat al Noii Ordini din Europa."

h. „Rapoarte de agenţi secreţi:

„În ziua de 3 decembrie, dimineaţa la ora zece jumătate, Gavrilcea a intrat în localul fostei Legaţii austriace (aparţinând Reich-ului german prin Anschluss) şi-a stat circa trei sferturi de oră."

„În ziua de 5 decembrie la nouă dimineaţa, Vlădulescu şi Carababă au intrat în localul Legaţiei austriace, de unde n-au ieşit în tot timpul zilei." (G. C ă l i n e s c u)

200. Alcătuiţi compuneri libere în diferite stiluri funcţionale; analizaţi trăsăturile specifice fiecărui stil.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Academia Română, *Dicționarul explicativ al limbii române* (*DEX*), Editura Academiei, București, 1975.
2. Alexandrescu, Sorin și Rotaru, Ion, *Analize literare și stilistice*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971.
3. Andrei, Mihail și Ghiță, Iulian, *Limba română* (*fonetică, lexicologie, gramatică, stilistică și compoziție*), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983.
4. Andriescu, Al., *Stil și limbaj*, Editura Junimea, Iași, 1977.
5. Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, Editura Academiei Române, București, 1986.
6. Bidu-Vrănceanu, Angela și Forăscu, Narcisa, *Modele de structurare semantică*, Editura Facla, Timișoara, 1984.
7. Borcilă, Mircea (coord.), *Studii de stilistică, poetică și semiotică*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980.
8. Bordeianu, Mihai, *Versificația românească*, Editura Junimea, Iași, 1974.
9. Bulgăr, Gh., *Studii de stilistică și limbă literară*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971.
10. Cazacu, Boris, *Limba română literară*, S. S. F., București, 1985.
11. Constantinescu-Dobridor, Gheorghe, *Mic dicționar de terminologie lingvistică*, Editura Albatros, București, 1980.
12. Coteanu, Ion, (coord.), *Elemente de lingvistică structurală*, Editura Academiei Române, București, 1967.
13. Coteanu, Ion, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Editura Academiei Române, București, 1965.
14. Coteanu, Ion, *Stilistica funcțională a limbii române*, Editura Academiei Române, București, 1985.
15. Diaconescu, Ion, *Sintaxa limbii române, I și II*, Editura Universității, București, 1992.
16. Dragomirescu, Gh. N., *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975.
17. Fierăscu, C., Ghiță, Gh., *Dicționar de terminologie poetică*, Editura Ion Creangă, București, 1975.
18. Funeriu, I., *Versificația românească*, Editura Facla, Timișoara, 1980.
19. Graur, Al., *Tratat de lingvistică generală*, Editura Academiei Române, București, 1971.
20. Guțu Romalo, Valeria, *Sintaxa limbii române*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973.

CUPRINS

Cuvânt înainte 3

Partea întâi

LEXICOLOGIA

§ 1. *Definiția lexicologiei. Lexicul sau vocabularul. Importanța vocabularului* 5
§ 2. *Unități lexicale. Cuvântul. Cuvinte flexibile și neflexibile. Cuvinte autonome* 5
§ 3. *Structura vocabularului din punct de vedere al originii cuvintelor (etimologia). Bogăția lexicală a limbii române. Fondul originar. Împrumuturi. Formații românești* 7
A. Fondul originar 8
B. Împrumuturi 8
C. Formații românești 15
§ 4. *Structura vocabularului din punct de vedere al frecvenței cuvintelor. a. Fondul lexical principal. b. Masa vocabularului – Arhaisme. Neologisme. Regionalisme. Cuvinte argotice. Jargoane* 15
A. Fondul principal lexical 15
B. Masa vocabularului 16
§ 5. *Structura morfologică sau morfematică a cuvântului* 21
A. Morfeme. b. Radical sau rădăcină c. Afixe (sufixe, prefixe, pseudoprefixe) d. Temă. e. Desinențe. f. Accent. B. Alternanțe fonetice 21
B. Alternanțe fonetice. 24
C. Familia lexicală 24
D. Analiza structurii morfematice 24
§ 6. *Mijloace de îmbogățire a vocabularului* 25
A. Mijloace interne. Derivarea. Compunerea. Abrevierea. Formațiile analitice. Conversiunea 25
B. Mijloace externe. Împrumuturi. Calcul lingvistic 28
§ 7. *Structura vocabularului din punct de vedere semantic și stilistic.* 30
A. Structura lexico-semantică a cuvântului. Sens lexical. 31
B. Semnificația. Semnificant și semnificat. Denotație și conotație 32
C. Bogăția semantică a vocabularului 33
D. Monosemie și polisemie. Sens și semnificație 34
E. Sensuri realizate prin procedee artistice 34
F. Evoluția semantică a cuvintelor. Schimbări semantice. 35
Relații și categorii semantice. Polisemia. Sinonimia. Antonimia. Omonimia. Paronimia. Hiponimia 37
§ 8. *Valori expresive și stilistico-funcționale ale vocabularului* 40
§ 9. *Lexicografia. Dicționare. Glosare* 43

Scanned with OKEN Scanner

§ 10. *Onomastica și toponimia* 44
§ 11. *Probleme de ortografie, de ortoepie și de punctuație* 45
– Exerciții lexicale 46
A. Cuvîntul – Unitate lexicală 50
B. Cuvinte autonome și instrumente gramaticale 51
C. Caracteristici semantice ale cuvântului 51
D. Structura cuvântului 57
E. Îmbogățirea vocabularului 58
F. Structura vocabularului 70
G. Lexicografie 76
H. Exerciții recapitulative 76
– Bibliografie selectivă 79

Partea a doua

SINTEZE ȘI EXERCIȚII DE LINGVISTICĂ GENERALĂ, DE STILISTICĂ ȘI DE COMPOZIȚIE

§ 12. *Noțiuni generale de lingvistică. Lingvistica – Știința limbii. Natura, unitățile și funcțiile limbii* 81
A. Lingvistica 81
B. Natura limbii 81
C. Unitățile limbii 82
D. Funcțiile limbii 84
§ 13. *Caracterul sistemic al limbii. Subsistemele limbii. Nivelurile limbii* 85
§ 14. *Limba ca mijloc de comunicare* 86
§ 15. *Scurt istoric al concepțiilor și direcțiilor lingvistice* 87
§ 16. *Metodologia lingvisticii* 89
§ 17. *Lingvistica sincronică* 90
A. Denotație și conotație 90
B. Concepte și principii ale analizei sincronice. Semnul lingvistic. Semn și semnal. Cuvântul ca semn. Analiza componențială 92
C. Niveluri de organizare a semnului lingvistic: semnificant-semnificat (planul expresiei – planul conținutului) 93
D. Analiza sincronică 93
§ 18. *Lingvistica diacronică* 94
A. Schimbări lingvistice. Cauze interne și externe 94
B. Ritmul și sensul evoluției limbii 95
C. Clasificarea limbilor (geografică, tipologică și genealogică) 96
D. Ramificațiile limbii. Ramificații teritoriale. Ramificații antropologice. Ramificații stilistice 101
E. Contactul dintre limbi. Bilingvismul. Strat. Substrat. Superstrat. Adstrat. Împrumutul 103
F. Limbile artificiale 104
G. Teoria textului. Textualitatea 105

Partea a treia

NOȚIUNI DE STILISTICĂ

§ 19. *Limba română națională. Limba standard. Limba populară și limba literară* 107
§ 20. *Noțiuni de stilistică* 108
§ 21. *Limba literară. Stilul individual. Calitățile generale și particulare ale stilului* 112

Scanned with OKEN Scanner

§ 22. *Stilurile funcționale* 132
§ 23. *Limbajul poetic* 140
§ 24. *Proză și versificație.* 148
§ 25. *Resurse expresive la nivelul structurii fonetice, lexicale, morfologice și sintactice* 157
§ 26. *Criterii și tipuri de analiză a stilului* 163
§ 27. *Compoziția. Moduri de organizare și de expunere compoziționlă. Tipuri de compoziție. Vorbirea directă și indirectă. Unele probleme de retorică* 170
§ 28. *Tipuri de compuneri. Rolul lor în cultivarea limbii române în școală* 184
§ 29. *Chestionare și teste lingvistice și stilistice* 194
A. Ce este lingvistica 194
B. Teste și exerciții lingvistice și stilistice 195
§ 30. *Alte tipuri de exerciții lingvistice și stilistice* 220
A. Resurse stilistice ale vocabularului 220
B. Resurse stilistice ale structurii fonetico-lexicale 255
C. Probleme de stil ale contextelor cu înțeles complet 271
D. Trăsăturile stilului artistic 277
– Bibliografie selectivă 297

Scanned with OKEN Scanner

ISBN 973 - 30 - 4532 - 2

<<LIMBA este întâiul mare poem al unui popor.>>

(LUCIAN BLAGA)

<<LIMBA ROMÂNĂ este limba latină vorbită în mod neîntrerupt în partea orientală a Imperiului Roman, cuprinzând provinciile dunărene romanizate (Dacia, Pannonia de Sud, Dardania, Moesia superioară şi inferioară), din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii şi până în zilele noastre.>>

(AL. ROSETTI, Istoria limbii române)

<<Studiul principal al unei şcoli este limba românească ; prin ea neamul îşi cunoaşte fiinţa sa proprie şi moşteneşte avutul intelectual şi istoric al strămoşilor lui. >>

(MIHAI EMINESCU)

Lei 4500

Scanned with OKEN Scanner